

**MANVDVCTIO AD CONVERSIONEM MAHVMETANORVM, PARS SECVNDA.
IN QVA FALSITAS MAHVMETANAE SECTAE CONVINCITVR
DE TIRSO GONZÁLEZ. EDICIÓN Y ESTUDIO**

DAVID VÁZQUEZ RUIZ

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquesta tesi queda condicionat a l'acceptació de les condicions d'ús establertes per la següent llicència Creative Commons: <https://creativecommons.org/licenses/?lang=ca>

ADVERTENCIA. El acceso a los contenidos de esta tesis queda condicionado a la aceptación de las condiciones de uso establecidas por la siguiente licencia Creative Commons: <https://creativecommons.org/licenses/?lang=es>

WARNING. The access to the contents of this doctoral thesis it is limited to the acceptance of the use conditions set by the following Creative Commons license: <https://creativecommons.org/licenses/?lang=en>

***MANVDVCTIO AD CONVERSIONEM MAHVMETANORVM, PARS
SECVNDA. IN QVA FALSITAS MAHVMETANAE SECTAE
CONVINCITVR*** DE TIRSO GONZÁLEZ. EDICIÓN Y ESTUDIO.

TESIS DOCTORAL

DAVID VÁZQUEZ RUIZ

Directores: Cándida Ferrero Hernández, José Martínez Gázquez,
Fernando González Muñoz

Programa de Doctorado en Ciencias de la Antigüedad y la Edad Media

Departamento de Ciencias de la Antigüedad y la Edad Media

Facultad de Filosofía y Letras

Universidad Autónoma de Barcelona

2025

A mi madre y hermanos

Auro sit tibi par, licet exiguus, proprius lar

Portada de la edición de 1689 (Dilinga, Alemania): *Manuductio ad conuersionem Mahumetanorum, in duas partes diuisa. In prima Veritas Religionis Christianae Catholicae Romanae manifestis argumentis demonstratur. In secunda Falsitas Mahumetanae sectae conuincitur. Authore Adm. R. P. Thyrso Gonzalez de Santalla, e Societate Iesu, in Salmanticensi Academia SS. Theologiae Primario Antecessore Emerito, nunc Vniuersae Societatis Iesu Praeposito Generali. Editio Prima in Germania. Cum Gratia et Priuilegio Sacrae Caesarea Maiestatis et facultate Superiorum. Dilingae, Typis et Sumpt. Ioannis Caspari Bencard, Bibliopolae Acad. per Danielelem Knab. Anno M DC LXXXIX*

Este trabajo ha sido realizado dentro de los proyectos de investigación:

2019-2022 Ministerio de Ciencia, Innovación y Universidades. “Medieval and Modern Sources for the Study of Transcultural Relations in the Mediterranean: Writing and Transmission II”. IP 1 Cándida Ferrero Hernández. IP 2 Fernando González Muñoz [PGC2018-093472-B-C31]. Proyecto coordinado con: 1) PGC2018-093472-B-C32, IP Linda G. Jones, U. Pompeu Fabra. 2) PGC2018-093472-B-C33, IP Jorge Ledo Martínez, U. da Coruña. IP del Proyecto Coordinado Cándida Ferrero Hernández.

2021-2024 AGAUR (Generalitat de Catalunya). “Islamolatina. Dimensions interculturals del pensament medieval i modern”. IP Cándida Ferrero Hernández [2021 SGR 00152 (GRC)].

2023-2026 Ministerio de Ciencia e Innovación. “Medieval and Modern Sources for the Study of Transcultural Relations in the Mediterranean: Writing and Transmission III”. IPs Cándida Ferrero Hernández (UAB) y Fernando González Muñoz (UdC) [PID2022-137836NB-C31]. Proyecto Coordinado con PID2022-137836NB-C32, Profa. Linda G. Jones (UPF) y PID2022-137836NB-C33, Prof. Jorge Ledo (UdC).

Gracias a la beca predoctoral **FPI “Ayudas para contratos predoctorales para la formación de doctores 2019”** (ref. PRE2019-088914), concedida por el Ministerio de Ciencia, Innovación y Universidades.

ÍNDICE

0. Summary	VII
1. Agradecimientos.....	VIII
2. Estudio preliminar.....	XIII
2.1. Historical and literary context	XIII
2.2. Tirso González de Santalla.....	XXI
2.3. Introducción al estudio de la <i>Manuductio</i>	XXIX
2.3.1. Intencionalidad y función.....	XXIX
2.3.2. Descripción de los contenidos	XXXII
2.3.3. Historia y transmisión del texto	XXXVI
2.3.3.1. Ediciones.....	XXXVI
2.3.3.2. Traducciones y pervivencia	XLI
2.3.4. Comentario de las fuentes	XLVII
2.3.4.1. Fuentes cristianas.....	XLVIII
2.3.4.2. Fuentes medievales, de la primera modernidad e islámicas	L
2.3.4.2.1. Juan Andrés y Lope de Obregón	LXIV
2.3.4.2.2. Pseudo Pedro Pascual.....	LXXI
2.3.4.2.3. Dionisio Cartujano	LXXV
2.3.4.3. Fuentes clásicas.....	LXXIX
2.4. Conclusions	LXXXIII
2.5. Referencias bibliográficas.....	LXXXV
2.5.1. Libros sagrados	LXXXV
2.5.2. Fuentes.....	LXXXV
2.5.3. Manuscritos.....	CXXII
2.5.4. Estudios.....	CXXII
3. Edición del texto	CXXV

3.1. Criterios de edición y citación.....	CXXV
3.2. Aparatos críticos.....	CXXIX
3.3. <i>Conspectus abbreviationum</i>	CXXX
3.4. <i>Conspectus siglorum</i>	CXXXI

Manuductio ad conuersionem Mahumetanorum, pars secunda. In qua Falsitas Mahumetanae sectae conuincitur.

<i>Liber primus</i>	2
<i>Caput primum</i>	2
<i>Caput secundum</i>	9
<i>Caput tertium</i>	32
<i>Liber secundus</i>	36
<i>Caput primum</i>	36
<i>Caput secundum</i>	40
<i>Caput tertium</i>	42
<i>Caput quartum</i>	45
<i>Caput quintum</i>	48
<i>Caput sextum</i>	52
<i>Caput septimum</i>	66
<i>Caput octauum</i>	70
<i>Caput nonum</i>	77
<i>Caput decimum</i>	80
<i>Caput undecimum</i>	84
<i>Liber tertius</i>	97
<i>Caput primum</i>	97
<i>Caput secundum</i>	114
<i>Caput tertium</i>	116
<i>Caput quartum</i>	126

<i>Caput quintum</i>	133
<i>Caput sextum</i>	139
<i>Caput septimum</i>	146
<i>Caput octauum</i>	150
<i>Caput nonum</i>	158
<i>Caput decimum</i>	167
<i>Caput undecimum</i>	182
<i>Caput duodecimum</i>	189
<i>Caput decimum tertium</i>	197
<i>Liber quartus</i>	203
<i>Caput primum</i>	203
<i>Caput secundum</i>	209
<i>Caput tertium</i>	215
<i>Caput quartum</i>	218
<i>Caput quintum</i>	222
<i>Caput sextum</i>	224
<i>Caput septimum</i>	229
<i>Liber quintus</i>	246
<i>Caput primum</i>	246
<i>Caput secundum</i>	253
<i>Caput tertium</i>	255
<i>Caput quartum</i>	257
<i>Caput quintum</i>	260
<i>Caput sextum</i>	271
<i>Caput septimum</i>	275
<i>Caput octauum</i>	286
<i>Caput nonum</i>	295

<i>Caput decimum</i>	296
<i>Caput undecimum</i>	307
<i>Caput duodecimum</i>	314
<i>Caput decimum tertium</i>	327
<i>Caput decimum quartum</i>	330
<i>Caput decimum quintum</i>	333
<i>Caput decimum sextum</i>	336
<i>Caput decimum septimum</i>	338
<i>Caput decimum octauum</i>	340
<i>Caput decimum nonum</i>	342
<i>Caput uigesimum</i>	344
<i>Caput uigesimum primum</i>	348
<i>Caput uigesimum secundum</i>	350
<i>Caput uigesimum tertium</i>	352
<i>Caput uigesimum quartum</i>	354
<i>Caput uigesimum quintum</i>	356
<i>Caput uigesimum sextum</i>	357
<i>Caput uigesimum septimum</i>	358
<i>Caput uigesimum octauum</i>	360
<i>Caput uigesimum nonum</i>	361
<i>Caput trigesimum</i>	362
<i>Caput trigesimum primum</i>	365
<i>Caput trigesimum secundum</i>	372
<i>Caput trigesimum tertium</i>	376
<i>Caput trigesimum quartum</i>	377
<i>Caput trigesimum quintum</i>	379
<i>Caput trigesimum sextum</i>	381

<i>Caput trigesimum septimum</i>	383
<i>Caput trigesimum octauum</i>	385
<i>Caput trigesimum nonum</i>	386
<i>Caput quadragesimum</i>	388
<i>Liber sextus</i>	389
<i>Caput primum</i>	389
<i>Caput secundum</i>	393
<i>Caput tertium</i>	397
<i>Caput quartum</i>	400
<i>Caput quintum</i>	401
<i>Caput sextum</i>	405
<i>Caput septimum</i>	409
<i>Caput octauum et ultimum</i>	412
4. Anexos	420
4.1 <i>Beatissime Pater</i>	422
4.2. <i>Beatissime Pater (altera)</i>	425
4.3. <i>Epistola dedicatoria. Victorias et Felicitatem</i>	427
4.4. <i>Licentia Ordinis</i>	431
4.5. <i>Aprobatio Eminentissimi D. D. Iosephi de Aguirre</i>	432
4.6. <i>Aprobatio Illustrissimi D. D. Didaci de la Cueva</i>	433
4.7. <i>Licencia del Ordinario</i>	435
4.8. <i>Aprobatio Reuerendissimi P. M. Ioannis Cortes Ossorio</i>	436
4.9. <i>Licencia del Consejo</i>	438
4.10. <i>Suma de la tasa</i>	439
4.11. <i>Proemium (1687 editio)</i>	440
4.12. <i>Prooemium (1689 editio)</i>	442
4.13. <i>Prooemium, seu operis introductio (1691 editio)</i>	443

4.14. <i>Ioannes de Goyeneche Beneuolo Lectori (1687 editio)</i>	445
4.15. <i>Ioannes de Goyeneche Beneuolo Lectori (1689 editio)</i>	457
4.16. <i>Typographus Lectori (1687 editio)</i>	469
4.17. <i>Typographus Lectori (1691 editio)</i>	470
5. Índices	472
5.1. <i>Index secundae partis</i>	472
5.2. <i>Index fontium omnium</i>	482
5.3. <i>Index personarum et locorum</i>	517

0. Summary

In 1687 the theologian, missionary and 13th Superior General of the Society of Jesus Tirso González de Santalla (1624-1705) published *Manuductio ad conuersionem Mahumetanorum*. This work, whose full title is *Manuductio ad conuersionem Mahumetanorum, in duas partes diuisa. In prima, Veritas Religionis Christianae Catholicae Romanae manifestis argumentis demonstratur. In secunda, Falsitas Mahumetanae sectae conuincitur*, is the result of his experience as a missionary for two decades throughout the Iberian peninsular territory and of his knowledge as a professor of theology. The work is written as a manual for the training of Christian preachers, while at the same time it aims to offer help to those believers who seek to reaffirm their faith. On the one hand, Tirso defends in the first part the divinity of Christ against the heretics, Jews and Muslims who deny it, affirming, later, that the only true church is the Roman Catholic Church, as opposed to Luther, Calvin and the proliferation of Protestant churches. On the other hand, he focuses in the second part of the work on Islamological issues, providing information on the life and teachings of Muhammad, the religious principles and practices of Islam, and a refutation of Muslim objections to Christianity. The aim of this doctoral thesis, therefore, is to offer the first modern philological edition of the *Manuductio* of the Jesuit Tirso González.

1. Agradecimientos

En primer lugar, debo mostrar mi más sincero agradecimiento a mi directora de tesis, la doctora Cándida Ferrero Hernández, por su férreo apoyo durante estos años, su entereza y su mano firme en los momentos difíciles, y a mi director, el doctor Luís Fernando González Muñoz, por su paciencia y sus consejos. Asimismo, debo extender mi agradecimiento al doctor José Martínez Gázquez, maestro y mentor, quien ha seguido formando parte de la dirección de este proyecto desde su primera versión. Sin ellos no habría sido capaz de manejar los aparejos de este barco, que ha supuesto el presente trabajo.

También quiero dar las gracias a los miembros del Departamento de Ciencias de la Antigüedad y la Edad Media de la Universidad Autònoma de Barcelona, por interesarse por mi trabajo y ofrecerme su ayuda siempre que la he necesitado.

De igual modo, deseo hacer llegar este agradecimiento a los miembros del equipo del *EuQu project* de Nantes. Mi reconocimiento al doctor John V. Tolan, por aceptar la dirección durante mi estancia en el proyecto. Agradezco especialmente, a los ahora doctores, Yaser Gün y Maxime Sellin, los momentos de café y charla en la MSH y, por supuesto, la inestimable ayuda de Amanda Rio De Pedro.

Sería imposible no mencionar aquí a mis compañeros de doctorado. Agradezco mucho haber podido compartir espacio con las doctoras Júlia Olivé y Laia Catarineu, así como con Ariadna Closa, Sofía Oliva, Adrián Arjona y la reciente doctora Sandra Cano. Indudablemente, debo nombrar también a mis colegas del proyecto de investigación, los ya doctores Agustín Justicia, Jesús Gómez y Javier de Prado, y el por ahora estudiante predoctoral, Guillem Gavalda. Gracias a todos por los viajes académicos juntos, las pausas para café, nuestras “disputas tortosinas” y, obviamente, los momentos de auténtica desesperación y euforia absoluta. Ha sido un honor navegar junto a vosotros estas imprevisibles aguas que suponen los estudios predoctorales. Os debo más de los que pensáis.

Por último, aunque no por ello de menor relevancia, debo manifestar mi más humilde gratitud a mi madre y hermanos, a quienes va dirigido este trabajo. También a Mónica, mi pareja, quien me ha ofrecido su incondicional apoyo, celebrando mis victorias y consolando mis derrotas. Así como a mis amigos, casi una familia. Aunque

a veces no supieran bien a qué dedicaba mi tiempo, mostraron siempre verdadero interés y respeto por mi labor.

Otra cosa no me queda ya, sino recordar a mis perras, Atia y Nym, que nunca sospecharon que yo sacaba mayor beneficio de nuestros paseos por el campo que ellas mismas; aunque puede que Ymir, mi gata, desconfiase. O eso creo.

Sin duda, debo a todas estas personas que esta nave hoy toque puerto.

Gratias plurimas uobis ago

Junto al río Tordera,

21 de abril de 2025

2. Estudio preliminar

2.1. Historical and literary context

In 1687 the Jesuit Tirso González de Santalla (1624-1705) published the first edition of his *Manuductio ad conuersionem Mahumetanorum*¹, a work in which he poured his knowledge as a professor of theology, in conjunction with his extensive experience as a missionary throughout the Iberian Peninsula and North Africa. However, before we begin to analyse the complexities of this work, it is important to understand its emergence within its historical and literary context. Although the *Manuductio*² was conceived some years before its publication, it is a work that is perfectly adapted to the events of its time and to the approach to Islam that the Society of Jesus was taking during the 17th century.

From the very beginning, the Jesuits confronted Islam in two opposing ways: through direct refutation and through understanding. Ignatius of Loyola (1491-1556) himself recorded this dichotomy between “the worldly gentleman and the spiritual seeker and itinerant preacher”, as Emanuele Colombo³ reports. He advocated a warlike approach to Islam, while at the same time adopting a strong pastoral and missionary stance. Years later, Antonio Possevino (1533-1611) would maintain this duality towards Muslims. On one hand, he distributed *Il Soldato Cristiano* (1569)⁴, one of the first modern catechisms, among the papal troops at the battle of Lepanto. He also portrayed the Islamic prophet and his doctrine in a particularly hostile manner in his *Bibliotheca Selecta* (1593)⁵, linking Islam to Lutheranism and Calvinism, as would become common with the advent of the Counter-Reformation. On the other hand, he helped to lead missions of all kinds,

¹ Full title: *Manuductio ad conuersionem Mahumetanorum in duas partes diuisa. In prima, Veritas Religionis Christianae Catholicae Romanae manifestis argumentis demonstratur. In secunda, Falsitas Mahumetanae sectae conuincitur.*

² From now on, we will use the abbreviated form *Manuductio* or the term handbook to refer to the work. In addition, we will use our own edition when citing any passage, using the abbreviation *Md* and the page number after it. In case we need to make a specific mention of the first volume of the *Manuductio*, this will be specified beforehand.

³ Colombo (2019a), p. 350. See also: Ignatius of Loyola, *Autobiography*, n. 15, in *Ignatius of Loyola. Spiritual Exercises and Selected Works*, Ganss, G. E. (ed.), Paulist Press, New York, 1991, pp. 65-112.

⁴ *Il soldato christiano con l'istruzione dei capi dello essercito catolico*. Dorici, Rome (1569).

⁵ *Bibliotheca Selecta qua agitur de ratione studiorum in Historia, in Disciplinis, in salute omnium procuranda*. Ex Typographia Apostolica Vaticana, Rome (1593). However, Tirso González used the second enlarged edition of 1603 published in Venice.

including those to the Muslims of Eastern Europe, while making the case for more peaceful approaches⁶.

Moving into the 17th century, the situation on the Iberian Peninsula and in Europe experienced a series of circumstances that led the Jesuits to continue their double confrontation with the Islamic religion. After the expulsion of the Moriscos (1609-1614) and during the first decades of the 17th century, it might seem that Jesuit missionary zeal towards the Muslims in Spain should have waned. However, this was not the case. Without going into the extensive bibliography surrounding the Moorish question in the Peninsula, the presence of Muslims in various Spanish towns, especially in the south and east of the peninsula, is well documented. As Copete & Vincent⁷ report, most of these individuals came from North Africa, due to the multiple raids carried out in Oran, Melilla, Peñón de Vélez, Larache and Ceuta. These raids ended up supplying the markets with slave labour, who usually ended up as the well-known “servants” of the noble classes. In addition, there were those Maghrebis who, for various economic or political reasons, ended up leaving for Europe in search of a better fortune. Thus, many of these individuals had not abandoned their faith despite the years that had passed. As far as the rest of Europe was concerned, the fear of a Turkish advance continued to be a major concern. Despite victories such as Lepanto (1571), won by the Catholic coalition of the Holy League, and its importance in the face of Ottoman military expansion in the Mediterranean, these wars in Europe continued to be fought throughout the following century.

From this perspective, we usually find Tirso González related to the Jesuits of his century in two different ways, through the works of Michel⁸, Colombo⁹ and Copete & Vincent¹⁰. On one side, focusing exclusively on his extensive facet as a missionary, he is usually framed together with other great figures of 17th century preaching in Spain. On the other side, Tirso is referenced alongside other European Jesuits who

⁶ Colombo (2019a), p. 351. See also: Colombo, E., “Entre guerre juste et accommodation. Antonio Possevino et l’islam”, in *Dix-septième siècle* 268, n. 5, 2015, pp. 393-408.

⁷ Copete & Vincent (2019), p. 196. See also: Colombo (2007), pp. 28-29; and Alonso, Beatriz, *Sultanes de Berbería en tierras de cristiandad. Exilio musulmán, conversión y asimilación en la Monarquía hispánica (siglos XVI y XVII)*. Ediciones Bellaterra, Barcelona, 2006.

⁸ Michel (2010), pp. 126-127.

⁹ Colombo (2009a), pp. 316-317; (2009b), pp. 206-207; (2019a), pp. 353-354; (2019b), p. 255.

¹⁰ Copete & Vincent (2019).

published various anti-Islamic treatises, manuals and catechisms in the last two decades of the century.

Thus, we can begin by following the peninsular missionary work of 17th century Spain. In this space, Tirso González is presented as the closing of the century of several notable preachers. These Jesuits authors devoted their efforts both to the well-known popular missions in peninsular territory¹¹, and to preaching against the Moriscos (and even Jews and Protestants, as could be the case in port cities due to their affluence of travellers).

Here, we find names such as Francisco de Alemán (1566-1643)¹². Born in Sevilla in 1566, he entered the Society of Jesus in 1582. After holding various positions in Sevilla and in other towns such as Cordoba, Baeza and Marchena, where he began his work as educator of future Jesuits and master of novices, he ended his days as rector of the Professed House in Sevilla. However, during his stay as rector at the college in Granada, he wrote his catechism *Explicación de la doctrina cristiana pura para los moriscos de Granada con la refutación de sus principales errores*¹³. This text, in fact, was addressed both to the Berbers and to the Moors themselves.

Another of these authors was Juan de Almarza (1619-1669)¹⁴, who joined the Society of Jesus in 1638. Although he devoted himself largely to teaching grammar, humanities and rhetoric in various cities, he ended up preaching a series of missions in Murcia, due to the importance of the Muslim community present there. Thus, he ended up writing *Método que se debe guardar en la conversión de los moros esclavos a nuestra Santa Fe con algunas industrias para lograr este fruto*¹⁵. The text offers the

¹¹ See: Callado, F., "Espectáculo y religión en la España del barroco: las misiones interiores", en *Chronica Noua* 29, Revista de historia moderna de la Universidad de Granada, 2002, pp. 315-339.

¹² Copete & Vincent (2019), p. 197; Colombo (2009b), pp. 206-207. See also: De Borja Medina, F., "Alemán, Francisco de", in O'Neill, E.; Domínguez, J. M. (eds.), *Diccionario Histórico de la Compañía de Jesús*, Universidad Pontificia de Comillas-Institutum Historicum Societatis Iesu, Roma-Madrid, 2001, p. 45.

¹³ Probably written during his rectorship at the Colegio de Granada between 1624 and 1627. It is preserved in an undated and unlocated manuscript.

¹⁴ Copete & Vincent (2019), p. 197; Colombo (2009b), pp. 206-207. We recommend: El Alaoui, Y., *Ignacio de las Casas, Juan de Almarza y Manuel Sanz. La controversia antimusulmana a la manera jesuita*, in Amrán, R; Cortijo Ocaña, A. (eds.), *Minorías en la España medieval y moderna: (ss. XV-XVII)*, Publications of eHumanista, Santa Barbara, 2016, pp. 57-72. See also: Colombo, E., "Juan de Almarza", in Thomas, D.; Chesworth, J. (eds.), *Christian-Muslim Relations: A Bibliographical History, vol. 9, Western and Southern Europe*, Brill, Leiden, 2017, pp. 339-342.

¹⁵ Preserved in a manuscript without date (MS Madrid, Real Academia de la Historia, MS 9/2263), it was probably written between 1658 and 1664, after his mission in Murcia and before his departure for Alcalá

classic synthesis of anti-Islamic arguments widely known in European polemical and controversial literature, although this time it begins attacking Islamic doctrine before moving on to criticise its prophet.

Francisco Poch (1633-1687)¹⁶, on the other hand, was a Jesuit completely devoted to preaching. A native of Blanes (Gerona), he did not hold prominent positions, although we know that he was a “qualifier” for the Holy Tribunal of the Inquisition of Cataluña. In his particular case, a great deal of correspondence has been preserved from his years as a preacher among Protestant soldiers and Muslim galley slaves present in Barcelona between 1675 and 1685.

Finally, it is worth mentioning other authors who directly accompanied and inspired Tirso González. Such is the case of the distinguished missionary Jerónimo López (1589-1658)¹⁷. Known as “maestro y caudillo de misioneros” and named among his contemporaries “el nuevo Vicente Ferrer”, he was one of Tirso's references since he coincided with and assisted him in a mission in 1653 in Alba de Tormes (Salamanca)¹⁸. Father Jerónimo López was a missionary for 40 years and in the moment of his death, no less than 1300 missions were attributed to him¹⁹. Likewise, the Jesuit Juan Gabriel Guillén (1627-1675)²⁰ was expressly requested as a companion by Tirso. Since his companion until May 1660, Diego Luis de San Vitores (1627-1672)²¹, was called to mission in the Philippines. Juan Gabriel and Tirso

de Henares in 1665. The work was also known under the title *Catecismo de moros* and published in Zaragoza in 1677 (ed. Herederos de Diego Dormer).

¹⁶ Copete & Vincent (2019), p. 197; Colombo (2009b), pp. 206-207. See also: Benítez Sánchez-Blanco, R., “Las conversiones de soldados y galeotes en Barcelona según la correspondencia del jesuita Francisco Poch (1676-1685)”, in Dantí, J.; Gil, X.; Sola, D. (eds.), *Actes del VIII Congrés d’Història Moderna de Catalunya: «Catalunya i el Mediterrani»*, Pedralbes: revista d’història moderna, 2019, pp. 1075-1094.

¹⁷ Copete & Vincent (2019), p. 198; Santos Neila (1975), p. 357. See also: Gentili, L., “El padre Jerónimo López, ‘Maestro y caudillo de misioneros’”, in *Lectura y signo* 7, nº 1, 2012, pp. 91-106.

¹⁸ See Annexes, Ioannes de Goyeneche *Beneuolo lectori*, pp. 457-458.

¹⁹ The work dedicated to him by Father Martín de la Naja twenty years after his death is well known: *El misionero perfecto. Deducido de la vida, virtudes, predicación y misiones del venerable y apostólico predicador Padre Jerónimo López de la Compañía de Jesús*, Pasqual Bueno, Zaragoza, 1678.

²⁰ Reyer (1913); Colombo (2009b), pp. 206-207. See also: Escalera, J., “Guillén, Juan Gabriel”, in O’Neill, E.; Domínguez, J. M. (eds.), *Diccionario Histórico de la Compañía de Jesús*, vol. II, Universidad Pontificia de Comillas-Institutum Historicum Societatis Iesu, Roma-Madrid, 2003, p. 1841.

²¹ Diego Luis de San Vitores was one of the missionaries who brought Christianity to the Mariana Islands, especially Guam. Born in Burgos, he entered the Society of Jesus with a strong missionary vocation. In 1668, with the support of King Philip IV, he established the Marianas Mission, promoting the conversion of the Chamorros. Despite his efforts, he faced resistance from some natives, and was finally killed in 1672 by Matapang, a Chamorro chief opposed to evangelization. His work laid the foundation for Christianity in the region, and he is considered a martyr to the faith. In 1683, the Jesuit Francisco García (1641-1685) published *Vida y martirio del Venerable Padre Diego Luis de Sanvitores de la Compañía de Jesús, primer*

preached from 1665, travelling through Extremadura and Andalucía, going on to Ceuta and then up to Alcalá de Henares and Madrid. During these years, until 1671, Juan Gabriel was in charge of sending the corresponding annual reports to Rome and to the General of the Society, recounting their missionary campaigns.

On the other hand, as mentioned above, Tirso González can be related to other Jesuits who published various works in the late seventeenth century. The trigger for this proliferation of works at the European level (from catechisms, dialogues and sermons to “manuals” for conversion) is often considered to be the battle of Kahlenberg, also called the Second Siege of Vienna, in 1683²². In this stage of the conflict, the allied European Christian forces of the Holy Roman Empire and the Holy League of the Commonwealth of Poland-Lithuania halted the advance of the Ottoman Empire in Europe. Thus, these works were intended to help in their own way with the conflict. They are also a very interesting example of how the Jesuits approached Islam at this time, trying to understand it, while at the same time refuting it²³.

Continuing with another Spanish writer, Manuel Sanz (1646-1719)²⁴ was one of these authors. Born Spanish, he belonged to the province of Sicily and served for many years in Malta. He became the rector of the Jesuit College and a “qualifier” for the Holy Office. But he is undoubtedly best known for his work *Breve trattato nel quale con ragioni dimostrative si convincono manifestamente i Turchi, senza che in guisa veruna possano negarlo, esser falsa la legge di Maometto, e vera solamente quella di Cristo* (Bisagni), published in 1691 in Catania and subsequently translated into Spanish in 1693 in Sevilla.

apóstol de las Islas Marianas, Juan García Infanzón, Madrid. This work is a detailed biography that narrates the life, mission and martyrdom of San Vitores, based on testimonies of his missionary companions and documents of the time.

²² Michel (2010), p. 127; Colombo (2009a), pp. 315-316; (2019a), pp. 353-354; (2019b), pp. 259-260; Vázquez Ruiz (2024), pp. 373-374.

²³ The dedicatory epistle of the *Manuductio* is addressed to the Holy Roman Emperor Leopold I of Habsburg. See Annexes, *Epistola Dedicatoria*, pp. 427-430.

²⁴ Michel (2010), pp. 134-137; Colombo (2009a), p. 317; (2019a), p. 353; Copete & Vincent (2019), p. 198. See also: Colombo, E., “‘La setta malvaggia dell'Alcorano’ Emmanuele Sanz, S.J. (1646-1719) e il Breve trattato per convertire i turchi”, in *Rivista di storia e letteratura religiosa* 51, n. 3, 2015, pp. 465-490.

Next, we find the Jesuit and personal theologian of Queen Christina of Sweden, Nicolò Maria Pallavicino (1621-1692)²⁵. He entered the Society of Jesus in 1638 and developed an outstanding academic career at the Roman College, where he taught various subjects. He also held the position of prefect of studies from 1672 to 1688. Pope Innocent XI appointed him theologian of the Apostolic Penitentiary and “qualifier” of the Holy Office. However, it is in his treatises where we can find a passionate reflection of his interest in the defense of Catholicism against Islam. Thus, he wrote works such as: *Le moderne prosperità della Chiesa Cattolica contro il Maccomettismo, in cui si dimostra la cura usata da Dio col Cristianesimo contro i Turchi, e si commendano que' potentati, e Duci, che hanno formata la Sagra Lega, o sono concorsi ad essa: mostrando ai primi la necessità di continuarla, e ad altri di intraprenderla, con dare a vedere l'obbligo, che hanno i cristiani di concorrere a distruggere l'Imperio Ottomano*, Komarek, Rome, 1688; *L'evidente merito della fede cattolica ad essere creduta per vera. In cui si dimostra la verità di quelli articoli, che sono fondamento non solo della vera Religione, ma di qualunque Religione*, Komarek, Rome, 1689 and, also, *La grandezza della Madre di Dio contro le moderne eresie, in cui si rifiutano le antiche e moderne eresie contro la Divina Maternità, e le altre Doti della Vergine*, Komarek, Rome, 1690.

Next, the Italian Jesuit Paolo Segneri (1624-1694)²⁶ was a theologian, polemicist and missionary who became the personal preacher of Innocent XII. In 1690 he published in Milan his work *L'incredulo senza scusa, dove si dimostra che non può non conoscere quale sia la vera Religione, chi vuol conoscerla*, Agnelli. In this treatise, Segneri argues that anyone who sincerely wishes to know the true religion can do so, and that ignorance in this regard is not excusable. The work seeks to refute religious scepticism and, in turn, to defend the rationality of the Christian faith.

In the end, the French Jesuit Michel Nau (1633-1683)²⁷ is usually added to the other illustrious names which we have presented so far. A native of Tours, he entered the

²⁵ Michel (2010), pp. 137-141; Colombo (2009a), pp. 316-317; (2019a), p. 353. See also: Colombo, E., “Niccolò Maria Pallavicino”, in Thomas, D.; Chesworth, J. (eds.), *Christian-Muslim Relations: A Bibliographical History*, vol. 9, *Western and Southern Europe*, Brill, Leiden, 2017, pp. 807-811.

²⁶ Colombo (2009a), p. 317; (2019a), p. 353.

²⁷ Michel (2010), pp. 141-143; Colombo (2009a), p. 317; (2019a), p. 353. See also: Heyberger, B., “Michel Nau”, in Thomas, D.; Chesworth, J. (eds.), *Christian-Muslim Relations: A Bibliographical History*, vol. 9, *Western and Southern Europe*, Brill, Leiden, 2017, pp. 601-609. And Heyberger, B., “Polemic dialogues

Society of Jesus in 1649. Although he initially expressed his desire to join the mission in China, his superiors sent him to Syria, where he arrived in Aleppo in 1665 and spent almost twenty years as a missionary. There he studied Arabic and Syriac, becoming well versed in the eastern liturgy. He wrote two works of relevance to our subject. On the one hand, *Religio Christiana contra Alcoranum per Alcoranum pacifice defensa ac probata*, Martinum, published in Paris in 1680. This work is an anti Alcoranic treatise published as a supplement to another major work, *Ecclesiae romanae graecaeque vera effigies ex variis tum recentibus, tum antiquis monumentis singulari fide expressa, romanis graecisque exhibita*, Martinum, Paris, 1680. On the other hand, a few years later he wrote *L'état présent de la religion mahométane, contenant le choses, les plus curieuses qui regardent Mahomet et l'établissement de la secte*, Boüillerot, composed in French and published also in Paris in 1684²⁸. This work went through several editions and was published in a reduced format so that it could be used in a convenient way during mission journeys.

As we have observed, 17th century Jesuits adopted a complex and multifaceted stance towards Islam, oscillating between ideological confrontation and pastoral understanding. Works such as Tirso González's *Manuductio ad conuersionem Mahumetanorum*, together with the treatises and catechisms of other Jesuits of the time, reflect the missionary zeal towards Muslims, both in the peninsular sphere and in missions in other corners of Europe and, of course, in the East. These texts sought not only to refute Islam from a dogmatic perspective, but also to offer rational and pastoral responses to a Christian world that saw the Ottoman advance as a direct threat to its values. Thus, the proliferation of anti-Islamic treatises in the last decades of the 17th century, in response to the geopolitical challenges of its time, reveals a deep involvement of the Jesuits in the defense of the Christian faith against Islam, while at the same time underlining the duality of their approaches: the intellectual battle and the mission of conversion. This legacy, which encompassed both preaching and publishing, marked a crucial stage in the encounter between

between Christians and Muslims in the seventeenth century", in *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 55, 2012, pp. 495-516.

²⁸ Full title: *L'Etat présent de la religion mahométane par le R.P. Michel Nau, de la Compagnie de Jesus, missionnaire du Levant: Tome premier; Tome second contenant la vérité de la religion chrétienne défendue et prouvée contre l'Alcoran, par l'Alcoran lui-même.*

these two religions and remains a key field of study for understanding the history of evangelization and religious controversy in the Modern Age.

2.2. Tirso González de Santalla

Tirso González de Santalla, quien fuera decimotercer Prepósito General de la Compañía de Jesús, nació en Arganza, provincia de León, un 18 de enero de 1624. Desgraciadamente se sabe poco respecto a su familia e infancia, debido a un incendio en los archivos parroquiales de su ciudad durante la guerra de independencia²⁹. Conocemos, no obstante, que cursó sus primeros estudios en el colegio de Villafranca del Bierzo (León) y filosofía en el colegio de Oviedo en 1642, donde comenzó su noviciado que acabaría en Villagarcía de Campos (Valladolid). Estudió filosofía en el colegio de San Ambrosio de Valladolid (1645-1647) y, después, teología en la Universidad de Salamanca (1647-1651), donde ejercería como profesor el bienio siguiente. Durante los cursos de 1653 a 1655 enseñó filosofía en el colegio de Santiago, en Galicia. Dedicando, posteriormente, el siguiente curso a la instrucción de teología en el colegio de San Ambrosio de Valladolid y, a continuación, los siguientes nueve en Salamanca (1656-1665)³⁰.

A pesar de haber tenido que emplear la mayor parte de su tiempo atendiendo sus obligaciones como profesor de teología y filosofía, Tirso nunca estuvo dispuesto a renunciar a su auténtica vocación: el misionado. Como se ha avanzado brevemente en el punto anterior, uno de los momentos clave que despertaron en un su vida ese característico afán misionero fue asistir al padre Jerónimo López, con quien acabaría desarrollando una estrecha amistad. Este evento puede seguirse a través de la traducción que realiza Reyero del prefacio de la *Manuductio* escrito por Juan de Goyeneche³¹, que se encuentra en su trabajo sumario sobre las misiones de Tirso³². Así, se narra de qué manera estando Jerónimo López en misión en Salamanca, quiso acercarse a Alba de Tormes para visitar el cuerpo incorrupto de Santa Teresa, buscando ganar el apoyo de la santa en su futura empresa. Para ello, fue acompañado

²⁹ Pinedo (2001), p 1645.

³⁰ Reyero (1913), pp. 1-7; Santos Neila (1975), pp. 356-357; Pinedo (2001), p 1645; Colombo (2007), pp. 8-9.

³¹ Juan de Goyeneche y Gastón (1656-1735) fue un editor, político, periodista y hombre de negocios que perteneció a la familia Goyeneche, quienes llegarían a ostentar *Grandeza de España*. Destacó por crear un centro industrial en las afueras de Madrid conocido como Nuevo Baztán. Como él mismo narra en el prefacio *Beneuolo Lectori* de la edición de la *Manuductio*, recibió la tarea de publicar la obra por parte del propio Tirso antes de marchar a Roma en 1687. Véase en esta edición: Anexos, *Beneuolo Lectori*, p. 457.

³² Para acceder a un nutrido compendio sobre la vida y los años de misionado de Tirso González, contados a través de una numerosa compilación de documentos (desde diarios de misiones, hasta fragmentos de obras del autor), se recomienda encarecidamente consultar la obra del jesuita Elías Reyero (1913).

de Tirso González, quien además lo asistió en la misión que allí realizaron y de quien se dice lo siguiente:

Confirmóse el P. Tirso con lo que oyó contar de la misión de Peñaranda, y finalmente con lo visto de nuevo por sus propios ojos en la misión de Salamanca, en la que hubo de tomar mucha parte en el confesonario y en los mismos ejercicios de la misión. Desde este punto quedó nuestro teólogo, tan aficionado al ministerio de las misiones, como prendado del método del P. Jerónimo, en tanto grado, que de su puño y letra copió todos los sermones del anciano misionero, y se unió a él con los lazos de la amistad mas estrecha. Que, como se abrasaba el venerable Padre en vivas ansias del bien de las almas y propagación del Evangelio, así también se esforzaban con sus consejos, cartas y oraciones, en traer primero al apostolado, y luego en conservarlos y alentarlos en él, á cuantos creía dotados de la aptitud necesaria. [...] Las ansias de misionar, por fin comenzaron á logrársele al P. Tirso; pues a fines de Agosto de 1654 salió a una excursión apostólica en la que recogió tan abundante cosecha, que con ella se despertó, avivó y encendió mucho más en su alma el amor a tan fructuoso ministerio. Anunció al P. Jerónimo Lopez este suceso, y la respuesta que de él recibió fué otra predicción más de que había de ser un día misionero de oficio, y esto en un tiempo en que ni por la imaginación le pudiera pasar tal ocurrencia.³³

No obstante, sabemos que el jesuita ya había intentado dedicarse completamente a la predicación un tiempo atrás. En 1652 había escrito al entonces nuevo Prepósito General de la Compañía, Goschwin Nickel (1582–1664), habiendo solicitado ser enviado a misionar a China o Filipinas. Sin embargo, negada la petición, Tirso debió continuar cumpliendo su bienio en teología³⁴.

Días ha que Nuestro Señor ha sido servido de comunicarme los deseos de las Misiones de Indias: antes de dar parte de ellos a los Superiores, los examiné delante de Su Majestad [...]. Lo que me mueve es el parecerme que en esto tengo de servir mucho a Dios, y que este ha de ser medio muy poderoso para que yo me entregue totalmente a su Majestad despegando el corazón de todo lo visible, que es lo que yo más deseo. [...] Desde que Dios me dio estos deseos, he sentido en mí un notable desapego y desamor a lo escolástico, que antes me tiraba mucho: y aunque este desapego no me ha quitado un punto la

³³ Reyer (1913), pp. 9-12. Para el texto latino véase en esta edición: Anexos, *Beneuolo Lectori*, pp. 458-460.

³⁴ A lo largo de la extensa historia de la orden, las solicitudes de aquellos que anhelaban viajar a las Indias superaron con creces tanto las necesidades de la Compañía como los requerimientos pontificios. Esta ferviente aspiración por las misiones de ultramar quedó ampliamente registrada, entre otras fuentes, en las *Litterae Indipetarum*. Colombo (2012b), p. 963. Véase: Vincent, B.; Fabre, P. A. (eds.), *Missions religieuses modernes. Notre lieu est le monde*, Publications de l'École française de Rome, Roma, 2007.

aplicación a los estudios (que si hubiera tenido esos efectos, lo tuviera por tentación) ha recabado de mí el que ponga mi afecto en otros ministerios de la Compañía, como son las Misiones de Indias, y las de por acá, deseando sumamente el emplearme toda vida en ellas³⁵.

Tal fue su entusiasmo ante la idea de la predicación que, unos años más tarde, escribiría nuevamente solicitando abandonar la cátedra de teología en Salamanca, para dedicarse plenamente a la predicación. A tal efecto, se dirigió expresamente al General de la Compañía, en ese momento Giovanni Paolo Oliva (1600-1681), junto con su compañero Juan Gabriel Guillén, en 1664³⁶.

Por gran dicha mía, siendo passante en este colegio, conocí al venerable P. Gerónimo Lopez, Misionero insigne y Varón Apostólico; vi la misión que aquí hizo, y acompañádole en otras, de aquí me nació una afición grande á este ministerio; hice propósito entonces de hacer una Misión todos los años, por lo menos de quince ó veinte días, en tiempo de vacaciones. Trasladé los sermones de tan insigne varón, procuré imitar su estilo en las Misiones; y por la misericordia de Dios he cumplido esse propósito todos los años, aún el tiempo que fuí Lector de Artes, que es más ocupado. Este propósito le convertí en voto, que hice luego que tuve noticia de la muerte deste varón y he guardado asta oy. Tuve muchas cartas deste zeloso ministro del Evangelio en que me alentaba á este empleo; y con santa industria para empeñarme más y despertar mi tibieza con el fervor del P. Diego de Sanvitores de la Provincia de Toledo, dispuso que nos correspondiésemos los dos. [...] Estas vacaciones al tiempo de ir á cumplir con mi voto sentí grandes ansias de tomar este ministerio de propósito, y consagrarme á él toda la vida, y un vivo deseo de que Dios Nuestro Señor con su amorosa providencia dispusiese, que el P. Juan Gabriel y yo nos dedicásemos á este empleo. Con la Misión (que por la bondad de Dios fue de singular moción) crecieron los deseos y el aprecio del ministerio, y no pude sosegar asta comunicar estos designios con el P. Juan Gabriel. [...] Cada día crece en mi el aprecio á este ministerio, aunque por andar tan metido en lo scholástico, y tan rodeado de tareas de letras, que en Salamanca con continuas, me hallo tibio y seco. Cada día siento el corazón más despegado de la estimación que trae consigo el oficio de Lector de Theología, y sí este despeggo me fuera ocasión de afloxar en el estudio, lo tuviera por tentación. Antes tengo afición al estudio; pero á las Misiones afición y aprecio. Cada año que salgo unos quince ó veinte días á Misión, cobro más estima del ministerio: y me parece que el mexor medio para ser santo, sería para mí el seguir de propósito este ministerio. Por la misericordia

³⁵ Tirso González de Santalla a Goschwin Nickel, Salamanca, 14 de agosto de 1652. ARSI, Hisp. 88, f. 50. Consultado a través de Colombo (2007), pp. 8-10; (2012b), p. 964.

³⁶ Santos Neila (1975), p. 358; Colombo (2007), pp. 14-15; (2012b), p. 965.

de Dios, en diez años que he salido á Mission, me parece que estoy mas seguro en medio de los seglares, y ocasiones de mas libertad, que en mi aposento; y siempre que buelvo de Mission traygo á casa mas salud y fuerzas de las que saqué del colegio, siendo assi que el trabajo corporal es continuo, pero gasta menos que el estudio³⁷.

Finalmente, después de constantes negativas y debido a la obstinada insistencia de Tirso González (como se desprende de las emociones descritas más arriba), el general Giovanni Paolo Oliva no tuvo otra opción que aprobar la autorización. A través de una carta al entonces provincial de Castilla, Francisco Cachupín (1599-1678), concedió una patente a cada uno. En ella, reconoce no poder negarse a su petición, puesto “que impedirlo ó no ayudar á ello con toda eficacia, sería oponerse ó resistir á la voluntad de Nuestro Señor”³⁸.

A pesar de que nunca llegó a “misionar las Indias”, desde 1665 hasta 1676 Tirso se entregó sin descanso a predicar por toda la península. Recorrió cinco arzobispados y veinte obispados, pasó por Extremadura, Navarra y diversas ciudades andaluzas como Sevilla, Granada, Gibraltar e incluso Ceuta, hasta llegar a Madrid, donde llevó a cabo varias misiones, alguna de ellas en presencia de un joven Carlos II, de solo 13 años. Posteriormente, continuó su labor en Castilla la Vieja, León y Galicia³⁹. Aunque sus planes incluían nuevas misiones en Asturias, Cantabria y Portugal, e incluso Sicilia, Nápoles y Milán, estos destinos se vieron truncados tras un accidente que le dejó una lesión en un brazo en 1676. Por si esto no fuera suficiente, la muerte de dos profesores de Salamanca supuso la causa para que Tirso fuese llamado a cubrir la cátedra de prima de teología. A pesar de un último intento por su parte para continuar ejerciendo su actividad misionera, el jesuita se vio en la obligación de aceptar el cargo⁴⁰. No obstante, continuó dedicándose a las misiones populares siempre que le fue posible durante su tiempo libre.

³⁷ Tirso González de Santalla a Giovanni Paolo Oliva, Salamanca, 7 de enero de 1664. A través de Reyero (1913), pp. 15-17. También: Colombo (2007), pp. 15-18; (2012b), p. 966.

³⁸ Giovanni Paolo Oliva a Francisco Cachupín. En Reyero (1913), p. 19.

³⁹ Pinedo (2001), p. 1645. Véase: Anexos, *Beneuolo Lectori*, pp. 462-463.

⁴⁰ Al parecer, a pesar de que González y el General Oliva estaban de acuerdo en que el mejor sitio para el leonés era la continuación de su trabajo misionero, las intervenciones de ambos llegaron demasiado tarde. El asunto ya había escalado hasta la implicación del Consejo Real de Carlos II. Véase: Santos Neila (1975), pp. 358-359; Pinedo (2001), p. 1645; Colombo (2007), pp. 30-31; (2012b), pp. 967-968.

Si bien la presente aproximación a la vida y obra de Tirso González orbita alrededor de su faceta como misionero debido a la naturaleza de la *Manuductio*, es importante no dejar de lado su trabajo como teólogo. Su segunda etapa como docente se vio salpicada de algunas polémicas. A partir de 1676, Tirso se había inclinado firmemente por la doctrina moral del probabiliorismo, frente a la teología moral menos severa del probabilismo, que imperaba en la Compañía en aquella época⁴¹. Para esta fecha, ya había redactado una obra adscrita a la doctrina del probabiliorismo, propiciada por el impacto que supuso en él la lectura del trabajo de Miguel de Elizalde (1617-1678), *De recta doctrina morum quatuor libris distinta* (Chevallier, Lyon), publicada en 1670 bajo un pseudónimo. Ese trabajo resultante de Tirso, *Fundamentum Theologiae Moralis*⁴², fue duramente criticado y no alcanzó la publicación hasta veinte años más tarde, en 1694, una vez afianzada su posición como Prepósito General de la Compañía⁴³. En 1673 escribió *Respuesta theologica acerca del abuso de los escotados dada al excelentísimo ilustrísimo Sr. El D. Andres Giron, arzobispo de Santiago, virrey y capitán general del reyno de Galicia por el P. Thirso Gonzalez de la Compañía de Jesús que fue de teología en la universidad de Salamanca* (Biblioteca Universitaria de Salamanca. Ms. 400). Pues se había pronunciado en repetidas ocasiones, acorde con su rigorismo moral, acerca de los escotes excesivos y del teatro profano. También, durante estos años, se sucedieron algunas de sus conocidas misiones sevillanas, llegando incluso durante la última de estas (1679) a conseguir el cierre de los teatros⁴⁴.

⁴¹ El probabiliorismo defendía que, en casos de duda, solo podía elegirse la opción más probable, es decir, la que tuviera mayor respaldo teológico y moral, restringiendo así la libertad de acción. Mientras que el probabilismo sostenía que, cuando existían dudas sobre si una acción era lícita, bastaba con que hubiera una opinión “probable” a favor de su licitud para poder seguirla, incluso si la opinión contraria era más probable. Sobre la teología moral de Tirso González se recomienda: Gay, J.-P., *Jesuit Civil Wars. Theology, Politics and Government under Tirso González (1687–1705)*, Catholic Christendom, 1300-1700, Routledge, Nueva York., 2012.

⁴² *Fundamentum Theologiae Moralis idest Tractatus theologicus de recto usu opinionum probabilior; in quo ostenditur, ut quis licite possit sequi Opinionem Probabilem fauentem libertati aduersus legem, omnino necessarium esse, et sufficere, quod post diligentem ueritatis inquisitionem, ex sincero desiderio non offendendi Deum susceptam, opinio illa ipsi appareat, attenta ratione et auctoritate, uel unice uerisimilis, uel manifeste uerisimilior quam opposita, stans pro lege aduersus libertatem; ac idcirco ab ipso iudicetur uera iudicio absoluto, firmo et non fluctuante.* Authore P. Thyrsio Gonzalez theologiae professore salmaticensi, nunc praeposito generali Societatis Iesu, Komarek, Romae 1694.

⁴³ Colombo (2012b), p. 968.

⁴⁴ Pinedo (2001), p. 1645.

Desde su cátedra de Salamanca, además, comenzaría a defender de manera más abierta su simpatía por el probabiliorismo. Ahora, a los problemas entre los partidarios de ambas doctrinas, se añadió la figura del papa Inocencio XI, que comenzó tanto a declarar a favor de morales más rigurosas, como a decretar contra aquellas consideradas más laxas⁴⁵. En este escenario, durante la década de los años ochenta del siglo XVII, Tirso comenzó a granjearse el apoyo de Inocencio XI, que más tarde sería uno de los puntales para su ascenso al generalato. Así, entre 1680 y 1686 publicó su obra *Selectarum Disputationum ex uniuersa Theologia Scholastica* (Pérez, Salamanca), dividida en cuatro tomos. En ella aúna las explicaciones de sus primeros diez años de profesorado, tal y como expone Juan de Goyeneche dentro del prefacio de la obra.⁴⁶

Para 1687, el jesuita se encontraba trabajando en la edición de la *Manuductio ad conuersionem Mahumetanorum*, cuya primera versión del trabajo formó parte del tomo tercero de las *Selectarum Disputationum*, como se analizará en profundidad más adelante. Sin embargo, la obra quedó incompleta al ser llamado a personarse en Roma para la elección de un nuevo general para la Compañía, tras la muerte en diciembre de Charles de Noyelle (1615-1686)⁴⁷. A pesar de que no está clara la intervención de Inocencio XI en el asunto de su elección como decimotercer Prepósito General, bien es cierto que formará parte del argumentario usado por los contrarios a su gobierno⁴⁸.

Dejando de lado la administración durante su mandato⁴⁹, Tirso continuó publicando diversos trabajos de carácter teológico⁵⁰. En 1688 vio la luz *Tractatus Theologicus de certitudinis gradu, quem infra fidem nunc habet Sententia Pia de Immaculata B. Virginis Conceptione*, primero en Madrid (García Infanzón) y posteriormente en Dillingen (Bencard), en 1690. En esta obra recoge las explicaciones de sus cursos

⁴⁵ Colombo (2012b), p. 970.

⁴⁶ Santos Neila (1975), p. 369.

⁴⁷ Véase: Anexos, *Beneuolo Lectori*, p. 457.

⁴⁸ Colombo (2012b), pp. 973-974.

⁴⁹ El aspecto generalizado que se resalta sobre Tirso González, en cuanto a su gobierno, reside en la concepción “mesiánica” que éste otorgó a su mandato, destinado a salvar los “peligros de carácter laxo” que arrastraba la Compañía. Concepto extraído a través de Pinedo (2001), p. 1647. No obstante, es posible observar diversos matices en cuanto a su gobierno a través de Colombo (2012b), pp. 974-983. Además: Gay, J.-P., *Jesuit Civil Wars*, *supra cit.*

⁵⁰ Para disponer de una visión más amplia y detallada de las obras de Tirso González, se recomienda: Reyero (1913), pp. 694-696 y Santos Neila (1975), pp. 365-375.

entre 1684 y 1685. *De infallibilitate Romani Pontificis in definiendis fidei et morum controuersiis, extra Concilium Generale et non expectato Ecclesiae consensu, contra recentes huius infallibilitatis impugnatores* (Caesaretti)⁵¹, es el título de su trabajo publicado en Roma en 1689, impreso por orden de Inocencio XI, siendo un tratado sobre la infalibilidad papal, concepto que devendrá dogma de la Iglesia católica en 1870. Tiempo después, en 1691 y con motivo de las críticas del papa Alejandro VIII, menos propicio al rigor moral que su predecesor, Tirso publicó *Tractatus succintus de recto usu opinionum probabilium, in quo ostenditur, ut quis possit licite sequi opinionem fauentem libertati* (Bencard, Dillingen). Este tratado no deja de ser una síntesis de su *Fundamentum Theologiae*, que, para mayor infracción, publicó de manera privada, por lo que se vería envuelto nuevamente en un escándalo⁵². Durante el resto de su generalato trabajó tanto en diversas reimpresiones y reediciones de sus obras, como en otras aledañas a sus trabajos principales. Este fue el caso de su *Tractatus historico-theologicus de ortu et origine moderni probabilismi*, que no llegó a publicar ni gozó de mucho éxito y que contenía una historia del probabilismo atendida desde el punto doctrinal contrario. No obstante, se conserva en un manuscrito de la Biblioteca Casanatense, Roma (Ms. 1361)⁵³.

Finalmente, tras el fallecimiento de Tirso González en 1705 y la llegada al gobierno de Michelangelo Tamburini (1648-1730), más favorable al probabilismo, las disputas en torno a ambas doctrinas morales comenzaron a enfriarse.

Habiendo ejercido el cargo de general durante 18 años, en los que, a pesar de las controversias, dedicó grandes esfuerzos a expandir la labor jesuita tanto en las misiones populares como allende los mares, así como a difundir la devoción a los santos dentro de la Compañía, Tirso González de Santalla dejó un legado que trascendió su tiempo. Su incansable empeño por fortalecer la identidad moral de la orden y su celo misionero marcaron profundamente la historia de la Compañía de Jesús. Aunque su generalato estuvo lleno de desafíos y divisiones internas, su espíritu de entrega y convicción lo convirtió en una de las figuras más influyentes entre los jesuitas del siglo XVII, reflejando en su vida la misma pasión evangelizadora

⁵¹ Sobre su publicación y reimpresiones, véase: Santos Neila (1975), pp. 371-373.

⁵² Colombo (2012b), p. 975.

⁵³ Colombo (2012b), p. 977.

que lo había llevado, desde sus años jóvenes, a ansiar la misión en tierras no cristianas.

2.3. Introducción al estudio de la *Manuductio*

2.3.1. Intencionalidad y función

Para comenzar a trabajar la *Manuductio* se atenderá primeramente a la intencionalidad y función de la obra, que puede ser observada a través de distintos puntos tanto dentro, como fuera del texto.

El trabajo es claramente presentado como una fórmula de enseñanza para predicadores y misioneros destinados a la refutación y conversión mediante la evangelización y, a su vez, para ayudar a la renovación espiritual de los ya creyentes. Para lograr tal objetivo, Tirso González se apoya en múltiples argumentos fuertemente nutridos *ab experientia authoris*, tal y como él mismo refleja ya desde el proemio que acompaña a la obra:

Por mucho que, aquellas cosas que hemos hablado en la primera parte de esta obra sobre la divinidad de Cristo y sobre la verdad de la religión cristiana, evidentemente refuten la secta mahometana respecto a su falsedad; particularmente en esta segunda parte conviene exponer aquellos argumentos que con frecuencia utilicé para combatir la perfidia de los mahometanos, al convocar reuniones en público ante ellos, en diversas ciudades de España, como en Málaga, Vélez-Málaga, Marbella, Gibraltar, Jerez de la Frontera, Puerto de Santa María, Cádiz, Sanlúcar de Barrameda, Sevilla, Ronda, Arcos y en la Curia de Madrid. Pues con estos argumentos, inspirando la gracia divina, fueron inducidos muchísimos en estos lugares para abjurar del mahometismo y aceptar la fe cristiana.⁵⁴

Esta fórmula de enseñanza queda patente en la *Manuductio* a través de los constantes comentarios y observaciones de su autor. En ellos, el jesuita alude directamente al lector para indicarle, desde cómo encontrar los lugares más ventajosos para predicar, hasta qué argumentos utilizar, dependiendo de las circunstancias. De este modo, Tirso recurre a un ejemplo ilustrativo a través del propio texto, al inicio del capítulo primero del libro sexto⁵⁵. En él, comparte lo útil que resulta realizar sermones públicos a los musulmanes en las ciudades y pueblos

⁵⁴ Traducción del proemio a la segunda parte de la primera edición de la *Manuductio* (1687). Para consultar el texto latino, véase en esta edición: Anexos, *Proemium (pars secunda)*. Editio 1687, p. 441.

⁵⁵ El libro sexto indica el modo en que se debe convertir a los musulmanes, hablando *ab experientia authoris* y exponiendo los temas para los sermones y los capítulos de la obra en los que estos son desarrollados. Además, dedica el primero de los capítulos a exaltar la conveniencia de estos sermones públicos hacia los musulmanes.

en los que su número no es demasiado reducido, indicando “Málaga, Puerto de Santa María, Cádiz, Sevilla, Jerez, Calpe, Sanlúcar de Barrameda, Vélez-Málaga, Granada y otras poblaciones de la provincia Bética, así como Madrid y otras ciudades marítimas de España cercanas al Mediterráneo”⁵⁶. Seguidamente, el jesuita resalta el múltiple provecho de estos sermones. De un lado, destaca la conversión de los mahometanos que son intensamente conmovidos por estos discursos; del otro, subraya el ferviente deseo que se desata entre los fieles, quienes acaban exigiendo la conversión de esos musulmanes. Sin duda, Tirso acaba así por describir una vívida imagen del panorama misional popular de la iglesia postridentina en territorio peninsular durante el siglo XVII⁵⁷.

Seguidamente, Tirso escenifica otra de las ventajas adyacentes a la prédica pública en este tipo de ciudades. Esta vez en referencia a los judíos. Debido a que no es posible realizar sermones directamente a los judíos, puesto que, como él nos dice, “solo pueden habitar en estos reinos de forma oculta y escondida”, Tirso manifiesta la necesidad de que estos sermones estén dirigidos a los mahometanos. Sin embargo, la curiosidad hará que muchos judíos acudan a estos eventos y así, “el ministro de Cristo” podrá dirigir sus discursos y argumentos también contra estos. Además, recuerda que muchas de las tesis utilizadas contra los musulmanes tratadas en la obra, también son válidas para refutar el judaísmo⁵⁸.

En última instancia, tras elogiar algunas de sus misiones en Sevilla, el jesuita especifica de qué manera los sermones también pueden ser reaprovechados contra los herejes, tal y como ya lo han sido contra los judíos. Así, Tirso narra de la siguiente manera:

[...] y aprovechando esta oportunidad, un predicador católico puede convertir su discurso en contra de ellos y presionarlos con argumentos. Esto lo he observado muchas veces, especialmente cuando estaba luchando contra ese error de los mahometanos, según el que cada uno puede salvarse por su propia ley; porque entonces la conversación se volvió contra los sectarios

⁵⁶ *Md.*, p. 389.

⁵⁷ Para una aproximación a las misiones populares acaecidas en España durante esta época, véase: Rico Callado, Francisco, “Las misiones populares y la difusión de las prácticas religiosas postridentinas en la España moderna”, en *Obradoiro de historia moderna* 13, 2004, pp. 101-125.

⁵⁸ *Md.*, p. 389.

calvinistas y luteranos, afirmando que había salvación en la Iglesia Católica Romana⁵⁹.

En estas líneas puede observarse un ataque dirigido contra la argumentación de la salvación a través de la propia fe, sin la necesidad de lo que conoceríamos como “buenas obras”. En cierto modo, el autor está cargando contra la doctrina de la justificación de la *Sola fide*, inherente al protestantismo⁶⁰. Para después, añadir lo siguiente:

Asimismo, cuando se repasan las notas, por las cuales se prueba claramente que la Iglesia de Cristo es la verdadera Iglesia de Dios, y que la secta mahometana es la sinagoga de Satanás, es fácil dirigir la discusión contra los herejes; porque los signos de la verdadera Iglesia de Cristo se encuentran sólo en la Iglesia Católica y Romana. Del mismo modo, cuando se detecta la falsedad de la secta mahometana a partir del comportamiento corrupto de Mahoma y de las contradicciones del Corán, el mismo argumento se tuerce contra los luteranos sectarios y calvinistas⁶¹.

Cierra este episodio el jesuita recordando en último lugar que “estos sermones son sumamente útiles para los propios cristianos católicos, para que arraiguen más en la fe y, al crecer el fervor y la vivacidad de la fe, crecen las demás virtudes”⁶².

Otro de estos puntos que pueden ayudar a entender la funcionalidad e intención de la obra, lo encontramos en el proemio a la edición de 1702 de la *Manuductio*. Este prólogo a la edición, que se presenta bajo el título *Monitum authoris. Rationem reddens huius editionis et totius operis*, presenta gran cantidad de información sobre la historia del texto y sus diferentes ediciones. Aquí, se observa un párrafo que justifica acertadamente el nombre de esta reedición, de la siguiente manera:

Ahora bien, la obra así compuesta puede ser llamada con razón un “arsenal” o “depósito” de argumentos para convencer de la falsedad de todas las sectas opuestas a la religión cristiana y, por esta razón hemos titulado esta obra: *Verdad de la Religión Cristiana manifestamente demostrada o Manual para la conversión de los gentiles y de todos los infieles*⁶³.

⁵⁹ *Md.*, p. 390.

⁶⁰ Esta idea está presente en: Colombo (2009a), pp. 325-327.

⁶¹ *Md.*, p. 390.

⁶² *Md. idem*.

⁶³ *Monitum authoris*, edición de 1702, Nápoles (Muzio): Opus autem sic concinnatum merito nuncupari potest *Armamentarium*, seu *Promptuarium* argumentorum ad conuincendum de falsitate omnes Sectas oppositas Religioni Christianae et, idcirco, hoc opus inscripsimus: *Veritas Religionis Christianae manifeste demonstrata, seu Manuductio ad Conuersionem Gentilium et omnium infidelium*.

Cabe destacar el uso de la forma *Armamentarium*, un término de carácter bélico para hacer referencia al lugar en el que se guardan las armas. Sin duda, el autor busca trasladar esta idea al lector, para que vea la obra como un arsenal al que acudir en busca de las armas más precisas, para defender la religión cristiana y refutar a los enemigos de la fe. Esta analogía rememora un tema ya tratado en el apartado dedicado al contexto histórico-literario de este trabajo. Allí, atendimos de qué manera estos textos buscaban aportar su participación dentro del conflicto que asolaba Europa. De este modo, se puede remitir a otro texto, presente en la dedicatoria al emperador Leopoldo I de Habsburgo, que encabeza la edición de la *Manuductio* y dice así:

A tan sagrada campaña, permita pues su muy invicta Majestad, que también nosotros, como soldados guardianes de la Iglesia, concedamos una mano solidaria y, mientras en Hungría, los laureados, como Hércules, combaten la infame hidra mahometana, con tantas monstruosas cabezas como errores, mediante el hierro y el fuego, nosotros los persigamos con la pluma y la tinta⁶⁴.

A partir de todo lo expuesto, podría entenderse que la *Manuductio* no solo es un manual de instrucción para predicadores y misioneros, sino también una obra militante que inserta la evangelización en un contexto de lucha ideológica y religiosa. La constante analogía entre la predicación y el combate espiritual, que se ve reforzada por términos como *Armamentarium*, nos da a entender que Tirso González concibe su trabajo como un verdadero arsenal de argumentos para la defensa y expansión de la fe católica. Así, el texto se presenta como una herramienta tanto de conversión como de reafirmación doctrinal, orientada no solo a refutar a musulmanes, sino también a consolidar la identidad católica frente a las amenazas percibidas en el siglo XVII.

2.3.2. Descripción de los contenidos

La *Manuductio* se presenta distribuida en dos tomos que, a su vez, se dividen en tres y seis libros, respectivamente. En la primera parte Tirso pretende demostrar “la verdad de la religión cristiana católica romana”. A tal fin, siguiendo una pauta

⁶⁴ Para consultar el texto latino, véase en esta edición: Anexos, *Epístola dedicatoria*, p. 429 (líneas 79-83).

trabajada anteriormente por otros autores, defiende en primer lugar la divinidad de Cristo frente a los herejes, judíos y musulmanes que la niegan. Después, afirma que la única iglesia verdadera es la iglesia católica romana, en contraposición a Lutero, Calvino y la proliferación de iglesias protestantes. No obstante, como queda reflejado desde el propio título, se sabe que fue la segunda parte la que se manifestó primero tanto en la mente del autor, como en la realización⁶⁵. Asimismo, como ya se ha mencionado, la segunda parte de la obra está centrada en las cuestiones islamológicas. Es aquí donde se ofrece información sobre la vida y las enseñanzas de Mahoma, los principios y las prácticas religiosas del islam y una refutación de las consideraciones musulmanas respecto al cristianismo. Sin embargo, a pesar de dedicar exclusivamente el presente trabajo a la edición de la segunda parte de la obra, es necesario conocer los fundamentos que conciernen a la primera parte del trabajo del jesuita.

La primera parte de la *Manuductio* comienza citando Juan 8, 24: *Si non credideritis quia ego sum, moriemini in peccato uestro*. Sin duda, refleja toda una declaración de intenciones, al poner de manifiesto su elección a la hora de empezar por la apologética cristiana. Siguiendo el orden numérico, dedica el primero de los tres libros a “demostrar de manera evidente la divinidad de Cristo a través de argumentos manifiestos y exponer la clara credibilidad de la religión cristiana”⁶⁶. De esta manera, continúa en el segundo libro “mostrando que la religión cristiana no solo es claramente creíble, sino también evidentemente verdadera por la evidencia del testimonio, en la medida en que se demuestra con claridad que Dios es su autor”, para terminar exponiendo la naturaleza de la fe, mediante explicaciones de los misterios⁶⁷. Sin embargo, el tercero de los libros que componen esta primera parte no fue escrito a la manera de los dos anteriores, ya que no pudo ser incluido en su

⁶⁵ Esta idea es constatable no solo a través del título de la obra, sino del paratexto explicativo que la acompaña. Por ejemplo, a través del apartado *Monitum authoris* de la edición de 1702, como se ve en el punto siguiente. También: Santos Neila (1975), p. 374.

⁶⁶ *Md.*, índice a la primera parte, edición de 1689: Liber primus. In quo sensibilibus argumentis Diuinitas Christi Domini euidenter demonstratur et euidentis credibilitas Religionis Christianae proponitur.

⁶⁷ *Md.*, índice a la primera parte, edición de 1689: Liber secundus. In quo ostenditur Religionem Christianam non solum esse euidenter credibilem, sed euidenter ueram euidentia in attestante, quatenus euidenter demonstratur Deum esse Authorem illius. Vbi natura nostrae fidei late exponitur et ostenditur, ad credendum Fide Diuina et obscura mysteria nostrae fidei, non debere per prius fide obscura credi auctoritatem Dei loquentis et existentiam reuelationis, sed posse fide obscura et libera credi mysterium ab homine euidenter cognoscente, Deum illud reuelasse. Vbi etiam pro dignitate explicatur ultima fidei nostrae resolutio sine circulo et mutua prioritate.

primera edición de 1687. Tirso fue llamado a Roma y, posteriormente, fue elegido general de la Compañía, terminando el libro para su inclusión en la edición alemana de 1689. Así, únicamente adjuntó un resumen en la primera edición, donde adelantaba el contenido a tratar en el libro: “en el que se demuestra que, entre las religiones cristianas, solo la católica romana es la verdadera religión de Cristo y la Iglesia”⁶⁸. Este libro, que supone prácticamente una tercera parte de la *Manuductio* en sí mismo, consta de 14 capítulos, junto a un *caput ultimum* en el que se explican las formas más útiles de disputar contra los herejes. Como ya anotó Antonio Hernández en su trabajo, este libro tercero trata ocho grandes temas:

1. La fundación de la Iglesia por Cristo. Visibilidad. Permanencia a través de los tiempos. Infalibilidad. Sucesión y transmisión apostólica. Novedad de la Iglesia reformada. La Iglesia católica no se ha corrompido.
2. Unidad de la verdadera Iglesia.
3. La salvación está sólo en la Iglesia Católica.
4. Obligación del hereje de abrazar la Iglesia romana.
5. La Iglesia romana es regla firme de creer y juez supremo de controversia.
6. Prueba de los milagros aun después de Lutero.
7. Lutero y Calvino. Vida. Falta de misión y milagro. Renovaron las antiguas herejías.
8. Notas de la iglesia visible: una, santa, apostólica⁶⁹.

Como analizaremos de forma más extensa dentro del punto siguiente, esta serie de características propias hicieron que el libro gozase de cierto éxito individual.

Por otro lado, la segunda parte de la *Manuductio* se compone de seis libros como bien se ha dicho. El primero de los seis actúa de introducción y presenta un breve resumen de la vida y costumbres de Mahoma, los errores del Corán y los métodos mediante los que pudo extenderse esta “secta” (término característico del autor y la época para designar la religión islámica). El segundo libro facilita algunas demostraciones o manifestaciones contra el islam, confirmadas mediante las conversiones extraordinarias de algunos musulmanes. Además, el jesuita busca

⁶⁸ *Md.*, índice a la primera parte, edición de 1689: Liber tertius. In quo euidenter demonstratur inter Christianas Religiones, solam Catholicam Romanam esse ueram Christi Religionem atque Ecclesiam et in illa sola inueniri salutem.

⁶⁹ Hernández Sánchez (1955), p. 236.

demostrar la falsedad del Corán al colocar este la mayor felicidad del hombre en el placer corporal. Seguidamente, el tercero de los libros pretende exponer la falsedad del Corán a través del propio Corán, es decir, mediante el uso de afirmaciones de las Santas Escrituras que el Corán admite, así como de visiones y milagros con los que prueba la divinidad de Cristo y de la Trinidad. Al mismo tiempo, incluye una extensa conversación entre Tirso y un docto musulmán para ejemplificar cómo se debe dialogar con los infieles que rechazan los misterios de la fe cristiana al no comprenderlos. El libro concluye con la demostración de que la ley de Cristo no puede ser refutada por la ley de Mahoma, a pesar de que la ley de Moisés si lo estuvo por parte de la de Cristo. El cuarto libro expone que Cristo murió y resucitó a pesar de las fabulaciones del Corán, recordando que ni el Nuevo Testamento ni el Antiguo han sido corrompidos por los cristianos como asegura que dijo Mahoma. Por su parte, el quinto de los libros señala que la ley contenida en el Corán no es la ley de Dios, resaltando las leyendas que incluye, así como los errores históricos, matemáticos y filosóficos, junto a la impura vida de Mahoma, pues su ley no es la de Dios y no posee ninguna de las características de la ley divina descrita por David. En último lugar, el sexto libro indica el modo en que se debe proceder para convertir a los musulmanes, hablando a través de la experiencia del autor y exponiendo los temas para los sermones y el capítulo de la obra en que estos se encuentran⁷⁰.

Tal y como apunta Colombo⁷¹, Tirso trabajó principalmente argumentos provenientes de la tradición medieval⁷², por lo que pueden ser fácilmente resumidos en cinco puntos. El primero es la condena de Mahoma, catalogándolo como el primero de los adversarios y atacando su conducta moral. Es extensamente conocido el argumento del que extrae la concepción de que, denostado el profeta y sus vicios, se consigue refutar todo el islamismo. El segundo corresponde a la demostración de la “falsedad del Corán a través del propio Corán”. Por su parte, el tercer argumento señala que el islam es hostil a la capacidad crítica del hombre, al alegar que Mahoma prohíbe las disputas contra el Corán y los preceptos islámicos. El cuarto argumento

⁷⁰ Vázquez Ruiz (2022), pp. 562-563.

⁷¹ Colombo (2012a), pp. 17-19.

⁷² Para obtener una visión panorámica de lo que fueron tanto los argumentos utilizados en la polémica cristiana antiislámica, durante la Edad Media y principios de la modernidad, así como las obras que se llevaron a cabo, véase: Daniel (1960); De Bunes Ibarra (1989a); (1989b); Tolan (2007); (2021) y Ferrero Hernández (2011).

critica un cierto fatalismo islámico. Pues, como Tirso González recoge en su obra, al preguntar a los musulmanes cuándo se convertirían, a menudo estos respondían: *Quando Deus uoluerit*⁷³. Para el jesuita esta respuesta devalúa la libertad humana, puesto que otorga una total carencia de responsabilidad por parte del interlocutor. Finalmente, el quinto argumento se centraría en el énfasis sobre la falsedad de los milagros dentro del mundo islámico, siendo estos de carácter privado y no documentado. No obstante, de acuerdo con el trabajo de Colombo⁷⁴, el jesuita leonés también introduciría una serie de novedades en su obra. De este modo, puede destacarse la reutilización y efectividad de argumentos antiislámicos, empleados contra las herejías de principios de la modernidad (luteranos y calvinistas); el esfuerzo de una genuina curiosidad por obtener auténticos conocimientos sobre el islam, que llevasen a una comprensión más profunda del mismo y, por último, el importantísimo énfasis en la experiencia, como diríamos coloquialmente, “a pie de calle”. Uno de estos ejemplo ilustrativos puede encontrarse en el capítulo segundo del libro primero⁷⁵, donde Tirso reconstruye históricamente la vida del Mahoma a través de varios autores, aunque, en un momento dado, aprovecha para exponer uno de sus consejos. Cuando estuvo en Málaga en 1670, un hombre noble, que había vivido mucho tiempo en Orán, le explicó que durante su prédica se habían producido murmullos contra él por parte de los asistentes. Esto se debió a su forma de llamar al profeta del islam, puesto que usaba el vocablo *Mahoma*, considerado ofensivo entre sus oyentes. Este hombre le aconsejó que usase la forma *Muhammed*. Tirso asegura que desde ese momento pasó a utilizar ese nombre, logrando captar más fácilmente la atención de su público.

2.3.3. Historia y transmisión del texto

2.3.3.1. Ediciones

Entre 1687 y 1702 la *Manuductio* conoció distintas ediciones, impresiones y reelaboraciones, que serán atendidas a continuación. No obstante, como ya se ha dejado entrever en puntos anteriores, es en otra obra y en otro año por donde debe

⁷³ *Md.*, pp. 362-369.

⁷⁴ Colombo (2012a), pp. 19-20.

⁷⁵ *Md.*, pp. 18-19.

comenzarse. El año es 1680 y la obra es la *Selectarum Disputationum ex uniuersa Theologia Scholastica*, concretamente, el tomo tercero. Como dijimos, Tirso se encontraba ocupando la cátedra de prima de teología en Salamanca desde 1676, cuando fue llamado para desempeñar el cargo. De tal forma que, entre 1680 y 1686, decidió publicar un trabajo en el que reunir las explicaciones correspondientes a sus primeros diez años de enseñanza. Será aquí, en el tomo tercero, publicado en torno al año 1683, donde aparecerá la primerísima versión de la *Manuductio ad conuersionem Mahumetanorum*. Lo hará bajo la apariencia de las dos últimas *disputationes* (46 y 47): *Demonstratur rationibus diuinitas Christi Domini y Demonstrationes aliquae contra Mahumetanos*, divididas en 11 y 20 *sectiones*, respectivamente. Aunque estos datos aparecen en Antonio Hernández y posteriores investigadores⁷⁶, consideramos importante aclarar algunas informaciones respecto al texto presente en las *Selectarum*. En primer lugar, este no se ciñe estrictamente al contenido de la *Manuductio*. Así, la *Disputatio XLVI* (que aparece en el cuerpo del texto con el número erróneo de *Disp. XXXXIII*)⁷⁷ presenta únicamente la información contenida en el primer libro, hasta el capítulo 11 incluido, de la primera parte de la edición de 1687. Seguidamente, la *Disputatio ultima*, que aparece citada exclusivamente sin número, corresponde al texto de los 6 libros, que componen la segunda parte de la *Manuductio*, en su edición de 1687. En segundo lugar, se puede destacar información relevante respecto a la obra, a través del prólogo presente en las *Selectarum* y del proemio que inicia la última disputa. Comenzando por este último, la información que contiene es prácticamente idéntica a la del proemio de la segunda parte de la edición de 1687. No obstante, se menciona la intención de escribir un tratado en lengua *vulgar* para uso de los predicadores:

[...] y añadido estos, porque pueden ser de utilidad para la conversión de los musulmanes. Aunque también sea mi intención, si Dios haya dado la vida, publicar un tratado en lengua vulgar, con el que todos puedan ser ayudados al tratar con los musulmanes sobre los errores del Corán y la falsedad de su secta. Mientras tanto, consideré que merecería la pena, si añadiese aquí

⁷⁶ Hernández Sánchez (1955), p. 232; Santos Neila (1975), p. 374; Colombo (2007), p. 161.

⁷⁷ El tomo tercero de las *Selectarum* muestra un fallo en la numeración de las *disputationes* dentro del cuerpo del texto (duplicidades y errores tipográficos), es decir, al inicio de cada *disputa* y durante la paginación, en el marco superior. No obstante, la numeración correcta puede seguirse a través del índice.

alguna noticia, que pueda ser dejada a los hombres religiosos para sacudir la dureza de estos infieles y quizá para derrotarlos.⁷⁸

Sin embargo, este fue uno de los proyectos fallidos del jesuita leonés, puesto que no se conserva ninguna obra de estas características, escrita en lengua castellana.

Asimismo, el prólogo que acompaña al tomo de las *Selectarum*, aporta un comentario del autor sobre el motivo de la inclusión de esa última *disputatio*, que arroja luz a la futura concepción de la *Manuductio*. Así, Tirso explica al lector la decisión de añadir una disertación sobre la divinidad de Cristo, de gran utilidad para la conversión de gentiles, judíos y musulmanes. Anotando, después, la inclusión particular de una demostración específica contra los musulmanes, basada en su propia experiencia, para que los “ministros del Evangelio tengan a mano las armas necesarias para combatir la perniciosa secta del falso profeta Mahoma”⁷⁹.

En consecuencia, encontramos la primera edición de la *Manuductio* en el año 1687, publicada por Bernardo de Villa-Diego, en Madrid. Desgraciadamente la obra no está completa, como ya se avanzó brevemente en el apartado anterior sobre la figura del jesuita. Tirso se encontraba inmerso en los preparativos para publicar la obra en Salamanca, mientras terminaba la redacción, cuando hubo de marchar a Roma tras ser elegido en Valladolid. De este modo, de camino a la decimotercera Congregación General de la Compañía, aprovechó su paso por Madrid para dejar a cargo del editor Juan de Goyeneche⁸⁰, todo el material del que disponía hasta ese momento. Únicamente faltaba el libro tercero de la primera parte, del que solo había redactado un esbozo, y que el editor añadió al índice. Mientras Tirso permaneciese en Roma, el

⁷⁸ *Selectarum Disputationum*, t. III, p. 533: [...] et haec adiicio, quia usui esse possunt Mahumetanis conuertendis. Quamuis enim animus sit, si Deus uitam dederit, tractatum lingua uulgari edere, quo iuuari omnes possint ad loquendum cum Mahumetanis de Alcorani erroribus, et suae sectae falsitate. Interim tamen operae pretium me facturum existimaui, si aliquam hic notitiam suggerem, quae Viris Religiosis deseruire possit ad quatiendam horum infidelium duritiem, et forsam expugnandam.

⁷⁹ *Selectarum Disputationum*, t. III, *Author Lectori S. D.*: Quibus adiicere placuit instam disputationem de Diuinitate Christi, in qua per argumenta sensibilia hoc nostrae Sanctae Fidei primum fundamentum luce meridiana clarius demonstratur, quia ad conuersionem Gentilium, Iudaeorum et Mahumetanorum utilissima est. Contra hos uero specialiter adiungo demonstrationem, quibus usus sum ad eorum perfidiam conuincendam; ut Ministri Euangelici ad manum arma habeant, quibus Pseudoprophetae Mahumeti perniciosissimam sectam expugnare ualeant. Experientia enim didici, studio opus esse et diligentia non uulgari ad publice redarguenda perniciosissimi impostoris praua dogmata, et multos Dei seruos, zelo animarum feruentes, Maurorum conuersioni operam ideo non nauare, quia in proptum non habent notitias ad id necessarias et sine magno studio et labore acquiri non possunt, quibus ut subsidium feram, eas in praesenti opere subministro.

⁸⁰ Juan de Goyeneche y Gastón (1656-1735), véase nota 31.

editor madrileño debía aguardar hasta la recepción del mencionado libro. No obstante, acabó por publicar el trabajo incompleto del jesuita, al resultar este elegido Prepósito General de la Compañía⁸¹. En ese momento, habían sido añadidos dos capítulos más al primero de los libros (capítulos 12 y 13) y todo el libro segundo, también de esta primera parte.

En menos de dos años y una vez asentado en el cargo, el jesuita leonés mandó publicar la edición completa y definitiva de su manual en Dilinga, Baviera, Alemania. Esta impresión fue llevada a cabo en 1689 por el editor Johann Kaspar Bencard (ca. 1649-1721), luce el sello y la dedicatoria de la Compañía de Jesús de la provincia de Germania Superior y presenta el mismo título que su predecesora: *Manuductio ad conuersionem Mahumetanorum in duas partes diuisa. In prima, Veritas Religionis Christianae Catholicae Romanae manifestis argumentis demonstratur. In secunda, Falsitas Mahumetanae sectae conuincitur*. Aunque a simple vista el contenido pudiera parecer exactamente el mismo que la *Manuductio* de 1687, pero siguiendo los grafismos característicos de las ediciones alemanas de la época, un análisis más exhaustivo permite observar ligeras intervenciones en el texto. Obviando la inclusión del libro tercero de la primera parte, la segunda parte, objeto de este estudio, muestra algunas correcciones y la inserción de varios párrafos

En primer lugar, pueden ser comentadas nimiedades como cambios de nombres o, más bien de títulos, pero que debieron atender a una función unificadora. Este el caso del Conde de Oropesa⁸², quien en la edición de 1687 también es llamado *Conde de Jarandilla*, en referencia a otro de sus títulos (en realidad un marquesado), pero que omite en la de 1689, utilizando solo el primer título⁸³. Asimismo, las referencias al propio texto suelen indicar el número de página en la edición de 1687, llegando incluso a presentar errores al hacer referencia a la paginación original presente en las *Selectarum*. En cambio, la impresión de 1689 acostumbra a eliminar los números

⁸¹ Como ya se ha remarcado en distintos puntos de este estudio introductorio, estas informaciones pueden ser seguidas y contrastadas a través del comentario *Beneuolo Lectori*, llevado a cabo por Juan de Goyeneche y publicado junto a la obra. Ambas versiones del texto pueden consultarse en el apartado correspondiente de los *Anexos*, en la presente edición, a partir de la página 445. Véase también: Hernández Sánchez (1955), p. 233; Santos Neila (1975), p. 374; Colombo (2007), p. 34.

⁸² Manuel Joaquín Álvarez de Toledo (1641-1707) fue un noble y político que ocupó el cargo de valido del rey Carlos II de España hasta en dos ocasiones. Fue VIII Conde de Oropesa entre otros de sus muchos títulos nobiliarios. Como se verá más adelante, propició a Tirso el acceso a algunos textos importantes como él mismo narra en la *Manuductio*.

⁸³ *Md.*, p. 32.

de referencia y mantiene únicamente formas como *supra dictis* o *ut supra*⁸⁴. En segundo lugar, encontramos ligeras alteraciones del texto, bien porque se ha omitido un fragmento por parte de una de las ediciones⁸⁵, o bien porque se ha modificado ligeramente⁸⁶. Desgraciadamente, no son lo suficientemente abundantes y relevantes, como para discernir entre la mano del editor y las decisiones premeditadas del autor. Sin embargo, la inserción de todo un fragmento al final del capítulo undécimo del tercer libro de esta segunda parte resulta de sumo interés. Estos párrafos, que no están presentes en la edición de 1687, destacan sobremanera respecto al estilo del resto de la obra. Sin duda, parecen haber sido añadidos expresamente, una vez se tuvo conocimiento del autor y de la obra a la que pertenecen: el orientalista italiano Ludovico Marracci (1612-1700)⁸⁷.

Son esta serie de características particulares, junto a la adición final del libro que falta en la primera parte, lo que ha llevado a considerar esta edición de 1689, como la principal y más completa de todas y, por ende, servir de texto base para la edición.

No obstante, continuando con el periplo editorial de la obra, el mismo tipógrafo Kaspar Bencard imprimió nuevamente el trabajo en 1691, también en Dilinga. Sin embargo, consciente del provecho del libro tercero de la primera parte, para su uso en el territorio centroeuropeo, procedió a desgajarlo del resto de la obra y presentarlo bajo el título independiente: *Veritas Religionis Catholicae aduersus haereticos demonstrata siue Manuductio ad conuersionem Haereticorum*⁸⁸. Partiendo de este punto, comenzarán a sucederse una serie de ediciones correlativas, que si bien aportan la misma información o muy similar, manifestarán distintos títulos. En 1696, en Lille (*Insulis*), se reimprime esta versión de la obra *apud Franciscum Fievet*, anotando ya desde la propia portada que la edición es *Iuxta Dilinganam anni 1691 cum Facultate Superiorum*. A su vez, hay constancia de otra impresión en Leipzig, un año más tarde⁸⁹, y de otra en Amberes, a cargo de Henri Thieullier hacia 1698⁹⁰.

⁸⁴ Pueden observarse cantidad de estos ejemplos dentro del sexto libro, donde se referencian los temas a tratar durante los sermones y en qué parte de la obra encontrarlos.

⁸⁵ *Md.*, pp. 267-268.

⁸⁶ *Md.*, p. 179.

⁸⁷ Este fragmento (cf. *Md.*, pp. 186-188) es analizado más detalladamente en el apartado de fuentes del presente estudio.

⁸⁸ Hernández Sánchez (1955), pp. 236-237; Santos Neila (1975), p. 375; Colombo (2007), p. 163; (2009a), p. 318, n. 12; Vázquez Ruiz (2024), p. 372.

⁸⁹ Reyro (1913), p. 694; Colombo (2007), p. 163; (2009a), p. 318, n. 12.

⁹⁰ Reyro (1913), pp. 694-695.

Finalmente, podemos encontrar publicado en Roma en 1699, a cargo del tipógrafo Antonio de Rubeis, otra versión del texto bajo el título: *Romani Pontificis in definiendo infallibilitas breuiter demonstrata, siue Synopsis Argumentorum, quibus Autoritas infallibilis Sedis Apostolicae in determinandis Fidei et morum controuersiis ostenditur*. Tal y como se indica en la portada, la obra se sirve de *excerpta ad uerbum ex Manuductione ad conuersionem Haereticorum*⁹¹.

En último lugar, en 1702 en Nápoles, apareció la última edición de la *Manuductio*, tres años antes de la muerte del jesuita. A cargo de Michele Luigi Muzio (1665-1722), el trabajo presenta el título: *Veritas Religionis Christianae manifeste demonstrata aduersus omnes infideles negantes diuinitatem Christi et Trinitatem Diuinarum Personarum*⁹². Realmente, la obra ofrece una revisión reestructurada de la *Manuductio*, dividida en cinco libros y recogida en dos tomos, exhibiendo el primero dos de estos libros y, el segundo, los tres restantes. Sin duda, una de las aportaciones más interesante de esta edición (como ya se ha avanzado) es el proemio *Monitum Authoris*. Este prefacio no solo ofrece valiosa información sobre la vida y obra del autor, sino que facilita una verdadera historia editorial del trabajo del jesuita, de ahí que acertadamente subtitule el apartado como: *Rationem reddens huius editionis et totius operis*.

2.3.3.2. Traducciones y pervivencia

Una vez atendido el interesante desarrollo editorial que abarca la *Manuductio*, se puede pasar a analizar su pervivencia inmediata y posterior transmisión. Verdaderamente, este es uno de los éxitos que experimentó el trabajo del leonés. Su manual gozó de reconocimiento y alcanzó cierta fama en años posteriores, sobre todo, teniendo en cuenta la época en la que se encontró y el ascenso de Tirso como General de la Compañía. El texto llegó a ser traducido al polaco y al árabe, fue referenciado en distintas obras y catálogos y, a su vez, llegó a tener presencia en territorio chino.

⁹¹ Reyro (1913), p. 694.

⁹² Hernández Sánchez (1955), pp. 237-238; Santos Neila (1975), p. 375; Colombo (2007), p. 163; (2009a), p. 318, n. 12.

De este modo, siguiendo de nuevo un orden cronológico, encontramos que en 1694, el también jesuita Teofil Rutka (1622-1700) tradujo la *Manuductio* al polaco bajo el título *Rękoprowadzenie do Nawrocenia Mahometanow* (Drukarni Kollegium Societatis Iesu) y la publicó en Lwów (Leópolis, en la actual Ucrania)⁹³. Casualmente, el jesuita polaco realizó varias traducciones de obras significativas. Así, en el año 1699 tradujo o, más bien adaptó junto con otros tratados, el trabajo del orientalista italiano Filippo Guadagnoli (1596-1656), dando lugar a la obra *Alkoran na wywrócenie wiary chrześcijańskiej od Machometa spisany*⁹⁴. En las páginas iniciales presenta un listado de autores que trabajaron el Corán, en el que incluye al jesuita leonés y su manual⁹⁵. Naturalmente, resulta un prestigioso reconocimiento, pero, como se verá, los conocimientos de Tirso sobre el Corán son puramente indirectos y, mayormente, originarios de la tradición medieval.

Continuando con las adaptaciones a otras lenguas, conocemos de la existencia de una traducción manuscrita al árabe. Tal como referencia Colombo⁹⁶, la segunda parte de la *Manuductio* obtuvo una edición en árabe en 1724, que se conserva en la Biblioteca Vaticana. La realizó el sacerdote Jacobo Arutin, un monje maronita de San Antonio. Además, se nos habla de un códice conservado en octavo, de 505 folios y escrito en 1725 en Roma por el diácono maronita Elías Ben-Tahd, de la ciudad de Betcebab, alumno del colegio maronita⁹⁷. Esta información también está presente en Reyero⁹⁸ y en Santos Neila⁹⁹; sin embargo, Hernández Sánchez nos habla de tres códices de los que tuvo conocimiento: *Vaticanum Arabum 823*, *Siriacum Vaticanum 446* y *Borgianum Arabicum 114*¹⁰⁰.

⁹³ Colombo (2007), p. 163; (2009a), p. 318, n. 12; (2012a), p. 6.

⁹⁴ Aparece sin lugar de publicación; imprenta Cristiano-Polaca (brak miejsca wydania, drukarnia Chrystiano-polska, 1699).

⁹⁵ Vázquez Ruiz (2024), p. 387.

⁹⁶ Colombo (2007), p. 163.

⁹⁷ El texto puede ser consultado a través de Colombo (2007) *supra cit.*: Liber Thyrsi Gonzalez e Societate Iesu contra impiam sectam alcorani legemque Mohometis e latino idiomate arabicis iuris facti, a Iacobo Arutin alepino praesbytero et monacho maronita S. Antoni Magni an. 1724, ut in fronte legitur. Codex in 8º fol. 505. Scriptus fuit Romae manu diaconi Eliae Ben-Tadh maronitae, ex oppido Bedcebad, Maronitarum collegii alumni, anno Domini 1725.

⁹⁸ El mismo texto está recogido por Reyero (1913), p. 696.

⁹⁹ Santos Neila (1975), p. 375.

¹⁰⁰ Para obtener una información más detallada sobre estos tres manuscritos, remitimos directamente a Hernández Sánchez (1955), pp. 238-240. Asimismo, debemos agradecer a nuestro compañero Javier de Prado la consulta *in situ* de estos tres manuscritos.

En lo que respecta a la pervivencia de la *Manuductio*, se sabe que esta llegó hasta China a través de dos vías. Por un lado, teniendo en cuenta el caso del jesuita y misionero flamenco Philippe Couplet (1623-1693) y, por otro, el del franciscano italiano Carlo Orazio da Castorano (1673-1755).

Philippe Couplet misionó en China entre 1656 y 1681, después de ser influenciado por el trabajo del sinólogo italiano y también jesuita Martino Martini (1614-1661)¹⁰¹. Una vez en Europa, fue reconocido por liderar el equipo de trabajo que publicó la importante obra *Confucius sinarum philosophus, siue Scientia sinensis latine exposita* (Horthemels, París) en 1687. El texto ofrece una traducción comentada de tres de los cuatro libros del canon confuciano. En lo que refiere a su voluntad misional, después de esperar ocho años en territorio europeo, recibió la aprobación para marchar nuevamente a China. Sin embargo, murió en 1693 frente a las costas de Goa (India), tras sufrir un grave accidente. En relación con Tirso González, como también recoge Colombo¹⁰², el jesuita flamenco solicitó por carta al leonés, en noviembre de 1690, que le enviase varias copias de la *Manuductio*. Con ellas pretendía hacer frente a la propaganda musulmana durante sus misiones en China. Hemos de suponer que estas copias debieron ser aprobadas y enviadas, quizá, junto a uno de los grupos de jesuitas que el flamenco envió a la corte del emperador Kangxi (1654-1722) a pesar de su fallecimiento.

Por lo que respecta al franciscano italiano Carlo Orazio da Castorano, estando en Beijing en 1725, escribió un compendio doctrinal bajo el título *Brevis apparatus et modus agendi ac disputandi cum Mahumetanis*¹⁰³. Esta obra, como narra Martínez Gázquez¹⁰⁴, está pensada para ayudar en la controversia con los musulmanes que predicaban el islam en China a la vez que lo hacían los católicos (principalmente jesuitas y franciscanos).

El *Brevis Apparatus* está organizado en dos partes que reflejan, incluso en su estructura de preguntas y respuestas presente en algunas secciones, la tradición

¹⁰¹ Witek (1999), p. 155.

¹⁰² Colombo (2012a), p. 6, n. 15. La referencia del documento que se cita corresponde a: ARSI, JaSin. 164, fº 344 r/v. Colombo también nos habla de la conservación de ejemplares de la *Manuductio* en la colección Beitang de la Biblioteca Nacional de Pekín.

¹⁰³ Para la descripción y conservación de este trabajo manuscrito, se remite directamente a Martínez Gázquez; Petrus Pons (2021), pp. 12-13.

¹⁰⁴ Martínez Gázquez (2020), p. 258.

catequética y de controversia teológica. Además, manifiesta la intención de simular un diálogo con el otro, ofreciendo un ejemplo de disputa con un musulmán, aunque en la práctica el texto se asemeja más a un extenso monólogo. La primera parte, compuesta por ocho capítulos, se centra en demostrar las verdades de la fe cristiana a través de las Sagradas Escrituras, con el objetivo de proporcionar al misionero una guía que le permita responder a los argumentos que un musulmán pudiera presentar sobre los misterios de la fe. La segunda parte, más extensa con diecisiete capítulos, analiza la doctrina islámica comenzando por la figura del profeta Mahoma y el Corán, resaltando sus errores, contradicciones y debilidades. A su vez, se destaca la superioridad de los textos bíblicos frente a los coránicos, concluyendo con una condena directa de Mahoma como impostor y del islam como una doctrina falsa, sin ofrecer ningún tipo de conciliación¹⁰⁵.

Castorano relata que, estando en su ciudad de residencia, Lin Zing Ceu, mantuvo varios diálogos religiosos con musulmanes sin obtener resultados. Más adelante, aceptó una invitación del muftí superior de Tung Chiang Fu para discutir sobre religión, preparando para ello algunas breves notas con ideas clave extraídas de las Sagradas Escrituras (tanto del Antiguo como del Nuevo Testamento), sobre temas como la divinidad de Cristo, la verdad de su Ley o el papel de la Virgen María, con la intención de que, al demostrar estos puntos, quedara en evidencia la falsedad de Mahoma. Aunque el encuentro nunca se llevó a cabo, pues la posterior expulsión de los misioneros católicos ordenada por el emperador obligó al franciscano a salir de China, pasando por Beijing. Allí, encontró los libros del carmelita descalzo Tomás de Jesús (1563–1627), *De procuranda salute omnium Gentium, Schismaticorum, Haereticorum, Iudaeorum, Sarracenorum, caeterorumque infidelium* (Amberes, 1613) y la *Manuductio* de Tirso, cuyo contenido estudió atentamente. Aprovechó estos textos para ampliar y reforzar sus apuntes anteriores con más información sobre Mahoma y el Corán, organizándola para posibles futuros encuentros con musulmanes. Así, surgió la segunda parte del *Breuis Apparatus*, enriquecida con abundantes citas bíblicas y mayor solidez doctrinal, tal como él mismo explica en la introducción de su tratado¹⁰⁶.

¹⁰⁵ Martínez Gázquez; Petrus Pons (2021), p. 9.

¹⁰⁶ Martínez Gázquez; Petrus Pons (2021), pp. 14-15.

Asimismo, ha de destacarse el cordial elogio que obtuvo la obra de Tirso por parte de Ludovico Marracci. El italiano le dedicó unas líneas en el prefacio de su primer volumen del *Prodromus ad refutationem Alcorani* (Sac. Cong. de Prop. Fide, Roma) de 1691¹⁰⁷. Aunque no sabemos exactamente qué propició este comentario de la obra del jesuita, parece plausible que se viera ayudado por la relación con el papa Inocencio XI. Además, los comentarios del arabista después de este pasaje remarcaban la existencia de otras obras igualmente loables dedicadas a refutar el islam, pero a las que, desgraciadamente, él no tuvo acceso. Así pues, Marracci habla de la *Manuductio* como “una obra absolutamente excelente y brillante, digna de su autor”, concluyendo que “esta obra derriba la secta mahometana desde sus cimientos con tanta fuerza y garra, que cualquier otro artificio de la razón y el argumento se vuelve inútil”¹⁰⁸.

Finalmente, se pueden destacar un par de casos de autores del siglo XVIII que vieron también en la *Manuductio* una fuente útil de información. El primero de ellos fue el cardenal dominico y teólogo italiano Vincenzo Ludovico Gotti (1664-1742). Originariamente formado por los jesuitas, acabó por ingresar en la orden dominica a la edad de 16 años. Se sabe, también, que estudió en Salamanca antes de ser destinado a la enseñanza de teología y filosofía. En lo que respecta a su trabajo, entre 1735 y 1740 publicó el tratado *Veritas Religionis Christianae et librorum quibus innititur contra Atheos, Polytheos, Idolatros, Mahometanos et Iudaeos* (Bernabò, Roma), dividido en cuatro volúmenes. En esta obra Gotti incluye un capítulo dedicado a la refutación antiislámica, dentro del primer volumen, bajo el título *Caput IX. De religione Mahumetana*. En este punto, el dominico cita a Tirso, extrayendo la mayor parte de la información del punto §. II *Mahumetanorum mores ac instituta*, directamente del capítulo tercero del primer libro, correspondiente a la segunda

¹⁰⁷ Colombo (2007), p. 37; (2009a), p. 326; (2012a), p. 20; (2019a), p. 361; Vázquez Ruiz (2024), p. 389.

¹⁰⁸ *Prodromus ad refutationem Alcorani* (Roma, 1691), *Praefatio ad lectorem*, pp. 6-7: Nouissime autem prodiit ex Hispania, Manuductio ad conuersionem mahumetanorum; opus prorsus egregium, ac praeclarum, atque Authore suo dignum, nempe, Reuerendiss. P. Tyrsi Gonzales de Santalla e Societate Iesu, olim in Salmaticensi Academia Sacrae Theologiae Primario Antecessore Emerito; nunc uero eiusdem Societatis Praeposito Generali dignissimo. Quo sane opere tam ualide, ac neruose Mahumetana Secta a fundamentis diruitur ac destruitur, ut omnis alia argumentorum ac rationum machina, superflua esse uideatur.

parte de la *Manuductio*¹⁰⁹. No obstante, esta cita no es exclusiva, puesto que el dominico acudirá en alguna ocasión más al trabajo del jesuita leonés durante la redacción de ese capítulo noveno.

En último lugar, hay que hablar de la obra del jesuita croata Ferenc Szdellar (1685-1745)¹¹⁰ quien, además de rector de la Universidad de Trnava (o Tirnavia), trabajó en otras instituciones jesuitas de Viena, Graz y Zagreb, durante la primera mitad del siglo XVIII. En 1721 publicó el trabajo *Itinerarium peregrini philosophi Turcia definitum* (Gall), en Trnava (actual Eslovaquia)¹¹¹. La obra, a modo de diálogo entre dos personajes, pretende continuar el texto publicado un año antes, *Itinerarium peregrini philosophi Sinis, Iapone, Cocincina, Canada et Brasilia definitum* (Gall, Trnava). Así, Szdellar comienza el trabajo presentando una nota informativa bajo el epígrafe *Ingressus et occasio colloquii*, donde explica al lector la situación de los interlocutores: “Annio, a quien el año pasado presentamos escuchando a Nicanor disertar sobre China, Japón, Cochinchina, Canadá y Brasil, en el mismo día en que había sido interrumpido por unos huéspedes recién llegados, reanudó poco después, durante otra reunión, su coloquio con Nicanor”¹¹². La obra se divide en cuatro *dissertationes* que, a su vez, se subdividen en capítulos. Así, la *Disputatio IV*, que aparece bajo el lema *De potentia Turcarum*, presenta en su quinto (y último) capítulo, una referencia directa al trabajo de Tirso González. Justo antes de comenzar el mencionado capítulo, los participantes del coloquio discuten lo siguiente:

Annio: Observo que te dispones a concluir tu discurso; y, en verdad, he conocido ampliamente por ti lo que deseaba saber. Sin embargo, me gustaría saber una cosa más: ¿cuál es tu opinión y juicio sobre la religión de los turcos?

Nicanor: Queridísimo Annio, lo que me preguntas puedes conocerlo no tanto por mí, sino por medio de la obra eruditísima del Muy Reverendo Padre Tirso González, de la Compañía de Jesús, quien fue en su tiempo Prepósito General. Refutando esta religión, no solo de manera abundante sino también erudita,

¹⁰⁹ El dominico desconoce que el fragmento utilizado pertenece realmente, como se verá en el apartado de fuentes, a la traducción francesa del Corán escrita por el orientalista André Du Ryer (ca. 1580–1660). Véase: Vázquez Ruiz (2024), p. 383, n. 40.

¹¹⁰ Latinizado Franciscus Ioannes Szdellar.

¹¹¹ Para una información más amplia sobre el autor y su trabajo en su contexto, véase: Vychytilová (2022), pp. 186-198.

¹¹² *Itinerarium peregrini philosophi Turcia definitum* (Trnava, 1721), *Ingressus et occasio colloquii*: Annus quem Nicanori de Sina, Iapone, Cocincina, Canada et Brasilia disserenti auscultante anno elapso dedimus, die illa, qua ab aduenis hospitibus interpellatus erat, inter symposia traducta mox altera colloquium cum Nicanore resumpsit [...].

expresa también mi propio pensamiento. Sin embargo, para no dejar de complacerte también en este punto, te diré que mi opinión sobre la religión de los turcos es la misma que tuvo en su tiempo el rey de Fez, cuya conversión de la secta mahometana te narraré, y con ello pondré fin también a nuestro coloquio¹¹³.

De este modo, el jesuita croata pasa a redactar el último capítulo de su obra, el cual está prestado directamente del libro segundo de la segunda parte de la *Manuductio*, octavo capítulo, dedicado al caso de la conversión maravillosa del príncipe de Fez, Baldassare Loyola Mandes (1631-1667)¹¹⁴.

2.3.4. Comentario de las fuentes

Para abordar el tema de las fuentes presentes en la obra del jesuita leonés, se ha optado por comentarlas en tres apartados distintos. En primer lugar, se han tratado las fuentes estrictamente cristianas, es decir, las citas bíblicas y aquellos textos puramente adscritos a la tradición cristiana, cuyos argumentos han sido utilizados en favor de la apologética cristiana por parte del autor. En el segundo de los apartados, se han agrupado todos aquellos autores de tradición medieval y de principios de la modernidad que, adscritos de algún modo a la literatura de polémica y controversia interreligiosa, han servido al jesuita para la defensa de su argumentario dentro de la refutación antiislámica y la aportación de información histórica musulmana. Por consiguiente, todos aquellos autores de los que Tirso toma directamente las informaciones coránicas, así como de otros textos islámicos, se encuentran en este apartado, puesto que el jesuita únicamente llegó a acceder a algunos de los textos que componen el *Corpus Islamolatinum* mediante una vía indirecta. Asimismo, se ha prestado especial atención a los trabajos de Juan Andrés, Lope de Obregón, Pedro Pascual y Dionisio Cartujano, por ser cuatro de las fuentes

¹¹³ *Itinerarium peregrini...*, *dissertatio* IV, c. 4, pp. 119-120: Annus: Animaduerto, te finem orationis respectare; et uero abunde satis ex te, quae optaueram, cognoui, unum adhuc aueret nosse animus, quae tua mens ac sensus de religione Turcarum?

Nicanor: Anni optime, quod a me petis, non tam ex me, quam opere eruditissimo Adm. Reu. Patris Thyrsi Gonzalez Societ. Iesu, olim Praepositi Generalis, qui non minus copiose, quam erudite religionem hanc refutando, etiam mentem meam declarat, intelligere potes. Ne tamen tibi hac etiam in re non obsequar, de religione Turcarum idem mihi sensus, qui olim erat Regis Fez, cuique dum a secta Mahumetana conuersionem tibi enarro, simul colloquio finem impono.

¹¹⁴ Para más información sobre el personaje y su obra en relación con su tiempo, véase: Colombo (2013); Stella (2022); (2024).

imprescindibles del manual del leonés. Por último, se ha reservado un apartado para atender las referencias a autores de la antigüedad clásica.

2.3.4.1. Fuentes cristianas

Al atender una obra de estas características está más que garantizada la presencia de cuantiosas citas bíblicas. Aunque el caso de la *Manuductio* no presente especial dificultad en cuanto a la citación de estas, sí que resulta interesante su localización o, más bien, focalización. A pesar de que los 6 libros de esta segunda parte, objeto de la edición, presentan citas bíblicas bien distinguidas, la mayor parte de estas se encuentran concentradas en los libros 3 y 5 (indistintamente de su pertenencia al Nuevo o Antiguo Testamento). Probablemente, esto responda no solo al tamaño de dichos libros, pues son los dos más extensos de la obra, sino que también debe ajustarse, en parte, a la temática que tratan, siendo así que ambos libros recogen la mayor carga polemista del trabajo. En lo que respecta a la preferencia del autor, encontramos los libros del Génesis y del profeta Isaías, para el Antiguo Testamento; y, siguiendo un orden descendente, los evangelios de Mateo, Juan y Lucas, en relación con el Nuevo Testamento. Las citas pueden ser fácilmente localizables a través de la *Biblia Vulgata* aunque, en algunas ocasiones, contienen pequeñas diferencias, llegando a estar erradas, en las que menos. Estos fallos suelen responder a cuestiones de copia directa o ser incluidas de memoria, sin consulta previa. No obstante, la forma de presentación es tremendamente pulcra, como se puede ver en el siguiente fragmento:

Imprimis manifestum est, Prophetas antiquos anuntiasse Christum nasciturum in Bethleem, ut constat ex Micheae 5 et ita responderunt Sacerdotes Herodi interroganti Matth. 2 u. 6: *Et tu Bethleem terra Iuda nequaquam minima es in Principibus Iuda, ex te enim exiet dux, qui regat populum meum*. Deinde clare constat Christum natum esse in Bethleem, ut narrat Matthaeus cap. 2: *Cum natus esset Iesus in Bethleem, etc*. Idque mundo publicauit aduentus Magorum, qui ducti a stella ingressi sunt Hierosolymam dicentes, *ubi est, qui natus est Rex Iudaeorum? Etc*. Illumque ducti a stella quaesierunt et inuenerunt in Bethleem [...]¹¹⁵

¹¹⁵ *Md.*, p. 333.

En lo referente a obras apologéticas, hay dos autores utilizados por encima del resto a la hora de tratar las cuestiones exegéticas del cristianismo: Agustín de Hipona y Tomás de Aquino. En cuanto al primero, de quien cita más de veinte obras distintas, se encuentra diseminado por todos los rincones de la obra sirviendo de apoyo para todo tipo de argumentos. Unas veces, traído a colación por el propio Tirso y, otras, a través de citas indirectas enclaustradas en otros fragmentos que el jesuita toma prestados. Por su parte, Tomás de Aquino merece ser destacado en cuanto a su explotación por parte del leonés, para la explicación de los misterios de la fe. Así, la experiencia como profesor de teología de Tirso hace su aparición en los capítulos 10 al 13 del libro tercero, cuando mantiene un “diálogo” con un mahometano *arguto et inter suos erudito*¹¹⁶. A lo largo de estos tres capítulos, narra como mantuvo un coloquio con este musulmán llamado Hamid Sulayman¹¹⁷. El jesuita explica los misterios de la Trinidad y la Encarnación mediante símbolos y comparaciones en el capítulo décimo de este libro. Después, continúa en el capítulo once, aportando consejos sobre como deben los predicadores evangélicos persuadir a los infieles de que los misterios de la fe son verdaderos. Finalmente, reserva los capítulos 12 y 13, para exponer cómo la ley de Mahoma no sucedió a la ley de Cristo, así como la ley de Cristo había sucedido la de Moisés. Demostrando, seguidamente, que la ley de Cristo no pudo ser abrogada por la ley de Mahoma, como si había ocurrido con la de Cristo y la de Moisés. El jesuita leonés acude con frecuencia a los trabajos del doctor de la Iglesia, como son *De Rationibus fidei*, la *Summa Contra Gentiles* y la *Summa Theologiae*.

Como ya apuntó Michel¹¹⁸ y, más tarde desarrolló Colombo¹¹⁹, en la tradición polémica católica, el uso del diálogo funcionaba como una herramienta retórica: una forma de presentar argumentos y de imaginar cómo podría desarrollarse una discusión con un musulmán. Generalmente, consistía en una conversación entre el autor cristiano y un interlocutor musulmán ficticio, donde el cristiano respondía una a una las objeciones del otro hasta que este aceptaba sus errores y pedía el bautismo. En la *Manuductio*, en cambio, resulta especialmente interesante que el jesuita leonés

¹¹⁶ *Md.*, p. 167.

¹¹⁷ *Amete Solyman* o *Soliman*, en alguna ocasión aparece como *Hamete*. Consultar *Index personarum et locorum*, p. 518.

¹¹⁸ Michel (2010), p. 132.

¹¹⁹ Colombo (2007), pp. 120-140; (2009a), pp. 333-334; (2012a), pp. 39-40.

reconozca que este tipo de razonamientos no siempre lograban convencer a los musulmanes, quienes en ocasiones decidían continuar practicando su religión. Un ejemplo de ello sería el discurso junto a Hamid, en el que se le insta a pedir a Dios que le revele la verdad si aún tiene dudas, y se le aconseja llevar una vida recta cumpliendo los mandamientos. No obstante, al final, tras palabras afectuosas y un gesto de amistad, el musulmán se despide sin convertirse. Aunque Tirso guardará la esperanza, pues explica que le entregó “la *Doctrina*” del cardenal Roberto Bellarmino (1542-1621)¹²⁰ y que oyó, tiempo después, que aquel hombre había solicitado el bautismo, antes de morir por una grave enfermedad ¹²¹.

Este desenlace insinúa que el encuentro pudo haber sido real. Se aparta del formato habitual de diálogo polémico y muestra el enfoque realista del autor, quien no se limita a narrar conversiones exitosas. Por otro lado, este trato transmitido por Tirso, que insiste en el respeto, la educación y la caridad cristiana, estaría estrechamente relacionado con el concepto de la “acomodación”, seguido por los jesuitas para la predicación en otras partes del mundo, sobre todo en las Indias¹²².

2.3.4.2. Fuentes medievales, de la primera modernidad e islámicas

Tradicionalmente, se ha sugerido un listado de autores que suponen las fuentes de la *Manuductio*, compuesto por doce autoridades latinas, tales como, Pedro el Venerable (1092/94-1156), Gregorio Elmacino (1205/1223-1273), Pseudo Pedro Pascual (1227-1300), Riccoldo da Monte di Croce (1243-1320), Juan de Torquemada (1388-1468), Nicolás de Cusa (1401-1464), Dionisio Cartujano (1402-1471), Pío II (1405-1464), Pedro de la Cavalleria († ca. 1491), Bartolomej Georgijevic (1506-1566), Guillaume Postel (1510-1585) y Antonio Possevino (1533-1611), y por dos trabajos en lengua castellana escritos por Juan Andrés (ca. 1450–1515) y Lope de Obregón (s. XV–XVI)¹²³. Si bien es cierto que, entre referencias directas e indirectas, el jesuita pudo haber accedido en algún momento a cada uno de estos autores, un

¹²⁰ Probablemente en referencia a algunos de sus trabajos catequísticos como, *Christianae Doctrinae copiosa explicatio* (Crithium, Colonia) 1609 o *Catechismus seu Explanatio Doctrinae Christianae* (Gualtheri, Colonia) 1630.

¹²¹ *Md.*, p. 202.

¹²² Sin profundizar mucho en este interesante concepto del misionado jesuítico extraeuropeo, se recomienda consultar Colombo (2019a), así como la bibliografía allí ofrecida.

¹²³ Michel (2010), p. 129; Colombo (2007), pp. 163-164; Vázquez Ruiz (2022), p. 574.

estudio pormenorizado de las fuentes conduce, lógicamente, a la priorización de unas sobre otras. La mayoría de estos autores aparecen en las primeras páginas del libro primero¹²⁴; sin embargo, no siempre rigen a un préstamo literario *stricto sensu*. En algunos casos suponen únicamente un erudito listado de obras a las que acudir (como probablemente debió hacer el leonés durante su formación para la redacción y preparación del misionado), recogido y presentado aquí, para el futuro predicador en formación, a quien en primer lugar se dirige el trabajo. No obstante, un estudio exhaustivo de las fuentes ha llevado a la identificación de cuatro autores, como aquellos predilectos por Tirso González en cuanto a la elaboración de la *Manuductio*. En este sentido, las obras de Juan Andrés, Lope de Obregón, Dionisio Cartujano y Pseudo Pedro Pascual serán atendidas de forma más extensa a través de subapartados propios. No obstante, el resto de las fuentes no serán desatendidas. A lo largo de las siguientes páginas se discutirán obras y autores intentando subrayar distintos factores. En primer lugar, se buscará discernir su explotación dentro de la *Manuductio*, bien se deba en respuesta a la necesidad de exponer datos históricos, o para aprovechar los argumentos de carácter polémico y de refutación. En segundo lugar, se intentará acudir, siempre que sea posible, a las ediciones que pudo haber trabajado el jesuita, justificando el uso de estas mismas como textos de referencia dentro del apartado bibliográfico de la edición.

Acudiendo directamente al texto, es posible obtener gran cantidad de información ya desde las primeras páginas del libro primero. Tirso comienza citando una serie de autores que permiten extraer, fácilmente, dos ideas. La primera, a través de los comentarios del cardenal Bellarmino y del editor y comentarista del *Zelus Christi* de Pedro de la Cavalleria¹²⁵, Martín Vivaldo. A partir de estos dos autores, el jesuita deja entrever, tempranamente, que su consideración de la religión islámica se basa en una tradición medieval, aquella que la contempla como un compendio de herejías¹²⁶.

¹²⁴ Para facilitar la identificación de los libros y capítulos en este apartado, no se hará mención explícita a la segunda parte o tomo de la *Manuductio*, puesto que se desprende que nos moveremos exclusivamente entre los seis libros que componen esta edición. En caso de ser necesario hacer referencia a la primera parte de la obra, se indicará expresamente.

¹²⁵ *Zelus Christi contra Iudaeos, Sarracenos et infideles* de Pedro de la Cavalleria (ca. 1415-ca.1491 *dubium*). Redactada en torno a 1450. Presenta una tradición manuscrita nada desdeñable, aunque es conocida por su edición glosada de 1592, Venecia. Se recomienda: Gómez Llauger (2012); (2020); Ferrero Hernández; Gómez Llauger (2013); Echevarría (2013). Para un comentario pormenorizado del uso del *Zelus Christi* en la *Manuductio*, véase: Vázquez Ruiz (2023).

¹²⁶ *Md.*, pp. 2-3.

La cita de Roberto Bellarmino encierra, a su vez, una referencia a la obra *De Haeresibus* de Juan Damasceno (ca. 675-749), mientras que la cita del *Zelus Christi* sirve para atender la edición del texto utilizada por el jesuita. Concretamente, referencia una de las notas de la edición veneciana del texto de 1592¹²⁷, editada y glosada por el dominico toledano Martín Alfonso Vivaldo (1545-1603), donde se muestra un listado que representa los once puntos fundamentales que componen la refutación esencial de la religión islámica. Además, Tirso menciona, como muestra de conocimiento, la obra por la que es conocido el dominico: *Candelabrum aureum* (1596). En cambio, la segunda idea responde al tratamiento que hará el jesuita de las fuentes trabajadas, lo que permite categorizarlo como un estudioso ecléctico. Tirso busca no escatimar en obras que puedan servir de ayuda en la comprensión de ese “enemigo”, que deberá enfrentar una élite misionera, nutrida por los conocimientos y consejos de su manual. Este aspecto se ve reflejado en el primer listado de autores que menciona el leonés a continuación de las citas anteriores¹²⁸. Comienza señalando cómo este catálogo precedente coincide con el artículo *Mahumetes* del teólogo Gabriel Prateolus o Gabriel Du Préau (1511-1588) dentro de su trabajo *De uitis, sectis et dogmatibus omnium haereticorum*, así como con los argumentos desarrollados por Riccoldo da Monte di Croce en su obra *Contra legem Sarracenorum* (ca. 1300), conocida como *Improbatio Alcorani* en su edición de 1500. A esta línea argumentativa se suman otros autores afines, como Juan de Torquemada y Eneas Silvio Piccolomini, Papa Pío II¹²⁹, a través de su *Epistola ad Mahumetum Turcorum principem* (1461). Continúa Tirso aludiendo a Bartolomé de Hungría (Bartolomej Georgijevic) y Guillaume Postel, de quien menciona “sus libros sobre el origen de los turcos y sarracenos”, en referencia al trabajo de este, *Alcorani seu legis Mahometi et euangelistarum concordiae liber* (1543). Cita la *Panoplia* de Eutimio Zigabeno (ca. s. XII), haciendo referencia al pasaje en que se explican “113 fábulas que Mahoma reunió en el Corán”. Antes de acabar el párrafo, recuerda a “otros autores que escribieron contra los errores de los mahometanos”, citando la *Bibliotheca Selecta* de Antonio Possevino y el tratado de Pedro Pascual, de quien ofrece algunas líneas sobre su vida y obra. Sin pretender abrumar al lector de su

¹²⁷ Presenta un error, quizá de impresión, al referenciar la nota como la 448, cuando resulta ser la 848.

¹²⁸ *Md.*, pp. 3-4.

¹²⁹ Vázquez Ruiz (2023), p. 572.

trabajo, el jesuita leonés únicamente considera que el predicador debe estar formado poniendo a su alcance todo texto de referencia necesario. El uso acomodaticio que realiza de las fuentes se reafirma al encontrar citada una obra como *Institutio Religionis Christianae* (1536) de Juan Calvino (1509-1564), dentro del capítulo 30 del quinto libro, dedicado a los “errores del Corán contra la santidad de Dios y la libertad del hombre”¹³⁰.

Volviendo al trabajo del maestro de Aragón, Pedro de la Cavalleria, es posible arrojar algunas informaciones más sobre el uso del autor. Ha quedado claro que el texto al que accedió el jesuita leonés consistió en la edición veneciana de 1592, glosada por el dominico Martín Vivaldo. Por esto se ha optado por añadir dicha edición como obra de referencia para el autor o, en este caso, autores, puesto que Tirso realizará referencias expresas tanto al maestro de Aragón como a las glosas del dominico¹³¹, como ya ha podido comprobarse. La mayor parte de las referencias al texto conducen al folio 129 de la edición (*a y b*, debido a la compleja distribución que ofrece la obra), puesto que es en ese punto donde comienzan los argumentos dedicados a la reprobación islámica¹³². Además, es preciso anotar que la sección dedicada al islam es mucho más breve que aquella dirigida contra los judíos, que supone el grueso principal del texto del *Zelus Christi*. Asimismo, los temas recurrentes en los que insiste Tirso se centran en la demostración de la divinidad de Cristo, su condición como Mesías probado y la veracidad de su muerte y crucifixión; aspectos que, por otra parte, resultan comprensibles si se tiene en cuenta que proceden del trabajo del judeoconverso¹³³. En cuanto a las referencias coránicas aprovechadas para la *Manuductio*, el jesuita las referenciará a la manera acostumbrada: directamente mediante la disposición presente en el texto fuente. Si la obra del maestro de Aragón considera la sura de María (Q. 19) como la 44 (*in Alcorano Zora 44*)¹³⁴, Tirso hará lo pertinente anotándola tal cual aparece¹³⁵. Algo parecido a lo que ocurre con las formas laxas en las que suele introducir al autor del tratado, *ut testatur Doctor Petrus de Caualleria*, aunque en otras ocasiones resulta más específico en sus referencias.

¹³⁰ *Md.*, pp. 362-363.

¹³¹ *Md.*, p. 3; p. 362.

¹³² *Md.*, p. 3; p. 27; p. 116; p. 203.

¹³³ Vázquez Ruiz (2023), p. 580.

¹³⁴ *Md.*, p. 48.

¹³⁵ Vázquez Ruiz (2023), p. 575.

Después de este primer acercamiento a las fuentes del autor, mediante el caso de Pedro de la Cavalleria, se intentarán presentar los diversos trabajos y autores que puedan ser de relevancia o que presenten características destacables. Así, prestando atención al listado ofrecido al inicio del apartado es posible comentar algunos de esos casos.

La obra de Nicolás de Cusa, *Cribratio Alcorani* (ca. 1460), aparece por vez primera en el capítulo segundo del libro primero. Aquí, al igual que en otras referencias, aparece junto a otros autores como Riccoldo da Monte di Croce y, sobre todo, Dionisio Cartujano, puesto que sus obras están sumamente ligadas. De este modo, el propio Tirso referencia de forma resumida la información contenida en los prólogos del tratado¹³⁶. A través del primero, se expone cómo el autor obtuvo la traducción latina del Corán promocionada por el abad de Cluny, Pedro el Venerable, y llevada a cabo por Robert de Ketton, en aquel famoso viaje a Hispania entre 1142 y 1143¹³⁷. Además, también se mencionan las cartas de los dos árabes, uno musulmán y otro cristiano, en las que el musulmán intenta convencer al cristiano, estando el último más preparado, obviamente. Esta referencia alude a la *Epistula Saraceni et Rescriptum Christiani*, es decir, las cartas de al-Hāšimī y al-Kindī, conocidas en su versión latina de Pedro de Toledo y Pedro de Poitiers de 1141¹³⁸. Asimismo, se menciona la manera en la que Nicolás de Cusa persuadió a Dionisio Cartujano para que escribiese contra el Corán. Mientras tanto, mediante la referencia al segundo prólogo, se hace eco del monje Sergio y sus influencias.

En cuanto al resto de citas manifiestas en Tirso, estas suelen presentar información coránica complementada por la obra del Cartujano; aunque también incluye a Nicolás de Cusa en un apartado en el que ofrece información sobre las nomenclaturas y las posibles divisiones del libro sagrado del islam¹³⁹. Además, respecto al uso del cusano como referencia para las citas coránicas, vuelve a encontrarse el caso anterior, en el que Tirso simplemente se limita a ofrecer las formas del autor de consulta, por lo que en ningún momento será posible observar

¹³⁶ *Md.*, pp. 22-23.

¹³⁷ Para una edición completa del texto: Martínez Gázquez; González Muñoz (2022).

¹³⁸ González Muñoz (2005).

¹³⁹ *Md.*, p. 27.

un sistema inherente al leonés¹⁴⁰. En última instancia, merece reseñarse de qué manera Nicolás de Cusa y Dioniso Cartujano suponen la única referencia al trabajo de Pedro el Venerable en el texto del jesuita.

Pasando a otros trabajos, Juan de Torquemada y Eneas Silvio Piccolomini no presentan apenas relevancia en cuanto a referencias o citas directas, por lo que pareciera que son incluidos en ese catálogo inicial de la *Manuductio*, como textos de referencia. De manera similar ocurre con la única mención a la obra de Bartolomé de Hungría. Por su parte, cabe destacar una particularidad en cuanto al uso de Antonio Possevino que resulta de interés. Esta peculiaridad responde no al volumen de sus referencias, pues solo aparecen un par de ellas, sino a la edición concreta a la que accedió el jesuita leonés. A través de la *Bibliotheca Selecta* de Possevino, Tirso presenta una referencia del flamenco Nicolás Clenardo (1495-1542)¹⁴¹. Atendiendo al texto de la cita, la edición utilizada hubo de ser la versión revisada y ampliada de la *Bibliotheca*, publicada en Venecia en 1603. De no haber sido así, esta información no podría haber aparecido en el texto del leonés. De este modo, se optó por incluir esta misma edición en el apartado bibliográfico.

El uso de la obra de Riccoldo da Monte di Croce no es muy abundante en la *Manuductio*, sin embargo ofrece una serie de particularidades a destacar. El autor del *Contra legem Sarracenorum* no aparece ni una decena de veces en el texto, pero resulta una vía indirecta al *Liber denudationis siue ostensionis uel patefaciens*¹⁴², la recientemente conocida traducción latina del tratado apologético antiislámico del converso Būluṣ ibn Rajāʾ, *Kitāb al-wāḍiḥ bi al-ḥaqq*¹⁴³. En cuanto a la edición trabajada por Tirso, pueden encontrarse algunas dificultades. Por un lado, las referencias de Riccoldo aparecen muy parafraseadas y sin especificar, por lo que acaban siendo identificadas por el uso de nombres para las referencias coránicas, en lugar de los acostumbrados números de capítulo o similar combinación. Así, se

¹⁴⁰ *Md.*, p. 315.

¹⁴¹ *Md.*, pp. 17-18.

¹⁴² *Md.*, p. 286; p. 297; p. 298; p. 305; p. 337.

¹⁴³ Se recomienda: Bertaina, David, "The Arabic version of the *Liber Denudationis*: How Fatimid Controversies Shaped Medieval European Views of Islam", en *Islam and Christian-Muslim Relations*, 31/4, 2020, pp. 425-443. Además de Burman, Thomas E., "Liber denudationis", en Thomas, D.; Mallett, A. (eds.), *Christians-Muslim Relations. A Bibliographical History*, vol. 3 (1050-1200), Brill, Leiden-Boston, 2011, pp. 414-417.

observan referencias a los capítulos denominados *Elazeb*¹⁴⁴, *Elmir seu Lux*¹⁴⁵ (siendo este un error por *El-nur*), *Almetarem*¹⁴⁶, *De Vacca*¹⁴⁷ y *Elaraph*¹⁴⁸. Nuevamente, Tirso remite al sistema de citación empleado por el autor que se referencia. Por otro lado, un error en una de las obras citadas por Tirso complica algo más la obtención de una edición definida. De este modo, acudiendo al capítulo 29 del quinto libro, puede observarse una autoría incorrecta a la hora de citar el trabajo denominado *Turcarum moribus*¹⁴⁹. Aquí, se menciona esta obra como propia del dominico Riccoldo y se hace alusión al capítulo 12, comentando de qué manera la autoridad de Mahoma hará que en el día del Juicio, todos los condenados del infierno sean liberados, sin importar cual fuera su condición. La obra realmente consiste en el *Tractatum de moribus, conditionibus et nequitia Turchorum* del ex esclavo otomano converso Jorge de Hungría (ca. 1422-1502). El contenido del capítulo 12 coincide con el descrito, lo que permite confirmar la obra. Sin embargo, para comprender la atribución al dominico, es necesario atender a la impresión. Si se considera la publicación que lleva por título *Turchicae spurcitiae et perfidiae suggillatio et confutatio duobus libellis lectu iucundissimis nec minus gratis conclusa* a cargo del editor Iohannes Marius Belgae, de 1514, como la edición consultada del texto, permitiría aceptar dicho error. Ya que este tratado incluye ambos trabajos seguidos, el de Jorge de Hungría y seguidamente el *Contra legem* de Riccoldo. Sobre esta consideración, juegan a su favor algunos títulos de las suras, como sería el caso de *Elmir*. Sin embargo, el resto no acaban por ser iguales, lo que lleva a seguir considerando que el texto de Riccoldo trabajado en la *Manuductio* se obtuvo de otra fuente intermedia. En último lugar, cabe mencionar el episodio del milagro de la luna partida, del que el jesuita leonés también se hace eco a través del texto del dominico¹⁵⁰.

Otros autores que cabe mencionar y de los que Tirso aprovecha su información en un tono histórico-informativo, son aquellos también presentes en los primeros dos capítulos del libro primero. Obviando al cardenal italiano César Baronio (1538-1607), de cuyos *Annales Ecclesiastici* toma numerosas referencias, debemos

¹⁴⁴ *Md.*, p. 286.

¹⁴⁵ *Md.*, p. 297.

¹⁴⁶ *Ibidem*.

¹⁴⁷ *Md.*, p. 298.

¹⁴⁸ *Md.*, p. 305.

¹⁴⁹ *Md.*, p. 361.

¹⁵⁰ *Md.*, p. 337.

comentar aquellos tres autores que son citados a través de la misma edición. Estos son el arzobispo toledano Rodrigo Jiménez de Rada (ca. 1170-1247) y el historiador cristiano copto Jirjis al-Makīn, latinizado *Georgius Elmacinus* (1206-ca.1280/90), ambos editados conjuntamente en la edición póstuma glosada del orientalista holandés Tomás Erpenio (1584-1624)¹⁵¹. El jesuita nos acerca por vez primera a esta edición en la primera cita al texto.

Jorge Elmacino, célebre escritor árabe de historia sarracena y mahometano de profesión, del que haremos mención más adelante, afirma que Mahoma vivió 63 años y, según otros 65, y que murió en el undécimo año de la Hégira, el día doce del mes Rabi'al-Awwal; es decir, en el año 632 de Cristo, el día 16 de julio, como explica Thomas Erpenio en las notas marginales a esa historia (que tradujo del árabe al latín), en las páginas 5 y 11¹⁵².

El pasaje se comprende dentro de ese fragmento erudito del jesuita, dedicado a ofrecer al lector todas las posibilidades respecto al nacimiento, muerte y años de vida del profeta de islam, mediante la contrastación de múltiples fuentes. Huelga decir que la paginación ofrecida a las glosas o anotaciones de Erpenio es coincidente. Así, Elmacino es referenciado en varias ocasiones atendiendo a las informaciones sobre el cómputo y duración de los años de la Hégira, u ofreciendo noticia de los primeros califas tras la muerte de Mahoma¹⁵³. Paralelamente, puede advertirse que las escasas citas al arzobispo toledano se encuentran próximas a las intervenciones obtenidas del historiador copto¹⁵⁴, además, siendo utilizado como otra autoridad más de la que extraer variaciones en cuanto a los datos históricos presentados. Es debido a estas cuestiones y a la facilidad de consulta del texto en un mismo tomo, por lo es posible presuponer que Tirso se sirvió de la edición de 1625 para la consulta de estos tres autores.

Además, Tirso acudirá en numerosas ocasiones a los trabajos del cardenal Bellarmino, cuyo catecismo suscribe en gran medida. Por su parte, el leonés acostumbra a citar la obra del jesuita toscano a través del cómputo general de su obra principal, *Controuersiarum libri*, a pesar de resultar más específico en otras ocasiones. Cabe destacar el beneficio obtenido por Tirso del *De Sacramento*

¹⁵¹ Michel (2010), p. 129.

¹⁵² *Md.*, pp. 7-8.

¹⁵³ *Md.*, pp. 18-21.

¹⁵⁴ *Md.*, p. 8; p. 19.

Matrimonio, dentro de los capítulos séptimo y octavo, mayormente, del libro quinto¹⁵⁵. Obra de la que toma copiosos fragmentos que engloban a su vez numerosos autores, destinados en la *Manuductio* a combatir la pluralidad de esposas y las licencias para con el divorcio, presentes en la ley islámica. Esta es una situación común en este tipo de autores enciclopédicos y que conlleva la aparición de constantes apartados que actúan como “matrioshkas” de varias referencias y autores. Tirso también extrae un buen beneficio del trabajo del historiador y miembro de la Congregación del Oratorio, el italiano Tomás Bozius (1548-1610), mediante su obra *De Signis Ecclesiae Dei*. Se sirve además de otros enciclopedistas exitosos del momento como el belga Laurentio Beyerlinck (1578-1627) y su *Magnum Theatrum Vitae Humanae*¹⁵⁶.

Paralelamente, desfilan por la *Manuductio* tratados sobre la religión de los turcos e itinerarios de viajes a Oriente. Este es el caso del franciscano Antonio del Castillo († 1669), quien recogió su peregrinación desde Granada en 1626 a Jerusalén y Palestina, bajo el título *El devoto peregrino. Viage de Tierra Santa*. Tirso aprovecha este tipo de obras para proveer informaciones sobre las costumbres y creencias de las comunidades islámicas. En el caso particular del franciscano, se ha optado por utilizar la edición de 1656 del tratado en la bibliografía, debido a la mención de un número de página coincidente dentro de una de las referencias (... *ut testatur etiam R. P. Fr. Antonius del Castillo in suo Itinerario Hierosolymitano lib. 3, cap. 4 pag. mihi 178.*)¹⁵⁷.

Otro de estos recursos, lo encontramos en el itinerario manuscrito mencionado por el jesuita leonés dentro del sexto capítulo del segundo libro, en relación con el jesuita morisco Ignacio de las Casas (1550-1608)¹⁵⁸.

A estos dos ejemplos recientes añado otro más antiguo, que narra el Padre Ignacio de las Casas, sacerdote de nuestra Compañía, quien por su dominio de la lengua árabe, fue enviado por el Sumo Pontífice Gregorio XIII para restablecer la unión con la Iglesia Romana al Patriarca de los griegos y a otros preladados cismáticos, de cuya conversión había brillado la esperanza. También

¹⁵⁵ *Md.*, p. 279; p. 281; p. 283; p. 287; pp. 289-291; pp. 293-294.

¹⁵⁶ En un caso particular, una de las citas es resuelta a través del texto original de la *Manuductio* en las *Selectarum*, lo que conlleva que pase a coincidir en numeración con la obra de referencia. Cf. *Md.*, p. 198.

¹⁵⁷ *Md.*, p. 204.

¹⁵⁸ Para su trabajo más conocido, véase: El Alaoui (2006).

recorrió numerosas provincias y escribió con su propia mano un itinerario, en el que narra con total fidelidad los hechos que le ocurrieron en tan largo viaje; y, cuando se le presenta la ocasión, intercala algunos ejemplos de conversiones de mahometanos que él mismo presencié. Este libro manuscrito lo posee el Reverendo Padre Pedro Jerónimo de Córdoba, segundo Provincial de la Compañía de Jesús en la Provincia de Castilla, mientras escribo esto, es decir, en el mes de enero del año del Señor 1680. Y cuando leía dicho libro, extraje de ese manuscrito este y otros ejemplos. Según consta en dicho itinerario, la conversión que se ha de relatar ocurrió después del año 1562 y antes de 1570, ya que no pude deducir el año exacto a partir del manuscrito. Relataré el hecho con las palabras del autor, traducidas del español al latín¹⁵⁹.

Desgraciadamente, no se ha podido localizar dicho itinerario, así como el *Liber funerali Parochiae S. Andreae*¹⁶⁰ con el que cierra este sexto capítulo después de integrar los ejemplos de conversiones directamente de Ignacio de las Casas. Respecto a este itinerario, Tirso González todavía acudirá en otras dos ocasiones al texto, con motivo de un ejemplo sobre la milagrosa conversión del hijo de un noble turco mediante la devoción mariana¹⁶¹ y, en último lugar, incluyendo un diálogo entre Ignacio y un musulmán mediante el “que se prueba que los mahometanos pueden reconocer las falsedades del Corán solo guiándose por la razón”¹⁶².

Es necesario mencionar en este punto, habiendo repasado someramente algunos de estos tratados e itinerarios presentes en la *Manuductio*, algunas informaciones localizadas en distintos pasajes de la obra, que infelizmente no han obtenido una localización clara. Todas ellas giran en torno a noticias sobre prácticas y tradiciones islámicas. Así, se trata de consideraciones sobre el adulterio y lo que denomina “precio de deshonor”¹⁶³, la extracción de las almas del infierno por parte de Mahoma a través de los mechones de pelo de la nuca¹⁶⁴, sobre las horas de la *Zala* y el uso de cuentas semejantes a “rosarios” por los musulmanes¹⁶⁵, y comentarios al ramadán, en los que se menciona cómo “un pregonero público, llevando una porra, golpea las puertas gritando: *Levantaos, moros, a comer, beber y engendrar hijos contra los*

¹⁵⁹ *Md.* p. 61.

¹⁶⁰ *Md.*, pp. 64-65.

¹⁶¹ *Md.*, pp. 67-69.

¹⁶² *Md.*, pp. 257-259.

¹⁶³ *Md.*, p. 297.

¹⁶⁴ *Md.*, p. 354.

¹⁶⁵ *Md.*, p. 379.

*cristianos*¹⁶⁶. Así pues, estos fragmentos podrían haber sido incluido a través de autores como Ignacio de las Casas, Antonio del Castillo o Tomás Bozius; sin embargo, dadas las numerosas inclusiones de informaciones por parte de Tirso, *ab experientia authoris*, estos fragmentos bien podrían haber sido obtenidos durante sus largos años como predicador al tratar directamente con tradiciones moriscas. Por desgracia no se ha podido llegar a una conclusión clara en lo que respecta a su procedencia¹⁶⁷.

Llegado este punto, es vital comentar la única traducción coránica a la que, según parece, accedió Tirso González. Así pues, él mismo facilita informaciones que, en última instancia, conducen a la traducción francés del Corán de André du Ryer (ca. 1580-1660) de 1647¹⁶⁸. Al acudir al tercer capítulo del segundo libro, Tirso lanza una crítica a la enseñanza coránica según la cual cada persona puede salvarse dentro de su propia ley: el cristiano en la cristiana, el musulmán en la musulmana y el judío en la judía. Tras citar al cardenal Belarmino y referirse a un pasaje del Corán, el jesuita aprovecha para comentar la disposición del texto islámico según la edición que asegura consultó de la siguiente manera:

Aquí observo que el Corán, entre los turcos, se tiene sin distinción de partes o libros, como se constata del Corán que fue traducido al idioma francés por el legado del Rey cristianísimo, que residía en Constantinopla, y que el Excelentísimo Conde de Oropesa tradujo del francés al idioma español en el año 1672, para que pudiera ser útil a los misioneros. Yo mismo he visto los códices manuscritos y he notado en ellos que se colocan títulos a los capítulos que no expresan lo que estos contienen, y que la serie de capítulos continúa desde el principio hasta el fin sin ninguna división en libros. Así, el primer capítulo se titula “Del buey, o la ternera”; el segundo, “Del linaje de Joaquín”; el tercero, “De las mujeres”; y así sucesivamente¹⁶⁹.

Como puede observarse, señala que, entre los turcos, el Corán carece de una división por libros, algo que él mismo pudo comprobar al examinar y anotar los títulos de los “capítulos” en la traducción al español realizada por el Conde de Oropesa en 1672¹⁷⁰,

¹⁶⁶ *Md.*, p. 383.

¹⁶⁷ Para intentar comenzar una posible búsqueda de estas informaciones, a parte de los autores mencionados, puede acudir a: Corriente Córdoba (1990); García Pedroza (2002) y Vázquez (2007).

¹⁶⁸ Santos Neila (1975), p. 376; Colombo (2009b), p. 211; Hamilton (2017), p. 461; Vázquez Ruiz (2024), p. 382.

¹⁶⁹ *Md.*, p. 42.

¹⁷⁰ Véase n. 82.

a partir de una versión francesa hecha por un embajador del rey cristianísimo en Constantinopla, destinada al uso de los misioneros¹⁷¹.

A continuación, Tirso explica que entre los musulmanes que ocuparon en su día la península ibérica, el Corán se dividía en cuatro libros: el primero contenía cinco “capítulos”, el segundo doce, el tercero diecinueve y el cuarto ciento setenta y cinco, sumando un total de 211 “capítulos”¹⁷². Añade que estos libros estaban organizados de forma que cada uno tenía aproximadamente el mismo volumen. Esta información, señala, la ha obtenido de Juan Andrés y Lope de Obregón, como también se recoge en el siguiente apartado de este estudio. Por otra parte, indica que existe una notable variedad en la forma de citar los capítulos del Corán o suras, aunque él prefiere seguir el método del cardenal Belarmino, adoptado también por los turcos, consistente en prescindir de divisiones y ofrecer una numeración continua, ya que le parece el más fiel (*fidelissima*). Sin embargo, esta preferencia queda en segundo plano en el desarrollo de la *Manuductio*, ya que, como se ha visto, al citar con frecuencia según el estilo medieval, Tirso termina recurriendo a la división de suras adoptada por los propios autores que cita¹⁷³.

Lo más relevante, en definitiva, es preguntarse a qué traducción francesa del Corán se refiere Tirso cuando menciona la versión castellana realizada por el conde de Oropesa, hoy perdida. La respuesta se encuentra en otro pasaje de la *Manuductio*, a pesar de que hayamos adelantado el nombre del autor unas líneas mas arriba. Así, este responde al capítulo tercero del libro primero: *Mores et instituta Mahumetanorum*¹⁷⁴. En este apartado, dedicado a las costumbres y prácticas de los musulmanes, el leonés vuelve a señalar el origen del texto y su acceso al mismo. Esta vez, además, destaca lo útil que le ha resultado describir en su manual el modo de vida de los musulmanes turcos, con el fin de facilitar la labor misional.

Y todo esto lo extraje del prólogo de cierto autor francés, enviado a Constantinopla como embajador del Rey cristianísimo ante el sultán turco, el cual redactó dicho prólogo para el Corán, traducido por él del árabe al francés. Ese volumen me lo mostró el excelentísimo señor Conde de Oropesa, quien

¹⁷¹ Vázquez Ruiz (2024), p. 380.

¹⁷² *Md.*, p. 43.

¹⁷³ Vázquez Ruiz (2024), pp. 381-382.

¹⁷⁴ *Md.*, p. 32.

también me entregó las doctrinas y costumbres traducidas del idioma francés al español; y así se presentan¹⁷⁵.

Lo que sigue no es sino una traducción latina del *Sommaire de la religion des Turcs*, texto con el que se abre la traducción francesa del Corán realizada por André du Ryer. A continuación, Tirso enumera una serie de costumbres islámicas, desde la creencia en un único Dios hasta las normas que rigen el nuevo matrimonio de una mujer repudiada. Sin embargo, hay dos detalles particularmente interesantes. El primero tiene que ver con su mención a los monjes ascetas, a los que llama *Drenis*¹⁷⁶. Esta forma es resultado de un error de copia o de imprenta en la edición original de 1687 y reproducido en ediciones posteriores, ya que en el texto francés de Du Ryer puede leerse *Dreuís*, clara referencia a los conocidos derviches (*darwīsh* o *darwēsh* en persa). El segundo detalle, tal vez el más significativo, aparece cuando el jesuita leonés transcribe la profesión de fe islámica: *La illa illa Alha Mehemet Rasulalha*¹⁷⁷, siendo una de las escasas veces en que aparece una transcripción del texto islámico en la *Manuductio*. Esta forma difiere de la reproducción que ofrece Du Ryer: *la ilha illa allha Mehemet rasoul allha*. Además, Tirso no incluye la forma original árabe لا إله إلا الله محمد رسول الله (*lā ilāh illā Allāh Muḥammad rasūl Allāh*), que sí se encuentra en la edición francesa y que, probablemente, ya debió perderse durante la adaptación del texto del conde de Oropesa¹⁷⁸. Finalmente, el capítulo se cierra con una referencia a la obra de Antonio del Castillo.

A partir de todo este episodio, se deduce que Tirso únicamente tuvo acceso al resumen introductorio sobre las costumbres del islam y a los títulos de las suras, pero no al Corán propiamente dicho, aunque quizá llegó a realizar algunas anotaciones. En este sentido, resulta pertinente recuperar la observación de Santos Neila¹⁷⁹, quien critica la falta de conocimiento directo del Corán por parte del jesuita, más aún al pretender atacar la moral islámica. Especialmente relevante es la ausencia de un ejemplar propio con el que hubiera podido trabajar, ya que, como

¹⁷⁵ *Ibidem*.

¹⁷⁶ *Md.*, p. 34.

¹⁷⁷ *Md.*, p. 33.

¹⁷⁸ Vázquez Ruiz (2024), pp. 382-383.

¹⁷⁹ Santos Neila (1975), p. 377.

bien señala, de haber contado con uno, lo habría mencionado en algún punto de su obra.

Una última fuente de interés merece ser considerada, aunque sea brevemente, debido a su singularidad. Se trata del capítulo 11 del libro tercero, en el que se expone cómo debe el predicador persuadir a los infieles sobre la veracidad de los misterios de la fe. Este capítulo forma parte de una unidad más amplia compuesta por cuatro capítulos dedicados a explicar los misterios de la Trinidad y la Encarnación, englobados en un supuesto diálogo con un musulmán, como ya se ha señalado anteriormente. Así, las últimas páginas del capítulo presentan una discrepancia significativa entre ediciones. Tal como se anota en la edición crítica, el texto de 1687 y, por tanto, el original de las *Selectarum Disputationum*, no recogen los últimos tres párrafos que sí incluye la edición de 1689¹⁸⁰. El abrupto cambio de tono y la introducción *in medias res* sugieren que se trata de una adición de última hora incorporada durante la impresión de esta segunda edición. Un análisis más detallado ha permitido identificar el origen del pasaje añadido: una cita tomada de las páginas iniciales de la tercera parte del *Prodromus ad refutationem Alcorani* del orientalista italiano Ludovico Marracci.

Lógicamente, cabe preguntarse cómo obtuvo el jesuita acceso a una obra que acabaría por publicarse dos años más tarde en Roma. Sin pretender exponer una posibilidad ineludible, es probable que el leonés accediese al texto del italiano durante su estancia en Roma. Así, una vez elegido General de la Compañía (recordemos que ocurrió en 1687), la figura del papa Inocencio XI pudo haber sido el punto de unión entre estos dos autores. Además, se tiene constancia de la asidua transmisión de información entre los estudiosos de la época, y no debe olvidarse que a partir de este momento Tirso entraba a formar parte de una élite eclesiástica asentada en Roma. En lo que respecta al acceso al texto propiamente dicho, se sabe que la obra de Marracci pudo estar concluida varios años antes de su publicación, como él mismo sugiere en su correspondencia. Estas informaciones han sido documentadas en algunos estudios, entre ellos los de Tottoli¹⁸¹.

¹⁸⁰ *Md.* pp. 186-188.

¹⁸¹ En relación con la correspondencia de Marracci, véase: Tottoli (2014), pp. 303-304. Para la tradición manuscrita del orientalista italiano, véase: Tottoli (2015).

Este extenso apartado puede cerrarse destacando el único manuscrito utilizado en el trabajo, al menos en lo que respecta a la presente edición crítica. Se trata del manuscrito conservado en el Archivo Histórico de la Universidad Pontificia Gregoriana (APUG), Ms. 1060-02, fols. 1r–33u, que parece constituir la base de la narración de la vida del jesuita converso Baldassare Loyola Mandes, recogida en buena parte del capítulo octavo del libro segundo. El manuscrito, redactado de puño y letra del propio Príncipe de Fez, título con el que se le suele mencionar, presenta una notable coincidencia, aunque no absoluta, con la información transmitida en el capítulo, adaptada y resumida en latín. Sin embargo, las referencias posteriores al *Pater spiritualis* de Baldassare, Domenico Brunacci, que completan el pasaje, no han podido ser localizadas. Por su parte, Tirso finaliza este apartado haciendo referencia a la adaptación teatral que de la vida del converso realizó el escritor Pedro Calderón de la Barca, bajo el título: *El Gran Príncipe de Fez, D. Baltasar de Loyola*.

A partir de aquí, es posible centrarse en los cuatro trabajos fundamentales que componen la *Manuductio*. A continuación, se presentan los dos primeros juntos.

2.3.4.2.1. Juan Andrés y Lope de Obregón

Tirso facilita en un párrafo abundante información sobre dos de sus principales fuentes: la *Confusión o confutación de la secta mahomética y del Alcorán* (1515) de Juan Andrés¹⁸², y la *Confutación del Alcorán y secta mahometana, sacado de sus propios libros y de la vida del mesmo Mahoma* (1555), compuesta por Lope de Obregón¹⁸³. Textos que introduce de la siguiente manera:

Leí dos tratados que me fueron de máxima utilidad para la conversión de los mahometanos. El primero fue escrito por el mosén Juan Andrés en lengua vulgar y fue impreso en Valencia en el año 1515; contiene solamente doce capítulos y lleva por título *Confusión o confutación de la secta mahometana*. Lo tomé de la biblioteca del señor Marqués de Estepa, lo leí en Granada y lo resumí en el año 1669. Este autor fue primero mahometano y alfaquí, o sacerdote de los mahometanos, en la ciudad de Játiva; luego convertido a nuestra fe y nombrado predicador de Cristo, convirtió a muchos en el Reino de Valencia desde el impuro Mahoma a los estandartes de Cristo. La fama de este hombre ferviente llegó a los Reyes Católicos y lo llevaron a Granada para

¹⁸² Zuwiyya (2014); Bobzin (2014).

¹⁸³ Framiñán de Miguel (2005), pp. 32-33; Szpiech (2014).

que trasladara a su misma gente, desde las tinieblas del Corán a la luz del Evangelio; y para que predicara con mayor autoridad la Palabra de Dios, lo nombraron canónico de la Iglesia de Granada. También, por orden del Reino publicó aquel libro para refutar las mentiras de Mahoma. El segundo tratado que utilicé para la conversión de los moros fue publicado en el año 1553 por Lope de Obregón, presbítero abulense y párroco de San Vicente, el cual lo dedicó al ilustrísimo señor don Diego de Álava y Esquivel, obispo de la Iglesia de Ávila y presidente del Supremo Senado de Granada, y fue aprobado por el Santo Tribunal de la Inquisición. En este tratado describe detalladamente la vida, costumbres y predicación de Mahoma, y descubre las fábulas del Corán, habiendo tomado noticias más secretas de la secta mahometana del mismo Juan Andrés. El excelentísimo Marqués del Carpio tiene en su biblioteca una copia manuscrita de este tratado, copia que yo mismo vi en Madrid en el año 1670, y de la que extraje algunas selecciones para mis propios cuadernos. Estos dos autores, más que otros, escriben con mayor diligencia sobre la vida de Mahoma, obteniendo la información directamente de los libros de los propios mahometanos, lo que en consecuencia les da mayor credibilidad incluso entre los mahometanos¹⁸⁴.

Como se observa, el jesuita indica cómo obtuvo ambos textos y de qué manera los resumió para su beneficio y posterior explotación, aludiendo al alto valor que deposita en las enseñanzas de estos dos autores. La forma en que trabajó las obras hará que, en numerosas ocasiones, ambos textos aparezcan citados de forma laxa, presentando conveniencias como *ut testatur* o *ut refert*¹⁸⁵, seguidas de uno de los dos autores¹⁸⁶ e incluso ambos. Algunas veces el texto referido se encuentra bastante parafraseado, en otras, solo es utilizado para un breve comentario o referenciar una cita coránica. Sin duda, todo ello es muestra del uso del material original a través de resúmenes y notas, tal como recoge el jesuita. Respecto a la obra de Juan Andrés, Tirso menciona en dos ocasiones más la fortuita obtención del texto, recalcando su beneficio. La primera se encuentra en la *Manuductio*, dentro del capítulo décimo del segundo libro. Aquí, el jesuita decide narrar lo sucedido en su relación con la conversión de los moriscos, para animar a otros hombres religiosos en el arte de la predicación a través de su ejemplo, de los que espera “se lancen con valentía a esta labor y prediquen públicamente a los mahometanos; pues yo, carente de talento y

¹⁸⁴ *Md.*, pp.4-5.

¹⁸⁵ *Md.*, p. 15.

¹⁸⁶ Vázquez Ruiz (2022), p. 570.

espíritu, comencé casi sin preparación esta obra y experimenté un éxito felicísimo”¹⁸⁷.

Había asistido una misión en Granada, en el año 1668, en tiempo de Adviento y, aunque muchos musulmanes habiten en esa ciudad, nunca se me ocurrió la idea de predicarles. Después nos trasladamos a Sevilla, durante la Cuaresma misionamos en esa ciudad y, en tiempo de invierno, en otras ciudades y pueblos de la zona sevillana. Por otro lado, en tiempo de verano, ya que el calor abrasador obliga a interrumpir las misiones, nos retiramos al Colegio de Granada. Al acercarse la hora de continuar estas santas misiones y, al quedar apenas cinco o seis días ante la partida fijada del Colegio, durante una conversación amistosa y religiosa después de comer, el tema incidió sobre la ley mahometana y, entonces, el reverendo padre Tomás de León, profesor primario de Teología ya retirado, dijo tener un cierto libro contra la secta mahometana, que había recibido en préstamo de la biblioteca del Marqués de Estepa. Inmediatamente el deseo de leer ese volumen me sacudió; lo pedí, lo obtuve, lo leí y lo resumí. Este libro había sido compuesto por Juan Andrés, sobre quien hicimos mención en la sección primera. El padre Juan Gabriel Guillén y yo nos pusimos en marcha a finales de septiembre para continuar las santas misiones; de todas maneras, antes de que llegásemos a Málaga, fuimos separados con otros compañeros; él fue acompañado por Alhama y yo, por Loja; y en el día consagrado a Santa Teresa nos reunimos en Málaga, donde el ilustrísimo y reverendísimo obispo Alonso de Santo Tomás nos recibió muy amablemente. Servimos en la misión de Málaga durante algunas semanas, en cuyo transcurso tuvo lugar la conversión de Fátima, que mencionamos arriba en la pág. 87¹⁸⁸; estimulado realmente por ello, sentí que mi corazón latía con fuerza con el deseo de predicar a los mahometanos. Una vez cumplida la misión de los cristianos, me dirigí al ilustrísimo obispo para ponerle al corriente de la cuestión: “Ilustrísimo Señor (dije), siento en mi corazón el ardiente deseo de predicar públicamente a los musulmanes. Creo, que este pensamiento viene de Dios y estoy seguro de que nada temporal busco aquí, ni beneficio ni aprobación; quizá Dios me ha introducido este pensamiento, porque quiere que algunos mahometanos se conviertan aquí por este medio, o para hacer más justa su causa, porque dispongan de menor excusa para su obstinación en el día del juicio, o pretende algún otro fin para su gloria oculto para nosotros”¹⁸⁹.

¹⁸⁷ *Md.*, p. 80.

¹⁸⁸ Se refiere a la conversión de una joven musulmana llamada Fátima, mencionada en el capítulo sexto de este segundo libro: *Huic exemplo alia subiugam, quae manibus contrectauit, dum Malacae operam Missioni nauarem, accidit, ut aegrotaret ad mortem Mahumetana femina, nomine Fatima*. Aunque hace referencia a la página 87, corresponde a la página 44 en la edición de 1689. Esto se debe a que el texto mantiene la forma de la primera edición de 1687, cf. *Md.*, p. 57.

¹⁸⁹ *Md.*, pp. 80-81.

Tirso refleja nuevamente el deseo, esta vez “divino”, de dedicarse a la predicación, exponiéndolo ante el Obispo de Málaga, Alonso de Santo Tomás (1631-1692). Todo ello sustentado, en parte, por el descubrimiento y análisis de la obra del ex alfaquí de Játiva¹⁹⁰. No obstante, se puede encontrar una referencia más a la obtención del texto, como apuntamos antes. Así, en el prólogo de la edición de la *Manuductio* de 1702, el jesuita explica de nuevo cómo resumió el trabajo de Juan Andrés, de camino a Málaga desde Granada.

Leí este libro y lo resumí para provecho en Granada en septiembre de 1669 y, contando solo con esta preparación, me dirigí a la ciudad de Málaga, donde tuvieron lugar esos hechos que se narran en el libro tercero, cap. 6, núm. 22, sobre la conversión de la mahometana Fátima. Trabajé todo lo que pude para preparar estos sermones, que requerían un estudio y una diligencia minuciosa al examinar los errores del Corán. Cuando realicé estos sermones públicos en Sevilla en el año 1672, cuarenta y ocho de aquellos hombres se convirtieron a nuestra Santa Fe, de los que treinta y ocho, con gran solemnidad, bautizó a su vez el ilustrísimo arzobispo Don Ambrosio de Spínola y Guzmán, como se cuenta en la segunda parte del *Manual para la conversión de Mahometanos* lib. 6, cap. 2, núm. 4¹⁹¹.

Resulta destacable, además, la mención del texto sobre la misión de Sevilla de 1672. Como bien se indica, esta obra se menciona en el capítulo segundo del libro sexto¹⁹². En ella se narra el gran éxito que conllevó la celebración de estas prédicas (siendo otra de las grandes misiones sevillanas de Tirso aquella de 1679), donde es posible observar la característica majestuosidad que inspiran las misiones postridentinas del momento. El trabajo lleva por título *Relacion de los maravillosos efectos, que en la ciudad de Sevilla ha obrado una Mission de los Padres de la Compañía de Jesus, este Año de mil y seiscientos y setenta y dos: especialmente en la Conversion de 44 Turcos y Moros, de que baptizò 38 el ilustrissimo señor Arçobispo D. Ambrosio Ignacio de*

¹⁹⁰ Colombo (2007), pp. 24-27; (2012a), p. 12; Vázquez Ruiz (2024), p. 377.

¹⁹¹ *Monitum auctoris*, edición de 1702, Nápoles (Muzio): Hunc librum legi et in compendium redegei Granatae anno 1669 mense Septembri et hac sola praeparatione instructus, accessi ad Ciuitatem de Malaga, ubi acciderunt ea, quae narrantur libro Tertio Cap. VI num. 22 de Conuersione Fatimae Mahumetanae. Laboraui, quantum potui ad praeparandas has conciones, quae indigebant studio et accurata diligentia in examinandis erroribus Alcorani. Cum has conciones publicas habuissem Hispali anno 1672 ui earum quadraginta quatuor Mahumetani conuersi sunt ad nostram Sanctam Fidem, quorum triginta octo magna solemnitate simul baptizauit Illustrissimus Archiepiscopus Dominus Ambrosius de Spinula et Guzman, ut narratur in Secunda Parte Manuductionis ad Conuersionem Mahumetanorum lib. 6 cap. 2 nu. 4.

¹⁹² *Md.*, p. 394.

Espinola y Guzman, con obstentosa celebridad, dispuesta y executada por la Santa y Metropolitana Iglesia de Sevilla; y se atribuye al jesuita y misionero Juan de Losada, quien también participó en la misión junto a Juan Gabriel Guillén, Francisco de Gamboa y el propio Tirso¹⁹³. Impreso en Sevilla en 1672, llegó a ver una “segunda impresión añadida por el Autor”.

Así pues, Juan Andrés resulta una fuente muy completa para el leonés. A través de este texto tiene acceso a numerosas citas coránicas, las tradiciones de la *Sunna* (*liber “Zunae” uel “Sunae”*)¹⁹⁴, pudiéndose constatar alguna referencia a través de Al-Bukhārī¹⁹⁵, al tratado biográfico tradicional sobre el profeta islámico de la *Sīra* (*Azear*)¹⁹⁶ y, aunque solo como referencia, también accede al llamado “libro de las condiciones buenas de Mahoma”¹⁹⁷, en relación con el *ash-Shamā’il al-Muḥammadiyya* del ulema Al-Tirmidhi (824-892) (*Assameyl; Asamail*)¹⁹⁸. Esto mismo también ocurre con el trabajo del geógrafo e historiador Al-Mas‘ūdī (896-956) y su crónica descriptiva *Murūğ al-dahab* (*Almazhodi*)¹⁹⁹, así como a la única referencia al tratado vinculado con la *Sīra*, que Tirso anota una sola vez desde el texto de Juan Andrés (*Assifa*)²⁰⁰. Obviamente, encontramos la misma situación con la obra de Lope de Obregón, puesto que el trabajo de este está fuertemente influenciado por el del converso. Sin embargo, durante el segundo capítulo del libro primero, el jesuita realiza una explotación particular del texto. De este modo, utiliza la *Confutación* de Lope como eje vertebrador de la narración de la vida y costumbres del profeta islámico, mientras el resto de los autores utilizados van siendo integrados en la narrativa, siguiendo así los primeros capítulo del trabajo del párroco abulense²⁰¹.

¹⁹³ Sobre la atribución de este libreto a Juan de Losada, véase Uriarte, J. E.de, *Catálogo razonado de obras anónimas y seudónimas de autores de la Compañía de Jesús pertenecientes á la antigua asistencia española*, tomo II, Sucesores de Rivadeneyra, Madrid, 1904, p. 112 o n. 1865. También a través de Colombo (2007), p. 165. En ocasiones puede encontrarse atribuido al padre Juan Gabriel Guillén.

¹⁹⁴ *Md.*, p. 7.

¹⁹⁵ *Md.*, p. 12; p. 48.

¹⁹⁶ *Md.*, p. 9.

¹⁹⁷ Cf. lo. Andr., *Conf.*, c. 7, p. 167.

¹⁹⁸ *Md.*, p. 87; p. 268. Santos Neila (1975), p. 387.

¹⁹⁹ *Md.*, p. 269.

²⁰⁰ *Md.*, p. 12. Respecto a este trabajo, no se ha podido comprobar correctamente la autoría. Es por ello por lo que se ha decidido remitir a los estudios que hacen referencia. En primer lugar, con el título *Kitāb aṣ-Šifā*, véase: Ruiz García; García-Monge (2003), p. 46. En segundo lugar, atendiendo la forma *Kitāb Sifar al-Nazûl*, de Asaf I, véase: Santos Neila (1975), p. 386.

²⁰¹ *Md.*, p. 9-27.

Asimismo, Tirso menciona a los “glosadores del Corán” en varias ocasiones, sobre todo a través de estos dos autores. Sin embargo, solo en una ocasión da un nombre para ellos, mientras que en el resto se limita a usar formas impersonales como: *unde glossatores Alcorani, Alcorani glossatores narrant*, etc. Así se dirige a ellos bajo los nombres de *Abuatia et Acamaiari*²⁰². Una información que toma directamente de Lope de Obregón, quien los llama “Abuatia et Azamaxeri”²⁰³. Estas imprecisiones del autor, exclusivas en relación con los textos islamológicos, responden a una cuestión importante como es el desconocimiento del leonés de la lengua árabe. Por esto el jesuita se rodea de la mayor cantidad de fuentes posibles de esta materia, procurando, además, mostrar animosamente cómo llegó a esos autores y sus tratados, aunque no siempre llega a especificar tanto sobre estas pesquisas. Es conocedor de la necesidad que supone acudir a esos autores de referencia para una correcta formación misional, por lo que, hasta cierto punto, parece que aluda a su faceta de enseñante para allanar el camino a los lectores de su manual.

No obstante, el desconocimiento de la lengua árabe no le impide interesarse en las particularidades presentes en los libros religiosos del islam. Así, mediante otra muestra del conocimiento y estudio de estas fuentes, instruye al lector sobre la división coránica en la península Ibérica. En el capítulo segundo del libro primero²⁰⁴, después de explicar la nomenclatura relativa al Corán (*Alcoran, Alcoranus; Zuar, Zohara, Azora*), sirviéndose de distintos autores, Tirso expone las diferentes divisiones geográficas coránicas y menciona a estos dos autores:

Además, algunos observadores de este libro (dice Cusa en el mismo lugar) dicen que se distingue de manera diferente en Oriente y en Occidente. Los occidentales dicen que, tras la oración que se coloca al principio y es llamada la madre del libro, contiene en total 123 Azoras o capítulos. Los orientales, en cambio, dicen que la primera Azora dura hasta “Soretamaran”, que es el quinto capítulo en el libro de España. El Alcorán, tal como lo usaban los moros en España, según Juan Andrés, constaba de cuatro libros: el primero contenía cinco capítulos; el segundo, doce; el tercero, diecinueve; y el cuarto, finalmente, 175 capítulos, de modo que el total ascendía a 211 capítulos según este autor. Pero según Lope de Obregón, el cuarto libro del Alcorán contenía 160 capítulos y, por tanto, el volumen completo constaba de 196

²⁰² *Md.*, p. 246.

²⁰³ Cf. *Lup. Obr., Confut.*, c. 3, f 17u.

²⁰⁴ *Md.*, pp. 26-27.

“capítulos”. Y como me contó en Madrid, en el año 1670, un árabe cristiano que huyó voluntariamente de Túnez a Italia para hacerse cristiano y fue admitido entre los domésticos del Eminentísimo Cardenal Don Pascasio de Aragón para prestar servicios en su casa, los tunecinos dividen el Alcorán en cuatro libros. Los turcos de Constantinopla, en cambio, lo utilizan sin división en libros, como ya he mencionado antes²⁰⁵.

Aunque ambas divisiones se alejan bastante de la clásica disposición coránica en torno a los 123 capítulos de este tipo de trabajos, la de Lope de Obregón se encuentra errada debido a una mala lectura del texto. A pesar de que Tirso contempla un cómputo total de 196, al acudir al trabajo del párroco abulense se observa que recoge 170 capítulos para el cuarto libro de la división cuatripartita característica de la península Ibérica. De este modo, se obtendría un total de 206 suras para Lope de Obregón²⁰⁶. Asimismo, como viene siendo costumbre en el leonés, acaba por añadir la información que obtuvo *in uoce* sobre la división coránica en territorio turco, sin disposiciones en libros²⁰⁷.

Incluso los errores de estos autores son transmitidos por Tirso González. En correlación con esto, se observa un pasaje dentro del quinto libro, concretamente en el capítulo primero, en el que tratando la cuestión de la prohibición islámica del consumo del vino, el jesuita leonés anota una cita coránica a través de la *Confusión* de Juan Andrés. No obstante, presenta la misma referencia errónea al libro 2, capítulo 11, lo que parece un despiste del converso setabense.

Item lib. 2 cap. 11 inquit: De fructu palmarum et de uuis uitium comedite et bibite, idest, dactylos comedite et uinum de uite bibite, idque tanquam Dei oraculum suis Discipulis proposuit. Et propterea duodecim annis licitum fuit Mahumetanis uinum bibere²⁰⁸. [Manuductio]

Así mesmo dize el *Alcorán*, libro segundo, capítulo onzeno, donde describe que el vino es lícito, en arávido dizen las palabras así: * *guamin çamarati anahili gualahnebi tete hidune minhu çaquaran gua rizcan hacenen*, que quiere dezir que del fruto de las datileras y de las uvas tomaréys beudez y

²⁰⁵ *Md.*, pp. 27-28.

²⁰⁶ Cf. Lup. Obr., *Confut.*, c. 11, f 47u.

²⁰⁷ Sin ahondar en las cuestiones sobre la trasmisión coránica dividida en libros, es recomendable acudir a: Arias Torres, J. P., “*Sicut Euangelia sunt quatuor, distribuerunt continentiam eius in quatuor libros: On the Division of Iberian Qur’ans and Their Translations into Four Parts*”, en Ferrero Hernández, C.; Tolan, J. (eds.), *The Latin Qur’an, 1143–1500: Translation, Transition, Interpretation*, De Gruyter, Berlin-Boston, 2022, pp. 425-454.

²⁰⁸ *Md.*, p. 248.

mantenimiento lícito, por el qual verso bevieron los moros el vino lícito doze años y después por un antojo que vino a Mahoma mandolo vedar por su dicho y no por *Alcorán*²⁰⁹. [Confusión]

Al mismo tiempo, es posible observar que Tirso no atiende, ni incluye, las transcripciones del texto árabe. Aunque, al no acudir directamente a las fuentes coránicas, tampoco percibe los errores presentes en las obras que consulta.

Finalmente, es posible echar un vistazo al tipo de contenido que es aprovechado en la *Manuductio*, cuando no son citas estrictamente coránicas. De los trabajos de Juan Andrés y Lope de Obregón, el jesuita obtiene informaciones sobre la vida y las costumbres del profeta del islam²¹⁰, datos sobre la distribución de los textos coránicos y otras fuentes islámicas²¹¹, y se hace eco de multitud de fuentes como se ha podido observar. Además, a través de ambos autores acude a tradiciones diversas, con las que desarrollar sus argumentos de refutación, tales como: la de la tierra apoyada sobre el hasta de un buey,²¹² la de los ángeles negros Munkar y Nakir (a quienes llama tal como observa en el texto de Juan Andrés: *Munquiri, Guanequir*)²¹³, la historia del compañero de Mahoma Zayd y su mujer (*Zeidinus*)²¹⁴, el viaje de Mahoma por los cielos a lomos del *Alborach*, su encuentro con el arcángel Gabriel y posterior contemplación de Dios (Mi'rāj)²¹⁵, o sobre las esposas del profeta islámico²¹⁶. Siendo este último, un tema en el que el jesuita suele ahondar, al ser uno de sus argumentos principales la férrea crítica contra la carnalidad y sensualidad que, para él, ostenta la religión musulmana.

2.3.4.2.2. Pseudo Pedro Pascual

La obra *Sobre la se[c]ta mahometana* (ca. 1300) atribuida al fraile mercedario y obispo de Jaén, Pedro Pascual²¹⁷, es otra de las fuentes principales de la *Manuductio*.

²⁰⁹ Cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 10, p. 198.

²¹⁰ *Md.*, p. 11; p. 12; p. 15; p. 16; p. 17; etc.

²¹¹ *Md.*, p. 26; p. 27; p. 28; etc.

²¹² *Md.*, p. 336.

²¹³ *Md.*, p. 358. *Munquiri, Guanequir*, probablemente se deba a una mala lectura de la forma *Munquir gua Nequir*, presente en el texto del converso, cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 5, p. 156.

²¹⁴ *Md.*, p. 263 seq.

²¹⁵ *Md.*, pp. 372-373.

²¹⁶ *Md.*, p. 266

²¹⁷ Tolan (2012).

Como recoge González Muñoz en su edición del texto²¹⁸, este escrito tiene un claro propósito tanto polémico como catequético. Su principal meta es fortalecer la fe de un grupo de cristianos que, al estar cautivos de los musulmanes y carecer de conocimientos en latín, poseen una formación religiosa limitada. Por esta razón, el autor considera imprescindible ofrecerles tanto un conjunto de argumentos para debatir con sus opositores como una exposición en lengua vernácula de los principales dogmas del cristianismo. Sin embargo, el alcance del tratado va más allá de la situación concreta para la que se dice haber sido redactado y puede interpretarse también como un manual destinado al adoctrinamiento de musulmanes y conversos. Teniendo en cuenta estas características resulta lógico el interés del jesuita leonés por esta obra.

Dentro de la *Manuductio* se encuentran algo más de una veintena de referencias directas al trabajo del mercedario. Estas suelen estar limpiamente citadas e introducidas mediante formas como *ut testatur*, *affirmat* o *ut inquit*, acompañadas por el nombre *Sanctus Petrus Paschasius*, aunque en algunas ocasiones es llamado únicamente *Sanctus Martyr*²¹⁹. Es sabido que la obra del obispo de Jaén se conservó en un único manuscrito (MS Escorialense h-II-25), escrito en lengua castellana, de finales del siglo XV o principios del siglo XVI²²⁰. No obstante, es posible conocer la forma en la que Tirso González accedió al texto, a través de su propio comentario:

Con mayor abundancia escribe contra Mahoma San Pedro Pascual, mártir y obispo de Jaén, de la Sagrada Familia de la Beata María de la Merced y la Redención de los Cautivos, en un tratado especial que redactó en Granada en el año 1300, estando encarcelado por causa de Cristo y puesto en cadenas de hierro. Dicho tratado, junto con otras obras del Santo Mártir, fue reimpresso en Madrid en el año 1676²²¹.

El jesuita leonés hace alusión, por tanto, a la conocida traducción latina e impresión de la obra de 1676, llevada a cabo por el cardenal Pedro de Salazar (1630-1706), con

²¹⁸ Como apunta el propio González Muñoz, resulta más oportuno no ahondar en el extenso debate sobre la autoría o no del texto por parte de Pedro Pascual, mayormente de los estudios de Pérez-Embid Wamba y Riera i San, y centrar la atención en el valor de la propia obra y su contenido. Para el comentario que continúa en el cuerpo del texto, ver González Muñoz (2011), p. 13.

²¹⁹ *Md.*, p. 268.

²²⁰ González Muñoz (2011), pp. 33-34.

²²¹ *Md.*, p. 4.

motivo de la canonización del supuesto mártir²²². Además, como González Muñoz manifiesta²²³, esta edición debió tomar como referencia el manuscrito escorialense del tratado.

Una vez conocida la edición a la que recurrió Tirso, se puede describir brevemente la manera en que trabajó el texto. Las referencias se encuentran focalizadas en los libros primero, segundo y quinto de la *Manuductio*, siendo en este último en el que más abundan. No es de extrañar, puesto que el uso más extendido de Pseudo Pedro Pascual en el trabajo del leonés responde al aprovechamiento de sus argumentos impugnativos. Esto puede observarse fácilmente a través de algunas citas directas e indirectas, presentes en el capítulo cinco del quinto libro, aquel que manifiesta que “la vida impura de Mahoma demuestra de forma clara que no fue un profeta de Dios, sino un astuto depredador de los reinos”²²⁴. Con esas referencias que aparecen de forma reiterada a partir de la mitad del quinto capítulo, Tirso puede elaborar un discurso cargado de hostilidad contra la figura del profeta islámico. Estas citas provienen de los capítulos 2, 4, 7 y 8 del primero de los 16 títulos que componen la obra *Sobre la se[c]ta mahometana*. Sin embargo, a lo largo de toda la *Manuductio* podemos encontrar citas exclusivamente a los 8 capítulos que forman ese primer título de la obra del mercedario, con la excepción del quinto capítulo. Tirso únicamente acudió a ese primer título ya que es donde se concentran las cuestiones islamológicas del tratado, como corrobora el estudio de González Muñoz²²⁵. No obstante, parece que el jesuita no tenga en cuenta la distinción entre los aparados y contenidos fundamentados en los escritos musulmanes y aquellos otros procedentes de fuentes cristianas, que el mercedario realiza entre los capítulos 1 al 7, de ese título primero, y el octavo, de manera respectiva. Estas citas suelen venir acompañadas de referencias a Juan Andrés, Lope de Obregón y Dionisio Cartujano, sirviéndose todas ellas de refuerzo argumentativo como fuentes de autoridad²²⁶. Además, se debe recordar la falta de conocimiento de la lengua árabe por parte del leonés y su carencia de recursos para poder realizar un acercamiento directo a textos

²²² De este modo, ante una de las claras referencias facilitadas por Tirso González, se ha optado por al utilización de esa misma impresión como referencia en el apartado bibliográfico de esta edición crítica.

²²³ González Muñoz (2011), p. 38.

²²⁴ *Md.*, pp. 265-270.

²²⁵ González Muñoz (2011), p. 15.

²²⁶ *Md.*, p. 49; p. 87; pp. 265-269.

de origen islámico. En consecuencia, las referencias al obispo de Jaén aparecerán muchas veces junto a fórmulas imprecisas del estilo, *narrat ex Maurorum libris* o *ex Mahumetanorum libris*, aunque la revisión de estos fragmentos, junto a la edición de González Muñoz, permite observar las fuentes del tratado del mercedario de las que Tirso no llega a ser consciente. Más allá de referencias coránicas que el leonés no especifica, limitándose a fórmulas como *Mahumetus in alcorano*²²⁷, antes de pasar a introducir el texto de Pseudo Pedro Pascual, también es posible acceder a textos de tradición islámica. Así, se observan referencias no manifiestas a la *Sīrat Rasūl Allāh* de Ibn Hišām²²⁸, a los compiladores de hadices al-Bujārī²²⁹ y Muslim²³⁰, y también la *Risālat al-Kindī*²³¹.

Asimismo, es posible encontrar algunas referencias al tratado del mercedario, que responden a un uso de carácter más histórico que combativo, o meramente informativo. Dentro del primer libro de la *Manuductio*, en el cierre del capítulo primero, se incluye un pasaje muy completo en referencia a la edad y los años en los que vivió el profeta islámico. Tirso, en lugar de decantarse por una opción, ofrece la información mediante distintos autores, algo común en el leonés como ya se ha podido ver en otras ocasiones. Así, ofrece dos pasajes después de tratar informaciones diversas sobre este tema, mediante la citación de otras obras y escritores, de la siguiente manera:

San Pedro Pascual afirma que, en el año en que él mismo escribía su tratado contra el Corán en Granada, es decir, en el año de Cristo 1300, los mahometanos residentes en España sostenían comúnmente que entonces era el año 699 desde el inicio de la predicación de Mahoma: “Los moros (dice) en mi tiempo afirman que ahora es el año seiscientos noventa y nueve desde el comienzo de la predicación de Mahoma”. Así lo indica en la página 47, número 56, y según este cómputo, considera que [Mahoma]comenzó su predicación en torno al año de Cristo 600, más o menos. Un poco antes, concretamente en la página 44, número 50, añade: “Los moros dicen que Mahoma, cuando murió, tenía setenta y tres años de edad; y que en su cabeza y barba apenas se encontraban veinte canas”²³².

²²⁷ *Md.*, p. 315.

²²⁸ *Md.*, p. 267.

²²⁹ *Md.*, p. 267; p. 304.

²³⁰ *Md.*, p. 298.

²³¹ *Md.*, p. 268.

²³² *Md.*, p. 8.

En líneas generales, respecto al uso de la obra de Pseudo Pedro Pascual en la *Manuductio*, puede observarse que el autor jesuita recurre con mayor frecuencia a los capítulos 4 y 8 del tratado del mercedario, centrados respectivamente en las contradicciones de los textos de la tradición islámica y en la vida y muerte de Mahoma según fuentes cristianas. Así, su enfoque se dirige principalmente al ataque contra la figura del profeta del islam y a la denuncia de los errores contenidos en el Corán. Paralelamente, utiliza estas fuentes para acceder a referencias coránicas, que suele introducir a través del converso Juan Andrés, autor al que cita con asiduidad para reforzar su argumentación polémica, integrando también información complementaria procedente de este último. Asimismo, incorpora aportaciones del párroco abulense Lope de Obregón, cuya obra también le sirve de apoyo.

Como acaba por apreciarse, el jesuita demuestra gran habilidad para amoldar sus fuentes a los fines de su argumentación, siendo capaz de presentar recopilaciones de información con rigor erudito y, al mismo tiempo, reutilizar esos mismos autores para reforzar al máximo sus exposiciones polémicas y de refutación.

2.3.4.2.3. Dionisio Cartujano

El último de los cuatro autores que consideramos fundamentales en la composición de la *Manuductio* es el teólogo flamenco, perteneciente a la Orden de los Cartujos, Denys van Leeuwen o Denis van Ryckel, comúnmente conocido en español como Dionisio Cartujano²³³. La obra de Cartujano resultó un arsenal de argumentos para Tirso González. Así, el leonés utilizará diversos trabajos del flamenco para atender cuestiones históricas, acudir a obras de terceros y, en mayor medida, para llevar a cabo las citaciones coránicas.

En primer lugar es necesario conocer de qué manera se acercó Tirso a la obra de Cartujano. Aunque no llega a ser tan específico con la edición trabajada, como lo fue con la de otros autores, es posible obtener fácilmente la impresión manejada a través de la citación de las primeras referencias. Así, la primera mención a Dionisio se encuentra en el capítulo primero del libro primero, dentro del ya comentado pasaje

²³³ Mallet (2013).

sobre la edad y los años que vivió el profeta islámico. De este modo, Tirso escribe lo siguiente entre distintos autores:

Lope de Obregón afirma que Mahoma nació en el año 568 y murió en el 631, por lo que vivió 63 años; y lo mismo sostiene un autor de gran autoridad que vivió en tiempos cercanos a los de Mahoma, según testimonia Dionisio Cartujano en su obra *Contra Alcoranum*, libro 2, artículo 1, al final: “Vivió (dice dicho autor) sesenta y tres años, de los cuales dedicó veintitrés a su profecía”²³⁴.

Aquí, ya podemos adelantar que el autor que se menciona tras Dionisio no es otro sino Pseudo al-Kindī, pudiendo ser contrastada la información con la *Risālat*. No obstante, es necesario prestar atención al título *Contra Alcoranum* y la división por libros y artículos. Después vuelve a presentar esta división dentro del segundo capítulo, en la siguiente cita:

Y en el segundo prólogo de la *Cribratio Alcorani*, citando a Riccoldo y a aquel noble árabe que disputó con un mahometano, y también relata Dionisio Cartujano en el libro 2 sobre la secta mahometana, artículo 2, se dice que un monje llamado Sergio, expulsado de su monasterio, llegó a La Meca, y allí encontró dos pueblos [...] ²³⁵

Teniendo en cuenta la información facilitada en los fragmentos y la disposición de libros y artículos, se puede llegar en ambas referencias a la página 74 de la conocida edición del trabajo del Cartujano, titulada *D. Dionysii Carthusiani contra Alchoranum et sectam Machometicam*, dividida en cinco libros y publicada en 1533, *apud Petrum Quentel*, en Colonia. Pues, precisamente, en esa página 74 del tratado finaliza el artículo primero del segundo libro, y comienza el artículo segundo, casando además las informaciones presentes en ambas citas. Conjuntamente, todavía es posible acudir a otra alusión a Cartujano dentro de la *Manuductio*, que acaba por ratificar el uso de la edición mencionada.

Y cuál fue la razón que dio para esta prohibición, lo narra Dionisio Cartujano en el libro 3 sobre la secta mahometana, artículo 13, página 331, transcribiendo las palabras del Corán. En el primer artículo de ese libro, página 264, Cartujano presenta el prólogo del Corán o su inicio, en el cual se leen estas palabras: “El Mensajero de Dios (es decir, Mahoma) estaba sentado entre sus compañeros, y descendió sobre él el ángel Gabriel, diciendo: Dios te

²³⁴ *Md.*, p. 7.

²³⁵ *Md.*, p. 22.

saluda, oh Mahoma; vienen a ponerte a prueba tres o cuatro hombres muy sabios, príncipes de los judíos y maestros de Israel²³⁶.

Al contrastar la información de la cita, la paginación coincide de manera exacta, de manera que hace posible acabar certificando el uso de la edición del texto de 1533. Por esto se ha considerado oportuno utilizar esta edición, como referencia en el correspondiente apartado bibliográfico del trabajo, además, buscando mantener el formato divisorio por libros y artículos. En este sentido, esta impresión adapta la obra en 5 libros dispuestos de la siguiente manera:

1. *De perfidia Machometica et fide catolica in generali.*
2. *Contra Alchorani errores singulos in speciali.*
3. *Contra Machometi doctrinam multaque Sarracenorum scripta.*
4. *Alchorani refutatio ex Euangelicis documentis.*
5. *Dialogus Christiani et Sarraceni de fide utriusque.*

Dentro de la *Manuductio* encontraremos referencias a cuatro de estos cinco libros, siendo el cuarto el único del que no se ha hallado referencia alguna. Además, las citas serán mucho más abundantes en el quinto libro de la *Manuductio*, pues como se ha apuntado anteriormente, en este se concentra buena parte del contenido puramente polémico.

Atendiendo la forma de trabajar el *Contra Alchoranum* por parte del jesuita, puede observarse que en las dos primeras citas, incluidas anteriormente, se realiza una explotación que responde en mayor medida a un uso de carácter histórico-informativo. Algo más adelante, dentro del subapartado §. II del capítulo segundo del libro primero, dedicado a presentar algunas noticias de la vida y costumbres de Mahoma, Tirso entrelaza varias referencias de la obra de Cartujano junto a las de Nicolás de Cusa, quien favoreció la redacción de la obra del flamenco. En estas páginas²³⁷, el jesuita leonés se hace eco de las explicaciones de Dionisio Cartujano, sobre la información que había obtenido gracias a la narración *in Epistola cuiusdam perfecti Christiani*²³⁸, de la que también se hace cargo el cusano. En definitiva, se trata de las cartas de al-Hāšimī y al-Kindī²³⁹, siendo esta última la utilizada en el texto para

²³⁶ *Md.*, p. 248.

²³⁷ *Md.*, pp. 23-25.

²³⁸ *Md.*, p. 23.

²³⁹ González Muñoz (2005).

tratar asuntos de la vida del profeta islámico. De igual manera, la *Risālat* está presente en otros fragmentos de Dionisio citados en la *Manuductio*²⁴⁰. Asimismo, otro de los trabajos a los que accede el jesuita leonés mediante la obra del cartujo de forma indirecta, será la *Summa totius haeresis Saracenorum* de Pedro el Venerable²⁴¹, de quien también se hace noticia a través de Nicolás de Cusa, aunque solo de pasada. No obstante, hay todavía una obra más, presente en las citas de Dioniso Cartujano. Esta consiste en la *Doctrina Mahumet* de Hermann de Carintia, obra en su versión latina del Masa 'il 'Abdallah ibn Salam. Sin embargo, Tirso parece no ser consciente del texto, nuevamente, que subyace detrás de la información de Cartujano. Así, las formas bajo las que introduce algunas de estas citas son sencillamente: *uerba Alcorani* o *narrat Alcorani liber*²⁴².

Finalmente, la mayoría de las citas de este autor recogidas en la *Manuductio* tienen como finalidad aportar referencias al Corán. Así, al basarse el teólogo flamenco en la traducción latina realizada por Robert de Ketton, las alusiones a las suras que aparecen en los fragmentos del manual del jesuita leonés se corresponden con dicha versión²⁴³. Muchas citas coránicas extraídas del segundo libro de la obra de Cartujano son fácilmente reconocibles. Esto es debido a la inclusión de las mismas citas bíblicas colindantes a la referencia coránica en el *Contra Alchoranum*, dentro del fragmento reflejado por Tirso en la *Manuductio*²⁴⁴. Sin embargo, algunas de estas citas pueden presentar alteraciones, quizá debido a interferencias con otros autores, puesto que el jesuita suele trabajar con anotaciones y resúmenes propios de algunos de los trabajos²⁴⁵.

²⁴⁰ *Md.*, p. 74; p. 386.

²⁴¹ *Md.*, pp. 30-31.

²⁴² *Md.*, p. 248; pp. 374-375.

²⁴³ Puede observarse a través de las citas en *Md.*, p. 116. El ejemplo de *in Alcorano cap. 19* refiere a Q. 10, 68. Aunque para el desarrollo de la edición se han unificado las referencias coránica a través de la edición de Vernet (1983), estas pueden ser contrastadas mediante la edición de Ketton. Particularmente, para el ejemplo ofrecido: Martínez Gázquez; González Muñoz (2022), p. 111.

²⁴⁴ A modo de ejemplo pueden observarse las referencias coránicas y la bíblicas próximas en *Md.*, pp. 316-317.

²⁴⁵ *Md.*, p. 275. La cita coránica con la que inicia el capítulo parece idéntica a la facilitada por Dionisio Cartujano; sin embargo, la división que facilita no coincide con la acostumbrada cuando se toma del *Contra Alchoranum*. Tirso González indica estas mediante el término *capítulo*, pero aquí, vuelve a un sistema en libros y capítulos. Además usando el vocablo *azora*, como si se tratara de una contaminación con Juan Andrés.

En resumidas cuentas, la influencia de Dionisio Cartujano en la *Manuductio* resulta no solo significativa por la densidad y recurrencia de sus citas, sino también por la riqueza de las fuentes que media y transmite. Tirso demuestra un uso amplio del *Contra Alchoranum*, recurriendo a la obra tanto para engrosar los datos históricos ofrecidos en los primeros libros, como para reforzar su aparato argumentativo mediante citas coránicas provenientes de una fuente sólida.

2.3.4.3. Fuentes clásicas

A la hora de tratar las citas y referencias de autores de la antigüedad clásica presentes en la *Manuductio* es importante advertir algunas consideraciones. El texto no exhibe una cantidad sumamente abundante de este tipo de citas, centrándose, además, en apenas unos pocos autores. Asimismo, casi la totalidad de estas referencias se encuentran localizadas dentro del capítulo undécimo del segundo libro. A todo esto, se añade que la mayoría de estas se obtienen de manera indirecta, a través del préstamo de otra fuente, particularmente, el jesuita Lenaert Leys (1554-1623), conocido en su forma castellanizada como Leonardo Lesio.

Lesio fue un teólogo moral flamenco, ilustre por su trabajo *De Iustitia et Iure* (Masy, 1605), una obra que recoge un acercamiento teológico moral profundo sobre cuestiones económicas y financieras que, además, conoció una gran cantidad de impresiones durante el siglo XVII. Sin embargo, observando el capítulo concreto del trabajo de Tirso, debemos atender su obra *De Summo Bono et Aeterna Beatitudine hominis*, dividida en cuatro libros y publicada en Amberes en 1616 (Moretos)²⁴⁶. En esta obra, Lesio indaga sobre la esencia de la felicidad suprema, sosteniendo que únicamente puede conseguirse a través de la unión con Dios. Examina las virtudes requeridas para alcanzar dicha unión, subrayando el papel fundamental de la fe, la esperanza y la caridad. Asimismo, brinda consejos prácticos para la vida espiritual, tratando cuestiones como la elección del modo de vida y el ejercicio constante de las virtudes. Dentro del primero de los cuatro libros, presenta el cuarto capítulo bajo el epígrafe *Summum hominis bonum non consistere in uoluptatibus corporis*²⁴⁷. Así,

²⁴⁶ En la edición se utiliza la edición Veneciana de 1625 (Andrea Baba).

²⁴⁷ Lesio titula el primer libro: *Summum hominis bonum, cuius adeptione beatus efficitur, non esse quid creatum et finitum, sed increatum et immensum*.

comienza el tema a tratar sentenciando cómo “no solo los epicúreos, sino también los mahometanos, establecen el bien supremo del hombre en los placeres del cuerpo”²⁴⁸. Una vez presentada esta información, es necesario regresar a la *Manuductio*. En el capítulo once del segundo libro, el jesuita leonés trata el mismo tema y no duda en aprovechar la obra de Lesio, de la que toma prestados un fragmento al inicio y otro al final del capítulo. El apartado de Tirso lleva por título *Conuincitur falsitatis secta Mahumetana ex eo quod ponat hominis beatitudinem in delectationibus carnalibus gustus et tactus*²⁴⁹, y comienza tomando directamente las referencias coránicas con las que Lesio encabeza su capítulo correspondiente. Tirso, como ya se ha visto anteriormente, no realiza modificación alguna sobre la numeración de las suras. De este modo, es posible observar que las citas coránicas utilizadas por el jesuita flamenco parecen proceder de la edición del Corán de Ketton de Theodor Bibliander (1509-1564)²⁵⁰.

Seguidamente, Tirso prosigue con su argumentación mediante la adición de otros autores como Juan Andrés, Tomás de Aquino o Francisco Suárez. Precisamente sobre este último, el también jesuita español, sabemos que estuvo ligado a la formación de Leonardo Lesio, puesto que ambos cursaron sus estudios teológicos en Roma junto al futuro cardenal Roberto Bellarmino. Posteriormente, Tirso tomará las últimas cien líneas de esta sección, nuevamente, del cuarto capítulo del trabajo del flamenco. En este fragmento final, aparecen citadas obras como *Cato Maior de Senectute* de Cicerón, así como algunas de las epístolas de Séneca y del poeta Horacio²⁵¹. Es posible observar, a través de las primeras citas del pasaje, la manera en la que Lesio utiliza argumentos extraídos de autores de la antigüedad clásica, para poder refutar a quienes se dejan llevar por los placeres del cuerpo:

No hay nada que oscurezca tanto la luz de la razón y corrompa tanto las costumbres como el placer; como puede verse en aquellos que están entregados al vientre y a la lujuria; pues nada hay más estúpido que estos, nada más inepto para percibir la sabiduría y lo divino, nada más corrompido en costumbres y vida. Lo mismo afirman también autores paganos. Cicerón, en *Sobre la vejez*: “Platón, inspiradamente, llama al placer cebo de los males, porque con él, ciertamente, se atrapa a los hombres como con un anzuelo a

²⁴⁸ Cf. Leo. Less., *De Sum. Bon.*, lib. 1, c. 4, p. 2.

²⁴⁹ *Md.*, p. 84.

²⁵⁰ Se puede contrastar a través de la referencia Q. 18, 30-31.

²⁵¹ *Md.*, pp. 92-96.

los peces”. Y Séneca, en la Epístola 3: “Entregarse al placer es el comienzo de todos los males”. La razón es esta: como el placer ciega la mente para que no considere la belleza de la virtud ni la fealdad de los vicios, y por otro lado atrae con fuerza el afecto humano mediante sus halagos, ocurre que no hay pecado ni crimen tan abominable en el que no pueda precipitar al hombre²⁵².

Al parecer, Tirso debió encontrar el patrón de trabajo del flamenco interesante o, cuanto menos, de gran utilidad, puesto que decidió intercalar un método de argumentación muy similar entre los comentarios del eje del capítulo. Así, se hallan citas de Aristóteles, Séneca y Horacio nuevamente, e incluso menciones a Catón, Sócrates y Pitágoras ²⁵³. Estas referencias no han podido ser constatadas a través del trabajo de Lesio, por lo que es probable que hayan sido trabajadas a través de otros autores no localizados, o directamente por el propio Tirso. Así, se encuentran ejemplos como el de Aristóteles²⁵⁴:

Si los placeres venéreos, incluso los lícitos, tienen cierta indecencia y, por eso, guiados por la naturaleza, los hombres buscan escondites para entregarse a la obra de la generación, ¿cómo puede consistir en ellos la felicidad del hombre? Ciertamente, sobre la consecución de su fin y sobre una parte principal de su felicidad, el hombre no puede avergonzarse. Sin embargo, se avergüenza del acto conyugal; por tanto, en ello, ni es su totalidad ni en parte, puede consistir la beatitud humana. Si el camello y el elefante, como refiere Aristóteles en el libro 5 de la *Historia de los Animales*, capítulo 2, buscan un escondite para el coito y, después del acto, el elefante vuelve a esconderse como si le avergonzara lo hecho y luego se lava como si hubiera contraído alguna suciedad, ¿cómo puede la felicidad del hombre consistir en una acción tan vergonzosa?²⁵⁵

Aunque casi todas las citas han sido referenciadas acudiendo a ediciones modernas de las obras clásicas, se ha encontrado que un par de ellas pueden estar relacionadas con una tradición medieval o, al menos, han sido localizadas en otros autores de forma prácticamente idéntica a la expresada. La primera menciona a Sócrates, quien al ser preguntado por su diferencia respecto a otros hombres que buscan los placeres del gusto, respondería: “Otros viven para comer, yo como para vivir”²⁵⁶. Esta sentencia puede encontrarse en el *Secretum Secretorum* del teólogo inglés Roger

²⁵² *Md.*, p. 92.

²⁵³ *Md.*, pp. 90-92.

²⁵⁴ Vázquez Ruiz (2017), pp. 132-133.

²⁵⁵ *Md.*, p. 90.

²⁵⁶ Vázquez Ruiz (2017), p. 133. Cf. *Md.*, p. 90.

Bacon (ca. 1220-ca.1292). La segunda de estas citas tiene que ver con una máxima atribuida a Catón el Censor, cuando Tirso escribe: *Audiant Mahumetani celebre illud Catonis pronuntiatum, qui dixit: "Si sine uxoribus mundus esse posset, uitam nostram futuram esse, qualis est Deorum Coelestium, quare eas malum esse, sed malum necessarium"*²⁵⁷; cuya forma más cercana puede encontrarse en el *Apophthegmatum* de Erasmo de Róterdam (1466-1536).

Externamente a este capítulo, aun se observan algunas referencias a Cicerón y Aristóteles. La obra *De natura deorum* de Cicerón es utilizada en el capítulo segundo del tercer libro para cerrar un título dedicado a probar la divinidad de Cristo y la veracidad de la religión cristiana, mediante las señales reconocibles que provienen de Dios²⁵⁸. Mientras tanto, Aristóteles es aprovechado para defender la monogamia y la unidad de los valores de la familia católica, a través de la *Ética a Nicómaco*²⁵⁹.

En definitiva, es interesante observar cómo, a pesar de no resultar original o innovador en cuanto a la reutilización de este tipo de fuentes, Tirso saca gran partido de estos autores con una actitud acomodaticia y flexible.

²⁵⁷ *Md.*, pp. 91-92.

²⁵⁸ *Md.*, p. 115.

²⁵⁹ *Md.*, p. 280; p. 302.

2.4. Conclusions

The present study has enabled a broad recovery and contextualization of the historical, literary, and doctrinal value of the *Manuductio ad conuersionem Mahumetanorum*, a prominent work among the writings of Tirso González de Santalla. Its production and transmission, through printings and, in some cases, even in manuscript form, as well as its immediate reception and later legacy, attest to the importance this work held within the Society of Jesus and, more broadly, within the literature of interreligious controversy in the Modern Age.

First and foremost, it is essential to highlight how the *Manuductio* is set in a context marked by the tension between the affirmation of Tridentine Catholicism and the Turkish advance on the European geopolitical scene. In this sense, Tirso González's work not only reflects the intellectual and spiritual response of the Jesuits to the Muslim presence on the Iberian Peninsula (however small it might seem) and in the Mediterranean, but also their determination to train well-educated and effective preachers, capable of facing the theological and pastoral challenges posed by preaching in religious frontier territories.

Tirso González thus emerges as a figure of synthesis between scholastic erudition, direct missionary experience and the militant spirit of his time. His life and academic trajectory, which this study has attempted to present, shows a deep commitment to evangelization, both in its practical and doctrinal dimension, and stands out for his determination to provide missionaries with an “arsenal” of theological, scriptural, and rational arguments against Islam primarily, but also to a lesser extent against the proliferation of Protestant heresies and Judaism.

Furthermore, the analysis of the content and structure of the work reveals a carefully articulated composition, whose value lies both in its clarity of exposition and its functionality as a practical handbook. The attention to the different books that make up the work, particularly in this second part which is the subject of the present edition, demonstrates a meticulous systematization of anti-Islamic argumentation which, though largely heir to the medieval polemical tradition, incorporates novel elements linked to the author's direct experience and practical knowledge of the missionary field.

Special attention is also warranted by the section devoted to sources, which reveals the bibliographic wealth that sustains the discourse of the Jesuit from León. His use of Christian authors, from the Fathers of the Church to the theologians of the Baroque, is combined with a strategic selection of texts from the *islamolatina* tradition, often accessed through intermediaries such as Juan Andrés or Lope de Obregón. Although the author's knowledge of Islam is clearly indirect, the way he integrates these references reinforces the encyclopaedic and didactic nature of his work.

Lastly, the examination of the *Manuductio's* editorial history and its subsequent reception provides an insight into the scope of the work. The numerous editions, partial adaptations, translations and references in contemporary treatises, even in contexts as distant as the missions in China, demonstrate that this manual was not an isolated effort, but a valuable tool in the hands of preachers and polemicists, both inside and outside the Jesuit sphere.

In short, the *Manuductio* stands as a representative work of the missionary spirit of the Society of Jesus during the final decades of the seventeenth century, in which doctrinal fidelity, missionary experience, and apologetic combativeness converge. Tirso González succeeds in offering a compendium of faith, reason and action, which remains a testimony to how evangelization was conceived and practiced in the early modern Catholic world. Undoubtedly, works of this kind allow us to reconsider this era as a continuation, rather than a break, in the history of polemical and interreligious controversy literature.

2.5. Referencias bibliográficas

2.5.1. Libros sagrados

Biblia

- *Biblia Sacra. Iuxta uulgatam uersionem*, WEBER, Robert (ed.), adiuvantibus Bonifatio Fischer et al. Recensuit et breui apparatu instruxit Robertus Weber. Editio quartam emendata cum sociis Bonifatio Fischer et al., praeparauit Roger Gryson, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1994.

Corán [Q.]

- *El Corán*, VERNET, Juan (ed.), Editorial Planeta, Barcelona, 1983.

2.5.2. Fuentes

Ado Viennensis [Ado Vie.]

- *Martyrologium* [Mart.], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 123, VSVARDI MARTYROLOGIVM, SANCTI ADONIS, opera, tomus primus, apud J.-P. Migne, París, 1852.

Albohari (Al-Bukhārī) [Al-Bukh.]

- *Sahid Al-Bukhārī* [Al-Bukh.], (última consulta 27/03/2025): <https://sunnah.com/>

Alfonsus Espina [Alf. Esp.]

- *Fortalitium fidei* [Fort. Fi.], MOYLIN, Iohannes (ed.), autor Alfonsus a Spina Hispanus, emendatum per... Guillelmum Totani... ordinis praedicatorum, uenundantur a Stephano Gueynard, per Iohannem Moylin, Lyon, 1525.

Alfonsus a Castro [Alf. Cas.]

- *Aduersus Haereses* [Ad. Hae.], NIVELLIUM, Sebastianus (ed.), Alphonsi a Castro Zamorensi, Ordinis Minorum Regularis Obseruantiae, Prouinciae Sancti Iacobi, opera omnia duobus tomis comprehensa, tomus primus, apud Sebastianum Niuellium, uia Iacobaea sub Ciconiis, París, 1578.

Almazhodi (Al-Mas‘ūdī) [Al-Mas.]

- *Murūğ al-ḍahab wa ma‘ādin al-ğawhar* [*Murūğ al-ḍah.*], DE MEYNARD, Charles Barbier (ed.), Les Praires d’Or, Collection d’Ouvrages Orientaux publiée par la Société Asiatique, Imprimerie Nationale, París, 1861.

Al-Tirmidhi (Imam Abi Iassa Muhammed At Tirmidhi) [Al-Tirm.]

- *The Characteristics of Prophet Muhammed (ash-Shamā’il al-Muḥammadiyya)* [*ash-Sham.*], COOK, Selma (ed.), by Imam Abi Iassa Muhammed At Tirmidhi, translated and commentary by Bahaa Addiin Ibrahim Ahmed Shalaby, Dar Al-Manarah, El Mansura, 2003.

Ambrosius Mediolanensis [Ambr.]

- *De Fide libri quinque* [*De Fid.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 16, SANCTI AMBROSII, Mediolanensis episcopi, opera omnia, tomi secundi et ultimi pars prior, excudebat Vrayet, París, 1845.
- *De Incarnationis Dominicae sacramento liber unus* [*De Inc. Dom.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 16, SANCTI AMBROSII, Mediolanensis episcopi, opera omnia, tomi secundi et ultimi pars prior, excudebat Vrayet, París, 1845.
- *De Trinitate, alias in Symbolum Apostolorum tractatus* [*De Tri.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 17, SANCTI AMBROSII, Mediolanensis episcopi, opera omnia, tomi secundi et ultimi pars posterior, apud J.-P. Migne, París, 1845.
- *De Virginibus* [*De Virg.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 16, SANCTI AMBROSII, Mediolanensis episcopi, opera omnia, tomi secundi et ultimi pars prior, excudebat Vrayet, París, 1845.
- *Epistolae ex Ambrosianarum numero segregatae* [*Epi.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 17, SANCTI AMBROSII, Mediolanensis episcopi, opera omnia, tomi secundi et ultimi pars posterior, apud J.-P. Migne, París, 1845.

André Du Ryer [Du Ryer]

- *L’Alcoran de Mahomet* [*Alc.*], DE SOMMAVILLE, Antoine (ed.), translate d’arabe en françois par el sieur Du Ryer, París, 1647.

Anselmus Cantuariensis [Ans. Cant.]

- *De Diuinitatis Essentia Monologium* [Monol.], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 158, S. ANSELM, ex Beccensi abbat Cantuariensis archiepiscopi, opera omnia, tomus primus, apud J.-P. Migne, París, 1864.

Antonius del Castillo [Ant. Cast.]

- *El devoto peregrino. Viage de Tierra Santa* [Dev. Per.], compuesto por el P. F. ANTONIO DEL CASTILLO Predicador Apostólico..., en la Imprenta Real, Madrid, 1656.

Antonius Posseuinus [Ant. Poss.]

- *Bibliotheca Selecta de ratione studiorum* [...] [Bibl. Selec.], SALICATIVS, Altobellus (ed.), Antonii Posseuini Mantuani, S. J., recognita nouissime ab eodem et aucta et in duos tomos distributa, apud Altobellum Salicatum, Venecia, 1603.

Aristoteles [Arist.]

- *De anima* [de An.], GOOLD, G. P. (ed.), translated by W. S. Hett, Loeb Classical Library 288, Harvard University Press, Cambridge, 1975.
- *Ethica Nicomachea* [EN.], CAPPS, E. (ed.), translated by H. Rackham, Loeb Classical Library 73, Harvard University Press, Cambridge, 1926.
- *Historia Animalium* [HA.], WARMINGTON, E. H. (ed.), vol. 2 (Books 4-6), translated by A. L. Peck, Loeb Classical Library 438, Harvard University Press, Cambridge, 1970.

Athanasius [Atha.]

- *Epistolae ad Serapionem* [Epi. ad Ser.], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 26, S. P. N. ATHANASII, archiepiscopi alexandrini, opera omnia quae exstant, tomus secundus, apud J.-P. Migne, París, 1857.
- *Epistola de Nicaenis decretis* [Epi. de Nic.], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 25, S. P. N. ATHANASII, archiepiscopi alexandrini, opera omnia quae exstant, tomus primus, apud J.-P. Migne, París, 1857.
- *Homilia in Natiuitatem Praecursoris* [Hom. in Nat.], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 28, S. P. N. ATHANASII, archiepiscopi alexandrini, opera omnia quae exstant, tomus quartus, apud J.-P. Migne, París, 1857.

- *Orationes aduersus Arrianos* [*Or. ad. Arri.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 26, S. P. N. ATHANASII, archiepiscopi alexandrini, opera omnia quae exstant, tomus secundus, apud J.-P. Migne, París, 1857.
- *Vita Sancti Antonii* [*Vita Ant.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 26, S. P. N. ATHANASII, archiepiscopi alexandrini, opera omnia quae exstant, tomus secundus, apud J.-P. Migne, París, 1857.
- *Symbolum Quicumque* [*Sym. Qui.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 28, S. P. N. ATHANASII, archiepiscopi alexandrini, opera omnia quae exstant, tomus quartus, apud J.-P. Migne, París, 1857.

Auerroes (ibn Rušd) [Auer.]

- *De Animae Beatitudine* [*De Ani. Bea.*], AVERROIS CORDVBENSIS Tractatus de Animae Beatitudine, nonum uolumen, apud Iunctas, Venecia, 1562.

Augustinus Hipponensis [Aug. Hipp.]

- *Confessiones* [*Conf.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 32, SANCTI AVRELII AVGVSTINI, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus primus, apud J.-P. Migne, París, 1841.
- *Contra Epistolam Manichaei quam uocant Fundamenti liber unus* [*Cont. Epi. Man.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 42, SANCTI AVRELII AVGVSTINI, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus octauus, apud J.-P. Migne, París, 1865.
- *Contra Iulianum Pelagianum libri VI* [*Con. Iul. Pel.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 44, SANCTI AVRELII AVGVSTINI, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus decimus pars prior, apud J.-P. Migne, París, 1863.
- *De Bono Coniugali liber unus* [*De Bon. Con.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 40, SANCTI AVRELII AVGVSTINI, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus sextus, apud J.-P. Migne, París, 1865.
- *De Bono Perseuerantiae* [*De Bon. Pers.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 45, SANCTI AVRELII AVGVSTINI, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus decimus pars altera, apud J.-P. Migne, París, 1865.

- *De Ciuitate Dei [De Ciu. Dei]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 41, SANCTI AVRELII AVGVSTINI, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus septimus, apud J.-P. Migne, París, 1864.
- *De Coniugiis adulterinis libri II [De Con. adul.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 40, SANCTI AVRELII AVGVSTINI, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus sextus, apud J.-P. Migne, París, 1865.
- *De Doctrina Christiana libri IV [De Doc. Chri.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 34, SANCTI AVRELII AVGVSTINI, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus tertius, pars prior, apud J.-P. Migne, París, 1865.
- *De duabus Animabus contra Manichaeos liber unus [De duab. Anim. cont. Manich.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 42, SANCTI AVRELII AVGVSTINI, Hipponensis episcopi, opera omnia, appendix tomi octauui, apud J.-P. Migne, París, 1865.
- *De Fide contra Manichaeos liber Euodio tributus [Fid. cont. Manich.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 42, SANCTI AVRELII AVGVSTINI, Hipponensis episcopi, opera omnia, appendix tomi octauui, apud J.-P. Migne, París, 1865.
- *De Fide et Symbolo liber unus [De Fid. Sym.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 40, SANCTI AVRELII AVGVSTINI, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus sextus, apud J.-P. Migne, París, 1865.
- *De Genesi ad Litteram libri XII [De Gen. Litt.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 34, SANCTI AVRELII AVGVSTINI, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus tertius, pars prior, apud J.-P. Migne, París, 1865.
- *De Haeresibus ad Quoduultdeum liber unus [De Haeres.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 42, SANCTI AVRELII AVGVSTINI, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus octauus, apud J.-P. Migne, París, 1865.
- *De libero Arbitrio libri III [De lib. Arb.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 32, SANCTI AVRELII AVGVSTINI, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus primus, apud J.-P. Migne, París, 1841.
- *De Nuptiis et Concupiscentia libri II [De Nup. et Conc.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 44, SANCTI AVRELII AVGVSTINI, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus decimus pars prior, apud J.-P. Migne, París, 1863.

- *De Trinitate libri XV [De Tri.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 42, SANCTI AVRELII AVGVSTINI, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus octauus, apud J.-P. Migne, París, 1865.
- *De Vera Religione [De Ver. Rel.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 34, SANCTI AVRELII AVGVSTINI, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus tertius, pars prior, apud J.-P. Migne, París, 1865.
- *Epistolae [Epi.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 33, SANCTI AVRELII AVGVSTINI, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus secundus, apud J.-P. Migne, París, 1865.
- *Enarrationes in Psalmos [En. in Psal.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 36, SANCTI AVRELII AVGVSTINI, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus quartus, pars prior, apud J.-P. Migne, París, 1865.
- *Enchiridion [Enchir.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 40, SANCTI AVRELII AVGVSTINI, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus sextus, apud J.-P. Migne, París, 1865.
- *In Ioannis Euangelium tractatus CXXIV [In Io Eua.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 35, SANCTI AVRELII AVGVSTINI, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus tertius, pars altera, apud J.-P. Migne, París, 1864.
- *Sermo De Symbolo [Ser. De Sym.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 40, SANCTI AVRELII AVGVSTINI, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus sextus, apud J.-P. Migne, París, 1865.
- *Sermones [Serm.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 38, SANCTI AVRELII AVGVSTINI, Hipponensis episcopi, opera omnia, tomus quintus, pars prior, apud J.-P. Migne, París, 1865.

Auicenna (ibn Sīnā) [Auic.]

- *Metaphysica [Meta.]*, LIZZINI, O.; PORRO, P. (eds.), Metafisica. La scienza delle cose divine (al-Ilâhiyyât) dal Libro della Guarigione (Kitâb al-Shifâ'), testo arabo a fronte, testo latino in nota, edizioni Bompiani, Il Pensiero Occidentale, Milán 2002.

Aulus Gellius [Gell.]

- *Noctes Atticae* [NA.], CAPPES, E. (ed.), vol. 1 (Books 1-5), translated by J. C. Rolfe, Loeb Classical Library 195, Harvard University Press, Cambridge, 1927.

Baptista Mantuanus [Bap. Man.]

- *Redemptoris Mundi Matris Ecclesiae Lauretanae Historia* [Lau. Hist.], BELLERVM, Iohannes (ed.), I. Baptistae Mantuani Carmelitae, Theologi, Philosophi, Poetae et Oratoris clarissimi, operum, tomus quartus, apud Ioannem Bellerum, sub insigni Aquilae aureae, Amberes, 1576.

Bartholomaeus Georgieuiz [Bart. Geor.]

- *De Turcarum moribus epitome* [De Tur. mor.], TORNAESIVS, Iohannes (ed.), Bartholomaeo Georgieuiz Peregrino Autore, apud Ioan. Tornaesium, Lyon, 1555.

Basilii [Bas.]

- *Contra Eunomium libri quinque* [Con. Eun.], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 29, S. P. N. BASILII, Caesareae Cappadociae archiepiscopi, opera omnia quae exstant, tomus primus, apud J.-P. Migne, París, 1857.
- *Homiliae et sermones* [Hom.], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 31, S. P. N. BASILII, Caesareae Cappadociae archiepiscopi, opera omnia quae exstant, tomus tertius, apud J.-P. Migne, París, 1857.

Beda [Bed.]

- *Commentarii in Pentateuchum* [Comm. in Pen.], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 91, VENERABILIS BEDAE, Anglo-saxonis presbyteri, opera omnia, tomus secundus, apud J.-P. Migne, París, 1862.
- *Martyrologia iuxta exemplaria Colonienses et Bollandianum* [Mart.], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 94, VENERABILIS BEDAE, Anglo-saxonis presbyteri, opera omnia, tomus quintus, apud J.-P. Migne, París, 1862.

Bernardus Claraeuallensis [Ber. Cla.]

- *Epistolae* [Epi.], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 182, S. BERNARDI, Claraeuallensis Abbatis primi, opera omnia, volumen primum Bernardi operum duos priores tomos complectens, apud Garnier fratres, París, 1859.

- *In Assumptione B. V. Mariae [In Assu. B. V. M.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 183, S. BERNARDI, Claraeuallensis Abbatis primi, opera omnia, volumen secundum Bernardi operum tomum III et IV complectens, apud Garnier fratres, París, 1862.
- *Sermones in Cantica canticorum [Serm. in Cant.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 183, S. BERNARDI, Claraeuallensis Abbatis primi, opera omnia, volumen secundum Bernardi operum tomum III et IV complectens, apud Garnier fratres, París, 1862.

Blasius Viegas [Bla. Vie.]

- *Commentarii Exegetici in Apocalypsim Ioannis Apostoli [Comm. in Apo.]*, CARDON, Horatius (ed.), auctore Blasio Viegas Lusitano Eborensi Societatis Iesu, sumptibus Horatii Cardon, Lyon, 1602.

Breuiarium Romanum ex decreto sacrosancti Concilii Tridentini restitutum [...] [Bre. Rom.], HARPELL, J. J. (ed.), editio iuxta typicam amplificata, pars aestiua, typis Societatis S. Ioannis Euangelistae, Desclee et Socii, Roma-Tornaco-París, 1942.

—, HARPELL, J. J. (ed.), editio iuxta typicam amplificata, pars autumnalis, typis Societatis S. Ioannis Euangelistae, Desclee et Socii, Roma-Tornaco-París, 1942.

—, HARPELL, J. J. (ed.), editio iuxta typicam amplificata, pars hiemalis, typis Societatis S. Ioannis Euangelistae, Desclee et Socii, Roma-Tornaco-París, 1942.

—, HARPELL, J. J. (ed.), editio iuxta typicam amplificata, pars uerna, typis Societatis S. Ioannis Euangelistae, Desclee et Socii, Roma-Tornaco-París, 1942.

Caesar Baronius [Cae. Bar.]

- *Annales Ecclesiastici [Ann.]*, GVERIN Ludouicus (ed.), vol. 1, Caesaris S. R. E. Card. Baronii, tomus primus, Barri-Ducis, Ludovicus Guerin editor, París, 1864.

- —, GVERIN Ludouicus (ed.), vol. 2, Caesaris S. R. E. Card. Baronii, tomus secundus, Barri-Ducis, Ludovicus Guerin eques ordinis S. Siluestri et Socii typographi editores, París, 1864.
- —, GVERIN Ludouicus (ed.), vol. 3, Caesaris S. R. E. Card. Baronii, tomus tertius, Barri-Ducis, Ludovicus Guerin editor, París, 1864.
- —, GVERIN Ludouicus (ed.), vol. 4, Caesaris S. R. E. Card. Baronii, tomus quartus, Barri-Ducis, Ludovicus Guerin editor, París, 1864.
- —, GVERIN Ludouicus (ed.), vol. 5, Caesaris S. R. E. Card. Baronii, tomus quintus, Barri-Ducis, Ludovicus Guerin eques ordinis S. Siluestri et Socii typographi editores, París, 1866.
- —, GVERIN Ludouicus (ed.), vol. 7, Caesaris S. R. E. Card. Baronii, tomus septimus, Barri-Ducis, Ludovicus Guerin eques ordinis S. Siluestri et Socii typographi editores, París, 1866.
- —, GVERIN Ludouicus (ed.), vol. 8, Caesaris S. R. E. Card. Baronii, tomus octauus, Barri-Ducis, Ludovicus Guerin eques ordinis S. Siluestri et Socii typographi editores, París, 1867.
- —, GVERIN Ludouicus (ed.), vol. 10, Caesaris S. R. E. Card. Baronii, tomus decimus, Barri-Ducis, Ludovicus Guerin eques ordinis S. Siluestri et Socii typographi editores, París, 1867.
- —, GVERIN Ludouicus (ed.), vol. 11, Caesaris S. R. E. Card. Baronii, tomus undecimus, Barri-Ducis, Ludovicus Guerin eques ordinis S. Siluestri et Socii typographi editores, París, 1867.
- —, GVERIN Ludouicus (ed.), vol. 12, Caesaris S. R. E. Card. Baronii, tomus duodecimus, Barri-Ducis, Ludovicus Guerin eques ordinis S. Siluestri et Socii typographi editores, París, 1867.
- *Martyrologium Romanum* [*Mar. Rom.*], GYMNICVM, Iohannes (ed.), autore CAESARE BARONIO SORANO, Congregationis Oratorii Presbytero, apud Ioannem Gymnicum, sub Monocerote, Colonia, 1603.

Cicero (Marcus Tullius Cicero) [Cic.]

- *Cato maior de senectute* [*Cato.*], WARMINGTON, E. H. (ed.), translated by W. A. Falconer, Loeb Classical Library 154, Harvard University Press, Cambridge, 1971.

- *De natura deorum* [*nat. deor.*], GOOLD, G. P. (ed.), translated by H. Rackham, Loeb Classical Library 268, Harvard University Press, Cambridge, 1979.

Claudius Clemens [Clau. Clem.]

- *Tablas chronologicas, en que se contienen los sucessos ecclesiasticos y seculares de España, Africa, Indias Orientales y Occidentales, desde su principio hasta el año 1642 [...] [Tabl. Chro.]*, CLAUDIO CLEMENTE Soc. Iesu, en la imprenta de Jayme de Bordazar, Valencia, 1689.

Clemens Alexandrinus [Cle. Alex.]

- *Cohortatio ad Gentes* [*ad Gent.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 8, CLEMENTIS ALEXANDRINI, opera quae extant omnia, tomus prior, apud J.-P. Migne, París, 1857.
- *Stromata* [*Strom.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 9, CLEMENTIS ALEXANDRINI, opera quae extant omnia, tomus secundus, apud J.-P. Migne, París, 1857.

Clemens Papa [Cle.]

- *Epistola ad Iacobum Fratrem Domini* [*Epi. ad Iac.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 1, S. CLEMENTIS I, Pontificis Romani, opera omnia, tomus primus, apud J.-P. Migne, París, 1857.

Cornelius a Lapide [Cor. Lap.]

- *Commentaria in Apocalypsin S. Iohannis Apostoli* [*Comm. in Apo.*], MEVRSIVM, Iacobus (ed.), auctore R. P. Cornelio Cornelii a Lapide, e Societate Iesu, apud Iacobum Meursium, Amberes, 1681.
- *Commentaria in Epistolas Canonicas* [*Comm. in Epi. Can.*], MEVRSIVM, Iacobus (ed.), auctore R. P. Cornelio Cornelii a Lapide, e Societate Iesu, apud Iacobum Meursium, Amberes, 1662.

Cyprianus [Cypr.]

- *Ad Quirinum. Testimoniorum contra Iudaeos, libri III* [*Tes. con. Iud.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 4, SANCTI THASCHII CAECILII CYPRIANI, episcopi

Carthaginensis et martyris, opera omnia, tomus unicus, excudebat Sirou, París, 1844.

Cyrillus Alexandrinus [Cyr. Alex.]

- *Commentarium in Euangelium Ioannis* [Com. in Io.], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 73, S. P. N. CYRILLI, Alexandriae archiepiscopi, opera quae reperiri potuerunt omnia, tomus sextus, apud J.-P. Migne, París, 1864.
- *De Trinitate liber* [De Tri.], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 75, S. P. N. CYRILLI, Alexandriae archiepiscopi, opera quae reperiri potuerunt omnia, tomus octauus, apud J.-P. Migne, París, 1863.
- *Thesaurus de Sancta et Consubstantiali Trinitate* [Thesau.], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 75, S. P. N. CYRILLI, Alexandriae archiepiscopi, opera quae reperiri potuerunt omnia, tomus octauus, apud J.-P. Migne, París, 1863.

Cyrillus Hierosolymitanus [Cyr. Hie.]

- *Catecheses* [Cat.], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 33, S. P. N. CYRILLI, Archiepiscopus Hierosolymitani, opera quae extant omnia, tomus unicus, apud J.-P. Migne, París, 1856.

Diogenes Laertius [D. L.]

- *De Vitis et Moribus philosophorum libri X*, CAPPS, E. (ed.), vol. 2 (Books 6-10), translated by R. D. Hicks, Loeb Classical Library 185, Harvard University Press, Cambridge, 1925.

Dionysius Carthusianus [Dio. Carth.]

- *Contra Alchoranum et sectam Machometicam libri quinque* [Contr. Alcho.], D. DIONYSII CARTHUSIANI, apud Petrum Quentel, Colonia, 1533.

Dionysius Petauus [Dio. Pet.]

- *Rationarium temporum in duas partes, libros tredecim distributum* [Rat. temp.], CRAMOISY, Sebastianus (ed.), D. Petauii Aurelianensis, e Societate Iesu, editio ultima, apud Sebastianum Cramoisy, Regis et Reginae Architypographum: et Gabrielem Cramoisy, París, 1652.

- *Theologicorum Dogmatum* [*Theo. Dog.*], CRAMOISY, Sebastianus (ed.), D. Petauui Aurelianensis, e Societate Iesu, tomus quartus in quo De Incarnatione Vergi agitur, sumptibus Sebastiani Cramoisy, Regis et Reginae Regentis Architypographi: et Gabrielis Cramoisy, París, 1650.

El Sacrosanto y Ecuménico Concilio de Trento [*Con. Tre.*], ESPONSA, Benito (ed.), traducido al idioma castellano por D. Ignacio López de Ayala con el texto latino corregido según la edición auténtica de Roma, publicada en 1564, imprenta de Benito Esponza, Calle Condal, n. 28, Barcelona, 1845.

Epiphanius Constantiensis [Epipha.]

- *De Mensuris et Ponderibus* [*De Men. et Pon.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 43, S. P. N. EPIPHANII Constantiae in Cypro Episcopi, opera quae reperiri potuerunt omnia, tomus tertius, apud J.-P. Migne, París, 1864.
- *Panarium, siue Arcula aduersus octoginta haereses* [*Panar.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 41, S. P. N. EPIPHANII Constantiae in Cypro Episcopi, opera quae reperiri potuerunt omnia, tomus primus, apud J.-P. Migne, París, 1863.
- —, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 42, S. P. N. EPIPHANII Constantiae in Cypro Episcopi, opera quae reperiri potuerunt omnia, tomus secundus, apud J.-P. Migne, París, 1863.

Erasmus Roterodamus (Desiderius) [Eras. Rot.]

- *Apophthegmatum ex optimis utriusque linguae scriptoribus* [*Apophthe.*], TORNAESIVS, Iohannes (ed.), per Des. Erasmum Roterodamum collectorum libri octo, apud Ioan. Tornaesium et Gul. Gazeium, Lyon, 1558.

Eulogius Cordubensis [Eu. Cord.]

- *Memorialis Sanctorum libri tres* [*Mem. Sanc.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 115, S. EVLOGIVS, Archiepiscopus Toletanus et Martyr, scripta quae supersunt uniuersa, tomus unicus, apud J.-P. Migne, París, 1852.
- *Liber Apologeticus Martyrum* [*Apo. Mar.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 115, S. EVLOGIVS, Archiepiscopus Toletanus et Martyr, scripta quae supersunt uniuersa, tomus unicus, apud J.-P. Migne, París, 1852.

Eusebius Caesariensis [Eus. Cae.]

- *Chronicorum libri duo* [*Chro.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 19, EVSEBII PAMPHILI, Caesareae Palestinae episcopi, opera omnia quae exstant, tomus primus, apud J.-P. Migne, París, 1857.
- *De uita Constantini Imperatoris libri quatuor* [*Vit. Const.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 20, EVSEBII PAMPHILI, Caesareae Palestinae episcopi, opera omnia quae exstant, tomus secundus, apud J.-P. Migne, París, 1857.
- *Praeparatio euangelica* [*Prae. eua.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 21, EVSEBII PAMPHILI, Caesareae Palestinae episcopi, opera omnia quae exstant, tomus tertius, apud J.-P. Migne, París, 1857.

Euthymius Zigabenus [Euth.]

- *Panoplia* [*Pan.*] MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 130, EVTHYMII ZIGABENI, opera quae reperiri potuerunt omnia, iuxta uarias editiones, tomus tertius, apud J.-P. Migne, París, 1865.

Franciscus Arias [Fran. Ari.]

- *Libro de la Imitación de Christo nuestro Señor* [*Imit. Chris.*], compuesto por el PADRE FRANCISCO ARIAS de la Compañía de Iesús, natural de la Ciudad de Sevilla, primera parte, impresso en casa de Clemente Hidalgo, Sevilla, 1599.

Franciscus Suarez [Fran. Sua.]

- *Commentariorum ac Disputationum in tertiam partem Diui Thomae* [*Disp. Diu. Tho.*], autore P. FRANCISCO SVAREZ e Societate Iesu, editio secunda, sumptibus Ioannis Baptistae Buysson, tomus secundus, ex officina iuntarum, Lyon, 1594.

Franciscus Toletus [Fran. Tol.]

- *In Sacrosanctum Ioannis Euangelium Commentarii* [*In Sac. Io. Comm.*], FRANCISCI TOLETVS Doctoris Theologi Condubensis e Societate Iesu, ex Typographia Vaticana, Roma, 1590.

Gabriel Prateolus [Prateo.]

- *De uitis, sectis et dogmatibus omnium haereticorum [...] [De uitis]*, per GABRIELEM PRATEOLVM MARCOSSIVM, doctorem Theologum, apud Geruuinum Calenium et haeredes Ioannis Quentel, Colonia, 1569.

Gaudentius Brixianus [Gau. Bri.]

- *Sermones [Serm.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 20, SCRIPTORVM ECCLESIASTICORVM, S. Gaudentius Brixianus, opera omnia, tomus unicus, apud J.-P. Migne, París, 1845.

Georgius Elmacinus [Geor. Elm.]

- *Historia Saracenica qua res gestae muslimorum [...] [Hist. Sar.]*, ERPENIVS, Thomas (ed.; ed. gloss.) [Tho. Erp.], a Georgio Elmacino... et latine reddita opera ac studio, ex Typographia Erpeniana Linguarum Orientalum, apud Iohannem Maire et Elzeuirios, Leiden, 1625.

Georgius de Hungaria [Geor. Hung.]

- *Tractatum de moribus, conditionibus et nequitia Turchorum et in detestationem eorundem [Trac. de mor. Turch.]*, MARIVS BELGAE, Iohannes (ed.), Turchicae spurcitiae et perfidiae suggillatio et confutatio duobus libellis lectu iucundissimis nec minus gratis conclusa. Quorum prior foedissimos mores et turpissima instituta eorum aperit et confutat..., quae omnia uenundantur a fratribus de Marnef sub Pelicano, París, 1514

Gilbertus Genebrardus [Gil. Gen.]

- *Chronographiae libri quatuor [Chro.]*, SONNIVM, Michael (ed.), GILBERTVS GENEBRARDI, Theologi Parisiensis, apud Michaellem Sonnum, sub scuto Basiliensi, París, 1580.

Gregorius I Magnus [Gre. Mag.]

- *Dialogorum libri quatuor [Dial.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 77, SANCTI GREGORII PAPAE I, cognomento Magni, opera omnia, tomus tertius, apud J.-P. Migne, París, 1862.

- *Dialogorum (liber secundus) [Dial.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 66, S. Benedicti, Monachorum occidentalium patris, opera omnia, tomus unicus, apud Garnier fratres, París, 1866.

Gregorius Nazianzenus [Gre. Naz.]

- *Epistolae [Epi.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 37, SANCTI PATRIS NOSTRI GREGORII THEOLOGI, uulgo Nazianzeni, archiepiscopi constantinopolitani, opera quae exstant omnia, tomus tertius, apud J.-P. Migne, París, 1862.
- *Orationes [Ora.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 35, SANCTI PATRIS NOSTRI GREGORII THEOLOGI, uulgo Nazianzeni, archiepiscopi constantinopolitani, opera quae exstant omnia, tomus primus, apud J.-P. Migne, París, 1857.
- —, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 36, SANCTI PATRIS NOSTRI GREGORII THEOLOGI, uulgo Nazianzeni, archiepiscopi constantinopolitani, opera quae exstant omnia, tomus secundus, apud J.-P. Migne, París, 1858.

Gregorius Nyssenus [Gre. Nyss.]

- *De Vita Beati Gregorii Thaumaturgi [Vit. Gre. Thau.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 46, S. P. N. GREGORII, episcopi Nysseni, opera quae reperiri potuerunt omnia, tomus tertius, apud J.-P. Migne, París, 1863.

Gregorius Turonensis [Gre. Tur.]

- *Historiae Francorum libri decem [Hist. Fran.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 71, S. GEORGII FLORENTINI GREGORII, Turonensis episcopi, opera omnia, tomus unicus, apud J.-P. Migne, París, 1849.
- *Liber de Gloria Confessorum [Glo. Conf.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 71, S. GEORGII FLORENTINI GREGORII, Turonensis episcopi, opera omnia, tomus unicus, apud J.-P. Migne, París, 1849.
- *Miraculorum libri duo [Mirac.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 71, S. GEORGII FLORENTINI GREGORII, Turonensis episcopi, opera omnia, tomus unicus, apud J.-P. Migne, París, 1849.

- *Vitae Patrum* [*Vit. Patr.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 71, S. GEORGII FLORENTINI GREGORII, Turonensis episcopi, opera omnia, tomus unicus, apud J.-P. Migne, París, 1849.

Gregorius de Valentia [Gre. Val.]

- *Commentariorum Theologicorum tomi IIII* [*Comm. Theo.*], CARDON, Horatius (ed.), Gregorii de Valentia Metimnensis, e Societate Iesu, Sacrae Theologiae in Academia Ingolstadiensi Professoris, tomus tertius, complectens omnia secundae secundae D. Thomae Theoremata, sumptibus Horatii Cardon, Lyon, 1609.

Guilielmus Aluernus [Guil. Alu.]

- *De Fide* [*De Fid.*], HOTOT, F. (ed.), Guilielmi Aluerni, episcopi Parisiensis, mathematici perfectissimi, eximi philosophi ac theologi praestantissimi, opera omnia, tomis duobus contenta, tomus primus, apud Ioannem Lacaille, París, 1674.
- *De Legibus* [*De Leg.*], HOTOT, F. (ed.), Guilielmi Aluerni, episcopi Parisiensis, mathematici perfectissimi, eximi philosophi ac theologi praestantissimi, opera omnia, tomis duobus contenta, tomus primus, apud Ioannem Lacaille, París, 1674.

Guilielmus Postellus [Guil. Post.]

- *Alcorani seu legis Mahometi et euangelistarum concordiae liber [...]* *Additus est libellus de uniuersalis conuersionis [...]* [*Leg. Mah.*], GVILLELMO POSTELLO autore, excudebat ipsi authori Petrus Gromorsus sub Phoenicis signo, iuxta scholas Remenses, París, 1543.

Hermannus de Carinthia [Her. Car.]

- *Doctrina Mahumet* [*Doc. Mah.*], CECINI, Ulisse (ed.), Masā'il 'Abdallāh ibn Salām (Doctrina Mahumet) Kritische Edition des arabischen Textes mit Einleitung und Übersetzung. Mit einem Anhang zur lateinischen Doctrina Mahumet von Concetta Finiello und Reinhold F. Glei (pp. 187-269), Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2021.

Hieronymus Fasolus [Hie. Fas.]

- *In primam partem Summae D. Thomae commentariorum* [*In prima Summ. Tho. comm.*], PROST, Andrea; Iacobus; Matthaeus (eds.), Hieronymi Fasoli Neapolitani, e Societate Iesu, S. Theologiae professoris, tomus secundus sumptibus Andreae, Iacobi et Matthaei Prost, Lyon, 1629.

Hieronymus Stridonensis [Hie. Str.]

- *Aduersus Iovinianum* [*Ad. Io.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 23, SANCTI EVSEBII HIERONYMI, Stridonensis presbyteri, opera omnia, tomus secundus et tertius, Vrayet, París, 1845.
- *Commentaria in Euangelium S. Matthaei* [*Comm. in Eua. Matt.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 26, SANCTI EVSEBII HIERONYMI, Stridonensis presbyteri, opera omnia, tomus septimus, apud J.-P. Migne, París, 1845.
- *Commentaria in Isaiam prophetam* [*Comm. in Isa.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 24, SANCTI EVSEBII HIERONYMI, Stridonensis presbyteri, opera omnia, tomus quartus, apud J.-P. Migne, París, 1865.
- *Commentaria in Ieremiam prophetam* [*Comm. in Ier.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 24, SANCTI EVSEBII HIERONYMI, Stridonensis presbyteri, opera omnia, tomus quartus, apud J.-P. Migne, París, 1865.
- *De Viris Illustribus* [*De Vir. Ill.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 23, SANCTI EVSEBII HIERONYMI, Stridonensis presbyteri, opera omnia, tomus secundus et tertius, Vrayet, París, 1845.
- *Vitae S. Pauli, S. Hilarionis et Malchi, monachorum* [*Vitae*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 23, SANCTI EVSEBII HIERONYMI, Stridonensis presbyteri, opera omnia, tomus secundus et tertius, Vrayet, París, 1845.

Hilarius Pictaviensis [Hil.]

- *Liber contra Arianos* [*Contra Ari.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 10, SANCTI HILARII, Pictaviensis episcopi, opera omnia, tomus secundus et ultimus, excudebat Vrayet, París, 1845.
- *De Trinitate libri duodecim* [*De Tri.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 10, SANCTI HILARII, Pictaviensis episcopi, opera omnia, tomus secundus et ultimus, excudebat Vrayet, París, 1845.

Horatius (Quintus Horatius Flaccus) [Hor.]

- *Epistulae [Epist.]*, WARMINGTON, E. H. (ed.), *Satires. Epistles. The Art of Poetry*, translated by H. Rushton Fairclough, Loeb Classical Library 194, Harvard University Press, Cambridge, 1978.

Horatius Tursellinus [Hor. Tur.]

- *Lauretanae Historiae, libri quinque [Lau. Hist.]*, LIPPIVM, Balthasarum (ed.), Horatii Tursellini Romani e Societate Iesu, apud Balthasarum Lippium, sumptibus Arnoldi Mylii, Mainz, 1600.

Iacobus Gretserus [Iac. Gret.]

- *De Cruce Christi, accurate recognitis, auctus et in quinque libros distributa [Cru. Christi]*, IACOBI GRETSERI Societatis Iesu, Sacrae Theologiae in Academia Ingolstadiensi professoris, ex typographia Adami Sartorii, Ingolstadt, 1600.

Iacobus Masenius [Iac. Mas.]

- *Vtilis Curiositas de Humanae Vitae Felicitate [Cur. Hum. Vit.]*, WILHELMI, Ioannes (ed.), opera et studio R. P. Iacobi Masenii e S. I., sumptibus Ioannis Wilhelmi Friessem Iuniores, Bibliopolae Coloniensis, Colonia, 1672.

Ignatius [Ign.]

- *Epistolae [Epi.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 5, S. P. N. IGNATII, Episcopi Antiocheni, Epistolae cum genuinae, tum dubiae et supposititiae, tomu unicus, apud J.-P. Migne, París, 1857.

Innocentius III [Inn.]

- *Collectio Decretalium Innocentii III [Coll. Decr.]* MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 216, INNOCENTII III, Romani Pontificis, opera omnia, tomus tertius, apud J.-P. Migne, París, 1855.

Iohannes Andrea [Io. Andr.]

- *Confusión o confutación de la secta Mahomética y del Alcorán [Conf.]*, RUIZ GARCÍA, Elisa; GARCÍA-MONGE, Mª Isabel (eds.), Confusión o confutación de la secta Mahomética y del Alcorán, por Juan Andrés, Editora regional de Extremadura, Colección “La Biblioteca de Barcarrota” vol. 5, Mérida, 2003.

Iohannes Baptista Ricciolus [Io. Ricc.]

- *Almagestum Nouum* [*Almag. Nou.*], BENATIVS, Victorius (ed.), auctore P. Ioanne Baptista Ricciolo Societatis Iesu Ferrariensi, Philosophiae, Theologiae et Astronomiae professore, in tres tomos distributam, ex Typographia Haeredis Victorii Benatii, Bolonia, 1651.
- *Chronologia reformatata* [*Chro. ref.*], BARBERIVS, Dominicus (ed.), auctore R. P. Io. Baptista Ricciolio Ferrariensis Societatis Iesu, tomus primus, ex Typographia Haeredis Dominici Barberii, Bolonia, 1669

Iohannes Caluinus [Io. Cal.]

- *Institutio Religionis Christianae* [*Inst. Rel. Chri.*], BAVM, Guillelmus; CVNITZ, Eduardus; REVSS, Eduardus (eds.), Corpus Reformatorum Vol. 29, Ioannis Caluini opera quae supersunt omnia, tomus primus, apud C. A. Schwetschke et filium, Brunswick, 1863.

Iohannes de Cardenas [Io. Car.]

- *Breve relación de la Muerte, Vida y Virtudes del venerable Cavallero D. Miguel Mañara Vicentelo de Leca, Cavallero del Orden de Calatrava, Hermano Mayor de la santa Caridad* [*Bre. rel. D. Mig. M. V. de L.*], LOPEZ DE HARO, Thomas (ed.), escriviola el P. Iuan de Cardenas de la Compañia de Iesus, por Thomas Lopez de Haro, Sevilla, 1679.

Iohannes Chapeauillus [Io. Cha.]

- *Qui Gesta Pontificum Leodiensium scripserunt auctores praecipui* [*Qui Gest. Pont. Leo.*], OVWERX, Christianus (ed.), R. D. Ioannis Chapeauilli, Canonici et Vicari Leodiensis, tomus tertius et ultimus, typis Christiani Ouwerx iunioris, Lieja, 1616

Iohannes Chrysostomus [Io. Chrys.]

- *Aduersus oppugnatores eorum qui Vitam monasticam inducunt* [*Ad. opp. Vit. mon.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 47, S. P. N. IOANNIS CHRYSOSTOMI, archiepiscopi constantinopolitani, opera omnia quae exstant, tomi primi pars prior, apud J.-P. Migne, París, 1863.

- *Conciones VII de Lazaro* [*Con. Laz.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 48, S. P. N. IOANNIS CHRYSOSTOMI, archiepiscopi constantinopolitani, opera omnia quae exstant, tomi primi pars posterior, apud J.-P. Migne, París, 1862.
- *Contra Iudaeos et Gentiles quod Christus sit Deus, liber unus* [*Con. Iud. et Gen.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 48, S. P. N. IOANNIS CHRYSOSTOMI, archiepiscopi constantinopolitani, opera omnia quae exstant, tomi primi pars posterior, apud J.-P. Migne, París, 1862.
- *De laudibus Sancti Pauli Apostoli* [*Pau. Apos.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 50, S. P. N. IOANNIS CHRYSOSTOMI, archiepiscopi constantinopolitani, opera omnia quae exstant, tomi secundi pars posterior, apud J.-P. Migne, París, 1862.
- *Homiliae XXIV in Epistolam ad Ephesios* [*Hom. in Ep. Eph.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 62, S. P. N. IOANNIS CHRYSOSTOMI, archiepiscopi constantinopolitani, opera omnia quae exstant, tomus undecimus, apud J.-P. Migne, París, 1862.
- *Homiliae in Genesin (continuatio)* [*Hom. in Gen.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 54, S. P. N. IOANNIS CHRYSOSTOMI, archiepiscopi constantinopolitani, opera omnia quae exstant, tomi quarti pars posterior, apud J.-P. Migne, París, 1862.
- *Homiliae LXXXVIII in Ioannem* [*Hom. in Io.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 59, S. P. N. IOANNIS CHRYSOSTOMI, archiepiscopi constantinopolitani, opera omnia quae exstant, tomus octauus, apud J.-P. Migne, París, 1862.
- *Homiliae XC in Matthaeum (continuatio)* [*Hom. in Matt.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 58, S. P. N. IOANNIS CHRYSOSTOMI, archiepiscopi constantinopolitani, opera omnia quae exstant, tomi septimi pars prior, apud J.-P. Migne, París, 1862.
- *Orationes VIII aduersus Iudaeos* [*Ora. ad. Iud.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 48, S. P. N. IOANNIS CHRYSOSTOMI, archiepiscopi constantinopolitani, opera omnia quae exstant, tomi primi pars posterior, apud J.-P. Migne, París, 1862.

Iohannes Damascenus [Io. Damasc.]

- *De Haeresibus liber [De Haere.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 94, SANCTI PATRIS NOSTRI IOANNIS DAMASCENI, monachi et presbyteri Hierosolymitani, opera omnia quae exstant, tomus primus, apud J.-P. Migne, París, 1864.
- *Dialogus contra Manichaeos [Dia. cont. Man.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 94, SANCTI PATRIS NOSTRI IOANNIS DAMASCENI, monachi et presbyteri Hierosolymitani, opera omnia quae exstant, tomus primus, apud J.-P. Migne, París, 1864.

Iohannes Eckius [Io. Eck.]

- *Homiliarum adversus quoscunque nostri temporis haereticos [Hom. ad. Hae.]*, GENNEPAEVS, Gaspar (ed.), Doctissimi Viri D. Iohannis Eckii, tomus quartus, excudebat Iaspar Gennepaeus, Colonia, 1549.

Iohannes Gersonius [Io. Ger.]

- *Tractatus de Paruulis Trahendis ad Christum [Tra. de Par. ad Chri.]*, DV PIN, Ludouicus (ed.), Ioannis Gersonii Doctoris Theologi et Cancellarii Parisiensis, opera omnia, tomus tertius, opera moralia pars prima, sumptibus Societatis, Amberes, 1706.

Iohannes Leo (Africanus) [Io. Leo]

- *De totius Africae Descriptione libri IX [De tot. Afr. Desc.]*, GESNERVS, Andrea (ed.), Ioannis Leonis Africani, Ioannes Florianus ex Italico Latinum fecit, per Andream Gesnerum, Zurich, 1559.

Iohannes Maior [Io. Mai.]

- *Magnum Speculum Exemplorum [Mag. Spe. Ex.]*, BVTGENIVS, Conradus (ed.), studio R. P. Ioannis Maioris Societatis Iesu Theologi, editio nouissima et correctissima, sumptibus Conradi Butgenii sub signo Arboris, Colonia, 1618.

Iohannes Maldonatus [Io. Mal.]

- *Commentarii in quatuor Euangelistas [Comm. in Eua.]*, SAVSEN, Franciscus (ed.), Ioannis Maldonati, Societatis Iesu Theologi, tomus primus, sumptibus Kirchhemii, Schotti et Thielmanni, typis Floriani Kupferberg, Maguncia, 1840.

- —, SAVSEN, Franciscus (ed.), Ioannis Maldonati, Societatis Iesu Theologi, tomus secundus, sumptibus Kirchhemii, Schotti et Thielmanni, typis Floriani Kupferberg, Maguncia, 1841.
- —, SAVSEN, Franciscus (ed.), Ioannis Maldonati, Societatis Iesu Theologi, tomus tertius, sumptibus Kirchhemii, Schotti et Thielmanni, typis Floriani Kupferberg, Maguncia, 1842.
- —, SAVSEN, Franciscus (ed.), Ioannis Maldonati, Societatis Iesu Theologi, tomus quartus, sumptibus Kirchhemii, Schotti et Thielmanni, typis Floriani Kupferberg, Maguncia, 1843.
- —, SAVSEN, Franciscus (ed.), Ioannis Maldonati, Societatis Iesu Theologi, tomus quintus, sumptibus Kirchhemii, Schotti et Thielmanni, typis Floriani Kupferberg, Maguncia, 1844.

Iohannes de Mariana [Io. Mar.]

- *Historiae de rebus Hispaniae libri XX* [*His. reb. Hisp.*], RODERICVS, Petrus (ed.), Io. Marianae Hispani. E Soc. Iesu, typis Petri Roderici, Toledo, 1592.

Iohannes Roberti [Io. Rob.]

- *Historia Sancti Huberti, Principis Aquitani* [*Hist. S. Hub.*], REVLANT, Hubertus (ed.), conscripta a Iohanne Roberti, Arduenate Andaino, S. I. Sacerdote, excudebat Hubertus Reulant, sumptibus Monasterii S. Huberti, Luxemburgo, 1621.

Iohannes Turrecremata [Io. Turre.]

- *Contra Principales errores perfidi Machometi* [*Contra err. Mach.*], IOANNIS DE TVRRECREM., cardinalis S. Sixti, ex typographia Guillelmi Facciotti, Romae, 1606.

Irenaeus [Ire.]

- *Aduersus Haereses libri quinque* [*Ad. Hae.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 7, SANCTI IRENAEI, episcopi Lugdunensis et martyris, opera omnia, tomus unicus, pars prima, apud J.-P. Migne, París, 1857.

Iulius Firmicus Maternus [Iu. Firm.]

- *Liber de Errore profanarum religionum [De Err. prof.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 12, FIRMICI MATERNI, opera omnia, tomus unicus, excudebat Vrayet, París, 1845.

Iustinus Martyr [Ius. Mar.]

- *Apologia prima pro Christianis [Apo. I]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 6, S. P. N. IVSTINI, philosophi et martyris, opera quae exstant omnia quae exstant, tomus unicus, apud J.-P. Migne, París, 1857.

Laurentius Beyerlinck [Lau. Bey.]

- *Magnum Theatrum Vitae Humanae [Mag. The. Vit.]*, HVGIVETAN, I.; RAVAVD, M. (eds.), auctore Laurentio Beyerlinck Theologo, tomus quintus continens literas M, N, O, sumptibus Ioannis Antonii Huguetan et Marci Antonii Rauaud, Lyon, 1665.
- —, HVGIVETAN, I. (ed.), auctore Laurentio Beyerlinck Theologo, editione nouissima, tomus primus continens literas A, B, sumptibus Ioannis Antonii Huguetan, Lyon, 1678.
- —, HVGIVETAN, I. (ed.), auctore Laurentio Beyerlinck Theologo, editione nouissima, tomus secundus continens literas C, D, sumptibus Ioannis Antonii Huguetan, Lyon, 1678.

Laurentius Surium [Lau. Sur.]

- *De probatis Sanctorum Historiis, partim ex tomis Aloysii Lipomani [...] [De pro. Sanc.]*, optima fide collectis per F. LAVRENTIVM SVRIVM CARTHVSIVM, tomus primus complectens sanctos mensium Ianuarii et Februarii, apud Geruinum Calenium et haeredes Quentelios, Colonia, 1570.
- —, optima fide collectis per F. LAVRENTIVM SVRIVM CARTHVSIVM, tomus tertius complectens sanctos mensium Maii et Iunii, apud Geruinum Calenium et haeredes Quentelios, Colonia, 1572.
- —, optima fide collectis per F. LAVRENTIVM SVRIVM CARTHVSIVM, tomus quartus complectens sanctos mensium Iulii et Augusti, apud Geruinum Calenium et haeredes Quentelios, Colonia, 1573.

- —, optima fide collectis per F. LAVRENTIVM SVRIVM CARTHVSIANVM, tomus quintus complectens sanctos mensium Septembris et Octobris, apud Geruinum Calenium et haeredes Quentelios, Colonia, 1574.
- —, optima fide collectis per F. LAVRENTIVM SVRIVM CARTHVSIANVM, tomus sextus complectens sanctos mensium Nouembris et Decembris, apud Geruinum Calenium et haeredes Quentelios, Colonia, 1575.

Leo Magnus Papa [Leo]

- *Sermones* [Serm.], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 54, SANCTI LEONIS MAGNI, Romani Pontificis, opera omnia, tomus primus, apud J-P Migne, París, 1846.

Leonardus Lessius [Leo. Less.]

- *De perfectionibus moribusque Diuinis libri XIV* [De perf. Diu.], METTAYER, P. (ed.), auctore LEONARDO LESSIO Societatis Iesu, S. Theologiae Professore, apud P. Mettayer Typographum ac Bibliopolam Regium, París, 1620.
- *De Summo Bono et Aeterna Beatitudine Hominis libri quatuor* [De Sum. Bon.], auctore LEANDRO LESSIO e Societate Iesu, Sacrae Theologiae Professore, apud Andream Baba, Venecia, 1625.
- *Opuscula* [Opus.], MORETVS, Balthasar (ed.), Leonardi Lessii e Societate Iesu, Sacra Theologiae in Academia Louaniensi quondam Professoris, apud Balthasarem Moretu et Viduam Ioannis Moreti et Io. Meursium, Amberes, 1676.

Liber denudationis siue ostensionis uel patefaciens [Lib. denu.], BURMAN, Thomas E., *Religious Polemic and the Intellectual History of the Mozarabs, c. 1050-1200* (pp.240-385), E. J. Brill, Leiden-New York-Köln, 1994.

Ludouicus ab Alcasar [Lud. Alc.]

- *Vestigatio arcani sensus in Apocalypsi* [Ves. in Apo.], NVTIVS, Martinus (ed.), Reu. Patris Ludouici ab Alcasar Hispalensis, e Societate Iesu Theologi, apud Heredes Martini Nutii, Amberes, 1619.

Ludouicus Granatensis [Lud. Gra.]

- *Catechismus siue Introducionis ad Symbolum Fidei libri quatuor* [Sym. Fid.], QVENTELIVM, Arnoldus (ed.), R. P. F. Ludouico Granatensi Ordinis S. Dominici, a Ioanne Paulo Gallucio latinitate donati, apud Arnoldum Quentelium, Colonia, 1602.

Ludouicus Marracci [Lud. Marr.]

- *Prodromus ad refutationem Alcorani in quatuor partes diuisus* [Pro. ad ref. Alc.], S. C. PROPAGANDA FIDEI (ed.), autore Ludouico Marraccio, pars tertia, Typis Sac. Cong. de Prop. Fide, Roma, 1691.

Ludouicus de Molina [Lud. Mol.]

- *Commentariorum in primam Diui Thomae partem. In duos tomos diuisa* [Comm. Diu. Tho.], Doctore Ludouico Molina, Primario quondam in Eborensi Academia Theologiae professore e Societate Iesu, Auctore, tomus secundus, apud Minimam Societatem, Venecia, 1594.

Lupus de Obregon [Lup. Obr.]

- *Confutación del Alcorán y secta mahometana, sacado de sus propios libros y de la vida del mesmo Mahoma* [Confut.], Granada, 1555.

Maria a Iesu [Mar. Ies.]

- *Mystica Ciuitas Dei* [Mys. Ciu. Dei], CASPARVS BENCARD, Ioannes (ed.), Sorori Mariae de Iesu, Abbatissae Conuentus Immaculatae Conceptionis in urbe Agredam, ex hispanico et italico idiomate recens in latinum fideliter translate atque in tres partes diuisa, apud Ioannem Casparum Bencard, Augsburgo-Dilinga, 1719.

Martinus Becanus [Mart. Bec.]

- *Manuale Controuersiarum huius temporis, in quinque libros distributum* [Man. Contr.], VOLMARVS, Iohannes (ed.), R. P. Martini Becani Societatis Iesu Theologi, Typis ac sumptibus Ioannis Volmari et Michaelis Dalii, Wurzburg, 1626.

Michael de Medina [Mic. Med.]

- *Christianae Paraenensis siue De Recta in Deum Fide libri septem* [*De Rec. in D. F.*], ZILETVS, Iordanus (ed.), Michael Medina Hispano in Synodo Tridentina Theologo Regio auctore, ex Officina Iordani Zeleti, Venecia, 1564.

Martinus Del Rio [Mart. Rio]

- *Disquisitionum Magicarum libri sex* [*Dis. Mag.*], PILLEHOTTE, Io (ed.), Auctore Martino Delrio Societa. Iesu, Presbytero Sacrae Theologiae Doctore et in Academia Graetiensi SS. Professore, tomus primus, apud Io Pillehotte, Lyon, 1604.

Muslim [Musl.]

- *Sahih Muslim* [Musl.], (última consulta 27/03/2025): <https://sunnah.com/>

Nicolaus Clenardus [Nic. Clen.]

- *Peregrinationum ac de rebus Machometicis epistolae elegantissimae* [*Macho. epist.*], NICOLAI CLENARDI, apud Martinum Rotarium, Lovaina, 1551.

Nicolaus Cusanus [Nic. Cusa.]

- *Cribratio Alchoranis* [*Crib. Alc.*], SANZ SANTACRUZ, Víctor (ed.), Examen del Corán (edición bilingüe). Nicolás de Cusa. Estudio preliminar, traducción y notas, EUNSA Ediciones Universidad de Navarra, Pamplona, 2013.

Nicolaus Lyranus [Nic. Lyr.]

- *Biblia Sacra Cum Glossis Interlineari et Ordinaria, Nicolai Lyrani Postilla et Moralitatibus, Burgensis Additionibus et Thoringi Replicis* [*B. S. Post.*], TRECHSEL, Gaspar (ed.), vols. 1-6, Lyon, 1545.

Nicolaus Sanderus [Nic. Sand.]

- *De uisibili monarchia Ecclesiae, libri octo* [*De uis. mon. Eccl.*], FOVLERS, Iohannes (ed.), auctore Nicolao Sandero, Ioannis Fouleri cura et impensa, excudebat Reynerus Velpius Typ. Iur., Lovaina, 1571.

Nouatianus [Noua.]

- *De Trinitate liber [De Tri.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 3, NOVATIANUS Presbyter romanus, opera omnia, tomus unicus, apud Garnier fratres, París, 1844.

Origenes Adamantius [Orig.]

- *Commentaria in Epistolam B. Pauli ad Romanos [Com. in Epi. ad Rom.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 14, ORIGENIS, opera omnia, tomus quartus, apud J-P Migne, París, 1862.
- *Commentaria in Euangelium Ioannis [Com. in Io.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 14, ORIGENIS, opera omnia, tomus quartus, apud J-P Migne, París, 1862.
- *Homiliae in Visiones Isaiae [Hom. in Isa.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 13, ORIGENIS, opera omnia, tomus tertius, apud J-P Migne, París, 1862.

Paulinus Nolanus [Pau. Nol.]

- *Epistolae [Epist.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 61, S. PAVLINI NOLANI, opera omnia, tomus unicus, apud J-P Migne, París, 1861.

Paulus de Sancta Maria [Pau. San. Mar.]

- *Scrutinium Scripturarum [Scru. Scrip.]*, SANCTOTISIVS, F. Christophorus (ed.), per Reuerendissimum D. D. Paulum de Sancta Maria, quondam Episcopum Burgensem atque Regni Archicancellarium, apud Philippum Iuntam, Burgos, 1591.

Paulus Winfridus Diaconus [Pau. Winf.]

- *Sancti Arnolfi episcopi Vita et Miracula [Vit. Arnol.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 95, PAVLI WINFRIDI DIACONI, scripta quae supersunt uniuersa, tomus unicus, apud J-P Migne, París, 1861.

Petrus Abarca [Petr. Abar.]

- *Los Reyes de Aragon en Anales Historicos, distribuidos en dos partes [Rey. Ara.]*, por el padre PEDRO ABARCA, primera parte, en la Imprenta Imperial, Madrid, 1682.

Petrus a Soto [Petr. Sot.]

- *Lectiones de Institutione Sacerdotum [Lect. Inst.]*, LANDRY, Petrus (ed.), Auctore R. P. F. Petro de Soto, Ordinis Sancti Dominici, Professore S. Theologiae, apud Petrum Landry, Lyon, 1586.

Petrus Canisius [Petr. Can.]

- *De Maria Virgine incomparabili et Dei genetrice sacrosancta, libri quinque [De Mar. Vir. incomp.]*, SARTORIVS, David (ed.), auctore D. Petro Canisio, Societatis Iesu Theologo, excudebat David Sartorius, Ingolstadt, 1577.

Petrus de la Cavalleria [Petr. Cav.]

- *Tractatus Zelus Christi contra Iudaeos, Sarracenos et infideles [Zelus Christi]*, VIVALDO, Martinus (ed. gloss.) [Mart. Viual.], apud Baretium de Baretiis, Venecia, 1592.

Petrus Neurath [Petr. Neu.]

- *Miraculum Diuae Virginis quae Caesaraugustae crus puero abscissum restituit anno 1640, 29 Martii [Mir. D. Vir. Caes.]*, PETRO NEURATH GERMANO, Medicinae Doctore conscriptuma, ex Typographia Regia, Madrid, 1642.

Petrus de Ribadeneira [Petr. Rib.]

- *Flos Sanctorum o libro de las vidas de los santos [Flos Sanc.]*, NIEREMBERG, Juan Eusebio (ed.), escrita por el P. PEDRO DE RIBADENEIRA de la Compañía de Iesus, primera parte, acosta de Lorenzo de Ibarra, Mercader de Libros, Madrid, 1675.
- —, NIEREMBERG, Juan Eusebio (ed.), escrita por el P. PEDRO DE RIBADENEIRA de la Compañía de Iesus, tercera parte, acosta de Lorenzo de Ibarra, Mercader de Libros, Madrid, 1675.

Petrus Venerabilis [Petr. Ven.]

- *Summa totius haeresis Saracenorum [Summ.]*, KRITZECK, James A. (ed.), *Peter the Venerable and Islam*, Princeton University Press, Nueva Jersey, 1964.

Philippus Lonizerus [Phil. Lon.]

- *Chronica Turcica* [*Chro. Tur.*], FEYRABENDT, Sigismundus (ed.), a Reuerendo et doctissimo uiro D. Philippo Lonicero Theologo, tomus primus omnia nunc primum bona fide collecta sermoneque latino exposita, Sigismundus Feyrabendt ciuis et Bibliopola Francofurtensis Frankfurt am Main, 1578.

Pius II Papa (Aeneas Siluio Piccolomini) [Pi.]

- *Epistola ad Mahumetum Turcorum principem* [*Epist. ad Mah.*], GLEI, Reinhold F.; KÖHLER, Markus (eds.), Pius II. Papa. Epistola ad Mahumetem. Einleitung, kritische Edition, Übersetzung, Bochumer Altertumswissenschaftliches Colloquium, Bd. 50, WVT, Wissenschaftlicher Verlag Trier, 2001.

Pseudo Basilius [Pse. Bas.]

- *Homilia in Sanctam Christi Generatione* [*Hom. Chri. Gen.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 31, S. P. N. BASILII, Caesareae Cappadociae archiepiscopi, opera omnia quae exstant, tomus tertius, apud J.-P. Migne, París, 1857.

Pseudo Clemens Papa [Pse. Cle.]

- *Recognitiones* [*Recog.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 1, S. CLEMENTIS I, Pontificis Romani, opera omnia, tomus primus, apud J.-P. Migne, París, 1857.

Pseudo Dionysius Aeropagita [Pse. Dio. Are.]

- *De Diuinis Nominibus* [*De Diu. Nom.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 3, SANCTI DIONISII AEROPAGITAE, opera omnia quae exstant, tomus prior, apud J.-P. Migne, París, 1857.
- *De Ecclesiastica Hierarchi* [*De Eccl. Hie.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 3, SANCTI DIONISII AEROPAGITAE, opera omnia quae exstant, tomus prior, apud J.-P. Migne, París, 1857.

Pseudo Hieronymus Stridonensis [Pse. Hie. Str.]

- *Epistolae* [*Epi.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 30, SANCTI EVSEBII HIERONYMI, Stridonensis presbyteri, opera omnia, tomus undecimus, apud J.-P. Migne, París, 1846.

Pseudo Hippolytus [Pse. Hipp.]

- *De duodecim Apostolis [De duo. Apo.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 10, HIPPOLYTUS PORTVENSIS, episcopus, martyr et ecclesiae doctor, opera omnia, tomus unicus, apud J.-P. Migne, París, 1857.

Pseudo Iohannes Chrysostomus [Pse. Io. Chrys.]

- *De Precatione [De Pre.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 50, S. P. N. IOANNIS CHRYSOSTOMI, archiepiscopi constantinopolitani, opera omnia quae exstant, tomi secundi pars posterior, apud J.-P. Migne, París, 1862.
- *In Homiliam de Conceptione B. Virginis [In Hom. Con. B. Virg.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 50, S. P. N. IOANNIS CHRYSOSTOMI, archiepiscopi constantinopolitani, opera omnia quae exstant, tomi secundi pars posterior, apud J.-P. Migne, París, 1862.

Pseudo Iohannes Damascenus [Pse. Io. Damasc.]

- *Vita Barlaam et Ioasaph [Vit. Bar.]*, MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 96, SANCTI PATRIS NOSTRI IOANNIS DAMASCENI, monachi et presbyteri Hierosolymitani, opera omnia quae exstant, tomus tertius, apud J.-P. Migne, París, 1864.

Pseudo Iohannes de Losada [Pse. Io. Los.]

- *Relacion de los maravillosos efectos, que en la ciudad de Sevilla ha obrado una Mission de los Padres de la Compañía de Jesus, este Año de mil y seiscientos y setenta y dos: especialmente en la Conversion de 44 Turcos y Moros, de que baptizó 38 el ilustrissimo señor Arçobispo D. Ambrosio Ignacio de Espinola y Guzman, con obstantosa celebridad, dispuesta y executada por la Santa y Metropolitana Iglesia de Sevilla [Rel. Mar.]*, NICOLAS RODRIGUEZ, Viuda de (ed.), impresso en Sevilla por la Viuda de Nicolàs Rodriguez, Y se vende en su casa en Calle de Genova, Sevilla, 1672.

Pseudo Petrus Paschasius [Pse. Petr. Pas.]

- *Sancti Petri Paschasii Martyris, Ordinis Beatae Mariae de Mercede Redemptionis Captiuorum opera [...] [Sobr. set. mah.]*, SALAZAR, Petrus de (ed.), ex Typographia Bernardi a Villa-Diego, S. Cruciatæ et Diuini Officii Typographi, Madrid, 1676.

Riccoldus de Montecrucis [Ricc. Mont.]

- *Contra legem Sarracenorum* [*Contra leg. Sar.*], MERIGOUX, Jean-Marie (ed.), “L’Ouvrage d’un frère prêcheur florentin en orient à la fin du XIIIe siècle. Le *Contra legem Sarracenorum* de da Monte di Croce”, *Fede e Controversia nel ‘300 e ‘500*, (Memorie Domenicane 17), Pistoia, 1986.

Risālat al-Kindī [al-Kindī], GONZALEZ MUÑOZ, Fernando, *Exposición y refutación del islam. La versión latina de las epístolas de al-Hāšimī y al-Kindī*, Universidade da Coruña, A Coruña, 2005.

Robertus Bellarminus [Rob. Bell.]

- *Conciones duodecim: Ad Hominem Catholicum in sua Fide confirmandum et Haereticum a perfidia sua conuertendum* [*Conc.*], FEVRE, Justinus (ed.), vol. 9, Roberti Bellarmini ven. Cardinalis, Politani, S. J., opera omnia: ex editione Veneta, pluribus (...), tomus nonus, apud Ludovicum Vives, bibliopolam editorem, París, 1876.
- *De Christo quinque libris explicata* [*De Chri.*], FEVRE, Justinus (ed.), vol. 1, ven. Cardinalis Roberti Bellarmini, Politani, S. J., opera omnia: ex editione Veneta, pluribus (...), tomus primus, apud Ludovicum Vives editorem, París, 1870.
- *De Conciliis quatuor libris explicata* [*De Concil.*], FEVRE, Justinus (ed.), vol. 2, Roberti Bellarmini ven. Cardinalis, Politani, S. J., opera omnia: ex editione Veneta, pluribus (...), tomus secundus, apud Ludovicum Vives editorem, París, 1870.
- *De Sacramento Matrimonio liber unicus* [*De Sac. Matr.*], FEVRE, Justinus (ed.), vol. 5, Cardinalis Roberti Bellarmini, Politani, S. J., opera omnia: ex editione Veneta, pluribus (...), tomus quintus, apud Ludovicum Vives editorem, París, 1873.
- *De Summo Pontifice quinque libris explicata* [*De Sum. Pont.*], FEVRE, Justinus (ed.), vol. 2, Roberti Bellarmini ven. Cardinalis, Politani, S. J., opera omnia: ex editione Veneta, pluribus (...), tomus secundus, apud Ludovicum Vives editorem, París, 1870.
- *De Verbo Dei quatuor libris explicata* [*De Ver. Dei*], FEVRE, Justinus (ed.), vol. 1, ven. Cardinalis Roberti Bellarmini, Politani, S. J., opera omnia: ex editione

Veneta, pluribus (...), tomus primus, apud Ludovicum Vives editorem, París, 1870.

- *Explanatio in Psalmos* [*Ex. In Ps.*], FEVRE, Justinus (ed.), vol. 10, Roberti Bellarmini ven. Cardinalis, Politani, S. J., opera omnia: ex editione Veneta, pluribus (...), tomus decimus (liber primus et secundus), apud Ludovicum Vives, bibliopolam editorem, París, 1876.
- —, FEVRE, Justinus (ed.), vol. 11, Roberti Bellarmini ven. Cardinalis, Politani, S. J., opera omnia: ex editione Veneta, pluribus (...), tomus undecimus (liber tertius), apud Ludovicum Vives, bibliopolam editorem, París, 1876.

Rodericus Ximenez de Rada [Rod. Xim.]

- *Historia Arabum* [*Hist. Ara.*], ERPENIVS, Thomas (ed. gloss.) [Tho. Erp.], Roderici Ximenez..., longe accuratius, quam ante e Manuscripto codice expressa, ex Typographia Erpeniana Linguarum Orientalum, apud Iohannem Maire et Elzeuirios, Leiden, 1625.

Rogerus Baconis [Rog. Bac.]

- *Secretum Secretorum* [*Sec. Secret.*], STEELE, Robert (ed.), Secretum Secretorum cum glossis et notulis Fratris Rogeri, opera hactenus inedita Rogeri Baconi, fasciculus V, e Typographeo Clarendoniano, Oxford, 1920.

Rufinus Aquileienses [Ruf. Aqu.]

- *Commentarius in Symbolum Apostolorum* [*Com. Sym. Apo.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 21, TYRANNII RUFINI AQVILEIENSIS presbyteri, opera omnia, tomus unicus, apud J-P Migne, París, 1849.
- *Historia Ecclesiastica* [*Hist. Eccl.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 21, TYRANNII RUFINI AQVILEIENSIS presbyteri, opera omnia, tomus unicus, apud J-P Migne, París, 1849.

Saluianus Massiliensis [Sal. Mass.]

- *De gubernatione Dei libri octo, ad Salonium episcopum* [*De gub. Dei*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 53, SALVIANI MASSILIENSIS Presbyteri, opera omnia, tomus unicus, apud J-P Migne, París, 1865.

Seneca (Lucius Annaeus Seneca) [Sen.]

- *Ad Lucilium epistulae morales* [Epist.], PAGE, T. E. (ed.), vol. 1 (Epistles 1-65), translated by Richard M. Gummere, Loeb Classical Library 75, Harvard University Press, Cambridge, 1967
- —, PAGE, T. E. (ed.), vol. 3 (Epistles 93-124), translated by Richard M. Gummere, Loeb Classical Library 77, Harvard University Press, Cambridge, 1971.

Seraphinus Firmanus [Ser. Fir.]

- *Opuscula Pia* [Opus. Pia], ALMOSINVM, Nicolaus (ed.), D. Seraphini Firmani, uiri sanctiss., ex italico idiomate in latinum nunc primum uersa Gasp. Placentino interprete, apud Nicolaum Almosinum, Amberes, 1580.

Sirat [Sir.], GUILLAME, Alfred (ed.), *The Life of Muhammad, a translation of Ishāq's Sīrat Rasūl Allāh*, Ameena Saiyid, Oxford University Press, Karachi, Pakistan, 1967 (2004).

Socrates Scholasticus [Soc. Scho.]

- *Historia Ecclesiastica* [Hist. Eccl.], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 67, SOCRATIS SCHOLASTICI, opera omnia, tomus unicus, apud J-P Migne, París, 1864.

Sozomenus [Sozo.]

- *Historia Ecclesiastica* [Hist. Eccl.], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 67, HERMIAE SOZOMENI, opera omnia, tomus unicus, apud J-P Migne, París, 1864.

Sulpicius Seuerus [Sul. Seu.]

- *De Vita Beati Martini liber unus* [Vit. Marti.], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 20, QVINTI SAECVLI SCRIPTORVM ECCLESIASTICORVM, opera omnia, tomus unicus, apud J-P Migne, París, 1845.

Terentius (Publius Terentius Afer) [Ter.]

- *Eunuchus* [Eun.], PAGE, T. E. (ed.), vol. 1 (The Lady of Andros. The Self-Tormentor. The Eunuch) translated by J. Sargeaunt, Loeb Classical Library 22, Harvard University Press, Cambridge, 1964.

Tertullianus [Ter.]

- *Apologeticus aduersus Gentes* [*Apo. ad. Gen.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 1, QVINTI SEPTIMI FLORENTIS TERTVLLIANI, presbyteri Carthaginiensis, opera omnia, tomus primus, apud J-P Migne, París, 1844.
- *De Carne Christi* [*De Car. Chri.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 2, QVINTI SEPTIMI FLORENTIS TERTVLLIANI, presbyteri Carthaginiensis, opera omnia, tomus secundus, apud J-P Migne, París, 1844.

Theodoretus [Theod.]

- *Compendium haereticarum fabularum* [*Comp. hae.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 83, THEODORETI, Cyrensis episcopi, opera omnia, tomus quartus, apud J-P Migne, París, 1864.
- *Eranistes seu Polymorphus* [*Eran.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 83, THEODORETI, Cyrensis episcopi, opera omnia, tomus quartus, apud J-P Migne, París, 1864.
- *Graecarum affectionum curatio* [*Grae. aff.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 83, THEODORETI, Cyrensis episcopi, opera omnia, tomus quartus, apud J-P Migne, París, 1864.
- *Historia Ecclesiastica* [*Hist. Eccl.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 82, THEODORETI, Cyrensis episcopi, opera omnia, tomus tertius, apud J-P Migne, París, 1864.

Theophylactus [Theoph.]

- *Enarratio in Euangelium S. Ioannis* [*Ena. in Eua. Io.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PG, vol. 123, THEOPHYLACTI, Bulgariae archiepiscopi, opera quae reperiiri potuerunt omnia, tomus primus, apud J-P Migne, París, 1864.

Thomas Aquinas [Tho. Aqu.]

- *Catena Aurea*. [*Cat. Au.*], FRETTE, Stanislai (ed.), Doctoris Angelici Diui Thomae Aquinatis Sacri Ordinis F. F. Praedicatorum opera omnia, uolumen decimum sextum (In Matthaei Euangelium - In Marci Euangelium), apud Ludouicum Vives, Bibliopolam Editorem, París, 1876.

- *Commentum in quatuor libros Sententiarum Magistri Petri Lombardi* [*Com. Sent.*], FRETTE, Stanislai (ed.), Doctoris Angelici Diui Thomae Aquinatis Sacri Ordinis F. F. Praedicatorum opera omnia, uolumen nonum, in tertium librum Sententiarum Magistri Petri Lombardi, apud Ludouicum Vives, Bibliopolam Editorem, París, 1873.
- —, FRETTE, Stanislai (ed.), Doctoris Angelici Diui Thomae Aquinatis Sacri Ordinis F. F. Praedicatorum opera omnia, uolumen undecimum, in quartum librum Sententiarum (continuatio), apud Ludouicum Vives, Bibliopolam Editorem, París, 1876.
- *Compendium Theologiae* [*Comp. The.*], FRATRI PRAEDICATORI (eds.), Sancti Thomae Aquinatis Doctoris Angelici opera omnia iussu impensaue Leonis XIII P. M. edita, tomus quadragesimus secundus, editori di San Tommaso, Roma, 1979.
- *De Rationibus Fidei ad Cantorem Antiochenum* [*De Rat. Fid.*], FRETTE, Stanislai (ed.), Doctoris Angelici Diui Thomae Aquinatis Sacri Ordinis F. F. Praedicatorum opera omnia, uolumen uigesimum septimum, Opuscula Varia I, apud Ludouicum Vives, Bibliopolam Editorem, París, 1875.
- *Summa Contra Gentiles* [*Cont. Gent.*], FRATRI PRAEDICATORI (eds.), Sancti Thomae Aquinatis Doctoris Angelici opera omnia iussu impensaue Leonis XIII P. M. edita, tomus decimus quartus (liber tertius), Typis Riccardi Garroni, Roma, 1926.
- —, FRATRI PRAEDICATORI (eds.), Sancti Thomae Aquinatis Doctoris Angelici opera omnia iussu impensaue Leonis XIII P. M. edita, tomus decimus quintus (liber quartus), apud sedem Commissionis Leoninae, Roma, 1930.
- *Summa Theologiae* [*Sum. The.*], FRATRI EIVSDEM ORDINIS (eds.), Sancti Thomae Aquinatis Doctoris Angelici opera omnia iussu impensaue Leonis XIII P. M. edita, pars prima Summae Theologiae (vol. 1), tomus quartus, ex Typographia Polyglotta, Roma, 1888.
- —, FRATRI EIVSDEM ORDINIS (eds.), Sancti Thomae Aquinatis Doctoris Angelici opera omnia iussu impensaue Leonis XIII P. M. edita, pars prima secundae Summae Theologiae (vol. 4), tomus septimus, ex Typographia Polyglotta, Roma, 1892.

- —, FRATRI EIVSDEM ORDINIS (eds.), Sancti Thomae Aquinatis Doctoris Angelici opera omnia iussu impensaue Leonis XIII P. M. edita, pars secunda secundae Summae Theologiae (vol. 5), tomus octauus, ex Typographia Polyglotta, Roma, 1895.
- —, FRATRI EIVSDEM ORDINIS (eds.), Sancti Thomae Aquinatis Doctoris Angelici opera omnia iussu impensaue Leonis XIII P. M. edita, pars secunda secundae Summae Theologiae (vol. 7), tomus decimus, ex Typographia Polyglotta, Roma, 1899.

Thomas Bozius [Tho. Boz.]

- *De Signis Ecclesiae Dei libri XXIIII* [*De Sig. Ecc. Dei*], TORNERII, Iacobus; BONFADINVS, Bartolomaeus (eds.), auctore Thoma Bozio Eugubino, Congregationis Oratorii Presbytero, tomus primus, apud Bibliotheca Iacobi Tornerii, Roma, 1591.
- —, BONFADINVS, Bartolomaeus; DONANGELVS, Ascanius (eds.), auctore Thoma Bozio Eugubino, Congregationis Oratorii Presbytero, tomus secundus, ex Bibliotheca Ascanii et Hieronymi Donangeli, Roma, 1591.

Thomas Sanchez [Tho. San.]

- *Disputationum de Sancto Matrimonii Sacramento* [*Disp. S. Matr.*], SANCHEZ, Ludouicus (ed.), authore Thoma Sanchez Cordubensi e Societate Iesu, tomus secundus, apud Ludouicum Sanchez, Regium Typographum, Madrid, 1623.

Thyrsus Gonzalez de Santalla [Thyr. Gonz.]

- *Selectarum Disputationum ex Vniuersa Theologia Scholastica* [*Sel. Disp.*], authore RR. P. THIRSO GONZALEZ DE SANTALLA, Societatis Iesu, tomus tertium, apud Lucam Perez, Vniuersitatis typographum, Salamanca, 1680.

Venantius Fortunatus [Fortu.]

- *Miscellanea* [*Misc.*], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 88, VENANTII FORTVNATI, Pictauiensis episcopi, opera omnia, tomus unicus, apud J-P Migne, París, 1862.

- *Vita Sancti Germani, Parisiensis episcopi* [Vit. Germa.], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 88, VENANTII FORTVNATI, Pictauiensis episcopi, opera omnia, tomus unicus, apud J-P Migne, París, 1862.
- *Vita Sancti Hilarii, episcopi Pictauiensis* [Vit. Hilar.], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL, vol. 88, VENANTII FORTVNATI, Pictauiensis episcopi, opera omnia, tomus unicus, apud J-P Migne, París, 1862.

Victor Vitensis [Vic. Vit.]

- *Historia persecutionis Africae prouinciae* [Hist. pers. Afr.], PETSCHENIG, Michael (ed.), Victoris episcopi Vitensis, CSEL, vol. 7, apud C. Geroldi filium Bibliopolam Academiae, Viena, 1881.

Vincentius Bellouacensis [Vin. Bell.]

- *Speculum Maius* [Spe. Mai.], BELLERVS, Baltazar (ed.), Bibliotheca Mundi seu Speculum Maioris Vincentii Burgundi Praesulis Bellouacensis, ordinis praedicatorum, theologi ac doctoris eximii, tomus quartus qui Speculum Historiale inscribitur, ex Officina Typographica Baltazaris Belleri sub Circino aureo, Douai, 1624.

Vincentius Ferrerius [Vin. Ferr.]

- *Sermones de Sanctis* [Serm. de Sanc.], NVTIVS, Philippus (ed.), Beati Vincentii, Natione Hispani, Professione Sacri Praedicatorum Ordinis, Theologiaque Doctoris, apud Philippum Nutium, Amberes, 1570.
- *Sermones Aestiuales* [Serm. Aest.], NVTIVS, Philippus (ed.), Beati Vincentii, Natione Hispani, Professione Sacri Praedicatorum Ordinis, Theologiaque Doctoris, apud Philippum Nutium, Amberes, 1570.

Vitae Patrum [Vit. Patr.], MIGNE, Jacques-Paul (ed.), PL 73, auctoribus suis et nitori pristino restituti ac notationibus illustrati, opera et studio Heriberti Rosweydi, ultraiectini e Societate Iesu theologi, opera omnia, tomus prior, apud J-P Migne, París, 1849.

2.5.3. Manuscritos

Roma, Historical Archives of the Pontifical Gregorian University (APUG), Ms. 1060-02, f 1r-f 33u (última consulta 27/03/2025)

https://gate.unigre.it/mediawiki/index.php/Index:BLMM_1060_02.djvu

2.5.4. Estudios

BARKAI, Ron, *El enemigo en el espejo. Cristianos y musulmanes en la España medieval*, Ediciones Rialp, Madrid, 1984

—, “Diálogo filosófico-religioso en el seno de las tres culturas ibéricas”, en SANTIAGO-OTERO, Horacio, *Diálogo filosófico-religioso entre el cristianismo, judaísmo e islamismo durante la Edad Media en la península ibérica*, Brepols, Turnhout, 1994, pp. 1-28.

BOBZIN, Hartmut, “Observaciones sobre Juan Andrés y su libro Confusión de la secta mahomatica (Valencia 1515)”, en FERRERO, C.; DE LA CRUZ, O. (eds.), *Vitae Mahometi. Reescritura e invención en la literatura cristiana de controversia*, Nueva Roma 41, CSIC, Madrid, 2014, pp. 209-222.

COLOMBO, Emmanuele, *Convertire i musulmani. L'esperienza di un gesuita spagnolo del Seicento*, Bruno Mondadori, Milán, 2007.

—, “Jesuits and Islam in Seventeenth-Century Europe: War, Preaching and Conversions”, en HEYBERGER, Bernard; GARCÍA-ARENAL, Mercedes; COLOMBO, Emmanuele; VISMARA, Paola (eds.), *L'Islam visto da occidente. Cultura e religione del Seicento europeo di fronte all'Islam*, Marietti, Milán-Génova, 2009a, pp. 315-340.

—, “La compagnia di Gesù e l'evangelizzazione dei Musulmani nella Spagna del seicento: Il caso González.”, *Revue Mabillon* n. s., t. 20 (=t. 81), 2009b, pp. 203-227.

—, “Even among Turks. Tirso González de Santalla (1624-1705) and Islam.”, *Studies in the Spirituality of Jesuits* 44, no. 3, 2012a, pp. 1-41.

- , “Un jesuita «desobediente» Tirso González de Santalla (1624-1705). Misionero, teólogo, general”, en MARTÍNEZ, J.; PIZARRO, H.; JIMÉNEZ, P. (eds.), *Los jesuitas: religión, política y educación (siglos XVI-XVIII)*, vol. 2 (Tomo 2), Universidad Pontificia Comillas, 2012b, pp. 961-994. (Previamente en italiano: “In virtù dell’obbedienza. Tirso González de Santalla (1624-1705) missionario, teologo, generale”, en FERLAN, C.; ALFIERI, F., *Percorsi di gesuiti tra dissidenze e obbedienza. Scienze, pastorale, politica (secc. XVI-XIX)*, Il Mulino, Bologna, 2012, pp. 97-137)
- , “A Muslim Turned Jesuit: Baldassarre Loyola Mandes (1631-1667)”, en *Journal of Early Modern History*, 17, Brill, 2013, pp. 479-504.
- , “Jesuits and Islam in Early Modern Europe”, en ŽUPANOV, Ines G. (ed.), *The Oxford Handbook of the Jesuits*, Oxford Handbooks, Oxford University Press, 2019a, pp. 349-378.
- , “Infiéis em casa. Jesuítas e escravos muçulmanos (Nápoles e Espanha, século XVII)”, en *Estudos Avançados* 33 (97), 2019b, pp. 253-273.
- COPETE, Marie-Lucie; VINCENT, Bernard, “Tirso González de Santalla: un jesuita misionero (1664-1686)”, *eHumanista/Conversos* 7, 2019, pp. 192-203.
- CORRIENTE CÓRDOBA, Federico, *Relatos píos y profanos del manuscrito Aljamiado de Urrea de Jalón*, Institución Fernando el Católico, Zaragoza, 1990.
- DANIEL, Norman, *Islam and the West: The Making of an Image*, University Press, Edimburgo, 1960 (Oneworld Publications, 2009).
- DE BUNES IBARRA, Miguel Ángel, “El enfrentamiento con el Islam en el Siglo de Oro: los Antialcoranes”, en *Edad de Oro* 8, 1989a, pp. 41-58.
- , *La imagen de los musulmanes y del norte de África en la España de los siglos XVI y XVII: Los caracteres de una hostilidad*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, CSIC, Madrid, 1989b.
- , “La evolución de la polémica anti-islámica en los teólogos españoles del primer renacimiento”, en SANTIAGO-OTERO, Horacio, *Diálogo filosófico-religioso entre el cristianismo, judaísmo e islamismo durante la Edad Media en la península ibérica*, Brepols, Turnhout, 1994, pp. 399-418.

ECHEVARRÍA, ANA MARÍA, “Pedro de la Cavallería”, en THOMAS, D; MALLET, A. (eds.), *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History*, vol. 5. (1350-1500), Brill, Leiden, 2013, pp. 402-405.

EL ALAOUI, Youssef, *Jésuites, Morisques et Indiens. Étude comparative des méthodes d'évangélisation de la Compagnie de Jésus d'après les traités de José de Acosta (1588) et d'Ignacio de Las Casas (1605-1607)*, Études et essais sur la Renaissance 65, Classiques Garnier, París, 2006.

FERRERO HERNÁNDEZ, Cándida, “Literatura latina de controversia religiosa en la Castilla del siglo XV: una aproximación a su tipología”, en MARTÍNEZ GÁZQUEZ, José et alii (eds.), *Estudios de latín medieval hispánico. Actas del V Congreso Internacional de Latín Medieval Hispánico*, SISMEL Edizioni del Galluzzo, Firenze, 2011, pp. 425-442.

FERRERO HERNÁNDEZ, Cándida; GÓMEZ LLAUGER, NÚRIA, “Polémica y razón cristiana en el *Zelus Christi contra Iudaeos, Sarracenos et Infideles* de Pedro de la Cavallería”, en *Iberia Judaica*, 5, 2013, pp. 195-205

FRAMIÑÁN DE MIGUEL, María Jesús, “Manuales para el adoctrinamiento de neoconversos en el siglo XVI”, en *Criticón*, n 93, 2005, pp. 25-37.

GARCÍA PEDRAZA, Amalia, *Actitudes ante la muerte en la Granada del siglo XVI. Los moriscos que quisieron salvarse*, Universidad de Granada, Chronica Nova de Estudios Clásicos, Granada, 2002.

GÓMEZ LLAUGER, NÚRIA, “*Auctor et auctoritas* en el tratado *Zelus Christi contra Iudaeos, Saracenos et Infideles* de Pedro de la Cavallería”, en D'ANGELO, E. (ed.); ZIOLKOWSKI, J. M. (coord.), *Auctor et auctoritas in Latinis Medii Aevi litteris*. Atti di VI Convegno dell'Internationale Mittellateiner Komitee, SISMEL-Edizioni del Galluzzo, Napoli-Benevento, 2012, pp. 423-434.

—, “Intención y retórica en el *Zelus Christi contra Iudaeos, Sarracenos et Infideles* de Pedro de la Cavallería (1450)”, en *Hispania sacra*, 72, nº 146, 2020, pp. 339-350.

GONZÁLEZ MUÑOZ, Fernando, *Exposición y refutación del islam. La versión latina de las epístolas de al-Hāšimī y al-Kindī*, Universidade da Coruña, A Coruña, 2005.

- , *Sobre la se[c]ta mahometana: Edición y estudio*, Parnaseo, Universitat de València, Valencia, 2011.
- HAMILTON, Alaistar, “André Du Ryer.”, en THOMAS, D (ed.), *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History*, vol. 9. *Western and Southern Europe (1600–1700)*, Brill, Leiden-Boston, 2017, pp. 453-465.
- HERNÁNDEZ SÁNCHEZ, Antonio, *Catecismos para la instrucción de los moriscos*, Tesis doctoral inédita, Universidad Pontificia de Salamanca, 1955 (última consulta 31/03/2025 <https://doi.org/10.36576/summa.7799>).
- MALLET, Alex, “Dionysius the Carthusian”, en THOMAS, D; MALLET, A. (eds.), *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History*, vol. 5. *(1350-1500)*, Brill, Leiden, 2013, pp. 522-525.
- MARTÍNEZ GÁZQUEZ, José, “Trois traductions médiévales latines du Coran: Pierre le Vénérable-Robert de Kettón, Marc de Tòlede et Jean de Segobia”, en *Revue des Études Latines* 80, 2003, pp. 223-236.
- , “Finalidad de la primera traducción latina del Corán”, en BARCELÓ, Miquel; MARTÍNEZ, José (eds.), *Musulmanes y cristianos en Hispania durante las conquistas de los siglos XII y XIII*, Bellaterra, 2005, pp. 71-77.
- , “Les traduccions latines du Coran dans les relations christiano-musulmanes”, en BAKHOUCHE, Béatrice (ed.), *Dieu parle la langue des hommes Études sur la transmission des textes religieux (Ier millénaire)*, Éditions du Zèbre, Lausanne, 2007, pp. 101-106.
- , “El Corán y Nicolás de Cusa, Giacomo della Marca y Carlo da Castorano”, en BUFFON, G.; MUZZI, S. (eds.), *Francesco d’Assisi e al-Malik al-Kamil. L’icona del dialogo tra storia e attualità*, Edizioni Terra Santa-Università Antonianum, Milán, 2020, pp. 247-258.
- MARTÍNEZ GÁZQUEZ, José; GONZÁLEZ MUÑOZ, Fernando, *Alchoran siue lex saracenorum: edición crítica y estudio*, Nueva Roma 55, CSIC, Madrid, 2022.
- MARTÍNEZ GÁZQUEZ, José; PETRUS PONS, Nàdia, *Brevis Apparatus et modus agendi ac disputandi cum mahometanis et opuscula breuiora*, Antonianum, Roma, 2021.

- MICHEL, Thomas F., *A Christian View of Islam*, en OMAR, Irfan A. (ed.), *Essays on Dialogue*, Orbis Books, Maryknoll, Nueva York, 2010, pp. 123-148. (Previamente: *Islamochristiana* 15, Roma, 1989, pp. 57-85)
- PINEDO, Isidoro, “Generales, 13. González de Santalla, Tirso”, en O’NEILL, E.; DOMÍNGUEZ, J. M. (eds.), *Diccionario histórico de la Compañía de Jesús: biográfico-temático*, Institutum Historicum S. J.-Universidad Pontificia de Comillas, Roma-Madrid, 2001, pp. 1644-1650.
- REYERO, Elías, *Misiones del R. M. P. Tirso González de Santalla*, Editorial Compostelana, Santiago de Compostela, 1913.
- RUIZ GARCÍA, Elisa; GARCÍA-MONGE, Mª Isabel, *Confusión o confutación de la secta Mahomética por Juan Andrés*, Editora regional de Extremadura, Colección “La Biblioteca de Barcarrota” vol. 5, Mérida, 2003.
- SANTOS NEILA, Francisco, “La moral islámica y Tirso González de Santalla”, en *Revista de Estudios Extremeños* 31, n. 2, 1975, pp. 347-391.
- SZPIECH, Ryan, “Lope de Obregón”, en THOMAS, D.; CHESWORTH, J. (eds.), *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History, vol. 6 (1500-160) Western Europe*, Brill, Leiden, 2014, pp. 169-175.
- STELLA, Federico, “The Mi‘rāğ of Muḥammad According to Baldassarre Loyola Mandes S.J. (1631-1667). Sources, Controversy and Christianization of an Islamic Traditio”, en *Al-Qanṭara*, 42(2), e18, 2022 (última consulta 02/04/2025, DOI: <https://doi.org/10.3989/alqantara.2021.015>).
- , “The Qur’an and the Arabic Language in the Writings of Baldassarre Loyola Mandes S.J. (1631–1667). Between Islamic Reminiscence and Catholic Controversy”, en STELLA, F.; TOTTOLI, R. (eds.), *The Qur’an in Rome: Manuscripts, Translations, and the Study of Islam in Early Modern Catholicism*, De Gruyter, Berlin-Boston, 2024, pp. 347-370.
- TOLAN, John V., *Sarracenos. El Islam en la imaginación medieval europea*, Servicio de publicaciones de la Universidad de Valencia, Valencia, 2007. (Traducción de Gutiérrez, J. R. y Moreta, S. del original *Sarracens. Islam in the Medieval European Imagination*, Columbia University Press, 2002)

- , “Pedro Pascual”, en THOMAS, D.; MALLETT, A (eds.), *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History*, vol. 4 (1200-1350), Brill, Leiden, 2012, pp. 673-677.
- , *Mahoma el Europeo: Percepciones occidentales del profeta del Islam desde la Edad Media a nuestros días*, Servicio de publicaciones de la Universidad de Extremadura, Cáceres, 2021 (Traducción de Boloix, B. y Peinado R. G. del original *Faces of Muhammad. Western Perceptions of the Prophet of Islam from the Middle Ages to Today*, Princeton University Press, 2019)
- TOTTOLI, Roberto, “La vida de Muhammad y sus fuentes en las obras de Ludovico Marracci, según sus manuscritos personales”, en FERRERO, C.; DE LA CRUZ, O. (eds.), *Vitae Mahometi. Reescritura e invención en la literatura cristiana de controversia*, Nueva Roma 41, CSIC, Madrid, 2014, pp. 291-304.
- , “New Light on the Translation of the Qur’ān of Ludovico Marracci from His Manuscripts Recently Discovered at the Order of the Mother of God in Rome”, en *Books and Written Culture of the Islamic World*, Brill, Leiden, The Netherlands, 2015, pp. 91-130.
- VÁZQUEZ, Miguel Ángel, *Desde la penumbra de la fosa. La concepción de la muerte en la literatura aljamiado morisca*, Editorial Trotta, Madrid, 2007.
- VÁZQUEZ RUIZ, David, “El uso de argumentos de la filosofía clásica contra el paraíso carnal de Mahoma”, en *Cuadernos de Filología Clásica. Estudios Latinos* 37 (1), 2017, pp. 129-136.
- , “Juan Andrés y Lope de Obregón en la Manuductio ad conuersionem Mahumetanorum”, en *eHumanista* 51, 2022, pp. 562-576.
- , “Usos del *Zelus Christi* (1450) de Pedro de la Cavalleria en un manual para la conversión de musulmanes del s. XVII”, en PÉREZ RODRÍGUEZ, E.; ALONSO GUARDO, A. (eds.), *La latinidad medieval. Estudios hispánicos 2022* (actas del VIII Congreso Internacional de Latín Medieval Hispánico, celebrado en Valladolid del 12 al 15 de julio de 2022), *MediEV* 40, SISMEL-Edizioni del Galluzzo, Firenze, 2023, pp. 569-582.
- , “*Praxis conuertendi Mahumetanos*. Tirso González de Santalla’s Manuductio”, en STELLA, F.; TOTTOLI, R. (eds.), *The Qur’an in Rome: Manuscripts, Translations,*

and the Study of Islam in Early Modern Catholicism, De Gruyter, Berlin-Boston, 2024, pp. 371-400.

VYCHYTILOVÁ, Barbora, “Graduation publication of *Itinerarium peregrini philosophi Turcia definitum* produced by the Trnava Academic Press”, en *Studia Bibliographica Posoniensia 2022*, Univerzitná knižnica v Bratislave, Bratislava, 2022, pp. 186-198. (Título en inglés del original eslovaco: Promočná tlač z produkcie trnavskej akademickej tlačiarne *Itinerarium peregrini philosophi Turcia definitum*)

WITEK, John W. (SJ), “Couplet, Philippe”, en ANDERSON, G. H. (ed.), *Biographical Dictionary of Christian Missions*, Wm. B. Eerdmans Publishing, Michigan-Cambridge, 1999.

ZUWIYYA, Zachary, “Juan Andrés”, en THOMAS, D.; CHESWORTH, J. (eds.), *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History, vol. 6 (1500-160) Western Europe*, Brill, Leiden, 2014, pp. 79-84.

3. Edición del texto

3.1. Criterios de edición y citación

Para llevar a cabo la edición crítica que presentamos a continuación se ha utilizado como base el texto de la segunda impresión de 1689²⁶⁰, puesto que consideramos que supone la versión completa y definitiva del trabajo por parte del autor. No obstante, como forma de comparar los posibles cambios y variaciones introducidos durante la revisión del texto por parte de Tirso González, se ha decidido incluir también la primera impresión de la obra de 1687²⁶¹.

Se debe tener en cuenta que, al enfrentarnos a ediciones impresas, no se han encontrado los problemas comunes de la crítica textual manuscrita. Si bien es cierto, que este tipo de trabajos sobre impresiones pueden acarrear otro tipo de problemáticas, derivadas en parte de la difícil detección de las erratas y fallos asociados a las prensas de tipos móviles²⁶². Por tanto, se ha decidido presentar el texto lo más fiel posible a la obra original que se ha trabajado, aunque matizado. No obstante, en última instancia, se han querido unificar ciertos criterios para presentar un texto adecuado, los cuales se desglosan a continuación.

En el caso de la transcripción de la semivocal [u], se ha optado por el uso de la grafía [u] en minúscula y [V] en mayúscula (ex. *uerbum*, *Verbum*).

Ante la oscilación entre las representaciones gráficas [i] y [j], se ha preferido la primera forma siguiendo el estilo clásico (ex. *Ioannes*, *Iosephus*).

También se ha eliminado cualquier marca de acentuación del texto, comunes en los tratados de esta época para el marcado de la tonalidad (ex. *quòd*, *citátque*, *scientiâ*,

²⁶⁰ Bencard, Dilinga, 1689. Aparecerá referenciada a lo largo de la edición bajo la forma *MD*. Para llevar a cabo la transcripción del texto se ha recurrido al documento ofrecido por la Biblioteca digital del Centro de Digitalización de Munich/ Münchener DigitalisierungsZentrum Digitale Bibliothek <https://www.digitale-sammlungen.de/view/bsb10689033?page=%2C1> (última consulta 11/04/2025).

²⁶¹ Villa-Diego, Madrid, 1687. Aparecerá referenciada a lo largo de la edición bajo la forma *Md*. El texto ha sido consultado a través de la digitalización ofrecida por Google Books <https://books.google.es/books/ucm?id=ZyV3B9xm6IMC&hl=es&pg=PA1#v=onepage&q&f=false> (última consulta 11/04/2025).

²⁶² Es necesario apuntar una circunstancia existente respecto al texto en su versión de 1689. Así pues, se ha comprobado recientemente que la versión de la digitalización de la Biblioteca Estatal Municipal de Augsburgo/ Staats und Stadtbibliothek Augsburg, de la edición de 1689 (Dilinga), presenta ligeras variaciones en el texto respecto a la digitalización de Munich, utilizada en esta edición. Apenas se ha observado un puñado de correcciones sin mayor relevancia, pero es muestra de la existencia de una ligera intervención durante las impresiones de la versión bávara del texto de 1689.

etc.); así como con los signos de nasalización al final de palabra, que han sido desarrollados enteramente (ex. *personā* > *personam*).

Se ha desarrollado el carácter [&] en su forma completa *et*. Además, se ha eliminado, siempre que fuera posible, el uso de coma [,] antes de *et*; uso característico de las ediciones en territorio germano de esta época, sobre todo en las enumeraciones. Asimismo, se ha intentado intervenir la puntuación original, en la medida de lo posible, y evitar el abundante uso de los dos puntos [:] como forma de separación.

Se han mantenido, también, los números presentes al inicio de los párrafos tal como acompañan al texto de la edición de 1689, puesto que consideramos que son de utilidad a la hora de necesitar acotar aún más las referencias (ex. 17. *Argumento sexto: quia illa est...*).

A su vez, se ha reservado estrictamente el uso de la cursiva para las citas bíblicas. Por su parte, se han marcado las citas directas o los términos destacados en el texto mediante el uso de la doble comilla (“ ”) e, igualmente, los términos destacados dentro de las citas directas aparecen mediante la comilla simple (‘ ’). Las citas coránicas, por otro lado, han pasado a introducirse a través de los dos puntos (:), tras la mención de la *azora*, libro o capítulo de la referencia pertinente en el texto, puesto que la nomenclatura y sistema de citas coránicas varía según la autoría de la cita.

Asimismo, se han conservado las abreviaturas originales de la obra, tanto para los libros de la biblia y nombres propios (ex. *Apocal.*, *Matth.*, *Card. Bellarm.*), como para las fórmulas de tratamiento y las fórmulas de citación (ex. *D. D.*, *R. P. Fr.*, *lib.*, *cap.*, *disp.*, etc.).

A su vez, se ha optado por mantener todas las variaciones presentes en el texto del nombre del profeta islámico, comúnmente denominado por Tirso bajo la forma *Mahumetus* (ex. *Mahomam*, *Mahomet*, *Muhammed*, etc.).

Por último, ante las diferencias entre Md y MD, presentes en el último apartado del aparato crítico, se ha optado preferentemente por las formas de MD. Sin embargo, se ha procurado atender a otros factores como la concordancia del término o la adecuación a la norma. Así mismo, los errores de tipos también se han reflejado. De este modo, en cuanto al uso de las grafías [e/ae/oe], algunas formas y sus derivados

han procurado ser estandarizadas (ex. *femina, foedus, fecundus, felix, frenum, moechus, amoenus*).

En lo que respecta a la inserción de las referencias correspondientes y citas del texto, se ha procurado un sistema de abreviaturas y se ha buscado agrupar algunas formas en la medida de lo posible.

De este modo, las citas bíblicas manifiestan las abreviaturas presentes en la *Biblia Sacra. Iuxta uulgatam uersionem*, cuarta edición de 1994 de Robert Weber, mediante la fórmula libro, capítulo, versículo (ex. Io. 1, 9). Del mismo modo, en cuanto a las citas coránicas, estas aparecen introducidas por la abreviatura [Q.], formulando seguidamente el número de la sura y las aleyas correspondientes en el texto de referencia de la edición de Juan Vernet de 1983, obra usada como modelo unificador (ex. Q. 2, 171). No obstante, para todos aquellos autores que han sido asociados en el apartado de fuentes de este estudio, como seguidores de citas provenientes de la traducción latina del Corán de Robert de Ketton, se reconoce que estas también pueden ser consultadas en la edición contemporánea de Martínez Gázquez y González Muñoz.

En cuanto a las referencias a la *Sunna* y autores de hadices, como Al-Bukhārī y Muslim, se ha optado por la disposición de la cita a través del libro (expresado en números romanos), el número del capítulo y el número de hadiz, siguiendo estrictamente ese orden (ex. *Al-Bukh.*, LXI, 25, 124).

Para las referencias a todos aquellos autores tanto de la antigüedad, como medievales, pertenecientes y unificados a través de las Patrologías Griega y Latina, se ha seguido el siguiente formato. En primer lugar se presenta una abreviatura del nombre del autor, después de la obra (también abreviada y en cursiva), seguidamente la referencia en el texto de origen (bien sea libro, capítulo, *disputatio, sectio*, etc.), luego la diferenciación entre patrología latina y griega (mediante las abreviaturas *PL* y *PG*) junto al volumen correspondiente en el que se encuentra el autor, y finalmente el número de columna o columnas (ex. Aug. Hipp., *Conf.*, lib. 8, c. 2, *PL* 32, 749-751).

El resto de las referencias a autores medievales y de principios de la modernidad siguen un sistema estandarizado mediante el autor, la obra, la referenciación

correspondiente y la paginación o foliación (ex. Io. Andr., *Conf.*, c. 11, p. 217; Lup. Obr., *Confut.*, c. 3, f 18r). Algunas de las ediciones utilizadas han sido justificadas a través del apartado de fuentes de la presente edición, debido mayormente en tanto en cuanto son las versiones utilizadas por Tirso González, que han podido ser localizadas en el cuerpo del texto. En casos concretos como el de los autores de la antigüedad clásica, se ha optado por estandarizar el sistema de referencias mediante las abreviaturas recogidas por el *Thesaurus Linguae Latinae* y su contraparte griega (ex. Cic., *Cato.*, 44, p. 54). Asimismo, se ha considerado oportuno unificar también las ediciones consultadas, siguiendo las referencias a través de la antología bilingüe *Loeb Classical Library*. Otro caso particular ha sido el del trabajo de Tomas de Aquino, obra del que se ha intentado unificar las referencias mediante la priorización de las citas a través de la *Editio leonina* del *corpus Thomisticum*. Sin embargo, la disparidad de ediciones y colecciones ha obligado al uso de distintas fuentes para las referencias.

En última instancia cabe señalar el uso de algunas siglas durante la realización de los aparatos críticos.

Para las ocasiones en las que Tirso Gonzáles cita erradamente un autor o especifica una referencia incorrecta, caso más común que el primero, se ha usado la forma [*Auctor err.*], *auctor errat*, seguido de la referencia correcta correspondiente (ex. 160 capita] *Auctor err.*, cf. Lup. Obr., *Confut.*, c. 11, f 47u.).

Asimismo, para aquellas referencias que no ha sido posible localizar en base al autor propuesto por Tirso, se ha utilizado la abreviatura [*NI.*], *non inuentus* (ex. Ignatius de las Casas] *NI.*), que en algunas ocasiones aparecerá seguida de la referencia al autor en cuya obra si ha sido posible hallar el texto (ex. Tertullianus] *NI.* cf. Noua., *De Tri.*, c. 15, *PL* 3, 913).

3.2. Aparatos críticos

La edición del texto presenta tres aparatos críticos específicos al final de cada página. Dependiendo de las circunstancias se puede observar sólo uno de ellos, dos, tres o incluso ninguno, si la página así lo requiere.

En primer lugar, dispuesto en la parte superior del cajetín, se encuentran las citas bíblicas. Estas seguirán las abreviaturas utilizadas por la *Biblia Sacra. Iuxta vulgatam uersionem*, recogidas en su cuarta edición (1994)²⁶³. En segundo lugar, atendiendo a la parte central del cajetín, se halla el resto de las citas encontradas en el texto de la *Manuductio*. Este apartado incluye las referencias coránicas, de autores cristianos de la patrística, de autores medievales y de principios de la modernidad, glosadores y de autores clásicos de la antigüedad. Además, se encuentran también autorreferencias al texto directamente bajo la forma de libro y capítulo (ex. *cf. lib. 3, c. 4*)²⁶⁴, la primera parte de la *Manuductio*, introducidas por la forma *pars prima* (ex. *cf. pars prima lib. 1, c. 10*) y, finalmente, referencias a otras obras del autor (ex. *cf. Thyr. Gonz., Sel. Disp., t. III, disp. 46, sect. 7, pp. 328-331*). Algunas particularidades de las citas del propio Tirso González han llevado a incluir algunos detalles que ayuden a seguir el aparato de manera más ágil. De este modo, cuando el autor cita a la manera medieval, incluyendo grandes fragmentos que, a su vez, encierran otras referencias, se ha optado por colocar la referencia que engloba las demás en primer lugar, justo tras la numeración que indica las líneas. Además, debido a la extensión de estos fragmentos, que pueden llegar a ocupar varias páginas, se ha creado la etiqueta distintiva *CONTINVATIO*, que permite partir el aparato crítico y retomarlo en la siguiente página. De esta manera se facilita el seguimientos de las referencias a través del texto²⁶⁵. Por último, en el tercer aparato, último nivel del cajetín, se señalan las diferencias presentes entre la primera y la segunda edición del texto²⁶⁶, los errores de carácter tipográfico o de copia y las correcciones llevadas a cabo.

²⁶³ Siempre que las citas bíblicas difieran en algunos términos o presenten solo una parte del versículo referenciado, se ha optado por representar la cita precedida por la abreviatura *cf.*

²⁶⁴ Son fácilmente reconocibles presentando formas en el texto principal de la edición como *supra diximus*, *ut uidimus supra*, *ut probatur* o *ut habes*, entre otras, llegando a añadir el capítulo o la paginación a la que hacen referencia.

²⁶⁵ Para un ejemplo ver págs. 92 y 93 de la edición.

²⁶⁶ Primera edición, Madrid, 1687 (Md). Segunda edición, Dillingen, 1689 (MD).

3.3. *Conspectus abbreviationum*

En el presente apartado se ofrece un listado de las abreviaturas que aparecen a lo largo de la edición crítica de este texto y su significado correspondiente. De igual modo, en el apartado siguiente se referencian las siglas que han sido utilizadas en los aparatos críticos de la presente edición:

· <i>ann.:</i> annus	· <i>notat.:</i> notatio
· <i>art.:</i> articulus	· <i>num.:</i> numerus
· <i>auctor err.:</i> auctor errat	· <i>p.;</i> <i>pp.:</i> pagina; paginae
· <i>c.:</i> caput	· <i>punct.:</i> punctum
· <i>ca.:</i> circa	· <i>q.:</i> quaestio
· <i>can.:</i> canon	· <i>qc.:</i> quaestiuncula
· <i>cf.:</i> confer	· <i>sect.:</i> sectio
· <i>cons.:</i> consideratio	· <i>seq.:</i> sequentes (paginae)
· <i>disp.:</i> disputatio	· <i>sess.:</i> sessio
· <i>dist.:</i> distinctio	· <i>supra cit.:</i> supra citato
· <i>dub.:</i> dubitatio	· <i>t.:</i> tomus
· <i>ex.:</i> exemplum	· <i>tit.:</i> titulus
· <i>f.:</i> folium	· <i>tract.:</i> tractatus
· <i>gl.;</i> <i>gloss.:</i> glossa; glossae	· <i>uerb.:</i> uerbum
· <i>hom.:</i> homilia	· <i>uers.:</i> uersiculus
· <i>in marg.:</i> in margine	
· <i>lect.:</i> lectio	
· <i>lib.:</i> liber	
· <i>om.:</i> omittit	
· <i>n.:</i> nota	

3.4. *Conspectus siglorum*

- Md: Prima editio Manuducio ad conuersionem Mahumetanorum, Matriti, 1687.
- MD: Secunda editio Manuductio ad conuersionem Mahumetanorum, Dilingae, 1689.
- PG: Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca.
- PL: Patrologiae Cursus Completus, Series Latina.
- Q.: Alchoranus.

MANVDVCTIO
AD CONVERSIONEM
MAHVMETANORVM,

PARS SECVNDA.

In qua

FALSITAS MAHVMETANAE

SECTAE CONVINCITVR.

AVTHORE

Adm. R. P. THYRSO GONZALEZ

DE SANTALLA, e SOC. IESV, IN SAL-

manticensi Academia SS. Theologiae Professore

Primario Antecessore Emerito,

Nunc uero

VNIVERSAE SOCIETATIS IESV PRAEPOSITO

GENERALI.

DILINGAE,

Typis et Sumpt. IOANNIS CASPARI BENCARD, Bibliopolae Acad.

Per DANIELEM KNAB

ANNO M DC LXXXIX

LIBER PRIMVS

Exhibens breuem notitiam de Mahumeti uita et moribus, de Alcorani erroribus et de artibus quibus secta haec introducta est.

CAPVT PRIMVM

5 Breuis notitia de Mahumetanorum erroribus et qua arte Mahumetus suam sectam inuexerit.

1. Legem Mahumeti graphice describit Card. Bellarm. serm. 5 de Fide, his uerbis: "Nihil aliud est lex Mahumeti, ut ex lib. S. Ioann. Damasc. de centum Haeresibus cognosci potest, quam monstrum quoddam horrendum, informe, ingens, ex multis
10 haeresibus et superstitionibus conflatum. A Iudaeis habet horrorem carnis suillae, multitudinem uxorum, libellum repudii, Circuncisionem, creberrima baptismata. Ab haereticis Arrianis habet Verbum non esse Dei Filium, neque Patri consubstantiale, sed creatum et seruum. A Nestorianis habet Christum Dominum de Virgine quidem natum, sed solum esse hominem, non etiam Deum. A Manichaeis habet, Christum,
15 nec passum, nec mortuum esse et a uino perpetuo abstinendum. Ab Aristippo et Epicuro habet summam beatitudinem in hortorum amoenitate et uxorum multitudine, cibo et potu aliisque corporis uoluptatibus positam esse. Porro ieiunium religiose colunt Mahumetani, sed ab ortu Solis usque ad occasum: noctu uero, quando periculum non est, ne saltem a Sole uideantur, liberum esse putant,
20 comedere et bibere usque ad satietatem. Postremo, quod maximae stultitiae signum est, cum Lege Moysis et Euangelio pugnat et tamen Christum et Moysem, tanquam Prophetas sanctissimos et ueracissimos ueneratur. Itaque Mahumeti propositum non fuit aliud, quam difficultatem omnem profligare, quam Christiani homines in credendo et operando patiuntur. Quia difficile est una uxore contentum esse et eam
25 non posse dimittere, adhaesit Iudaeis. Quia difficile erat credere unam Essentiam in tribus Personis subsistere, adhaesit Arrianis. Quia difficile erat unam Personam esse in duabus Naturis, adhaesit Nestorianis. Quia difficile erat credere, Deum Christum pati et mori uoluisse, adhaesit Manichaeis. Quia difficile erat propter spiritualia et futura contemnere corporalia et praesentia, quae uidentur, adhaesit Epicurais. Quia

8-33: Rob. Bell., *Conc.*, V "De puritate catholicae doctrinae", p. 539; cf. Io. Damasc., *De Haere.*, PG 94.

12: consubstantiale] consubstantialem Md | **24:** est una] est cum una Md

30 difficile erat postremo Christum et Moysem, tam perspicue Sanctos et Dei amicos non recipere et non minus difficile erat cum lege Moysis et Euangelio Christi suam Legem coniungere Christum et Moysem recepit, sed Legem et Euangelium repudiauit.”

2. Doct. Martinus de Viualdo Author illius operis moralis, quod inscribitur
35 “Candelabrum aureum”, glosans librum, cui titulus “Zelus Christi aduersus Iudaeos et Sarracenos compositum a Doct. D. Petro de Caualleria”, fol. 131 n. 448 Catalogum contexuit errorum Mahumetanorum sub hac forma.

1. “Negant Trinitatem cum Sabellio et Hebraeis.
2. Christum creaturam esse affirmant cum Hebraeis, Arrio et Eunomio.
- 40 3. Christum non esse Deum, sed Prophetam Sanctum cum Carpocrate.
4. Deum habere Filium fatetur esse impossibile, quia uxore caret, cum Cerdone.
5. Quod Christus non fuerit crucifixus, sed alius sibi similis cum Manichaeis.
6. Negant Christi mysteria quae a Christi Passione habent uim cum Donatistis.
7. Daemones in fine esse saluandos cum Origine dicunt.
- 45 8. Deum habere corpus affirmant cum Antropomorphitis.
9. Felicitatem in uoluptate collocant cum Cherinto.
10. Circumcisionem admittunt cum Ebionitis.
11. Vinum prohibent cum Tacianis.”

3. Eundem Catalogum contexuit Prateolus lib. 10 uerb. “Mahumetes”, pag. 304
50 citatque Authores agentes de erroribus Mahumetanorum, uidelicet Ricoldum Ordinis Praedicatorum in libro, quem inscribit “Confutatio legis Mahumeticae”; Ioannem Turrecrematam; Pium II Papam in Epist. ad Mahumetem Turcarum

36-48: fol. 131 n. 448] *Auctor err.*, cf. Mart. Viual. *in marg. gloss.* Petr. Cav., *Zelus Christi*, f 129b n. 848. | **49-50:** cf. Prateo., *De uitis*, lib. XI, *uerb.* Mahometes, p. 299. | **50-51:** cf. Ricc. Mont., *Contra leg. Sar.*, c. 1, pp. 64-66. | **52-54:** cf. Io. Turre., *Contra err. Mach.*, c. 6, pp. 47-50; cf. Pi., *Epist. ad Mah.*; cf. Bart. Geor., *De Tur. mor.*; cf. Guil. Post., *Leg. Mah.*

36: Caualleria] Cauelleria Md, MD | **39:** Arrio et Eunomio] Ario et Eumonio Md | **40:** Carpocrate] Cartoprace Md, MD | **45:** Antropomorphitis] Antropophitis Md

Principem. Bartholomaeum Hungarum. Guilielmum Postellum in libris de Sarracenorum et Turcarum origine. Agit praeterea contra Mahumetanorum errores
 55 Euthimius Monachus in sua Panoplia orthodoxae Fidei, part. 2 tit. 24 ubi enumerat centum et tredecim fabulas, quas Mahumetus in Alcoranum congeffit. Alios Autores, qui contra Mahumetanorum errores scripserunt, inuenies apud P. Posseuin. tom. 1 Bibliot. select. lib. 9 cap. 8. Copiosius uero contra Mahumet scribit S. Petrus Pasch. Martyr, Gienensis Episcopus, e Sacra Familia B. Mariae de Mercede
 60 Redempt. Capt. in speciali tractatu, quem scripsit Granatae ann. 1300 incarceratus cum esset pro Christo et in uinculis ferreis constitutus, qui tractatus cum aliis S. Martyris operibus denuo excusus est Matriti anno 1676.

4. Duos ego tractatus euolui, qui mihi maximo usui fuerunt ad conuersionem Mahumetanorum. Primus conscriptus est a Mossen Ioanne Andrea lingua uulgari et
 65 typis mandatus Valent. ann. 1515 duodecimque dumtaxat continet capita, eiusque titulus est "Confusio, seu confutatio Mahumetanae sectae", quem e Bibliot. D. Marchionis de Estepa eductum, Granatae legi et in compendium redegei ann. 1669. Fuit hic Author prius Mahumetanus et Mahumetanorum Alphaquinus, seu Sacerdos in Vrbe Xatiua: postea autem ad fidem nostram conuersus et praedicator Christi
 70 effectus multos in Valentiae Regno ab impuro Mahumeto ad Christi Vexilla traduxit. Peruenit huius feruentis uiri fama ad Reges Catholicos illumque Granatam adduxerunt, ut suae gentis homines a tenebris Alcorani ad Euangelii lucem transueheret; et ut maiori autoritate Verbum Dei praedicaret, illum Ecclesiae Granatensis Canonicum effecerunt; et iussu Regnum librum illum edidit ad
 75 confutanda Mahumeti mendacia. Secundus tractatus, quo usus sum ad conuersionem Maurorum, editus est in lucem ann. 1553 a Lup. de Obregon Abulensi Presbytero et Parochiae S. Vincentii Parocho, quem dicauit Illustr. D. D. Didaco de Alaua et Esquiuel Abulensis Eccl. Episcop. et Supremi Senatus Granatensis Praesidi, fuitque approbatus a S. Inquisitionis Tribunali. In hoc tractatu diligenter depingit
 80 Mahumeti uitam, mores et praedicationem et Alcorani fabulas detegit, secretiores notitias Mahumetanae sectae a Ioann. Andrea mutuatus. Huius tractatus copiam

55-56: cf. Euth., *Pan.*, tit. XXVIII, PG 130, 1331-1359. | 58: cf. Ant. Poss., *Bibl. Selec.*, t. I, lib. 9, c. 8, pp.441-443. | 59-62: cf. Pse. Petr. Pas., *Sobr. set. mah.* | 64-66: cf. Io. Andr., *Conf.* | 75-77: cf. Lup. Obr., *Confut.*

61: ferreis] ferris Md

manuscriptam habet excellentissimus Marchio del Carpio in sua Bibliot. quam ego copiam uidi Matriti anno 1670 et ex illa selectiora quaeque in meos codices retuli. Et hi duo Authores prae caeteris uitam Mahumeti diligentius scribunt, notitias
 85 haurientes ex ipsorum Mahumetanorum libris, quae proinde apud Mahumetanos maiorem fidem faciunt.

5. Mahumeti uitam describit Card. Baron. tom. 8 Annal. ad ann. 630 ex Annalibus Cedreni et aliorum, et explicat quo pacto nefanda haeresis excreuerit: "Nimirum, quod primum ad eum concurrerunt Iudaei existimantes ipsum esse, quem
 90 expectarent Messiam: decemque ex iis ipsum sectabantur, quod eum Circumcisionem amplecti sciissent; uerum cum eundem immunda comedere cognouissent, nempe Cameli carnem, e sententia recessere, sed non cessarunt commouere eum in Christianos. Excogitauit autem ad sectam propagandam uersutus nebulo illecebras ex uoluptatibus carnalibus comparatas, feminarum
 95 multitudinem suis concedens in hac uita et in futura iisdem compositum Paradysum, in quo ipsis omnia ad cibum et potum laute abundeque suppeterent et ad coitum pariter adfore pulcherrimarum multitudinem feminarum; his uero potissimum potituros fore, qui uel hostem occiderent, uel occiderentur ab hostibus; ista satis astute proponens, quo suos in bello fortes efficeret.

6. Vt igitur populos omnes alliceret ex cunctis ferme aliqua miscuit, nempe ex Iudaeis Circumcisionem, Dei unius cultum, abstinentiam a carne suilla; ex Christianis Christi nomen, ita tamen ut eum sicuti Arriani, siue Nestoriani coleret. Rursum uero ut omnes faeces eiectas ad sectam alliceret et sibi coniungeret, ex Manichaeis etiam de Christo illud accepit, ut nequaquam Cruci affixum Christum diceret, sed umbram
 105 Christi, Crucem penitus abominatus. De eodem Christo insuper blasphemus ista confinxit, quae his uerbis recitat Damascenus; 'Christum autem, dicit, Verbum esse Dei et eius Filium, sed creatum atque seruum eumque fatetur ex Maria sine semine generatum. Ait enim, Verbum ac Spiritum Dei cum in Mariam introiisset, genuisse Filium, qui Dei Propheta et seruus est; Iudaeos autem contra legem eum in Crucem
 110 agere uoluisse, et cum eum tenuissent, eius quidem umbram egisse in Crucem,

88-130: Cae. Bar., *Ann.*, t. XI, ann. 630, p. 242; cf. Io. Damasc., *De Haere.*, PG 94, 766.

82: copiam] *om.* MD | **92:** e] a MD | **103:** ad sectam] ad suam sectam MD | **106:** Christum] ait enim Christum Md

Christum autem, nec in Crucem actum fuisse, nec mortuum; Deum enim ad se transtulisse in Coelum, quod ei esset charissimus. Hoc etiam commemorat Christum cum in Coelum peruenisset, a Deo interrogatum fuisse, an Dei Filium se esse dixisset? Eumque facit hoc modo respondentem: in me, Domine, sis placato animo; scis, hanc meam orationem non fuisse meque tuam non fastidire seruitutem. Homines sunt isti, qui contra legem hoc me dixisse arguerunt falsoque me circumuenerunt crimine et uehementer errarunt. Tum Deum haec ei respondisse: Scio hanc tuam non fuisse orationem'. Aliaque multa monstra similia in eo narrat Commentario, quae ridicula sunt. Haec Damascenus.

7. Ad haec praeterea alias circulator adiecit ineptias, nempe sibi, ut ueritatis cultori fidei, tradendas clauas Paradysi in die iudicii. Fatum insuper asseruit, et siue ad bonum, siue ad malum homines destinari. Cultum praeterea astri, quod Cubar dicunt, nempe Luciferi, siue Lunae, commiscuisse tradunt, ne Gentilitiae sectae exors existeret. Hanc autem de cultu Luciferi fuisse Sarracenorum antiquam superstitionem, testatur S. Hieronymus in Hilarione. Ista itaque et alia pudenda infarciens, ad omnium conseruationem uafum illud excogitauit; quod enim satis intelligeret, cuncta, quae miscuisset, perfacile soluenda fore, si ad exactae disquisitionis reuocarentur examen, de traditis a se institutis uetuit disputari. Sicque miseros, quos decipiebat coniecit in foueam, eosdemque ne inde emergerent, excaecauit". Hactenus Baronius.

8. Vt autem refert Guilielm. Totani in Fortalitio Fidei fol. 244 callidus iste Impostor, ut facilius Iudaeos atque Christianos deciperet, dicebat, se esse Prophetam ad eorum salutem diuinitus destinatum, ut legem Iudaeis ac Christianis datam, quia nimis rigida et seuera erat, mitiorum praeceptorum promulgatione temperaret. Quia uero Iudaei palam obmurmurabant, Mahumetum non esse Prophetam a Deo missum, siquidem nulla edebat miracula in confirmationem suae legationis, sicut ediderunt Moyses et alii Prophetae, finxit reuelationem, quae postea inserta est Alcorano lib. 2 Zora, seu cap. 9 quae ita habet: Tu miracula non edas coram incredulis, quia ea ut rem otiosam explodent. Dicebatque, quod petere miracula erat Deum tentare. Et cum Iudaei non cessarent illum coram populo ut Seductorem traducere, ne a suis parui

124-125: cf. Hie. Str., *Vitae, Vita S. Hilarionis*, PL 23, 41. | **131-134:** cf. Alf. Esp., *Fort. Fi.*, lib. 4, cons. 3, *primus passus*, f. 244u. | **135-143:** cf. Lup. Obr., *Confut.*, c. 6, f 31r-u.

penderetur, aliam confinxit reuelationem ibidem insertam, quae ita habet: Increduli, quamuis uideant miracula, non tibi credent, nisi ui cogantur; semper enim opponent, te illa uirtute diabolica conficere.

9. Vnde suis persuadebat, se a Deo missum ad exterminandam idololatriam et unius
 145 ueri Dei cultum introducendum, quia Deus alios Prophetas miserat, qui multis editis
 miraculis id praestare non poterant; et ideo a se gladio et non lingua, ueram Dei
 legem introducendam, et propterea inseruit in Alcorano lib. 2 cap. quodam sub hoc
 titulo “De ense seu gladio”, in quo sic iubet: Occidite omnes incredulos. Quae uerba
 exponens liber “Zunae” uel “Sunae”, in quo dicta uel facta Mahumeti continentur et
 150 qui apud Mauros est paris authoritatis cum Alcorano, ad ipsumque comparatur, sicut
 inter Christianos comparantur Acta Apostolorum ad Euangelia inquit: Omnes
 occidite, donec Mahumetani fiant. Cum primum autem armorum ui Almedinam et
 Mecham occupauit, Rex iuramento inauguratus est, edictumque promulgauit, in quo
 seuerè praecipiebat, ut omnes Gentiles, omnes Iudaei et omnes Christiani in illis
 155 urbibus commorantes eum ut Prophetam Dei acciperent et legem ab eo
 promulgatam amplecterentur, sub poena capitis et confiscationis bonorum et ita
 armorum ui sectam suam inuexit.

10. Magna est dissensio inter Authores circa annos uitae et mortis Mahumeti.
 Bellarminus tom. 1 contr. lib. 3 de Romano Pontifice cap. 3 affirmat, Mahumetum
 160 natum ann. Christi 597, caepisse autem se Prophetam appellare ann. 623, obiisse
 uero anno 637, Chronicum Math. Palmer. secutus; postea uero cap. 10 ait, secundum
 Ioannem Baseum in Chronico Hispaniae, mortuum esse anno 628 et secundum
 Cedrenum in compendio Historiae ann. 630 et in eodem ponit eius mortem Baron.
 tom. 8 ad annum 630. Lupus de Obregon affirmat Mahumetum natum anno 568
 165 mortuum uero anno 631 ac proinde uixisse 63 annos et idem affirmat Vir magnae
 authoritatis, qui circa tempora Mahumeti uixit, ut testatur Dionysius Carthusianus
 in suo opere contra Alcoranum lib. 2 art. 1 in fine: Vixit autem (inquit Author ille)

146-152: cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 12, pp. 222-223; cf. Q. 9, 5. | **159-163:** cf. Rob. Bell., *De Sum. Pont.*, lib. 3, c. 3, p. 14; cf. lib. 3, c. 10, p. 26. | **163-164:** cf. Cae. Bar., *Ann.*, t. XI, ann. 630, p. 241. | **164-165:** cf. Lup. Obr., *Confut.*, c. 1, f 6r; c. 11, f 45u-f 46r. | **166-168:** Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 1, p. 74; cf. al-Kindī, p. 63. | **168-173:** cf. Geor. Elm., *Hist. Sar.*, lib. 1, c. 1, p. 11; Tho. Erp. *in marg. gloss.* Geor. Elm., *Hist. Sar.*, p. 5; p. 11.

153: inauguratus est] inauguratur Md | **164:** annum] anno Md

sexaginta tribus annis, quorum uiginti tres in sua prophetia expendit. Georgius Almacinus celebris historiae Sarracenicae Scriptor Arabs et professione
 170 Mahumetanus, de quo infra mentionem faciemus, affirmat uixisse 63 annos et secundum alios 65 mortuumque esse anno undecimo Egyrae die duodecimo mensis Rabii prioris; id est anno Christi 632 die 16 Iulii, ut exponit Thomas Erpenius in notis marginalibus ad historiam illam (quam ex Arabico Latinam fecit) pag. 5 et pag. 11. Petauius definire non audet, quot annos uixerit Mahum. solum refert opinionem
 175 Theophanis affirmantis, decem annis occultam haeresim illum habuisse ac nouemdecim postea ui ferroque propagatam asseruisse; constanter tamen affirmat, obiisse anno 631 Archiepiscopus Rodericus in historia Arabum cap. 6 obiisse annis decem expletis, ex quo apud Damascum Regni sui ceperat Principatum: Aera D. C. sexagesima sexta, anno Heraclii XVII et Scentillae Regis Gothorum VII id est anno
 180 Christi 628. Vitam alii duo supra quadraginta annos duxisse attestantur, quos inter eminet R. P. M. Petrus Abarca, qui in Salmantina Academia Primarius Theologiae Antecessor nobis praeluxit, ac modo in Regio nostro Collegio rei litterariae praeest, in suis Aragoniae Annalibus, ubi miram rerum copiam ad seuerioris historiae fidem exactam eleganti adeo sermonis breuitate circumscribit, ut uerbis energiam
 185 uideatur addidisse, ne rerum dignitati derogaret. Sanctus Petrus Paschasius affirmat, eo anno, quo ipse scribebat Granatae tractatum suum contra Alcoranum, nempe anno Christi 1300 Mahumetanos in Hispania existentes communiter asserere, quod tunc esset annus 699 ab inceptione praedicationis Mahumeti: “Mauri (inquit) hac mea tempestate dicunt, quod nunc sit annus sexcentisimus
 190 nonagesimus nonus ab inceptione praedicationis Mahumeti”. Ita habet pag. 47 num 56 et secundum hunc computum putat incepisse suam praedicationem anno Christi 600 paulo plus minusue. Paulo autem antea, nempe pag. 44 num. 50 inquit: “Mauri dicunt, quod Mahumetus, quando mortuus fuit, habebat septuaginta tres aetatis annos; et quod uix in illius capite et barba uiginti reperiabantur cani.”

174-176: cf. Dio. Pet., *Rat. temp.*, pars prima, lib. 7, c. 13, p. 355. | **177-180:** cf. Rod. Xim., *Hist. Ara.*, c. 6, p. 13. | **180-185:** cf. Petr. Abar., *Rey. Ara.*, f 2u. | **188-194:** Pse. Petr. Pas., *Sobr. set. mah.*, tit. 1, c. 6, p. 47; tit. 1, c. 6, p. 44.

176: nouemdecim] nouendecim Md | **178:** Aera] Hera Md | **180:** quadraginta annos] quadriginta annis Md | **183:** Aragoniae] Arragoniae MD

CAPVT SECVNDVM

Quo pacto Mahumetana secta introducta sit?

11. Sed merito quis scire desiderabit, quo dolo, quaque astutia Mahumetus se ut Prophetam inceperit uenditare, aut quomodo aliquibus persuaserit tam insigne mendacium. Cedrenus apud Baronium, sic rem accidisse narrat: “Cum enim (inquit) a Daemone exagitaretur Mahumetus et comitali morbo laboraret, uxorem suam, quae grauem ex eo capiebat dolorem, quod nobilis ipsa egeno homini et uexationibus obnoxio nupsisset, ita demulsit, quod diceret ad conspectum Angeli Gabrielis sibi apparentis concidere. Erat amicus ei mulieri Monachus quidam, qui ob falsam fidem ibi relegatus uiuebat. Huic mulier totam rem aperit, Angeli etiam nomine propalato. Hic autem Monachus, ut opinionem eam prorsus in animo mulieris confirmaret, uerum Mahumetum Prophetam dicere, ait; eum enim Angelum ad quemuis uatem mitti. Mulier uerbis impostoris illius Monachi fidem habens, aliis suis gentilibus mulieribus fabulam enarrauit, ab ipsis porro ad uiros alios dimanauit. Vbi uero semel innotuisse scisset et creditum, se esse Prophetam, sibi ipsi per imaginem quaedam effinxit, eademque ut diuinitus accepta, curioso atque simplici populo facile persuasit, ac uolumen uanis figmentis plenum conscripsit, quod e Coelo acceptum effinxit, suisque tradidit sectatoribus obseruandum: sicque factum est, ut ita error uane conceptus, non miraculorum uirtute, sed ui armorum, magis, magisque apud posteros atque etiam externos inualesceret.”

12. Sed rem hanc diligentius narrat Lupus de Obregon ex Ioanne Andrea, et aliis Arabibus rem deducens, et historiam Mahumeti contexens. Ait enim, illum natum fuisse in Vrbe Mecha in Arabia felice, ex patre gentili et matre Iudaea; eiusque patrem nomine “Abdala Motalib”, uirum fuisse nobilem et in ea Ciuitate Praetorem, seu Iudicem ordinarium, seu Merinum, ut loquuntur Arabes; exhibilatque eos, qui dicunt Mahumetum fuisse seruum, uel infimae conditionis hominem; constat enim ex libro “Azear”, in quo uitae Alcalifarum, seu Regum narrantur, et ex libro “Sunae”, immo ex ipso Alcorano, Mahumetum eiusque fratres fuisse nobiles, et ex illustri inter suos stirpe: eius mater, nomine “Imina”, illum peperit, mortuo iam Abdala; illumque

5-20: Cae. Bar., *Ann.*, t. XI, ann. 630, p. 241. | **21-61:** cf. Lup. Obr., *Confut.*, c. 1, f 5u-f 7u.

8: diceret ad] diceret se ad MD | **15:** scisset] sciuit MD

30 nutriendum tradidit Halimae, cuiusdam agricolae seu pastoris uxori; post duos annos mortua est Imina eius mater ipseque in domo mansit suae nutricis usque ad decimum sextum aetatis annum. Tunc uero domum nutricis deserens, suam operam locauit cuidam praediuiti mercatori, nomine Abdemonaphis, qui uxorem habebat “Hadixam” Mahumeti consobrinam, in eiusque domum ut famulus admissus est, et
35 mercium copiam in Cayrum, Persiam et Syriam connexa Camelorum serie transportauit simul cum domino suo, cui inseruiebat, uel loco illius, nouem annorum spatio. Post hoc tempus mortuus est eius herus, et ipse matrimonium contraxit cum uidua Hadixa, illudque agasonis seu camelionis officium aliis tredecim annis exercuit. Cum iam uero trigesimum sextum aetatis annum ageret et se ualde diuitem
40 uideret, ab illo laborioso officio abstinuit, et camelorum gregem famulo suo Zeydin commendauit et per illum mercaturam exercebat. Ipse uero uitam otiosam degens, in urbe commorabatur et cum esset ingenii curiosi et nouitatum amans, maxime delectabatur rebus nouis audiendis, ut eas suae gentis hominibus narraret. Liberque Azear et Alcorani Glossatores narrant, hoc tempore familiariter egisse, sermonesque
45 habuisse creberrimos cum duobus Christianis, gladiatoribus, qui ei exprobrabant idololatriam et unius Dei cultum persuadebant: ille uero cum esset acuto ingenio, ex Chistianorum sermonibus facile cognouit, unum dumtaxat Deum esse adorandum, et idolorum cultum certam esse ad aeternam perditionem uiam, et decreuit, non amplius ingredi famosum illius urbis fanum, in quo incolae adorabant
50 idolum quoddam, quod “Hallete Haluza” uocabatur, et zelo ueritatis incensus, uxorem suamet fratres et consanguineos ab idololatria auertere satagebat, et identidem ingeminabat, in unum Deum Creatorem Coeli et terrae esse credendum; cultum uero idolorum esse cultum Daemonum. Mirifice autem delectabatur conuersione Christianorum, qui illi notitiam mysterii Incarnationis ingesserunt et
55 miracula et opera mirabilia Christi Domini exposuerunt. Ille uero a Christianis instructus, quidquid ab illis audierat, uxori et uicinis suis narrabat. Referebat ipsis historiam creationis primorum parentum et ipsorum lapsum in peccatum, captiuitatem generis humani sub statu peccati; et quomodo Deus misit “Verbum suum ad Mariam Virginem”, et quo pacto post salutationem Archangeli Gabrielis
60 conceptus est in eius utero Christus Dominus sine semine uiri, operatione

41: exercebat] exercuit MD

miraculosa Spiritus Sancti, quae audientes idololatrae ipsum irridebant. Et sane Mahumetus initio recte de Christo uidetur sensisse, ut docet Lupus de Obregon, ex Ioanne Andrea, ut enim inquit P. Molina 1 part. quaest. 26 art. 1 disp. 1 inter alia haec scribit in Alcorano: Christus Iesus Filius est Mariae, et Apostolus Dei et Verbum Dei, quod in ea posuit per Spiritum Sanctum. Rursus inducit Deum dicentem: Dedimus Iesum Christum Filium Mariae, ut faceret prodigia et miracula manifesta, et perfecimus eum per Spiritum Sanctum sanctificatum et non communi operatione, sed uirtute Dei conceptum ex Maria Virgine Sanctissima et super omnes mulieres munda procreatum. Et id quidem docet in Alcorano lib. 1. cap.3.

13. Vt testantur Ioannes Andreas et Lupus de Obregon et S. Petrus Paschasius pag. 65 num. 83 alias laudes Beatae Virginis habet in Alcorano, inter quas illa celebris, quod illam immunem facit a peccato originali, dicens: "Solam inter filios Adam Mariam non tetigit Satan". Legatur Sanderus lib. 7. de uisib. Monarch. Eccles. Haeresi 125 et Canisius lib. 3 de Deipara cap. 20. Quamquam uero initio de Christo uera praedicauerit, postea uero a Sergio Pseudo Monacho haeretico Arriano deceptus, diserte docuit Christum esse purum hominem.

14. Sed quidquid de hoc sit, ut ad historiam redeamus, Mahumetus non cessabat suis praedicare, Deum Creatorem Coeli et terrae adorandam et Christum Dominum Verbum esse Dei ex Virgine sine opera uiri procreatum; et ut eos ad credendum flecteret, poenas inferni eis minabatur, referens supplicia, quae Deus intulit Aegyptiis et Sodomitis, aliasque historias ueteris Testamenti referens, quas a Christianis audierat. Cum uero animaduerneret, Mechae incolas suis uerbis fidem non dare, nec suam uxorem ipsi credere uelle, depositis pretiosis uestibus et paupere habitu indutus, urbe discedens secessit in montem uicinum, uitam solitariam acturus, ubi diu noctuque animo uersabat, quo pacto posset uxorem suam suosque conciuēs in cognitionem ueri Dei adducere. Et hinc narrant Mahumetanorum libri, apparuisse Mahumeto Angelum Gabrielem, illique

62: cf. Lup. Obr., *Confut.*, c. 3, f 11r; cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 11, p. 217 | 63-69: 1 part. quaest. 26] *Auctor err.*, cf. Lud. Mol., *Comm. Diu. Tho.*, t. II, q. 27, art. 1, disp. 1, p. 340; cf. Q. 4, 171; 3, 45-47. | 69: cf. Q. 4, 171. | 70-71: cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 11, pp. 211-212; cf. Lup. Obr., *Confut.*, c. 3, f 18r; cf. Pse. Petr. Pas., *Sobr. set. mah.*, tit. 1, c. 8, pp. 65-66. | 72-74: cf. Nic. Sand., *De uis. mon. Eccl.*, lib. 7, p. 423; cf. Petr. Can., *De Mar. Vir. incomp.*, lib. 3, c. 20, p. 326.

71: alias] aliasque Md | 84: paupere] pauperi Md

annuntiasset, ipsum a Deo electum in Prophetam, ut idololatriam destrueret. Vt autem uere refert Obregon, Diabolus animaduertens Mahumeti ambitionem et
 90 ardens desiderium comparandi sibi nomen, authoritatem, atque in alios dominatum, illi persuasit, ut se Prophetam Dei proclamaret, promittens ipsi auxilium ad introducendam nouam legem, qua populum illum, aliasque gentes suo subiugaret imperio, uerique Dei cognitionem inueheret, nihil curans, quod Mahumetus hanc ueritatem doceret, dummodo illam doceret coniunctam cum multis mendaciis, quae
 95 homines certissime ducerent in aeternam perditionem et illos abduceret a Christiana professione, in qua unice est salus. Vt enim optime obseruat Guilielmus Parisiensis lib. de legibus cap. 18: "In hac Mahumeti lege et mendaciis multa uera inserta sunt, et malis bona commixta, malignitate fallendi; ut scilicet falsis propter uera crederetur et mala propter bona reciperentur". Si enim nullum bonum
 100 praeciperet, nec ullum uerum doceret, fidem non inueniret, sed dolus manifeste innotesceret. Igitur Mahumetus a solitudine et spelunca sua ad ciuitatem crebro reuertens, uxori suae narrabat, sibi apparuisse Angelum Gabrielem et iactabat se Dei Prophetam esse, et ab ipso missum, ad exterminandam idololatriam. Illa uero haec cum risu excipiebat, et serio ei dicebat, illas esse diabolicas illusiones, uel Mahumeti
 105 somnia. Dicunt autem authenticum Mahumetanorum libri, nempe liber inscriptus "Azear", et alius inscriptus "Assifa", Mahumetum hanc suae uxoris reprehensionem et derisionem tam acerbe tulisse, ut quadam die existens in sua solitudine se uoluerit ex alta rupe praecipitare, eligens potius mori, quam ex dilectissimae uxoris suae gratia decidisse; tunc uero ei apparuisse Angelum Gabrielem et sic illum allocutum:
 110 "Laetare, o Mahumete, et gaudio exulta, quia Deus te amicissime salutat, et scito, te ab ipso electum in suum Legatum, Nuncium et Prophetam, et iubet, ut legas". Et cum Mahumetus respondisset, se legere non posse, quia legere nunquam didicisset, nec litterarum characteres cognosceret, Angelum reposuisse, nihil hoc obstare: "Quia Deus ipse (inquit) tuus erit Magister, et ipso Praeceptore calamum sumens
 115 pulcherrimos efformabis characteres, et deinceps legere, et scribere scies". Hoc fabulantur Mahumetani et haec fuit prima reuelatio, quam Mahumetus confinxit. Occasionem autem illam confingendi sumpsit ex contumeliis, quibus eum impetebat

89-96: cf. Lup. Obr., *Confut.*, c. 2, f 9u; c. 14, f 61r-u. | **97-99:** cf. Guil. Alu., *De Leg.*, t. I, c. 18, p. 50. | **101-134:** cf. Lup. Obr., *Confut.*, c. 2, f 9r-f 10r; cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 2, pp. 121-122 cf. Al-Bukh., LXI, 25, 124.

91: proclamaret] acclamaret Md | **108:** rupe] rupi Md

Hadixa, seu “Adissa” eius uxor, saepe ingeminans, Mahumetum somnia sua pro reuelationibus uenditare; se uero nunquam adducendam esse, ut crederet, Angelum illi loqui; nisi reuelationem ab Angelo sriptam inspiceret. Tunc uero callidus impostor, ut uxorem deciperet, elegit in suum Secretarium iuuenem Iudaeum, nomine Abdala Serralle, ex matre sibi cognatum; dicens, Angelum Gabrielem, sibi familiariter saepe apparentem, hoc ita praecepisse, illique suggerebat, quae secreto ab illis duobus Christianis audierat, illasque sententias eleganti stylo in Arabicum conuersas, tanquam Dei reuelationem, suo secretario dictabat scribendas in quadam schedula: illamque secum deferens, uxori ostendebat et coram illa recitans uerba illa, quae in schedula erant scripta, simulabat, se legere id, quod memoriae tradiderat et schedulas illas, tanquam e Coelo delapsas, custodiebat in arca, quam legationis arcam nuncupauit. Tunc simplex femina credidit, maritum suum miraculose a Deo edoctum scribere et legere, illumque ut Prophetam uenerari caepit; et quoties a Daemone arripiebatur, uel morbo comitali correptus in terram cadebat, existimabat, ei Angelum apparuisse, quia callidus impostor dicebat, tunc temporis se secreta Coelestia diuinitus haurire et notitiam mysteriorum accipere, quae ipsis praedicabat.

15. Primus Mahumeto credidit Zeidin, eius seruus, eum ut Prophetam ueneratus, propter quod ipsum libertate donauit et legem promulgauit, quod a seruitute liberarentur quotquot eius legem susciperent, ut hac arte plures sibi aggregaret. Post Zeidin credidit Hadixa eius uxor, et horum exemplum secuti sunt uiri alii primae nobilitatis, nimirum Anza et Alabez, Mahumeti patrui, uel auunculi, Vbequar, Homar, Hozmen, Haly et alii ex primaria nobilitate, quorum praesidio et societate roboratus palam contra idololatriam praedicabat et ueritatem hanc, lumine naturae eidentissimam, facile persuadebat: reuelationes uero fingeat, prout tempus postulabat et prout expediebat ad deuinciendos sibi eorum animos. Idololatrae uero aegre ferentes cultum deorum praedicatione Mahumeti in dies minui, illum persequiebantur; Iudaei uero, quia magnas de Christo laudes publicabat, ignem accendebant. Interim Abdala Serralle, qui ei erat a secretis, ex Christianis gladiariis cognouit, quaecumque ipsi Mahumetus, ut reuelata, dictabat, ab eis accepisse et

135-162: cf. Lup. Obr., *Confut.*, c. 3, f 15u-f 17r; c. 5, f 23u.

140: Hozmen] Hocmen Md

fraude detecta a Mahumeto discessit, et ipse Sergium Pseudo Monachum haereticum Nestorianum eius loco substituit, qui ei suos errores circa Christi Diuinitatem facile
 150 persuasit. Abdala uero, postquam a Mahumeto abscessit, eius patruis et auunculis, “Coraxistas et Haximistas” uocabant, et aliis uiris primariis, qui ei uinculo sanguinis, uel amicitiae coniuncti erant, aperte dixit, se Mahumetum deseruisse, quia clare cognouit, eum non esse prophetam sed impostorem, et ipsis narrabat, se aperte deprehendisse, Mahumetum, ut reuelationem Dei sibi scribendum dictasse, quod de
 155 Christo audierat a duobus Christianis, cum quibus familiariter agebat: addebatque, ad fraudem detegendam, saepe se substantiam eorum, quae dicebantur mutasse, et hoc Mahumetum non animaduertisse, uel non curasse, dummodo enim in schedula seruaretur metrum et uersuum consonantia, de caetero nihil curasse. Et hoc referunt authenticum Mahumetanorum libri “Azear et Assifa”, tanquam persecutionem magnam
 160 sui Prophetiae, asserentes, Abdala Serrale hanc persecutionem commouisse prae inuidia, quia, cum Iudaeus esset, ferre non poterat laudes Christi, quas Mahumetus praedicabat.

16. His accessit quod cum Mahumetus a Sergio nouo suo Secretario seductus caepisset haereses contra Christi Diuinitatem praedicare. Christiani, cum quibus
 165 familiariter egerat, et a quibus acceperat ea, quae tanquam Diuinitus sibi reuelata praedicabat, in Mahumetum inuecti, palam publicabant, eum non esse Dei Prophetam, sed nunc contraria docere iis, quae prius docuerat. Haec noua lex, quam nomine Dei promulgauit (quae postea inserta est in Alcorano lib. 1, cap. 3) quod uidelicet quilibet uir posset sibi legitimo matrimonio duas, tres, uel etiam quatuor
 170 feminas copulare, si eas alere posset, contra id, quod Idololatrae ipsi in ea urbe obseruabant, apud quos unus unam dumtaxat feminam, ut uxorem habebat, totam Ciuitatem ualde commouit; quia bene nouerant, hanc legem promulgasse Mahumetum, quia una femina contentus non erat, et probrosum erat, scorta et meretrices quaerere, ei, qui se Dei Prophetam, et Dei nuntium proclamabat, ac
 175 proinde dicebant, eum sub honesto matrimonii titulo uelle suam luxuriam obtendere; creuitque procella, cum Mahumetus, non contentus quatuor uxoribus,

163-167: cf. Lup. Obr., *Confut.*, c. 3, f 14r. | **167-180:** cf. Lup. Obr., *Confut.*, c. 4, f 20r; c. 4, f. 21r-u; cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 7, p. 168; cf. Q. 4, 3; cf. Q. 33, 50.

167: Haec noua] Haec et noua Md | **168:** cap. 3] cap. 1 Md, MD

alias octo sibi copulauit, fingens secum Deum dispensasse, ut plures uxores habere posset, quam aliquis alius, quia Dei Apostolus et Nuntius erat: et hanc dispensationem, tanquam de coelo delapsam publicauit, et Alcorano inseruit lib. 3.

180 cap. 17. His et aliis Mahumeti criminibus grauiter offensi Mechae ciues, praesertim suorum idolorum destructione, et iam Mahumeti astutias timentes, arma parabant, ut illum ui comprehenderent et capite plecterent. Coeterum Mahumetus et sui, cognito eorum consilio, in celeres insilientes equos, fuga noctu se subdixerunt; et in Almedinam a Mecha octo dierum itinere distantem se receperunt. Hanc fugam
185 Mahumetus adornauit quadragesimo sexto suae aetatis anno, ut refert Lupus de Obregon, decem annis postquam suas fictas reuelationes uulgare caeperat. Degebant ea in urbe quinque Iudaeorum tribus, et inter eos non pauci Gentiles idololatrae: praediues habitabat ea in urbe Vbequar Mahumeti Socer, et ex praecipuis eius confoederatis, qui eum uerum Dei Prophetam credebant; et haec
190 praecipua fuit causa, cur Almedinam confugerit.

17. Ibi, astutia et scientia Sergii adiutus, suam sectam extendere conabatur. Obsistebant Iudaei, palamque dicebant, Mahumetum non esse Prophetam, quia nulla edebat miracula; ipse uero, ne apud suos notam incurreret, finxit reuelationem, qua Deus praecipiebat, ne ederet miracula, quia increduli illa non erant accepturi, ut
195 miracula, sed ut praestigias Daemonum, finxitque se a Deo missum, ut gladio cultum ueri Dei inueheret, quando quidem alii Prophetae parum profecerant editis miraculis; ut constat ex Alcorano lib. 2 cap. 9 cuius uerba supra dedimus. Vt autem Iudaeos sibi conciliaret, laudabat Moysem et legem ab eo datam, et iussit, ut discipuli sui, dum orarent, faciem uerterent uersus Hierusalem, ubi erat Dei Templum:
200 praecepit, ut sui ieiunarent more Iudaeorum et ne porcinam carnem comederent, et ut Iudaeis placeret, circumcisionem ab illis sumpsit, aliaque multa. Dicebatque se id solum in uotis habere, ad quod exequendum fuerat ab ipso Deo sociatim deputatus; ut scilicet armorum ui idololatriae uim repelleret. Iudaei tamen palam obmurmurantes, Mahumeti famam minuere non cessabant. Ille uero ardenti odio
205 illos auersabatur, et uindictam cogitabat, et ut aestimationem apud suos sibi adscisceret, finxit se per scalam quandam in coelum ascendisse, ducente Angelo Gabriele, et suis praedicauit fabulosum illum paradisum, quem Deus promittebat eis,

180-190: cf. Lup. Obr., *Confut.*, c. 5, f 29u; c. 6, f 30r. | **191-197:** cf. Lup. Obr., *Confut.*, c. 6, f 30u-f 31u; cf. lib. 1, c. 1. | **197-237:** cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 12, pp. 222-225; cf. Q. 48, 18.

qui eum adiuuarent in hoc magno negotio, quod moliebatur: et ut incredulos
terraret, finxit se ab Angelo ductum in infernum, ut oculis suis inspiceret poenas,
210 quas Deus idololatriis et criminosis hominibus erat inflicurus, et saepe inferni
poenas minabatur eis, qui unum Deum non adorarent. Hac arte nouos sibi in
Almedina discipulos adiunxit, et ut maiorem sibi conciliaret authoritatem, hos
secum extra urbem eduxit et, ut constat ex Alcorano lib. 4 cap. 13, sub arbore
quadam longum sermonem ad illos habuit, eis persuadens, uoluntatem Dei esse, ut
215 gladio idololatriam profligarent, et ut incredulos, qui legem sanctam Dei nollent
recipere, interficerent, eorumque bona diriperent, ut autem ad praeliandum
moueret, eis Dei nomine uictorias promittebat et ingentia hostium spolia et
commentitium illum paradisum post hanc uitam: dicebat, adeo dulcem fore mortem
eorum, qui in hoc sancto bello occumberent, ut ii, qui morte naturali obiissent,
220 quamuis in Paradiso constituti, desiderarent in hanc uitam regredi, ut tam suauem
mortem oppetere possent et, ut refert Ioannes Andreas cap. 12 sui operis contra
Mahumetanam sectam: "Dicebat suis militibus, eos, qui in eo sancto bello
occumberent, statim ad Paradisum euolare"; eis promissit Orbis imperium,
eximiamque in hac et in alia uita felicitatem; facile esse, ui capere Almedinam et
225 Iudaeos sibi infensos iugulare, eorumque diuitias inter se diuidere; ui Mecham
occupare, et gentes sibi in dies aggregare, quibus ueri Dei cultum per Orbem
terrarum diffunderent. Hac oratione permoti, Mahumetum Regem renunciarunt,
iuramento se obstringentes illi fidem seruandi. Ille uero ex eis in Duces suos elegit
Vbequar et Homar soceros suos, Hozmen et Haly suos generos (quorum tres primi
230 suo ordine ei in imperio successere) et alios septem, uel octo ex nobilioribus, dicens,
eos a Deo electos, ut nomen suum per Orbem portarent, idololatriam exterminando.
Consilium cum suis ducibus secreto iniit de subiuganda Almedina et Iudaeis
iugulandis; et ne Iudaei coniurationem hanc subodorari possent, suos milites per
pagos et uillas regionis illius montanae diuisit; bonam autem occasionem nactus, eos
235 congregans, ciuitatem illam omnino imparatam, et nihil tale cogitantem armorum ui
expugnauit et plerosque Iudaeorum sibi infensos iugulauit, spoliaque illius
opulentae urbis inter milites diuisit, quo audius similia aggredierentur facinora.

221: oppetere] oppettere Md | 225: iugulare] ingulare Md | 234: regionis] om. Md

18. Cito fama huius uictoriae a Mahumeto obtentae Mecham peruenit; cursorem
 enim illuc statim miserunt aliqui ex Mahumeti hostibus, qui moneret, ut celerrime
 240 exercitum compararent, quo Mahumetum opprimerent, ni uellent eandem aleam
 cum Almedinensibus subire: exhorruerunt ad hoc nuntium Mechanenses et
 Mahumeti iram timentes, cito citius quingentorum equitum turmam Almedinam
 mittunt, qui longis itineribus uiam conficientes, Mahumetum inopinato
 aggredierentur. Sed non defuit patriae proditor, qui illum de exercitu cito contra
 245 ipsum uenturo admoneret. Hac notitia instructus Mahumetus prope urbem in siluis
 suos milites abstrusit, qua erant hostes transituri. Ad eum locum, in quo Mahumetus
 insidias parauerat, peruenerunt Mechanenses equites prima noctis uigilia, omnino
 ex uia fatigati, et ut uires reficerent, ex equis desilierunt et stationem ea nocte
 fixerunt, ut diluculo urbem inuaderent: obseruabant omnia diligenter Mahumeti
 250 speculatores, et cum eos somno sopitos uiderent, ex insidiis prodeuntes Mahumeti
 milites, omnes iugularunt, quin uel unus superstes maneret, qui Mecham funestum
 hoc nuntium deferret. Mahumetus quingentos hosce equos, quos ab hostibus
 ceperant, suos milites conscendere iubet et incredibili celeritate exercitum mouet in
 Mecham, eamque expugnat et se Alcalifam, seu Regem coronat die seq. anno Christi
 255 612 die Veneris, quem idcirco Mahumetani colunt, sicut nos diem Dominicam et quia
 Almedinae etiam primo Rex appellatus est die Veneris. Post Mecham captam,
 edictum promulgauit Mahumetus, ut intra octo dies omnes in ea urbe habitantes,
 siue Christiani, siue Iudaei, siue Idololatrae, ipsum ut Prophetam Dei, et
 promulgatam ab ipso legem, sub poena capitis et confiscationis bonorum
 260 susciperent; ut constat ex Alcorano lib. 2 cap. 3 et quia aliqui ex consanguineis eius
 id detrectarunt, crudeliter occissi sunt. Capta Mecha, ad famam tantae uictoriae et
 liberalitatis, qua militibus spolia hostium largiebatur, nouae militum turmae ipsi
 adhaeserunt, exercitumque formauit, decem millibus peditum et totidem millibus
 equitum constantem, quo Arabiam subiugauit et deinceps maiora aggressus est.
 265 Quare ut ait Clenardus apud Posseuinum tom. 1 Bibliothecae selectae lib. 9 cap. 8:
 “Mahumetus primo nouas leges, quas stupidis ea tempestate Arabibus imposuit, ad

238-264: cf. Lup. Obr., *Confut.*, c. 9, f 41u-f 42r; cf. Q. 9, 5. | **266-273:** Ant. Poss., *Bibl. Selec.*, t. I, lib. 9 c. 9, p.443; cf. Nic. Clen., *Macho. epist.*, Nicolaus Clenardus Domino Iacobo Latomo Praeceptoris suo S. D., F iii.

246: abstrusit] abstrudit Md | **248:** desilierunt] exilierunt Md | **250:** uiderent] uident Md | **263:** adhaeserunt] ac haeserunt Md | **264:** quo] qui Md

Gabrielem Angelum referebat, quo monitore se omnia mentiebatur gerere. Deinde postquam fraus in suspicionem uenit, praesertim ob Iudaeos circa Mecham incolentes, quibus odorandi nasus non deerat, robur induit Tullanum, uim omnem
 270 in armis ponens et quos arte capere non poterat, uiribus in nouum dogma subiugauit, atque ita deinceps propagata est haeresis, iacto quidem dolis fundamento, gladiis tamen postea sic prolato imperio, ut uictoriis ingentem mundi partem occuparit.”

§. I

275 Qualiter Arabum historici sui Prophetæ uitam et gesta narrent?

19. Georgius Almacinus, professione Mahumetanus, celebris Historiae Sarracenicae Scriptor, in compendium redegit Historiam Arabum concinnatam a Mahumete Abugiafuri, quem ipse uirum Clarissimum et Doctissimum appellat, et in meliorem formam redactam a Kemaluddino Armunaeo, et ex omnibus Mahumetanorum
 280 Historiis suam breuiter et dilucide composuit, in qua uitas et gesta quadraginta nouem Chalifarum seu Regum, per tres libros narrat, incipiens a Mahumete sectae Mahumetanae institutore et finem imponens in Atimedo Abulabaso Mustadiro Billa, qui floruit ad annum Christi 1118, et Chalifatum finiuit anno solari ab Hegira Arabum 511 et ab orbe condito 6669 secundum Chronologiam huius Authoris, quam ponit
 285 ad finem suae Historiae, pag. 369. Hegiram appellant Arabes fugam Mahumetis a Mecha in Almedinam, quae accidit die decimo sexto Iulii anno Christi 622.

20. Hanc Historiam antea Christianis Europaeis incognitam, in Bibliotheca Serenissimi Ducis Bauariae asseruatam, Latinam reddidit Thomas Erpenius, linguae Arabicae peritissimus et typis mandata est Lugduni Batauorum in Typographia
 290 Erpiniana anno Christi 1625 simul cum Historia Arabum Archiepiscopi Roderici Ximenez. In hac Historia (quae in magno pretio habetur ab omnibus huius aetatis hominibus, qui Historica et Chronologica eruditione eminent) quem nos Hispanice uocamus Mahomam, Latine Mahumetum, uel Mahumetem, ipse appellat Muhammed. Et ita loquuntur Arabes: nam cum ego Malacae Mahumetanis
 295 praedicaui, anno 1670 nobilis uir, qui in urbe Oran diu commoratus fuerat, mihi narrauit, Mahumetanos, qui me concionantem audiebant, contra me obmurmurare,

277-286: cf. Geor. Elm., *Hist. Sar.*, lib. 3, c. 9, p. 369.

quia eorum Prophetam “Mahomam” appellabam, existimantes id a me dici in ludibrium et irrisionem sui Legislatoris, quem ipsi Muhammed accentu breui nominant, et ita deinceps ego nominaui, ut beneuolentiam illorum captarem.

300 Mahumetanam uero sectam appellat “Islamismum. Religionem (inquit) Islamismi primus manifestauit et obseruauit Muhammed Abulcasimus, Filius Abdallae: nomen matris eius erat Emina, quae Filia erat Vuahebi”.

21. Affirmat hic Author natum fuisse in ualle Lapidosa urbis Meccae, circa auroram diei Lunae, qui octauus erat mensis Rabii prioris (ita appellant Iulium, Augustum
305 uero Rabium posteriorem) anno 882 Alexandri Magni.

22. Asserit obiisse patrem eius duobus mensibus, antequam Muhammed nasceretur: matrem uero, cum sex annorum esset. Eumque educasse auum suum Abdulmutalib, donec annum attigit octauum; post mortem uero aui educatum bene fuisse a patruo suo Abutalib.

310 23. Vt autem annos impleuit 40 uocatum fuisse ad munus Propheticum (nimirum, quia tunc incaepit suas fictas reuelationes uulgare) die Lunae, qui erat secundus mensis Rabii prioris, anno 922 Alexandri Magni, qui erat uigesimus Regni Cosroae Filii Hormisdæ (Alexander autem Magnus secundum supputationem Claudii Clementis in tabulis Chronologicis, natus est ante Christum 361 annis). Primam in
315 prophetiam eius credidisse Chadigiam filiam patruī eius; deinde eius seruum Zeidum, deinde Alim, postea Abubecrum (Vbequar appellant nostri Historici, Rodericus uero Archiepiscopus Toletanus appellat “Abubacar”) cum aliis quinque, uidelicet “Otsmam”, Zubeiro, Abdurrhamam, Suado et Obeidalla: “Atque ii nouem (inquit) praeiuerunt ad Islamismum”. Anno autem 44 manifestasse uocationem; (id
320 est fictionem) antea enim clanculum tantum inuitabat ad Islamismum: “Publicata autem uocatione (inquit Elmacinus) iussit credere in solum Deum, eumque colere et adorare, destruxitque Idolorum cultum; praecepit circumcisionem; sanciuīt ieiunium mensis Ramadani; quinque orationes; munditiem; peregrinationem ad Templum Meccanum et ne comederetur sanguis morticinum, aut caro porcina. Atque
325 eos, qui haec non obseruabant, bello uexabat et oppugnabat. Iussit quoque credere

300-328: cf. Geor. Elm., *Hist. Sar.*, lib. 1, c.1, pp.2-4; cf. Clau. Clem., *Tabl. Chro.*, Tabla Chronologica de las Cosas mas Ilustres de España, desde su primera población, hasta el año del Nacimiento de Nuestro Señor Iesu-Christo, p. 103; cf. Rod. Xim., *Hist. Ara.*, c. 7, p. 13.

ueritatem Prophetarum et Apostolorum, quique ad eos demissi sunt librorum. Item Christum Filium Mariae Spiritum Dei esse et Verbum eius atque Apostolorum: approbavitque Euangelium et Legem Mosaicam.”

24. Praeterea ait, Coraisitas fortiter Muhammedi obstitisse, atque inimicitias
 330 aduersus eum denuntiasset: patruum autem eius Abutalib ipsum ab eorum insidiis
 liberasse. Et refert, anno quinto credidisse Omarem, fideque sua reliquos Muslismos
 (id est Muhammedis sectatores) confirmasse: fuisseque quadragesimum, qui
 Religionem Islamismi suscepit, quia ante illum crediderant 39. Anno decimo uita
 defunctum esse Abutalib Muhamedis patruum in Religione maiorum, id est in
 335 idololatria, et bene creuisse Coraisitarum impetum contra Muhammedem et spem
 illum uincendi: accessisse hoc tempore ad Prophetam aliquos, tum ex Christianis,
 tum ex Iudaeis, tum ex Paganis, accepto prius securitatis symbolo et fidem eius
 accepisse, et iuramentum fidelitatis ei praestitisse; ea tamen lege, ut tributum ei
 soluerent. Anno autem decimo Muhammedem, ut insidias Coraisitarum euaderet,
 340 Mecca fugisse, et Medinam seu Almedinam ingressum esse die duodecimo mensis
 Rabii prioris. Notat autem Thomas Erpenius traductor huius historiae in notis
 marginalibus, incidisse Hegiram, seu fugam Muhammedis in diem 16 Iulii aerae
 Christianae 622 in quo parum differt a Chronologia Patris Marianae, qui in suo
 opusculo de annis Arabum affirmat, annos Arabum, qui computantur ab hac Hegira
 345 seu fuga, incepisse die decima quinta Iulii Feria 5. Almacinus asserit, accidisse die
 Lunae et secundum alios die Iouis. Paulo aliter supputat Petauius Rationarii
 temporum partis primae lib. 7 pag. 485 sic enim habet: “Illud constat, anno Christi
 622 Iulii die 16 Feria 6 fugam eum arripuisse, cum ob erroris nouitatem de uita
 periclitaretur. Ab hac fuga, quam Hegiram uocant Arabes, idest persecutionem, noua
 350 illorum epocha proficiscitur.”

25. Refert deinde Almacinus uaria Muhammedis praelia et uictorias, aitque, eum
 cepisse Mecham anno octauo Egyrae (Christi 629.) mortuum uero esse anno
 undecimo Egyrae (Christi 632.) “Obiit autem (inquit) die Lunae, qui duodecimus erat

329-341: cf. Geor. Elm., *Hist. Sar.*, lib. 1, c. 1, pp.4-5. | **341-343:** cf. Tho. Erp. *in marg. gloss.* Geor. Elm., *Hist. Sar.*, p. 5. | **343-345:** cf. Io. Mar., *His. reb. Hisp.*, lib. 6, cap. 26, p. 300. | **345-346:** cf. Geor. Elm., *Hist. Sar.*, lib. 1, c. 1, p.5. | **347-350:** Dio. Pet., *Rat. temp.*, pars prima, lib. 7, c. 13, p. 355. | **351-353:** cf. Geor. Elm., *Hist. Sar.*, lib. 1, c. 1, pp. 9-11. | **353-355:** Geor. Elm., *Hist. Sar.*, lib. 1, c. 1, p. 11.

329: Praeterea ait] Etiam Md | **341:** Erpenius] Espernius Md, MD

mensis Rabii prioris, cum natus esset annos sexaginta tres, aut secundum alios
 355 sexaginta quinque". Postmodum uero annos lunares ad solares reducens,
 Chronologiam instituit ab Adamo usque ad Muhamedem iis uerbis: "Traditur itaque
 Muhammed obiisse, completis annis solaribus 6123 mensibus nouem et quatuor
 decim diebus; elapsis temporis Hegirae annis lunaribus decem et diebus
 septuaginta: id est annis solaribus nouem et undecim mensibus minus uno die;
 360 primus enim Hegirae dies fuit Iouis, et ultimus uitae eius, Lunae."

26. Nullum hic Author de suo Propheta miraculum scriptis suis prodit; solum eum
 appellat uirum gloriosae memoriae; eius autem uirtutes his uerbis describit: "Erat
 optimae indolis, uoce suaue, uisitans et excipiens suos, ut ipsum uisitabant et
 excipiebant, pauperes munerans, Magnates laudans; conuersans cum infimatibus et
 365 petentem a se aliquid non repellens sine eo, aut sermone facili." Ex quibus uerbis
 constat, Muhammedem solum habuisse uirtutes quasdam politicas, quae utiles
 erant ad deuinciendos sibi animos et beneuolentiam captandam; quo facilius
 imperium acquireret et conseruaret; tradit autem idem, Muhammedem in ultimo
 suo morbo dixisse: "Ne duae in Arabia sint Religiones"; et propterea Omarem, qui
 370 fuit tertius Alchalifa, Iudaeos inde eiecisse.

27. Varios enumerat Almecinus Muhamedis scribas, et inter eos Abdallam, de quo
 ait: Qui ab Islamismo deficiens Infidelibus se adiunxit; sed impunitatem tempore
 uictoriae ei petiit Otsman, quam et ei concessit Muhammed, postquam eius
 sanguinem fundere decreuerat. De Sergio mentionem non facit. De morte autem eius
 375 et aegritudine haec tantum dicit: Cum a peregrinatione Meccana redisset, et Medinae
 substitisset ad diem 28 mensis Safari, aegrotare caepit et praecepit Abubecro, ut
 cum populo oraret, ac orarunt omnes orationes septemdecim, obiit autem die Lunae,
 etc. Et haec adnotasse sufficiat, ut Christi minister, qui Mahumetanorum conuersioni
 intenderit, his notitiis instructus facilius possit cum illis de Religione agere.

§. II

Aliae notitiae de Mahumeti uita et moribus.

356-360: Geor. Elm., *Hist. Sar.*, lib. 1, c. 1, pp.12-13. | **362-365:** Geor. Elm., *Hist. Sar.*, lib. 1, c. 1, p.11. |
368-370: cf. Geor. Elm., *Hist. Sar.*, lib. 1, c. 1, p.9 | **372-374:** Geor. Elm., *Hist. Sar.*, lib. 1, c. 1, p.12. | **375-**
378: Geor. Elm., *Hist. Sar.*, lib. 1, c. 1, p.11.

28. Nicolaus de Cusa Cardinalis qui obiit anno 1464 uir doctus et pius, in suo opere contra Alcoranum, quod inscribitur "Cribatio Alcorani"; in Prologo narrat, se exquisitam adhibuisse diligentiam, ut intelligeret librum legis Arabum, seu
 385 Alcoranum: et Basileae inuenisse translationem eius factam a Venerabili Petro Cluniacensi, et disputationem duorum nobilium Arabum, quorum alter Mahumetanus, alter Christianus erat; Mahumetanus namque uolens pertrahere Christianum ad Mahumetismum rationes pro sua Religione exposuit; eis uero Christianus, qui doctior erat, scripto satisfecit, clare demonstrans falsitatem
 390 Mahumetanae sectae. Addit praeterea citatus Cardinalis, se Constantinopolim perrexisse, ut plenior legem Mahumetanorum notitiam assequeretur, ibique apud Patres Franciscanos Alcoranum inuenisse, et ipsis exponentibus, aliqua puncta adnotasse; et Dionysio Carthusiano persuasisse, ut contra Alcoranum scriberet, idque abunde praestitisse, opusque suum misisse Nicolao Pontifici. Additque, se
 395 postea Romae uidisse libellum Patris Ricoldi, Ordinis Praedicatorum, qui Arabicis litteris in Baldach operam dedit et istum prae caeteris sibi placuisse.

29. Et in secundo Prologo Cribationis Alcorani, citans Ricoldum et nobilem illum Arabem, qui cum Mahumetano disputauit, et Dionysius Carthusianus lib. 2 in sectam Mahumetanam ar. 2 narrant, Sergium Monachum de Monasterio suo eiectum,
 400 Meham applicuisse, ibique duos populos reperiisse, Idololatrias et Iudaeos, praedicasseque ibi fidem Christianam, prout Nestorius illam tenuit, ut Fratres suos Monachos, qui Nestoriani erant, placaret ad gratiam, si Idololatrias ad fidem Nestorianam conuerteret: idque praestitisse, et inter alios Idololatrias Mahumetum conuertisse et baptizasse, et Nestoriana haeresi imbuisse. Tres autem astutissimos
 405 Iudaeos se Mahumeto adiunxisse, et illi multos errores persuasisse. Mortuo autem Mahumeto, omnes eius Sectatores ad proprias sectas rediisse: Iudaeos autem illos Haly filio Habitalib, cui Mahumetus testamento legauerat suas collectiones (id est suas schedulas, suosue codices, fictas reuelationes continentes) persuasisse, ut se Prophetam Dei appellaret et obtinuisse: et a scriptis Mahumeti detraxisse, quod ipsis
 410 placuit, uel addidisse.

382-396: cf. Nic. Cusa., *Crib. Alc.*, pp. 74-84. | **397-410:** cf. Nic. Cusa., *Crib. Alc.*, p. 86; cf. Ricc. Mont., *Contra leg. Sar.*, c. 13, pp. 118-119; cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 2, p. 74.

397: Cribationis] Cribationis Md | **409:** a scriptis] abscriptis Md; quod] quae Md

30. Post haec narrata, subnectit Cardinalis haec uerba: “Videtur igitur, quod Muhammed ab initio fundatus fuit per Sergium, ut esset Christianus et legem illam seruaret. Ab illa uia non potuerunt Iudaei ipsum amouere: sed, ut quantum possent retraherent, addiderunt illa, per quae uideretur propriae sectae Propheta, et Veteri
415 Testamento non minus quam Euangelio fidem dare.”

31. Addit idem Author, capitula collectionis legis Arabum non continuari, uel connecti inuicem, sed quodlibet per se integrum existere et proprium esse rithmum, seu carmen plene mensuratum: “In hoc enim (inquit) summum studium adhibuit compiler, ut blanditiis dictaminis (id est elocutionis) omnes alliceret et in
420 stuporem uerteret, sicque dictata faceret diuina uideri”. Itaque certum est Alcoranum scriptum esse stilo elegantissimo linguae Arabicae et non oratione soluta, sed uersibus constare.

32. Dionysius Carthusianus in suo opere contra Mahumetanam sectam lib. 2 art. 1 affirmat, inter historias a se lectas de uita et gestis Mahumeti credibiliorem sibi
425 uisam fuisse narrationem, quam inuenit in Epistola cuiusdam perfecti Christiani; et est ea, de qua nuper mentionem fecit Cusanus, in qua continetur disputatio inter duos Doctores Arabes, alterum Christianum, alterum Mahumetanum, qui inter se erant amicissimi, et erant primi in Palatio Regis cuiusdam Sarracenorum, cui ut famuli inseruiebant, Mahumetanus Doctor scripsit Epistolam, inuitans Christianum
430 ad suam sectam, cui Doctor Christianus doctissime et plenissime respondit. Has duas Epistolas, seu disputationem in illis contentam apud se habuit Carthusianus, aitque, Epistolam Mahumetani quinque constare foliis in eo libro, quo ipse usus est; Epistolam uero Christiani foliis uiginti.

33. In hac disputatione seu Epistola Doctor Christianus, qui (ut coniectatur
435 Carthusianus) prope tempora Mahumeti uixit, Mahumeti uitam et facta narrat, ut rem apud Mahumetanos notam, ut inde conuincat, eum non fuisse Prophetam, sed seductorem. In summa autem dicit, Mahumetum pupillum fuisse, in sinu patris sui educatum: “cultoremque Idolorum in Mecha cum omni domo et generatione sua;

411-415: Nic. Cusa., *Crib. Alc.*, p. 86. | **418-420:** Nic. Cusa., *Crib. Alc.*, p. 90. | **424-433:** cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 1, p. 70. | **438-455:** cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 1, pp. 71-72; cf. al-Kindī, pp. 43-44.

413: Ab] At Md

sicque uixisse, quousque peruenit ad seruitium camelorum Hadigiae, seu Chadigiae,
 440 cuius mercenarius factus fuit: solitumque cum camelis proficisci in Syriam aliasque
 regiones, donec duxit illam uxorem. Postquam uero diues factus est opibus uxoris,
 connatum fuisse, super gentem et patriam suam arripere Principatum: et cum hoc
 ad exitum perducere non potuisset, cum paucos adhuc haberet fautores, arte et
 ingenio usum fuisse, et quia se Regem facere non poterat, se Dei Prophetam et
 445 Nuntium simulasse. Et cum hoc nomen Prophetae usurpasset, ingressum fuisse ad
 homines, qui tanto facilius qualibet astutiae machinatione decipi poterant, quanto
 longius ab omni sapientia et uitae ciuilis honestate distantes, per agros et uillulas
 sequestrati, quid Dei Propheta et Nuntius esset, et in quo dignosci deberet, penitus
 ignorabant: ad hos autem decipiendos cuiusdam Astrologi ope atque consilio non
 450 mediocriter adiutum; homines pestiferos, et uiarum insidiatores et homicidas sibi
 aggregasse, quos ad deuia siluarum, ad cacumina montium et ad proxima fontibus
 loca mittebat, ut ex insidiis prodeuntes, mercatores et uiatores interficerent,
 eorumque camelos et merces diriperent; si qui autem ei contradicerent, aut palam
 obmurmurarent, cum primum per se, uel per suos capere poterat, eos crudeliter
 455 interfecisse". Postquam haec et alia Doctor Christianus narrauit, quae
 Mahumetanus negare non poterat, statim ipsum alloquens subiungit: "Ego autem
 mirari non sufficio, quo pacto tibi persuasum est, Dei esse Nuntium, aut Prophetam
 hominem, cuius (ut breuiter uitam facinorosam demonstrem) nulla fuit alia
 operatio, aut meditatio, quam homines interficere, aliena diripere, incaestus et
 460 adulteria perpetrare, qui etiam tale dedecus, inscriptum prophetiae suae, sibi facere
 non erubuit, ut diceret, datum renibus suis a Deo, quadraginta uiros potentissimos
 in coitu fortitudine libidinis adaequare. Vbi etiam rebus odoriferis et mulieribus
 super omnia delectari se dicit. Praeterea uxores eius ingenuae fuerunt quindecim, et
 duae ancillae. O quam longe est ab ista impura, et turbulenta doctrina Mahumeti
 465 Christianae disciplinae sancta et pia Religio, quae per gloriosum Apostolum Paulum
 ad Dei amorem, et sanctam castimoniam homines inuitans, dicit: Qui habet uxorem,
 cogitat, quae sunt mundi, si ergo una sola uxor a Dei amore impedit hominem,
 quomodo qui tantas habuit, et totus in earum libidine uersabatur, quique praedas,

456-484: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 1, pp. 72-74; cf. al-Kindī, pp. 51-63.

447: uillulas] ullulas MD

latrocinia et alia scelera exercebat, Dei Propheta esse potuit? Praeterea in ultima sua
 470 infirmitate positus Mahumet, suis praecepit, ne eum mortuum sepelirent, eo quod
 tertio die assumendus esset in Coelum: ipsique obseruantes praeceptum, cum
 magnis desideriiis exitum expectarunt a Feria secunda, in qua obiit, usque ad
 uesperam quartae Feriae; et tam longa expectatione fatigati, cum nihil aliud in eo
 nisi magnitudinem foetoris crescentem cernerent, tandem sicut retulit Gumbram,
 475 nudum eum proiecerunt; Gumbram tamen filius Elusam dixit, quod lotus et tribus
 uestibus indutus sepultus sit. Fuit autem per quatuordecim dies infirmus et fertur,
 quod per septem dies morbo pleuritico aegrotauit, amisitque sensum, quem septimo
 die recuperauit. Et iratus est Haly filius Abitalib, eo quod perdiderit sensum. Alia
 uero septima die mortuus est, et intumuit uenter eius et retro curuatus est. Quo
 480 mortuo omnes ab eo decepti reuersi sunt statim unusquisque ad suam, quam antea
 tenuerat, sectam seu idololatriam, praeter paucos suae cognationis, qui expectabant,
 se successuros in Regno. Verumtamen successor Mahumet omni ingenio atque
 astutia illos ad pristinas sectas reuersos ad legem Mahumet reuocauit. Vixit autem
 sexaginta tribus annis, quorum 23 in sua prophetia expendit". Hactenus Christianus
 485 ille Arabs apud Carthusianum.

34. Lupus de Obregon cap. undecimo sui operis contra Mahumetanos Mahumeti
 mortem in hunc modum narrat: Cum Mahumet sexagesimum annum impleuisset,
 Mecham recessit, ubi tribus annis, sine ullo bello transactis, extremum diem
 allaturus morbus illum oppressit, sexagesimum tertium annum attingentem, et cum
 490 ultimum diem sibi imminere nouisset, nobiliores duces ad se coegit, illisque
 commendauit, ut legem ab ipso traditam seruarent, addiditque, ut pro comperto
 haberent, plurimas prouincias a se debellandas, si placuisset illis, ipsas debellare; et
 ut eius morti adessent rogauit: nam adiiciebat, tertio die Archangelum Gabrielem
 restitutum illius corpori animum, et ita ornatum animo et corpore se in Coelos
 495 ascensurum, ubi unicuique eorum sedem paraturus erat. Quod quidem ab illis facile
 creditum. Inualuit morbus, insaniensque Mahumet septem diebus elinguis
 permansit; eo uesania eius peruenerat, ut brachia manusque suas insano furore
 discerperet; omnes eius horribiles motus praesentibus metum ingerebant,
 energumeni instar frendebat, immaniterque dentibus stridebat: intumuit guttur,

487-524: cf. Lup. Obr., *Confut.*, c. 11, f 45u-f 46u; cf. Q. 24.

500 subindeque corpus uniuersum. Die decimaquarta, postquam decubuerat, usu linguae sibi reddito, adstantibus eius uxore Haia, et nonnullis ex Mauris, ferociter uociferans diem extremum clausit; ita referunt testata apud ipsos monumenta Suna et Alcoranus lib. 3 Azora 6.

35. Mortuo, uigilias egere Mauri et praecipui Centuriones, ut eum suscitatum
 505 inspicerent: et trium dierum et horarum exacto numero, cum ne signa quidem resurrectionis uiderent, abierunt Mauri, et ipsi quoque soceri, cum foetorem ex corpore exilientem ferre non possent; itaque duobus aliis diebus ita desertus ab omnibus iacuit, donec Haia duobus mancipiis praecepisset, ut illum in area subdiali sepelirent. At serui, cum prae nimio foetore efferre corpus non possent, illud in
 510 terram proiecere; sed gener eius Haly seruos compulit, ut illud humarent in area subdiali, ubi ipsum condiderunt. Pudore statim omnes eius asseclae Mauri suffusi sunt, cum iam, aut mendacium Mahumeti, aut illusio clare patescet. Obiit Mahumet Feria secunda duodecima die mensis (iuxta Mauro) Rabeae: anno Christi 631. "Et ab orbe condito 5331"

515 36. In Regnum eius suffectus est Vbequar eius socer, Haiae parens, qui duobus annis elapsis morbo lethali, non uiolento, interiit. Huic alter Mahumeti socer sucessit Homar. Hic plures Prouincias Imperio suo adiunxit, Damascum et magnam partem Aegypti subiugauit, Hierosolymam rebellem subegit, qui magis Christi, quam Maurorum legibus obstrictus uixit, quippe qui Christianis Presbyteris Tempa
 520 restituere praecepit. Salomonis Templum denuo excitauit, dudum deuastatum a Tito et Vespasiano Imperatoribus; plurimos census Templo donauit ad alendos Christi Sacerdotes; et postquam Christianis Hierosolymam reddidit, Mecham recessit, ubi mortuus est et ex collo demortui Crux, Christique Imago suspensa reperta est; ea propter infensus semper Mauris est, uel extinctus. Illud de Templo Hierosolymitano,
 525 aedificato ab Homar, habet etiam Baronius ad ann. 643 num 2.

37. Exempto rebus humanis Homar, ad Regiam dignitatem euectus est Hozmen gener Mahumeti, qui cum in legis Mahumetanae obseruatione diuisos Mauros animaduerteret; domum Haiae uiduae pergit, tanto malo adhibiturus remedium,

524-525: Cae. Bar., *Ann.*, t. XI, ann. 643, n. 2, p. 352. | **526-536:** cf. Lup. Obr., *Confut.*, c. 11, f 46u-f 47r.

514: 5331] 50331 Md | **520:** restituere] restitui MD; Salomonis Templum denuo excitauit dudum] Iterum denuo Salomonis Templum excitauit diu Md

qua inuita arcam reserauit, quam Mahumet arcam “legationis” appellauerat, in qua
 530 recondiderat praecipua dogmata et capita, quae Mauris tanquam e Coelo immissa
 legerat (quae nec ex theca educere Mahumet, nec in unum scripta uoluerat
 congregari, ne sibi aduersantia scripta patescerent) ex theca schedulas extraxit, et
 in domum suam relatas transcribi iussit; et ex omnibus librum compegit in quatuor
 partes distributum et suis capitibus distinctum; sed hoc fecit absque ullo ordine,
 535 quin quod primo dictum fuerat, primum locum obtineret, posuitque sub eadem
 capitis inscriptione res inter se longe diuersas, minime capitis titulo congruentes. In
 quauis schedula diuersa carmina legebantur, metrum Dauidis Psalmorum imitantia.
 Singula autem capita appellantur Arabice “Zuar” uel “Zohara”, ut loquitur
 Archiepiscopus Rodericus in historia Arabum cap. 6, uel Zora, ut loquitur Doctor
 540 Petrus de Caualleria, uel Azora, ut loquitur Cardinalis Cusa. Totum autem uolumen
 his capitibus compactum appellatur “Alcoran” uel “Alcoranus”, quod teste Ioanne
 Andrea perinde est, ac “Congregario Capitulorum” seu Azorarum, uel Congregatio
 Psalmorum. Quod etiam affirmat Cardinalis Cusanus lib. 1 cap. 1: “Liber legis
 Arabum (inquit) Alcoran”, ob praeceptorum collectionem, atque “Alfurkan ob
 545 discretam capitum separationem nominatur”. Lupus de Obregon ait “Alcoran”, idem
 apud Arabes esse, ac reuelationem, titulumque libri significare, quidquid in lege
 Arabum continetur, fuisse Mahumeto reuelatum a Deo per Angelum Gabrielem.

38. Dicunt autem quidam obseruatores huius libri, (inquit Cusanus ibidem) illum
 aliter in Oriente, aliter in Hesperiiis partibus distingui. Occidentales enim post
 550 orationem, quae praemittitur et mater libri nominatur, aiunt, totum librum Azoras,
 seu capita habere 123. Orientales uero dicunt primam Azoram durare usque ad
 “Soretamaran”, quod est quintum caput in libro Hispaniarum. Alcoran, ut illo
 utebantur in Hispania Mauri, teste Ioanne Andrea constat quatuor libris, quorum
 primus quinque; secundus duodecim; tertius nouendecim; quartus tandem 175
 555 capita complectitur, ac proinde totum constat 211 capitibus secundum hunc

538-540: cf. Rod. Xim., *Hist. Ara.*, c. 6, p. 13; cf. Petr. Cav., *Zelus Christi*, f 129a; cf. Nic. Cusa., *Crib. Alc.*, lib. 1, c. 4, p. 114. | **540-543:** cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 2, p. 118. | **543-545:** cf. Nic. Cusa., *Crib. Alc.*, lib. 1, c. 1, p. 100. | **545-547:** cf. Lup. Obr., *Confut.*, c. 11, f 47r. | **547-552:** cf. Nic. Cusa., *Crib. Alc.*, lib. 1, c. 1, p. 100. | **552-555:** cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 2, pp. 126-127. | **556-557:** 160 capita] *Auctor err.*, cf. Lup. Obr., *Confut.*, c. 11, f 47u.

530: recondiderat] reconderat Md | **533:** transcribi iussit] transcribere iussit Md; ex] *om.* Md | **535:** primo] primum Md

Authorem. At secundum Lupum de Obregon quartus Alcorani liber complectitur 160 capita, ac proinde totum uolumen constat 196 "Capitibus". Vt mihi autem narrauit Matriti anno 1670 Chritianus Arabs, qui sua sponte e Tuneto in Italiam fugit, ut Christianus fieret et ab Eminentissimo Cardinali D. Paschasio de Aragon inter domesticos admissus est ad obsequia familiaria, Tunetani Alcoranum habent in quatuor libros diuisum. Turcae autem Constantinopolitani eo utuntur sine distinctione librorum, ut supra notauimus.

39. Agit autem Alcoranus, inquit Ioannes Andreas, de his, quae Mauri debent credere; de his, quae debent in alia uita sperare, nimirum de gloria bonis conferenda et de poena malis infligenda; de iis, quae debent agere et de his, quae ut illicita debent fugere, uel ut licita possunt facere; agit de creatione mundi, de peccato Angelorum, de expulsionem primorum parentum e Paradiso, de missione Moysis in Aegyptum, et de miraculis et prodigiis, quae ibi operatus est; de Virgine Maria et Iesu Christo, aliisque historiis Veteris et Noui Testamenti, quibus mille fabulas admiscet.

40. Placuit dictis adicere, quae scribit in suo Apologetico Sanctus Eulogius Martyr, Episcopus electus Toletanae Ecclesiae, qui uixit tempore persecutionis Sarracenorum, qui Cordubae Sedem Regni fixerant et floruit ad annum 850 et Martyr occubuit anno Domini 859. "In illo igitur Apologetico exordia Mahumeti describens, inquit: Cum esset pupillus, factus est cuiusdam uiduae subditus. Cumque in negotiis discurreret, caepit Christianorum conuentibus quotidie interesse et, ut erat astutior, tenebrae filius caepit nonnullas collationes Christianorum memoriae commendare, et inter suos brutos Arabes cunctis sapientior esse. Libidinis uero suae succensus fomite, cum patrona sua iure barbarico inire congressus est (id est illa resistente et ob iniuriam indignante.) Moxque erroris spiritus in specie uultus ei apparens, et os aureum sibi ostendens, Angelum Gabrielem esse se dixit et, ut Propheta appareret, imperauit."

41. Cumque repletus esset tumore superbiae, caepit inaudita brutis animalibus praedicare, et quasi ratione quadam, ut ab Idolorum cultu recederent, et Deum

563-569: cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 2, p. 118. | **574-620:** Cae. Bar., *Ann.*, t. XI, ann. 630, pp. 243-244, cf. Eu. Cord., *Apo. Mar.*, PL 115, 859-860.

557: uolumen] uolum Md | **578:** inire] in ira Md; MD | **584:** credentes] credentibus Md | **585:** zelo] om. MD

incorporeum in Coelis adorarent, insinuauit. Arma sibi credentes assumere iubet et
 585 qui nouo fidei zelo aduersarios gladio trucidarent, instituit. Occulto quoque Deus
 iudicio (qui olim per Prophetam Habacuc cap. 1. dixerat: *Ecce ego suscitabo super uos
 Chaldaeos, gentem amaram et uelocem, ambulantem super latitudinem terrae, ut
 possideat tabernacula non sua, cuius equi uelociores lupis uespertinis et facies eorum,
 ut uentus urens, ad arguendos fideles et terram in solitudinem redigendam*) nocere
 590 eos permisit. Primum namque fratrem Imperatoris, qui illius terrae ditionem
 tenebat, interimunt et ouantes de triumpho uictoriae gloriosi effecti, apud
 Damascum Syriae Urbem Regni principium fundarunt. Psalmos denique idem
 Pseudo-Propheta in ore insensibilium animalium composuit, uitulae scilicet rubrae
 memoriam faciens. Araneae quoque muscipulae ad capiendas muscas historiam
 595 texuit. Vpupae praeterea et ranae cantus quosdam composuit, ut foetor unius ex eius
 ore eructaret, garrulitas uero alterius in eius labiis non desineret.

42. Alios quoque ad condimentum sui erroris, in honorem Ioseph, Zachariae, siue
 etiam genitricis D. Mariae stylo suo digessit. Cumque in tanto uaticinii sui errore
 duraret, uxorem uicini sui nomine Zeidi concupiuit et suae libidini subiugauit. Quod
 600 scelus maritus eius sentiens exhorruit, eamque Prophetae suo, cui contradicere non
 ualebat, permissit. Ille uero, quasi ex uoce Dominica, in lege sua illud annotauit,
 dicens: cumque mulier illa displicuisset in oculis Zeidi et eam repudiasset,
 sociauius eam Prophetae nostro in coniugium; quod caeteris in exemplum et
 posteris fidelibus id agere cupientibus, non sit in peccatum. Post cuius tanti celeris
 605 factum mors animae et corporis illius simul appropinquauit. At ille interitum sibimet
 imminere praesentiens, quia propria uirtute se nullo modo resurrecturum sciebat
 per Angelum Gabrielem, qui ei in specie uulturis apparere, ut ipse aiebat, solitus erat,
 resuscitaturum se tertia die praedixit.

43. Cumque animam inferis tradidisset solliciti de miraculo, quod eis pollicitus
 610 fuerat, ardua uigilia cadauer eius custodire iusserunt. Quem cum tertia die
 faetentem uidissent et resurgentem nullo modo cernerent, Angelos ideo non adesse

586-589: cf. Hab. 1, 6-9.

594: muscipulae] muscaeque Md, MD | 597-598: siue etiam genitricis] et genitricis MD | 602: mulier]
 mulieri Md | 606: imminere] in minere Md | 608: resuscitaturum] resuscitandum MD | 610: custodire]
 custodiri MD

dixerunt, quia praesentia suorum terrentur. Inuento igitur salubri, ut putabant, consilio priuatum custodia cadauer eius reliquerunt: statimque uice Angelica ad eius factorem canes ingressi, latus eius deuorauerunt. Quod reperiens factum, 615 residuum cadaueris eius humo dederunt, et ob eius uindicandam iniuriam, annis singulis canes occidere decreuerunt, ut merito cum eo habeant illi participium, qui pro eo dignum meruerunt subire martyrium. Digne ei quidem accidit, ut canum uentres tantus ac talis Propheta repletet, qui non solum suam, sed multorum animas inferis tradidisset. Multa quidem et alia scelera operatus est, quae non sunt scripta 620 in libro hoc: hoc tantum scriptum est, ut legentes, quantus hic fuerit, agnoscant. Hactenus Diuus Eulogius apud Baronium tom. 8 ad annum Christi 630.

44. His relatis subdit Baronius: porro haec et alia plura in detestationem sectae nefandae publicis scriptis ab eodem Authore uulgata, in oculis ipsorum Sarracenorum tunc grassantium in Hispanias liquet, ut plane non contemnenda ea 625 sint scripta, quae in oprobrium ipsorum Sarracenorum, de tali impostore, ueluti Propheta, gloriantium, coram ipsis obiecta fuere.

45. Venerabilis quoque Abbas Petrus Cluniacensis, qui D. Bernardo Coaetaneus fuit, et floruit ad annum Christi 1130 cum uisitaret sui Ordinis Monasteria in Hispaniae Regnis, legem et uitam, atque doctrinam Mahumeti de Arabico in Latinum transferri 630 curauit, ut testatur Carthusianus lib. 2 art. 3 et inter alia scribit: “Mahumetum paulatim crescendo, contiguosque insidiis, rapinis, incursionibus frequenter infestando, quos poterat furtim, quos poterat publice occidendo, terrorem sui auxisse, ac tandem ad Regnum gentis suae aspirare caepisse: cumque uniuersis resistentibus, uideret hac uia non posse se consequi, quod sperabat; Religionis 635 uelamine, ac diuini Prophetae nomine Regem fieri attentasse; interim coniunctum ei Sergium Monachum Nestorianum, qui Scripturas Sacras secundum Nestorii intellectum ei exponens Christianum Nestorianum effecit”. Atque ut tota iniquitatis plenitudo in Mahumetum conflueret; adiunctos illi fuisse Iudaeos qui, ne uere Christianus fieret, dolose praecauentes, homini rebus nouis inhianti, non

622-626: Cae. Bar., *Ann.*, t. XI, ann. 630, p. 244. | **630-653:** cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 3, pp. 76-77; cf. Petr. Ven., *Summ.*, pp. 205-208.

613: priuatum custodia] sine custodia MD; uice Angelica] uice Angelorum MD | **616:** habeant] habebant Md, haberent MD | **629:** et] *om.* MD

640 Scripturarum ueritatem, sed fabulas suas, quibus nunc usque abundant,
insibilarunt: sicque ab his Doctoribus Iudaeis et Haereticis instructum, Alcoranum
suum condidisse, et tam ex Iudaicis fabulis, quam Haereticorum figmentis confectam
Scripturam barbaro suo modo contexuisse, “eamque sibi a Gabriele Angelo per
645 partes allatam mentitum, gentem ignorantem lethali haustu infecisse, tandemque in
Regem ab eis, ut concupierat, sublimatum esse, et languescente, immo pene
deficiente Romano Imperio, permittente eo, per quem Reges regnant, Principatum
Arabum seu Sarracenorum hac peste infectorum surrexisse; uique armata maximas
Asiae partes cum tota Africa, ac parte Hispaniae paulatim occupando, in subiectos,
sicut Imperium, sic et errorem transfudisse: denique Mahumetum in uirtute gladii
650 se missum perhibuisse; cum enim ipse legem suam praedicans per paucos sibi
attraxisset, idcirco tam ipsum, quam sibi adherentes concorditer statuisset, legem
suam ui armorum inferre, quoniam ensis timor saepe plusquam rationis efficit
amor”. Haec ille.

CAPVT TERTIVM

Mores et instituta Mahumetanorum.

46. Vt Christi minister plane instructus notitia morum et Religionis Maurorum,
possit illorum conuersionem facilius procurare et auidius desiderare, utile mihi
5 uisum est, hic describere modum et formam uiuendi, quam Turcae Mahumetani
tenent. Et totum hoc extraxi ex Prologo cuiusdam Authoris Galli, Constantinopolim
ad Turcam Regii Christianissimi legati, quem Prologum facit ad Alcoranum, Gallice
ex Arabico ab ipso uersum, quod uolumen mihi ostendit Excellent. Dominus Comes
de Oropesa, et ipse ex Gallico Idiomate in Hispanum uersa dogmata et mores mihi
10 dedit; et ita se habent.

47. Turcae in unum Deum credunt, sed unam tantum personam, Creatorem Coeli et
terrae, bonorum remuneratorem, punitoremque malorum, qui Paradisum condidit
ad munerandos bonos, infernum ad ultimam et extremam punitionem delictorum.

48. Firmissime credunt Mahumetum esse maximum Dei Prophetam a Deo in orbem
15 delegatum, ut homines uiam salutis doceret: illi uero suo Idiomate seipsos uocant
“Musulmanos”, quod idem est, ac in Deo resignati, aut saluati.

49. Credunt Moysis Decalogum et illum obseruare tenentur. Dies Veneris illis festus,
sicut dies Dominicus Christianis; et hac die in Templum conueniunt ad habendum
orationes suas et preces. Tenentur quinquies in die orare, mane, meridie, uesperi,
20 Occidente Sole et una hora post Occasum Solis.

50. In Mense, aut Luna, apud ipsos Ramazam, ieiunium seruant; et hoc tempore
totum diem ieiuni agunt, nec cibum, nec potum libant, usque dum Sol occidat; tunc
uero ex omnibus comedunt et cibis cunctis et potatione multiplici se onerant,
excepta tamen porcina carne et uino, quae res omni tempore illis interdictae sunt.
25 Hoc ieiunio peracto celebrant festum Magni Bairam, sicut Christiani Pascha
celebrant.

11-76: Du Ryer, *Alc.*, Sommaire de la religion des turcs.

9: Oropesa] Jarandilla Md | **16** Musulmanos] Musulmanae Md | **19:** uesperi] uespera Md

51. Expendunt plurimum in aedificatione Templorum et Xenodochiorum, obliganturque pauperibus in eleemosynas decimam partem lucri anno praecedente facti, prima die anni elargiri.

30 52. Persuadent sibi, post lotionem corporis, factam dicendo aliquam orationem huic ritui accommodatam, omnem maculam peccatumque animi abstergi: quapropter saepissime lauantur et praesertim antequam orationes suas recitent.

53. Praeter circumcisionem alia Sacramenta non habent; dant operam, ut filii septimum annum, aut octauum agentes circumcidantur, et hoc statim ac proferre
35 possunt haec uerba: “La illa illa Alha Mehemet Rasulalha”; id est: “Vnus Deus tantum est, Mahumet est eius Propheta et Apostolus”. Haec est eorum fidei protestatio. Attamen in toto Alcorano de circumcissione non fit mentio; sed dicunt, se illam obseruare, imitantes Abrahamum, cuius legem uenerando approbat Mahumet.

54. Credunt Alcoranum missum fuisse e Coelo per Angelum Gabrielem in diuersis
40 temporis interuallis Mahumeto, Mecham et Medinam habitanti; nam Iudaei et Christiani sacras litteras et legem Dei corruperant.

55. Permittitur illis simul quatuor uxores habere, et tot filios et ancillas, quot alere possint.

56. Vxores dimittere, ubi placuerit, possunt, soluta earum dote et iterum alias
45 ducere, prout illis libuerit; uerumtamen feminae expectare tenentur, donec clare constet, grossiores factas fuisse, quam ante nuptias.

57. Mariti tenentur alimenta filiis praestare et illorum curam agere.

58. Filii ex ancillis suscepti eius conditionis sunt, ac ex uxoribus suscepti et omnes legitimi reputantur.

50 59. Habent Tempa et Xenodochia longo censu instructa. Habent Religiosorum coenobia, qui austere et in exemplum aliorum uiuunt; obediunt superioribus suis; ad fistularum et aliorum musicorum instrumentorum sonitum saliunt, suas preces et orationes dicunt.

28: anno praecedente] anni praecedentis Md | 30-31: huic ritui] huius ritus Md | 43: possint] possunt MD

60. Sunt apud ipsos alii Religiosi per orbem uagantes; hic saepius nudi uagantur;
 55 utuntur interdum ueste uesanorum illius plagae; pellem in frusta dissecant; ut sancti
 coluntur; stipe collecta uiuunt, quae nunquam illis deficit. Vtrique Religiosi “Dreuis”
 uocantur, et noti sunt ob peculiarem uestem; tamen possunt religionem deserere et
 uxorem ducere, ubi libuerit.

61. Nec credunt Christum esse Filium Dei, nec credunt in Trinitatem. Aiunt Chritum
 60 esse magnum Prophetam et natum fuisse ex Virgine Maria, illaesa eius uirginitate,
 ante et post partum, conceptumque fuisse inspiratione, aut inflatione Diuina sine
 Patre, sicuti Adamus creatus fuit sine Matre, Christumque non fuisse crucifixum, sed
 assumptum a Deo in Coelum, iterumque uenturum ad terras ante exitium mundi, ad
 confirmandam legem Mahometi; et asserunt, Iudaeos arbitantes, se Christum
 65 crucifigere, crucifixisse alium illi similem.

62. Preces pro mortuis fundunt: Sanctos suos inuocant, quorum longam historiam
 habent; at Purgatorium esse minime credunt; plurimi illorum sibi persuadent,
 animos et corpora simul in sepulchris condita iacere usque ad diem Iudicii.

63. Mecham et Medinam Villas Arabiae maxime uenerantur; nam Mecae Mahumet
 70 natus est, Medinae Coronam Regni accepit. Frequentes peregrinationes factitant ad
 has ciuitates apud ipsos Sanctas; Hierosolyma quoque illis uenerationi est, nam ibi
 orti et commorati sunt plurimi Prophetae.

64. Campanarum usus apud ipsos non est; ad horam orationis in summum fastigium
 turris ascendunt Sacerdotes, quae semper ad latus Templi porrigitur; hinc elata uoce
 75 populum ad orationem congregant, precem aliquam fundendo in hunc finem
 dispositam. Hucusque Author Gallus.

65. Qui plura desiderauerit de Mahumetanorum moribus, legat R. P. Fr. Antonium del
 Castillo, Ordinis S. Francisci in suo “Deuoto peregrino et itinerario Terrae Sanctae”,
 lib. 3 cap. 6 ubi describit uitam eorum, quos Mauri Santones uocant; eamque coram
 80 Mahumetanis referre, sufficit ad confusionem magnam ipsorum; nemo enim rationis
 particeps et in regione politica educatus est, qui non erubescat, et pudore

79-92: cf. Ant. Cast., *Dev. Per.*, lib. 3, c. 6, pp. 209-215.

57: Dreuis] Drenis Md, MD | 64: se] om. Md

suffundatur, cum audit, ut Sanctos a Mauris haberi eos, qui talia agunt; et incredibile uideretur, nisi a Viro Religiosissimo, et testi oculari eorum, quae narrat, referrentur. Quid enim absurdius, quam homines rationis compotes magnae felicitati sibi
85 tribuere, quod Santones illi domos eorum ingrediantur, et cum ipsorum uxoribus congregiantur, uel eorum filias corrumpant; et de tanto dedecore gratulationes ab amicis, et a conciuibus excipere, sibique persuadere, uxores suas et filias ex hoc pudendo congressu sanctificatas manere? Et tamen ita reuera est, ut refert Religiosissimus Author, qui multas Turcarum Ciuitates peragrauit. Certe
90 Mahumetani in Hispania his auditis, ita erubescunt, ut dicere cogantur, illa ita non se habere, sed a Christianis confingi in opprobrium Turcarum. Sed haec hic scribere, nec uacat, nec libet; tu apud hunc Authorem lege.

84: sibi] suae Md | 88: congressu] congressa Md

LIBER SECVNDVS

In quo continentur apertae aliquae demonstrationes contra hanc sectam, quae confirmantur ex mirabilibus quorundam Mahumetanorum conuersionibus; specialiter uero falsitas Alcorani conuincitur ex eo, quod ponat ultimam felicitatem
5 hominis in delectationibus corporis.

CAPVT PRIMVM

Prima demonstratio. Inde petita, quod ante Mahumeti aduentum per sexcentos et amplius annos, homines in Christiana Religione saluari poterant: ex quo euidenter infertur, illam esse ueram et sectam Mahumetanam ipsi oppositam esse falsam.

- 10 1. Hanc Demonstrationem ex dictis in tota disputatione circa Christi diuinitatem, sic conficio. Euidens est Deum existere et habere prouidentiam circa hominum salutem; neque eos creasse ad comedendum et bibendum et quaerendas delectationes corporeas, sicut quaerunt bruta; sed ad hoc, ut ipsum tanquam Creatorem in hac uita colerent et super omnia diligerent et aliquam ueram felicitatem in alia uita
15 obtinerent; ergo euidens est, Deum tradidisse hominibus legem, per cuius obseruationem ipsum colerent et aeternam felicitatem obtinerent. Vnde sicut euidens est, Deum semper fuisse, ita euidens est, post conditum uniuersum semper habuisse in mundo aliquam ueram Religionem et legem, in qua homines saluari possent; cum enim euidens sit, in omni tempore uere procurasse hominum salutem,
20 euidens quoque est, omni tempore prouidisse hominibus legem et Religionem, per cuius obseruationem tenderent in felicitatem ultimam, ad quam sunt creati; nec enim Deus serio potest desiderare, ut homines perueniant ad terminum, nisi praestituendo uiam, per quam ambulando, peruenire possint ad ipsum; nec potest serio procurare finem, quin prouideat medium necessarium ad eius consecutionem.
- 25 2. Manifestum deinde est, ante aduentum Mahumeti non fuisse legem a Mahumeto promulgatam; ergo cum manifestum quoque sit, sexcentis annis ante aduentum Mahumeti fidem Christi fuisse per totum orbem promulgatam; uel dicendum est, illis sexcentis annis nullum hominem salutem aeternam obtinuisse, immo nec obtinere potuisse, uel dicendum est, illam obtinuisse, uel obtinere potuisse, fidem Christi
30 amplectendo et eius legem Euangelicam obseruando.

3. Probaturn assumptum, quia si nulla erat tunc in mundo uera fides, ueraque Religio a Deo data, nullus tunc saluabatur; quia sine uera fide impossibile est placere Deo, et sine obseruatione legis a Deo prouenientis, impossibile est, ueram felicitatem, ultimumque finem consequi: unde tunc Deus creasset homines dumtaxat ad
 35 comedendum et bibendum in hac uita, sicut bestias, quod est per se falsum et Deo indignum. Si autem erat tunc aliqua uera fides, ueraque Religio, nulla alia esse poterat, quam Christiana. Nam ante aduentum Mahumeti solum erant in mundo tres Religiones, leges, uel fides; nempe Religio et fides Gentilium, qui idola colebant; Religio et fides Iudaeorum, qui Messiam expectabant; et fides et Religio
 40 Christianorum, qui Deum Vnum et Trinum colebant, et Christum tanquam uerum Deum et hominem adorabant; ex iis autem tribus fides gentilium erat manifestus error; nam Mahumetus ipse in Alcorano saepe dicit, se esse Prophetam a Deo missum ad exterminandam idololatriam. Fides autem Iudaeorum erat etiam post aduentum Christi omnino uana et inutilis ad salutem; nam Mahumetus in Alcorano
 45 saepe repetit, Christum esse Messiam in lege et Prophetis promissum, et fuisse insignem Prophetam Virumque sanctissimum; Iudaei uero illum ut Impostorem et blasphemum execrabantur, ac proinde erant certo extra uiam salutis; quare, uel dicendum est, nullum hominem illis sexcentis annis fuisse saluatum, uel dicendum est, solum in Religione Christiana fuisse salutem; cum ergo primum sit manifeste
 50 absurdum et Deo indignum, debet necessario dici secundum: ergo tunc Religio Christiana erat apta ad salutem, ergo erat uera. Patet consequenter quia lex falsa non est a Deo, neque descendit de Coelo; lex autem quae non est a Deo, neque e Coelo descendit, non potest ad Deum ducere, neque ad Coelum euehere. Vnde euidens est, fidem in qua homines saluantur, esse ueram et esse a Deo. Ergo uera erant dogmata,
 55 quae lex Christiana tunc profitebatur; nempe Deum esse Trinum et Vnum, et Christum esse hominem et Deum simul. Nam si haec dogmata essent falsa, fides ipsa Christiana falsa et erronea esset, ac proinde non esset a Deo, sed a diabolo, neque ad Coelum duceret, sed ad infernum.

4. Quod si illis sexcentis annis uerum erat, Deum esse Trinum et Vnum et Christum
 60 esse Deum et Hominem, euidens quoque est, Deum post aduentum Mahumeti esse Trinum et Vnum et Christum esse Deum et Hominem: ergo Alcoranus diserte hoc

40: Christianorum] Christiana Md; colebant] colebat Md | 41: adorabant] adorabat Md | 57: esset] erat Md

negans, non est lex uera, sed manifeste erronea, neque Deum habet Authorem, sed diabolus; et Mahumetus non fuit Propheta, sed Impostor et deceptor. Sequela est euidens: quia cum Deum esse Trinum, non sit accidens, sed substantia, si Deus aliquando fuit Trinus, semper necessario est Trinus, et cum propositio aliquid affirmans de praeterito, si semel uera est, semper permaneat uera; sane si illis sexcentis annis uerum erat affirmare, Deum factum fuisse hominem, sane id etiam modo uerum est, semperque erit uerum. Et cum Christus, qui tunc existebat in Coelo, idem sit, qui modo existit ibidem, sane si tunc erat Deus, etiam modo est Deus.

70 5. Hoc argumentum primum Deus mihi suggessit, cum in Vrbe Malaga e nostro Collegio tenderem ad Theatrum Comoediarum ad concionandum Mahumetanis: hic enim locus consulto electus fuerat ad eas conciones habendas, in eumque confluebat tota Ciuitatis nobilitas, tam Ecclesiastica, quam saecularis. Venerat ad concionem inuitus quidam Mahumetanus cum sua uxore, et timens, ne illa peteret Baptismum, 75 mortem ei minatus est, et dum me concionantem audiebat, oculis toruis minas repetebat. Sed cum hanc demonstrationem audiuit, diuina gratia repente illuminatus, et filium paruulum, quem inter brachia complectebatur, dimittens, a sede prosiliit, et in tabulatum ascendit, alta uoce Baptismum petens, cum ingenti Christianorum plausu, et maxima uxoris maestitia. Posteaque seipsum explicans 80 dicebat: tres dumtaxat sunt domus, nempe domus Moysis, domus Christi et domus Mahumeti; domus Moysis aliquando fuit domus Dei, sed postquam Christus uenit, iam domus illa corruit, et iam non est domus Dei; domus Christi est plane domus Dei; domus autem Mahumeti postea superueniens nequit esse domus Dei, quia est domus contraria domui Christi et Deus nequit sibi ipsi contrarius esse. Et hunc 85 aliosque triginta duos infideles ad ueram Christi fidem conuersos, sacrisque mysteriis imbutos die Euangelistae Ioanni Sacra e Collegii nostri Ecclesia in Cathedralem ingenti comitatu ductos sacro fonte lustrauit Illust. ac RR. D. D. Ildephonsus a S. Thoma e Sacro Praedicatorum Ordine, Episcop. Malacensis, quem dum memoro, gratum denuo animum pulsant effusissima illa humanitas, qua 90 tenuitatem nostram excepit, et de uictu, uestituque indulgentissima nobis largitate prouidit. Quae cum mente nequaquam exciderint, nec calamum subterfugere

75: ei] *om.* Md

potuerunt, quin eorum rursus memoriam iucundissime refricaret, figeretque monumentum nostrae aduersus tantum Virum obseruantissimae gratitudinis.

CAPVT SECVNDVM

Secunda demonstratio.

Petita ex eo, quod Mahumetus prohibuerit suis omnem de Religione disputationem et uoluerit legem suam gladio potius, quam rationibus persuaderi.

- 5 6. Alia deinde conficitur ratio ex dictis in tota disputatione, qua falsitatis conuincatur Mahumetana secta: nam cum unus sit Deus, una tantum debet esse uera fides, ueraque Religio, in qua homines saluentur et omnes sectae, oppositae uerae Religioni, debent esse falsae. Ergo cum Deus uelit omnes homines saluos fieri, uult omnes homines uenire ad profitendam ueram fidem, ueramque Religionem
- 10 amplecti. Ergo uera Religio, ueraque fides debet habere signa et notas, quibus possit ab omnibus dignosci; et ideo dicitur Deus posuisse in sole Tabernaculum suum, quia nimirum ueram Religionem, ueram Ecclesiam, in qua homines saluari possint, ita conspicuam reddit, ut possit ab omnibus uideri, si illam uere quaerant. Vnde P. Valentia 2. 2 disp. 1 q. 1 punct. 7 omnium Theologorum nomine sic sapienter
- 15 pronuntiat: “Ab orthodoxis Doctoribus secundum certissima et clarissima Sanctae Scripturae testimonia Ecclesia uisibilis dicitur, id est, sic in luce hominum, et in conspectu posita, ut quouis saeculo euidenter internosci et quasi digito demonstrari queat congregatio illa, quam Ecclesiam ueram determinate credere possis, ac debeas”. Quare de uera Religione, ueraque Dei Ecclesia, intra quam possunt homines
- 20 saluari, debet uerificari illud, quod dicitur Sap. 6. *Clara est sapientia, et quae nunquam marcescit, et facile uidetur ab iis, qui quaerunt eam*. Debet ergo uera Religio, ueraque Dei Ecclesia habere argumenta euidentia credibilitatis, seu argumenta, quibus possint homines induci et obligari ad credendum, illam esse ueram Religionem et a Deo datam. Si enim haec argumenta non haberet, non esset ciuitas
- 25 supra montem posita, nec esset Tabernaculum Dei in Sole, id est in clara luce positum: nec daretur obligatio illam suscipiendi, nec homines possent dignoscere, illam potius, quam sectam ipsi oppositam, esse ueram, ut eam amplecterentur: quod plane est absurdum, et impossibile; implicat enim, Deum uelle, ut homines

20-21: cf. Sap. 6, 13.

15-19: Gre. Val., *Comm. Theo.*, t. III, disp. 1, q. 1, punct. 7, *Sexta Ecclesiae proprietates*, 141-142.

3-4: Petita ex eo (...) persuaderi] om. Md

amplexantur ueram Religionem et non dare illis media, quibus dignoscere possint,
 30 quaenam sit uera Religio seu quaenam sia a Deo. Ex hoc principio deducitur
 Mahumetanam sectam, prohibentem disputationes in materia Religionis et
 praecipientem, ne ratione persuadeantur homines illam amplecti, sed gladio et ui
 cogantur, non esse legem a Deo latam et Mahumetanos temere illam profiteri. Nam
 uel habent rationes et fundamenta, quibus sibi persuadeant, et aliis persuadere
 35 possint, Mahumetanam professionem Deum habere Authorem, uel non? Si non
 habent: ergo temere illam amplectuntur, nam magna est temeritas, aliquam
 Religionem seu professionem, ut diuinam et a Deo datam, amplecti, quin praecedat
 prudens fundamentum, quo inducaris ad credendum, illam esse a Deo et possis alios
 inducere. Si habet: ergo iniuste prohibet ea fundamenta proferri. Sane qui habet
 40 nummum aureum, non adulterinum, sed legitimum et iusti ponderis, illius examen
 non metuit, nec oculos refugit aurificis, qui explorandis ponderibus praefectus est.
 Si ergo Mahumetana Religio examen sapientium timet et prohibet examinare, an a
 Deo fuerit data, non est lex a Deo data, sed a Pseudo-Propheta dolose composita, ad
 subiugandos populos et illos in propriam ditionem trahendos. Astute prohibuit hic
 45 impostor suis, etiam sapientissimis et in Alcorano peritissimis, cum Christianis, uel
 Iudaeis disputare de ueritate suae sectae, quia probe nouerat, illius falsitatem ui
 disputationis manifeste detegendam, nec posse ui praedicationis persuaderi,
 Mahumetum fuisse uerum Dei Prophetam, ab ipso missum ad promulgandam
 nouam legem, cum nec uitae sanctitas, nec morum probitas, nec prophetiae, nec
 50 miracula illi testimonium perhiberent; non uitae sanctitas, cum fuerit Mahumetus
 luxuriosissimus, adulter et periurus, et sceleratissimus regnorum depraedator; non
 prophetiae, cum nec in lege Veteri, nec in Christi Euangelio fuerit promissus, licet in
 Apocalipsi fuerit sub nomine Anti-Christi adumbratus, nec ullum miraculum fecerit
 ad probandum, se fuisse a Deo missum; quamuis enim in Alcorano aliqua miracula
 55 a se patrata narret, ea tamen narrat, quae a nullo uisa sunt, ne posset palam de
 falsitate redargui.

35: possint] possent Md | 49: nec] et Md

CAPVT TERTIVM

Tertia demonstratio.

Inde petita, quod Alcoranus docet, unumquemque posse in sua lege saluari,
Christianum in Christiana, Mahumetanum in Mahumetana et Iudaeum in Iudaica.

- 5 7. Cardinalis Bellarminus tom. 1 Controuersiarum lib. 4 de notis Ecclesiae cap. 12
inter notas uerae Ecclesiae Dei ponit sanctitatem doctrinae, quae in eo consistit,
quod nihil contineat falsum, quoad fidei doctrinam; nihil iniustum, quoad doctrinam
morum; unde in Psalm. 18 appellatur: *Lex Domini immaculata, testimonium fidele,*
praeceptum Domini lucidum. Aitque, ex hac nota euidenter ostendi, nullam esse
10 ueram Ecclesiam, nisi nostram, nempe Ecclesiam Christianam Catholicam
Romanam: “Nulla est enim (inquit) secta, uel Paganorum, uel Philosophorum, uel
Iudaeorum, uel Turcarum, uel Haereticorum, quae non contineat aliquos exploratos
errores et rectae rationi manifeste contrarios”. Et enumeratis erroribus Paganorum
et Philosophorum, subiungit, de Mahumetanis idem patet ex Alcorano; nam capite
15 secundo docet, omnes saluari in suis legibus, si eas seruent, Iudaeos, Christianos,
Turcas, cap. 5, 28, 47 et 48 et alibi passim docet, beatitudinem futurae uitae
consistere in cibo et potu, et uxorū multitudine, nec unquam in toto Alcorano
mentio fit actionum spiritualium uisionis, uel amoris Dei. Et capite quadragesimo
tertio dicit Deum et Angelos orare pro Mahumeto. Hic aduerto, Alcoranum apud
20 Turcas haberi sine distinctione partium, uel librorum, ut constat ex Alcorano, quem
in linguam Gallicam transtulit Legatus Regis Christianissimi Constantinopoli degens,
quem e Gallico in Hispanicum idioma conuertit Excellent. Comes de Oropesa ann.
1672 ut Missionariis usui esse posset, et ego codices manuscriptos uidi, et in illis
notaui, apponi titulos capitum, non exprimentes, quae in capitibus continentur; et
25 seriem capitum continuari ab initio usque ad finem sine distinctione librorum. Nam
caput primum inscribitur, “De boue, seu iuuenca; secundum, de stirpe Ioachim;
tertium, de Mulieribus”, et sic de aliis.

8-9: cf. Ps. 18, 8.

5-19: cap. 12] *Auctor err.*, cf. Rob. Bell., *De Concil.*, lib. 4, c.11, pp. 390-391. | 20-27: cf. Du Ryer, *Alc.*

3-4: Inde petita (...) in Iudaica] *om.* Md | 24: exprimentes] *experimentes* Md

8. At apud Mahumetanos, qui olim Hispaniam occuparunt, Alcoranus legebatur cum distinctione librorum, totusque Alcoranus diuidebatur in quatuor libros, quorum
 30 primus quinque capita habebat, secundus duodecim, tertius nouemdecim, quartus centum et septuaginta quinque; atque adeo integrum Alcorani uolumen continebat undecim supra ducenta capita. Ita tamen libri illi sunt dispositi, ut primus tantam faciat molem, quantam secundus, secundus uero tantam, quantam tertius et quartus. Hoc constat ex Mossem Ioanne Andrea prius Mahumetano, qui in Prologo sui libri
 35 testatur, Alcoranum in quatuor diuidi libros, et idem testatur Lupus de Obregon supra citatus. Haec adnotare libuit, quia magna est uarietas in citandis Alcorani capitibus seu “Zoris”, et Cardinalis Bellarminus Alcoranum citat, secundum quod eo utuntur Turcae sine distinctione librorum; fidelissima tamen est eius citatio. Nam Ioannes Andreas refert Alcoranum lib. 1 cap. 2 asserentem: Euangelia Iesu Christi,
 40 et Pentateuchum Moysis a Deo esse data hominibus, et in Coelum ducere eos, qui doctrinam eam obseruant. Idemque dicit de suo Alcorano et cap. 4 iterum ait: “Toram Moysis”, id est “Pentateuchum et Euangelium Iesu Christi esse legem et uiam salutis”. Idemque testatur S. Petrus Paschasius in suo tractatu contra Mahumetanos (cuius supra §. 1 mentionem fecimus) pag. 30 num. 26 ubi haec habet: “Multis in
 45 locis Mahumetus in Alcorano affirmat, Christianos optimam habere et colere legem, esseque in statu saluationis, unde sic ait: Certum est, quod illi, qui in Deum credidere, et Iudaeorum legem custodierint, et sapientes, et Christiani, qui in Deum crediderint, et ultimum esse diem confessi fuerint, beneque fecerint et operati fuerint, mercedem a Deo, et praemium accipient; error non erit super illos, neque formido, doloreque
 50 carebunt.”

9. Hinc euidentem conficitur ratio, ad conuincendum, Alcoranum non descendisse de Coelo, neque eius doctrinam esse a Deo traditam. Nam euidentem est doctrinam falsam non habere Deum Authorem, et euidentem est, esse falsam hanc doctrinam, quae asserit, utramque legem, tam Christianam, quam Mahumetanam, esse aptam, ut in
 55 ea homines saluentur. Nam euidentem est, ex duabus doctrinis contradictorie oppositis non posse esse utramque ueram, sed alteram necessario esse falsam; at doctrina Euangelii et doctrina Alcorani sunt contradictorie oppositae, quod attinet ad

28-35: cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 2, pp. 126-127. | **35-36:** cf. Lup. Obr., *Confut.*, c. 11, f 47r-u. | **39-42:** cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 4, pp. 140-141; c. 11, p. 211; cf. Q 3, 3-4; 5, 47-48. | **44-50:** Pse. Petr. Pas., *Sobr. set. mah.*, tit. 1, c. 3, p. 30; cf. Q. 2, 62.

mysteria Fidei, nam Euangelium docet Deum habere tres Personas realiter inter se distinctas, Alcoranus hoc negat, unam dumtaxat Personam in Deo constituens; 60 Euangelium docet, Christum Dominum esse Deum et Hominem, Alcoranus hoc negat, asserens esse purum Hominem; ergo uel est falsa doctrina Euangelii, uel doctrina Alcorani; ergo non est utraque a Deo; ergo Alcoranus, affirmans, esse utramque doctrinam a Deo et utramque de Coelo descendisse, mentitur et manifestum continet errorem. Ergo lex in Alcorano contenta non descendit de Coelo; 65 ergo lex illa nequit in Coelum ducere suos obseruatores; nam lex, quae de Coelo non descendit, in Coelum ducere nequit; ergo manifeste mentitus est Mahumetus, dum dixit, Christianum saluari in sua lege, si illam obseruet, nimirum credendo, quae praecipit credi et opere exequendo, quae praecipit fieri; et simul saluari Mahumetanum in sua lege, si illam obseruet. Nam si uterque obseruet suam legem, 70 uterque credit, quod lex ut articulum Fidei proponit; et cum leges istae articulos e diametro oppositos proponant, uel Christianus, uel Mahumetanus credit aliquid falsum, ac proinde falsam habet fidem. Qui autem falsam habet fidem, in ea saluari non potest, quia falsa fides non est Fides diuina, siquidem fides est credere Deo loquenti; sine fide autem impossibile est placere Deo; est enim fides salutis 75 fundamentum et impossibile est, ut sine fundamento consistat salutis aedificium.

70: e] ex Md

CAPVT QVARTVM

Quarta demonstratio.

Inde petita, quod saluatio in lege Christi sit certa ex dictis Alcorani, in Mahumetana autem sit dubia.

- 5 10. Hinc manifeste conuincitur, Mahumetanos ex ipsa doctrina Alcorani compelli ad deserendum Mahumetismum et amplectendam Domini nostri Iesu Christi Fidem. Sic enim arguo: Alcoranus uester, uestraque lex palam fatetur, posse homines in Christiana professione saluari; e contra uero omnes Christiani ut infallibilem Fidei articulum credimus, extra Christi Ecclesiam homines saluari non posse; quia sicut
- 10 unus dumtaxat est Deus, ita unica dumtaxat in mundo debet esse Religio uera, in qua homines suam salutem operari possint; reliquae autem sectae et professiones illi contrariae, necessario sunt falsae, quia, quod ueritati opponitur, falsitatem continet. Hanc autem Religionem unicam dicimus esse Religionem Christianam; quia, hanc esse a Deo, euidencia conuincunt argumenta, ut patet ex tota hac disputatione. Vos
- 15 probe nostis, Deum habere in mundo aliquam Religionem, seu professionem, uel fidem, in qua homines saluari possint. Probe item nostis, legem Mosaicam post aduetum Christi iam non esse utilem ad salutem; quia ut articulum Fidei in Alcorano habetis, Chritum esse Messiam in lege promissum; perfidi autem Hebraei, qui modo legem Moysis obseruant, hoc negant et Messiam adhuc expectant; illi ergo meridiana
- 20 in luce caligant et omnes infallibiliter peribunt, nisi Christum agnoscant esse uerum Messiam; ut ipsis palam dixit ipse Christus: *Si non credideritis quia ego sum, moriemini in peccato uestro*. Ioan. 8, 24. Rursus etiam nostis, professionem Gentilium, qui uerum Deum non agnoscunt, esse certissimam ad aeternam perditionem uiam. Ergo palam fatemini, ad salutem aeternam obtinendam
- 25 necessarium esse, uel Religionem Christianam, uel Mahumetanam profiteri. Inde uero ego euidenter concludo, uos esse stultos et imprudentes, si Religionem Christianam non amplectamini; quia stultum est, ex duabus uiis, quae in opinione hominum ducunt ad aliquem terminum, illam deserere, de qua apud omnes conuenit

21-22: Io. 8, 24.

17-18: cf. Q. 4, 171.

3-4: Inde petita (...) sit dubia] *om.* Md | 20: caligant] calligant Md

esse rectam et ad terminum ducere; et illam capere, de qua dubium est, an ducat ad
 30 illum terminum, an ad ingens praecipitium. De Religione Mahumetana uos soli, o
 Mahumetani, dicitis esse uiam rectam ad aeternam salutem. Nos uero Christiani
 omnes ut Fidei articulum credimus oppositum et certissimum iudicamus, illam non
 esse semitam ad coelestem Hierusalem, sed uiam latam ad infernalem Babiloniam,
 neque ad optatum terminum ducere, sed ad inferni praecipitium. De Religione
 35 Christiana, et uos et nos censemus, esse rectam uiam ad salutem. Ergo Religio
 Christiana est uia certa ad salutem; Religio uero Mahumetana est uia saltem dubia.
 Quis autem non uideat, stultissimum esse, quando de summo omnium negotio
 agitur, uiam certam dimittere, per quam certissime possumus ad salutis portum
 peruenire; et uiam capere dubiam, quae forsitan pro portu ducit ad naufragium
 40 aeternae damnationis.

11. Vt Barbari Mahumetani uim huius rationis penetrent, eis exponenda est aliquo
 simili. Huc adesto Haly, Amete, uel si aliud tibi nomen est: Si tua maxime interesset
 Matritum peruenire, et ignorans uiam, dubius haereres in biuio, anceps, an tibi
 pergendum esset per semitam, quae est a dextris, an per illam, quae est a sinistris,
 45 et tunc casu duo uiri graues tibi occurrerent, ab eisque sciscitareris, quaenam ex illis
 uiis duceret Matritum? Et alter tibi diceret; amice, hanc, quae a dextris est, elige, quia
 illam calcans certissime Matritum peruenies; si autem sinistram elegeris, longe
 aberrabis et praecipitium atque mortem inuenies; alter uero tibi dicere, Amice,
 utraque uia, tam dextra, quam sinistra Matritum ducit; dextra tamen planior et
 50 faciliior est: elige, quam malueris. Quid tunc, quaeso, faceres? Abs dubio, inquires,
 dextram eligerem; quia illa ex confessione et consensione utriusque est certa et
 secura; sinistra uero foret dubia et illi me committens, praesentissimo periculo me
 exponerem errandi et operam perdendi, immo et uitam. Recte respondisti: sed nunc
 ex ore tuo te iudico. Via Christianorum est uia certissima ad salutem; quia tam
 55 Christiani, quam Mahumetani credunt, eum, qui per illam incedit, peruenturum ad
 Coelestem Patriam. Via autem Mahumetanorum saltem est dubia: quia Christiani
 omnes credimus, certissime ducere ad infernum et soli Mahumetani creditis, ducere
 ad Coelum. Tene ergo certum et dimitte incertum, et noli te exponere manifesto

45: casu] casus Md | 47: peruenies] perueniens Md | 48: Amice] Amicet Md | 49: dextra] dextera Md;
 dextra²] sinistra Md | 50: Abs dubio] Absdubio Md | 51: dextram] dexteram Md

periculo amittendi saluationem et incidendi in aeternam damnationem. Hoc
60 argumento multi Mahumetani conuicti sunt ad abiurandum Mahumetismum.

12. Simili argumento permotus est inclytus ille Galliarum Rex et strenuus Dux
Henricus Quartus, ut Haeresim Caluinianam abiuraret et fidem Romanam
amplecteretur. Quaesiuit enim a Magistris Religionis reformatae, an in Ecclesia
Romana esset salus? Et affirmarunt. Quaesiuit a Magistris Parisiensis Academiae, qui
65 omnes erant Romanae Ecclesiae filii, an in Ecclesia reformatata esset salus? Et omnes
constantissime responderunt, certissimum esse, neminem posse extra nauim D.
Petri, seu extra fidem Ecclesiae Romanae, naufragium aeternae damnationis
effugere. Tunc prudentissimus Princeps conclusit: Ergo salus est certa in Ecclesia
Romana, siquis firmiter credat, quae credenda proponit et opere exequatur, quae
70 facienda praecipit; in Ecclesia autem reformatata, est dubia, quamuis quis, et credat,
et operetur secundum eius praescriptum. Relinquamus ergo uiam dubiam et
arripiamus certam.

CAPVT QVINTVM

Quinta demonstratio.

Petita ex eo, quod ex confessione Alcorani Christus est Messias in lege Antiqua
promissus et Sanctissimus Propheta.

- 5 13. Mahumetani credunt, Christum Dominum esse Messiam in lege antiqua
promissum et esse Prophetam Sanctissimum; nam, ut inquit Sanctus Petrus
Paschasius pag. 65 num. 83: “Mahumetus dixit, ac in suo Alcorano scribi fecit: quod
Iesu Christus Verbum fuit Dei et Spiritus Dei”. Et ut testatur Ioan. Andreas in sua
confutatione sectae Mahumetanae, quam per tot annos professus est, cap. 11
10 Alcoranus lib. 1 cap. 3 uocat Iesum Christum: Qualimetu Allah, id est, Verbum Dei.
Item uocat illum, “Spiritus Sanctum Dei”, et in eodem capite inquit: Non est aliud
Messias Iesus Christus Filius Mariae, nisi Verbum Dei missum Mariae, et Spiritus
illius Dei, et nuntius ipsius. Et in eodem lib. cap. 2 dicit Alcoranus: Iesum Christum
cum corpore et anima ad Coelos ascendisse. Et lib. 1 Alcorani cap. 1 inquit: Nos, Deus,
15 dedimus Euangelia Iesu Christo Filio Mariae, et adiuuimus eum Spiritu Sancto. Id
testatur quoque Lupus de Obregon supra citatus et liber “Zunae”, seu “Sunae”, qui
magnae est auctoritatis apud Mahumetanos, et continet dicta et facta Mahumeti,
affirmat, “Iesum Christum uenturum, ut Iudicem uerum ad iudicandum hunc
mundum”.
- 20 14. Hoc supposito, sic argumentor: Christus Dominus fuit per uos Messias in lege
promissus ac proinde “Doctor iustitiae et ueritatis”, ut eum Hieremias cap. 23
appellat. Ipseque Mahumetus in Alcorano Zora 44 quae intitulatur Zora Mariae,
uocat Dominum Iesum Verbum ueritatis, ut testatur Doctor Petrus de Caualleria in
Zelo Christi. Fuit Propheta Sanctissimus et a Deo missus, qui ueritatem suae
25 doctrinae innumeris confirmauit miraculis: ergo uera est doctrina, quam
praedicauit. Atqui ipse dixit, se esse uerum et naturalem Dei Filium, uerumque

20-21: cf. Ier. 23.

5-8: cf. Pse. Petr. Pas., *Sobr. set. mah.*, tit. 1, c. 8, pp. 65-66; cf. Q. 4, 171. | 8-15: cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 11, p. 217; cf. Q. 4, 171; 4, 55; 2, 87. | 16: cf. Lup. Obr., *Confut.*, c. 3, f 11r. | 16-19: cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 11, p. 217; cf. Al-Bukh., LX, 49, 118. | 22-24: cf. Petr. Cav., *Zelus Christi*, f 137a; cf. Q. 19, 34.

3-4: Petita ex eo (...) Propheta] om. Md | 6: et] om. Md | 10: Qualimetu] Quali metu Md, MD

Deum, ut constat ex dictis in tota disputatione praecedenti; et dixit in Deo esse tres Personas; ergo uera est haec doctrina; ergo falsa est doctrina Alcorani, illi ex diametro opposita. Rursus Christus dixit: *Haec est uita aeterna, ut cognoscant te uerum Deum et quem misisti Iesum Christum*, id est, hac sola uia obtinenda est uita aeterna, Fide Diuinitatis et mysterii Incarnationis, ut explicauimus disp. praeced. sect. 2. Ergo nemo potest salutem aeternam consequi, nisi cognoscat Iesum Christum esse uerum Dei Filium. Vltcrius, ergo nemo potest salutem aeternam consequi, nisi Baptismum Christi suscipiat, nam ipse Christus dixit Ioan. 35: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu Sancto, non potest introire in regnum Dei*.

15. Quodsi Mahumetani responderint, haec Christum non dixisse, sed eius Discipulos haec falso scripsisse et mundo praedicasse; contra manifeste est, quia uel id malitiose fecerunt et scientes illum fuisse purum hominem, mundum deceperunt, praedicantes esse uerum Deum et falso testificantes, de seipso hoc affirmasse Iesum Christum. Vel hoc fecerunt ex ignorantia et quia non bene perceperunt Christi uerba? Primum dicere non possunt Mahumetani, qui credunt cum Alcorano, Apostolos Viros fuisse Sanctissimos, ut testatur S. Petrus Paschasius pag. 19 suorum operum num. 17 et testatur Ioannes Andreas in sua confutatione sectae Mahumetanae cap. 11, ubi ait Alcoranum lib. 1, cap. 2, lib. 3, cap. 18, multa referre miracula Apostolorum, eosque uocare Haguariyn, id est mundos et Sanctos, auri et argenti contemptores. Deinde penitus incredibile est, Apostolos malitiose praedicasse, ut Filium Dei, Magistrum suum, si scirent hoc esse falsum et nunquam ab ipso assertum: quia hoc ipso sine ullo lucro, uel emolumento temporali enorme committerent crimen, dignumque damnatione aeterna, stulteque desudarent in persuadendo tam insigni mendacio, quod Iudaeis apparebat scandalum, Gentibus uero stultitia, nempe hominem crucifixum esse uerum Deum. Multoque facilius potuissent mundo persuadere ueritatem, nimirum Iesum Nazarenum esse Messiam promissum in lege, insignemque Sanctum et iniuste fuisse a Iudaeis occisum; caeterum fuisse et esse purum hominem, si scirent, hanc esse ueritatem et mendacium esse, quod Christus sit Deus; stulte ergo tam insigne mendacium

29-30: cf. Io. 17, 3. | 34-35: Ioan. 35] *Auctor err.*, cf. Io. 3, 5.

42-43: cf. Pse. Petr. Pas., *Sobr. set. mah.*, tit. 1, c. 1, pp. 19-20. | 43-44: cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 11, pp. 213-215; cf. Q. 3, 49; 36, 13-14; 36, 20-21; 36, 26-27.

praedicarent, frustra que tot peregrinationes et labores aggredierentur. Quid enim ex hoc lucrarentur? Sane nihil aliud, quam persecutiones et tormenta, ipsamque mortem in hac uita, et aeternam damnationem in alia: ergo incredibile est, Apostolos tanta constantia praedicasse Christi Diuinitatem, si scirent, hoc esse falsum et
 60 uoluisset tantum imponere crimen suo Magistro, si scirent, Christum nunquam dixisse, se esse Filium Dei. Ergo certum est, haec non praedicasse, uel scripsisse malitiose. Deinde dici non potest, hoc ignoranter fecisse, quia Euangelista Ioannes diserte narrat, Christum dixisse, se esse Filium naturalem Dei et propterea Iudaeos contra eum lapides sustulisse, et ideo illum crucifixisse, quia hoc de se dicebat: si
 65 autem hoc de se Christus non dixit; non ignoranter, sed malitiose Euangelista scripsit. Deinde incredibile est, Deum permisisse, ut Apostoli per ignorantiam totum mundum deciperent et quod miraculis ueris falsam fidem inuexerint.

16. Quod ulterius urgetur: quia si Apostoli mundum deceperunt, falsa fuit fides, qua ante Mahumetum mundus credidit, Christum esse uerum Deum; ergo nullus
 70 mortalium in illis sexcentis annis ante aduentum Mahumeti saluationem obtinuit; quia nec illam obtinuerunt, qui Moysis legem illis sexcentis annis obseruauerunt, quia post aduentum Messiae iam lex Mosaica abrogata est, et qui illam profitentur, non habent ueram fidem, siquidem credunt, Messiam nondum uenisse; nec item Gentiles, ut patet. Nec Christiani, quia falsam habuerunt fidem, credentes esse
 75 uerum Deum Iesum Christum, si uerus Deus non est: falsa autem fides nequit esse fundamentum salutis, quia sine uera fide impossibile est placere Deo. Est autem euidenter falsum, mundum caruisse uera fide sexcentis annis et nullum hominem salutem tunc obtinuisse. Deinde si Christus non est Deus, nec unquam de seipso hoc affirmauit; ergo fuit plane mentitus, cum dixit Petro: *Tu es Petrus, et super hanc*
 80 *petram aedificabo Ecclesiam meam, et portae inferi non praeualebunt aduersus eam*; praeualuissent enim, si Apostoli falsam fidem in mundum inuexere, nam Ecclesia uera nequit esse fundata supra fidem falsam.

Quod si Mahumetani respondeant (ut respondere solent, ne palam conuincantur) Apostolos quidem sincere et iuxta ueritatem scripsisse Euangelia; Christianos tamen
 85 postea adulterasse et corrupisse illa, addentes ea, quae de Christi Diuinitate et Trinitate personarum habentur in Euangeliiis et Apostolorum libris: postea late hoc

79-80: Mt. 16, 18.

deliramentum impugnabimus, manifeste demonstrantes, non alia esse Euangelia, quae modo habet Ecclesia, quam illa, quae Apostoli scripserunt, eaque pura et incorrupta existere.

88: eaque] et Md

CAPVT SEXTVM

Sexta demonstratio.

Quod uera Religio est illa, quam homines ad moriendum eligunt; sectam autem Mahumetanam nullus unquam Christianus ad moriendum praelegit; cum interim
 5 passim Mahumetani eligant ad moriendum Religionem Christianam, quam ad uiuendum nunquam suscipere uoluerunt. Vbi narrantur mirabiles conuersiones Maurorum in hora mortis.

17. Argumentor sexto: quia illa est uera Fides, ueraque Religio, quam homines in periculo mortis constituti, post sinceram orationem ad Deum fusam, ut eos uiam
 10 ueritatis doceat, ad moriendum eligunt sua sponte et quin ab aliis cogantur; illa falsa, quam homines ob lucrum, uel commodum temporale, uel ob consuetudinem maiorum eligunt ad uiuendum, et a qua in hora mortis rem attente considerantes recedunt. Cum enim Deus sit summe bonus, et misericors, *et uelit omnes homines saluos fieri, et ad agnitionem ueritatis uenire*, ut ait Apostolus 1 ad Thimoth. 2, u. 4
 15 credi non potest de tanta pietate, quod hominem, qui bene moraliter in uita se gessit et honeste uixit, et in morte ad eum fidenter orat, ut uiam ueritatis ipsi aperiat, in morte deserat et permittat, ut diabolus contra illum praeualeat et in falsa secta finiat uitam et damnetur. At quotidiana experientia discimus, multos Mahumetanos qui moraliter bene uixerunt in sua secta, in illaque per multos annos perseuerarunt, quia
 20 eam quasi iure haereditario a parentibus, auis et proauis acceperant, postea uel ante mortem, uel in mortis articulo, post preces Deo fusas ad inueniendam salutis uiam, sectam illam deseruisse et Christianae Religioni nomen dedisse, unice ob desiderium aeternae salutis, et quin ad ullum temporale emolumentum, uel lucrum intenti essent. Econtra uero a saeculo non est auditum, quod aliquis legem Christi
 25 fideliter seruauerit, et uitam bonam et honestam securus sit; et quod iste sua sponte, dum morti propinquus est, Christianam Religionem deserat et in secta Mahumeti uelit mori. Ergo manifestum signum est, Religionem Christianam esse sanctam et Deum habere Authorem et esse rectam et securam ad Coelum uiam eis, qui Christiana praecepta obseruant. Et econtra Mahumetanam sectam non esse

13-14: cf. I Tim. 2, 4.

3-7: Quod uera (...) narrantur] Vbi referuntur Md

30 sanctam, nec Deum habere Authorem, neque ad Coelum, sed ad infernum ducere eos, qui illam observant. In Africa et aliis Regionibus a Mahumetanis occupatis saepe contingit, ut Christiani captiui a fide deficientes Mahumetanam sectam profiteantur; id uero ideo euenit, quia grauibus peccatis irretiti, et a diabolo in captiuitatem redacti, facile a corruptione morum ad infidelitatem transeunt; abyssus enim
 35 abyssum inuocat et peccatum, quod per poenitentiam non deletur, in noua trahit peccata; haec uero multiplicata mentem occaecant et animam disponunt, ut radicem omnis sanctitatis, nempe fidem, amittat. Cum enim peccata fidem quasi captiuam teneant, nec sinant, ut in opera sancta prodeat, Deum prouocant, ut permittat, illam radicem e corde euelli a diabolo. Sic multi propter nimiam auaritiam et cupiditatem
 40 rerum temporalium errauerunt a fide, ut docet Apostolus 1 ad Thimoth. 6, u. 10: *Radix omnium malorum cupiditas, quam quidam appetentes, errauerunt a fide.* Et ideo Apostolus Petrus Epist. 1, cap. 2, u. 6 testatur de quibusdam, quod ob malam uitam amiserunt fidem, *derelinquentes rectam uiam, errauerunt sequentes uiam Balaam.* Et Paulus ad Thimotheum scribens Epist. 1, cap. 1, u. 19 testatur, aliquos propter malam
 45 conscientiam naufragasse in fide, *habens fidem et bonam conscientiam, quam quidam repellentes circa fidem naufragauerunt: ex quibus est Hymenaeus et Alexander.* Et de quibusdam peccatoribus narrat, quia eis defuit charitas, Deum permisisse, ut crederent mendaciis contrariis fidei 2 ad Thessalon. 2, u. 10: *Eo quod charitatem ueritatis non receperunt, ut salui fierent: ideo mittet illos Deus in operationem erroris,*
 50 *ut credant mendacio.*

18. Deinde ob commoda temporalia mali Christiani saepe apud Mauros ad sectam Mahumeti transeunt, quia frequens est apud illos, ut qui Mahumetani fiunt, libertate donentur. Deinde lege sancitum est inter Mauros, ut seruus, qui ex Christiano factus est Mahumetanus, una cum filiis defuncti domini sui haereditatem adeat, possitque
 55 cum uidua matrimonium contrahere. Ita mihi narrauit in Portu Sanctae Mariae anno 1671 Dominus D. Augustinus de la Cerda, antea Muley Larbe Gerife nuncupatus, Regis Tafileti in Africa ex fratre nepos et legitimus illius Regni successor, qui a Deo ad Christi fidem uocatus, solemniter baptizatus est in ea Ciuitate, me praesente,

41: cf. I Tim. 6, 10. | 42-43: Petrus Epist. 1, cap.2 u. 6] *Auctor err.*, cf. II Pt. 2, 15. | 45-47: I Tim. 1, 19-20. | 48-50: II Th. 2, 10-11.

39: euelli] auelli Md

eiusque in Baptismo Patrinus fuit Excellentissimus Dominus Dux de Medinacoeli.

60 Eius patruus Rex Tafilete tyrannus erat: quia cum esset spurius, fratrem suum
legitimum Regem per insidias occidit et Regnum occupauit, quod iure sanguinis
spectabat ad Muley Larbe, utpote primogenitum germani fratris e patre et matre
Regis occisi; eius namque parens, antequam Rex occideretur, uita functus erat morte
naturali, ac proinde ipse legitimus erat Regni successor. Tyrannus uero timens, ne
65 Muley Regnum inuaderet, ei necem parabat; quam ut effugeret, ad arcem
Christianam de Alarache confugit; cuius Gubernator, timens, ne per uim Rex Tafilete
uellet arcem adoriri, ut fugitiuum Principem caperet, eum in Hispaniam tranmissit;
et in custodia Portus Sanctae Mariae seruabatur, cum ad Fidem a Deo uocatus est ex
conuersione cum Religioso Augustiniano; et quia, ut ipse narrabat, ei apparuit D.
70 Augustinus, qui Baptismum petere iussit. Inde eductus traditus est Religiosis Sancti
Augustini in mysteriis Fidei instruendus, et in eorum Coenobio commorabatur, cum
P. Ioannes Gabriel Guillen et ego e Gadibus ad Portum transfretauimus, uocati ab
Excellentissima Ducissa ad Missionem habendam in ea Ciuitate; et ex eius
praescripto in sacro illo Coenobio hospitio excepti sumus, et a Religiosissimis illis
75 Patribus benignissime et liberalissime accepti. Princeps iste non modico nobis
adiumento fuit ad conuersionem Mahumetanorum, qui eum ut legitimum Regni
successorem colebant et antequam Fidem Christi susciperet, ei necessaria ad uictum
et uestitum suppeditabant. Huius conuersionis conscia Regina Maria Austriaca, quae
Hispaniae Regna pro minoritate Caroli Regis filii sui gubernabat, regia liberalitate
80 eum beneficiis cumulauit et iussit, ut in Mediolanensi ditione Ducem cum duplici
equitum turma ageret. Ab hoc igitur principe eam notitiam hausi.

19. His ergo de causis saepe accidit, ut Christiani in Africa Fidem Christi deserant, et
sectam Mahumetanam, exterius saltem, profiteantur. Nunquam tamen in Africa hoc
monstrum uisum est, quod aliquis captiuus Christiane inter Mauros uixerit, legem
85 Christi fideliter seruans et in ea constanter perseuerans, quin nec minis, nec
promissis ab ea diuelli potuerit; et tamen quod morti propinquus, sectam
Mahumetanam sponte amplexus sit. Imo omnino nullus inter Mahumetanos unquam
Christianus uersatus est, qui Christianam et honestam uitam agens, ex desiderio
suae aeternae salutis et non ex cupiditate temporali lucri, et meliorem experiendi
90 fortunam in hac uita, sua sponte circumcisionem Mahumetanorum subierit et
Mahumetanam sectam suscepit. Econtra uero quotidie in Hispania inuenire est

Mahumetanos, qui si a Christianis inuitentur ad nostram Sanctam Fidem, obstinate sic respondeant: Pater meus Maurus, auus meus Maurus et proauus meus Maurus extitit, et in Fide Maurorum mortuus est; et ego quoque Maurus ero usque ad
 95 mortem. Sic in Baetica saepissime mihi responsum est a Mahumetanis, quos in familiari conuersatione ad Christum pertrahere tentabam. Et tamen ii ipsi, cum mortem appropinquantem uident, Baptismum petunt et Christiani fiunt. Huius rei aliqua exempla subiiciam.

20. Postquam Malacae Mauris concionatus sum et solemniter una die triginta tres
 100 baptizati sunt ab Illustrissimo Episcopo, praeter alios, qui priuatim sacro fonte lustrati fuerant, inualuit apud Mahumetanos perfidos fama, et per finitimas urbes et oppida uulgata est, Sacerdotem Christianorum (Papacem ipsi uocant) fascinis infecisse Mahumetanos in Malaca degentes et ueneficiis eos ad Fidem Christi traxisse: cauerentque proinde reliqui, ne ab hoc insigni Mago et uenefico
 105 deciperentur, et amuletum pararent ad amouenda ueneficia. Post Missionem Malacensem et alias per finitima oppida peractas, Illustrissimus Episcopus a Marchione de Assentar Ceutae governatore per litteras rogatus, nos in eam urbem missit cum tribus aliis Sacerdotibus saecularibus, ut in ea de more Missioni incumberemus. Ea uero Missione peracta, P. Ioannes Guillen amantissimus meus
 110 socius (quem per sex continuos annos in Missionibus comitatus sum, uiri zelum, conscientiae puritatem et acrem animi contentionem ad indefesse laborandum in uinea Domini, illustresque alias uirtutes admiratus, ob quas meruit gratiam Baptismalem Coelo inferre, ut testatus est Sacerdos nostrae Societatis, qui eius confessionem generalem in nostro tyrocinio Matritensi, ubi Rectorem agebat, a
 115 Missionibus auulsus, ad extremum uitae excepit: obiit Matriti 19 Ianuarii anni 1675 aetatis 48) cum uno Sacerdote saeculari Esteponam profectus est; ego uero cum reliquis duobus Maruccam perueni; et uix illuc aduentaram, cum Mahumetanus quidam, inter suos magnae authoritatis et qui omnium sapientissimus habebatur, qui in illis maritimis oris captiui tenebantur (utpote qui in Fez Mauritaniae urbe in
 120 Collegio quodam alumnus et collega fuerat, et in Mahumetana lege peritus erat, totumque Alcoranum memoria tenebat) Mahumetanos omnes ibi commorantes congregauit, illisque persuasit, me praestigiatores et ueneficos esse; attendite,

94: ero] om. Md

inquiens, hunc Papacem e pulpito praedicantem et animaduertetis, eum brachia et manus identidem mouere, ut fascina et ueneficia diffundat, et audientes seducat;
 125 gestus ipsos et oratorias actiones praestigias interpretatus. Vnde quoties mouebam brachia, uel manus ad exprimendos mentis affectus, toties, dicebat, me uirulentas incantationes spargere. Et quo illos facilius deciperet, conuiuium eis parauit, a singulis sponsonem, uel ius iurandum exprimens, non petendi baptismum; et ne attenderent, et quae dicebantur, intelligerent, ante concionem ipsos inebriabat. Et
 130 ita obturauerunt aures suas, et nullus eorum ad Fidem Maruccae conuersus est, quamuis fortius ibi, quam alibi praedicauerim.

21. Interim Esteponae P. Ioannes Gabriel Guillem, qui nunquam Mahumetanis praedicauerat, quadam die, dum ad Christianos de morte concionem haberet, in qua defuncti cranium populo ostendens, et hominem mortuum, qui ad uiuos uerba
 135 faceret introducens, audientium animos uehementer commouebat; ad finem concionis pauca, sed ardentia ad Mahumetanos uerba locutus, quinque, qui soli in eo oppido detinebantur, et concionem audiebant, ad Christum traxit et Baptismum petere persuasit.

Sed o diuinae misericordiae abyssum! Illum eundem Mahumetatum, qui suos
 140 Africanos a Christo auerterat, Clementissimus Dominus ad se conuertit; post aliquot menses illum affixit lecto, grauem corpori aegritudinem immittens, ut animum sanaret; agnouit ille mortem iam appropinquantem et in illo periculo constitutus, mentis oculos aperiens, Deum rogat, ut si Mahumetana secta non sit bona ad salutem uia, cor eius commoueat ad Christi Fidem amplectendam. Hoc ego saepe in
 145 concionibus, quas coram ipso habui, ingeminaueram, ut scilicet Deum Coeli et terrae creatorem enixe rogarent, ut si uerum sit, quod Christiani dicunt, Christi Fidem esse unicam ad aeternam salutem uiam et Mahumetanam Religionem ad infernum certissime ducere, cor eorum inclinaret ad Religionem Christianam, sin uero Mahumetana Religio sancta et e Coelo delapsa sit, ut ipsi credunt, ab ipsis auerteret
 150 cogitationem omnem petendi Baptismum. Audiuit Clementissimus Dominus orationem illam; et ut ubi abundauit delictum, abundaret et gratia, illuminauit huius Mahumetani tenebras *ille, qui illuminat omnem hominem uenientem in mundum.*

152: cf. Io. 1, 9.

131: praedicauerim] praedicaui Md | 143: ad] ab Md

Igitur sua sponte et solo Deo interne praedicante, Baptismum petiit, et magna sui spiritus consolatione coelestis lauacri aqua lustratus paulo post moritur.

155 Illustrissimus Malacensis Episcopus, qui obstinationem huius hominis audierat, et quanto fuerat impedimento ad aliorum conuersionem nouerat, pro sua in me beneuolentia et benignitate, me de hac conuersione per litteras certionem fecit, sciens, faustum hoc nuntium mihi fore gratissimum. Quis non agnoscat hanc mutationem a Deo fuisse? Certe hic adimpletum est, quod ipse promissit Matth. 7 et
 160 Luc. 11: *Petite, et dabitur uobis, quaerite et inuenietis, pulsate, et aperietur uobis, omnis enim, qui petit, accipit, et qui quaerit, inuenit, et pulsanti aperietur.* Quis de summa Dei bonitate credere possit, quod hominem, ex toto corde ad se clamantem pro animae suae aeterna salute, sinat a diabolo seduci, ut ueram Religionem, in qua saluetur, deserat, et eam, in qua damnetur, eligat? Vt enim inquit ueritas ipsa Luc. 11:
 165 *Si uos, cum sitis mali, nostis, bona data dare filiis uestris, quanto magis Pater uester de coelo dabit spiritum bonum petentibus se?* Ergo Religio Christiana, quam Mahumetani ipsi ad moriendum eligunt, postquam rem Deo impense commendarunt, uera est et a Deo. Quod autem in uita Mahumetani sectam suam obstinate sectentur, non probat, illam esse a Deo, sed probat, illam esse carni et sanguini conformem; probat,
 170 connaturale esse, ut homines aegre, et difficulter sua sponte deserant Religionem, in qua educati sunt et quam a maioribus acceperunt. At quod homines in secta aliqua blanda et molli, atque concupiscentias carnis fouenti educati, illam deserant, et Religionem amplectantur strictam, et quae concupiscentias carnis cohibere, et crucem mortificationis amplecti iubet, et ea solum exequi, quae rationi consona
 175 sunt; hoc profecto probat, illam Religionem Deum habere Authorem et Deum ad illam capessendam interne mouere.

22. Huic exemplo alia subiugam, quae manibus contrectaui, dum Malacae operam Missioni nauarem, accidit, ut aegrotaret ad mortem Mahumetana femina, nomine Fatima. Erat nobilis et pii Ecclesiastici ancilla, qui eius conuersionem saepe
 180 tentauerat, sed incassum. Erat enim obstinatissima, nec exemplo duorum fratrum suorum, qui simul cum illa in captiuitatem redacti, Christi Fidem susceperant, quidquam mota est, nec de conuersione ad Fidem Christianam uerbum audire

160-161: cf. Mt. 7, 7-8; cf. Lc. 11, 9-10. | **165-166:** cf. Mt. 7, 11; cf. Lc. 11, 13.

168: Mahumetani sectam suam] Mahumeti sectam Md

uolebat. In reliquo uitam agebat honestam et moraliter bonam et fideliter domino
 suo inseruiebat. Intime dolebat bonus Sacerdos, ancillam suam in aeternum perire;
 185 fratres eius Christianos admonet, ut eam inuisant, et ut Baptismum petat, suadeant;
 et cum illi nihil profecissent, ne aliquid intentatum relinqueret, me uocat, ut eam
 alloquerer. Adiui, Christiano more salutaui et Christiana uiscera ei ostendens, dixi:
 Soror Fatima, huc me duxit Christi charitas et tuae aeternae salutis desiderium, quia
 Sacrosancta Iesu Christi Fides, quam profitemur, iubet, ut proximorum nostrorum
 190 saluationem sicut nostram optemus, et illam pro uiribus procuremus; ego autem a
 Deo uocatus ad procurandam aeternam animarum salutem, tuam ut propriam
 exopto, et eius desiderium huc me lubentem adduxit. Nihil temporale quaero: tu scis,
 quot sermones in hac Ciuitate fecerim et quantum laborauerim, ut Christianos
 peccatores a uitiiis ad uirtutem auocarem; pro his curis et laboribus nullam ego
 195 mercedem in hac uita requiro, sed unice Dei gloriam et proximorum salutem
 inspicio. Tu, quamuis Mahumetana, ad imaginem Dei facta es, sicut Christiani, et
 Christus pro te passus est, non minus quam pro nobis. Tuam proinde saluationem
 ardentem desidero et paratus sum quoscumque labores temporales pro illa
 obtinenda subire. His praemissis adieci: Tu Deum creatorem Coeli et terrae adoras;
 200 tu scis, illum, quantum est ex se, uelle, ut omnes homines salui fiant, ac proinde non
 ignoras, Deum hominibus prouidisse legem aliquam et Religionem, in qua saluari
 possint; cum enim desideret, ut homines perueniant ad terminum, nempe ad
 gloriam Paradisi, debuit eis praestituere uiam, qua ad illum terminum perueniant;
 uia autem ad gloriam est lex et uera Religio; aliquam ergo habet Deus in mundo
 205 Religionem in qua homines saluari possint. Hoc unum ergo maxime nostra interest,
 scire, quaenam lex et Religio uera et a Deo descendens; lex enim falsa, et quae a Deo
 non descendit, non potest ad Deum et coelum ducere. Et hoc omni animi contentione
 debemus sedulo quaerere, et enixe a Deo postulare, ut nos illuminet ad
 cognoscendum, quaenam sit hac uera lex, in qua ipse uult coli et per quam uult
 210 homines ad se ducere. Quatuor tantum sunt in mundo leges: lex Gentilium, lex
 Iudaeorum, lex Christianorum et lex Mahumetanorum. Tu bene scis ex tuo Alcorano,
 legem Gentilium nunquam fuisse ad Coelum uiam. Etiam scis, legem Iudaeorum,
 postquam Christus in mundum uenit, iam non esse uiam ad Coelum. Hoc breuiter et

214: haec lex] *om.* MD

dilucide exposui. Restat ergo, ut haec lex uera sit, uel lex Christianorum, uel lex
 215 Maurorum. Christiani omnes firmissime credimus, legem Maurorum esse falsam et
 a Mahumeto confictam ad parandum sibi Regnum et imperium, sub honesto et
 specioso Religionis titulo; certissime scimus et persuasi sumus, eum non fuisse
 Prophetam Dei, sed seductorem. Ac proinde ut quid indubitatum credimus in sola
 Religione Christiana posse homines saluari. Vos Mahumetani creditis Mahumetum
 220 esse Dei Prophetam et uera esse omnia, quae in Alcorano docet; in Alcorano dicit, in
 Deo non dari tres Personas, sed unam dumtaxat; Christum fuisse quidem Prophetam
 sanctissimum, sed non esse Deum, nec pro hominibus fuisse crucifixum, nec tertia
 die surrexisse a mortuis; ac proinde uos creditis rem ita se habere. Christiani omnes
 oppositum constanter credimus, quia ita scripserunt Apostoli et Euangelistae, qui
 225 cum Christo conuersati sunt, et ab eius ore audierunt, dari in Deo tres Personas et
 ipsum esse Deum; et qui eum uiderunt in Monte Caluario crucifixum et post tertium
 diem rediuiuum. Necesse est, ut ex his duabus legibus altera sit uera et altera falsa;
 quia impossibile est, ut utrumque sit uerum, et quod docet lex Maurorum et quod
 docet lex Christianorum. Si lex nostra est falsa, omnes Christiani damnamur; si
 230 uestra lex est falsa, omnes Mauri ad infernum tenditis. Ego tibi in Dei nomine
 annuntio, quod in aeternum peribis, si Christiana non fias. Si mihi non credis, hoc
 unum a te enixe rogo, ut Deum super hoc negotio consulas, et ex toto corde ab illo
 postules, ut si uera sunt, quae tibi dico, tibi inspiret efficaciter uoluntatem et
 desiderium suscipiendi Baptismum et moriendi in lege Christi; sin autem sunt falsa,
 235 talem tibi cogitationem non iniiciat. Bonus sermo, respondit Fatima, optime dicis,
 Pater; ego rem Deo commendabo et lucem ab ipso petam ad ueritatem
 cognoscendam et cras tibi responsum dabo.

Praestitit quod promissit; rem impense Deo commendauit, enixe lucem petiuit, et ad
 ianuas diuinae misericordiae pulsauit, et primo mane diuinitus tacta, clamat, se uelle
 240 esse Christianam et Baptismum ardenter petit; admonitus de hac subita mutatione
 illuc aduolauit, mysteria ad salutem necessaria docuit; quid Baptismus conferret,
 exposui, et qua esset dispositione suscipiendus; et post sufficientem instructionem
 baptizata est ingenti cum gaudio spiritus sui. Attuli Imagines Christi et Beatae
 Virginis et eas deuotissime osculabatur et pectori admouebat; petiuit a me, ut eius

220-223: cf. Q. 4, 171; 5, 72-73; 5, 116.

245 confessionem exciperem; ipsam docui, peccata ante Baptismum commissa, non esse
materiam confessionis, ipsique exposui, peccata uenialia, in quae homines incidunt
post Baptismum, esse sufficientem materiam confessionis, exposuique quatenam
sint peccata uenialia; et rogavi, ut conscientiam discuteret, an post Baptismum
occasione dolorum in aliquam impatientiam incidisset, an uerbum aliquod amarum
250 protulisset, uel alicui malae cogitationi consensum dedisset. Et postquam
conscientiam discussit, post uarias interrogationes altera die post Baptismum
susceptum, materiam, quam potui, absolutionis eliciens, absolutionem
Sacramentalem impertiui; et paulo post magna cum deuotione Sacram Eucharistiam
accepit; et denique Sacramento Extremae unctionis munita ad Coelum euolauit felix
255 illa anima. Accidit casus iste ad extremum anni 1669.

23. Huic exemplo aliud adiicio. Anno 1672 cum Hispalim uocati sumus ab
Illustrissimo Archiepiscopo D. D. Ambrosio Ignatio de Espinola et Guzma ad iterum
faciendam Missionem in illa urbe et toto Archiepiscopatu (nam primam habueramus
ann. 1669 tempore Illustrissimi D. D. Antonii Payno) monitus sum a uiro nobili et
260 illius urbis in Consilio saeculari Senatore, esse in Parochia Magdalenae
Mahumetanum octogenarium graui morbo oppressum et in periculo mortis
constitutum; illum uisitaui frequenter et de rebus Religionis cum eo collocutus, et
confectis argumentis pro illius captu opportunioribus, tandem persuasi, ut enixe a
Deo postulare lucem ad uitam finiendam in Religione uera et a Deo hominibus data,
265 eisdem ferme rationibus, quibus idipsum Malacae persuaseram Fatimae. Orauit et
quod quaerebat, inuenit, et subito mutatus est in alium uirum, et toto corde caepit
abominari sectam Mahumetanam et deplorare caecitatem, in qua per tot annos
uixerat; nam quadraginta integros Hispali degerat in Alcorani tenebris, et
octogessimum primum aetatis iam agebat annum. Rogatus autem, quatenam illa
270 fuisset tam subitae mutationis causa; respondit, se post preces ad Deum fusas, ut
ipsum doceret uiam bonam, in qua esset salus, in somniis uidisse in amoenissimo
horto duos Religiosos, pulcherrima colligentes poma et ab eis postulasse, ut sibi
aliquid donarent; illos uero respondisse, poma illa esse Christianis reseruata et non
posse Mahumetanis concedi; hinc uero cor suum inflammari caepisse Baptismi
275 desiderio et hoc desiderium creuisse, quia post somnum, dum iam esset

260: Parochia] Parroquia Md | 267: abominari] abominare Md | 268: degerat] egerat MD

expergefactus, uidit prope lectulum suum imaginem magnam Christi e Cruce pendentis, et cum ipse ad illam adorandam ad Christi pedes se abiecisset, eisque oscula magna cum deuotione infixisset, Christus pedes retraxit et subito disparuit, quasi eum repelleret, quia Christianus non erat; ita narrabat ipse; et eam non fuisse
 280 imaginationis delusionem probauit euentus, quia ingenti cum gaudio Baptismum suscepit et ingrauescente postea morbo Sacram Communionem, quae ipsi solemnium cum pompa administrata est, certatim contendentibus primae nobilitatis uirum munia daduchorum, seu ceriferorum, et aeditui obire, et accepta Extrema unctione, elicitis feruentibus Fidei, Spei, Charitatis et contritionis actibus, animam Deo
 285 reddidit, cum ingenti totius Ciuitatis consolatione et spiritali laetitia, anno 1672 mirantibus omnibus diuinae misericordiae abyssum, quae tot annos expectauit hunc felicem peccatorem, qui in Baptismo uoluit Ioannes Baptista appellari.

24. His duobus exemplis recentibus addo aliud antiquius, quod narrat P. Ignatius de las Casas nostrae Societatis Sacerdos, qui ob peritiam linguae Arabicae missus est a
 290 Gregorio XIII Summo Pontifice ad reducendum in unionem cum Ecclesia Romana Patriarcham Graecorum, aliosque Praelatos Schismaticos, de quorum conuersione spes affulserat, plurimasque Prouincias peragrauit, et propria manu itinerarium scripsit, in quo fidelissime narrat ea, quae in tam longo itinere acciderunt; et data occasione interserit aliqua exempla conuersionis Mahumetanorum, quae ipse uidit.
 295 Hunc librum manuscriptum habet R. P. Petrus Hieronymus de Cordoua secundo Prouincialis Societatis Iesu in Prouincia Castellana, dum haec scribo, nempe mense Ianuario, anni Domini 1680 et cum illum librum legerem, hoc et alia exempla ex illo manuscripto excerpsi. Vt autem constat ex illo itineralio, conuersio referenda accidit post annum 1562 et ante annum 1570 nec enim ex manuscripto annum certum
 300 eruere potui. Rem narrabo uerbis Authoris ex Hispano in Latinum conuersis.

25. Canonicus quidam S. Corduensis Ecclesiae Africanum seruum habebat, qui ei a uiginti annis magna cura et diligentia inseruiebat. Apparebant in eo tot uirtutum moralium signa, ut mihi dominus eius serio testatus sit, se nunquam in seruo suo quidquam uidisse, quod grauem culpam redoleret. Propter has uirtutes herus
 305 seruum amabat, eiusque aeternam salutem enixe exoptabat. Ille uero sectam Mahumetanam tam constanter seruabat, ut quamuis bis aut ter quotidie dominum

301-361: Ignatius de las Casas] *Nl.*

suum in templum euntem comitaretur, numquam iste ab illo impetrare potuerit, ut intra sacra limina ingrederetur, ne eo quidem titulo, quod olim templum illud celebris fuerat Mahumetanorum Mezquita. Erat iam longaeuus et, uti aiebant Mauri in ea Ciuitate commorantes, fuerat inter suos Alphaquinus, seu Sacerdos. Incidit in grauem morbum, et eius herus de aeterna serui salute sollicitus, Collegium Societatis adit et superiorem rogat, ut mittat aliquem ex Patribus, qui illum Christo associet. Assignati sumus Pater Baena et ego, ut eius interpretem agerem. Illuc statim conuolauimus et, quantum potuimus, laborauimus pro eius conuersione, sed frustra; quia ille non tantum benignas aures praebere nolebat, sed amaris uerbis et indignatione plenis non repellebat. "Ego uero eius obstinationem uidens: Non a te (inquam) postulo, ut sectam tuam deseras, uel quidquam contra illam agas, sed tantum ut eam orationem ad Deum fundas, quam in Alcorano Mauri habetis et ita habet: doce nos Domine uiam rectam et bonam"; siquidem probe nosti, omnes Christianos inconcusse asserere, Mahumetanos in aeternum damnandos, si in sua secta uitam finiant. Roga ergo Deum, ut si a uera Religione aberras, ueram tibi ostendat salutis uiam, et ad illam capessendam cor tuum moueat. Annuit ille et manus et oculos ad Coelum attollens, "Duc me Domine (inquit) per salutis uiam". Hoc audito, discessimus, quia spes non erat aliquid aliud ab eo eliciendi.

Sed cum Dei proprium sit, cuius uult misereri, uel quem uult, obdurare, die sequenti accitus sum, ut festinanter in domum aegrotantis Mauri descenderem. Cum primum cubiculum iacentis ingredior, illum conspicio, deuote Christum crucifixum amplexantem et osculantem; et causam felicitis huius mutationis sciscitatus, ab eius ore hoc responsum accepi. Petiui, inquit, iuxta praeceptum tuum a Deo, ut e Coelo mihi lucem immitteret ad cognoscendam certam saluationis meae uiam; audiuit benignissimus Dominus orationem meam. Historiamque suae conuersionis texens, narrauit, sibi uigilanti apparuisse duodecim feroces Aethiopes, ipsum circundantes et e lecto rapere gestientes; tunc se expauisse et interpellasse Christianum, qui iussu heri sui illis assistebat et Christianum, facere satagebat. Accessit Christianus et rogauit a Mauro, quid illud noui esset, quidue ipsum defatigaret? Respondit aegrotus: Nonne uides hos duodecim Aethiopes, qui me e lecto eripere et discerpere tentant? At uero Christianus (qui tamen nihil horum uidebat) Crucifixum apprehendit, illumque ante oculos aegrotantis obiiciens, opem, inquit, posce a Christo et a sanctissima eius Matre Maria, qui ab hoc agmine Aethiopum, qui

340 cacodaemones abs dubio sunt, te liberabunt. Tunc sublati in Coelum oculis infirmus
 (uti narrauit Christianus) stupenti similis haesit, obfirmato obtutu prospiciens.
 Visibilem se illi ostenderat Deipara et benigno uultu sic illum allocuta est Arabico
 idiomate: “Caue ab his Aethiopibus. Et scito quod, nisi Christianus fias, et credas,
 Iesum Christum Filium meum esse Deum, te uiolenter rapient daemones isti”. Ille
 345 uero in se reuersus et ad Christianum conuersus: Cito, inquit, Sanctum Crucifixum
 mihi porrige, quia ego firmissime credo, Iesum Christianum esse uerum Deum, qui
 pro me passus est; uolo Christianus esse et baptizari desidero. Testatusque mihi est
 Maurus, Virginem sibi manifestasse omnia, quae credenda sunt ad salutem
 aeternam obtinendam. Ego uero illum qua potui diligentia in rebus fidei nihilominus
 350 instruxi, prout tempus et morbus exigebant. Enixe ab hero postulauit, ut Baptismus
 ipsi, non in lecto, sed in Ecclesia, in quam nunquam intrare uolebat, administraretur.
 Illi annuit herus et candida serica ueste indutus in sella gestatoria ad Ecclesiam
 Cathedralem uectus est; et coram Augustissimo Eucharistiae Sacramento, magna
 animi sui laetitia et circumstantium gaudio, salutari lauacro tinctus est a suo hero, et
 355 in Baptismo appellari, uoluit Ioannes Maria de Iesus. Et cum morbus inualesceret,
 statim in domum reduxerunt illum; in uia autem cum liquato cibo eum reficere
 uellent, uix illum gustauerat, cum cibum dimittens et Crucifixum amplectens, et
 dulcissimum Iesus nomem inuocans, spiritum illi tradidit in eadem sella, in qua
 Baptismum susceperat; lachrimantibus prae spirituali gaudio eis, qui sellam
 360 circumstabant; nondum enim herus cum reliquo comitatu superuenerat. Vt autem
 felicitatem Mauri in Coelum iam admissi cognouere, in diuinas laudes effusi sunt.
 Hucusque P. Casas.

26. Haec exempla cum proposuissem anno 1679 mense Aprili, cum in Missione
 Hispalensi per sex continuos dies ad Mahumetanos publice concionatus sum, eis
 365 auditis statim me inuisit Illustris Dominus D. Alphonsus Verdugo Albornoz et
 Sotomayor, Alcantarensis Militiae Eques et nunc Comes de Torrepalma, Vir nulli
 Hispalensium Equitum ingenii acumine, iudiciiue maturitate cedens et pietate non
 minus, quam nobilitate clarus; et ut in similibus concionibus possem Mahumetanos
 uberius confundere, singulare exemplum mihi narrauit, quod totam Hispalim
 370 haberet in testem; ab ipsoque postulauit, ut scripto rem ad unguem traderet, ut palam

355: Iesus] Iesu MD | 358: Iesus] Iesu MD | 370: unguem] ungem Md | 372: Parochiae] Parroquiae Md

possem illud exemplum Mahumetanis postea proponere; id quod diligenter praestitit, historiam sequentem transcribens ex libro funerali Parochiae S. Andreae, in quo memoria huius mirabilis conuersionis conseruatur; et ita ad uerbum habet.

27. Die uigesima quarta Maii anno millesimo sexcentesimo quinquagesimo septimo
 375 Hispali euenit, quod referam. Viuebat in praedicta Ciuitate Maurus Almanzor nomine, seruus D. D. Alphonsi Fernand. Marmolexo, qui cum Mahumetanae legis obseruator acerrimus esset, acriter insectabatur, persequebaturque omnes, qui perfida Alcorani fide relictā, ad nostram, ueram et Catholicam conuertebantur: accidit quadam die, ut prope portam Domus Professae Societatis Iesu in quemdam
 380 Neophitum Tingitanum offenderet, seruum D. Marchionis de Algaua, et cum Neophitum incepisset contumeliis onerare et conuiciis, quod auitam legem Mahumeti deseruisset, ulterius uesanus processit, manusque iniecit, quin ab isto incepto precibus repetitis Neophitus eum amouere potuisset; at cum Christianus Tingitanus effugere uiolentiam aliter non potuisset, pugionem extraxit,
 385 extractumque in Almanzor aluum illum percutientis adegit; tunc Almanzor humi sternitur, uisceribusque per uulnus emissis, mira res! Vix ceciderat, cum sacram aquam Baptismi poposcit, dictitans, se uelle Franciscum appellari; accurrunt undequaque praetereuntes, inter quod Presbyter Benedictus de las Heras accessit, Capellanus Didaci de Payua, qui iuxta ipsiusmet limina Baptismum Sanctum
 390 Almanzori ministravit. Hinc percussus Maurus, iam Christianus, in domum sui Domini D. Alphonsi Marmolexo curandus defertur. Habebat tunc praedictus Dominus D. Alphonsus in aedibus Domini Comitiss de Pennaflor, quae aedes pertinent ad Parochiam S. Andreae, cuius Parochus erat D. D. Laurentius de Maldonado (qui nunc inter uiuos agit.) qui cum recte nouisset ab ipso baptizato, et praedicto
 395 Presbytero Benedicto rem totam et cum animaduertisset actus fidei feruentes, quos eliciebat Franciscus Andreas paulo antea baptizatus, pergīt ad consulendum Illustrissimum Dominum D. Frat. Petrum de Tapia, an uulnerato et recens Christiano posset Sacram Eucharistiam et Sanctam Vnctionem ministrare; responsum illi fuit ab Illustrissimo Tapia, tunc Archiepiscopo Hispalensi, licere, et expedire, tam Sancta
 400 Sacramenta morienti Francisco Andreae praestare; et eadem nocte Sacro Viatico et Extrema Vnctione muniuit iacentem. At uulneratus magna deuotione, tantique

374-407: Liber funerali Parochiae S. Andreae] *NI*.

beneficii Coelestis conscius, ea Sacramenta excepit. Res quidem mira! Adeo feruenti spiritu, lachrimarumque copia ignouit aggressori et homicidae, ut adstantes omnes stuperent, uideri in recens Christiano tot signa pietatis. Spiritum emisit inter hos
405 pios et feruentes diuini amoris singultus. Aduimus (inquit Perillustris Dominus Comes de Terrapalma) eius funeri, omnes maioris notae huius Ciuitatis, et additi, quod quidem iuramento firmabimus, quot quot nunc uiuimus.

406: et additi] *om.* MD

CAPVT SEPTIMVM

Septima demonstratio.

Vbi mirae uocationes Mahumetanorum ad fidem Christi enarrantur.

28. Hoc argumentum praecedenti affine est, sumiturque ex alia experientia
5 notissima: constat, nunquam aliquem Principem Christianum, immo nec ullum
Virum nobilem, uel plebeium, patriam, uxorem, filios, diuitias et temporalia
commoda deseruisse, et in Africam traiecisse, ex desiderio salutis aeternae, ut ibi
Mahumetanus fieret, et in secta Mahumetana moreretur. Econtra uero certissimum
est, non paucos Mahumetanos reliquisse patriam, parentes, diuitias, immo et regna,
10 et ad terras Christianorum transfugisse, ex desiderio saluationis, et ut Christiani
fierent et in Religione Christiana uitam finirent; uel in captiuitatem a Christianis
redactos, postea noluisse reuerti ad patriam, ad parentes, ad filios, ad uxores, ad
diuitias, cum facile possent illuc remeare. Hoc autem signum clarum est uocationis
diuinae, intus mouentis ad quaerendam uiam salutis; ergo in Religione Christiana
15 unice est salus; in Mahumetana uero certissima est aeterna perditio. Hoc
argumentum Christi praedicator facile amplificare poterit.

29. Ego hic aliqua tantum subiiciam exempla, quae ad mouendos Mahumetanorum
animos non parum momenti habent. Noui ego Matriti Christianum nouum
Africanum, qui inseruiebat Eminent. Cardin. et Archiepiscopo Tolet. D. Paschasio de
20 Aragon, et curam habebat argenteae supellectilis illius principis; uirum uere pium et
deutum, qui quotidie per duas horas uacabat orationi mentali, et singulis
hebdomadis bis uel ter ad Sacram Eucharistiam accedebat ex consilio Patris
Spiritualis. Hic Tunetanus erat et a Deo illuminatus ex conuersatione cum captiuo
Christiano, fugam ad terras Christianorum diu meditatus est, et cum modum non
25 inueniret, uota sua adimplendi, Deum ex intimo cordis rogabat, ut eum duceret in
eorum terras, et ut a Christianis capi posset, uoluntarie aggregatus est Mauris, qui in
eorum terras nauigabant ad captiuandos Christianos, sperans fore, ut sic posset inter
illos remanere. Vt tamen posset aliquo argumento comprobare, se non coacte, sed
uoluntarie illuc aduenisse, in quadam insula maris Mediterranei, in qua exbat
30 sacellum, seu aedicula sacra, reliquit syngrapham, seu schedulam propria manu
exaratam, in qua nomen suum, patriam et desiderium suscipiendi Baptismum

exponebat; reliquit autem sub pedibus Sanctae Imaginis, cui sacellum illud dicatum erat. Deus uota eius exaudiuit; et mari cum sociis a triremibus Christianorum captus est et Neapolim ductus, Cardinalem Aragonium tunc Proregem adit, uotum suum
 35 exponit; et ne existimaret, se narrationem confingere, ut libertate donaretur, affirmat, se in tali Insula reliquisse schedulam, ex qua ueritas constare posset. Non fuit difficile rem explorare; compertum est, uera esse, quae ille narrabat, et sic declaratum, eum non esse seruum, sed liberum manere; et Eminentissimus Cardinalis illum solemniter baptizatum in suam familiam admisit, et postea secum
 40 in Hispaniam transuexit; et dum ego Matriti anno 1670 Missionem feci, cum illo familiariter egi, et illius opera usus sum ad conuersionem Mahumetanorum, quos ille feruenter adhortabatur ad Baptismum petendum et uocationem suam ad Christianismum eius narrabat, quo illos facilius ad Christum traheret.

30. Aliud exemplum in suo Itinerario adducit P. Ignatius de las Casas cuiusdam
 45 nobilis adolescentis Turcae, qui cum parente suo et aliis inter Turcas primariae nobilitatis Viris a Christianis in nauali praelio captus, Romam delatus est, ubi cor eius B. Virgo ad Christi fidem ambiendam mirabiliter accendit. Rem sic narrat citatus Author.

Turca quidam duodecimum aut decimumtertium annum agens Romam delatus est,
 50 ubi una cum parente et aliis patriciis Turcis in Palatio nobili, non longe a Basilica S. Petri hospitatus est. Turcae in custodiam traditi sunt Germanicis Praetorianis Papae, qui adolescenti iuueni inscio patre papiraceam imaginem B. Virginis Dominae nostrae dedere. Turca puerili genio ductus illam saepius intueri gaudens, in pectore ipsam recondiderat, ne si aliquis ex Turcis uideret, raperet. Aliquibus diebus eam
 55 retinuerat, cum Mater misericordiarum gratiam illi maiorem fecit; apparuit enim illi per quietem, eodem habitu, quo in imagine uisebatur, Virgo uenuste ornata, Coelesti stipata comitatu et diuinis splendoribus micans ueniebat; inde adolescentem accedit blande, benigneque illum aspiciens Turcico idiomate illi locuta est, docuitque ipsum, aliam salutis uiam non esse quam Baptismi Sacri. Ita edoctus a Virgine fuit, ut

49-101: Ignatius de las Casas] *NI*.

49: decimumtertium] trigesimum Md | **54:** recondiderat] reconderat Md | **55:** gratiam] *om.* Md; enim] *om.* Md | **56:** imagine] papiro Md | **57:** inde adolescentem] adolescenti Md | **59:** quam] praeter Md

60 illucescente die ex fenestra transeuntibus, ut rectius poterat, diceret, se Christianum
 esse uelle; nec semel, sed iterum atque iterum pater illum a fenestra remouit, sed
 nec minis, nec blanditiis a proposito iuuenem remouere potuit; quin immo saepius
 e fenestra uocitabat, clamitabatque, se Christianum esse uelle. Pater ea propter
 aspere filium tractabat, donec re a Praetorianorum Germanorum Duce cognita, Dux
 65 causam originemque illius supplicii exquisiuit, et tandem e manibus parentis, filium
 suffocare nitentis, abripuit adolescentem, clamantem “Christianus, Christianus”. Dux
 per interpretem ab adolescente, quid intenderet? Rogauit. Turca, quod retuli,
 respondit. Dux Pontifici totum renunciavit, qui misit Cardinalem Guastauilani
 eius nepotem, ut ueritatem rei inquireret; qua comperta Cardinalis eum in Palatium
 70 suum detulit, ubi postquam rebus fidei satis instructus fuit, insigni pompa
 Baptismum suscepit, nomenque sortitus D. Ioannes Guastauilani. Et postquam
 idiomate Italico loqui et scribere didicit, ad Seminarium Romanum delatus est, sed
 magis ad arma, quam ad litteras propensus euasit. (Ego familiariter cum illo egi, et
 quae narraui mihi retulit.) At ubi Turcae patricii et nobiles redempti fuere, pater
 75 adolescentis inter ipsos maxime nobiles in patriam suam rediturus enixe Pontificem
 summum rogauit, ut cum filio loqui sibi liceret, dictitans, filium puerorum instar
 deceptum fuisse, et ut hoc clarum fieret, sinerent cum eo loqui, nam statim ac Patrem
 uideret, omnia relicturum et abiturum secum filium. Sciuit Pontifex minime
 deceptum fuisse iuuenem et nullum adesse periculum, et ita copiam patri fecit, ut
 80 cum filio loqueretur coram aliquo honorato Viro, ne uiolentiam adolescenti inferret.
 Pater peruenit ad fores Seminarii Romani, quod tunc situm erat in aedibus D. Marci
 Antonii Colonnae prope Templum Sancti Apostoli. Descendit Pater Claudius
 Aquaiuia, tunc Rector Seminarii, et cum ipso aliqui ex Societate descendimus (et ego
 praecipue comitabar D. Ioannem Guastauilani, illumque consolabar, ne deficeret)
 85 descenditque Paulus Vrsinus Iordan. Magna erat frequentia rhedarum,
 carrhucarumque Turcarum nobilium et aliorum eos usque ad littus comitantium, in
 foro Sancti Apostoli, itaque iucundum omnibus et mirabile spectaculum fuit.
 Accessit parens D. Ioannis in rheda cum aliis nobilibus, loquutusque est cum filio D.
 Ioanne, qui nec amplexus parenti abituro concessit, nec eius manum exosculari
 90 uoluit, licet nobis, ut faceret, persuadentibus; pater lachrimis madens dolorem suum

60: illucescente] ueniente Md | 61: sed²] om. Md | 66: clamantem] uocitantem Md | 88: rheda] reheda
 Md | 90: licet] om. Md; suum] om. Md

aperuit, paremque; matris futurum, si filium non uideret; adiecitque pater, sibi facultatem concessam a Papa, ut illum secum abduceret; quapropter sine metu, et periculo in rhedam ascenderet; at iuuenis, quo magis eius pater animi dolorem lachrimasque ostendebat, dictando, “Deceptus fuisti, deceptus fuisti”, eo magis
 95 animosus, despiciensque paterni affectus D. Ioannes ostendebatur. Itaque animose respondit, se minime deceptum, sed potius a Coelo edoctum et illustratum fuisse, seque parui habere parentes in aeternum arsueros in inferno; et cum lachrimas inanes patrem fundentem aspiceret, quin cum uellet amplecti, exocularique manum (ut dixi) iuuenis terga uertit et parentem reliquit. Ego iuuenem uidi laete
 100 exultantem, scalam Seminarii ascendere, triumphanti similem et sibi de uictoria magna gratulantem. Haec Pater Casas.

91: paremque; matris futurum] et matris quoque futurum Md | 92: sine] haud Md | 94: dictando] dictitando MD | 95: animosus] animus Md

CAPVT OCTAVVM

Mirabilis conuersio Regis de Fez, postea Balthasar de Loyola, Societatis Iesu.

31. Nota est in Italia et Hispania mirabilis huius Principis conuersio ad nostram Sanctam Fidem et eius in Societatem nostram ingressus. Obiit Matriti anno 1667
 5 omnisque Hispaniae nobilitas supremis honoribus funeris exequias prosequuta est. Et R. P. Petrus Esquex Concionator Regius eius uirtutes et conuersionem magno cum auditorum plausu et admiratione e pulpito exposuit. Eius uera effigies in Collegio Imperiali cum hac inscriptione appensa est.

P. BALTHASAR DE LOYOLA, Olim Muley, Mahumet, Athasi, Gerife, Rex, Pater et Filius
 10 Regum Fez, miraculose factus ex Mauro Christianus; ex fortissimo Duce, qui armorum ui in suam potestatem redegit iam amissa Regna Tafilet et Maroci, pauper miles Societatis Iesu; ex obseruantissimo Alcorani Zelatore Eximius Euangelii praeco, missus a Summo Pontifice ad illud disseminandum in uastissimum Mogoris Regnum, diem extremum clausit in Collegio Imperiali Matritensi, aetatis suae anno
 15 37 a Baptismo suscepto 14 a Presbyteratu in Societate Iesu 6 die 15 Septembris anni 1667.

Fuerunt qui reuocarent in dubium eius stirpem, cum praesertim ipse abstineret ab omni uerbo, quod talem gloriam posset redolere, quod ipsum a malignis male capiebatur. Quare ei Pater Spiritualis iniunxit, ut scriberet genus suum et
 20 uocationem ad Christianismum; idque ipse praestitit fidelissime et ego epistolae ab eo super hac re scriptae exemplar ad uerbum transcriptum apud me habeo, quod statim subiiciam. Et Pater noster Generalis, ut Fidem apud externos posset facere minime dubiam, curauit, a Patribus nostris, qui erant in Africa, perscribi: Abesset ne a Regno Fez filius Regis, fuissetque ductus a Melitensibus nauibus captiuus?
 25 Quomodo uocaretur? Quo tempore abiisset? A quibus responsum tulit omnino idem cum eo, quod P. Balthasar descripserat ex mandato Patris Spiritualis. Illud autem ita habet.

19-22: cf. Roma, APUG, Ms. 1060-02, f 1u-f 33u.

11: Maroci] Marroci Md | 13: Mogoris] Mogorii Md | 23: perscribi] transmitti Md

EGO BALTHASAR DE LOYOLA MENDEZ, INDIGNISSIMVS DOMINI nostri Iesu-
Christi, ac SS. eius Genetricis seruus, haec ad ipsorum maiorem Gloriam.

- 30 32. Cum mihi a Patre meo Spirituali imponatur, ut rationem reddam de iis omnibus,
quae ad me attinent circa res tam temporales, quam spirituales, eius imperio
obsecuturus, quoad memini, haec omnia subiicio: (Et plurima subdit infimae animi
demissionis et altissimae in Dominum laudis, quod tam misericorditer secum agere
dignatus fuerit, quae operi intermiscet; ego breuitatis causa omitto.)
- 35 In Vrbe Fez ortum duxi, fuitque mihi nomen datum Mahumed Attazi. Parensque
meus dicitur Agid, Aluaid, Intah, Mahumed et in praesentia toti Regno Fez uti Rex
dominatur. Partus iste precum fructus uidetur posse dici; nam Parens mea uouit Deo,
Coeli terraeque Creatori, si marem conciperet, se eum Diuinae Maiestati
consecraturam fuisse; et ita contigit. Cum ad quinquennium perueni, dati fuerunt
40 mihi Praeceptores, ut me et in litteris et Religione erudirent. Sed accidit saepius res
mira, quod cum iis sacrilegis doctrinis imbuerer, saepius ea intrinsecus execrarer et
blasphemiis insectarer. Quod coacte cum agerem, quodammodo displicebant inde
mihi non paululum: Quin semel SS. Iesu et Mariae nomina protuli prorsus ignarus,
quid illa significarent; et cum Parens mea adesset, increpauit acerbe; et extorquere
45 conata, undenam ea audiuissem, timore fassum me, nec scire, quid sibi uellent, nec
unquam intellexisse, monuit, ne amplius proferrem, cum essent Christianorum
Mahumet infensorum uerba; in suo cubiculo me noctu quiescere uolebat; noctu
radios supra caput meum, uel ut luctantes uidi, nec timens tegumento ullo ualebam
effugere illorum splendorem; et saepius uidi mulieres pulcherrimas albis indutas
50 uestibus. Cum attigi 14 an. petii connubio iungi, et intra annum, qui praeteriit, dum
et tractaretur res et pararentur festa, duxi Principem Dominam, sed inter haec
gaudia non cumulate gaudebat cor meum, et bene iam noui, quid mihi deesset, cum
a Domino meo Iesu abessem; qui solum cumulata potest gaudia praestare. Incessit
cupido, postquam binas ex uxore filias susceperam, inuisendi Mecham, ut ea omnia
55 spiritualia bona consequeretur, quae illuc euntibus large impertiri a caecis illis,
ducibusque caecorum audiebam; et me praesertim incitabat, quod saepius
intellexeram, qui Mecham non uisisset, mortem appetiturum, uel Iudaeum, uel

28-32: cf. Roma, APUG, Ms. 1060-02, f 1r-u. | **35-141:** cf. Roma, APUG, Ms. 1060-02, f 1u-f 33u.

48: uel] *om.* Md

Christianum. Ne igitur huic periculo subiacerem, illuc iter destinaui; sed incredibile est quanta ui Parentes, uxor, Magnates id impedire conati sint; eo genitor deuenit, ut
60 mihi omnia negaret ad iter necessaria; sed ego contra adeo flagrabam desiderio eundi, ut poene ignis esset meo in corde. Tanto hic magis inflammari et corroborari uidebatur, quanto ei aditus erat magis oclusus; adeo ut decernerem absque ulla re iter capessere, sed rogatus, ut per annum saltem differrem, aequitate postulationis flexus ueni in hanc sententiam; et interim natus est mihi filius. Demum summa ui
65 obstaculis omnibus superatis, quamuis, ut prius, omnibus inuitis et sola genitrice mei miserata itineris uiaticum suppeditante, suscepi iter. Perueni Tunetum; ubi magnifice fui exceptus, ibique fui per plures dies ob maris exagitationem uehementissimam, his diebus uidi noctu dormiens hominem albis indutum, qui me circumducebat uariis Tuneti uiis. Cui dixi: Quo me uis ducere? Et ille reposuit mihi:
70 In Christianorum regiones, nam Deus uult te ibi mori. Dixi hanc rem uariis, qui respondebant mihi, hanc diaboli fuisse impressionem, ut me deuiares; et ego reuera intra me contemnebam; quomodo namque id futurum, si modo abeam? Et quidem abiui, sed non quo credebam: nam incidimus in naues Melitenses, quae summa pace in nos impetu facto fecerunt captiuos. Non deerat nobis, tum ob nauium numerum,
75 tum ob militum experientiam, quomodo resisteremus; sed Dominus uoluit, ut non essemus simul, ut non timeremus, et (nescio modum certe) captiui duceremur, sed gloriosa captiuitate nulli comparabili libertati. Ductus fui Melitam, et nihil ego de me dixi; aliquis tamen meorum dixit, quis ego essem. Propterea non siuerunt me esse, uti mos est, 40 diebus extra Melitam; sed statim fui oblatus ad magnum Magistrum,
80 et statim confluxus equitum adfuit me interrogantium de Patria et genere: sed dies mei tunc erant maxime tristes; semper enim eram in luctu, in suspiriis, in afflictionibus. Occurrebant Patria, Parentes, uxor, Filii, cognati, charique; displicebat mihi agere cum hostibus Mahumetis et spem concepi, rem meam promouendi in his miseriis, restaurans labantem Melitae apud Turcas Religionem Mahumetis; eram
85 enim ego maxime peritus illarum sacrilegarum nugarum. Scripsi igitur Alcoranos, impugnaui Christi ueri Domini, Patris mei et Veri Regis sanctissimam doctrinam. Nunc bene noui, Domine, et scio, te mihi condonasse haec scelera, cum fui lustratus Sacro Christimate. Quinque annis Melitae fui semper in his tricis; libertatem

72: abeam] abeo Md | 74: Non deerat nobis] Erat nobis Md

quaerebam et non erat modus. Regio mea nimium aberat; qui redimeret, non erat
 90 nisi Rex Tunetanus, cui de me cura iam in itinere fuerat demandata. Sacra Equitum
 Religio nolebat indicere Redemptionis pretium. Demum facta fuit conuentio pro me,
 ac meis 40 millium scutorum Melitensium, quae Tunetanus Rex persoluit. Interim
 Melitae uidendam se mihi praebuit SS. Mater mea, Mater Domini mei Iesu Christi,
 quae dormienti mihi dixit ter: Te in filium meum accipiam. Expergefactus credidi id
 95 futurum post mortem, nam Turcae B. Virginem, ut Messiae Matrem, non tamen Dei
 credunt. Scripsi ad Regem Tuneti, ut expectaret me redeuntem et iter inde
 prosequuturum ad Mecham. Respondit, ut proficiscerer: Saepius rebus ad iter
 adornatis reperi difficultates. Demum ad extremum discessurus, cum noctem
 insomnem transegissem, ante me contuli in cubiculum, ut paulum quiescerem, totus
 100 in his cogitationibus. Quid sibi uolunt tot impedimenta, tot aduersitates, in hisce
 annis? Aliquid a me quaerit Dominus. In his curis obdormiscens, ecce uidere mihi
 uideor duo maria, alterum nigerrimum, alterum igneum; et quod cum natassem in
 nigro, iam aduentarem ad igneum; qua propter accerrime coepi inclamare: "Adiuua
 me Domine". Tum in altissimo monte uidi uirum, manum porrigentem, inde
 105 extrahentem et in tuto ponentem; petii ab eo, ecquisnam esset; ille mihi; ego sum
 Sanctum Baptisma; ego si tibi desim, nullus hominum saluum te reddere potest; te
 ideo Deus tot obstaculis in Christianorum finibus distinxit, ut Christianorum albo
 adscribaris. Sopore excussus, uisus mihi repente sum alter homo; negligere Patriam
 et Parentes, frigere cupiditatem abeundi, detestari propositum uisendae Mechae;
 110 abominari Mahumetem et solum habere curam de dando Sanctae Christianorum
 Religioni nomine. Accidit id in peruigilio S. Antonii Patauini anno 1656. Ecquis festa
 et admirationes equitum, ac Magni Magistri ualeat referre? Sed difficile est gaudia
 cordis mei exprimere, et quam dulce sit, Domine, tibi seruire, et quam suauis
 conuersatio tua et uere mandata tua dulciora super mel et fauum. Nihil sonabat in
 115 auribus meis tunc acerbius, crudelius, magisque abominandum, quam iter, quam
 Turcae, quam Mahumetes; et Equites illi de industria fingeant, aduenisse, qui me
 redimeret, gaudentes, cum cernerent me adeo ab illo mutatum. Sed mihi bellum
 exortum est inde cum meis antiquis sociis, famulis obtendentibus Fidem

92: millium] millum Md | 102: in] om. MD | 103: igneum] ignem Md; coepi inclamare] in clamare Md |
 104: Tum] Cum Md; inde] illinc Md | 109: cupiditatem] cupiditas MD; detestari propositum] detestare
 mentem Md | 110: habere curam] curam esse Md | 111: in] om. Md | 112: difficile est] difficilior tamen
 Md | 115: abominandum] abominatum Md

demandatam sibi de me; sed largitus erat Dominus constantiam ad longe grauiora.

- 120 Dicebant: Quomodo uiues? Ne spera e Patria; ne e Rege Tunetano. Sed ego: precario uiuam et mendicus. Interim a meis derelictus et rebus omnibus destitutus, adii decretum meum cum eo collaturus, Dominum Balium de Mandola, qui audita re abiecit se in terram deosculans; et gratias agens Deo accepit me ut Filium et suppeditauit largissime omnia, aedes suas, famulatus et dominium rerum omnium
- 125 suarum, duxit me ad Magnum Magistrum, qui dixit mihi: Dominus esto rerum omnium, quae sunt Melitae. Et aliquibus e suis imposuit, ut quaecumque uellem, mihi darent et inseruirent. Non petii tamen ab ullo quicquam, affatim desideria praeueniente D. Balio. Inde traditus fui PP. Societatis, ut instruerent me. Fuit assignatus Pater, qui me omnia docuit. Iussit in Patronum peculiarem accipere S. P.
- 130 Ignatium apud Dominum Deum, accepi et uere immunera beneficia suscepi. Et eius die Festo bene instructum, sacra me aqua tinxerunt in Missa solemni. Interim domesticae persecutiones augmentum non contemnendum fecere; nam praeter eas, quas Melitae usque ad mortem sustinebam (nam occidere me uolebant) ab uxore mea tenerrimam epistolam accepi, qua nunciabat mihi Patris obitum et
- 135 impatientiam, qua (me ad Regnum uocans, ad quem iure spectabat) me praestolabatur. Sed omnibus restiti, asserens me nihil omnino quicquam uelle praeter Deum; et cogitantibus Equitibus de conferenda mihi Cruce, nihil decernebam, idem perpetuo reiterans. Assignauit Religio 15 scuta Melitensia singulis mensibus, quoad uixero, et ut filium acceptarunt. Dedit mihi iuxta ritum
- 140 ensem, quem ad S. Virginis aram appendi post aliquod tempus in Domo Professa Messanensi, ubi habitum indui Clerici, et fui apud PP. in eorum Domo.

33. Et hic desinit Autor. Addit autem Pater spiritualis quae sequuntur. Quorum omnium Fidem maximam praestat praeclarissima eius uita, omnibus ornata uirtutibus et quidem adeo eminenter, ut Religiosis, quibuscum uiuit, et adeo parum
- 145 profecerunt, uti sum ego, sit pudori non exiguo. Ad obedientiae signa promptissimus, in Refectorii poenitentiis frequens, in recreationibus hilaris, sed semper de rebus diuinis; et illustrationibus adeo uiuis, adeo acutis, ut mirum sit. Sed quod semper prae omnibus admiratus sum, est candor, quo agit cum P. Spirituali;

142-199: Domenicus Brunacci] *Nl.*

122: cum eo] ei Md | **133:** ab] ex Md

nihil decernens, quin ei primum aperiat et ab ipso approbetur; ne latum quidem
150 unguem ab eius uoluntate discedat. Quae omnia, qui in tali Viro non admiratur,
iniuriam inferre mihi uidetur omnipotenti diuinae gratiae, quae sua pietate praestet;
ut quotidie in eius sancto seruitio crescat in mille millia, ut et omnes eius Fratres.
Nam in Societatem Iesu est iam adoptatus, quam tanto prosequitur amore, ut nemo
possit amare magis.

155 Postquam in Societatem admissus, breui annorum decursu tum in litteris, tum
praecipue in pietatis studio maxima sedulitate uersatus, iam sapientia ac sanctitate
publico bono maturus, Sacrum B. V. Sodalitium seruorum in Domo Professa
Neapolitana, moderandum suscepit, in quo solerti, non minus in concionibus, quam
in confessionibus cura ingentem animarum fructum excipiens, magnum ardentis
160 suae in proximos charitatis exhibuit argumentum. Residenti in Portu Nauali
tiremium classi assiduus aderat; Mahumetanos hic maxima in copia emancipatos
conuocabat, quibus tanto rationum pondere, tanta spiritus uehementia praua
Mahumeti dogmata opponebat, ac refellebat, ut frequenti horum Maurorum
conuersione iratus Auernus, proditorio unius impii Mauri astu, qui deinde fida
165 conuersione, doli improbitatem in propriae salutis argumentum conuertit,
ueneniferam tanto Viro oblatam in flore mortem, ab ipso diuini luminis monitu
declinatam, intentauerit. Pari euentus felicitate, sed non minori propriae uitae
discrimine, Genuae non paucos huiusmodi Mauros conuertit. Nam cum plurimos
illorum ab errorum tenebris in lucem Catholicae ueritatis adduxisset; accidit
170 quadam die, ut dum in quadam triremi Genuensi magna circumstante Maurorum
caterua concionaretur, Alcoranum confutaturus extraheret; primo Alcorani aspectu
omnes, dimissis in obsequium frontibus, in faciem prouoluuntur. Exarsit tali intuitu
Patris Zelus, librum in terram proiicit, pedibus conculcat, conterit, diffringit et
uocibus diuino spiritu afflatis in insanum tam perfidi Legislatoris uolumen
175 exoneratur. Accendit barbaros Maurorum animos Patris in Alcoranum contemptus;
quem ulturi, in ipsum efferato impetu irruunt, et proculdubio crudeli morte
trucidassent, nisi adstantes triremis milites districtis ensibus inuadentium
Maurorum furorem retudissent. Italiam igitur tot eximiis suae charitatis exemplis
illustrauerat, grandi animo in spem Africae conuersionis erectus, nulla laborum

151: omnipotenti] omnipotentiae Md

180 asperitate detentus, nulla periculorum arduitate deiectus, nulla mortis seuera fronte
perterritus, omnibus uotis ad maiora diuinae gloriae incrementa anhelans,
discessum in Africam Diuino Christi Imperio submittendam meditabatur.

Suscipit iter, cui ineunte aestate maxima celeritate se committens ex Italia discedit;
in Hispaniam tendens, quo breui temporis interuallo peruenit, undique in itinere
185 uirtutis uestigia imprimens Galliam peruadit. Nobilem non minus Hispaniae, quam
Europae Urbem Matritum petit, ubi tum assidua longi itineris agitatione, tum
exaestuante tunc temporis calore concepto, uiribus exhaustus, inopino morbo
corripitur, qui illico eo excreuit, ut omni salutis spe destitutus ad mortem celeriter
properaret. Haec inter Nobilissimus Aulae Regiae Eques, Mauro mancipio comitatus,
190 Patrem inuisurus adest. Admittitur, exceptus ab aegroto ea humanitate, quae pietati
non minus, quam nobilitati tanti uiri debebatur. Post breuem cum tanto equite
discursum de suis in Africam uotis, ad Maurum conuertitur, quem tanto spiritus
feruore alloquutus est, ut omnes adstantes, quantum ardentem ipsius zelum
mirarentur, tantum Africae infelicitatem intempestiua tanti uiri morte, deplorarent.

195 Nam paulo post inflammatis Coeli desideriis conflagrans, et ueluti nouus Paulus
cupiens dissolui et esse cum Christo, siue cum Regio Psalte laetatus, quod in domum
Domini ibit, totus aequo diuinae uoluntatis imperio conformis, ex hac uita discessit,
eo magis in posterorum memoria immortalis uicturus, quo liberalius uitam in uiridi
suae aetatis flore, immatura morte recisam, in animarum salutem immolauit.

200 Tam celebris fuit Principis huius fama in Matritensi curia, in qua obiit, ut
celeberrimus Poeta Comicus D. Petrus Calderon de la Barca selectissimam de eius
conuersione et rebus gestis Comaediam ediderit, sub hoc titulo “Magnus Princeps
de Fez D. Balthasar de Loyola”, quae ingenti eum plausu a Scenicis saepe in
praecipuis Hispaniae Urbibus repraesentata est.

190: exceptus] exceptos Md | 193: ardentem] om. MD

CAPVT NONVM

Alia exempla.

34. His exemplis aliud adnecto, quod narrat Sanctus Eulogius Episcopus Toletanus et Martyr in opere, cui titulus “Memoria Sanctorum”. Refert itaque Sanctus Martyr,
 5 eo tempore, quo Hispania Mauris subiecta erat, iuuenem Curduuensem professione Mahumetanum saepe rogatum esse ab amita Christiana, ut Christianus fieret; cuius autem consanguineos Mahumetanos solícite curasse, ut linguam Arabicam addisceret; quod cum ille feliciter praestitisset, legisse Alcoranum et ex eius lectione clare cognouisse sectam Mahumetanam falsam et inuentionem hominum esse, et
 10 idcirco illam ex intimo cordis affectu execratum fuisse; Christianam Religionem cum Baptismo suscepisse; et eam palam professum fuisse, et ob eam causam illustre martyrium subiisse a Mauris, qui illum crudeliter trucidarunt, quia cum esset a parente Mahumetano genitus, a Religione parentis discesserat. Additque S. Eulogius, si aliquis Catholicus uelit falsitatem sectae Mahumetanae clare deprehendere, nullo
 15 alio opus ipsi esse, quam cum sapientioribus Mahumetanorum sermones de Religione miscere, et ab iis interrogare, quid credant; eis enim auditis, quae ipsorum lex docet, statim cognoscet, illam esse mendacem et Deo Authore indignam.

35. Sed ut ab exemplis conuersionis Maurorum ad alia transeamus: sane mirabilis modus, quo multi, uel a Iudaismo, uel a Gentilismo tracti sunt a Deo ad credendum
 20 firmiter, hominem crucifixum esse Deum; et Deum unum in essentia, esse in Personis Trinum, manifeste euincunt Religionis Christianae ueritatem. Talis fuit miraculosa Sauli conuersio Act. 9 Eunuchi Candacis Reginae Act. 8 conuersio Constantini Imperatoris; conuersio Augustini; conuersio Aeditui Idolorum, quae legitur in uita S. Gregorii Taumaturgi; conuersio Principis Iosaphat a S. Barlaam, quam habes apud S.
 25 Ioannem Damascenum, et apud P. Petrum de Ribadeneyra in extrauagantibus. Conuersio Pauli de Sancta Maria, qui cum esset Hebraeorum Rabbinus sapientissimus, legens glossa, quibus perfidi Hebraei contra ueritatem Euangelii

22: cf. Act. 9, 1-9; cf. Act. 8, 27-39.

5-17: Eu. Cord., *Mem. Sanc.*, lib. 2, c. 10, PL 115, 777. | 23-25: cf. Gre. Nyss., *Vit. Gre. Thau.*; cf. Pse. Io. Damasc., *Vit. Bar.*; cf. Petr. Rib., *Flos Sanc.*, t. III, *Nouemb.* 27, pp. 386-396. | 26-34: cf. Pau. San. Mar., *Scru. Scrip.*

6: cuius] eius MD

Sacras Litteras exponunt, agnouit, eas mendacia multa contra sacros libros continere; et sic Talmudi fabulas dimittens, ad Christum accessit, secum ad
 30 Baptismum pariter ducens filios; et quia uxori persuadere non potuit, ut ipsum imitaretur, ab ea discedens, factus est Christi Sacerdos et strenuus Euangelii praeco; et inter omnes suae aetatis homines litteris et sanctitate excelluit, et Episcopus Burgensis, magnusque Cancellarius Regum Castellae creatus est, et sapientissime contra Iudaeos scripsit ad ann. 1430. Celebris quoque fuit conuersio Rabbi Samuelis
 35 in secta Iudaeorum educati, qui cum magno esset praeditus ingenio, res suae sectae considerans, et ueritatem Sacrae Scripturae contemplans, clare cognouit caecitatem, qua miseri Iudaei laborabant, et Christianae Religioni nomen dedit, ualidissimisque argumentis a Sacra Scriptura petitis probauit, Iesum Nazarenum, a maioribus suis crucifixum, esse uerum Messiam Iudaeis promissum, uerumque Deum et hominem,
 40 qui mundum a captiuitate peccati liberaturus aduenit; ut refert Genebradus in Chronol. An. 1200.

36. Insignis etiam fuit conuersio Magistri Andreae a secta Iudaeorum; qui cum magno ingenii acumine polleret, aperte cognouit, falsa et uana esse suae sectae dogmata, et cupiens ueritatis semitam agnoscere, per quam ad aeternam felicitatem
 45 tenderet, in Hierosolymam peregrinationem instituit, precesque ad Deum fudit, ut mentis suae tenebras illuminare dignaretur; et ea in oratione inspirationem accepit, ut doctrinam antiquorum Rabbiorum legeret, qui ante aduentum Nazareni floruerunt. Quod cum opere compleuisset, clare cognouit, eos Sacram Scripturam expossuisse, sicut eam exponit Euangelium, de Regno scilicet Messiae, non
 50 temporali, sed spirituali, non de bonis terrenis, sed de spiritualibus a Messia adducendis. Quare Christum in Baptismo induens, peritissimus fuit Sacrae Scripturae interpres, eamque publice Romae interpretatus est, accepto annuo stipendio a Summo Pontifice, qui Iudaeis praecepto iniunxit, ut eum singulis sabbatis audirent, cum magno animarum fructu, sapientioresque stupebant uiri
 55 sapientiam et in sacris litteris exponendis peritiam. Et uitam protraxit usque ad Pontificatum Sixti Quinti.

34-41: cf. Gil. Gen., *Chro.*, lib. 4, p. 375.

38: Scriptura] Scripturis Md | **45:** in] om. MD

37. Sed maxime eminuit Romae conuersio Marii Victorini insignis Philosophi et Oratoris praestantissimi et Romanorum Senatorum Magistri, quam describit S. Augustinus lib. 8 confess. cap. 2 cuius exemplo se quoque arsisse affirmat ardore
60 Fidei suscipiendae; tanta ille claritudine apud Romanos Ethnicos floruerat, ut ex Senatus Consulto donari meruerit statua in foro Traiani, ut tradunt Augustinus et Hieronymus. Hic talis tantusque uir in senectute a Deo illuminatus est, ut cognosceret Christum, a Iudaeis crucifixum, esse uerum Deum, eiusque Crucem, libentissime amplexus est. Quis hanc mutationem fecit, nisi omnipotentia Crucifixi?
- 65 38. Denique ut alia omittam exempla, Iustinus Philosophus, qui prope tempora Apostolorum floruit, post tentatas omnium Philosophorum sectas uerae sapientiae adipiscendae causa, ueram Christianae Religionis sapientiam inuenit, Christum crucifixum adorans ut uerum Deum; et hanc Fidem scripto defendit, et tandem pro illius ueritate sanguinem fudit. Martyrioque coronatus est Romae, anno Christi
70 165.

57-64: cf. Aug. Hipp., *Conf.*, lib. 8, c. 2, PL 32, 749-751; cf. Hie. Str., *De Vir. Ill.*, c. 101, PL 23, 701.

CAPVT DECIMVM

Singularis Dei Prouidentiae, quam Author expertus est in Maurorum conuersione, satis probat, Religionem Christianam esse necessariam ad salutem uiam.

39. Fideliter narrabo, quod mihi accidit, circa conuersionem Maurorum, ut hoc
 5 exemplo excitati alii Religiosi uiri, maiori uirtute praediti, in Deo totam suam spem collocantes, opus hoc intrepide aggrediantur et publice ad Mahumetanos conciones habeant; quandoquidem ego, talento et spiritu carens, opus hoc fere imparatus inaepei et felicissimum exitum expertus sum.

Incubueram Missioni Granatensi, anno 1668 tempore Aduentus, et quamuis in illa
 10 Ciuitate plurimi sint Mahumetani, nunquam mihi occurrit cogitatio, concionem ad illos habendi. Transiuimus postea Hispalim et per quadragesimam in ea Ciuitate Missionem fecimus, et in aliis urbibus et oppidis Hispalensis ditiones per uernum tempus. Aestatis autem tempore, quando ardentes calores Missiones intermittere cogunt, in Collegium Granatense nos recepimus; cum autem appropinquaret iam
 15 tempus, iterum procedendi ad sacras has expeditiones, et quinque uel sex dumtaxat superessent dies ante conductum e Collegio egressum, in familiari et Religiosa conuersione post prandium incidit sermo de lege Mahumetana, et tunc R. P. Thomas de Leon, Primarius Theologiae Professor iam emeritus dixit, se habere librum quendam aduersus Mahumetanam sectam, quem commodatum acceperat ex
 20 bibliotheca Dom. Marchionis de Estepa. Pulsauit statim animum cupido, librum illum legendi; petiui, obtinui et legi, et in compendium redegi. Erat autem liber iste compositus a Ioanne Andrea, de quo mentionem fecimus sectione 1. Egressi sumus ad finem mensis Septembris P. Ioannes Gabriel Guillem et ego ad sacras expeditiones continuandas; caeterum antequam Malacam contenderemus, inuicem separati
 25 sumus cum aliis sociis, ille Alhamam, ego Loiam profectus fui; et die Sanctae Teresiae Sacro Malacae conuenimus, ubi Illustrissimus et Reuerendissimus Episcopus D. Fr. Alphonsus a S. Thoma nos benignissime excepit. Missioni Malacansi operam dedimus per aliquot hebdomadas, in cuius decursu accidit conuersio Fatimae, quam supra commemorauimus pag. 87, illa uero inescatus, sensi cor meum uehementer
 30 pulsari desiderio concionandi Mahumetanis. Finita itaque Missione Christianorum,

20-22: cf. Io. Andr., *Conf.*

Illustrissimum Episcopum adeo, rem communicaturus: Sentio, inquam, in corde
 meo, Illustrissime Domine, ardens desiderium habendi conciones publicas ad
 Mahumetanos; et puto, quod haec cogitatio a Deo sit; certus sum enim, quod nihil
 35 temporale hic quaero, neque lucrum, neque plausum; forsan Deus hanc
 cogitationem immisit, quia uult aliquos Mahumetanos hic conuertere per hoc
 medium, uel causam suam magis iustificare, quo minorem suae obstinationis in die
 iudicii excusationem habeant, uel aliquam alium finem suae gloriae nobis occultum
 intendit. Respondet primo Illustrissimus Dominus, multum se timere, ne in uanum
 laborarem, quia Barbari isti, inquit, nec attendent, nec intelligent quae dicentur. Cui
 40 ego: Probemus, inquam, Illustrissime Domine, experiamur et quasi periculum
 faciamus; quia lucrum sperare possumus, damnum timere non possumus; si labor
 iste non prosit illis ad conuersionem, mihi proderit ad meritum; ego conciones istas
 ita disponam, ut si infidelibus Fidem non persuaserint, fideles in fide confirment,
 quae res in his oris maritimis, in quibus Christiani quotidie a Mauris captiui
 45 abducuntur, maxime utilis est; quia his concionibus auditis in fide amplius
 radicabuntur et difficilior postea ab illa deficient. Approbavit consilium
 prudentissimus et Religiosissimus Princeps; restabat eligendus locus opportunior
 ad has conciones habendas; non uisum est Illustrissimo expediens, ut haberentur in
 Templo, ne infideles irreuerentiam aliquam in Augustissimum Sacramentum
 50 ostenderent. Postea tamen experientia docuit, Mahumetanos non se irreuerenter
 gerere in Templo, et ideo Gadibus, Xerae, in Portu Sanctae Mariae, Matriti et alibi in
 Templis conciones habuimus. Diu deliberatum est de loco his concionibus apto, et
 tandem praelectum est Scenicum theatrum; quo incredibili studio confluit ciuitas
 ad has conciones audiendas. Euentus monstrauit, cogitationem illam concionandi
 55 Mauris e Coelo demissam; nam in prima concione quinque infideles publice
 Baptismum petierunt, et in tabulatum ascenderunt, ad amplexandum
 concionatorem, et ab illo accipiendum Rosarium Beatae Virginis, quod in signum
 desiderii, quo flagrabant, suscipiendi Baptismum, e collo pendulum gestabant. In
 secunda Baptismum petierunt octo; in tertia decem. Et sic completus est numerus
 60 triginta trium, qui solemniter eadem die baptizati sunt, ut diximus supra pag. 61,
 praeter alios non paucos, qui priuatim Baptismum susceperunt.

60: triginta trium] uiginti trium MD

40. Iam supra dixi, nos cum tribus Sacerdotibus saecularibus missos ab Illustrissimo Malacensi Episcopo in Ceutam. Antequam illuc e Calpe nauigaremus, stetimus in urbe hac per duos, uel tres dies, expectantes nauigium Ceuta mittendum, quo illuc
65 deferremur; in eum namque scopum accensa fuit taeda in uertice montis Calpe, ad cuius radicem Ciuitas sita est, quo signo monebatur Ceutae Gubernator, ut nauigium transmitteret, quo ueheremur. Interim Calpe breuem Missionem confecimus, in qua ego duos sermones habui in foro ad Mahumetanos; in eisque duo, uel tres conuersi sunt. Postmodum cymbam conscendentes in Ceutam nauigauimus, quae a Calpe
70 quinque leucis distat, sine cogitatione in Calpem regrediendi. Finita Missione Ceutica, in scapham aliam ascendimus, nauigationem uersus Esteponam dirigentes, ad sinistram relinquentes Calpensem Portum. Sed ecce, cum ad medium freti peruenimus, nauclerus nubeculam detegit, quae uentum contrarium et tempestatem portendebat; admonuit, ut ad fugiendum naufragii periculum in
75 Calpensem Portum descenderemus; et illico scapham uersus montem Calpem direxit, ut ad eius radicem nauigantes secure portum possemus ingredi. Et ita incolumes eo peruenimus. Petiuimus ab Excellentissimo Domino Marchione de la Laguna illius arcis et urbis Gubernatore, ut nobis suppedicaret equos, ad iter faciendum primo mane; instabat enim tempus pergendi Matritum, quo nos uocabat
80 Excellentissimus Marchio de Aytona, qui per litteras rogauerat Illustrissimum Episcopum, ut Patres Missionarios in Curiam Matritensem mitteret, ut ibi tempore quadragesimae Missionem instituerent, iusserat tamen Illustrissimus Episcopus, ut per transitum duo illa suae Dioecesis oppida, ad oram maritimam sita, Esteponam scilicet et Maruecam Missione lustraremus; nos autem cupientes iussa eius
85 adimplere, profectionem maturare satagebamus. Iam omnia parata erant ad nos itineri prope accingendos, pluebat tamen incessanter et nos expectauimus aliquantulum temporis interuallum, ut pluuias quiesceret; et cum non cessaret, nihilominus dicessum meditabamur, sed pro sua in nos benignitate Dominus Marchio non permisit, ut illinc abiremus, donec Coelum tantisper serenaretur; cum
90 uero iam meridies appropinquaret, decreuimus, illic ea die remanere. Vix hoc consilium remanendi iniuimus, cum subito mutatus est uentus, et ab occidente perflans, nubes dissipauit et Coelum serenum reddidit. Tunc ad me accedens uir nobilis: Non hoc casu, inquit, factum existimo. Dum Paternitates uestrae non mutarunt consilium proficiscendi, Coelum faciem non mutauit; nunc uero, quia

95 melius consilium inierunt, hodie hic remanendi, Coelum ipsum se aperire caepit et
serenum factum est; aliquid hic, ut suspicor, intendit Deus; ego ancillam Africanam
habeo, quae mihi dixit, aliquas Mauras, postquam uestram Paternitatem
concionantem audierunt contra sectam Mahumetanam, aliis iam oculis Christianam
Religionem prospicere, et earum cor non parum illis concionibus emollitum esse;
100 contingensque proinde esse, ut aliquae conuertantur, si aliam concionem ad
Mahumetanos habeat; rogo ego Paternitatem uestram, ut hoc uespere aliam
concionem ad illos habeat. Visum nobis est hoc consilium a Deo uenire; decreuimus,
ut Pater Guillem concionem exhiberet Christianis, et ego per modum tradentis
Catechismum et doctrinam explicantis ante concionem Christianorum, pulpitem
105 conscenderem, et cum Mahumetanis de Religione loquerer. Probauit consilium
Dominus Marchio, et uoce praeconis per uicos et plateas edictum promulgauit, quo
iubebat, ut omnes, qui ancillas uel seruos Mahumetanos habebant, eos in Ecclesiam
adducerent, quarta post meridiem hora. Congregata est tota Ciuitas et ante
concionem Patris Guillem ego de necessitate Christianae Fidei ad salutem disserui
110 per dimidiam horam, uel tres quadrantes; et ut omnibus clare pateret, illam pluuiam,
quae nos detinuit, a Deo speciali prouidentia ordinatam fuisse ad conuersionem
infidelium, quinque feminae Mahumetanae, quae ad audiendam concionem
uenerant, alta uoce Baptismum in media Ecclesia postularunt. Quis hic non miretur
Diuinam Prouidentiam, quae homines ad Religionem ita uocat? Signum ergo
115 manifestum est, Religionem Christianam ad quam Deus homines ita trahit, esse
ueram et rectam ad Coelum uiam.

Sequenti die, cum esset iam tempus tranquillum, scapham iterum ascendimus et
uersus Esteponam nauigauimus, ad cuius oram Patrem Guillem, cum uno ex
Sacerdotibus saecularibus dimittens, nauigationem continuaui Maruecam usque,
120 cum aliis duobus, ut sic inuicem separati citius Missiones illas absolueremus. Et hic
contigit, quod supra pag. 83 narraui de obstinatione Maurorum, qui Maruecae
commorabantur et facilitate, qua omnes, qui Esteponae habitabant, ad Christum
conuersi sunt. Et Malacam regredientes, accepta benedictione ab Illustrissimo
Episcopo, ad Missionem Matritensem profecti sumus 2 die Februarii, anni 1670.

CAPVT VNDECIMVM

Conuincitur falsitatis secta Mahumetana ex eo, quod ponat hominis beatitudinem
in delectationibus carnalibus gustus et tactus.

41. Mahumetus in secundo Alcorani capitulo ita habet: Deum praedicate, bonos in
5 paradisum inducturum, ubi dulcissimas aquas, pomaque multimoda, fructusque
uarios et decentissimas ac mundissimas mulieres, omneque bonum in aeternum
possidebunt. Rursus capite seu Zora 28: Credentes et beneficientes sua non amittent
opera. Illic namque paradisum fontibus amoenum et illic annulos et torques aureos,
et ornatus sericos uirides et deauratos possidebunt, et in lectis aulaeatis accumbent;
10 et haec est maxima merces et interminabilis. Et rursus Zora 47, 48 et 62, paradisi
bona enumerat, nempe, mulieres mundas, fructus dulcissimos, aquas limpidissimas,
lectos sericos, aulaea, puluinaria, scyphos, pincernas, hortos, uiridaria, fontes, etc.
Neque haec mystice, sed proprie et corporaliter intelligi uoluit, et omnes intelligunt.

42. Ioannes Andreas, qui prius fuit Mahumetanorum Doctor et Alfaquinus, in suo
15 opere contra Alcoranum cap. 9 affirmat, Mahumetum in Alcorano asserere, Deum
creauisse septem paradisos, uel septem Mansiones, quarum singulae paradisos
appellantur; omnesque ex auro, argento, lapidibusque pretiosis constare, multaque
ibi esse palatia. Insuper testatur, Mahumetum asserere paradisum promissum
Mauris magnitudine aequare coelos et terram. Et merito a Mahumetanis rogat, ut
20 sibi exponant, ubi nam futurus sit iste paradisus, si eius amplitudo tanta est,
quantam continent coelestes orbes et terra? Insuper affirmat, Mahumetum ponere
in suo illo paradiso fontem quendam nomine "Alcauzar", qui ipsius Mahumeti
peculiaris est, tantae magnitudinis, ut penes longitudinem et latitudinem
septuaginta mille dierum iter contineat, eiusque aquam esse lacte candidiorem et
25 melle dulciorem, totque esse prope fontem illum uasa aurea, pateras, crateres et
scyphos ad hauriendam aquam, quot sunt in coelo stellae. Et in medio paradiso
arborem ponere tantae magnitudinis et proceritatis, quantae est ipse paradisus,

4-13: cf. Leo. Less., *De Sum. Bon.*, lib. 1, c. 4, pp. 2-3; cf. Q. 2, 25; cf. Q. 18, 30-31; cf. Q. 37, 38-49; cf. Q. 38, 49-54; cf. Q. 52, 17-24. | **14-42:** cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 9, pp. 188-193.

22: qui] quae Md

quae ramos proinde diffundat usque ad paradisi muros; eiusque folia aurea et argentea esse, et in singulis inscriptum esse nomen Dei et nomen Mahumeti.

- 30 Insuper testatur, Mahumetum in Alcorano asserere, Deum in quadam paradisi Mansionem, quae appellatur “Genetu Alcoduz”, id est paradisu sancti, paraturum Mauris conuiuium magnum, lautumque epulum, quod Arabice appellatur “Aldrate Alcoduz”; mensam uero, in qua dapes sunt apponendae, adamantem esse tantae molis, ut penes longitudinem et latitudinem septem mille dierum iter ambiat; dicit
 35 praeterea, pincernas pulcherrimos, post alios cibos, ad extremum adducturos in mensam singulis conuiuis singula mala citrea, et ex eis prodituras Virgines pulcherrimas mire ornatas, et unumquemque Maurorum suam Virginem arctissime amplexaturum, et per quinquaginta continuos annos hunc amplexum duraturum; post hoc uero tempus Deum ostensurum illis faciem suam, amotis uelis, quibus
 40 tegitur; postquam uero Dei faciem uiderint, abituros ex illa Mansionem paradisi in aliam, ibique per totam aeternitatem mansuros cum illis pulcherrimis feminis, ut ex cibo, potu, et mulierum consortio aeternam capiant delectationem.

- Quis haec sine risu audire queat? Quis non miretur, non stupeat, homines rationis compotes has fabulas, haec ridicula somnia, ut articulum fidei credere et tanquam
 45 magnum Prophetam uenerari Mahumetum, qui talia confinxit? Certe Alcoranum ipsum sine alio argumento manifeste probat, legem illam non esse a Deo; et inexcusabiles sunt Mahumetani perspicaces et ingeniosi, qui haec legentes, non agnoscunt, has esse fabulas deridiculas indignasque, ut eis ulla fides adhibeatur.

43. Ioannes Andreas, postquam haec retulit, Mauros irridens, merito animaduertit,
 50 latrinas et cloacas desiderari in illo paradiso, in quo tam splendide epulantur et bibunt Mauri. Rursusque per iocum ait, feminas Mahumetanas merito de suo Propheta conqueri posse, quia eis non assignat completam felicitatem in suo paradiso; si enim Virgines illae, quibus fruuntur Mauri, non sunt huius generationis, ut Mahumetus docet, sed in paradiso de nouo creatae, et ab aeterno Mauris
 55 praeparatae ad aeternam felicitatem, quia sine usu feminarum arbitratur, non posse dari beatitudinem uirorum; necessario sequitur, feminas Mahumetanas non fore beatas, sed in aeternum miseras, quia carebunt consortio uirorum; quia si delectatio

49-63: cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 9, pp. 193-194.

uenerea necessaria est uiris ad beatitudinem, etiam erit necessaria feminis; unde istae erunt in aeternum miserae et prae inuidiae tabescent, animaduertentes, 60 feminas in paradiso creatas frui uiris, quibus non inseruierunt, se uero post tot labores ab illa felicitate repelli. Quare Mahumetus cogitur alterum e duobus dicere, nimirum uel feminas non resurrecturas in corpore femineo, uel non habituras beatitudinem, si in illo resurgant; et utrumque est falsum. Primum quidem, quia cum feminae in corpore femineo sustinuerint dolores, aerumnas et mortificationes 65 propter Deum, ratio postulat, ut in eodem corpore resurgant, ut ipsummet indiuiduum, ipsemet homo, qui laborauit, praemium recipiat; et ita merito docent Theologi Christiani cum D. Thoma in 4 dist. 44 et 4 contra gent. cap. 88 et plane colligitur ex uerbis Christi Ioan. 5: *Venit hora, in qua omnes, qui in monumentis sunt, audient uocem eius et procedent, qui bona fecerunt, in resurrectionem uitae, qui uero* 70 *mala egerunt, in resurrectionem iudicii.* Ergo femina ipsa, quae in hac uita per corpus bona opera fecit, eademmet numero resurget, ut praemium in eodem corpore recipiat, in quo laborauit; et similiter de illa, quae mala opera per corpus exercuit, etc. Vnde S. Dionysius lib. de Ecclesiast. Hierar. part. 1, capit. 7 merito dixit, eos, qui animabus aliorum corporum coniugia tribuunt, quantum in se est, iniuriis afficere 75 corpora, quae cum sanctis animaue laborarunt, sacris retributionibus priuantes, quae ad finem sanctissimi cursus peruenerunt. Et ideo Sanctus Iob cap. 19 seipsum, et suam carnem exhortabatur ad laborem, quia in ipsa resurrecturus esset, et uisurus suum Redemptorem: *Quem uisurus sum ego ipse, et non alius*, etc. Hinc Eximius Doctor P. Suarez tom. 2 in 3 p. disp. 43, sect. 3 asserit, certum esse ex 80 sententia omnium Theologorum, in resurrectione hominum seruandam esse sexuum diuersitatem, neque aliquem Catholicum id uertere in dubium, sed solum illos haereticos, qui humanum corpus organicum negarunt futurum esse in hominibus resurgentibus.

Secundum uero, nempe quod feminae in alia uita non habiturae sint plenam et 85 ueram felicitatem, si in hac uita pie et sancte uixerunt, est manifeste falsum et contra

68-70: Io. 5, 28-29. | 78: cf. Iob 19, 27.

67: cf. Tho. Aqu., *Com. Sent.*, lib. 4, dist. 44, q. 1, art. 3, pp. 308-310; *Cont. Gent.*, lib. 4, c. 88, pp. 278-279.
 | 73-76: cf. Pse. Dio. Are., *De Eccl. Hie.*, c. 7, PG 3, 552-584. | 79-83: cf. Fran. Sua., *Disp. Diu. Tho.*, t. II, disp. 43, pp. 539-554.

Dei iustitiam. Cum enim femina possit uirum in hac uita excedere in sanctitate, esset contra iustitiam, illam fraudare beatitudine, quae conceditur uiro.

Quare conuincitur, Mahumetum in illo suo paradiso confingendo unice fuisse intentum in captandam gratiam et beneuolentiam uirorum, quia illis indigebat ad
 90 bella, quibus regnum sibi parare cogitabat; de felicitate uero feminarum, non fuisse sollicitum, quia illis non indigebat ad certamina; unde de illa neque uerbum fecit.

44. Docet autem liber “Sunae”, qui apud Arabes parus est authoritatis cum Alcorano, Virgines illas in paradiso retribuendas Mauris, fore adeo pulchras et uenustas, ut si aliqua earum se spectandam praeberet, et in extima coeli parte appareret, totum
 95 mundum mira claritate illustraret; fore adeo suaues et dulces, ut si aliqua earum in mare saluam regeret, totam aquarum abysum in aquam dulcissimam et meilem conuerteret.

Dubium autem est, an Mahumetus in paradiso singulis uiris multas feminas assignet ad plenam felicitatem, an singulis singulas dumtaxat? S. Petrus Paschasius in suo
 100 tractatu contra Mahumetanos, pag. 68, num. 86 ait, unicuique uirorum in paradiso assignare ex uirginibus ualde pulchris et decoris quatuor mille, et ex aliis octo mille. Certe de impurissimo Mahumeto, qui in hac uita contentus non fuit una uxore, sed plurimas simul habuit, credi non debet, quod unam dumtaxat pro alia uita, ubi gaudia et delectationes debent esse maiora, suis promiserit. Ioannes Andreas in sua
 105 confutatione Alcorani cap. 7 testatur, Mahumetum cum quindecim mulieribus matrimonium contraxisse, et eodem tempore undecim simul uxores habuisse, praeter ancillas. Ita enim testatur liber inter Arabes magnae authoritatis, cui titulus “Assameyl”, idest de bonis Mahumeti dotibus et indole. Et liber “Azear”, testatur, quando Mahumetus obiit, nouem simul uxores eius uiduas remansisse. Qui ergo in
 110 hac uita tot uxores habebat praeter concubinas, exiguum putaret suam felicitatem, si una tantum in alia uita esse donandus.

45. Hunc paradisum indignum esse creatura rationali, uel ipsi Philosophi Mahumetani cognouere. Siquidem Auerroes praestantissimus Philosophus et Aristotelis commentator, quamuis professione Mahumetanus, fassus est, melius

92-97: cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 9, p. 190. | 99-101: cf. Pse. Petr. Pas., *Sobr. set. mah.*, tit. 1, c. 8, p. 68. | 104-109: cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 7, p. 167; cf. Al-Tirm., *ash-Sham.*; cf. *Sir.*, n. 918, p. 792. | 113-120: cf. Auer., *De Ani. Bea.*, f 148r-f 155r.

- 115 sensisse et scripsisse Aristotelem, quamuis Philosophum Ethnicum, de ultimo fine et felicitate hominis, quam Mahumetum; nam Aristoteles posuit felicitatem hominis in excellentissima hominis operatione, nempe in contemplatione Dei; Mahumetus uero in abiectiore et sordidiore, qualis est comedere et bibere et feminis uti. Quod nihil aliud est, quam pro paradiso lupanar et prostibulum constituisse; potiusque
- 120 appellari deberet paradisu bestiarum, quam hominum. Vnde merito Guilielmus Parisiensis lib. de legibus cap. 19. inquit: Quid est paradisu iste, nisi taberna indefessae ingurgitationis et perpetuae turpitudinis prostibulum? Et ad finem capitis. Manifestum est, quod paradisu iste non est nisi uolutabrum porcorum, et quod uociferatio ipsius pecudum est, non hominum. Auicenna uero uir magni
- 125 ingenii, Philosophusque et Medicus insignis lib. 9 de prima Philosophia, felicitatem hominis spiritualem esse debere agnoscit, non materialem et corpoream, qualem posuit Mahumetus: Lex nostra (inquit) quam dedit Mahumet, dispositionem felicitatis et miseriae, quae sunt secundum corpus attendit. Sed est alia promissio, quae attenditur intellectu. Sapientibus uero Theologis multo maior cupiditas fuit ad
- 130 apprehendendam istam, quam corporum, quae quamuis daretur eis, non tamen attenderunt eam, neque in pretio habuerunt in comparatione felicitatis, quae est coniunctio cum ueritate. Haec ille. Quibus uerbis satis significauit, felicitatem consistentem in delectationibus sensuum et tactus, non posse esse ultimum finem hominis, qui rationalis est.
- 135 46. Maximae olim inter Philosophos extitere concertationes circa finem hominis, uidelicet qua in re consistat hominis beatitudo, quodque sit summum eius bonum. Tres autem hac de re fuerunt sententiae celebriores. Prima, summum hominis bonum consistere in uoluptatibus corporis. Haec passim tribuitur Epicuro, eiusque sectatoribus. Secunda, summum hominis bonum consistere in uirtute, siue in eo,
- 140 quod est “uiuere conuenienter naturae et rationi”. Ita Stoici. Tertia Aristotelis, qui constituit beatitudinem potissimum in perfectissima operatione praestantissimae facultatis circa praestantissimum obiectum, hoc est in contemplatione Dei et rerum Diuinarum, quantum fas est homini.
47. Ex his tribus Philosophorum sententiis prima Epicuri et sequacium contemnitur
- 145 a cordatioribus Philosophis; et nihilominus illam sectatus est Mahumetus et quidem

121-124: cf. Guil. Alu., *De Leg.*, t. I, c. 19, p. 54. | 125-132: cf. Auic., *Meta.*, lib. 9, c. 7, pp. 970-971.

absurdus, quam Epicurus. Nam iste, licet posuerit felicitatem in uoluptate, non tamen in uoluptate solius corporis, sed in uoluptate corporis et animi, et utrasque uoluit esse moderatas. At Mahumetus in solis uoluptatibus corporis, illisque immoderatissimis beatitudinem et felicitatem hominis collocat. Vnde eius sententia
 150 est absurdissima et contra lumen rationis. Cum enim homo sit animal rationale, et ab omnibus brutis differat essentialiter, non potest consistere eius felicitas et beatitudo in illis operationibus, quas habet communes cum brutis; delectatio autem, quae capitur ex cibo et potu, et ex usu Veneris, communis est homini cum brutis, ergo in illa non potest consistere hominis beatitudo.

155 48. Hunc bestiarum paradisum multis impugnat Guilielmus Aluernus Episcopus Parisiensis, qui floruit ad ann. 1240 lib. de legibus cap. 19, qui inter alia argumenta, quae contra illum conficit, arguit ab inconuenienti; quia cum in homine sit pars superior, nempe ratio, quae semper in hac uita pro uirtute pugnat contra rebellionem appetitus, et pars inferior, nempe appetitus et caro, quae pugnant
 160 contra spiritum, iuxta illud Apostoli; caro concupiscit aduersus spiritum, et spiritus aduersus carnem; esset plane iniustitia, portionem inferiorem aeterna felicitate donare, et partem superiorem sine beatitudine relinquere: Sequeretur (inquit) ex hoc manifesta Dei iniquitas atque peruersitas; pars enim ista semper rebellis est in nobis, dum hic uiuimus, honestati et repugnans Dei uoluntati. Reliquum uero, quod
 165 est in nobis nobile atque praecipuum, semper pugnat pro honestate et pro Dei uoluntate contra residuum; haec igitur esset manifesta Dei iniquitas, quod seruientem sibi partem in nobis, et pro eo semper pugnantem, non remuneraret propria felicitate et gloria; haec uero peruersitas, quod inimicam sibi et honestati partem, uitiorumque omnium fomitem remuneraret.

170 49. D. Thomas, qui paulo post Guilielmum Parisiensem floruit (siquidem natus est anno 1224 et obiit anno 1274.) lib. 4 contra gentes cap. 83 late probat, post resurrectionem non fore usum ciborum et uenereorum. Euidētissimeque constat, felicitatem atque beatitudinem hominis non posse in illis delectationibus consistere. Quis enim non erubescat, et tanquam contumeliam excipiat, quod ei dicatur: “Tu
 175 solum ad comedendum et bibendum et uacandum delectationibus uenereis creatus

162-169: Guil. Alu., *De Leg.*, t. I, c. 19, p. 53. | 170-176: cf. *Cont. Gent.*, lib. 4, c. 83, pp. 262-266.

es". Nulli autem potest esse probrosum, quod ipsi exponatur finis, ad quem conditus est, ergo homo conditus non est ad uilissimum illum finem, bestiarum proprium.

50. Et sane cum beatitudo hominis sit res pretiosissima, et margarita maximi ualoris, et supellex maximi pretii; et nullus sapiens gemmam pretiosam in theca sordida
180 reponat, quomodo Deus sapientissimus beatitudinem in corpore uili et non in spiritu nobilissimo collocaret?

Si delectationes uenereae, etiam licitae, indecentiam quandam habent, et ideo natura duce homines latebras quaerunt ad uacandum generationis operi; quomodo in eis beatitudo hominis consistere potest? Certe de adeptione sui finis et de
185 potissima suae felicitatis partem, homo erubescere non potest. Erubescit autem de opere uxorio, ergo in illo nec in toto, nec in parte potest beatitudo hominis consistere. Si camelus et elephas, ut refert Aristoteles lib. 5 de Histor. Anim. cap. 2 latibulum quaerunt ad coitum, et elephas post coitum iterum absconditur, quasi facti eum pudeat, et mox se abluit, quasi sordes contraxerit; quomodo beatitudo hominis
190 potest in tam pudendo opere consistere?

Si Seneca, cum esset Philosophus Gentilis, serio dicebat Epist. 65: "Maior sum, et ad maiora natus, quam ut corporis mei mancipium sim", quaerendo scilicet corporis delectationes et gulae et Veneri indulgendo. Si Socrates interrogatus, in quo ipse differret ab aliis hominibus, qui delectationes gustus, immoderate quaerebant,
195 respondit: "Alii uiuunt, ut edant, ego edo, ut uiuam". Si Horatius lib. 1 Epist. 2 ad Lollium, homini, quem deprimere et humiliare uolebat, per opprobrium et contemptum dixit, ipsum ad hoc solum natum esse, ut comederet: "Nos numerus sumus, et fruges consumere nati"; quid isti Philosophi dicerent, si Mahumetum audirent praedicantem, supremam hominis felicitatem consistere in uentris ingluuie
200 et uenereis delectationibus? Certe dicerent, illum non hominum, sed pecudum Magistrum appellari debere.

Si Vir nobilis et honestus nollet in domo sua filios, uel famulos habere, qui tota die nihil aliud curarent, quam uentrem cibo et potu onerare, et uenereis delectationibus

187-189: cf. Arist., *HA.*, lib. 5, c. 2, p. 105. | **191-192:** cf. Sen., *Epist.*, LXV, 21, p. 456. | **195:** cf. Rog. Bac., *Sec. Secret.*, pars secunda, c. 2, p. 66. | **197-198:** Hor., *Epist.*, I, 2, 27, p. 264.

192: mei] *om.* MD | **195:** Horatius] Oratius Md; lib. 1] lib. 2 Md, MD | **196:** Lollium] Lelium Md, Laelium MD

inhiare. Quomodo Deus in purissima Empyreï domo ferre posset homines, qui in hoc
 205 ipsum unice intenti forent? Profecto cum homo substantia sit rationalis, intellectiua
 et uolitiua, eius suprema felicitas et beatitudo debet esse participatio quaedam
 altissima illius beatitudinis, qua Deus in se beatus et summe felix est. Deus autem
 beatus est, quia seipsum cotelatur, seipsum amat, et de seipso summe gaudet, nec
 enim aliquid extra Deum potest esse beatitudo obiectiua Dei, seu materia felicitatis
 210 Dei; ergo hominis beatitudo debet consistere in altissima Dei contemplatione, et
 amore et gaudio de Diuinis perfectionibus inde resultante; ergo nequit consistere in
 delectationibus sensus et tactus. Facessat ergo impurissimus ille Mahumeti
 paradisus, et longe sit ab hominibus rationalibus bestialis illa beatitudo.

51. O quam longe est ab hac caecitate Diuina Christi doctrina, qui Matth. 22
 215 Saducaeis negantibus resurrectionem et ab incommodo arguentibus, quia si eadem
 femina successiue nupsisset septem Viris, in resurrectione non posset determinari,
 cuiusnam de septem uxor futura esset; Dominus respondit: *Erratis, nescientes*
scripturas et uirtutem Dei. In resurrectione enim, nec nubunt, nec nubentur, sed erunt
sicut Angeli Dei in Coelo. Et Luc. 20: *Nec nubunt, nec ducunt uxores, qui digni habentur*
 220 *saeculo illo.* Meritoque dicuntur homines in beatitudine futuri sicut Angeli, quia, cum
 conueniant cum Angelis penes intellectum et uoluntatem, quae sunt potentiae
 spirituales, eorum beatitudo debet consistere in actibus intellectus et uoluntatis, et
 in delectatione spiritali ex illis actibus resultante. Dubium non est, eo in hac uita
 quemuis esse perfectiorem, quo magis assimilatur uitae Beatorum; si ergo perfectio
 225 uitae beatae consistit in cumulo delectationum carnalium, nimirum in suauium
 ciborum sumptione, dulcium liquorum haustu et in uenerea delectatione, eo quis in
 hac uita melior et perfectior existet, quo auidius haec oblectamenta quaesierit et
 plenius assecutus fuerit. Quis autem non uideat, hoc esse absurdissimum? O quam
 longe fuerunt ab hac sententia, uel ipsi Gentiles solius rationis naturalis ductu!
 230 Audiant Mahumetani celebre illud Catonis pronuntiatum, qui dixit: "Si sine uxoribus

217-219: cf. Mt. 22, 29-30. | **219-220:** cf. Lc. 20, 35.

230-232: cf. Eras. Rot., *Apophthe.*, lib. 8, p. 653.

224: quemuis] quem Md

mundus esse posset, uitam nostram futuram esse, qualis est Deorum Coelestium, quare eas malum esse, sed malum necessarium”.

Quis non uideat, creaturae rationalis perfectionem consistere in imitatione Creatoris, seu in eo, quod quantum fas est creaturae, mores Diuinos in se exprimere conetur? Vnde Christus aiebat: *estote ergo perfecti. sicut Pater uester coelestis perfectus est*. Idque cognouit Pithagoras Philosophus Gentilis, quando dixit: “Vitae finis est Dei assimilatio”. Cum ergo Deus incapax sit delectationum carnalium cibi, potus et Veneris, nequit hominis beatitudo in illis consistere; eoque perfectius homo Deum imitatur, quo ab illis magis recedit, et magis rebus intelligibilibus et spiritualibus inhaeret.

52. Sed placet in medium proferre elegantem et dilucidum discursum, quo Pater Lessius lib. 1 de summo bono cap. 4 in hunc Mahumeti Paradisum inuehitur. Primo, summum bonum hominis debet esse tale, ut hominem faciat meliorem et perfectiorem: immo debet efficere optimum et perfectissimum. Ideo enim dicitur summum bonum, quia summe perficit, et in summo dignitatis et perfectionis gradu constituit. At uoluptas corporis hominem non solum non facit optimum et perfectissimum, sed etiam reddit deteriore. Nihil enim est, quod aequale lumen rationis offuscet, ac mores corrumpat atque uoluptas: ut uidere est in illis, qui uentri et libidini sunt dediti; nihil enim his stupidius, nihil ad sapientiam et diuina percipienda ineptius, nihil moribus et uita inquinatius. Idem testantur etiam Ethnici Scriptores, Cic. in Cat.: “Diuine Plato escam malorum appellat uoluptatem, quod ea uidelicet homines capiantur, ut hamo pisces”. Et Seneca Epist. 3: “Indulgere uoluptati initium omnium malorum est”. Ratio est: quia, cum uoluptas mentem excaecet, ut uirtutis pulchritudinem et uitiorum foeditatem non consideret, et ex altera parte suis blanditiis affectum hominis uehementer alliciat, fit, ut nullum sit peccatum, nullum crimen adeo detestabile, in quod hominem non praecipitet.

235-236: Mt. 5, 48.

236-237: Pythagoras] *Nl.* | **242-353:** Leo. Less., *De Sum. Bon.*, lib. 1, c. 4, pp. 3-4; cf. Cic., *Cato.*, 44, p. 54; cf. Sen., *Epist.*, CX, 10, p. 270;

Secundo, summum bonum potiore[m] hominis partem, nempe mentem, perficere et ornare debet. At uoluptas hanc non solum non perficit, sed illius perfectionem et functionem maxime impedit, ipsamque brutam et stupidam reddit.

260 Tertio, summum bonum facit honore et ueneratione dignum, quia summam homini excellentiam confert, et in summo dignitatis gradu constituit; ita ut altius conscendere, aut aliquid, quod sublimius sit, obtinere nequeat. Si enim aliquid sublimius posset consequi, hoc ipsum potius esset summum, non illud. Denique maxime eleuat hominem supra se, facitque Deo simillimum. At uoluptas facit
265 hominem uilem, abiectum et despicabilem. Qui enim uoluptatibus dediti, passim contemnuntur tanquam inertes et gulae, Venerisque mancipia. Hinc illud Poetae:

“Epicuri de grege porcus”.

Facit enim similem porcis, qui ad pastum et libidinem abiecti: non Deo, qui longissime ab omni corporali uoluptate et contagione segregatus, contemplatione
270 ueritatis, hoc est sui ipsius, delectatur. Itaque uoluptas hominem maxime dedecorat: “Quis hostis (inquit Seneca) in quemquam tam contumeliosus fuit, quam in quosdam uoluptates suae sunt? Quorum impotenti et insanae libidini ob hoc unum possis ignoscere, quod quae fecere, patiuntur”.

Quarto, si uoluptas esset summum bonum, fas esset illam quarere in omni re, in qua
275 reperitur, et ad eam obtinendam adhiberi possent quaecumque ad hoc opportuna. Itaque licita esset omnis libidinum turpitudine, licitae comessationes et ebrietates, licita furta, rapinae, homicidia et omnia scelera, per quae ad uoluptates peruenitur: summum enim bonum in omni re, in qua reperiri potest, et omnibus mediis, per quae obtineri potest, quaerere licet. Idem suis moribus confirmant ii, qui in uoluptate
280 summum bonum constituunt: nullum enim scelus, nullam turpitudinem, si absit metus legum, recusant. Nihil illicitum, aut recusandum, quod summo bono est consentaneum, uel aliquid opis, commodiue adferre potest ad illud obtinendum.

Quinto, rursus si uoluptas esset summum bonum, uita ista esset expetenda propter cibum, potum et uenerea, in quibus consistit illa uoluptas, et haec non propter uitae

CONTINVATIO; cf. Hor., *Epist.*, I, 4, 16, p. 276; cf. Sen., *Epist.*, XXXIX, 5, pp. 260-262;

257: potiore] priorem MD | 266: contemnuntur] contemnentur Md

285 conseruationem, aut naturae propagationem, sed propter uoluptatem, ordine plane
peruerso et naturae contrario, quae statuit, ut cibo et potu utamur ad uitae
conseruationem, re uenerea ad naturae propagationem. Adiunxit autem his
functionibus uoluptatem, tanquam condimentum et illecebram, ne propter
molestiam negligantur. Itaque uoluptas est propter has functiones; functiones
290 propter uitae et speciei conseruationem.

Sexto denique, qui uoluptatem statuit summum bonum, eo ipso suum uentrem
statuit sibi Deum, iuxta illud Apostoli: *Quorum Deus uenter est*. Ratio est, quia illud
cuique est Deus, in cuius obsequio et cultu summum bonum suum constituit. Nihil
enim agnoscit praestantius, aut quod huic sit praeferendum. Atqui iste summum
295 bonum suum constituit in obsequio et cultu uentris. Seruire enim uentri et libidini,
est illi summum bonum. Ergo uenter est illi Deus. Confirmatur: quia illud cuique est
Deus, ad quod omnia sua, etiam suam beatitudinem, ultimo refert et dirigit. Ad Deum
enim ultimo omnia referenda. Atqui hic omnia sua dirigit, etiam cibum et potum, etc.
quorum fruitione se putat beatum, ad bonum uentris, ibique sistit; ergo, etc. Talis
300 erat ille Cyclops apud Euripidem in Cyclope, qui dicebat, se Iouem non curare, sed
maximum Deorum sibi esse suum uentrem: huic se assidue sacrificare, etc.

53. Ex his manifestum est, uoluptatem corporis non solum non esse censendam
summum bonum, sed potius numerandam in malis, ac proinde sapienti, quo maiori
conatu poterit, fugiendam. Etsi enim per se sit quiddam adiaphorum, tamen tanta
305 mala secum trahit, ut potius in malis, quam in adiaphoris sit numeranda: nam
mentem excaecat, uirtutem elidit, in uitia praecipitat, corpus et animum eneruat,
naturam humanam dedecorat, molles, inglorios, uiles et despicabiles efficit, brutis
assimilat. Denique omnes huius uitae uoluptates sunt ualde imperfectae, multis
sordibus et foetoribus inquinatae, multis doloribus permixtae et pleraeque dolorum
310 et molestiarum dumtaxat solatia. Voluptas enim edendi, solatium est molestiae,
quam affert fames; bibendi, quam sitis; Veneris, quam incitatio libidinis: ac proinde
pares illae uoluptates sunt uoluptati, quam leprosi et scabiosi, dum scabuntur,
sentiant. Praeclare haec omnia confirmat Architas Tarentinus apud Ciceronem in
Catone, cum ait: "Nullam capitaliorem pestem, quam corporis uoluptatem,

292: cf. Phil. 3, 19.

286: peruerso] in uerso Md, inuerso MD

315 hominibus a natura datam. Hinc patriae proditioes, hinc rerum publicarum
 euersiones, hinc cum hostibus clandestina colloquia nascuntur. Nullum denique
 scelus, nullum facinus esse, ad quod suscipiendum non libido uoluptatis impellat.
 Stupra uero, adulteria et omne tale flagitium nullis aliis illecebris excitari, nisi
 uoluptatis. Cumque mente nihil sit praestabilius homini a Deo datum, huic Diuino
 320 muneri nihil esse tam inimicum, quam uoluptatem. Nec enim libidine dominante
 temperantiae locum esse, nec omnino in uoluptatis regno uirtutem posse consistere.
 Quod quo magis intelligi posset, fingere iubebat animo quempiam maxima uoluptate
 incitatum: nemini censebat fore dubium, quin tam diu dum ita gauderet, nihil agitare
 mente, nihil ratione, nihil cogitatione consequi posset. Quo circa nil esse tam
 325 detestabile, tamque pestiferum, quam uoluptatem. Siquidem ea, cum maior esset,
 atque longinquior, omne animae lumen extingueret”. Haec ille: qua sententia optime
 ostendit, tantum abesse, ut uoluptas sit summum bonum, ut potius sit dicenda
 summum malum, ac pestis quaedam naturae humanae, cum id, quod optimum est in
 homine, nempe lumen rationis extinguat, et ad omne malum animos incitet.

330 54. Denique Mahumetanorum sententia etiam multis aliis nominibus est absurda.
 Vel enim beati post hanc uitam egebunt cibo et potu ad corporis et uitae
 sustentationem, uel non egebunt? Si egebunt, non sunt beati, nec immortales, sed
 corpore sunt labili, quod fame et siti cruciari possit et dissolui, sicut in hac uita:
 illisque edendum et bibendum erit, uitae potius conseruandae causa, quam
 335 captandae uoluptatis. Si non egebunt, cur illis utentur? An ideo, ne uidelicet careant
 hac uoluptate? Ita plane illi sentiunt, quia nihil maius aut dulcius, gulae uentrisque
 uoluptate, animo concipere possunt. Sed comedere et corpus purum sordibus
 implere, solius uoluptatis causa, natura id minime postulante, res est absurda,
 rationi et naturae aduersa. Necesse enim est, hoc totum, cum natura non postulet,
 340 uerti in sordes et excrementa, et locum beatorum immani foetore compleri. Pari
 modo, uel erit procreatio post hanc uitam, uel non erit? Si erit, uel proles erunt
 beatae et immortales, et sic crescet numerus beatorum in infinitum; uel non erunt
 beatae, sed mortales, ac proinde Coelo exturbandae, donec beatitudinem mereantur.
 Si non erit procreatio, quorsum usus Veneris? Solius enim uoluptatis causa uti
 345 Venere, brutorum potius est animantium, quae cum non possint intelligere, in quem

finem usus Veneris sit institutus, solam uoluptatem apprehendunt, et in illam caeco
feruntur impetu, quam hominum luce rationis praeditorum, qui scopum cuique
operi praefixum spectare, et opus ad eum dirigere debent. Solent Turcae Christianos
per conuicium uocare “canes”, sed nullo fundamento, cum Religio et institutum
350 Christianorum potius sit Angelicum, uel Diuinum, quam caninum. Longe uerius et
iustius ipsi uocari possent “Porci et canes”, quorum summum bonum, sicut
porcorum et canum uentre est, et iis, quae sub uentrem, nihilque spirituale
continent.

349: conuicium] conuitium Md, MD | 352: uentrem] uentre MD

LIBER TERTIVS

In quo ex dictis Alcorani et ex Scripturis Diuinis, quas admittit, et ex Diuinis
 uisionibus et miraculis probatur Diuinitas Christi et Trinitas Personarum. Vbi
 etiam apponitur longum colloquium, quod Author habuit cum arguto Mahumetano,
 5 et uariis similitudinibus exponuntur mysterium Incarnationis et Trinitatis; et
 docetur quomodo agendum sit cum Infidelibus, qui ob difficultatem mysteriorum
 nostrae Fidei illam recipere detrectant; et demonstratur, legem Christi abrogari
 non potuisse per legem Mahumeti, quamuis lex Moysis sit abrogata per legem
 Christi.

10

CAPVT PRIMVM

Demonstratur Diuinitas Christi ex dictis Alcorani, ubi Christum appellat Verbum
 Dei, et ex libris Diuinis, quibus Mahumetus iussit haberi Fidem.

1. Mahumetus in Alcorano cap. 1 clare et diserte asserit, Christum Filium Mariae esse
 Dei Verbum; idque testatur etiam Georg. Almac. apud Arabes Author summae
 15 authoritatis, ut uidimus supra, qui lib. 1 hist. Sarracen. cap. 1 cuius titulus est
 “Primus Muslimorum Imperator fuit Mahumet Abulcasimus gloriosae memoriae”,
 agens de his, quae Mahumed iussit credere, inquit: Iussit quoque credere Christum
 Filium Mariae, Spiritum Dei esse et Verbum eius. Muslimorum nomine intelligit
 Mahumetanae Religionis professores, id est, Turcas, ut explicat Calepinus, sed ego
 20 suspicor hoc nomine aliud significare; nam Legatus Regis Galliae Constantinopoli
 degens, qui Alcoranum in Gallicum idioma conuertit, in Prologo illius operis refert,
 Turcas seipsos appellare “Musulmans, id est, Deo addictos seu in Deo resignatos uel
 saluandos”.

2. Hoc supposito sic argumentor: Christus est Dei Verbum; sed Verbum Dei est Deus,
 25 ergo Christus est Deus. Mai. est expressa doctrina Alcorani. Min. prob. nam dum
 Mahumetus dicit, Christum esse Dei Verbum, non loquitur de Verbo externo et
 uocali, quo nimirum Deus externe cum hominibus, uel Angelis loquatur, uel
 formando et articulando uoces significatiuas in aere, uel infundendo uerba interna
 mentalia, sicut loquutus est cum Prophetis; nam uerba haec, quae extra Deum sunt,

13-18: cf. Geor. Elm., *Hist. Sar.*, lib. 1, c. 1, pp.2-4; cf. Q. 2, 87; 2, 253 | **19-23:** cf. Du Ryer, *Alc.*, Sommaire de la religion des turcs.

30 seu per quae externe Deus loquitur, non sunt substantia aliqua, sed accidens, nec
 sunt persona, uel suppositum, sed sunt accidentia aliqua, quibus uel homo
 formaliter intelligit, uel ad intelligendum manuducitur et excitatur; Christus uero
 non est accidens, sed substantia; ergo Christus non est Verbum Dei externum.
 Fuerunt olim Haeretici, quorum meminit Athan. homil. in illud "Missus est Angelus"
 35 etc. qui dicebant, Verbum illud Angeli, quo locutus est B. Virgini in Annuntiatione,
 esse Incarnatum et factum Carnem, quam haeresim ut deliramentum impugnant PP.
 quia illud Verbum fuit sensibile, in aere formatum, transitorium, sicut nostrum et
 quoddam accidens, quia sonus erat; at Verbum factum Caro, substantia est
 permanens et insensibilis. Verbaque Euangelistae hunc errorem conuincunt: nam
 40 hoc Verbum, quod Caro factum, idem est, quod in principio erat apud Deum et Deus
 erat et per quod omnia facta sunt. Ioannes enim de eodem Verbo suam texuit
 narrationem et de illo praemisit illa omnia, ut significaret, non incaepisse tunc illud
 Verbum, quod Caro factum est, quando factum est Caro, sed fuisse ab aeterno, ac
 proinde esse unigenitum et aeternum Dei Filium, qui in tempore suscepit
 45 humanitatem, ut in illa pro hominibus pateretur, et per illam homines doceret; ergo
 certum est, Christum non esse Verbum Dei externum, sed Verbum Dei internum et
 mentale. Et confirmatur, nam Verbum externum, uel conceptus mentalis creatus a
 Deo infusus, non est Apostolus et Nuntius Dei; quia, esse Apostolum, solum potest
 conuenire personae. At iuxta Alcoranum haec tria aequaliter competunt Christo,
 50 nempe esse Verbum Dei, esse Apostolum et Nuntium Dei. Ergo sicut nomen Apostoli
 est nomen personae et non accidentis, ita nomen Verbi est nomen personae, ergo
 Verbum, quod de Christo praedicatur, non est Verbum externum; ergo est Verbum
 internum Dei, quod Deus intra se producit; est Verbum per se subsistens et
 substantiale. Ergo Christus est Verbum illud aeternum, quod Deus intra se producit,
 55 dum seipsum et alia intelligit. Sed Verbum mentale Diuinum, quod intra Deum est,
 Deus est; cum enim Deus sit entitas simplicissima, infinita et compositionis incapax,
 quidquid in Deo est, Deus est. Ergo Christus est Deus. Quod ut Mahumetani
 intelligant, hoc ipsis explicandum est per similitudinem eorum, quae in nobis
 inueniuntur. Sane quoties nos aliquid intelligimus et penetramus nostro intellectu,

41: cf. Io. 1, 1.

34-39: cf. Atha., *Hom. in Nat.*, pp. 906-914. | 49-50: cf. Q. 4, 171.

60 formamus intra nos imaginem quandam illius rei, de qua cogitamus et quam
intelligimus. “Quicumque enim intelligit, ex hoc ipso quod intelligit, (inquit S. Thom.
1 part. quaest. 27 art. 1) procedit aliquid intra ipsum, quod est conceptio rei
intellectae ex ui intellectiua proueniens, quam quidem Conceptionem uox significat
et dicitur Verbum cordis significatum Verbo oris”. Ergo Deus seipsum intelligens, ex
65 hoc ipso quod seipsum “intelligit”, producit intra seipsum imaginem sui expressam
et uiuam, quae suum principium repraesentat; quae imago est partus quidam et
conceptio, seu conceptus intellectus diuini, et cum sit intra Deum, est Deus. Ergo
Christus hoc ipso, quod est Verbum Dei, est Deus.

3. Deinde ex Alcorano sic argumentor et ex Scripturis, quas Mahumetus admittit,
70 probo Christi diuinitatem. Mahumetus in Alcorano praecipit Muslimis seu
Sarracenis: “Vt libris Moysis, Christi, Apostolorum aliorumque Prophetarum firmam
adhibeant Fidem”. Vt constat ex cap. 1 Alcor. et ex Georg. Almac. Atqui lib. Christi,
nempe Euangelia et libri Apostolorum, nempe Epistolae Apostolorum, Acta
Apostolorum et Apocalypsis et libri Prophetarum, Christum esse Deum aperte
75 dicunt; ergo firmiter credendum est, Christum esse Deum, ac proinde Alcoranum
hoc negans non est liber Dei.

Probatur minor ex Euangelio Ioannis cap. 1 nam imprimis Euangelium Ioannis
aperte testatur, Christum esse Deum, sic enim incipit: *In principio erat Verbum, et
Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum; hoc erat in principio, apud Deum, omnia*
80 *per ipsum facta sunt et sine ipso factum est nihil*. Ecce Euangelista Ioannes aperte
dicit, quod in principio seu rerum initio, quando Deus mundum condidit et omnia ex
nihilo creauit, iam erat Verbum; alludit enim ad illa Verba Genesis: *In principio
creauit Deus Coelum et terram*, id est, in principio durationis et temporis; ergo plane
significat, Verbum Dei non solum esse in Deo nunc, sed quod erat in Deo, antequam
85 mundum conderet ac proinde significat, Verbum Dei non esse aliquid creatum, quia
omne creatum aliquando incaepit, ac proinde de nullo creato uerificari potest, quod
iam erat in principio temporis et durationis, quando Deus mundum condidit. Rursus

78-80: Io. 1, 1-3. | 82-83: Gn. 1, 1.

61-64: Tho. Aqu., *Sum. The.*, prima pars, q. 27, art. 1, p. 305. | 71-72: cf. Q. 2, 87; cf. Geor. Elm., *Hist. Sar.*,
lib. 1, c. 1, pp.3-4.

64: ex] om. MD | 70: Muslimis] Muslismis MD

significat, Verbum Dei esse aeternum; illud enim Verbum, quod iam erat, quando Deus mundum condidit, seu quando incaepit duratio rerum, non habet initium suae durationis; de illo enim, quod aliquando habuit initium suae durationis, uerificari non potest, quod iam erat, quando incoepit duratio rerum, quod autem non habet initium suae durationis, aeternum est; ergo Verbum illud, de quo Ioann. loquitur aeternum est. Sic ipsa sapientia genita, seu Verbum et Filius Dei dicit Prou. 8: *Dominus possedit me in initio uiarum suarum, antequam quidquam faceret a principio, nondum erant abyssi et ego iam concepta eram.* Quare idem est, In principio erat Verbum, ac, ante principium erat. Parum enim erat, in principio fuisse, si antea non fuisset; nam Coelum et terra in principio erant, sed ante principium non erant, quia in ipso principio creata sunt; et ideo, quod hic simpliciter dicitur: *In principio erat Verbum*, in lib. Salomonis explicatur, *antequam quidquam faceret a principio.* De Verbo hoc aeterno subdit, quod “erat apud Deum”, quia cum Verbum hoc sit productum ab aeterno a Deo per actum intelligendi et dicendi, manet in suo principio, nempe in Patre, sicut Verbum mentis, quod producit homo intra se, dum seipsum intelligit, manet in intellectu ipsius producentis; unde duo sequuntur, nempe Verbum esse distinctum personaliter a principio, a quo producitur, nempe a Patre, quia cum nemo proprie dicatur “esse apud seipsum”, dum dicitur Verbum “esse apud Deum”, significatur in Deo esse personam distinctam a Verbo, nempe Patrem, a quo Verbum procedit (ut argumentatur Aug.) et in quo manet, tanquam terminus immanenter productus; rursus sequitur, Verbum esse unum cum Patre in natura, quia hoc ipso, quod Verbum istud sit intra Deum, est Deus, et ideo subdit Euangelista, *et Deus erat Verbum*; illud enim Verbum, quod iam erat, antequam mundus fieret, hoc ipso quod erat in Deo, erat Deus et Deus erat illud Verbum; nequit enim Verbum esse Deus, quin Deus sit Verbum, quia identitas debet esse mutua. Subdit, *quod omnia per Verbum facta sunt*, ex quo euidenter infertur, quod Verbum illud non est factum, neque creatura, sed factor et creator omnium; nihil enim potest facere et creare seipsum; ergo si omnia per Verbum facta sunt, Verbum non factum, neque creatura est.

94-95: cf. Pru. 8, 22-24. | 98-99: Io. 1, 1; cf. Pru. 8, 22. | 110: cf. Io. 1, 1. | 113: cf. Io. 1, 3.

103-108: cf. Aug. Hipp., *In Io. Eua.*, tract. 1, PL 35, 1380-1388.

95: iam] tam Md

4. Ex iis euidenter probatur Christum esse Deum, nam Euangelista per “Verbum” intelligit Christum; quod patet, quia de Verbo isto paulo post subdit: *In propria uenit et sui eum non receperunt*. Vbi per eos, qui Verbum hoc non receperunt, intelliguntur
120 Iudaei, de quibus Mahumetus ipse in Alcorano dicit, ideo a Deo derelictos, quia Iesum eis missum non receperunt. Et patet rursus, quia de Verbo hoc addit: *Et Verbum caro factum est*, id est Verbum hoc indutum est carne, seu Verbum hoc factum est homo, ibi enim nomine carnis intelligitur homo. Sicut Isai. 40: *Videbit omnis caro salutare Dei*. Et Iob. 12: *Spiritus uniuersae carnis*. Et Psal. 117: *Dominus mihi adiutor, non timebo, quid faciat mihi caro*. Et Psalm. 64: *Qui dat escam omni carni*.
125 Et Luc. 3: *Ad te omnis caro uenit*. Frequens est enim in Script. Sacr. Hebraeorum phrasis, qui per synecdochem nomine “carnis” totum hominem intelligunt, praesertim cum humiliter ac modice de illo loquuntur. Dum autem Verbum, quod est Deus, dicitur factum “homo”, non significatur, naturam Dei transisse in naturam
130 humanam, quasi per identitatem substantia Verbi sit humanitas: hoc enim est impossibile; sed solum significatur personam Verbi Diuini unitam fuisse cum humanitate, ita ut Verbum, quod ab aeterno habuit naturam Diuinam, sibi communicatam a Patre per generationem aeternam, in tempore incaeperit habere naturam humanam, sibi communicatam a Matre per generationem temporalem,
135 eatenus enim Deus factus est homo, quatenus facta est unio personalis et hypostatica inter hypostasim, seu personam Verbi et humanitatem miraculose formatam in utero Virginis sine semine et opera uiri. Sicut enim, dum anima rationalis, quae est purus spiritus, unitur uere et proprie, intrinsece et intime corpori, ex anima et corpore resultat homo; ita dum persona Verbi Diuina, uera et physica unione intime
140 unita est cum natura humana, ex persona Verbi et humanitate intime et physice unitis, resultat Christus, qui est Deus et homo; quia est persona habens naturam Diuinam et humanam; Diuinam per identitatem, humanam per unionem. Vnde cum dicimus, “Deus est homo”, illa propositio non facit hunc sensum, “Deus est natura humana”, sed hunc, “Deus habet naturam humanam sibi hypostatice, seu
145 personaliter unitam”, sicut cum dicimus, “homo est albus”, non significamus, quod “homo est albedo”, sed quod “homo habet in se intrinsece albedinem”, qua afficitur et a qua denominatur, et in ratione albi constituitur.

118-119: Io. 1, 11. | **122:** cf. Io. 1, 14. | **123-126:** Isai. 40] *Auctor err.*, cf. Lc. 3, 6; cf. Iob 12, 10; cf. Ps. 117, 6; Psalm. 64] *Auctor err.*, cf. Ps. 135, 25; Luc. 3] *Auctor err.*, cf. Ps. 64, 3.

5. Addit Euangelista *et habitauit in nobis*, tum ut significaret, ideo personam Verbi
 Diuini uestitam fuisse carne in utero Virginis, ut uisibiliter posset cum hominibus
 150 conuersari et inter illos habitare, sicut dixit Propheta Baruch, cap. 3: *Post haec in*
terris uisus est et cum hominibus conuersatus est; tum quia uolebat significare, se
 uidisse Verbum carne indutum et testem illius rei oculatum esse: *Et uidimus gloriam*
eius, gloriam quasi Vnigeniti a Patre; quasi diceret non ita Verbum factum fuisse
 carnem, ut eius maiestas penitus obscuraretur, sed potius multis indiciis ita se
 155 prodidisse, ut oculis ipsis uideri posset. Ita enim in humanitate assumpta latebat
 Diuinitas, ut per opera mirabilia, quae per humanitatem faciebat, seipsam proderet
 et manifestaret. Vnde gloriam eius uocat signa Diuinitatis, quae multis in rebus in
 Christo manifeste apparebant. Et sic etiam Epist. 1, cap. 1 ait: *Quod fuit ab initio, quod*
uidimus oculis nostris et manus nostrae contrectauerunt de uerbo uitae, annuntiamus
 160 *uobis*.

Certum ergo est, Christum esse Deum; nam quae Ioann. in hoc 1 cap. dicit de Verbo
 Incarnato, seu Christo, uerificari non possent, si ille esset purus homo; nam si esset
 purus homo, non fuisset ante Mariam Matrem suam, sed ex ea sumpsisset exordium,
 ac proinde non fuisset in principio, nec omnia per ipsum facta fuissent, sed potius
 165 ipse fuisset post creationem Coeli et terrae, et incepisset ultra quinque mille annos
 post orbem conditum; siquidem iuxta Chronologiam, quam sectatur Ecclesia in
 Martyrologio, Christus natus est anno ab orbe condito 5199, et ut Baronius ait,
 Ecclesia in hoc computu annorum secuta est sententiam Eusebii et Chronologiam
 Septuaginta Interpretum. Et hanc esse exactam et certam testatur Venerabilis Maria
 170 a Iesu in sua Mystica Ciuitate Dei part. 2, lib. 3, cap. 11, n. 138.

Et hanc sententiam nouissime acriter tuetur insignis Mathematicus P. Ioannes
 Baptista Ricciolus nostrae Societatis, tom. 1 Chronologiae reformatae, impresso ann.
 1669, lib. 6, cap. 1, pag. 248, impugnans computum Chronologicum Petauii, Saliani,
 Tursellini et aliorum.

148: cf. Io. 1, 14. | **150-151:** Bar. 3, 38. | **152-153:** cf. Io. 1, 14. | **158-160:** cf. I Io. 1, 1-2.

165-170: cf. Cae. Bar., *Mar. Rom.*, Decembris 25, pp. 799-800; cf. Eus. Cae., *Chro.*; cf. Mar. Ies., *Mys. Ciu. Dei*, secunda pars, lib. 3, c. 11, num. 138, p. 41. | 171-174: cf. Io. Ricc., *Chro. ref.*, t. I, lib. 6, c. 1, p. 248.

165: annos] annis Md

175 Probatur tertio. Ex illis uerbis Christi: *Antequam Abraham fieret, ego sum*. Nam si
 esset purus homo non potuisset praecedere Abraham, sicut ipse dixit Iudaeis Ioan.
 8 u. 58 et quasi iuramento affirmauit: *Amen, amen dico uobis, antequam Abraham*
fieret, ego sum. Audite Tertullianum probantem Diuinitatem Christi ex hoc loco:
 “Christus cum ex Abraham sit, ante Abraham se esse dicit, mentitur igitur et fallit, si
 180 ante Abraham non fuit, qui ex Abraham fuit”. At non fallit, si etiam Deus est, dum ante
 Abraham fuit: “Quod nisi fuisset”, consequenter, cum ex Abraham fuisset, “ante
 Abraham esse non posset”. Fit igitur hoc dilemma: uel Christus mentitus est, dum
 dixit se esse ante Abraham, uel uerum dixit. Primum dicere non possunt
 Mahumetani, qui fatentur, Christum fuisse Prophetam Sanctissimum et mendacium
 185 nunquam dixisse, ergo debent dicere secundum. Atqui secundum nequit esse uerum,
 nisi sit Deus et simul homo; nam si esset purus homo, unicaque esset eius natiuitas
 fuisset 2023 annos natus post Abrahamum; totidem siquidem anni transierunt ex
 Natiuitate Abrahami ad Natiuitatem Christi ex utero Mariae; siquidem Abraham
 natus est anno 1978 secundum Chronologiam communioem post creationem
 190 mundi, ac proinde fuisset unice post Abraham et non fuisset ante. At cum sit Deus et
 homo, simul est simpliciter ante Abraham, quia est Deus; Deus uero est ante omnia
 et ab aeterno; et pariter quatenus homo, est post Abraham, quia quatenus homo
 natus est ex B. Virgine, descendente ex Abrahamo.

6. Audite Augustinum deducentem ex hoc loco Abrahamum fuisse creaturam,
 195 Christum uero esse Creatorem. “Appende (inquit tract. 43 in Ioann.) et cognosce
 mysterium. Antequam Abraham fieret, intellige, ‘fieret’ ad humanam facturam, ‘sum’
 uero ad Diuinam pertinere substantiam. Fieret, quia creatura erat Abraham; non
 dixit antequam Abraham esset, sed antequam Abraham fieret, qui nisi per me non
 fieret, ego sum. Nec hoc dixit antequam Abraham fieret, ego factus sum. *In principio*
 200 *enim Deus fecit Coelum et terram, nam in principio erat Verbum*. Sed antequam
 Abraham fieret, ego sum. Agnoscite Creatorem, discernite creaturam”.

7. Probatur quarto Diuinitas Christi; nam Ioan. 8 u. 25 Iudaei interrogauerunt
 Christum: *Tu quis es?* Et Iesus respondit: *Principium, qui loquor uobis*. Additque

175-178: Io. 8, 58. | 199-200: cf. Gn. 1, 1; cf. Io. 1, 1. | 202-206: cf. Io. 8, 25-28.

178-180: Tertullianus] *Nl.* cf. Noua., *De Tri.*, c. 15, *PL* 3, 913. | 195-201: Aug. Hipp., *In Io. Eua.*, tract. 43, *PL* 35, 1713.

Euangelista: *Et non cognouerunt, quia Patrem eius dicebat Deum*. Quasi responderet:
 205 uos me interrogatis, *Quis ego sum?* Et ego respondeo uobis, quod ego, qui loquor
 uobis, *Sum Principium*, nimirum per antonomasiam, absolute et simpliciter, et sine
 addito diminvente, nimirum principium omnium rerum, quia sum Verbum illud, per
 quod omnia facta sunt et sine quo factum est nihil. Ita exponunt August., Ambr.,
 Prosper, Bernardus et Rupertus apud Maldonatum: Quasi diceret, non putetis me id
 210 solum esse, quod exterius apparet, nempe solum hominem, qui loquor uobis; sum
 enim praeterea Deus et primum principium: *Sum primus et nouissimus* (Apoc. 1, 17),
 primus quatenus Deus, nouissimus quatenus homo; uel quasi diceret, ut explicant
 August. et Beda: “Ego sum principium, qui cum huiusmodi sim, tamen eo me usque
 demitto, ut uobiscum loquar”. Vel ut exponunt alii: “Ego loquor uobis, id est, quem
 215 loquentem auditis, sum principium, sum Deus, sum Author rerum omnium, quamuis
 uobiscum humano more loquar”. Vt autem Maldon. Explicat, Christi responsio hunc
 reddit sensum: “Ego sum id, quod uobis a principio loquor, id est, quod iam inde ab
 initio, quod semper uobis dico, semper dixi uobis, me esse Christum, me esse Filium
 Dei, ab eo ad liberandos a peccatis homines missum, panem uitae, mundi lucem et
 220 caetera, quae supra saepe dixit”.

8. Probatur quinto, quia si Christus homo tantum esset, non posset uerificari quod
 esset filius Dauid et simul Dominus Dauid; cum enim Christus, quatenus homo, natus
 sit 1082 annis, postquam Dauid regnare caepit, non potuit, quatenus homo, esse
 Dominus Dauid qui ultra mille annos antea floruit. Atqui ex Diuinis litteris constat
 225 Chirstum esse Filium Dauid et simul Dominum; primum constat ex Matth. 1 et 2 Reg.
 12: *Iurauit Dominus Dauid ueritatem et non frustrabitur eum, de fructu uentris tui
 ponam super sedem tuam*. Secundum constat ex illis uerbis Psalm. 109: *Dixit Dominus
 Domino meo, sede a dextris meis*. Hic enim Dauidem loqui de Messia, seu Christo,
 fatentur Rabini apud Burgens. 1 part. Scrutinii Scripturarum, dist. 9, cap. 9, et
 230 tanquam quid manifestum supponebant Pharisei, cum quibus disputauit Christus,
 Matth. 22, u. 41, cum enim ipsos interrogasset, cuius filius futurus erat Christus
 promissus in Scripturis et ipsi respondissent, Dauidis; statim eos obmutescere fecit

211: cf. Apoc. 1, 17. | **226-228:** cf. Mt. 1; 2 Reg. 12] *Auctor err.*, cf. Ps. 131, 11; Ps. 109, 1. | **231:** cf. Mt. 22, 41-42.

208-220: cf. Io. Mal., *Comm. in Eua.*, t. V, c. 8, num. 25, pp. 165-166 et 168. | **228-240:** cf. Pau. San. Mar., *Scru. Scrip.*, prima pars, dist. 9, c. 9, pp. 302-306.

hoc argumento: “Si ergo Dauid uocat eum Dominum, quomodo Filius eius est?” Cui
 argumento respondere non potuerunt, quia falso existimabant, futurum purum
 235 hominem; et plane argumentum conuincit, Christum esse Deum et hominem simul,
 ut ita uerificetur, esse Dominum Dauidis secundum naturam diuinam; esse autem
 eiusdem filium secundum naturam humanam. Si enim unam dumtaxat haberet
 naturam, non posset simul esse Filius et Dominus Dauidis; si esset solum Deus, esset
 solum Dauidis Dominus, non uero filius; si esset solum homo esset Dauidis filius, non
 240 autem Dominus; unde ut sit Dominus et Filius simul, debet esse Deus et homo simul.

9. Prob. Sexto, quia Christus Apocal. 1, u. 8 de seipso dicit: *Ego sum Alpha et Omega, principium et finis*, absolute scilicet et simpliciter primum principium et ultimus finis, sicut α et ω , sunt prima et ultima littera alphabeti graeci, quod de seipso falso diceret nisi esset Deus. Solus enim Deus est Alpha et Omega, primum principium et
 245 ultimus finis. Quod Christus sit, qui ibi loquitur, probat Alcazar in eum locum ex Nazianzeno, Athan. Ruffino, Idacio Claro et Sebadio Agennensi in Gallia Episcopo. Item probat ex uerbis immediate sequentibus: *Dicit Dominus Deus, qui est et qui erat, et qui uenturus est*. Verbum enim “dicit”, designat eum, qui Ioanni Apocalypsin misit; hic autem fuit Christus, ut patet ex u. 1. *Apocalypsis Iesu Christi, quam dedit illi Deus, palam facere seruis suis, quae oportet fieri cito et significauit mittens per Angelum suum seruo suo Ioanni*. Et probatur etiam ex uerbis immediate antecedentibus, u. 7: *Ecce uenit cum nubibus et uidebit eum omnis oculus et qui eum pupugerunt*.

10. Prob. 7 ex his, quae de Christi Conceptione, Natiuitate, uita et gestis testatur ipse Mahum. in Alcor. Illa enim satis ostendunt, Christum non solum esse Prophetam, sed
 255 plusquam Prophetam; non solum esse Sanctum, sed Sanctum Sanctorum; non solum hominem, sed etiam Deum. In primis enim Matrem habuit Virginem, quae non opera uiri, sed Spiritus Sancti operatione ipsum concepit et sine detrimento suae Virginitatis peperit, idque multo antea annuntiauerat Deus per Prophetas, nempe per Isaiam, qui cap. 7 hoc annuntians inquit: *Ecce Virgo concipiet et pariet Filium*; id
 260 est Virgo manens concipiet et pariet: *Et uocabitur nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus*. Vt inquit Matth. cap. 1, u. 23, nam rem tam stupendam et nouam operatus est Deus, ut nobiscum esset et nobiscum conuersaretur

241-247: cf. Apoc. 1, 8. | 249-252: Apoc. 1, 1; cf. 1, 7. | 259-261: cf. Is. 7, 14; cf. Mt. 1, 23.

241-252: cf. Lud. Alc., *Ves. in Apo.*, c. 1, notat. 3, sect. 3, p. 144.

uisibiliter, natura humana indutus; quare Virginitas Matris concipientis et parientis, probat diuinitatem Filii; nec enim Deus ulli unquam Prophetarum talem Matrem
 265 destinauit, quae Virgo manens Filium conciperet et pareret, sed hanc mirabilem natiuitatem reseruauit Filio suo, ut in mundum ueniens carnem sumeret de Virgine Matre; nec enim decebat, ut Filius Dei nasceretur, nisi de Virgine. Vnde Augustin. serm. 23 de temp.: “Videte miraculum Matris Dominicae: Virgo concepit, Virgo parturiit, Virgo post partum permansit. Dignum enim erat, ut Deo nascente meritum
 270 cresceret castitatis, nec per eius aduentum uiolaretur integritas, qui uenerat sanare corrupta, nec per eum pudicitia corporalis laederetur per quem donatur castitas spiritualis”. Et Ambros. in tract. de symb. Apostolor. cap. 12: “Hic ergo unicus in Deitate Filius in Natiuitate etiam carnali, per quam hominem nostrum, ut saluaret, assumpsit unicus inuenitur. Solus enim natus ex Virgine, quae neque Conceptionem
 275 de Viro, neque corruptionem sensit ex partu”. Et S. Leo Pap. serm. 2 de Natiuit. cap. 2: “Noua autem Natiuitate genitus est”, conceptus a Virgine, natus ex Virgine sine paternae carnis concupiscentia, sine maternae integritatis iniuria, quia futurum “Hominem Saluatorem talis partus decebat, qui et in se haberet humanae substantiae Authorem et humanae carnis inquinamenta nesciret”. Et Bernard. serm.
 280 4 de Assumpt.: “Quae iam poterit lingua, etiam si Angelica sit, dignis extollere laudibus Virginem Matrem, Matrem autem non cuiuscumque, sed Dei? Duplex nouitas, duplex praerogatiua, duplex miraculum, sed digne prorsus amplissimeque conueniens, nec enim Filius alius Virginem, nec Deum decuit partus alter”.

Certe tam ingens miraculum et numquam in mundo uisum, nisi in Conceptione et
 285 Natiuitate Christi, ut fatetur ipse Mahumetus, Deus non faceret, nisi quia Christus non est solum homo, sicut caeteri Prophetae et caeteri Sancti, sed est simul Deus. Vnde tam stupendum miraculum admiratus, Hierem. cap. 31, u. 22 inquit: *Creauit Dominus nouum super terram. Femina circumdabit Virum*. Id est intra uterum gestabit foetum, qui licet sit aetate et corpore infans, erit tamen sapientia et
 290 intellectu uir, nimirum quia in Christo a primo suae Conceptionis instanti fuerunt

287-288: cf. Ier. 31, 22.

267-283: cf. Aug. Hipp., *Serm.*, CXCIV, c. 1, n. 4, *PL* 38, 1015; cf. Ambr., *De Tri.*, c. 12, *PL* 17, 524; cf. Leo, *Serm.*, XXII, c. 2, *PL* 54, 195; cf. Ber. Cla., *In Assu. B. V. M.*, IV, *PL* 183, 428. | **285:** cf. Q. 2, 87; 2, 253; 4, 171.

282: praerogatiua] praerogatiua Md

omnes Thesauri sapientiae et scientiae Dei. Haec autem nouitas unice facta est in Natiuitate Christi et non in Natiuitate cuiuscunque alterius Prophetae et Sancti; quia solus Christus est Deus et homo.

11. Deinde ex confessione ipsius Mahumeti ad annunciandam Christi Conceptionem
 295 mittitur Angelus Gabriel ad Beatam Virginem. Eligitur in eius Matrem Virgo sine labe
 culpa originalis concepta, ut fatetur ipse Mahumetus qui dixit: Solam inter filios
 Adam Mariam non tetigit Satan, ut uidimus supra. Impletur gratia femina, quae
 futura erat eius Mater et propterea ab Angelo salutatur: *Aue gratia plena, Dominus*
tecum, benedicta tu in mulieribus. Ecce concipies et paries filium et uocabis nomen eius
 300 *Iesum. Hic erit magnus et filius altissimi uocabitur, et dabit illi Dominus Deus sedem*
David Patris sui, et regnabit in Domo Iacob in aeternum et Regni eius non erit finis,
 Luc. 1, u. 28 et 31. Apparet Pastoribus Angelus et Christi Natiuitatem eis annuntiat:
Nolite timere, ecce Euangelizo uobis gaudium magnum, quod erit omni populo; quia
natus est hodie uobis Saluator, qui est Christus Dominus in Ciuitate David. In eius
 305 Natiuitate multitudo Coelestis canit Deo gloriam dicens: *Gloria in excelsis Deo et in*
terra pax hominibus, Luc. 2, u. 10 et 13. Apparet in oriente stella Regibus illosque
 mirabiliter ducit, ut Christum natum adorent: *Et ecce Magi ab oriene uenerunt*
Hierosolymam dicentes, ubi est, qui natus est Rex Iudaeorum? Vidimus enim Stellam
eius in oriente et uenimus adorare eum, Matth. 2, u. 2. Assignatur Ioannes Baptista,
 310 quem Mahumetani, ut Virum Sanctissimum colunt et in cuius natiuitate singulis
 annis festum celebrant, ut Christi praecursor: *Hic est enim qui dictus est per Isaiam*
Prophetam dicentem, uox clamantis in deserto, parate uiam Domini, rectas facite
semitas eius, Matth. 3, u. 3, Luc. 3 u. 4 et cum Ioannes tantus esset, tamen de Christo
 testimonium perhibens inquit: *Ego quidem aqua baptizo uos, ueniet autem fortior me,*
 315 *cuius non sum dignus soluere corrigiam calceamentorum eius, ipse uos baptizabit in*
Spiritu Sancto. Luc. 3, u. 16 et cum prae humilitate non auderet Christum baptizare,
 tamen Christi uerbis obtemperans, ipsum baptizauit in Iordane. Matth. 3. Et
 postquam Christus ascendit de aqua, uidit Spiritum Sanctum sub specie columbae
 super eum descendentem; *et testimonium perhibuit Ioannes dicens: Quia uidi*

298-301: cf. Lc. 1, 28; 1, 31-33. | **303-306:** cf. Lc. 2, 10-11; et 13] *Auctor err.*, cf. Lc. 2, 14. | **307-309:** cf. Mt. 2, 1-2. | **311-313:** Mt. 3,3; cf. Lc. 3, 4. | **314-316:** cf. Lc. 3, 16. | **319-323:** cf. Mt. 3, 14-17.

296-297: cf. Petr. Can., *De Mar. Vir. incomp.*, lib. 3, c. 20, p. 326. | **309-310:** cf. Q. 3, 39.

320 *spiritum descendantem quasi columbam de Coelo et mansit super eum; et ego nesciebam eum. Sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem uideris spiritum descendantem et manentem super eum, hic est, qui baptizat in Spiritu Sancto. Et ego uidi et testimonium perhibui, quia hic est Filius Dei. Ecce o Mahumetani, magnus ille Baptista, quem uos tantopere colitis, de Christo testatur esse Filium Dei*
 325 *et illum digito demonstrans, dixit esse Agnum Dei, qui tollit peccata mundi; tollere autem peccata soli Deo competit: Vidit Ioannes Iesum uenientem ad se et ait: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Vbi notandum est cum Chrysostomo, non dixisset, “Ecce qui tollit”, sed de praesenti, “qui tollit”, ut significaret Iesum natura sua habere uim tollendi et penitus auferendi peccata, ac proinde esse Deum, quia qui*
 330 *natura sua uim habet tollendi peccata, Deum esse necesse est. Sic non dicimus, ignis calefaciet, sed ignis calefacit, ut significemus natura quidem sua, omni tempore, omni loco, omnem materiam, nisi quid obstet, calefacere.*

12. Vltimo omnia quae de Christo narrant Euangelistae circa eius Conceptionem, Natiuitatem, Magorum adorationem, fugam in Aegyptum, Baptismum,
 335 praedicationem, Apostolorum electionem, miraculorum operationem, Passionem, mortem et Resurrectionem, praenuntiata erant omnia singillatim a Prophetis multis retro saeculis, ut constat ex dictis disput. praecedenti sect. 7, ergo cum Mahumetus in Alcorano fateatur miraculosam Christi Conceptionem et Natiuitatem, Pastorum et Magorum adorationem, testimonium Ioannis Baptistae de ipso, miracula ab ipso
 340 facta et alia huiusmodi; et manifeste constet, haec omnia fuisse multo antea praenuntiata a prophetis, cogitur concedere, hunc Prophetam aliquid specialissimum habere quod in nullo alio reperitur, neque in Moyse, nec in Elia, nec in ullo alio Propheta; quorsum autem tantus miraculorum apparatus erga hunc Prophetam, si esset tantum, sicut unus ex reliquis, id est purus homo?

345 13. Probatur octauo, quia Mahumetus in Alcorano docet Christum esse Messiam Iudaeis promissum. Atqui Messias promissus Iudaeis in ueteri testamento futurus erat Deus; ergo Christus est Deus. Maior constat ex Alcorano Zora 2, quae est Zora

326-327: cf. Io. 1, 29.

327-332: cf. Io. Chrys., *Hom. in Io.*, hom. XVII, PG 59, 107-109. | **333-337:** cf. Thyr. Gonz., *Sel. Disp.*, t. III, disp. 46, sect. 7, pp. 328-331. | **337-340:** cf. Q. 2, 87; 2, 253; 3, 39; 3, 45-46; 4, 171. | **345-351:** cf. Petr. Cav., *Zelus Christi*, f 4r-u; cf. Q. 3, 45-50; 4, 156-157.

“Humbram” et Zora 3. Idque probat Petrus de Caualleria linguae Arabicae peritus in
 “Zelo Christi”, fol. 4, num. 19 et 20 ubi notat, in Alcorano Iesum appellari “Ice” et
 350 Messiam appellari Arabice “Maceh”. Constatque manifeste esse inter Arabes
 articulum fidei, quod Christus est Messias promissus in lege antiqua Iudaeis. Minor,
 in qua sola est difficultas, probatur 1 ex illo Isai. 35: *Deus ipse ueniet et saluabit nos;*
tunc apperientur oculi caecorum et aures surdorum patebunt, tunc saliet sicut ceruus
claudus et soluta erit lingua mutorum. Quae uerba de Christo et de nullo alio intelligi
 355 debent. Perinde enim fuit dicere Deus ipse ueniet et saluabit nos, ac dicere: ipse per
 se, et non per legatos ueniet. Deus autem per se immediate non uenit ad saluandos
 homines, nisi quatenus factus est homo et homo factus saluauit homines. Et negato
 Mysterio Incarnationis Filii Dei, nequit uerificari Deum ipsum per se uenturum et
 saluaturum hominem. Ergo Christus es Deus. Et confirmatur, quia si Christis esset
 360 purus homo et purus Dei minister in salute hominum procuranda, et non esset
 saluator, sed Dei saluatoris merum instrumentum, merusque minister; inde Apostoli
 a Christo missi in uniuersum mundum ad procurandam hominum salutem, essent
 comministri Christi, non autem ministri Christi. At constat, Apostolos se Christi
 ministros, non comministros appellasse, siquidem Paulus 1 Corinth. 4 ait: *Sic nos*
 365 *existimet homo, ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei,* plane
 significans Christum esse uerum hominum saluatorem et non purum ministrum Dei,
 sed uerum Deum et mysteria eius esse mysteria Dei.

14. Constatque aperte, Isaiam in illis uerbis loqui de Christo: tum quia ipse Christus,
 cum Ioannes Baptista misit Discipulos suos ad ipsum, ut eum interrogarent, an ipse
 370 esset Messias in lege promissus; illa uerba Isaiae de seipso exposuit Matth. 11, u. 3:
Tu es qui uenturus es, an alium expectamus? Et respondens Iesus, ait illis: Euntes
renuntiate Ioanni, quae audistis et uidistis. Caeci uident, claudi ambulant, leprosi
mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, etc. Quae erant signa, quae Isaias
 assignauerat ad dignoscendum Messiam. Tum quia numquam Deus per ullum
 375 Prophetam haec signa fecit, de quibus loquitur Isaias, nisi per Christum. Nam qui
 tempore ueteris testamenti miracula fecerunt, sunt Moyses, Iosue, Elias, Elisaeus et
 ipse Isaias; nullus autem eorum fecit eiusmodi signa, quia nullus eorum illuminauit

352-354: Is. 35, 4-6. | **364-365:** I Cor. 4, 1. | **371-373:** cf. Mt. 11, 3-5.

351: antiqua] om. MD

caecos, surdos, mutos claudosque sanauit. Tum quia Isaias loquitur de futuro, *Deus*, inquit, *ipse ueniet*; omnes autem Prophetae qui signa aliqua fecerunt, ante Isaiam
 380 floruerunt. Ergo de nullo alio Propheta, nisi de Christo, illa uerba intelligi possunt. Et propterea ipse Chistus Ioan. 15, u. 24 dixit: *Si opera non fecissem in eis, quae nemo alius fecit, peccatum non haberent. Nunc autem et uiderunt et oderunt et me et Patrem meum*. Quibus uerbis significauit Iudaeos esse inexcusabiles, quia uidentes in ipso concurrere omnia signa, quae de Messia futuro praedixerant Prophetae, nihilominus
 385 eum recipere noluerunt, sed persecuti sunt usque ad necem Crucis.

15. Probatur secundo, Messiam promissum Iudaeis esse Deum ex Baruch. 3: *Hic est Deus noster et non aestimabitur alius ad eum, hic adinuenit omnem uiam disciplinae et tradidit eam Iacob dilecto suo, post haec in terris uisus est et cum hominibus conuersatus est*. Hic de Deo Israel clarissime agitur, ut probant Cyprianus lib. 2 contra
 390 Iudaeos cap. 5, Ambros. lib. 1 de Fide cap. 2, Augustinus lib. 18 de Ciuit. cap. 33, Nazianzenus orat. 4 de Theologia, Basilius lib. 4 contra Eunomium, Chrysostomus in oratione quod Christus sit Deus, Hilarius lib. 5 de Trinit. et alii. Vnde Athanasius lib. de Incarnatione ait, ideo Filium Dei factum esse hominem: “Vt homines ipsum intuentes, ex mirabilibus eius operibus persuaderent sibi, non dumtaxat hominem,
 395 sed etiam Deum et ueri Dei Verbum ac sapientiam. Quemadmodum enim quae minime spectabilis est, ex creationis operibus cognoscitur. Sic homo factus et in corpus receptus ex operibus dignosci potest, Dei esse uirtus et Verbum, non homo (simplex) qui haec operatur”. Et in Epistola ad Antiochenses, quam Alexandrina Synodus scripsit: “Cum reuera Dei esset Filius (inquit) factus est etiam hominis
 400 Filius, idem et primogenitus factus est in fratribus. Ideo non alter quidem erat qui ante Abraham fuit Dei Filius, alter uero, qui post Abraham extitit; alter ille, qui Lazarum excitauit; alter qui de illo sciscitatus est, sed idem plane erat, humano quidem more dicens: ubi Lazarus iacet? Diuino autem, hunc a mortuis suscitans”.

381-383: Io. 15, 24. | **386-389:** cf. Bar. 3, 36-38.

389-392: cf. Cypr., *Tes. con. Iud.*, lib. 2, c. 5, *PL* 4, 1099; cf. Ambr., *De Fid.*, lib. 1, c. 2, *PL* 16, 531-533; cf. Aug. Hipp., *De Ciu. Dei*, lib. 18, c. 33, *PL* 41, 591-592; cf. Gre. Naz., *Ora.*, XXX Theo. IV, *PG* 36, 106-107; cf. Bas., *Con. Eun.*, lib. 4, *PG* 29, 703-710; cf. Io. Chrys., *Con. Iud. et Gen.*, *PG* 48, 814-817; cf. Hil., *De Tri.*, lib. 5, *PL* 10, 129-157. | **392-403:** Athanasius] *Nl.* cf. Dio. Pet., *Theo. Dog.*, t. IV, lib. 6, c. 14, p. 576.

384: futuro] futura Md

Quare Propheta loquitur de Deo Israel, qui solus similem non habet et qui postquam
 405 tradidit disciplinam Israeli, idest legem in monte Sina, tandem homo factus in terris
 uisus est et cum hominibus conuersatus est.

16. Tertio, quia Messias promissus erat ad saluandos homines a seruitute peccati, ut
 constat ex dictis disputatione praecedenti, sect. ultima et redemptio, quam allaturus
 erat Messias, erat redemptio spiritualis, eripiens homines a potestate diaboli, non
 410 corporalis, liberans eos a tyrannide alicuius Principis temporalis. Vnde Deus loquens
 apud Isaia cap. 49 cum Messia inquit: *Parum est, ut sis mihi seruus ad suscitandas*
tribus Iacob et foeces Israel conuertendas. Ecce dedi te in lucem Gentium, ut sis salus
mea usque ad extremum terrae. Quod perinde est ac si Deus Pater diceret Filio suo
 incarnato seu Messiae. Non mitto te ad saluandum dumtaxat Iudaeorum nationem,
 415 sed totius generis humani redemptorem te constituo et saluatorem. Munus autem
 saluatoris spiritualis, solius Dei proprium est; saluatio opus est proprium Dei; ut ipse
 Deus testatur Isai. 43: *Ego sum Dominus et non est absque me saluator.* Et cap. 25:
Deus iustus et saluator non est praeter me. Et Oseae 13: *Ego sum Dominus Deus et*
saluator non est praeter me. Tum sic: sed Christus est uere et proprie saluator; ergo
 420 Christus est uere et proprie Deus. Minor constat ex Matth. 1: *Vocabis nomen eius*
Iesum, ipse enim saluum faciet populum suum a peccatis eorum. Et Luc. 2, 11, Angelus
 dixit pastoribus: *Natus est hodie uobis saluator qui est Christus Dominus.* Et Ioann. 4,
 uers. 42, Samaritani post Samaritanae conuersionem factam a Christo, cognouerunt
 ipsum esse uerum mundi Saluatorem: *Scimus, quia hic est uere Saluator mundi.* Et
 425 Apostolus ad Titum cap., 2 uers. 11: *Apparuit gratia Dei Saluatoris nostri erudiens*
nos, ut abnegantes impietatem et saecularia desideria, sobrie, pie et iuste uiuamus in
hoc saeculo. Et Petrus Epist. 2, cap. 1, u. 1: *Simon Petrus seruus et Apostolus Iesu*
Christi iis, qui coaequalem nobiscum sortiti sunt Fidem in iustitia Dei nostri et
Saluatoris Iesu Christi. Et Ioan. Epist. 1, cap. 4, u. 14: *Et nos uidimus et testificamur*
 430 *quoniam Pater misit Filium suum Saluatorem mundi.* Hinc Augustinus serm. 81 de
 tempore: “unigenitus Dei (inquit) factus est hominis Filius, ut qui Creator mundi

411-413: Is. 49, 6. | **417-430:** cf. Is. 43, 11; cap. 25] *Auctor err.*, cf. Is. 45, 21; cf. Os. 13, 4; cf. Mt. 1, 21; cf. Lc. 2, 11; cf. Io. 4, 42; cf. Tit. 2, 11-12; cf. II Pt. 1, 1; cf. I Io. 4, 14.

430-433: Aug. Hipp., *Ser. De Sym.*, c. 2, PL 40, 1192; cf. Ambr., *De Fid.*, lib. 3, c. 2, PL 16, 591.

erat, fieret et Redemptor”. Et Ambros. lib. 3 de Fide, cap. 2: “Decuit enim, ut ille nos redimeret qui creauit”.

17. Quarto, quia Isaias de futuro Messia loquens cap. 45 inquit: *Haec dicit Dominus, labor Aegypti et negotiatio Aethiopiae et Sabaim, uiri sublimes ad te transibunt et tui erunt; post te ambulabunt, uincti manicis pergent et te adorabunt, teque deprecabuntur; tantum in te est Deus et non est absque te Deus. Vere tu es Deus absconditus, Deus Israel saluator.* Haec tam manifeste dicuntur a Domino Deo de Filio suo incarnando, ut Hieronymus in hunc locum scribat, nullum esse effugium a
440 laqueis huius testimonii.

18. Quinto, idem luculenter docet Isaias cap. 9 nam de Christo loquens inquit: *Paruulus natus est nobis et Filius datus est nobis; et factus est principatus super humerum eius; et uocabitur nomen eius. Admirabilis, Consiliarius, Deus, fortis, pater futuri saeculi, princeps pacis, etc.*

445 Mitto alia plura testimonia quia haec sufficiunt; et ex omnibus concluditur ad hominem contra Mahumetum, Christum esse uerum Deum; quia Mahumetus docet, uera esse, quae Prophetiae scripserunt: at Prophetiae scribentes de Messia dixerunt, illum futurum esse Deum. Ergo Messias est uerus Deus. Sed Mahumetus fatetur Christum esse Messiam promissum in lege antiqua et a Prophetis, ergo cogitur fateri,
450 Christum esse Deum.

19. Probatur praeterea, Christum esse Deum omnibus argumentis, quibus disputatione praecedenti ostendimus hanc ueritatem. Primo, quia Christus palam dixit se esse Deum et in confirmationem huius doctrinae mortuos suscitauit, caecos illuminauit et alia miracula operatus est. Ergo haec est ueritas certissima. Secundo,
455 quia Iudaei eo titulo praecipue Christum crucifixerunt, quia dixit se esse Filium Dei naturalem, uerumque Deum et tamen Deus illos propter necem Christo illatam seuerissime puniuit et usque modo punit; quod argumentum manifestum est Christum, dum seipsum appellauit Deum, non blasphemiam dixisse, sed ueritatem certissimam. Tercio, quia Deus Christum eo nomine crucifixum, quia Filium Dei se
460 fecit, tertia die suscitauit a mortuis, hoc opere euidenter manifestans, illum uera

434-438: Is. 45, 14-15. | **442-444:** Is. 9, 6.

439-440: cf. Hie. Str., Comm. in Isa., lib. 13, c. 45, PL 24, 463.

dixisse. Quarto, quia Apostoli innumerabilibus miraculis mundo persuaserunt rem humane sapientie penitus incredibilem, nempe hominem crucifixum esse uerum Deum. Quinto, quia nisi Christus esset uerus Deus, opere complere non potuisset, quod promiserat, dicens: *Tu es Petrus et super hanc petram aedificabo Ecclesiam*
465 *meam et portae inferi non praeualebunt aduersus eam*. Sexto, quia Christus maiora operatus est postquam a Iudaeis crucifixus est, quam dum uiueret; quod argumentum manifestum est eum non esse nudum hominem, sed hominem Deum. Septimo, quia Apostoli et innumerabiles Martyres, utriusque sexus et in omni aetate, constanter et alacriter, in testimonium huius ueritatis atrocissima tormenta passi
470 sum et necem accerbissimam; Deusque illos manifestis illustrauit miraculis. Octauo, quia Fides falsa ueram nequit generare sanctitatem; Fides autem haec de Diuinitate Crucifixi innumerabiles genuit sanctos. Christi praedicator Mahumetanorum conuersioni intentus, enumeret Illustriores sanctos, qui in singulis Ecclesiae saeculis floruerunt, illos praesertim, quia gloria miraculorum eminuerunt.

464-465: cf. Mt. 16, 18.

468: et¹] om. MD

CAPVT SECVNDVM

Probatur Diuinitas Christi et ueritas Religionis Christianae ex notis et insignibus,
quibus dignoscitur illam esse a Deo.

20. Sane in Religione Christiana tanquam primam basin statuente Christum esse
5 Deum et Hominem, mortuum et crucifixum pro salute humani generis et tertia die
resurrexisse a mortuis, atque in Deo dari Trinitatem personarum, tot concurrunt
notae et signa, ut credamus, illam esse a Deo, ut euidenter conuincant illam habere
Deum Authorem, et posse ac debere hominem mysteriis ab illa propositis infallibili
et firmissimo assensu credere; notas autem et signa ex dictis in hac et antecedenti
10 disputatione breuiter hic appendam.

1. Quod mysteria nostrae Fidei in Scripturis Sacris spiritu prophetico tot
saeculis ante fuerunt et praenuntiata et praefigurata.

2. Quod a paucis hominibus plebeis nulla doctrina saeculari instructis, solo
Spiritu Diuino afflatis, doctrina Fidei mundo sit persuasa, tota saeculi potentia et
15 sapientia repugnante.

3. Quod infinitis miraculis confirmata.

4. Quod pro ea doctrina tot Martyrum myriades libentissime et fortissime omne
tormentorum genus subierint et sanguinem profuderint.

5. Quod eadem doctrina a sexdecem nunc saeculis iugiter toto pene orbe
20 uiguerit.

6. Quod a sapientissimis uiris, qui diuersis temporibus uel distinctis locis
uixere, summo consensu tradita.

7. Quod omnes qui uel sanctitate uitae uel gloria miraculorum clari fuerunt, eam
sectati sint.

25 8. Quod homines ad pietatem, iustitiam, benignitatem, animi fortitudinem, uitae
puritatem, contemptum rerum terrenarum, innocentiam atque adeo ad omnem
uirtutem informet et instruat.

4: basin] basem Md | 18: tormentorum] tormenterum Md

9. Quod nihil a recta ratione alienum contineat.

10. Quod efficacissima praesidia et incentiua ad recte et innocenter uiuendum et
30 ad peccatum uitandum suppeditet.

21. Haec et alia signa et notae clare demonstrant Religionem Christianam esse a Deo
datam hominibus, ut in illa suam salutem operentur et hoc uelle de se credi, quod
Christi Ecclesia Catholica Romana credendum proponit; et eo modo uelle ab
hominibus coli, quo illa tradit esse colendum. Cum enim euidens sit unum dumtaxat
35 esse Deum, euidens quoque est unam dumtaxat esse ueram Fidem et Religionem in
mundo; reliquas uero ipsi oppositas, quoad id quod de Deo et diuinis iubent credi
esse falsas. Quod lumine naturae ductus agnouit Cicero, qui cum in libris de natura
Deorum proposuisset uarias Philosophorum opiniones de natura Deorum et de Fine,
ad quem homo conditus est, sic concludit: “Quorum opiniones cum tam uariae sint,
40 tamque inter se dissidentes alterum fieri profecto potest, ut earum nulla, alterum
certe non potest, ut plus una uera sit”.

39-41: Cic., *nat. deor.*, 1, 5, pp. 6-8.

CAPVT TERTIVM

Iterum ostenditur Diuinitas Christi et pluralitas Personarum in Deo ex ipso

Alcorano et ex Scripturis quas Mahumetus admittit.

22. Mahumetus in suo Alcorano haereses renouauit, quas Ecclesia Catholica in
 5 pluribus Conciliis Generalibus damnauerat, nempe haeresim Arrianam, quae negans
 intra Deum pluralitatem personarum, negabat consequenter Iesum Christum
 Dominum nostrum esse naturalem Dei Filium consubstantialem Patri, consequenter,
 negabat esse uere et proprie Deum, et in hoc sequebantur Arriani, Ebionem et
 Cherintum Haereticos qui Diuinitatem Christi primi negarunt tempore
 10 Apostolorum. Renouauit quoque haeresim Nestorii, affirmantis Christum fuisse et
 esse hominem Deiferum, id est, in quo Deus moraliter habitauit, non tamen uerum
 Deum ac proinde Beatam Virginem non esse appellandam Matrem Dei, sed Matrem
 Christi, non Theotocon, sed Christotocon, Christum diuidens in duos Filios, alterum
 Dei, alterum Virginis. Hos errores damnauerat Ecclesia in quinque Conciliis
 15 Generalibus, 1 Nicaeno, 2 Constantinopolitano primo, 3 Ephesino, 4 Calcedonensi, 5
 Constantinopolitano secundo. Et post haec omnia Mahumetus hanc haeresim
 renouauit.

Siquidem in Alcorano Zora 4 in principio haec habet: Haeretici sunt illi qui dixerunt,
 quod Deus est Messias Filius Mariae. Et Zora 1: Habuit Deus Filium? Absit ab ipso,
 20 laudetur ipse, sed omnia sunt sua quae sunt in Coelo et in terra, omnia sibi subiecta.
 Et Zora 4 negat Trinitatem his uerbis: Haeretici sunt illi qui dicunt quod Deus est
 tertius de tribus; intendens per hoc damnare Christianos qui dicunt Deum esse
 Vnum et Trinum. Ita refert ex Alcorano D. Petrus de Caualleria, linguae Caldaicae,
 Arabicae et Hebraicae apprime peritus in suo "Zelo Christi", fol. 129, quem librum
 25 eruditissimis notis illustrauit Doctor D. Martinus Alphonsus de Viualdo, anno Christi
 1592, qui in Prologo testatur se in illo libro glossando tres annos consumpsisse. Et
 ut testatur Carthusianus lib. 1, art. 2, Mahumetus in Alcorano cap. 19 sic ait: "Nihil
 praeter opiniones sequuntur dicentes Deum sumpsisse Filium, quo nequaquam
 indiguit. An habent rationes hoc demonstraturas? An hoc nescitum Deo imponunt?"
 30 Et in cap. 12: "Sciendum eos incredulos esse qui Iesum Filium Mariae Deum esse

18-23: cf. Petr. Cav., *Zelus Christi*, f 129b; cf. Q. 5, 72; 2, 116; 5, 73. | **27-34:** cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 1, art. 2, p. 6; lib. 1, art. 2, p. 4; lib. 1, art. 2, p. 5; cf. Q. 10, 68; 5, 17; 5, 72.

dicunt". Et iterum: "Omnes dicentes Christum, Mariae Filium, Deum existere, mendaces inuenti sunt atque increduli, cum Christus ipse dixerit: Filii Israel in Deum uestrum ac meum credite. Cui quicumque socium ac participem posuerit, ignem intrabit perpetuum". Et frequenter asserit, quod Deus non habet Filium sibi
 35 aequalem, quia Deus non habuit uxorem; atque omnes qui Deum Trinum asserunt in personis tres Deos affirmare.

23. Hoc supposito probo Alcoranum librum esse mendacem et diaboli suggestionem compositum. Primo, quia cum ex ipso constet Christum esse Verbum Dei missum a Deo in hunc mundum, sequitur dari in Deo plures personas, nempe personam
 40 missam et personam mittentem. Nam Verbum Dei Persona Diuina est, ut manet probatum supra; quia Verbum Dei est conceptus intellectus paterni et imago Patris intra Deum existens; quia conceptus mentis intra intelligentem est et uerbum seu sermo internus in loquente est. Persona autem Diuina nequit seipsum mittere. Vnde Augustinus lib. 2 de Trinitat. cap. 5 dicit: "Quod solus Pater nunquam legitur missus".
 45 Quia neque potest dici missus a seipso nec a Filio; quia in Diuinis Persona quae mittitur, debet procedere a mittente. Et ideo Christus Dominus Ioan. 8 dicebat: *Non sum ego solus, sed ego et qui misit me Pater*. Quare ut recte explicat magnus Christianorum Doctor S. Thomas 1 part., q. 43, art. 1: "Missio Diuinae Personae conuenire potest secundum quod importat ex una parte processionem originis a
 50 mittente et secundum, quod importat ex alia parte nouum modum existendi in alio. Sicut Filius dicitur missus a Patre in mundum, secundum quod incaepit in mundo esse per carnem assumptam, et tamen ante in mundo erat, ut dicitur Ioan. 1."

24. S. Vincentius Ferrerius Domin. 3 post Pascha serm. 4 narrat quod cum ipse praedicaret in quadam Synagoga Iudaeorum, accessit ad eum quidam
 55 Mahumetanus, Sarracenorum Alfaquius, seu Sacerdos, illumque interrogauit, quomodo Deus posset habere Filium? Cui sanctus respondit quadam interrogatione: "Tu credis Deum esse aeternum?" Et cum ille annuisset, subiunxit S. Vincentius: Credisne Deum esse mutum, aut credis eum loqui? Fixum habeo, inquit, Deum non

46-47: cf. Io. 8, 16.

44: Aug. Hipp., *De Tri.*, lib. 2, c. 5, *PL* 42, 849. | 48-52: cf. Tho. Aqu., *Sum. The.*, prima pars, q. 43, art. 1, p. 445. | 53-61: cf. Vin. Ferr., *Serm. Aest.*, *Dominica III post octa. Paschae de Epist.*, serm. IV, p. 153.

56: respondit] respondet Md

esse mutum, sed loqui. Ecce igitur (reposuit S. Vincentius) Verbum hoc aeternum
 60 quod Deus loquitur et intellectu suo profert, hoc est Verbum, de quo loquitur S.
 Ioannes quando dicit: *Verbum caro factum est*; et istud Verbum est Filius Dei.

25. Sane cum Mahumetani credant Deum ab aeterno nihil creatum produxisse, quia
 in principio temporis initium habuit rerum creatio; si concedant, Deum ab aeterno
 loqui, necessario fateri debent, Deum ab aeterno loqui intra se. Nam locutio externa
 65 importat aliquid creatum, quia repugnat Deum ad extra loqui, quin ad extra aliquid
 producat. Deus ergo ab aeterno ore suo, id est, intellectu suo loquitur: (cum enim
 Deus non sit substantia corporea, non potest habere os materiale, sed tantum
 spirituale, nempe intellectum) ergo Deus medio intellectu suo profert Verbum; hoc
 autem Verbum ab aeterno intra Deum existens, Deus est non minus quam Deus sit
 70 Persona Diuina, hoc Verbum producens. Hoc ergo Verbum aeternum est Filius Dei,
 quia est substantia uiuens quae Patrem perfectissime repraesentat.

26. Nunc ueniamus ad argumenta petita ex Scriptura. Nam Mahumetus ait credenda
 esse quae scripsit Moyses et scripserunt Prophetae et credendum esse Euangelio
 Iesu Chrsiti. Argumentor ergo 1 ex Psalm. 2, u. 7: *Dominus dixit ad me Filius meus es*
 75 *tu, ego hodie genui te*. Certum est Prophetam loqui non de seipso, sed in persona
 Christi; nam ut probat Bellarminus, totus hic Psalmus est manifestissima prophetia
 de Christo; Dauid enim in spiritu praenoscens Messiam uenturum et persecutiones
 multas aduersus eum exoriturus et eum tamen felicissime regnaturum, incipit ab
 increpatione persecutorum illis uerbis: *Quare fremuerunt gentes et populi meditati*
 80 *sunt inania? Astiterunt Reges terrae et Principes conuenerunt in unum aduersus*
Dominum et aduersus Christum eius; et sensus est frustra Gentiles et Hebraeos, tum
 Principes, tum populos infremuisse indignatione contra Messiam et cogitauisse
 rationem impediendi Regni eius. Constatque manifeste Dauidem non loqui de
 seipso, sed de Christo, nam statim post illa uerba: *Ego hodie genui te*, addit: *postula*
 85 *a me et dabo tibi gentes haereditatem tuam et possessionem tuam terminos terrae*,
 quae de Dauide uerificari non possunt; uerificantur autem ad litteram de Christo et

61: cf. Io. 1, 14. | 74-75: Ps. 2, 7. | 79-81: Ps. 2, 1-2; cf. Act. 4,25-26. | 84-85: cf. Ps. 2, 7-8.

76-90: cf. Rob. Bell., *Ex. in Ps.*, lib. 1, Psalmus II, pp. 14-18.

72: ex] ab Md

eorum sententia est apertissima ad si Deus Pater dicat: Quia tu Christe Filius meus es naturalis et uirtute mea incarnatus et a mortuis suscitatus, iure potes a me petere imperium in omnes gentes, tanquam haereditatem tuam et omnem terram usque ad ultimos fines eius, tanquam possessionem tibi debitam. Ipsique Rabbini et Magistri Iudaeorum qui floruerunt multis annis ante aduentum Christi, fatentur Daudem non loqui de seipso, sed loqui in persona Christi, ut testatur Paulus de S. Maria, qui prius fuit Rabbini Hebraeorum et postea ad Fidem Christi conuersus, fuit Episcopus Burgensis et floruit ad ann. 1430 et scripsit doctissimum librum aduersus Iudaeos, in quo probat Iesum Nazarenum, quem Iudaei crucifixerunt esse Messiam et Christum promissum per Prophetas et inter alia argumenta id probat ex iis uerbis Psalmi, 1 part. Scrutinii Scriptur. dist. 9, cap. 9, affirmans Rabbinos ipsos Hebraeorum ea exposuisse de Messia uenturo.

27. Et Apostoli Christi quos Mahumetus fatetur fuisse uiros sanctos et uera esse, quae scripserunt, hunc locum exponunt de Christo, Actor. cap. 4, uers. 25, cum enim Petrus in nomine Iesu Nazareni miraculose curasset hominem claudum, qui sedebat ad portam Templi Salomonis quae dicitur speciosa, ut peteret eleemosynam ab introeuntibus in Templum dicens: *Argentum aut aureum non est mihi, quod autem habeo, hoc tibi do, in nomine Iesu surge et ambula. Et apprehensa manu eius dextera alleuauit eum et protinus consolidatae sunt bases eius et plantae*, Actor. 3, 7, cum hunc hominem qui annorum erat amplius quadraginta, curasset D. Petrus, magna persecutio contra ipsum suborta est et contra D. Ioannem, qui illum comitabatur, quia praedicabant populo Iesum Nazarenum resurrexisse; ipsi uero constanter dixerunt Scribis et Phariseis: *Principes populi et seniores audite. Notum sit omnibus uobis et omni plebi Israel quia in nomine Domini nostri Iesu Christi Nazareni, quem uos crucifixistis, quem Deus suscitauit a mortuis, in hoc iste stat coram uobis sanus*. Et allegabant uaria Scripturae testimonia ad probandum Iesum Nazarenum esse Christum in lege promissum: *Et non est (inquiunt) in alio aliquo salus. Nec enim aliud nomen est sub Coelo datum hominibus, in quo oporteat nos saluos fieri*; et ad probandum Iesum Nazarenum esse Christum adduxerunt uerba Psalmi, quae modo citauimus et cum Deo loquentes dicebant: *Domine, tu es qui fecisti Coelum et terram*,

100: cf. Act. 4, 25. | 103-105: cf. Act. 3, 6-7. | 109-122: cf. Act. 4,10; 4, 12; 4, 24-28.

90-98: cf. Pau. San. Mar., *Scru. Scrip.*, prima pars, dist. 9, c. 9, pp. 302-306.

mare et omnia quae in eis sunt. Qui Spiritu Sancto per os Patris nostri Daud pueri tui dixisti: Quare fremuerunt gentes et populi meditati sunt inania? Astiterunt Reges terrae et Principes conuenerunt in unum, aduersus Dominum et aduersus Christum eius; conuenerunt enim uere in Ciuitate ista aduersus sanctum puerum tuum Iesum quem unxisti Herodes et Pilatus, cum Gentibus et populis Israel facere, quae manus tua et consilium tuum decreuerunt fieri. Ergo Apostoli Spiritu Sancto pleni, quamuis essent ex se rudes piscatores, acceperunt a Deo lucem ad interpretandas Scripturas et testati sunt, Daudem in illo Psalmo loqui de Iesu Nazareno qui est uerus Messias et uerus Christus in lege promissus. Ergo certum est uerba illa: *Dominus dixit ad me Filius meus es tu, ego hodie genui te*, intelligenda esse de Christo; ergo Christus est Filius naturalis Dei, ab aeterno a Patre genitus ex sua substantia. Perinde enim fuit dicere: *Ego hodie genui te*, ac: ego in die aeternitatis genui te, Deus Deum, ut inquit Bellar. Vnde Origines tom. 1 in Ioannem circa medium, hunc locum exponens inquit:

120
125
130
135
140

“Manifeste Filii nobilitas declaratur, cum Filius meus es tu, *ego hodie genui te*, dicitur ad illum a Deo, cui semper est hodie. Neque enim est uespera Dei, neque mane; sed ipsi dies est hodie in qua genitus est Filius”. Et Augustinus exponens haec uerba, *ego hodie genui te*, sic habet: “Hodie, quia praesentiam significat atque in aeternitate neque praeteritum quidquam est, quasi esse desierit, neque futurum, quasi nondum sit, sed praesens tantum, quia quidquid aeternum est, semper est, diuinius accipitur secundum id dictum, *ego hodie genui te*, quo sempiternam generationem uirtutis et sapientiae Dei, qui est unigenitus Filius, Fides sincerissima et Catholica praedicat”. Et lib. 11 Confes. cap. 13 in fine: “Hodiernus tuus, aeternitas, ideo coaeternum genuisti, cui dixisti: *Ego hodie genui te*”. Et in Enchir. cap. 49: “*Ego hodie genui te*, non unum illum temporis diem quo baptizatus est, sed immutabilis aeternitatis ostendit, ut illum hominem ad unigeniti personam pertinere monstraret. Vbi enim dies nec hesterni fine inchoatur, nec initio crastini terminatur semper hodiernus est”.

28. Nec potest locus ille intelligi de filiatione per adoptionem secundum quam omnes iusti sunt Filii Dei, quia ut obseruat Paulus Burgensis 1 part. scrutinii dist. 9 cap. 9: “Filius suum in singulari”, quem ipse genuerit nullibi Deus appellat, nisi

145

125-147: cf. Ps. 2, 7.

127-142: cf. Rob. Bell., *Ex. in Ps.*, lib. 1, Psalmus II, p. 16; cf. Orig., *Com. in Io.*, t. I, PG 14, 78; cf. Aug. Hipp., *En. in Psal.*, In Psalmum II, PL 36, 71; *Conf.*, lib. 11, c. 13, PL 32, 815; *Enchir.*, c. 49, PL 40, 255. | **143-146:** cf. Pau. San. Mar., *Scru. Scrip.*, prima pars, dist. 9, c. 9, p. 305.

Christum; quia nimirum solus Christus est Filius Dei naturalis. Quare illud, *Filius meus es tu*, intelligendum esse de filiatione naturali, efficaciter confirmat D. Tho. 4 contra gent. cap. 7 initio, ex Paulo ad Habraeos 1: “Vbi uolens probare quod Christus est uerus Deus per quem fecit et saecula, qui est splendor gloriae et figura substantiae eius, portansque omnia uerbo uirtutis suae, purgationem peccatorum faciens”; quae sunt certissima consubstantialis ac uerae Deitatis indicia; ita argumentatur ex hoc loco: *Cui enim dixit aliquando Angelorum, Filius meus es tu, ego hodie genui te?* Ergo Christus est alia ratione Filius Dei, quam sit quilibet Angelus etiam sanctissimus. Ergo non est Filius adoptiuus, sed naturalis et consubstantialis Patri; nam si propter filiationem adoptiuam dixisset Pater de Christo, *Filius meus es tu, ego hodie genui te*; etiam posset dicere Michaeli, *Filius meus es tu, ego hodie genui te*. Ergo id dixit propter filiationem naturalem.

29. Argumentor secundo, ex illis uerbis Psalmi 109, uers. 4: *Tecum principium in die uirtutis tuae in splendoribus sanctorum, ex utero ante Luciferum genui te*. In quibus certum est sermonem esse de Christo; quia de illo loquitur in hoc uersu, de quo uersu 1 dixerat: *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis*. Vt autem inquit Bellarminus in eum Psalmum: “certum” est non alium hoc loco Dominum uocari, nisi Messiam, qui fuit Filius Dauid secundum carnem et Dominus Dauid secundum Diuinitatem; totus enim Psalmus id clamat, cum neque Abraham, neque Ezechias (de quibus ridicule Rabbini caecorum Iudaeorum id exponunt) sederint “ad dexteram Dei”, neque geniti sint ante Luciferum, nec Sacerdotes fuerint secundum ordinem Melchisedech. Quare Iudaei interrogati a Christo Matth. 22, u. 42, quomodo Dauid in spiritu uocet Messiam Dominum suum? Non sunt ausi negare Psalmum intelligendum esse de Messia.

Ex his uerbis probant efficacissime Patres Christi Diuinitatem; quae uerba sic ad litteram explicat Bellarminus, dixerat: *Dominare in medio inimicorum tuorum*, quod intelligitur in hoc tempore, dum regnum Christi ab omnibus oppugnatur, declarat nunc quid erit in nouissimo die, quando omnes inimici subiecti erunt, ut scabellum

152-153: cf. Hbr. 1, 5. | **155-157:** cf. Ps. 2, 7. | **158-159:** cf. Ps. 109, 3. | **161:** cf. Ps. 109, 1. | **167-168:** cf. Mt. 22, 42-43. | **171-188:** cf. Ps. 109, 2-3.

148-157: cf. Tho. Aqu., *Cont. Gent.*, lib. 4, c. 7, pp. 17-19. | **162-201:** Rob. Bell., *Ex. in Ps.*, lib. 3, Psalmus CIX, p. 253; cf. *Ex. in Ps.*, lib. 3, Psalmus CIX, p. 255.

pedum eius. *Tecum*, inquit, *principium in die uirtutis tuae*, id est, tecum erit
 175 principatus manifestus, tunc apparebit omnibus tuum esse regnum et apud te solum
 esse uerum principatum. *In die uirtutis tuae*, in die uidelicet nouissimo, quando
 potentia tua Coelum mouebit, Coelum obscurabit, terram concutiet, mortuos
 excitabit et omnes ab Tribunal tuum adducet. *In splendoribus sanctorum*, id est,
 quando circumdatus eris sanctis tuis qui omnes fulgebunt sicut Sol: *Ex utero ante*
 180 *Luciferum genui te*, id est, ideo tecum erit tantus principatus, quia ego Deus Pater
 omnipotens genui te, non ex nihilo, ut res creatas, sed *ex utero* meo, ut Filium uerum,
 connaturalem et substantialem, *ante Luciferum*, id est, ante quam Stellas crearem,
 ante omnem creaturam, ante omnia saecula. Haec est communis expositio Patrum,
 Hieronymi, Augustini, Chrysostomi, Theodoreti, Euthimii.

185 Quod si placet (inquit Bellarm.) non accipere principium pro principatu, sed
 simpliciter, pro principio, exponere poterimus: *Tecum principium*, idest tecum est
 principium omnium rerum, quia tu es in Patre et Pater in te. Sed prior expositio
 uidetur praeferenda, utpote magis conformis textui Hebraico. *Ex utero*. Ex hoc uerbo
 efficacissime probant Patres Christi Diuinitatem; nam si Christus creatura esset, non
 190 posset dici genitus ex utero; nemo enim dicit, se genuisse ex utero domum, uel
 scamnum, uel aliud quidpiam ex arte factum. Nec Deus dixit unquam se genuisse ex
 utero coelum aut terram. Porro per uterum intelligitur essentia Dei secreta et intima;
 et quamuis uterus proprie ad matrem, non ad patrem pertineat; recte tamen Deus
 Pater dicitur ex utero genuisse, tum ut clarius ostendatur Filius consubstantialis
 195 genitori (clarius enim Filius est ex substantia Matris, quam ex substantia Patris) tum
 quia Deus opus non habuit uxore ad Filium gignendum et pariendum. Vnde dicit
 Isaiae ultimo: *Nunquid ego, qui alios parere facio, non pariam? Ante Luciferum*. Hinc
 significatur aeternitas Filii, qui penitus fuit ante Luciferi creationem, ac per hoc ante
 omnes creaturas. Sed posuit nomen Luciferi, quoniam ipse etiam Filius Dei est
 200 quidam Lucifer increatus; est enim lux uera quae illuminat omenm hominem et
 omnem Angelum.

30. Argumentor tertio, ex illis uerbis Ecclesiast. 24: *Ego ex ore Altissimi prodiui, primogenita ante omnem creaturam*. Quae Ambrosius, Cyprianus, Augustinus et alii

197: cf. Is. 66, 9. | 202-212: Sir. 24, 5.

199: Dei] om.MD

Patres communiter exponunt de generatione Verbi, quod est sapientia Diuina genita.

205 Textus enim expresse loquitur de sapientia increata; ut autem expendit Lyranus:
 “Non loquitur de sapientia Diuina essentialiter dicta, quia haec non est generans, nec
 genita. Nec etiam de substantia quacumque creata, per hoc quod dicitur, *ante omnem
 creaturam*”. Nam sapientia illa quae genita est ante omnem creaturam, creatura esse
 nequit: Rursus sapientia illa est per se substitens seu sapientia sapiens, idest
 210 persona, id enim denotat illud, *Ego*. Ergo in Deo datur persona generans et persona
 genita, sapientia generans et sapientia genita. Ergo cum nulla persona possit
 generare seipsam, concluditur dari in Deo plures personas. *Ex ore altissimi*. Per os
 Dei intelligitur intellectus fecundus Patris ex quo procedit Verbum. Cum enim
 certum sit Deum non habere os corporale, quo uocaliter loquatur, concluditur, ibi
 215 sermonem esse de ore spirituali, quo substantia spiritualis loquitur, nempe de
 intellectu, quo loquitur, dum Verbum mentale producit. Ergo in Deo datur Verbum
 substantiale aeternum et increatum, distinctum realiter a Patre.

31. Simile argumentum sumitur a Patribus contra Arrianos ex illis uerbis Prou. 8:
Nondum erant abyssi et ego iam concepta eram. Ante colles ego parturiebar, quando
 220 *praeparabat coelos aderam, etc. cum eo eram cuncta componens*, quae de sapientia
 Diuina aeterna et genita intelliguntur a Patribus, nempe de Verbo.

32. Argumentor quarto, ex illis uerbis Micheae 5: *Et tu Bethleem Ephrata paruulus es*
in millibus Iuda, ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel. Et egressus eius ab
initio a diebus aeternitatis. Manifestum est enim loqui de Christo; et ideo ipsi Iudaei
 225 Principes Sacerdotum et Scribae populi interrogati ab Herode Matth. 2 ubi Christus
 nasceretur, responderunt, nasciturum in Bethleem. Ex hoc autem textu euincitur,
 duplicem esse Christi Natiuitatem, alteram temporalem et humanam in Bethleem,
 alteram sempiternam et Diuinam. Ergo Christus qui nasciturus dicitur in Bethleem,
 quatenus homo, est simul Filius naturalis Dei, procedens ab aeterno a Patre per
 230 spirituales et intellectualem generationem.

33. Omissis aliis pluribus, ueniamus ad nouum Testamentum quod Mahumetus
 admittit et iubet credi; ex quo manifeste constat Christum esse uerum Deum, ut

219-220: cf. Pru. 8, 24-30. | 222-224: Mi. 5, 2. | 225: cf. Mt. 2, 7-8.

206-208: Nic. Lyr., *B. S. Post.*, vol. 3, Sir. 24, 5, h, 411r.

liquet ex testimoniis allegatis disp. praec. Et nunc probatur 1 ex illo Pauli ad Philipp.

2: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se aequalem Deo, sed*

235 *semetipsum exinaniuit formam serui accipiens.* Vbi clarissime explicatur Christum esse uerum Deum, cum habeat formam, idest naturam Dei et secundum illam non sit rapina, sed natura aequalis Patri. Secundo ex illo Rom. 9: *Ex quibus Christus est secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus.* Cum enim super omnia nihil sit, nisi uerus Deus, si Christus est super omnia Deus, sequitur esse uerum Deum.

240 Tertio, ex illo 1 Ioan. 5: *Vt simus in uero Filio eius, hic est uerus Deus et uita aeterna.* Audi August. lib. 1 de Trinit., c. 6: “Et Filius non tantum Deus sed et uerus Deus, quod Ioannes apertissime in sua Epistola dicit: *Scimus, quia Filius Dei uenit et dedit nobis intellectum; hic est uerus Deus, etc.* 1 Ioan. 5, u. 20”. Audi et Cyrillum lib. 12 Thesauri, cap. 23: “Quid (inquit) dicent Haeretici ad haec Beati Ioannis uerba, quibus
245 apertissime Deus uerus Filius appellatur? Nam si Deus uerus est substantialiter, non participatione hoc ipsum est, sicut creaturae”. Neque Mahumetani respondere poterunt Christum ab Apostolis appellari Deum, quia erat eius legatus. Sic enim non esset uerus Deus, sed solum Dei minister et ut inquit S. Irenaeus lib. 3, cap. 6: “neque Dominus, neque Spiritus Sanctus, neque Apostoli eum, qui non esset Deus definitiue
250 et absolute Deum nominassent aliquando, nisi esset uerus Deus”.

Quare Mahumeto quadrat illud quod ait S. Ioannes Epist. 1, cap. 4: *Omnis Spiritus qui soluit Iesum ex Deo non est et hic est Anti-Christus.* Quid est enim soluere Iesum, nisi diuidere Iesum a Deo, dicendo Iesum non esse personam Diuinam, sed creatam, non Deum, sed purum hominem? Mahumetus ergo Anti-Christus est, idest spiritum Anti-
255 Christi habuit.

34. Denique probatur; quia Christus non dicitur in Euangelio utcumque Filius Dei, sed Filius unigenitus. Est ergo Filius naturalis, consubstantialis Patri et Filius unicus. Ergo non est Filius per adoptionem quia sic non esset unigenitus. Assumptum probatur ex Ioan. 1: *Vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a Patre.* Et paulo
260 post: *Unigenitus qui est in sinu Patris, ipse enarrauit.* Et cap. 3: *Sic Deus dilexit*

234-235: cf. Phil. 2, 6-7. | **237-238:** cf. Rom. 9, 5. | **240-243:** cf. I Io. 5, 20. | **251-252:** cf. I Io. 4, 3. | **259-263:** cf. Io. 1, 14; cf. 1, 18; cf. 3, 16; cf. 3, 18; cf. I Io. 4, 9.

241-250: cf. Aug. Hipp., *De Tri.*, lib. 1, c. 6, PL 42, 825; cf. Cyr. Alex., *Thesau.*, assertio XXXII, PG 75, 514; cf. Ire., *Ad. Hae.*, lib. 3, c. 6, PG 7, 860.

mundum, ut Filium suum unigenitum daret. Et paulo post: Qui non credit, iam iudicatus est, quia non credit in nomine unigeniti Filii Dei. Et 1 Ioan. 4: Filium suum unigenitum misit Deus in mundum. Hinc Patres manifeste conuincebant Arrianos. Sic

265 *Cyrillus lib. 10 Thesauri, cap. 4 initio: “Non est unigenitus, nisi qui ita natus est, ut nullos habeat fratres”. Athanasius “oratione in illud dictum: Deus de Deo: Christus ideo unigenitus est, eo quod nullus alius ex Patre sit genitus”. Et Cyrillus lib. 4 de Trinit.: “unigenitus significat id, quod ex natura cuiusdam genitum est”. Et lib. 5 Thesauri cap. 5: “Si Filius creatus est non erit unigenitus, quem multi sequuntur similes; non enim quia primo creatus est erit unigenitus. Nam et Ruben principium*

270 *factus est filiorum Iacob, nec tamen idcirco unigenitus, aut alienus a natura fratrum suorum”. Igitur Ioannes, teste Cyrillo lib. 1 in Ioan. cap. 22: “Unigenitum Filium appellauit et in sinu Patris esse affirmavit, ut ab omni creatura eum dispararet et ex Patre propriam substantiam habere et in Patre esse ostenderet”. Denique Chrysost. hom. 14 in Ioan.: “Euangelista ‘sinus’ meminit, quo uno uerbo multa substantiae*

275 *cognitionem propinquitatem parem Patri cognitionem potestatem ostendit. Non enim diuersam substantiam in sinu haberet Pater; sed neque ipse auderet, si seruus, si ex multitudine unus esset, in sinu Domini uersari. Vt autem notat Cyrillus, Euangelista sinum pro substantia per similitudinem corporum, quae rebus intelligibilibus manifestiora sunt posuit”. Et sane cum Filius hominis homo debeat*

280 *esse et filius equi equus, Filius naturalis et unigenitus Dei, Deus debet esse. At Christus est Filius naturalis et unigenitus Dei, ergo est Deus.*

264-265: cf. Cyr. Alex., *Thesau.*, assertio XXV, PG 75, 402. | **265-266:** cf. Atha., *Or. ad Arri.*, Oratio II, PG 26, 279. | **267-274:** cf. Cyr. Alex., *De Tri.*, c. 10, PG 75, 1159; cf. *Thesau.*, assertio XV, PG 75, 267; cf. *Com. in Io.*, lib. 1, c. 10, PG 73, 182. | **274-279:** hom. 14] *Auctor err.*, cf. Io. Chrys., *Hom. in Io.*, hom. XV, PG 59, 98-99.

CAPVT QVARTVM

Soluitur crassa quaedam obiectio Mahumeti et exponitur quo pacto sine uxore
proprie Filius Deo conueniat.

35. Qualis est unusquisque taliter iudicat, ut docet Aristoteles et ut inquit Paulus:
5 *Carnalis homo non percipit ea, quae sunt spiritus.* Carnalis nimis erat Mahumetus et
ideo non potuit nisi carnalem generationem apprehendere: obiicit ergo Deum non
habere Filium quia uxorem non habet, quae ei Filium pariat aeternum et sibi
consubstantialem. Ita enim loquitur in Alcorano Zora 5 paulo post medium:
Quomodo Deus haberet Filium, si non habuit uxorem aut sociam? Vt testatur “Zelus
10 Christi” fol. 131 pag. 1. Sed haec obiectio pinguis et crassa est, et quae magis risum
moueat quam solutionem postulet. Sed tamen res ipsa explicanda est.

36. Dum auditis, Mahumetani, Deum habere Filium eleuare debetis mentes uestras
supra faecem omnis creaturae praesertim corporeae. Quia Deus substantia est
spiritualis, omnino purissima et simplicissima, molis corporeae expers; ac proinde
15 essentialiter incapax habendi Filium per generationem corporalem, quae est propria
animalium, quae corpore constant. Vnde generatio Filii quae Deo competit, non est
carnalis, sed spiritualis, non corporea, sed intellectualis. Cum enim Deus sit
substantia spiritualis intellectualis infinite perfecta non aliter filium generare potest,
quam per intellectum. Ideoque generat Filium, quia Deus Pater seipsum
20 comprehendens et in nitidissimo suae diuinae essentiae speculo seipsum intuens, et
contemplans, hac ipsa actione seipsum uidendi, et contemplandi producit quandam
uiuam sui imaginem, cui communicat suam essentiam, suam omnipotentiam, suam
sapientiam et reliqua omnia attributa; et haec imago uiua et uiuens, producta a Patre
seipsum intelligente, est Verbum Patris et simul Filius. Quare idem est, Patrem
25 generare Filium ac producere intra se Verbum mentale, quo tota perfectio Patris
repraesentatur. Illa enim imago repraesentans diuinas perfectiones, quam Deus
producit, dum seipsum contemplatur in speculo nitidissimo et pellucido suae
essentiae est Filius; quia illa imago est per se subsistens, est imago substantialis,

5: cf. I Cor. 2, 14.

4: cf. Arist., *de An.* | 5-10: cf. Petr. Cav., *Zelus Christi*, f 131b; cf. Q. 6, 101.

7: habet] habeat Md | 14: et] om. MD

participans per identitatem essentiam Patris, ac proinde est, “uiuens a uiuente, a
 30 principio coniuncto in similitudinem naturae”, quae est definitio filii.

Id uobis exemplo exponam: Dum quis seipsum intuetur in speculo, ipsa actione se
 intuendi producit imaginem sui in speculo, quae eiusdem figurae est cum homine
 seipsum intuyente et illis similis. Illa imago in speculo producta non est filius eius, qui
 seipsum intuetur, quia est imago mortua, non imago uiuens, quia est accidens, non
 35 substantia, quia est similitudo, species, effigies et simulacrum hominis; coeterum
 non est homo, quia non est quid consistens et permanens, sed statim euanescens.
 Quod si illa imago resultans in speculo esset uerus homo et substantia uiuens,
 profecto esset uere filius hominis seipsum intuentis; quia si per actionem ipsam
 uidendi communicaret suam substantiam illi imagini et produceret hominem sibi
 40 similem, ut suas perfectiones repraesentaret, sane per ipsam actionem se uidendi
 generaret sibi filium. Deus ergo Pater, dum seipsum intuetur in cristallino et
 purissimo suae diuinae essentiae speculo, producit quandam imaginem
 perfectissimam sui, producit Verbum: “Quod est et speculum et character et imago
 Patris in omnibus Patris similis”; ut loquitur S. Clemens Papa et Martyr et Discipulus
 45 D. Petri in Epistola ad Iacobum. Haec autem imago non est mortua, sed uiua, non est
 transiens, sed permanens, non est accidens, sed substantia, non est inhaerens, sed
 per se subsistens; ac proinde est imago manens intra Deum, quia est partus quidam
 et conceptio intellectus. Conceptio autem et partus intellectus intra intelligentem
 manet; dum enim intelligimus non producit aliquid extra nos in exteriori materia,
 50 sed intra nos producimus imaginem expressam rei quam cogitamus; quidquid
 autem est intra Deum, Deus est, essentiamque Dei habet; ergo Pater Aeternus dum
 seipsum intelligit, seipsum cogitat et intuetur atque contemplatur, producit
 imaginem substantialem sui, quae Deus est, non minus quam Pater producens. Haec
 imago est Verbum et est Filius: immo ut loquitur maximus Christianorum Doctor
 55 post Apostolos, in Africa natus et educatus, et qui in Africa obiit nempe S. Augustinus
 lib. 7 de Trinit., cap. 2: “Eo Filius, quo Verbum, et eo Verbum, quo Filius”. Dicitur enim
 Verbum, quia est similitudo expressa et producta ad repraesentandum obiectum,

29-30: cf. Tho. Aqu., *Sum. The.*, prima pars, q. 27, art. 2, p. 309. | 43-44: cf. Cle., *Epi. ad Iac.*, PG 1, 473. |
 56: cf. Aug. Hipp., *De Tri.*, lib. 7, c. 2, PL 42, 936.

nempe Patrem et dicitur Filius, quia est similitudo substantialis per se subsistens et eiusdem naturae cum principio producente.

60 37. Id alio exemplo explico: homo dum seipsum cogitat et seipsum interne
contemplatur, producit intra se quandam imaginem sui quae est Verbum mentis.
Haec imago est imperfecta quia est accidens, non substantia ac proinde est Verbum
accidentale, non substantiale, unde hoc Verbum non est filius. At Verbum Diuinum,
ut inquit Basi. orat. 16 in illud Ioan.: “In principio erat Verbum, ideo Verbum dicitur,
65 quia est imago genitoris, totum in se monstrans genitorem”; et quia est imago
perfectissima et substantialis, et per se subsistens est filius; ut enim inquit S. Aug.
lib. 6 de Trinit. cap. 2: “Filius et imago, quo Filius”; et ut ait S. Anselm. in Monol. cap.
53: “Verbum, mox ut consideratur, se prolem esse eius a quo procedit, eulentissime
probat, promptam praeferendo Parentis imaginem”. Vnde S. Athan. in Epist. de
70 decret. Nicaen. Syn.: “Quemadmodum (inquit) unus est Deus necessarium quoque
est, unam esse eius imaginem quae ipsius est Filius. Si eum imaginem nomines,
filium hoc ipso eum esse iudicaueris; quid enim simile est Deo, nisi sua ipsius
progenies?” Et S. Greg. Nazianz. orat. 4 Theologiae: “Brevis et compendiosa
facilisque Paternae naturae declaratio est filius, omne enim, quod genitum est,
75 genitorem suum tacita quadam uoce definit”. Hinc S. Thom. 1 p., q. 27, art. 2 probat
Verbum in Deo esse Filium, “Quia Verbum est conceptio intellectus, Conceptio autem
intellectus est similitudo rei intellectae, ‘et insuper Verbum in Deo’ est in eadem
natura existens”. In nobis Verbum quod quis format de seipso non est filius, quia cum
in nobis aliud sit intelligere aliud esse; Verbum quod homo format de seipso, “Est
80 quidem homo intellectus, seu homo in esse intelligibili, quia est similitudo” expressa
hominis ipsum repraesentans, non tamen est uerus homo, sed aliquod accidens
existens in homine. Caeterum cum in Deo idem sit intelligere, ac esse, quia Deus per
suam substantiam non solum est potens intelligere, sed actu intelligens; ideo in Deo
Verbum mentis, quod format de seipso, est Deus, quia non solum est “Deus
85 intellectus, seu Deus in esse intelligibili”, id est repraesentatiuo et Imago Dei, sed est
uerus Deus, quia habet idem esse et eandem essentiam cum Deo, quia quidquid
existit in Deo, Deus est. Ac proinde non solum est Deus intellectus, sed Deus

64-66: cf. Bas., *Hom.*, hom. XVI, PG 31, 478. | 67-69: cf. Aug. Hipp., *De Tri.*, lib. 6, c. 2, PL 42, 925; cf. Ans. Cant., *Monol.*, c. 55, PL 158, 203. | 70-73: cf. Athanasius] *NI.* | 73-75: Gre. Naz., *Ora.*, XXX Theo. IV, PG 36, 130. | 76-89: cf. Tho. Aqu., *Sum. The.*, prima pars, q. 27, art. 2, pp. 309-310.

intelligens, non solum Deus in esse repraesentatiuo et intelligibili, sed Deus in esse reali.

- 90 38. Cur autem Verbum mentis appelletur proles et conceptio et partus intellectus, explicat optime idem S. Thom. opusc. 2 seu in compendio Theologiae cap. 37, ubi probat, ponendum esse Verbum in diuinis: “Quia Deus seipsum intelligit, omne autem intellectum in intelligente est, unde oportet, Deum in seipso esse, tanquam intellectum in intelligente, intellectum autem, prout in intelligente, est Verbum
- 95 quoddam intellectus; hoc enim exteriori uoce significamus, quod interius intellectu comprehendimus; sunt enim secundum Philosophum uoces signa intellectuum; oportet igitur in Deo ponere Verbum ipsius”. Postquam hoc probauit subiungit in cap. 38: “Id autem quod in intellectu continetur, ut interius Verbum ex communi usu loquendi conceptio intellectus dicitur; nam corporaliter quidem aliquid concipi
- 100 dicitur, quod in utero animalis uiuifica uirtute formatur, mare agente et femina patiente, in qua fit conceptio ita quod ipsum conceptum pertinet ad naturam utriusque, quasi secundum speciem conforme. Quod autem intellectus comprehendit, in intellectu formatur intelligibili quasi agente et intellectu quasi patiente. Et ipsum, quod intellectu comprehenditur, intra intellectum existens,
- 105 conforme est et intelligibili mouenti, cuius quaedam similitudo est et intellectui quasi patienti, secundum quod esse intelligibile habet. Vnde id, quod intellectu comprehenditur non immerito intellectus uocatur”. Rursus cap. 39 in hoc differentiam considerat: “Nam cum id quod intellectu concipitur sit similitudo rei intellectae, eius speciem repraesentans, quaedam proles ipsius esse uidetur. Quando
- 110 igitur intellectus intelligit aliud a se, res intellecta est, sicut pater Verbi in intellectu concepti; ipse autem intellectus magis gerit similitudinem matris cuius est, ut in ea fiat conceptio. Quando uero intellectus intelligit seipsum, Verbum conceptum comparatur ad intelligentem, sicut poles ad patrem. Cum igitur de Verbo loquamur, secundum quod Deus seipsum intelligit, oportet quod ipsum Verbum comparetur ad
- 115 Deum, cuius est Verbum, sicut filius ad Patrem”.

39. Itaque dum Christiani credimus Deum habere Filium, credimus Deum dum seipsum intelligit producere Verbum quoddam internum, quod omnes eius

91-115: Tho. Aqu., *Comp. The.*, c. 37-39, p. 93.

91-92: ubi probat] Probat cap. 36 Md

perfectiones perfectissime repraesentat; et credimus hoc Verbum esse personam distinctam a persona producente et esse Filium Dei. Vnde idem est formalissime in Deo dari Verbum productum ad exprimendas perfectiones personae producentis ac dari in diuinis Filium. Sicut ergo certum est Deum non indigere femina, ut intra se producat Verbum mentis; ita certum est non indigere femina, ut habeat Filium sibi consubstantialem. Et ideo Euangelista Ioannes illud Verbum, quod erat in principio et per quod omnia facta sunt, postea appellat “Vnigenitum Dei Filium”, dum ait: *Et Verbum caro factum est et uidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a Patre.*

Non caret autem mysterio quod Ioannes Filium Aeternum Dei uoluerit potius explicare nomine Verbi, quam nomine Filii, quamuis re ipsa idem omnino sit Verbum Dei et Filius naturalis Dei. Vt enim inquit D. Thomas ibidem cap. 40: “Ne aliquis audiens nomen Patris et Filii, carnalem generationem suspicaretur, secundum quam apud nos Pater dicitur et Filius, Ioannes Euangelista, cui reuelata sunt secreta Coelestia, loco Filii ponit Verbum, ut generationem intelligibilem cognoscamus”.

40. Rem hanc egregie explicat S. Thom. opusculo tertio. Interrogatus enim a Cantore Antiocheno, quomodo respondendum esset Sarracenis irridentibus Christianos, quia dicimus Christum esse Dei Filium, cum Deus uxorem non habeat. Respondet cap. 3: “derisibilem esse irrisionem qua nos irrident, quia ponimus Christum esse Filium Dei uiui, quasi Deus uxorem habuerit; cum enim carnales sint, non possunt nisi ea quae sunt carnis et sanguinis cogitare, et statim explicat modum quo Deus sine uxore filium habere potest.

Quilibet enim sapiens (inquit) considerare potest quod non est idem generationis modus in omnibus rebus, sed in unaquaque re inuenitur generatio secundum proprietatem suae naturae. In animalibus quidem per maris et feminae commixtionem, in plantis uero per pullulationem seu generationem atque in aliis aliter. Deus autem non est carnalis naturae, ut feminam requirat, cui commisceatur ad prolis generationem, sed est spiritualis naturae, siue intellectualis, immo magis super omnem intellectualem. Est ergo in eo accipienda generatio secundum quod

124-125: cf. Io. 1, 14.

128-131: Tho. Aqu., *Comp. The.*, c. 40, p. 94. | **135-208:** Tho. Aqu., *De Rat. Fid.*, c. 3, pp. 129-130.

135: derisibilem] derrisibilem Md

conuenit intellectuali naturae. Et quamuis intellectus noster ab intellectu diuino deficiat, non possumus tamen aliter loqui de intellectu diuino, nisi secundum similitudinem eorum, quae in intellectu nostro inuenimus. Est autem intellectus noster aliquando quidem in potentia intelligens, aliquando in actu. Quandocumque
 150 autem actu intelligit, quoddam intelligibile format quod est quaedam proles ipsius; unde et mentis conceptus nominatur. Et hoc quidem est quod uoce exteriori significatur; unde sicut uox significans uerbum exterius dicitur, ita interior mentis conceptus, uerbo exteriori significatus, dicitur uerbum intellectus seu mentis. Hic autem mentis nostrae conceptus non est ipsa mentis nostrae essentia, sed est
 155 quoddam accidens ei, quia nec ipsum intelligere nostrum, est ipsum esse intellectus, alioquin nunquam intellectus esset, quin actu intelligeret. Verbum igitur nostri intellectus secundum quandam similitudinem dici potest, uel conceptus, uel proles; et praecipue cum intellectus seipsum intelligit, in quantum scilicet est quaedam similitudo intellectus procedens ab intellectuali eius uirtute. Sicut et filius habet
 160 similitudinem patris procedens ab eius generatiua uirtute. Non tamen proprie Verbum nostri intellectus potest dici proles uel filius, quia non est eiusdem naturae, cuius est intellectus noster. Non autem omne quod procedit ab aliquo, etiam si sit ei simile, dicitur filius alioquin imago sui, quam aliquis pingit, proprie filius diceretur; sed ad hoc, quod sit filius requiritur, quod procedens ab altero similitudinem habeat
 165 eius a quo procedit et sit eiusdem naturae cum eo.

Quia uero in Deo non est aliud intelligere quam suum esse, consequenter neque Verbum quod in intellectu eius concipitur, est aliquod accidens aut aliquid alienum ab eius natura, sed ex hoc ipso, quod Verbum est, habet rationem procedentis ab altero et ut similitudo eius cuius est Verbum. Hoc enim in Verbo nostro reperitur, sed
 170 istud Verbum Dei habet ulterius quod non sit aliquod accidens, nec aliqua pars Dei, qui est simplex, nec aliquid alienum a Diuina natura, sed quoddam completum subsistens in natura diuina habens rationem ab altero procedentis; sine hoc enim Verbum intelligi non potest. Hoc autem secundum humanae locutionis consuetudinem nominatur filius quod procedit ab alio in similitudinem eius,
 175 subsistens in eadem natura cum ipso. Secundum igitur quod diuina uerbis humanis nominari possunt, Verbum intellectus diuini Filium Dei nominamus; Deum uero

153: significatus] significatum Md

cuius est Verbum, nominamus Patrem; processum Verbi dicimus esse generationem filii immaterialem, non autem carnalem, sicut carnales homines suspicantur. Est autem aliud in quo excedit praedicta filii Dei generatio omnem generationem
180 humanam siue materialem, secundum quam homo ex homine nascitur, siue intelligibilem, secundum quam Verbum accipitur in mente humana. In utraque enim illud, quod per generationem procedit, inuenitur posterius tempore eo a quo procedit. Pater enim non generat statim a principio sui esse, sed oportet quod de imperfecto ad statum perfectum ueniat, in quo generare possit. Nec iterum statim ut
185 generationi operam dat, filius nascitur, quia carnalis generatio in quadam mutatione consistit et successionem; secundum intellectum etiam non statim a principio homo est aptus ad intelligibiles conceptus formandos, sed postquam ad statum perfectionis uenit. Vnde non semper actu intelligit, sed potentia est intelligens tantum, et post sit intelligens actu, et iterum desinit actu intelligere, et remanet
190 intelligens in potentia, uel habitu tantum. Sic ergo Verbum homine posterius inuenitur tempore et desinit aliquando esse ante quam homo. Impossibile est autem, ista duo Deo conuenire in quo nec imperfectio, nec mutatio locum habet, nec etiam exitus de potentia ad actum, cum sit actus purus et primus. Verbum ergo Dei coaeternum est ipsi Deo. Est autem et aliud in quo Verbum nostrum differt a Diuino:
195 Intellectus enim noster non simul intelligit omnia, neque unico actu, sed pluribus et diuersis, et ideo uerba intellectus nostri sunt multa, sed Deus omnia simul intelligit, et unico actu, quia eius intelligere non potest esse nisi unicum, cum sit suum esse; unde sequitur, quod in Deo sit unum Verbum tantum. Vltius est considerata alia differentia quod scilicet Verbum intellectus nostri non adaequat intellectus
200 uirtutem, quia cum aliquid mente concipimus, adhuc possumus alia multa concipere; unde Verbum nostri intellectus imperfectum est et in eo potest compositio accidere, dum ex multis imperfectis fit unum Verbum perfectius, sicut cum intellectus concipit aliquam enunciationem, seu definitionem alicuius rei; sed Verbum Diuinum adaequat uirtutem Dei, quia per suam essentiam seipsum intelligit
205 et omnia alia. Vnde quanta est essentia, tantum est Verbum, quod concipit per essentiam suam, se, et omnia alia intelligendo. Est ergo perfectum, simplex et aequale Deo et hoc Verbum Dei Filium nominamus ratione iam dicta, quod eiusdem naturae cum Patre et Patri coaeternum, Vnigenitum et perfectum confitemur”.

CAPVT QVINTVM

Cur Euangelista non dixit Verbum homo, sed Verbum caro factum est, ubi
refutantur uariae Haereses contrariae mysterio Incarnationis.

41. Prius explicanda sunt uerba illa: *Et Verbum caro factum est*. Particula illa, Et,
5 denotat illud ipsum Verbum, de quo paulo ante dixerat, *In principio erat Verbum et Verbum erat apud Deum, etc.* factum esse carnem. Caro autem ibi, ut supra ostendimus, pro toto homine sumitur, ut idem sit, ac: "Verbum factum est homo"; frequens enim figura est, ut pars pro toto accipiat et sic saepe accipitur in scriptura caro pro homine, ut Genes. 8: *Omnis caro corruerat uiam suam*. Et Isai. 40: *Videbit*
10 *omnis caro salutare Dei*. Et Rom. 3: *Ex operibus legis non iustificabitur omnis caro*. Vt autem notat Cyrillus lib. 1 in Ioan., cap. 15: Non dixit Euangelista, Verbum uenit in carnem, nec sic Verbum esse in Christo intelligeremus, sicut est in Prophetis et iustis. In hos enim per lumen prophetiae, aut per gratiam uenisse dicitur. Sed dixit: *Verbum caro factum est*, ut significaret unionem physicam et realem factam esse inter
15 personam Verbi et naturam humanam, ita ut incaeperit in tempore esse homo qui semper est Deus; et denotaret in Christo conuenire duplicem naturam, diuinam et humanam in eandem personam, ita ut Deus sit homo et homo sit Deus., id est, eadem persona sit habens naturam diuinam et humanam.

In illis tamen uerbis impegerunt Haeretici. Nam in primis Arrius, ut testatur Ambr.
20 lib. de Incarn. Domin. Sacram. cap. 7 asserebat, Verbum carnem solam assumpsisse et in Christo Verbum esse loco animae. Verum Haeresis haec praeterquam quod in multis Conciliis Oecumenicis est damnata et in symbolo Athanasii reprobatur, falsitatis conuincitur ex illis uerbis Christi Ioann. 12: *Anima mea turbata est*. Et Matth. 27: *Tristis est anima mea*. Turbatio enim et tristitia nequit conuenire Christo
25 ratione Verbi quod incapax est tristitiae; debet ergo conuenire ratione animae creatae uiuificantis carnem, nam caro capax non est tristitiae et doloris, nisi informetur anima. Deinde cum Verbum assumpserit naturam nostram, ut eam sanaret, eam praecipue debuit assumere partem quae plus indigebat sanitate. Haec

4: cf. Io. 1, 14. | 5-6: cf. Io. 1, 1. | 9-10: Genes. 8] *Auctor err.*, cf. Gn. 6, 12; cf. Is. 40, 5; cf. Rm. 3, 20. | 13-14: cf. Io. 1, 14. | 23-24: cf. Io. 12, 27; Matth. 27] *Auctor err.*, cf. Mt. 26, 38.

11-18: cf. Cyr. Alex., *Com.in Io.*, lib. 1, c. 9, PG 73, 158-162. | 19-24: cf. Ambr., *De Inc. Dom.*, c. 7, PL 16, 834-838; cf. Atha., *Sym. Qui.*, PG 28, 1581-1592.

autem est anima rationalis quae initium fuit peccati et in qua peccatum immediate
 30 existit. Praeterea Apollinaris impugnatus a Nazianzeno Epist. 1 ad Clidon. sciens,
 carnem proprie dici non posse, nisi sit animata, concedebat quidem, Verbum
 assumpsisse carnem animatam anima sensitua, non tamen animatam anima
 rationali, ac proinde dicebat, Verbum asumpsisse animam sensitivam, non
 rationalem. Haec etiam Haeresis in multis Conciliis damnata manifeste impugnatur
 35 ex illis uerbis Ioan. cap. 23: *In manus tuas Domine commendo spiritum meum*, ex
 quibus constat Christum habuisse spiritum, id est animam rationalem, quem
 emisisse dicit Euangelista, sum expiravit, Matth. 27, u. 50: *Iesus autem iterum*
clamans uoce magna, emisit spiritum. Et ratio facta contra Arrium, haec etiam
 Haeresim iugulat. Et utraque aperte reiicitur; quia de fide est Christum esse hominem
 40 et Filium hominis, ut constat ex illis uerbis Pauli Roman. 5: *Gratia unius hominis Iesu*
Christi in plures abundauit. Et ex illis 1 ad Corinth. 15: *Primus homo de terra terrestris,*
secundus homo de Coelo Coelestis, et per hominem mors et per hominem resurrectio
mortuorum; ex qua comparatione liquet, Christum uere et proprie esse hominem,
 similem Adamo quoad omnem perfectionem et proprietatem naturalem. Non foret
 45 autem homo, si non haberet animam rationalem; quia homo essentialiter est animal
 rationale. Habet ergo animam rationalem quae simul est sensitua et munus etiam
 uegetatiuae exercuit in uita mortali.

42. Hoc supposito inquirimus cur Euangelista dixerit *Verbum caro factum est*, nec
 enim existimandum est, carere mysterio, quod ita loquatur, cum potuerit facilius et
 50 non oblata occasione errandi Arrio et Valentino, dicere: “Verbum homo factum est”.
 Varias rationes assignant Patres et Doctores quas referre expedit, ut Christi minister
 possit plenius mysterium Incarnationis explicare.

Cyrillus lib. 1 in Ioann. cap. 15 ait, ideo usum fuisse Euangelistam illa loquendi forma,
 ut significaret, humanam carnem, quae per peccatum mortalis facta fuerat, per
 55 coniunctionem Verbi, id est, naturalis et immortalis uitae, immortalitatem esse

35: Ioan. Cap. 23] *Auctor err.*, cf. Lc. 23, 46. | **37-38:** Mt. 27, 50. | **40-43:** cf. Rm. 5, 15; cf. I Cor. 15, 20 et 47. | **48:** cf. Io. 1, 14.

30-34: cf. Gre. Naz., *Epi.*, CI, PG 37, 176-194. | **53-59:** cf. Cyr. Alex., *Com.in Io.*, lib. 1, c. 9, p. 162; cf. Aug. Hipp., *Epi.*, CXL 3, c. 4, PL 33, 542-543; cf. Theoph., *Ena. in Eua. Io.*, c. 1, PG 123, 1158.

37: expiravit] spiravit Md | **45:** animal] animam Md | **48:** dixerit] dixit Md

consecutam. Augustinus: ut commendaret Christi humilitatem qui nostrae salutis causa carnis nomen sibi indignum non putauit. Theophilactus: ut singularem Dei erga homines beneuolentiam declararet qui propter ipsos caro, id est, res omnium fere uilissima, factus est.

60 43. Alias rationes satis congruas adducit Toletus: “Prima est ut sic magis exprimeretur extremorum distantia; sicut enim cum dixit *Verbum*, natura spiritualis et intellectiua significatur, quam uox *Filius* non ita indicabat; sic dum dicit *caro*, ostendit quod sensibilius est et magis remotum a natura intellectuali; atque ita duorum extremorum maxima distantia describitur, dum dicitur, Verbum
65 intellectuale, spirituale et inuisibile ad carnem sensibilem, corporalem et uisibilem descendisse, factamque esse unionem inter extrema adeo distantia; quae enim maior dissimilitudo, quam ea, quae intercedit inter summum spiritum et corpus? Altera causa est, quia sic magis declaratur coniunctio Verbi cum natura nostra. Si enim dixisset, ‘Verbum homo factum est’, posset existimari hoc esse factum, quia
70 Verbum assumpsit animam rationalem existentem in carne, non tamen quia immediate sibi uniuerit carnem. At dum dicitur, *caro factum*, non relinquitur dubitandi locus, an assumpserit animam. Si enim uniuit secum carnem a se maxime distantem, dubitari non potest, quod uniuerit animam, quae cum sit immortalis et spiritualis minus ab ipso distat. Vltima denique causa fuit quia illo loquendi modo
75 significare uoluit, Verbum naturam humanam assumpsisse ex illa eadem massa, in qua erat peccatum; seu carnem deriuatam et descendentem ab Adamo, qui peccauit, id est carnem mortalem et passibilem, similem nobis; sine peccato quidem, sed tamen *in similitudine carnis peccati*, ut loquitur Paulus Rom. 8. Ante peccatum non appellatus est homo caro, post peccatum uero uocatus est a Deo caro in contemptum
80 et opprobrium, ut agnosceret, quantum dignitatis amiserit per peccatum; quia enim spreuit rationem et Dei mandatum, subiectus est carni rebeli et passibili, dictumque ei est, ‘Non permanebit spiritus meus in homine, quia caro est’. Vt ergo significaret Euangelista, Verbum non assumpsisse carnem aliquam e Coelo delapsam, dicit, *Verbum caro factum est*, id est, factum est homo similis Adamo et nobis, qui in
85 poenam peccati *caro* dicimur; quamuis enim Christus segregatus fuerit a

78: cf. Rm. 8, 3. | 84: cf. Io. 1, 14.

60-87: cf. Fran. Tol., *In Sac. Io. Comm.*, c. 1, annotatio XXXIX, p. 46.

peccatoribus et rebellionis appetitus incapax fuerit, tamen assumpsit carnem passibilem, similem nostrae in omnibus, uno excepto peccato.”

44. Maldonatus arbitratur ueram rationem ob quam Euangelista usus est illo loquendi modo fuisse, quod hominem Verbo opponere uoluerit, id est infimum
 90 summo. Propterea Filium Dei, qui homo factus est, non Filium, sed Verbum appellauit (inquit) quod summam declarat potentiam: Tribuitur enim potentia Verbo Dei, quia omnia, quae uult, Verbo facit. *Omnipotens* (inquit Sap. 18, u. 15) *sermo tuus exiliens de Coelo a regalibus sedibus, durus bellator in mediam exterminii terram prosiliuit*. Et Hebr. 13: *portans omnia Verbo uirtutis suae*. Ideo hominem e
 95 contrario, non hominem sed carnem uocauit, quod uerbum summam subiectionem, summam significat infirmitatem, ut appareat, quantus Deus quantillus sit factus homo.

45. Nec ex eo quod Euangelista dicat, Verbum factum fuisse carnem, sequitur diuinam Verbi naturam conuersam fuisse in carnem, ut somniarunt Haeretici, quos
 100 impugnat Ambros. lib. de Incarn. Dom. Sacr. cap. 6, ut enim inquit Gregor. Epist. 61 hanc haeresim impugnans, “Verbum carnem dicimus factum, non immutando, quod erat, sed suscipiendo quod non erat, nostra auxit sua non minuit”. Sic ex eo quod dicamus, hominem factum esse sanum, non sequitur, hominem conuersum esse in sanitatem, sed solum sequitur, recepisse sanitatem, manente natura hominis et
 105 natura sanitatis. Sic cum Genes 2 dicitur, *Factus est homo in animam uiuentem*, non significatur, conuersum esse in animam uiuentem, sed solum significatur suscepisse a Deo animam uiuentem. Ex eo ergo, quod Verbum caro factum sit, non sequitur, quod conuersum fuerit in carnem, sed solum sequitur quod manente propria natura, suscepit carnem seu naturam humanam sub unitate personae, uniendo personae
 110 diuinae naturam humanam, a qua Deus denominatur homo, ad modum quo homo a sanitate denominatur sanus et ab albedine denominatur albus. Quamuis enim humanitas sit substantia, dum tamen unitur Personae diuinae comparatur ad illam quasi entis ens, quia iam illa humanitas non est sui, sed est Verbi, cui tribuuntur

92-94: cf. Sap. 18, 15; Hebr. 13] *Auctor err.*, cf. Hbr. 1, 3 | **105:** cf. Gn. 2, 7.

89-97: cf. Io. Mal., *Comm. in Eua.*, t. IV, c. 1, num. 14, p. 252. | **98-122:** cf. Fran. Tol., *In Sac. Io. Comm.*, c. 1, annotatio XL, pp. 46-47; cf. Ambr., *De Inc. Dom.*, c. 6, PL 16, 830-833; cf. Gre. Naz., *Epi.*, LXI, PG 37, 119-121; cf. Thy. Gonz., *Sel. Disp.*, t. III, disp. 27, sect. 5 et 6, pp. 328-331.

operationes illius, sicut operationes accidentis tribuuntur substantiae, ut explicui 3
 115 selectarum Disputationum ex uniursa Theologia Scholastica disp. 27 sect. 5 et 6.
 Verbum enim est quod denominatur homo, et non ipsa humanitas, quia Verbum est
 suppositum habens humanitatem et per illam tanquam per instrumentum sibi
 coniunctum operatur, siquidem mediante unione hypostatica impeditum est, ne
 humanitas illa sit suppositum et persona, quia mediante unione hypostatica factum
 120 est, ut existat in alio digniore se, cui tribuantur eius operationes; foret autem homo,
 si per se ac separatim existeret ac proinde tunc foret persona creata; at dum est in
 Christo, non est persona, sed existit in alio, tanquam in supposito et persona.

46. Et ex illis uerbis: *Verbum caro factum est*, confutatur Haeresis Valentini qui, ut
 refert Tertull. lib. 1 de Carne Christi dicebat, corpus Christi esse naturae et
 125 substantiae coelestis, non de nostra substantia. Confutatur etiam Haeresis
 Eutychetis qui asserebat, ante Incarnationem duas fuisse naturas, Diuinam et
 humanam. Post unionem uero utramque fuisse permixtam et unam tertiam ex
 utraque resultasse naturam; quam haeresim damnauit Concilium Calcedonense sub
 Leone I anno 451 quod fuit quartum generale et Oecumenicum. Confutatur, inquam,
 130 quia si Verbum caro factum est, manet post unionem natura carnis et non est in
 tertiam conuersa naturam. Quod si conuersa esset in tertiam naturam Christus nec
 esset Deus, nec esset homo, quia nec haberet naturam Diuinam, nec humanam, sed
 aliam a qualibet ex illis distinctam. Fides ergo uera docet Diuinam naturam et
 humanam in Christo uere et proprie reperiri sine confusione et permixtione
 135 destruente distinctionem.

47. Confutatur etiam ex illis uerbis Haeresis Manichaeorum qui teste August. lib. de
 Haeresib. cap. 46 ueritatem carnis negauerunt in Christo, affirmantes, illius carnem
 apparentem fuisse, non ueram; nam si res ita se haberet, falsum dixisset Euangelista.

Item impugnatur Haeresis Cherynthi qui teste Irinaeo lib. 1, cap. 25 affirmauit
 140 Christum esse purum hominem, et tunc incepisse, quando natura humana in utero

123: cf. Io. 1, 14.

123-151: cf. Fran. Tol., *In Sac. Io. Comm.*, c. 1, annotatio XL et XLI, p. 47; cf. Tert., *De Car. Chri.*, c. 15, *PL* 2, 779-780; cf. Aug. Hipp., *De Haeres.*, c. 46, *PL* 42, 34-38; lib. 1 cap. 25] *Auctor err.*, cf. Ire., *Ad Hae.*, lib. 1, c. 26, *PG* 7, 686-687; cf. Gre. Naz., *Epi.*, CII, *PG* 37, 199-202.

134: permixtionem] promixtione Md

Virginis concepta est; contra quem Ioannes scripsit Euangelium, et dum dixit, Verbum fuisse ante omnia et per ipsum omnia creata facta fuisse et postea ait, hoc Verbum factum esse Carnem, aperte definit, Christum esse illud Verbum aeternum indutum carne, id est natura humana ac proinde aperte significat Personam Christi non incepisse, quando incepit eius natura humana, sed ab aeterno fuisse in natura diuina et in tempore extitisse in natura humana, illam sibi physice uniendo.

48. Denique illis uerbis confutatur haeresis Nestorii, damnata in Concilio Ephesino sub Caelestino I anno 431 qui, ut perhibet S. Gregorius lib. 4 Epist. 32 duas personas in Christo ponebat, Diuinam et humanam, increatam et creatam, negabatque duas naturas, Diuinam et humanam, conuenisse in eandem personam. Confutatur, inquam, quia si *Verbum caro factum est*, id est, si Verbum factum est homo; ergo persona Verbi, quae ante Incarnationem erat praecise Deus, incepit esse homo in ipso instanti Incarnationis, quia incepit habere naturam humanam, sibi uere et physice unitam; idem enim est esse hominem ac habere naturam humanam uere et proprie, siue per identitatem, ut illam habet purus homo, u. g. Petrus, uel per unionem physicam et realem, ut illam habet Verbum. Nec enim homo solum habet uere et proprie animam, cum qua identificatur inadaequate, sed etiam habet uere et proprie accidentia, cum quibus unitur et habet brachium continuatum per physicam unionem cum corpore, quo amputato, manet nihilominus essentia uera hominis. Illa autem uerba, *Verbum caro factum est*, denotant ueram et physicam unionem inter hypostasim Verbi et naturam humanam; posita autem hac unione physica non potest dari in Christo, nisi unica persona cum duplici natura; et ideo S. Cyrillus Alexandrinus, qui praefuit Concilio Ephesino, ut Legatus Sedis Apostolicae dixit, fore in Ecclesia Dei pacem, si Nestorius admitteret ueram et physicam unionem inter Verbum et humanitatem, et non tantum unionem moralem per conformitatem uoluntatum, ut dixi t. 3 selectarum disp. 27 num. 56.

151 et 160: cf. Io. 1, 14.

155-166: cf. Thyr. Gonz., *Sel. Disp.*, t. III, disp. 27, sect. ultima, p. 332.

CAPVT SEXTVM

Ostenditur contra Mahumetanos pluralitas personarum in Deo et Christum esse
 Filium naturalem Dei, uerumque Deum, ex Diuinis testimoniis, uisionum et
 miraculorum.

5 49. Quae supra rationem sunt, rationibus persuaderi non possunt, sed Deo reuelanti
 credenda sunt. Sicut autem *qui cito credit, leuis est corde*; ita qui credere non uolunt,
 ubi sunt urgentissima credendi fundamenta quae morali cum euidentia probant
 mysterium aliquod esse a Deo reuelatum, inexcusabiles sunt apud Deum. Et in
 10 utroque Mahumetani peccant, qui sine ullo fundamento credunt Mahumetum fuisse
 uerum Dei Prophetam et uera esse, quaecunque in Alcorano scripta reliquit; et
 credere nolunt Christum esse Deum et dari in Deo Trinitatem personarum, quamuis
 dentur euidentia argumenta credibilitatis quae manifeste conuincunt, illa mysteria
 fuisse a Deo reuelata, si attente et sine praeiudicio considerentur. Ideo postquam
 15 autoritate Scripturarum, quas Mahumetus non negauit, aperte probaui Diuinitatem
 Christi et pluralitatem Diuinarum Personarum, placuit adiicere argumenta petita a
 diuinis uisionibus et miraculis, quibus Deus confirmare uoluit fidem Catholicam
 contra Arrianos et Nestorianos, quorum haeresim, toties damnatam in Ecclesia
 Christi, Mahumetus renouauit, quae ut maiorem fidem faciant, hic narrare libet
 uerbis sapientissimi et uenerabilis Cardinalis Bellarmini, qui contra Haereticos
 20 quosdam modernos sui temporis, eandem haeresim renouantes, ea scripto tradidit
 tom. 1 Controuersiarum lib. 1 de Christo cap. 12 fidelissime omnia referens. Sic ergo
 ait.

50. "Praeuidens Spiritus Sanctus Arrianam haeresim saepius renouandam et
 plurimum Ecclesiae nocituram testatissimum esse uoluit eam uerissimam esse
 25 Haeresim".

Primo igitur annis circiter quinquaginta ante exortam Arrii haeresim apparuit S.
 Gregorio Thaumaturgo Virgo Maria et cum ea S. Ioannes Euangelista; et Virgine
 imperante, Ioannes tradidit Gregorio eam fidei confessionem in qua praedicatur

6: cf. Sir. 19, 4.

23-114: Rob. Bell., *De Chri.*, lib. 1, c. 12, pp. 296-298; cf. Gre. Nyss., *Vit. Gre. Thau.*, PG 46, 911-914;

2: pluralitas] pluritas Md | 6: uolunt] uult Md | 12: dentur] denter MD

Verbum Deus uerus, aeternus, inuisibilis, increatus et Trinitas consubstantialis.

30 Refert hanc uisionem Gregorius Nyssenus in oratione de laudibus eiusdem
Thaumaturgi.

Secundo paulo ante Arrianam haeresim reuelauit Deus S. Antonio, ut Athanasius
scribit in eius uita, horribilia illa mala quae Arrius in Ecclesiam inuecturus erat. Ex
quo factum est, ut Antonius nullum Arrianum ad montem suum ascendere pateretur,
35 sed ut pestem quandam ex toto illo monte fugaret.

Tertio, circa idem tempus S. Petro Martyri Episcopo Alexandrino, cum iam prima
semina Arrianae Haeresis apparere caepissent, apparuit in carcere Christus ueste
scissa a summo usque deorsum; et cum S. Petrus rogaret, quid hoc sibi uellet,
responsum accepit: Arrius hoc fecit, quia populum meum a me separauit. Scribunt
40 Beda et Ado in Martyrologiis 25 Nouembris.

Quarto, Arrius ipse Constantinopoli in publicis latrinis subita uentris solutione
occupatus, intestina omnia cum uita profudit. Scribunt haec Athanasius in oratione
prima contra Arrianos, Ruffin. lib. 10 Histor. cap. 13, Gaudentius in Epist. ad Paulum.
Epiphanius in haeresi 68, 69 et alii. Addit Athanasius in Epist. ad Serapionem
45 fratrem, antequam hoc fieret, Arrium Constantino iure iurando affirmasse, se
Catholicam fidem colere; a Constantino autem audiuisse. Si recta est fides tua, bene
iurasti; si autem impia est et tamen iurasti, Deus te pro iuramento condemnet.
Deinde cum uellet Arrius ui in Ecclesiam intrare, scribit ibidem Athanasius, S.
Alexandrum Episcopum Constantinopolitanum orasse Deum, ut si permetteret
50 Arrium ingredi Ecclesiam, tolleretur se de hoc mundo; sin autem Ecclesiae parceret,
tolleretur Arrium.

Ex quo intelligimus, non casu factum fuisse, ut tam foeda morte Arrius extingueretur,
sed plane Dei prouidentia singulari, qui ea ratione implere uoluit et pii Principis
comminationem et S. Pontificis orationem. Ipse Dominus inquit Athanasius, Iudicem
55 se praebens, Arrianam haeresim condemnauit.

CONTINVATIO; cf. Atha., *Vita Ant.*, PG 26, 958-959; cf. Bed., *Mart.*, 25 nouembris, PL 94, 1113-1116; cf. Ado
Vie., *Mart.*, 25 nouembris, PL 123, 401-403; cf. Atha., *Or. ad Arri.*, Oratio I, PG 26, 15-19; cf. Ruf. Aqu., *Hist.*
Eccl., lib. 1, c. 13, PL 21, 485-486; cf. Gau. Bri., *Serm.*, XIX, PL 20, 987; cf. Epipha., *Panar.*, lib. 2, t. II, 68 seq.,
PG 42, 183 seq.; cf. Atha., *Epi. ad Ser.*, I, PG 26, 574-578;

Quinto, cum Lucius Episcopus Arrianus Catholicos ubique persequeretur, Monachi his uerbis miracula faciebant. In nomine Iesu quem Lucius persequitur, surge et ambula. Scribit Ruffinus lib. 11 histor. cap. 4.

60 Sexto, S. Hilarius ab Arrianis in exilium relegatus, Insulam quandam solo imperio et praesentia sua a serpentibus liberauit, postmodum etiam mortuum ad uitam reuocauit, ut scribit Fortunatus in eius uita.

Septimo, cum S. Martinus, ut Sulpitius scribit, quia adeo uehementer Arrianis resistebat, publice uirgis caesus et a patria expulsus fuerit, interim innumerabilibus quotidie miraculis coruscabat.

65 Octauo, S. Basilius cum quaestio esset de quadam Ecclesia, utrum eam Catholici, an Arriani possidere deberent, conditionem illis obtulit, ut Ecclesia firmissimis repagulis clauderetur et eorum esset, qui iuxta suam fidem orantes, solo uerbo, nulla ui alia externa adhibita eam aperirent. Accepta conditione priores Arriani diu orantes iuxta fidem suam nihil efficere potuerunt; deinde Basilio cum Catholicis
70 orante tanta ui continuo fores Ecclesiae apertae sunt, ac si uerba illa tonitrua quaedam fuissent. Scribit hoc Amphilochius in uita Basilii.

Nono, cum Iustina Imperatrix Arriana cum suis Ambrosium et Catholicos persequeretur, reuelauit Deus eidem Ambrosio corpora incorrupta S. Geruasii et Protasii, et per ea caecum illuminauit multaque alia edidit miracula. Fuisse autem
75 haec ad Arrianorum confusionem, docet Augustinus lib. 6 confess. cap. 7 et idem etiam patet ex eo, quod Arriani, quantum poterant, ista miracula calumniabantur, ut ipse Ambrosius testis est in sermone de S. Geruasio et Protasio.

Decimo, scribit Victor Vticensis lib. 1 de persecutione Wandalica, cum SS. Martyres pro fide Catholica ab Arrianis flagellarentur usque ad ossium denudationem, saepe
80 accidisce, ut sequenti die diuino miraculo incolumes conspicerentur. Lib. 2 idem Author scripsit, a S. Eugenio caecum illuminatum eo ipso tempore, quo Arriani Catholicos maxime uexabant. Lib. 3 scribit, aliquot Catholicis hominibus iussu Regis

CONTINVATIO; cf. Ruf. Aqu., *Hist. Eccl.*, lib. 2, c. 4, PL 21, 511-513; cf. Fortu., *Vit. Hilar.*, lib. 1, PL 88, 445-448; cf. Sul. Seu., *Vit. Marti.*, PL 20, 160-176; cf. Amphilochius] *Nl.*; Augustinus lib. 6] *Auctor err.*, cf. Aug. Hipp., *Conf.*, lib. 9, c. 7, PL 32, 770; cf. Ambr., *Epi.*, II (*uel sermo LIII*), PL 17, 742-747; cf. Vic. Vit., *Hist. pers. Afr.*, lib. 1, pp. 20-21; lib. 2, pp. 42-44; lib. 3, p. 87;

63: fuerit] esset MD | 75: haec] hac Md

Arriani linguas radicitus euulsas fuisse et eos tamen semper loquutos optime, quousque uixerunt. Cuius miraculi meminit etiam S. Gregorius lib. 3 dial. cap. 32 ac
85 dicit, se loquutum cum quodam Episcopo sene, qui unum ex illis uiderat sine lingua loquentem.

Vndecimo, idem Gregorius eodem lib. 3 cap. 29, 30 et 31 tria mirabilia narrat, quae suo tempore acciderunt. Primum accidit in Vrbe Spoletana. Cum enim Arrianus Episcopus in Ecclesiam S. Pauli intrare et suo errori eam Ecclesiam dedicare uellet,
90 Catholici metuentes, Ecclesiam lampadibus omnibus extinctis diligentissime clausuerunt; sed cum accederet Arrianus cum suorum grege impetum factururus, continuo omnes portae simul magno fragore edito per se patuerunt et effuso coelitus lumine lampades omnes accensae sunt, sed simul caecitate Episcopus percussus est, tantoque terrore omnes affecti, ut intrare ausi non fuerint, sed Episcopum suum
95 caecum effectum in domum suam confusi retulerint. Secundum Romae accidit; nam cum Ecclesiam quandam, quae Arrianorum fuerat, ipse B. Gregorius introductis Sanctorum reliquiis reconciliasset, diabolus in specie horrenda suis exiuit. Item nubes lucidissima super altare descendit et simul ingens suauitas odoris in eum omnem locum effusa est, lampadesque omnes accensae diuinitus. Tertium in
100 Hispania; ubi cum Hermenegildus Regis Filius a Patre Arriano propter fidem necatus esset, uisae sunt noctu circa eum lampades accensae et Angelorum cantus a multis est auditus.

Duodecimo, ut scribit Gregorius Turonicus lib. 2 Histor. Franc. cap. 3 cum in Africa Cirola quidam Patriarcha Arrianorum Catholicos persequeretur, et eodem tempore
105 tres Sancti Episcopi, Eugenius, Vindemialis et Longinus, qui praeter caeteros ei resistebant, omnes miraculis coruscarent, uoluit etiam haereticus miraculum facere. Itaque cuidam quinquaginta aureos numerauit, ut se caecum fingeret; sed dum transeunte per uiam Cirola, ille caecum se simulans Cirolae auxilium postularet, accessit Cirola et oculos eius tetigit, imperans ut uideret, in signum ueritatis quam
110 praedicabat; repente uero tantus ardor oculos illius miseri occupauit, ut coactus fuerit manibus eos comprimere, ne e fronte exilirent. Tum uero detexit dolum et

CONTINVATIO; cf. Gre. Mag., *Dial.*, lib. 3, c. 32, *PL* 77, 293-296; lib. 3, c. 29, 30 et 31, *PL* 77, 285-293; cf. Gre. Tur., *Hist. Fran.*, lib. 2, c. 3, *PL* 71, 192-196.

fidem Catholicam alta uoce confessus a Sancto Eugenio signo Crucis repente curatus est.

51. His igitur, aliisque diuinis testimoniis satis aperte probatur eorum sententiam
 115 Deo inimicam esse, qui Dei Filium Deum uerum esse negant. Hucusque Bellarminus.
 Idque ipsum aliis miraculis comprobatur, nimirum omnibus illis quae Sancti
 ediderunt in nomine Iesu Christi Filii Dei uiui et quia credebant Christum esse Deum.
 Talia sunt omnia miracula quae operati sunt Martyres et Confessores in testimonium
 Fidei Christianae et quae operati sunt Apostoli. Adducat in medium Christi
 120 Praedicator illustriora ex iis, quae leguntur in Breuiario Romano in lectionibus
 Sanctorum. Vt in lectionibus S. Clementis, S. Caeciliae, S. Catharinae, S. Prisciae Virg.
 et Martyris, S. Agnetis, S. Gregorii Thaumaturgi, S. Nicolai Episcopi, S. Martini
 Episcopi, S. Pauli Eremitae, S. Antonii Abbatis, S. Syluestri, S. Stanislai Episcopi, S.
 Ildephonsi, S. Bernardi, S. Xauerii et aliorum Confessorum et Martyrum qui gloria
 125 miraculorum manifesta floruerunt.

Quibus addo miraculosam uindictam quam Deus sumpsit de quodam Praefecto
 Aegypti Mahumetano fratre "Abdulmelici" Regis Sarracenorum, quem Rex ipse
 praefecerat Aegypto et uocabatur "Abdulazizus". Aegre ferebat Barbarus iste, quod
 Christiani Imagines Christi, tanquam Filii Dei et Imagines B. Mariae Virginis,
 130 tanquam Matris Dei uenerarentur, et sacrilege expuit in Christum et eius Matrem; et
 statim coelestis uindicta uenit super eum. Rem narrat Georgius Almacinus
 Mahumetanus historicus summae authoritatis apud Turcas lib. 1 historiae
 Sarracenicae cap. 12, pag. 81, his uerbis: "Habent autem uitae Patriarcharum
 (Alexandrinorum Iacobitarum) Abdulazizum ingressum Templum Monasterii
 135 Huliuanensis uidisse figuram Dominae habentis Dominum Christum in ulnis suis et
 spuissse in eos. Atque ea nocte in somno suo uidisse Dominum Christum iubentem,
 ut occideretur, seque illico lancea in latere suo transfossum, indeque mox
 exporrectum ualde fuisse consternatum et expirauisse eadem nocte". Haec ille quam

120-124: cf. *Bre. Rom.*, pars autumnalis, pp. 842-848; cf. pars autum., pp. 828-842; cf. pars autum., pp. 853-855; cf. pars hiemalis, pp. 770-771; cf. pars hiem., pp. 776-789; cf. pars autum., pp. 813-816; cf. pars hiem., pp. 695-698; cf. pars autum., pp. 783-786; cf. pars hiem., pp. 756-760; cf. pars hiem., pp. 762-765; cf. pars autum., pp. 855-859; cf. pars uerna, pp. 939-942; Ildephonsus] *NI.*; cf. pars aestiua, pp. 911-915; cf. pars hiem., pp. 686-695. | **133-138:** *Geor. Elm., Hist. Sar.*, lib. 1, c. 12, pp. 81-82.

historiam, dum non reprobatur, approbat Author iste Christianorum inimicus. Accidit
 140 hic casus anno Aegyrae Maurorum 85 et Christi 734.

52. Innumera etiam miracula quae B. Virgo Maria inuocata ut Dei Mater a Catholicis, omni saeculo patrauit, clare probant, illam esse Dei Matrem et consequenter Christum eius Filium esse uerum Deum; neque enim alia ratione est Dei Mater, nisi quia est Mater Christi qui est uerus Deus et homo. Inter haec miracula celebre est
 145 illud, quod operata est cum Sancto Ioanne Damasceno, cui accusato de prodicione apud Regem Sarracenorum amputata fuit manus dextera, anno Christi 728, sed ipse domum se recipiens, in oratorio suo ante Imaginem Dei Genitricis prouolutus, magna Fide excisam manum pristinae suae commissurae admouit et feruentibus orationibus a B. Virgine eius integram restitutionem expetiit, ut posset illius
 150 ministerio Christi Domini eiusdemque ipsius Matris laudes celebrare. Nec mora cum obdormisset uisione potitus S. Dei Genitricis, experrectus manum sanatam reperit, linea tantummodo quadam relictam, qua locus excisionis demonstraretur. Qua re cognita, cum uellet eum Rex dignitati pristinae restituere, ipse impetrata aegre missione, cunctis bonis suis in pauperes, propinquos et Ecclesias distributis,
 155 Hierosolymam primo profectus est; inde Syriae petens eremum, apud S. Sabae Lauram monasticam uitam egregie excoluit; ut narrat Baronius ad ann. 728 ex Ioanne Patriarcha Hierosolymitano, qui in eiusdem Sancti Damasceni uita id fusius scribit.

53. Huic miraculo annectam aliud modernum euidentissimum quod ultra octodecim
 160 mille testes habuit, quod operata est B. Virgo Caesaraugustana, uulgo del "Pilar", quod typis uulgauit Matriti Petrus Neurath Germanus, Medicinae Doctor, in confirmationem Fidei Catholicae et confusionem haereticorum, et in fronte libelli expressa est uera effigies B. Virginis supra columnam marmoream stantis, et coram illa effigies iuuenis crure carentis, cum hac inscriptione: "Crus puero abscissum
 165 Virgo Sanctissima reddidit Caesaraugustae 29 Martii ann. 1640". Cuius miraculi testis ocularis fuit P. Ioannes Gabriel Guillen e nostra Societate, meus per sex annos

145-156: cf. Cae. Bar., *Ann.*, t. XII, ann. 728, num. 3, pp. 370-372. | **160-165:** cf. Petr. Neu., *Mir. D. Vir. Caes.*, *frontispicium*.

149: ut] quo Md | **154:** in pauperes, propinquos et Ecclesias distributis, Hierosolymam] pauperibus, propinquis et Ecclesiis distributis, Hierosymam Md | **155:** inde] indeque Md

in Missionibus Socius, ut dixi in praefatione huius operis; qui saepe uidit
Caesaraugustae ad ianuam Ecclesiae B. Virginis del Pilar adolescentem uno crure
truncatum, eleemosynam petentem, et postea eundem intuitus est utroque crure
170 insistentem et crus a B. Virgine redditum manibus suis contrectauit. Hoc miraculum
saepe coram Mahumetanis praedicauius et Malacae, Hispalis et Matriti non paucos
testes inuenimus qui illud oculis suis spectarunt. Et ideo illud placuit hic subiicere
illius Authoris uerbis.

171: Hispalis] Hispali MD

CAPVT SEPTIMVM

Narratur miraculum Diuae Virginis quae Caesaraugustae crus puero abscissum
restituit anno 1640.

54. Ne tam mira rerum uarietate, ordine et maiestate quae in uniuersa hac machina
splendet, humanum obrueretur ingenium et creaturam pro Creatore coleret;
supremus ille mundi Dominus quaedam praeter rerum ordinem, et omnem naturae
uim exsuperantia omni aeuo patrare solitus est. In Genesi, ubi orbem ex nihilo
condidit et naturae primas leges dixit, Adamum operum suorum testem constituit.
Primis Patribus coram loquutus est et abdita rerum penitus reuelauit. Prophetas
factis mirandis comprobauit. Moyses mare scidit. Iosue solem detinuit. Helias ignem
de Coelo euocauit. Helisaeus puerum ad uitam reduxit. Angelus postremo inter
Iudaeos aegros in piscina sanauit. Ipse Christus haud minoribus ostentis se Filium
Dei asseruit. Lazarum putrescentem e supulchro resurgere iussit. Caeco a natiuitate
uisum dedit. Quid alii in intimis cordis penetralibus absconditum gererent, cognouit.
Et talia quidem facta uerae Ecclesiae suae symbola esse uoluit. Sic enim loquitur
Marci 16: *Signa autem eos, qui crediderint, haec sequuntur: In nomine meo daemonia
eiicient, linguis loquentur nouis, serpentes tollent et si mortiferum quid biberint non
eis nocebit, super aegros manus imponent et bene habebunt. Et Dominus quidem Iesus,
postquam loquutus est eis, assumptus est in Coelum et sedet a dextris Dei. Illi autem
profecti praedicauerunt ubique, Domino cooperante et sermonem confirmante
sequentibus signis.*

Horum igitur signorum patratio solis in Christum credentibus data est, non aliis
(neque enim rationi consonum est, supremam illam Maiestatem sigillum illud, quo
suos signauit, adulterari ullo unquam tempore uoluisse) sed nec singulis fidelibus
(quod Iulianus Apostata cauillabatur) talia concessa sunt. Ecclesia uniuersa eis
semper clauit et hunc usque in diem claret; idque iure merito, si enim hodie aequae
ac olim multis ignota est, signo certe aliquo supernaturali opus habet, quo se semper
eandem a Christo electam sponsam uniuerso orbi ostendat.

16-21: cf. Mc. 16, 17-20.

4-92: Petr. Neu., *Mir. D. Vir. Caes.*, f 1r-f 3u.

55. Constans apud omnes Hispanos traditio est Diuum Iacobum Apostolum
30 Caesaraugustae primum Deo Templum, sub Deiparae Virginis nomine, consecrasse;
in eo columna marmorea atque super illam Diuae Mariae statua uisitur. Sacellum est
celeberrimum et totius Hispaniae antiquissimum, quod Maurorum etiam tempore
substitit. De eo Calixtus Tertius Romanus Pontifex in Bulla, 23 die Septembris, an.
1456 data, sic ait: "Beata Maria, antequam ad Coelos assumeretur, cum Iesu Christo
35 Filio suo et Domino nostro, B. Iacobo Maiori in columna marmorea apparuit et ob
hoc ipsa Ecclesia nomen Beatae Mariae de Pilari assumpsit; ac inibi quam plurima
et infinita miracula diuina prouisione dietim fiunt". Hisce nostris diebus iuueni crus
abscissum ibidem restitutum est.

Erat autem iuuenis ille Michael Ioannes Pellicer annorum nouemdecim, Calanda
40 ortus (pagus Arragonum est, Ordinis Calatrauae) filius Michaelis Pellicer agricolae
et Mariae Blasco eiusdem pagi incolarum. Hic dum Castelloni de la Plana (pagus
Regni Valentiani est) auunculo suo Iacobo Blasco seruiret, ex curru, in quo triticum
uehebatur, excidit, atque crus illi dextrum ab rota confractum est. Cumque et ipse et
auunculus eius pauperes essent, Valentiam ad domum hospitalem delatus est. Vbi
45 cum uariis tentatis remediis nihil proficeret, magnum illud Caesaraugustae
Nosocomium petiit, et se Ioanni de Estanga chirurgo expertissimo et medicinae
publico ibidem professori commisit. Qui crus ex toto corruptum uidens, ad quatuor
digitos infra genu abscidit ac terrae mandauit. Iuuenis cicatrice obducta, aedem
Sanctae Mariae adiit, ibique nunc opem Virginis implorans, nunc stipem a
50 praetereuntibus petens, biennio integro omnibus se notum fecit. Anno 1640 ut
parentes inuiseret, Calandam patriam suam petiuit, unde ad uicina oppida
proreptans, sibi, parentibusque uictum quaerebat.

Die uigesima nona Martii, anno a Virginis partu millesimo sexcentesimo
quadragesimo, foenum colligendo fessus, ad focum assistentibus patre, matre,
55 aliisque duobus conterraneis, ligneum crus deposuit ac cubitum iuit. Vndecima
noctis hora mater cubiculum intrans, duos in filii lecto pedes mirata est, et militem
(eorum enim cohors ibidem tunc morabatur) esse suspicata, ad maritum cucurrit,
qui filium agnoscens excitauit; ille uero in haec uerba prorupit. Somniabam, me in

33: die] *om.* MD

sacello Diuae Virginis de Pilar lampadis oleo crus ungere. Et pater: gratias Deo redde,
60 Deipara tibi crus restituit. Hoc enim iuuenis eousque ignorabat.

Stupendum hoc factum mox illa ipsa nocte diuulgatum est et omnes incolae oculati
testes id arbitrati sunt. Die sequenti iuuenis a frequenti populo ad Templum ductus
est, ibi pes (quem Virgo sanctissima distortum, ut omnes miraculum intuerentur,
reliquerat) situm naturalem recepit; agnoueruntque eum uere bipedem, quem
65 pridie altero crure destitutum uiderant, cui scribe publicam fidem tunc quidem
dedit. Iuuenis autem Caesaraugustam adductus est, res in iudicium uocata, datus
caussidicus, examinati testes, causa uentilata et tandem die uigesima septima
Aprilis, anni millesimi sexcentesimali quadragiesimi primi sententia, qua factum illud
uerum et omnem naturae uim excedens dicitur, lata est ab Illustrissimo et
70 Reuerendissimo Domino Domino Petro Apaolaza, Archiepiscopo Caesaraugustano,
subscriptentibus Domino Antonio Xauierre, Priore Sanctae Christianae, Domino
Ioanne Perat Vicario Generali et Officiali Canonico S. Metropolitanae Ecclesiae
Caesaraugust., Domino Virto de Vera, Archidiacono Caesaraugust., Domino Ioanne
Plano a Frago Officiali, Domino Philippo Bardaxi, Sacr. Canonum primario interprete,
75 Domino Didaco Chueca, Canonico Magistrali Caesaraugust., Domino Martino
Irribarne, Canon. Lectore Caesaraug., Frat. Bartholomaeo Foias, Prouinciali Ordin. S.
Francisci, Frat. Antonio Ortin Abbad, Prouinciali Ordin. Minimorum S. Francisci de
Paula, Domino Domino Cebrian, Cathedr. primario Theologiae Caesaraugust.
Promulgata est sententia a iuris utriusque Doctoribus, Domino Philippo Bardaxi,
80 Domino Aegidio Fuster et Michaeli Cipres Caussidico et Notario. Signata ab Antonio
Alberti Zaporta, Notario Apostolico et Scriba principali Curiae Ecclesiasticae
Caesaraugustanae. In Annales uero retulit Dominus Thomas Tamayo de Vargas,
Hispaniarum ac Indiarum Historiographus regius, in eis, quae addidit Enchiridio
temporis Reuer. Patris Frat. Alphonsi Veneri, Ordin. S. Dominici, Compluti nuper
85 lingua uernacula editis.

Videant haeretici, si hoc tam facile explodent, ut illud S. Ioannis Damasceni et
reliqua, quae a maioribus accepimus, quaeque apud Indos hodie fiunt. Hoc enim et
nostro saeculo, et coram multis oculatis contigit, Caesaraugustae in Ciuitate
frequentissima et Arragonum Regia, spectantibus Hispanis et Gallis; testes
90 examinati, causa per integrum annum agitata et sententia ab Archiepiscopo iuridice

lata est. Quod si rei tam notae contradicere ausint; quis illos non impudentes et Iudaeis magis incredulos incusabit? Hucusque Author ille. Hoc insigne miraculum Beatae Virginis “del Pilar” succincte narrat Pater Iacobus Masenius e nostra Societate in opere illo, quod inscribitur “utilis” curiositas de humanae uitae felicitate, excuso Coloniae Agrippinae, anno 1672, cap. 25, num. 6, ubi plura addit, quae eius uerbis referre placet.

96: placet] placent Md

93-96: cf. Iac. Mas., *Cur. Hum. Vit.*, c. 25, num. 6, pp. 516-517.

CAPVT OCTAVVM

Alia Beatae Virginis miracula ex certis historiis a P. Iacobo Masenio narrata, quibus probatur illam esse Dei Matrem et Christum esse uerum Deum.

56. Igitur hic Author in eo cap. 25 a pag. 514, num. 4, sic loquitur: “In Catholica
 5 Ecclesia miraculorum uirtus nunquam deficit. Omne aeuum omnisque Ecclesiastica
 Historia eisdem referta est. Iam triginta et amplius tomos (quorum octo iam
 uidimus) moliuntur Belgae Patres, Bollando et Henschenio auspicantibus, ubi per
 singulos anni dies et superiora usque ad Christum saecula, infinita pene
 10 deprehendimus miracula ex ipsis plerumque autographis locorum, aut certe
 coaetaneis scriptoribus deprompta, ne authoritas deesset. Neque hac etiamnum
 aetate gens, aut natio Catholicae Religioni addicta reperitur, quae non aliqua
 celebrata miraculis loca possideat. Imo uix ulla, quae singulari Deiparae Virginis
 Patrocinio in grauissimis etiam morborum ac mortis casibus non perfruatur. Quis
 enim ignorare potest in Italia Lauretanam, in Hispania Caesaraugustanam, in
 15 Germania Oetinganam, in Belgio Aspricolensem? Quorum miracula locorum non
 solum Europae incolis, sed Barbaris etiam nationibus et innotuere et quandoque
 etiam communicata sunt, ut constat Turcarum Bassam Coreum anno 1552,
 Constantinopoli ex pectoris apostemate in extrema iam uitae linea constitutum,
 consilio serui orthodoxi, ad Lauretanam conuersum Virginem, sanitati redditum,
 20 quod in chirographo his Arabice uerbis testatum reliquit: ‘Quod (inquit) bonum
 fortunatumque bonum nobis esse uelit magnus et misericors Dominus mundi. Cum
 mihi ipsi Diuinitus quiddam euenerit, ego Coreus Bassa rem omnem ordine
 exponam. Ortum erat atrox apostema in pectore, iamque haud dubium imminebat
 exitium. Cum desperata a Medicis salute meus me seruus adiit et sane fidenter. Si
 25 mihi libertatem polliceris, inquit, Dei mei Matrem exorabo, ut pristinam tibi restituat
 ualetudinem. Itaque ego confestim accersito tabellione, libertatem ei promisi, si ipse
 promissa praestaret. Extemplo seruus positus humi genibus et quaedam super se

4-223: cf. Iac. Mas., *Cur. Hum. Vit.*, c. 25, num. 4-14, pp. 514-528; cf. Lau. Bey., *Mag. The. Vit.*, t. V, S. Maria, p. 243; cf. Gre. Tur., *Mirac.*, lib. 1, c. 9, PL 71, 713-714; Iohannes Tamayo de Vargas] *Nl.*; cf. Io. Rob., *Hist. S. Hub.*, pars tertia, q. 5, pp. 371-373; cf. Lau. Bey., *Mag. The. Vit.*, t. I, Aegri, p. 131; cf. Io. Rob., *Hist. S. Hub.*, pars tertia, q. 5, p. 360 seq.; cf. Io. Cha., *Qui Gest. Pont. Leo.*, De D. Roberto a Bergis Episc. 87, c. 4, pp. 404-405; cf. Pau. Nol., *Epist.*, XXXI, PL 61, 329-330.

17: Bassam Coreum] Bassan Coreutum Md | **22:** ego] ergo Md | **26:** ipse] ipsi Md

signa ducens manu, cogit, ut semet uerba praeuntem sequar. Inde ipse praeire his uerbis coepit. Ego Beatae Mariae Lauretanae opem imploro. Monenti obsequutus
30 triduo post Deo fauente conualui. Ergo seruo in libertatem uindicato, hoc chirographum dedi cum uotiuis donis quae meae obseruantiae gratique animi monumenta sint Beatae Mariae parenti praepotentis Dei, qui nos saluos uelit'. Venit Lauretum cum donis seruus obtulitque praeter argenti non uile pretium rari operis mantile, pharetramque cum sagittis ac cereos ingentes. In Gallia meminit Gregorius
35 Turon. excitatam a Constantino Magno Ecclesiam Deiparae raro uisendoque opere, pro quo excisae columnae pedum in ambitu sedecim, cum leuari nulla arte possent, D. Virgo per quietem artificum machinam ostendit, quae tribus solum e schola adhibitis, quo luberet, columnas traduxit. Sed memorandum in primis Caesaraugustanum in Hispania B. Virginis Templum, quod uulgo dicitur nostra
40 Domina de 'Pilar', etc., et hic breuiter refert historiam a nobis fuse cap. praecedenti descriptam, atque ab Historiographo Regis Ioanne Tamayo de Vargas in Regni Annales relatam et statim num. 7 subiungit, in una quandoque regione plura Deiparae Virginis loca miraculis illustria reperturus es. Dioecesis nostra Treuerica in parte inferiori Antonacensem Ecclesiam in Monte Carmeli et Trauuenkirchanam,
45 haud procul in silua dissitam S. Genouesae, castissimae Principis memoria et tutela Deiparae celebrem, deinde Borenhoffensem ac denique Bleidembergensem utramque peregrinationibus frequentatam censet, ut Bischoffsteinianam epilepticis propitiam omittam. Superior duas, in primis Burichianam et Clusanam, dignitate ac miraculorum gratia praecipuas numerat. Ex quibus haec longe frequentissima
50 integro mirandorum euentuum uolumine est celebrata, testibusque idoneis, mortuorum quoque suscitationem confirmantibus honorata. Horum, in Annalibus Treu. quaedam dedimus, et in Metropoli nondum edita, nonnulla exhibemus. Vnum ex uiginti, quos censent, excitatis mortuis, recentius ex hoc saeculo, rarumque apponam. Barbara ex Wehlen Mosellano pago oriunda, Oppenheimii in Palatinatu
55 uiro ducto consederat; haec prolem enixa, sed mortuam fuit, de cuius aeterna magis, quam temporali salute anxia, cum iam sepulturae mandanda esset, D. Virgini Clausanae peregrinationem ac cereum offerendum promisit, si proles uitae reddita Baptismi capax fieret. Bis, terue idem ardentem precata, uiuere prolem comperit,

28: cogit] cogitat Md | 34: pharetramque] pharetrumque Md | 45: Genouesae] Genouosae Md

quae Baptismo admota, cum idem Barbarae nomen accepisset, bis quodammodo a
60 matre genita, rursus inflexis in mortem oculis Coelo adscripta est, Matremque uoti
ream non sine Caluinistarum, natos sine Baptismo superis asserentium, confusione
reliquit. Idem recentius anno 1641, Margaritae Ioannis Schillingi coniugi in Pruttig,
mortuam prolem enixae, pridie S. Iacobi contigit quae dum Baptismi solam gratiam
postulasset, uitam illi constantem impetrauit. Quid? Quod uidimus anno 1640,
65 Rudolphum Baronem de Vlmena, cum ex desperata ualetudine, ac morte imminente
Annam Magdalenam Missigel Lutzemburgensem coniugem uoto ad Deiparam
Clausanam facto, uitam recepissee conspiceret, eiurato Clusae Lutheranismo,
Catholicam Religionem amplexum, ne indignus beneficio uiueret.

57. Hinc si ad Belgas transeamus, praeter Asperum Collem plura istic miraculis
70 frequentata loca reperimus. Hallensis uirgo prodigiis clara et Iusti Lipsii calamo
exornata est. Ex quo, ut lepore aliquo seria aspergamus constat, quod cum Oliuerius
Tempelius Hallam inuaderet, Ioannes ibi Kechius miles ipsius iactare auditus sit, se
mulierculae Hallensi (Deiparam indicare uoluit) nares amputaturum. Nec impune
haec scurra; nam plumbea mox glande sibi e uultu nasum sensit ablatum, risumque
75 deinde mouit sociis, qui saepius eum postea Hallas ad repetendum nasum
ablegabant. Grauius eadem expeditione alter grauiorem quoque contumeliam luit. Is
Ioannes Kisselmannus fuit qui medio sese Bruxellensi (unde egressi erant) foro,
statuam Hallensem crematurum minatus est, sed haud multo post grandioris
tormenti globo secundum os impium uerberatus, aninam scelestam ardenti
80 consumptus puluere euomuit.

58. Verum eius generis innumeris insistere actum esset agere. Cupidum talium
lectorem ad mille Scriptores Orthodoxos remitto, et ad quaedam perpetua in eodem
Belgio (Haereticis quo ignorare nequeant septo) miracula transeo, meis etiam oculis,
quantum breui temoris uiaeque transitu licuit usurpata.

85 Atrebatum in Gallo-Belgica non uulgari Deipara cultu sodaliumque frequentia
honoratur. Originem celeberrimae istic Congregationi Deiparae rarum ingensque
beneficium per duos oblatum citharoedos dedit. Itierus unus, alter Normannus
dictus fuit Oti, quam amici quondam ludendi contubernio, tam deinde hostes
capitales ob illatam germano Itieri a Normanno necem. Ibat annus Christi 1105 et
90 grauissima urbs tota conflictabatur pestilentia humanisque erat remediis

desperatum, quando implorata Deipara per Itierum, Normannumque conciliatos, offerre opem decreuit. Illi igitur atque huic diuisim agentibus apparet, iubetque adire Episcopum loci, id temporis Lambertum ac monere, ut primo Sabbati diluculo adesset cum eis in Templo, se quoque praesentem istic adfuturam maloque grassanti ostensuram exitum. Normannus, ut loco proprior, conuenit primus uisumque exposuit; sed Episcopus pro somnio habuit neglexitque. Interea superuenit aliunde Itierus, de Normanno ignarus, idemque mandatum sibi refert; tum Episcopus et Normannum paulo ante proposuisse hoc ipsum, ac num forte colludent? Subiicit: Normannus (excipit Itierus) fratris mei Siccarius, cui hunc gladium et mortem debeo, hoc loco adsit? Peribit mea manu, tum Episcopus nonnisi destinatione hos Diuina sibi offerri ratus, periculi admonet, Christique exemplo suadet ignoscendum ac persuadet denique, ut accersito et deprecanti Normanno amore Christi ignosceret. His conciliatis, prima Sabbati luce Templum subiit: quibus praesentibus Deipara Virgo coelesti circumfusa lumine, succensum manu cereum deferens, adfuit, ex quo defluentes ab igne guttas aqua excipi et hanc laborantibus propinari iussit, quae innumeris repente mortalibus saluti fuit. Cereus in honorem Diuae asseruatus, eiusque solemnibus festis succensus inconsumptibili hactenus per annos quingentos et amplius cera ardet, defluaeque quotannis ex eo in aquam guttae colliguntur, aliosque atque alios promunt cereos, pro insigni munere ad proximas Ecclesias submittendos. Aqua guttis tacta toto anno incorrupta perstat ac salutis gratia a diuersis bibitur; inde et ego post expectatum cereum hausi. Hic ne qua fraus interueniat, a iuratis Ecclesiastici ciuilisque ordinis uiris custoditur, neque sine testibus exhibetur, quod uero nonnunquam ab igne consumi ac decrescere uisum, hoc ubi ex capsula cui includitur, rursum profertur, insensibili accessione uelut subcreuisse uidetur. Vt uero in oculis omnium eius perstet custodia, amplae antiquaeque in foro pyramidi inclusus seruatur, Sodalitatieque eius loci hominum, quam uocant 'ardentium', commissus quotannis publica solemnique processione circumfertur.

59. Huic alia affinis neque minoribus celebrata prodigiis Congregatio apud Bethunienses eodem in Belgio sub patrocinio B. Eligii Handuorum Apostoli est instituta. Is anno 1188 duobus ferrariis fabris (ut Fabrorum patronus est) alteri

93: Lambertum] Larbertum Md | 109: promunt] conficiunt MD | 114: insensibili accessione] dissensibili accersione Md

Bethuniae in urbe, alteri Beuriaci in pago, facile passibus mille dissito, per uisum noctu apparuit iussitque auertendae luis, quae passim inualuerat gratia, cereum conficere et ad aram offerre. Simul hunc ad urbem, illum ad pagum transire uoluit
 125 communicatisque cum primum obuio consiliis, quid agendum sit, deliberare. In uia igitur, cum mutuo sibi Fabri occurrunt et mandata promunt, uisum est pro rebus consulto transigendis, Rogonem Bethuniensis suburbii Priorem, uirum id temporis sanctitate celebrem adire, eiusque stare iudicio. Hic expensis mandatis cereum imperatum iubet conficere, quem solemni deferendum offerendumque processione
 130 suassit, quo facto lues sedata est. Ex hoc cereo festiuis temporibus accenso nihil unquam deperire uisum est. Fraternitas subinde instituta est, cuius magistratus ex uiginti honoratissimis urbis uiris lectus, quibus cura est mortuorum, pestilentiae in primis tempore, curare funera, quod citra omne contagionis a se contrahendae periculum, iam pluribus saeculis praestant, eis solum demptis, qui aliquid ex domo
 135 mortuali secum auferunt, quod impune non audent. Fraternitas haec sub patrocinio S. Eligii, 'Charitatis' ab hoc dicta officio est cui aliquando in Templo ad Sacrificium collectae interfui, beneficiique loco habetur, si quis, aliquo uiginti uirorum morte sublato, accenseri his possit. Cereus immortalis hactenus lumine sacris solemnibus iam quingentis prope modum annis lucet, Fraternitasque a pestifera contagione
 140 innoxia sub uno Praeposito, aliisque quatuor uiris regitur, quorum imperio caeteri ad domus pestiferas et funera curanda destinantur.

60. Nunc ad tertium, quem et ipse praesens lustrari, perpetuis celebratum miraculis locum transeo, S. Hubertum uidelicet, Andainae Inarduenae recessu et monasterio Patrum Benedictinorum gloriose cultum. Huic per Angelum stola a Deipara Virgine,
 145 cum Romae a Segio consecraretur Episcopus, suppeditata, clauisque a D. Petro cum gratia sanitarum, rabiosis lunaticisque potissimum impertienda, caelitus oblata est, quibus innumeri ad hodiernum diem usque mortales curantur, remedio non minus, quam sanitatis euentu cunctis, qui haec uident, noruntque, obstupescendo. Stola enim haec etiamnum durat, licet octingentos pene annos in dies aliquid resecta ex
 150 parte dematur. Nam si aliquibus diebus cessetur aliis frequentiori sectione opus est. Particula uero solemnis more quotannis ad medii digiti latitudinem de stola, latitudine prope tridigitalis, amputatur, quae minutim diuisa curandis rabiosis

137: interfui] inter fuit Md | 149: annos] *om.* Md | 150: aliquibus] quibus Md

adhibetur; quis hanc tamen non obstupescat tot saeculis perstare incosumptam?
 Vidi ego mensuram ex funiculo demptarum particularum, quam per quingentos
 155 circiter annos signarant custodes et praeputatores stolae, quae plurium stolarum
 aequaret magnitudinem. Vnde a ducentis et amplius annis nullo, ut credebant,
 mensurandi operae pretio, cessauerant. Stolae quoque residuum in capsula (e qua
 euolui ad dimensionem non patiuntur) arbitratus, tam candida lyso fulgentique, quo
 intertexta mirabiliter erat, auro, comperi, ut si recens ex artificum manibus
 160 prodiisset. Ratio per Stolum sanandi haec est. Praeputata ex illis particula e filo,
 scissa in fronte rabiosi pelle, inter hanc et carnem inseritur, fronsque per nouendum
 obligatur, quae decima a Sacerdote die soluitur, post quos uulnus coaluit, natura
 (quod in nullis aliis humana caro patitur) filum neque consumente, neque reiiciente.
 Dies uero noueni certo pietatis uictusque, qui praescribitur ritu, inuiolabiliter
 165 transigendi sunt et si quid neglectum repetendi.

Ita Curatus laesi rabiem per quadraginta dierum inducias bis, terue et saepius. Si res
 et persona exigit, potest suspendere dum limina D. Huberti curandus subeat, ipse
 etiam a bestia rabiosa iterato laesus, tridui oratione et abstinentia praescripta domi
 suae usus, rabiem amplius non contrahit. Vulnere a rabiosis inflicta clauis adusta
 170 curantur; cuius adustio uariis etiam animantibus ad cautelandam immunitatem a
 rabiosis moribus adhibetur. Vti et panis ad S. Hubertum benedictus. Accedit potestas
 in daemones intoxicatosque atque lunaticos, siue insanientes qui magno hic
 numero per exorcismos cibosque benedictos curantur, fueruntque eadem, qua
 aderam septimana, quibus restituta est sanitas. Et mulier haud multo ante ex
 175 intoxicatione catenam ferream clauosque trabales, uix faucibus transmittenda (adeo
 crassis haerebant ansis) euomuerat. Neque obscura haec curationum fama solum
 Belgium Germaniamque, sed Gallias Sabaudiamque iam olim peruagata, ipsum
 Caluinum rabioso afflictum filio, quamuis hostem uenerationis Sanctorum (cum alia
 omnia remedia deficerent) eo inflexit, ut Geneua filium Andainum destinaret qui, ut
 180 intelligas, Diuina etiam beneficia obuenire ingratis, S. Huberti Stola rituque pietatis
 nouendario sanitatem recepit, Patrisque eiurata haeresi Catholicorum auitae
 religioni immori constituit, non animo minus quam corpore restitutus, cuius

153: quis hanc tamen] si hanc tamen quis Md; perstare] praestare Md | **157:** e] *om.* Md | **167:** subeat] iubeat Md | **170:** ad cautelandam immunitatem a rabiosis moribus] ad medelam a rabiosis morsibus MD | **175:** trabales] clabales Md | **177:** Gallias] Galliam MD

aeternum Bartholomaeus Honorius monumentum elegiaco uersu exaratum superesse uoluit, quod in historia Leodiensi et Hubertina reperies.

- 185 61. Haec de Stola, eiusque uirtute miramur et forte cum stolidis etiam Haereticis ridemus? Sed cur non aliud aequae, quod grauissima autoritate olim D. Paulinus Episcopus Nolanus ad Seuerum, missa pro consecratione basilicae Dominicae Crucis particula, his uerbis testatur? 'Quae quidem ait Crux in materia insensata uim uiuam tenens, ita ex illo tempore innumeris quotidie hominum uotis lignum suum
- 190 commodat, ut detrimenta non sentiat et quasi intacta permaneat, quotidie diuiduam sumentibus et semper totam uenerantibus; sed istam imputribilem uirtutem et indetribilem soliditatem Dei de illius profecto carnis sanguine bibit, quae passa mortem non uidit corruptionem'. Affine huic est multisque, ut refert Botius Eugubinus ipse loci popularis quod Montoni in Italia, haud procul Eugubio in Spina
- 195 Coronae Dominicae euenit; hanc quondam Torsebrachius celebris conspectuque omnium flosculos ex arido pullulantes acumine, cum tenuibus florum capillis, ut spinarum sunt, emittit simulque sudoris copia ab hora sexta ad nonam usque defluit. Id tamen euenisse, maxime in conferto populorum accursu frequentiorique Dominicae passionis cultu, obseruatum est. Quod scribente haec et petente Botio,
- 200 Paulus Maurius Episcopus Caliensis publico instrumento anno 1472 sub nouem testium iuratorum fide per Moscardinum Notarium rite confecto, testatus est. Alia passim nota celebrataque Orthodoxae fidei perpetua miraculorum obseruantur signa, ut stillans e D. Catharinae in Monte Sinai et Walpurgis in Barbaria, Sanctique Nicolai Mirensis sepulchro, quod Barii est, oleum, morborum diuersorum
- 205 remedium.

- Sola Neapolis in Italia plura quotannis in Martyrum sanguine miracula conspicit. S. Ioannis Baptistae sanguis qui lapidis instar in ampulla concretus est, Festo Praecursoris die, dum sacra peraguntur officia, illa qua caput censetur amputatum hora, colliquescit efferuescitque. Idem spectaculum sanguis D. Stephani, per
- 210 Orosium Hispaniensem allati, ibidem solemnis tempore sacrificii, tertia Augusti die exhibet, mirumque est quod restituto a Gregorio Papa XIII Kalendario, decendium cum eodem, ceu correctione hac diuinitus approbata, anticipet; quod in D. Ioannis

192: bibit] uiuit Md | **195:** hanc quondam Torsebrachius celebris conspectuque omnium] haec quondam in omnium conspectu MD | **197:** sudoris copia] sudore copiam Md

215 ampulla pariter obseruatum est. De Ianuarii Martyris Beneuentani Episcopi uirtute
quid dicam? Sanguis illius phialae inclusus qui in pilae formam collectus induruit,
quo die solemni processione Neapoli circumfertur, ubi in capitis eiusdem Diui
conspectum uenit, repente solutus liquescit et uelut modo ex uulnere fluens soluitur;
capite uero remoto in prioris figurae sphaeram rursum coactus obdurescit. Et haec
toti orbi eiusque in primis regionis notitia fruitis explorata sunt.

220 Verum non arbitror, quenquam tam fore impudentem, qui haec aliaque quae per
omne aeuum spectantur miracula, aut neget fieri, aut illudente solum daemone
perpetrari asserat; nisi ueterem iuxta nouamque Christi Ecclesiam infinitis prope
testimoniis, aut mendacem arguat, aut caecam et diabolica prorsus amentia
infatuatam simul affirmet”.

221: asserat] *om.* Md

CAPVT NONVM

Probatur Trinitas personarum contra Mahumetum; et demonstratur ipsum falso imposuisse Christianis quod tres Deos colerent, et stulte negasse hoc mysterium, quia demonstrari non potest. Eius cum Simone Mago similitudo; ubi quomodo
 5 Augustinus inductus fuerit ad deserendum errorem, in quo erat, quod uidelicet nihil credi debeat quin firma prius ratione probetur.

62. Probatum manet efficaciter in Deo dari plures personas; hoc autem semel admissio, facile erit persuadere, esse tres. Nunc uero probandum est ex Alcorano ipso in Deo dari tres personas. Nam Alcoranum Zora 1 sic Deum loquentem introducit:
 10 Fecimus uenire Iesum Filium Mariae et adiuuimus eum cum Spiritu Sancto, et insuper ait, quod Iesus Christus est Verbum Dei positum in Maria. Ergo Mahumetus admittit personam Diuinam mittentem Verbum suum ad Mariam, idest Patrem, mittentem Filium suum unigenitum in uterum Virginis per Assumptionem carnis; rursus admittit Spiritum Sanctum qui sit quoque persona Diuina. Dum enim dicit
 15 Deum adiuuare Iesum Christum, seu Verbum incarnatum Spiritu Sancto, fateri debet, Spiritum Sanctum esse personam Diuinam; Deus enim uerbum suum seu Filium suum sibi consubstantialem adiuuare non debuit persona aliqua creata. Cum enim Filius sit omnipotens, adiuuari non debuit a persona aliqua finitae uirtutis. Diciturque illum adiuuisse Spiritu Sancto, quia missit Spiritum Sanctum qui
 20 hominibus testificatus est Diuinitatem Filii, id est, qui Apostolos impleuit, ut Christi Diuinitatem mundo manifestarent. Et confirmatur quia ille Spiritus Sanctus, quo Deus dicitur adiuuisse Iesum Christum non est accidens aliquod, sed substantia, at non substantia creata, quia haec non est proportionata, ut dicatur adiuuare Filium unigenitum Dei; ergo increata. Ergo dantur in Deo tres Personae nempe Pater, Filius
 25 et Spiritus Sanctus.

Deinde probatur: quia cum Christus fuerit iuxta Alcoranum legatus Dei eiusque Nuncius, non potuit falsa annuntiare, neque aliquid Deo tribuere, quod in ipso non detur. At Christus mittens in mundum uniuersum Apostolos suos, plane significauit, dari in Deo tres Personas dicens: *Baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus*

10-11: cf. Q. 2, 253; 3, 45.

10: fecimus] facimus Md | 19: adiuuisse] adiuuasse Md | 22: adiuuisse] adiuuasse Md | 27: aliquid] aliquod Md

30 *Sancti*. Matth. ultimo. Nam dum dixit: “In nomine et non in nominibus”, unitatem
authoritatis et essentiae significauit in tribus illis Personis. Neque si solus Pater
esset Deus et Filius et Spiritus Sanctus essent Personae creatae, habentes naturam
finitam et limitatam, iussisset Christus baptizare in nomine Patris et Filii et Spiritus
35 Sancti, sed iussisset baptizare in nomine solius Patris; quia ualde turpe esset Deo,
quod ad saluandas animas indigeret auxilio Spirituum creatorum. Dum ergo in
nomine Trium Baptizari iussit, plane significauit, illas tres Personas esse Diuinas ac
proinde habentes eandem naturam. Natura namque diuina, cum infinita sit,
multiplicari non potest, planeque repugnat, dari plures Deos, errauitque plane
Mahumetus et falsum testimonium imposuit Christianis, dum in Alcorano scripsit
40 eos qui ponunt in Deo tres Personas, ponere tres Deos. Vtrumque enim Ecclesia
Christi fatetur et Deum esse Vnum in Essentia et esse Trinum in Personis, quod
significauit Ioannes Epist. 1, cap. 5, dicens: *Tres sunt qui testimonium dant in coelo*
Pater, Verbum et Spiritus Sanctus et hi tres unum sunt. Ipseque Christus palam dixit
Ioan. 8, Personas Diuinas esse plures et tamen non esse nisi unum Deum: *Ego*
45 *(inquit) et Pater unum sumus*. Nam quatenus dixit sumus pluralitatem
personarum significauit; quatenus dixit unum unitatem essentiae. Nec enim locutus
est solum de unitate metaphorica per unionem et conformitatem uoluntatis suae
cum uoluntate Patris, sed de unitate propria in eadem natura; idque uel ipsi Iudaei
intellexerunt: *Quia audito uerbo hoc, sustulerunt lapides, ut iacerent in eum, tanquam*
50 *in blasphemum*, quia probe cognouerunt Christum iis uerbis significasse se esse
Deum, quod ipsi blasphemiam existimabant. Idque manifeste ex scopo quem sibi
proposuit Christus; nam ut probaret, non perituras oues suas fecit hoc argumentum:
Nemo potest rapere oues meas de manibus Patris mei, quia ipse maior omnibus est.
Ergo nec potest ullus rapere de manibus meis: *Quia ego et Pater unum sumus*. Quod
55 argumentum esset nullum, si loqueretur de unitate per charitatem; ex eo enim quod
nemo possit rapere oues de manu Dei omnipotentis non sequitur, quod nemo possit
rapere de manu puri hominis, quantumuis iusti et per charitatem uniti cum Deo.
Ergo loquitur de unitate in natura. Vnde Augustinus ex his uerbis tract. 37 in
Ioannem debellat duplicem haeresim, alteram negantem pluralitatem personarum,

29-30: cf. Mt. 28, 19. | 42-45: cf. I Io. 5, 7; Ioan. 8] *Auctor err.*, cf. Io. 10, 30. | 49-50: cf. Io. 8, 59; cf. Io. 10, 31 | 53-54: cf. Io. 10, 29-30.

58-67: cf. Aug. Hipp., *In Io. Eua.*, tract. 37, PL 35, 1672-1673.

60 alteram astruentem multitudinem personarum cum pluralitate naturarum: “In
 errore Sabellianorum (inquit) unus est solus ipse Pater, qui Filius; in errore
 Arrianorum alius est quidem Pater, alius Filius, sed ipse Filius non solum alius, sed
 etiam aliud est. Tu in medio quid? Exclusisti Sabellianum, exclude Arrianum, Pater
 Pater est, Filius Filius est, alius non aliud, quia ego et Pater (inquit) unum sumus.
 65 Cum audit ‘sumus’ abscedat confusus Sabellianus; cum audit ‘Vnum’ abscedat
 confusus Arrianus; gubernet Catholicus inter utrumque Fidei suae nauigium quia
 iam cauendum in utroque naufragium”.

63. Errauit itaque turpiter Mahumetus dum in Alcorano Zora 19 scripsit: Nihil
 praeter opinionem sequuntur, dicentes, Deum sumpsisse Filium, quo nequaquam
 70 indiguit. An habent rationes hoc demonstraturas? An Deo nescitum imponunt?
 Quibus uerbis significauit, nihil in Deo admittendum esse, nisi illud quod humana
 ratio demonstraerit. Hoc autem est manifeste falsum, quia cum Deus sit infinitus et
 mens humana sit finita et limitata, euidens lumine naturae est Deum habere
 perfectiones aliquas, quas mens humana per discursum naturalem assequi nequeat,
 75 solumque eas possit cognoscere per reuelationem ipsius Dei, quia nimirum Deus
 illas uoluit manifestare per Prophetas et per Vnigenitum suum, quem in mundum
 misit enarrare. Vt enim inquit Euangelista Ioannes cap. 1 u. 18: *Deum nemo uidit
 unquam; unigenitus qui est in sinu Patris ipse enarrauit*. Quare dum Christiani
 affirmamus Deum habere Filium et dari etiam tertiam Personam quae uocatur
 80 Spiritus Sanctus, non imponimus Deo nescitum; sed de Deo affirmamus illud quod
 de seipso dignatus est nobis reuelare. Affirmamus quidem id, quod per discursum
 naturalem non assequimur et captiuamus intellectum in obsequium Fidei. Deo enim
 loquenti debemus credere, etiam si nobis dicat aliquid, quod est supra humanum
 captum. Vbi enim per fundamenta et signa sufficientia certum nobis fuerit, Deum
 85 esse, qui loquitur, clausis oculis discursus nostri firmissime debemus credere,
 uerum esse quod nobis dicit; licet per discursum capere non possimus, quo pacto id
 possit esse, imo quamuis id nobis uideatur impossibile. Quia eidentissimum est
 Deum esse infinite sapientem qui falli non potest et infinite bonum qui fallere nequit.

77-78: Io. 1, 18.

68-70: cf. Q. 10, 68.

75: possit] potest Md

Ac proinde ubi per argumenta et signa credibilitatis nobis constiterit, Deum esse, qui
 90 loquitur debemus firmissime credere quaecumque dixerit; et quamuis mysteria
 reuelata sint altissima et quae omnem uim intelligendi creatam supergrediantur,
 debemus in obsequium Dei loquentis intellectum subiicere et captiuare. Sicut enim
 ubi Deus est, qui praecipit, debemus Deo praecipienti subiicere uoluntatem,
 quamuis ardua praecipiat, sicut praecepit Abrahae sacrificare Filium suum
 95 unigenitum quem diligebat. Sic ubi Deus est qui loquitur, debemus ipsi loquenti
 assensum firmissimum praebere, licet ea loquatur quae nobis difficillima appareant
 et intellectui destituto lumine Fidei impossibilia uideantur. Vnde quando Deus est
 qui loquitur et nobis per sufficientia argumenta constat, Deum loqui, nihil amplius
 examinare aut inquirere debemus. At quando homo loquitur, oportet examinare, an
 100 absurda et repugnantia dicat, quia potest aut per ignorantiam inculpabiliter falli, uel
 per malitiam culpabiliter fallere, unde ne falsa ut uera credamus, oportet res ipsas
 examinare; ut docet D. Thomas in 3 dist. 24 q. 2 art. 3 q. 2 ad. 1.

64. Vnde haec est inter Fidem et scientiam differentia quod mysteria fidei sumenda
 sunt, sicut pilulae amarae, quae non manduntur, sed deuorantur et deglutiuntur uno
 105 haustu, quin dentibus atterantur; quia uidelicet, ut mysteria diuina credamus, non
 debemus ea minutatim discurso nostro et examine discutere et degustare in examen
 uocando, quomodo possint esse. Sed integra debemus uno quasi haustu deglutire, id
 est, assensu firmissimo credere hoc uno contenti, quod nobis sufficienter constet,
 Deum esse, qui loquitur. Veritates autem naturales comparantur cibo, qui non
 110 sumitur, nisi prius dentibus comminatur et ore degustetur, quia nimirum illis
 assensum prudenter praestare non possumus, nisi prius conferendo praedicatum
 cum subiecto detegamus, illud conuenire isti. Errat ergo manifeste Mahumetus, dum
 infert Deum non esse Trinum in Personis, quia hoc demonstrari non potest per
 discursum naturalem. Satis enim est quod nobis constet, Deum hoc dicere, quia Deo
 115 dicenti debemus credere. Vt enim inquit S. Clemens Alexandrinus lib. 5 stromat.
 initio: "Quis est adeo impius et a Deo alienus, ut Deo non credat et probationes a Deo
 quaerat sicut ab hominibus?" Deum autem hoc reuelasse manifestum est, quia

102: dist. 24 q. 2] *Auctor err.*, cf. Tho. Aqu., *Com. Sent.*, lib. 3, dist. 24, q. 1, art. 3, p. 379. | **116-117:** cf. Cle. Alex., *Strom.*, lib. 5, PG 9, 15.

97: uideantur] uiderentur Md | **106:** discurso] discursu Md

manifestum est Christum hoc docuisse; Christus autem manifeste probauit se esse Deum; Deus autem mentiri non potest neque per ignorantiam decipere. Ipseque
 120 Mahumetus concedit Christum esse Prophetam sanctissimum et ueritatis Magistrum. Ergo cum nobis constet, hoc Christum dixisse Apostolis et Apostolos hoc scripsisse et praedicasse in uniuerso mundo, credere hoc debemus, licet demonstrari non possit per discursum humanum nec Angelicum.

65. Mahumetus similis est Simoni Mago qui, ut refert S. Clemens Romanus lib. 3
 125 recognitionum, uoluit ante omnia cum S. Petro disputationem instituere de immortalitate animae; quia nisi anima sit immortalis, frustra (aiebat) laborabimus in inquisitione uerae Religionis. Si autem prius demonstretur animam esse immoratalem, tunc cum fructu inuestigabimus quanam sit uera Religio, in qua anima immortalis saluari possit et peruenire ad aeternam felicitatem. At D. Petrus
 130 disputationem detrectauit: “Non metu, sed iure (inquit S. Clemens) utque utiliter negotium conuersionis gereret”. Quia non est rite dispositus ad recipiendam Fidem quae inter alia docet immortalitatem animae, qui non uult credere animam esse immortalem, quin hoc prius rationibus demonstretur. Nam iste, postquam illi probata fuisset immortalitas animae, probationes postularet ad credenda mysteria
 135 reliqua et sic nollet credere, nisi quod rationibus probaretur; quod est contra rationem Fidei, ad quam uidelicet sufficit quod probetur Deum esse qui loquitur. Hoc enim semel probato, obligamur credere Deo loquenti, etiam si loquatur mysteria quae sint supra omnem discursum “et quae captui nostro appareant, quasi impossibilia: Et ideo (inquit S. Petrus apud Clement.) ante omnia Fidem Prophetarum
 140 omni cum examinatione oportet probari. Quem cum cognoueris esse Prophetam de reliquo cuncta ei credere oportet. Nec ultra eum discutere per singula, quae docet, sed habere firma et sancta, quae dicit; quae quamuis Fide suscipi uideantur ante habita tamen ratione creduntur; cum enim semel ab initio ueritas Prophetarum examinata constiterit reliqua uero fide audienda sunt et tenenda”.

145 66. Et sane Mahumetus ipse uolebat sibi credi historias quas referebat ex Veteri et Nouo Testamento, quin ratione probaret res illas ita euenisse; et propterea uolebat ante omnia credi se esse Prophetam a Deo missum, quia existimabat, si semel hoc crederent auditores facile postea adducendos, ut crederent omnia quae ipsis

126-144: cf. Pse. Cle., *Recog.*, lib. 3, pp. 1301-1304; lib. 1, PG 1, 1215.

testificaretur. Et tamen nullo argumento probauit se esse Dei Prophetam. Cur ergo
 150 impostor iste reprehendit Christianos quia dicimus Deum esse trinum in Personis,
 quamuis hoc non demonstramus, nec rationibus probemus? Id enim credimus quia
 Christus Dominus ita docuit, et nobis manifestum est ex Euangelio et traditione
 Apostolorum, ita Christum docuisse. Vt enim praeclare dixit Augustinus in
 Enchiridione ad Laurentium cap. 4: “Quae neque corporeo sensu experti sumus,
 155 neque mente assequi ualuimus aut ualemus, eis sine ulla dubitatione credenda sunt
 testibus, a quibus ea quae diuina uocari iam meruit, scriptura confecta est; quia ea,
 siue per corpus siue per animam diuinitus adiuti, uel uidere uel etiam praeuidere
 potuerunt”.

67. Ipse Augustinus in eo aliquando fuit errore, ut diceret nihil esse credendum quod
 160 non uidetur, nisi certa demonstratione probaretur uerum esse, ut ipse testatur libr.
 6 Confess. cap. 4: “Volebam enim (inquit) eorum quae non uiderem, ita me certum
 fieri, sic ut certus essem quod septem et tria decem sint”. Et hic error magnum erat
 impedimentum, ne Fidem Catholicam susciperet in qua iubetur credi id quod non
 demonstratur. Dicitque Sanctus Doctor, sibi accidisse, quod accidere solet homini qui
 165 malum medicum expertur etiam bono timet se committere: “Ita (inquit) erat
 ualetudo animae meae quae utique nisi credendo sanari non poterat et ne falsa
 crederet curari recusabat, resistens manibus tuis, qui medicamenta Fidei confecisti
 et aspersisti super morbos orbis terrarum et tantam illis auctoritatem tribuisti”.
 Cum ergo anceps esset et non auderet Fidem Christianam recipere quia nesciebat,
 170 an uera essent, quae docet; adfuit tamen in hac mentis fluctuatione lux de Coelo qua
 intellexit quam iustum erat, Fidem praebere mysteriis Religionis Christianae, quae
 in Scriptura Sacra continentur, quin praecederet ea demonstratio euidentis quae de
 rebus naturalibus habetur. Et hanc rationem apud se formauit. Ego credo et pro
 certis habeo in hac uita res multas, quas non uideo, et de quibus demonstrationem
 175 euidentem non habeo, u. g.: “Tam multa in historia gentium, tam multa de locis atque
 urbibus quae non uidi, tam multa medicis, tam multa amicis, tam multa hominibus
 aliis atque aliis quae nisi crederentur, omnino in hac uita nihil ageremus. Postremo

149-151: cf. Q. 4, 171; 5, 72-73. | **154-158:** cf. Aug. Hipp., *Enchir.*, c. 4, PL 40, 233. | **161-194:** cf. Aug. Hipp., *Conf.*, lib. 6, c. 4-5, PL 32, 722-723.

162: sic] *om.* Md

inconcusse fixum fide retineo, de quibus parentibus ortus sum quod scire non
possem, nisi audiendo credissem". Hinc intulit; si ego res has pro certis habeo, solum
180 quia eas legi in historiis authenticis uel ab hominibus fidedignis audiui, et non
possent homines in hoc mundo degere, nisi alii aliis crederent. Iustum ergo est
Fidem habere rebus quae in Scriptura Canonica narrantur, quae tantam a Deo
authoritatem accepit. Vnde aiebat cum Deo loquens: "Persuasisti mihi, non qui
crederent libris tuis quos tanta in omnibus fere gentibus authoritate fundasti, sed
185 qui non crederent esse culpandos; nec audiendos esse qui forte mihi dicerent. Vnde
scis illos libros unius ueri et ueracissimi Dei spiritu esse humano generi
ministratos?" Redditque rationem, cur credendum sit, Scripturam Sacram in qua
continetur Fides Christiana, Deum habere authorem et ab illo ministratam
hominibus fuisse. Nimirum quia euidens est. Deum esse et curam nostri gerere.
190 "Ideoque cum essemus infirmi (subiungit Augustinus) ad inueniendam liquida
ratione ueritatem et ob hoc nobis opus esset authoritate sanctarum litterarum, iam
credere coeperam, nullo modo te fuisse tributurum tam excellentem illi Scripturae
per omnes iam terras authoritatem, nisi et per ipsam tibi credi et per ipsam te quaeri
uoluisses".

195 68. Ex quibus Augustini uerbis conficitur haec manifesta ratio ad conuincendos
Mahumetanos; quia cum euidens sit Deum esse et Deum habere curam et
prouidentiam hominum, et certum quoque sit uelle illos saluos fieri cognoscendo,
diligendo et colendo ipsum, euidens est, Deum habere aliquam Fidem, uel
Religionem in mundo, quae doceat ea quae Deus uult de ipso credi et ea tradat, per
200 quae uult coli et quaeri; concluditurque hanc Religionem non esse aliam quam
Religionem Christianam, quae in Scripturis Sacris habet ea quae de Deo credi debent
et ea per quae Deus coli uult. Quia credibile non est Deum tantam authoritatem
tributurum fuisse Libris Sacris, nisi ipse illos tribuisset hominibus, ut per ipsos
dirigerentur ad credendum, sperandum et operandum. Illa autem authoritas
205 euidenter probatur ex miraculis Christi et Apostolorum; ex adimptione
prophetiarum Veteris testamenti quae in aduentu Christi et foundatione Ecclesiae
Christianae ad litteram completae sunt; ex sanguine tot myriadum Martyrum; ex
testimonio tot illustrium Doctorum; ex sanctitate qua floruerunt, qui hanc Fidem in
mundo plantarunt; ex sanctitate quam generat in iis, qui hanc legem obseruant et ex
210 aliis argumentis quae in hoc libro facta sunt.

Quare euidens est esse ineptam rationem, qua Mahumetus ductus est ad negandam Trinitatem Personarum in Deo quia hoc ratione demonstrari non potest. Nam euidens est hominem posse ac debere prudenter credere multa quae demonstrari non possunt, ut probat argumentum quo conuictus fuit Augustinus; quia inter
215 homines uiuere non possemus, nisi multa crederemus quae ratione euidenti non possunt conuinci. Nihil autem credere potest homo maiori autoritate quam sit ea, ob quam credimus Mysterium Trinitatis; credimus enim hoc, quia maiori certitudine nobis constat hoc Christum docuisse quam olim fuisse Iulium Caesarem et Alexandrum Magnum, siquidem Euangelia Apostolorum maiorem fidem merentur,
220 quam ulla historia humana. Rursus manifestis argumentis nobis constat, Christum mentitum aut deceptum non fuisse, sed ueram doctrinam hominibus tradidisse. Ergo possumus ac debemus credere Deum esse Trinum quamuis id non possimus ratione demonstrare.

69. Rursus conuincitur illam rationem Mahumeti esse absurdissimam; quia si solum
225 homo potest credere de Deo ea quae per rationem naturalem demonstrantur, paucissimi erunt homines qui salui fiant, quia pauci sunt homines qui eas demonstrationes assequuntur, ad idque multo studio et labore opus est. Quid ergo erit de feminis ignorantibus, de rusticis, de pueris? Nam supra fidem falsam de Deo rebusque diuinis nequit fundari uera sanctitas et salus animae.

230 Quare Doctores Christianorum manifeste probant ad salutem necessarium esse, ut per fidem multa credat homo quorum ueritatem assequi non potest per solum naturalem discursum. Quia cum Deus sit finis hominis ad quem cognoscendum et amandum creatus est; et cum euidens sit Deum esse infinitum et incomprehensibilem ab intellectu creato, euidens est Deum habere perfectiones
235 multas, quas ipse solus cognoscit uel cui ipse uoluerit reuelare. Ac proinde euidens est multas Deum habere perfectiones, quas homo certo cognoscere non potest, nisi Deus eas reuelare uoluerit. Ac proinde euidens est non posse hominem peruenire ad cognoscendum Deum et diuina sine errore, nisi per uiam fidei, nimirum credendo Deo loquenti ea, quae per discursum naturalem scire certo non possumus. Ergo
240 stultissimum est dicere homines non posse credere Deum esse Trinum, quia id demonstrare non possunt.

Hinc Magnus Doctor Christianorum S. Thomas, secutus D. Augustinum 2, 2 q. 2 art. 3 et 4 inquit duo: Primum, “an credere aliquid supra rationem naturalem sit necessarium ad salutem?” Secundum, “utrum credere ea quae ratione naturali
 245 probari possunt, sit necessarium?” Et ad utramque quaestionem respondet affirmatiue; et postquam probauit primum, transiens ad secundum, sic in 4 art. inquit: “Dicendum quod necessarium est homini accipere per modum fidei, non solum ea quae sunt supra rationem, sed etiam ea quae per rationem cognosci
 250 possunt et hoc propter tria. Primo ut homo citius ad ueritatis Diuinae cognitionem perueniat; scientia enim ad quam pertinet probare Deum esse (nempe Metaphysica et Theologia) et alia huiusmodi de Deo, ultimo homini addiscenda proponitur, praesuppositis multis aliis scientiis et sic nonnisi post multum tempus uitae suae homo ad cognitionem Dei perueniret. Secundo, ut cognitio Dei sit communior. Multi enim in studiis scientiae proficere non possunt uel propter hebetudinem ingenii, uel
 255 propter alias occupationes et necessitates temporalis uitae, uel propter torporem addiscendi qui omnes a Dei cognitione fraudarentur, nisi proponerentur eis diuina per modum fidei. Tertio propter certitudinem. Ratio enim humana in rebus diuinis est multum deficiens; cuius signum est quod Philosophi de rebus humanis naturali inuestigatione perscrutantes, in multis errauerunt et sibi ipsis contraria senserunt.
 260 Vt ergo esset indubitata et certa cognitio apud homines de Deo oportuit, ut Diuina eis per modum fidei traderentur, quasi a Deo dicta qui mentiri non potest”. Hactenus S. Thomas.

70. Ex his manifeste patet Christianos prudenter sibi persuadere Deum esse Trinum et Vnum, quamuis id ratione naturali non demonstratur. Quia euidens est Deum
 265 dignum esse, cui aliquid reuelanti et affirmanti credamus, quamuis non intelligamus quo pacto se habeat illud mysterium quod reuelat. Nos autem habemus manifestissima argumenta ad nobis persuadendum Deum reuelasse Trinitatem, illa scilicet omnia quae habemus, ad credendum Christum esse Deum et Doctorem ueritatis quia moraliter euidens est Christum hoc docuisse.

243-261: cf. Tho. Aqu., *Sum. The.*, secunda secundae pars, q. 2, art. 3 et 4, pp. 28 et 30.

259: perscrutantes] perscrutante Md

CAPVT DECIMVM

Proponitur colloquium quod Author habuit cum Mauro arguto et inter suos erudito
 qui nolebat Christianae Fidei nomen dare, quia capere non poterat, quomodo Deus
 sit Trinus in Personis et quomodo potuerit fieri homo. Vbi symbolis et
 5 similitudinibus explicantur Mysterium Trinitatis et Incarnationis.

§. I

71. Post finitam Missionem Malacensem factam Christianis ad finem anni 1669, dum
 ego Malacae praedicabam Mahumetanis et Catechumenos ad Baptismum
 instruebam, socius meus profectus est Sexifirmum, uulgo Velez Malaga, ad
 10 Missionem exhibendam Christianis. Post Baptismum solemnem Catechumenorum
 celebratum die S. Ioanni Euangelistae Sacro illius anni, illuc ego quoque migraui
 Mahumetanis praedicaturus, ut enixe desiderabat Excellentissimus D. Marchio de
 Santillan, Dux Generalis per illas maritimas oras et Excellentissima Marchionissa
 eius uxor, uterque non minus uirtutum splendore quam natalium gloria illustris;
 15 quod et praestiti sub initium anni 1670 operam nauante Excellentissimo Principe,
 ut Mahumetani omnes ibi commorantes conciones audirent; posteaque celebratus
 est quoque Baptismus sollemnis sex uel septem Mahumetanorum, qui ad Christum
 conuersi sunt quod in sacro fonte tenuerunt Excellentissimi Marchiones et
 splendidis uestibus induerunt, ut maiori cum decore sacra functio perageretur.

72. In hac ciuitate Mahumetanum inueni Amete Solymam nomine, caeteris Africanis,
 quos uideram argutiorum et melioris indolis, qui non solum linguam Hispanam
 expedite loquebatur, sed libros nostros legebat et legendo percurrerat totum
 symbolum fidei R. P. Fr. Ludouici Granatensis. Erat uir pacatus et modestus, fidelis et
 uerax, et qui inter Christianos tanquam uir probus et honestus habebatur, quia
 25 reuera uirtutibus moralibus erat praeditus. Erat homo iste suae sectae tenacissimus
 legemque suam exacte obseruabat. Propter has causas huius uiri conuersionem prae
 reliquis desiderabam; quia si semel ad Christum transiret multos secum ad fidem
 ueram duceret et nobis ad caeterorum conuersionem maximo usui foret. Sed
 conuersio infidelium non est hominis uolentis, sed Dei miserentis. Illum publice et
 30 priuatim saepe aggressus sum; audiebatque attente argumenta quae conficiebam et

23: cf. Lud. Gra., *Sym. Fid.*

palam fatebatur, se nescire soluere ea argumenta; caeterum non propterea cor suum inclinari ad Religionem Christianam. Praecipua difficultas ipsum retrahens erant duo praecipua Christianae Fidei fundamenta, nempe Dei Incarnatio et Trinitas Personarum. Deus, aiebat, unus est; si unus, quomodo trinus? Si trinus, quomodo
35 unus? Non capio, non intelligo. Hoc impossibile apparet. Vnitas essentiae et Trinitas Personarum inter se cohaerere non possunt. Vnaquaeque enim Persona suam essentiam habet. Si ergo sunt tres Personae, tres habent essentias seu naturas. Ergo erunt tres Dii. Rursus quomodo Deus immortalis potuit fieri homo passibilis et mortalis? Hoc durissimum mihi uidetur et penitus impossibile, et ideo non possum
40 amplecti Religionem Christianam.

Cum ego animaduertissem huius hominis bonam indolem et ingenium percipiendi argumenta capax, decreui seorsim cum illo de rebus fidei non raptim, sed ex instituto agere et ideo illum mecum, ut famulum, ex Sexifirmo in Malacam deduxi atque cum illo amicabiliter et confidenter agens in itinere illo, quod nouem uel decem leucis
45 constat de rebus Religionis fuse disputaui. Et imprimis illi exponere conatus sum mysteria illa quae illi difficultatem ingerebant. Ne existimes (aiebam) nos Christianos asserere in Deo tres Personas, ita distinctas et separatas, sicut unus homo distinguitur ab alio homine. Inter nos, ubi dantur tres Personae distinctae necesse est, ut dentur tres homines; quia unaquaeque Persona habet suam naturam
50 humanam distinctam a natura humana alterius, nimirum distinctum corpus et distinctam animam. Et ideo tres Personae humanae sunt tres homines, quia ubi dantur tres Personae, dantur tria corpora et tres animae ac proinde tres naturae humanae; ubi autem reperiuntur plures naturae humanae, plures debent homines reperiiri. At tres diuinae Personae habent eandem naturam diuinam, easdem
55 perfectiones, eundem intellectum, eandem uoluntatem, eandem potentiam et sic de reliquis perfectionibus. Vnde quamuis Personae sunt tres, non sunt tres Dii, sed unus Deus, quia non habent tres essentias, sed unam simplicissimam. Natura Dei non constat corpore et anima, sicut nostra; quia Deus non est substantia corporea quae manibus contrectari possit, uel sensibus corporalibus percipi; sed est substantia
60 incorporea, spiritualis et simplicissima quae solo intellectu cognosci potest. Habent ergo tres diuinae Personae eandem simplicissimam essentiam, seu naturam, et ideo

46: illi] ipsi Md

tres diuinae Personae non sunt tres Dii, sed unus. Certe si tres personae humanae, u. g. Petrus, Ioannes et Didacus, haberent idem omnino corpus et eandem numero animam essent tres Personae et tamen foret unicus homo. Caeterum id in creatis non
65 contingit, quia natura humana est finita et limitata, ac proinde una natura solum est capax existendi in una persona, et solum est capax constituendi unam personam. Vnde natura Petri nequit constituere nisi personam Petri et non potest constituere personam Pauli. At natura diuina est infinita et illimitata et immensa et ob hanc infinitatem postulat constituere plures personas inter se distinctas. Nonne uides,
70 Amete, quamcumque personam creatam esse in spatio loci determinato, u. g. Malacae et non Matriti? Et nihilominus tu fateris, Deum simul esse hic et Matriti in Hispania et in Africa, et in omnibus locis simul. Vnde hoc? Certe respondebis hoc competere Deo quia Deus est infinitus et illimitatus; substantia autem infinita non debet esse alligata alicui loco determinato, sed debet esse ubique praesens tota.
75 Similiter ego dico tibi quod natura diuina, quia est infinita et illimitata non existit in una sola persona, sed in tribus. Naturae autem creatae, quia sunt finitae et limitatae et imperfectae non possunt ultra unam personam extendi; sed una natura unam tantum habet personam.

73. Non debes cogitare has diuinas Personas esse ab inuicem separatas, sicut
80 inuicem sunt distinctae. Sicut enim sunt distinctae, quia una procedit ab alia, Filius a Patre, et Spiritus Sanctus a Patre et Filio. Ita sunt inter se inseparabiles, quia omnes existunt in eadem essentia diuina. Sic corpus solis, radius solis et calor solis inter se sunt res distinctae, quia corpus solis non est radius solis, sed est principium radii, et radius est principium caloris; et tamen sol, radius et calor in una natura solis
85 coniunguntur et nunquam separantur, sed ubicumque existit sol, ibi existunt radius solis et calor solis. Vnde istae tres Personae sunt inter se omnino aequales in duratione, in sapientia et caeteris perfectionibus. Quamuis enim Pater sit principium Filii, et Pater et Filius sint principium Spiritus Sancti, tamen Pater non est antiquior Filio, nec Pater et Filius sunt antiquiores Spiritu Sancto. Sic quamuis sol sit
90 principium lucis, sol non est antiquior luce, quia nunquam extitit sol, quin habuerit lucem; et quamuis ignis sit principium caloris et quasi pater caloris, tamen ignis non est antiquior calore, sed ab initio mundi fuerunt simul. Deus Pater non habet

66: et] *om.* Md

principium suae durationis, quia semper fuit. Nec Deus Filius, quia Deus Pater
nunquam extitit quin produceret Filium, sicut sol nunquam extitit, quin diffunderet
95 a se radium lucis et in se lucem haberet.

Anima nostra una est et cum sit una dumtaxat, tres nihilominus habet potentias quae
in illa semper existunt et nunquam extra animam existere possunt, nimirum
intellectum, uoluntatem et memoriam. Adhunc ergo modum dico tibi, in Deo, qui
unus est, tres existere Personas inter se realiter distinctas, quia inter se comparantur
100 tanquam producens et productum; quae tamen a Deo non distinguuntur, quia cum
Deus ob suam infinitam simplicitatem capax non sit compositionis, quidquid in Deo
existit, Deus est. In creatis aliter se res habet, nam non omne quod est in anima et
corpore nostro, est idem realiter cum anima et corpore; siquidem anima nostra et
corpus nostrum sunt capacia compositionis et mutationis.

§. II

Rationes probabiliter suadentes pluralitatem Personarum in Deo.

74. Quod in Deo debeat dari pluralitas personarum tibi uolo explicare hac ratione.
Nam proprium est boni esse communicatum sui et maioris boni esse magis
communicatum; ergo boni infiniti proprium est se communicare infinite. Sed Deus
110 per productiones ad extra non se communicat infinite; ergo habet ad intra aliquas
productiones per quas se communicet infinite. Ideo ergo dicimus Patrem aeternum
generare Filium aeternum sibi consubstantialem, et Patrem et Filium producere
Spiritus Sanctum sibi in omnibus aequalem, quia Deus habet infinitam bonitatem;
ac proinde debuit habere naturam infinite fecundam ad se diffundendum et
115 communicandum personis realiter inter se distinctis.

Sane Deus per Prophetam Isaïam cap. 66, u. 9 dicit: *Nunquid ego qui alios parere
facio, ipse non pariam, dicit Dominus? Si ego qui generationem aliis tribuo, sterilis ero,
ait Dominus Deus?* Deus est summe perfectus. Posse autem generare sibi similem est
perfectio; et sterilitas atque infecunditas est imperfectio. Ergo Deus habet
120 perfectionem hanc fecunditatis quod possit generare sibi similem. Ergo Deus habet
Filium sibi similem et consubstantialem; et consequenter habet Filium qui sit Deus.
Nam sicut filius hominis est homo et filius leonis est leo, ita Filius naturalis Dei debet

116-118: cf. Is. 66, 9.

esse Deus. Est ergo rationi maxime conforme quod in Deo non detur una tantum Persona sed plures. Quod alia ratione uolo tibi exponere; certe Deus est summe felix et summe beatus. Ad cumulum autem felicitatis pertinet quod persona rationalis habeat aliam personam sibi similem, cum qua possit loqui et cui possit secreta cordis aperire.

Nonne tibi uidetur quod, quando Deus creauit Adamum, non creasset illum in perfecta felicitate, si illum reliquisset cum solis brutis animalibus, cum quibus loqui et communicare non posset, et non creasset Euam ipsi similem, cum qua amicitiam et societatem habere posset? Attende, quaeso: omnes creaturae minus sunt respectu Dei quam bruta animalia respectu hominis. Si ergo homo non esset cumulate felix, si non haberet societatem cum alia persona humana et maneret cum solis brutis animantibus; nec Deus esset cumulate felix, si non haberet aliam Personam diuinam cum qua loqui et amicitiam atque societatem habere posset. Quamuis enim Deus possit loqui cum Angelis et cum hominibus; tamen non potest cum illis loqui plene, quia illi capaces non sunt, ut Deus integre illis manifestet omnia quae scit. Et Deus loquens cum Angelis se habet, sicut uir sapientissimus loquens cum homine rustico et rudi; minus enim capaces sunt Angeli comprehendendi, quae Deus scit, quam rusticus comprehendendi quae scit uir sapientissimus et omnibus scientiis perfectissime instructus. Vnde sicut uir sapiens non esset cumulate felix, si solum posset loqui cum rusticis et ignorantibus. Ita Deus non esset cumulate felix, si solum posset loqui cum creaturis. Praeterea cum Deus fuerit per totam aeternitatem sine creaturis, non habuisset per totam aeternitatem personam rationalem cum qua loqueretur; ac proinde fuisset per totam aeternitatem mutus, si non darentur multae Personae diuinae. Ergo dicendum est dari multas Personas diuinas, ut ita una possit perfecte loqui cum altera; et dari personam loquentem et personam audientem et comprehendentem omnia, quae alia persona ipsi loquitur. Decimus autem has personas esse tres, nec plures, neque pauciores.

§. III

Exponitur quomodo in Deo detur Pater et Filius et insuper Spiritus Sanctus.

135: loqui] loqui posset Md; posset] *om.* Md

75. Vt autem tu intelligas quomodo in Deo dari possit Pater et Filius et praeter Patrem et Filium detur tertia Persona, quam uocamus Spiritum Sanctum, id tibi exponere uolo. Exposui autem uide supra capit. 4 similitudine ducta ab homine seipsum intelligente et amante; nam dum se intelligit, format sui imaginem quae est quaedam proles intellectus et dicitur Verbum; et cum per hanc imaginem obicitur menti hominis eius bonitas et perfectio, homo producit amorem sui: et ideo ibi mens intelligens est quasi Pater, uerbum mentis est quasi Filius et amor a mente per uerbum procedens est quasi Spiritus. Et adduxi similitudinem speculi qua supra cap. 4 generationem Filii in Diuinis exposui. Et progressus sum ad explicandam processionem Spiritus Sancti.

Sicut enim quia Deus est summe intellectiuus, hoc ipso, quod seipsum intelligat, producit per ipsum actum intelligendi imaginem quandam perfectissimam sui ipius quae est Verbum repraesentans Deum et omnia quae Deus potest facere, ac proinde est ueluti ars quaedam et exemplar rerum omnium factibilium; ac proinde Deus per Verbum suum omnia produxit, sicut artifex in creatis fabricatur domum per exemplar et simulachrum, seu idaeam domus, quam idaeam intra se gerit, seu in mente sua format. Ita quia Deus est summe uolitiuus, procudit per Verbum amorem quendam sui infinite perfectum. Nihil enim potest uoluntate amari, nisi sit in intellectu conceptum. Hic autem amor procedens a Deo per Verbum est tertia Persona, quam uocamus Spiritum Sanctum. Quae procedit a Patre et Filio per uoluntatem et amorem; sicut Verbum seu Filius procedit a Patre per intellectum.

76. Id ut aliquo modo percipias, reflecte supra id, quod in nobis contingit. Quando rem aliquam attente et serio cogitamus, formamus intra nos quandam imaginem quae rem illam nobis repraesentat. Si autem res repraesentata sit aliqua persona bona et pulchra, ex imagine illius rei oritur in nobis amor, impulsus et inclinatio uitalis in rem illam cognitam et repraesentatam. Sic ergo Deus seipsum contemplans et comprehendens, producit imaginem perfectissimam suarum perfectionum; et perfectiones illae diuinae, ut repraesentatae per eiusmodi imaginem seu Verbum rapiunt diuinam uoluntatem in sui amorem, ac proinde Deus Pater mediante illo Verbo seu imagine perfectissima suae bonitatis, et simul cum illo producit amorem

159-161: cf. lib. 3, c. 4.

175: repraesentata] repraesenta Md

quendam infinitum erga bonitatem illam repraesentatam per Verbum et in Verbo. Et hic amor productus est Spiritus Sanctus et tertia Persona diuina.

§. IV

185 Cur in Deo dentur tres Personae, neque plures, neque pauciores.

77. Vnde percipies rationem, cur in Deo ponamus tres Personas, neque plures, neque pauciores. Ratio est, quia emanationes seu productiones in Diuinis accipi non possunt, nisi secundum actiones quae in agente manent; huiusmodi autem actiones in natura intellectuali et diuina non sunt nisi duae, scilicet intelligere et uelle; unde
190 productiones in Diuinis non possunt esse nisi duae, et Personae diuinae non nisi tres. Nam prima persona est omnino improducta et innascibilis, nempe Pater qui est origo prima et fons diuinarum Personarum. Pater per actionem intelligendi producit Verbum seu Filium. Pater uero et Filius per actionem amandi producunt Spiritum Sanctum. Et hic sistunt diuinae processiones seu emanationes. Quia ergo Deus est
195 substantia spiritualis infinita est Persona; quia est actu intelligens infinite, per actionem intelligendi producit Verbum; et quia est amans infinite, per actionem amandi per Verbum et simul cum Verbo producit Spiritum Sanctum; et sic sunt tres Personae diuinae.

Explicato mysterio Trinitatis, transiui ad explicandum Mysterium Incarnationis et
200 fuse illud exposui eo modo, quo illud exponit Sanctus Thomas opusculo 3, cap. 6. Cuius explicationem hic apponere decreui, ut Christi praedicator ad manum habeat dilucidam tanti mysterii expositionem; quae licet non sit proponenda rusticis Mahumetanis, si tamen inter illos sit aliquis perspicax et acutus, et repugnantiam inueniat in illo mysterio, ei potest exponi, ut ego praestiti cum Amete Solimam.

205 §. V

Quomodo exponendum sit Mysterium Incarnationis ex Sancto Thoma.

78. Cum dicimus Deum hominem fieri non existimes, Amete, hoc ita accipiendum esse, ut Deus conuertatur in hominem, sicut aer fit ignis, cum in ignem conuertitur. Immutabilis enim est Dei natura: corporea autem sunt quae inuicem conuertuntur.
210 Spiritualis autem natura in naturam corpoream non conuertitur, sed potest ei

207-357: cf. Tho. Aqu., *De Rat. Fid.*, c. 6, pp. 133-136.

aliqua- liter uniri propter efficaciam suae uirtutis, sicut anima unitur corpori; licet
humana natura ex anima constet et corpore; anima autem non corporeae, sed
spiritualis naturae sit; omnis tamen creatura spiritualis deficit a simplicitate diuina,
multo amplius, quam corporea creatura a simplicitate spiritualis naturae. Sicut ergo
215 spiritualis natura unitur corpori per efficaciam suae uirtutis, ita et Deus potest uniri
tam spiritali quam corporali; et secundum hunc modum dicimus, Deum naturae
humanae fuisse unitum. Est autem attendendum, quod unumquodque maxime
uidetur esse illud, quod inuenitur in eo esse principium. Omnia autem alia uidentur
ei, quod est principium, adhaerere et quodammodo assumi, in quantum id, quod est
220 principium, aliis utitur secundum suam dispositionem; quod quidem patet non
solum in ordinatione ciuili, in qua principes ciuitatis quasi tota ciuitas esse uidentur
et aliis utuntur secundum suam dispositionem, ut sibi adhaerentibus membris, sed
etiam in adunatione naturali. Licet enim homo naturaliter constet ex anima et
corpore, principalius tamen homo uidetur esse anima quam corpus, quod animae
225 adhaeret et quo anima utitur ad operationes animae conuenientes. Sic ergo, et in
unione Dei ad creaturam non trahitur Deitas ad humanam naturam, sed humana
natura a Deo assumitur, non quidem ut conuertatur in Deum, sed ut Deo adhaereat,
et sunt quodammodo anima et corpus sic assumpta, anima et corpus ipsius Dei, sicut
partes corporis, assumptae ab anima, sunt quodammodo ipsius animae membra. Est
230 tamen in hoc aliqua differentia attendenda. Nam anima licet sit perfectior corpore
non tamen totam perfectionem in se possidet humanae naturae. Vnde corpus sic ei
aduenit, ut ex corpore et anima compleatur una humana natura, cuius quaedam
partes sunt anima et corpus. Sed Deus ita est in natura sua perfectus, ut plenitudini
naturae ipsius nihil adiici possit; unde cum natura diuina non potest sic uniri altera
235 natura, ut ex utraque una constituatur natura communis, sic enim natura diuina pars
esset illius naturae communis, quod repugnat perfectioni diuinae naturae. Nam
omnis pars imperfecta est. Ergo Dei Verbum sic humanam naturam assumpsit quae
ex anima constat et corpore, ut tamen nec altera transiret in alteram, nec ex duabus
una natura conflaretur, sed post unionem duae naturae distinctae remanerent,
240 quantum ad proprietates naturarum. Est autem rursus considerandum quod cum
spiritualis natura corporeae uniatur per spiritua-lem uirtutem, quanto fuerit maior
uirtus spiritualis naturae, tanto perfectius et firmitus sibi naturam inferiorem
assumit. Est autem Dei uirtus infinita cui omnis creatura subiicitur et unaquaque

utitur pro suo arbitrio. Non autem eis uteretur, nisi aliquo modo per efficaciam suae
 245 uirtutis uniretur eis. Tanto autem alicui naturae perfectius unitur, quanto in ea magis
 suam uirtutem exercet. Inter omnes siquidem creaturas uirtutem suam exercet,
 quantum ad hoc quod omnibus esse largitur et ad proprias operationes mouet, et
 secundum hoc quodam communi modo in omnibus rebus dicitur esse. Sed
 specialiori quodammodo uirtutem suam exercet in mentibus sanctis, quas non
 250 solum in esse conseruat et ad operandum mouet, sicut alias creaturas, sed etiam eas
 conuertit ad se cognoscendum et amandum, unde etiam sic in sanctis mentibus
 specialiter dicitur habitare et mentes sanctae Deo plenae esse dicuntur. Quia ergo
 secundum quantitatem uirtutis quam Deus exercet in creaturam, magis et minus
 dicitur creaturae uniri, patet, quod cum efficacia diuinae uirtutis humano intellectu
 255 comprehendi non possit, sublimiori modo Deus potest creaturae uniri, quam
 intellectus humanus capere possit. Quodam ergo incomprehensibili et ineffabili
 modo, dicimus, Deum unitum esse humanae naturae in Christo, non solum per
 inhabitationem, sicut in aliis sanctis, sed quodam modo singulari, ita quod humana
 natura esset quaedam Filii Dei natura, et Filius Dei qui ab aeterno habet naturam
 260 diuinam a Patre, ex tempore per assumptionem mirabilem habeat humanam
 naturam ex genere nostro, et sic quaelibet partes humanae naturae ipsius Filii Dei
 dici possunt Deus, et quidquid agit, uel patitur quaelibet pars naturae humanae in
 Filio Dei potest attribui unigenito Dei Verbo. Vnde non inconuenienter dicimus
 animam et corpus esse Filii Dei, et oculos et manus et quod Filius Dei corporaliter
 265 uideat per oculi uisionem, et audiat per auris auditum, et sic de aliis quae partibus
 animae uel corporis conuenire possunt. Huius autem unionis admirabilis nullum
 conuenientius exemplum inueniri potest, quam unio corporis et animae rationalis.
 Est etiam non inconueniens exemplum de hoc, quod Verbum nostrum in corde
 manet absconditum et sensibile fit per assumptionem uocis et scripturae. Sed tamen
 270 haec exempla a praedicta unionis repraesentatione deficiunt, sicut et caetera
 exempla humana a rebus diuinis. Nam neque Deitas sic unitur humanae naturae, ut
 sit pars alicuius naturae; neque sic unitur humanae naturae, ut solum significetur
 per eam, sicut uerbum cordis significatur per uocem aut scripturam, sed sic ut
 ueraciter Filius Dei habeat naturam humanam et homo dicatur. Patet ergo, quod non

245: ea] eo Md | 259: et] ut Md | 265: audiat] audit Md

275 dicimus, Deum unitum esse corporeae naturae, ut sit uirtus in corpore ad modum
 materialium et corporalium uirtutum, quia nec intellectus animae corpori unitae sic
 est uirtus in corpore. Multo minus ergo Dei Verbum quod ineffabiliter et sublimiori
 modo sibi naturam humanam assumpsit. Patet etiam secundum praemissa, quod
 Filius Dei et diuinam naturam habet et humanam; unam ab aeterno, aliam ex
 280 tempore per assumptionem. Contingit autem, ab eodem plura haberi secundum
 diuersos modos in quibus tamen omnibus semper, quod est principalius habere
 dicitur; quod autem minus principale haberi. Habet enim totum multas partes, ut
 homo manus et pedes. Non autem dicimus e conuerso quod manus et pedes habeant
 hominem. Habet etiam unum subiectum multa accidentia, sicut pomum colorem et
 285 odorem non e conuerso. Habet etiam homo aliqua exteriora, sicut possessiones et
 uestes non e conuerso. In solis autem illis quae sunt partes alicuius unius essentiales,
 aliquando aliquid dicitur habere et haberi, ut anima corpus et corpus animam. Et
 similiter in quantum uir et uxor in matrimonio coniunguntur, dicitur uir habere
 uxorem et uxor uirum. Et similiter in his quae per relationem uniuntur, sicut dicimus
 290 quod pater habet filium et filius patrem. Si ergo sic uniretur Deus humanae naturae,
 sicut anima corpori, ut ex his constitueretur una natura communis, posset dici, quod
 Deus habet naturam humanam et humana natura habet Deum, sicut anima habet
 corpus et conuerso. Sed quia ex diuina et humana natura non potest constitui una
 natura, propter perfectionem diuinae, ut dictum est, et tamen in praedicta unione
 295 principalius est, quod est ex parte Dei, manifeste consequitur, quod ex parte Dei
 accipi oportet id, quod habet naturam humanam. Illud autem quod per aliquam
 naturam dicitur esse, dicitur esse suppositum, uel hypostasis naturae illius, sicut
 quod habet naturam equi, dicitur esse hypostasis uel suppositum naturae equinae.
 Et si sit natura intellectualis quae habetur talis hypostasis dicitur persona; sicut
 300 dicimus Petrum esse personam qui naturam humanam habet quae est intellectualis
 natura.

Cum ergo Filius Dei unigenitum Dei Verbum per assumptionem habeat humanam
 naturam, ut dictum est, sequitur, quod sit hypostasis, uel suppositum, uel persona
 humanae naturae. Et cum ab aeterno habeat diuinam naturam non per modum
 305 compositionis, sed simplicis identitatis dicitur etiam hypostasis, uel persona diuinae

280: contingit] contigit Md

naturae, secundum tamen quod diuina uerbis humanis exprimi possunt. Ipsum ergo unigenitum Dei Verbum est hypostasis, uel persona duarum naturarum, diuinae scilicet et humanae, in duabus naturis subsistens. Si quis autem obiiciat, quod humana natura etiam in Christo non sit accidens, sed substantia quaedam, non
310 autem uniuersalis, sed particularis quae hypostasis dicitur, uidetur consequi quod ipsa humana natura in Christo hypostasis quaedam sit praeter hypostasim Dei Verbi et sic in Christo erunt duae hypostases. Considerare debet qui sic obiicit quod non omnis substantia particularis hypostasis dicitur, sed solum illa quae ab aliquo principali non habetur. Manus enim hominis substantia est quaedam particularis
315 non tamen potest dici hypostasis, nec persona, quia habetur a principali quod est homo; alioquin in quouis homine essent tot hypostases, uel personae quot membra, uel partes. Humana ergo natura in Christo non est accidens, sed substantia, non uniuersalis, sed particularis; nec tamen hypostasis dici potest, quia assumitur a principali, scilicet a Dei Verbo. Sic ergo Christus est unus propter personae uel
320 hypostasis unitatem, nec potest dici esse duo. Sed proprie dicitur, quod habet duas naturas. Et licet diuina natura praedicetur de hypostasi Christi, quae est hypostasis Verbi Dei, quod est eius essentia, tamen humana natura non potest praedicari de eo in abstracto, sicut nec de aliquo habente humanam naturam. Sicut enim non possumus dicere, quod Petrus est humana natura, sed quod est homo, in quantum
325 habet humanam naturam, ita nec possumus dicere quod Dei Verbum est humana natura, sed quod habet humanam naturam assumptam et ex hoc dicitur homo. Vtraque ergo natura praedicatur de Verbo Dei, sed una in concreto tantum, scilicet humana, ut cum dicimus Filius Dei est homo. Diuina uero natura et in abstracto et in concreto dici potest, ut quod Verbum Dei est diuina essentia, uel natura et quod est
330 Deus.

Cum autem Deus sit habens diuinam naturam et homo sit habens humanam naturam, per haec duo nomina significantur duae naturae habitae, sed unus habens utramque. Et cum habens naturam sit hypostasis, sicut in nomine Dei intelligitur hypostasis Verbi Dei, ita in nomine hominis intelligitur Verbum Dei, secundum quod
335 attribuitur Christo. Et sic patet, quod per hoc, quod dicimus Christum Deum et hominem non dicimus eum esse duo, sed unum in duabus naturis. Quia uero ea quae conueniunt naturae attribui possunt hypostasi illius naturae; hypostasis autem tam humanae naturae quam diuinae includitur, tam in homine significante diuinam

naturam, quam in homine significante humanam, quod est eadem hypostasis habens
 340 utramque naturam, consequens est, ut tam humana, quam diuina praedicentur de
 illa hypostasi, seu secundum quod includitur in nomine significante diuinam
 naturam, seu secundum quod includitur in nomine significante humanam.
 Possumus enim dicere quod Deus Verbum Dei est conceptus et natus de Virgine
 passus, mortuus et sepultus, atribuentes hypostasi Verbi humana propter humanam
 345 naturam; et e conuerso possumus dicere, quod homo ille est unum cum Patre et
 quod est ab aeterno et quod creauit mundum propter diuinam naturam. In his ergo
 tam diuersis de Christo praedicandis distinctio inuenitur, si consideretur secundum
 quod ista de Christo dicuntur.

Quaedam enim dicuntur secundum humanam naturam, quaedam secundum
 350 diuinam. Si autem consideretur, de quo dicuntur, indistincte proferuntur, quia eadem
 est hypostasis, qua diuina et humana dicuntur; ut si dicam quod idem est homo, qui
 uidet et audit, sed non secundum idem. Videt enim secundum oculos et audit
 secundum aures. Idem etiam est pomum quod uidetur et odoratur, sed hoc quidem
 colore, illud autem odore, ratione cuius dicere possumus quod uidens audit, et
 355 audiens uidet, et uisum odoratur, et odoratum uidetur. Et similiter dicere possumus
 quod Deus nascitur de Virgine propter humanam naturam et homo ille est aeternus
 propter diuinam.

§. VI

Explicatur Mysterium Incarnationis uariis similitudinibus.

360 Varia adduxi symbola et exempla sensibilia, quibus huic Mauro emollirem
 difficultatem quam experiebatur in credendo hoc mysterio. Non quia existimarem,
 illa sufficere ad persuadendum mysterium tam arduum et superans omnem
 humanum discursum; sed ut minorem difficultatem experiretur et ut ostenderem
 non esse impossibile, ut ipse existimabat.

365 79. Primo igitur explicui hoc mysterium exemplo “insitionis”, desumpto ex
 Theodoreto Dialogo “inconfusus”. Nam si tu haberes in tuo horto nobilissimum

365-446: cf. Leo. Less., *De perf. Diu.*, lib. 12, c. 5, pp. 224-227; cf. Theod., *Eran.*, II Inconfusus, PG 83, 106-219; cf. Pse. Bas., *Hom. Chri. Gen.*, PG 31, 1459-1462; cf. Atha., *Sym. Qui.*, PG 28, 1583.

344: humana] humani Md

truncum pyri habentem unum ramum, huic trunco posses inserere alium ramum, prunum, u. g. et tunc iam eadem arbor esset pyrus et prunus, produceretque duos fructus specie diuersos, nimirum pyra et pruna. Et in eodem trunco, ueluti in eadem
 370 hypostasi et supposito existeret duplex natura, et natura pyri et natura pruni; nec propterea esset duplex arbor, sed unica cui esset connaturalis natura pyri, quia cum illa nasceretur, natura autem pruni, licet per “insitionem” appropriaretur ipsi, tamen ex se esset extranea a natura pyri. Sic ergo cogita Verbum diuinum seu Personam Filii Dei, tanquam arborem diuinam habentem ex se ramum Diuinitatis, et ferentem
 375 ex se fructus omnino diuinos; huic diuinae arbori et quasi nobilissimo trunco inseruit omnipotentia Dei ramum humanitatis. Vnde Verbum post incarnationem iam habet duplicem ramum; naturam quidem diuinam tanquam sibi connaturalem et secum identificatam; naturam humanam uero ex se quidem extraneam, quae tamen per “insitionem” incarnationis inserta est personae Filii Dei et facta est
 380 propria Filii Dei. Vnde eadem persona Filii Dei habet naturam diuinam et humanam, ac proinde est Deus et Homo. Vnde Christus est una arbor cum duplici fructu, diuino et humano; habet enim operationes Dei quia est Deus et operationes humana quia est Homo, sicut pyrus, cui inserta est prunus, habet duplicem fructum.

80. Secundo idipsum explicui exemplo “ignitionis” desumpto ex D. Basilio. Sumamus
 385 ferrum candens, uel carbonem ignitum. Nonne uides quod ignis totum ferrum penetrat, occupat et ad suam puritatem et nitorem trahit, sibique penitus adstringit et unit? Sic ergo considera quod Verbum diuinum, tanquam ignis splendissimus, totam naturam humanam Christi penetrauit et omnes eius partes sibi uniuit. Nonne uides quod illa unio ignis cum ferro est ita intima, ut uix possimus alterum ab altero
 390 discernere, cum tamen certum sit, ibi post ignitionem manere naturam ferri. Hoc ergo modo debes cogitare, unionem Verbi cum humanitate esse penitissimam et ui illius humanitatem totam esse imbutam et refulgentem igne Diuinitatis; et nihilominus manere cum distinctione a natura diuina Verbi, a qua magis illustratur et perficitur quam ferrum, uel carbo ignitus perficiatur ab igne secum penetrato. Et
 395 sicut durante unione ignis cum ferro, ferrum redditur incapax ferruginis, nigroris et frigoris, ita humanitas ratione unionis cum diuinitate est incapax peccati et erroris

367: inserere] insere Md | **377-378:** duplicem ramum (...) quidem extraneam] duplicem naturam, quasi duplicem ramum; habet quidem naturam diuinam sibi connaturalem et secum identificatam; et simul habet naturam humanam ex se quidem extraneam Md

quorum foret capax, si non esset unita Verbo diuino. Vnde humanitas Christi differt a nostra, sicut differt carbo ignitus a carbone extincto, et sicut differt ferrum candens a ferro frigido. Denique aduertere debes, quod sicut beneficio unionis inter ignem et ferrum, operatio ignis tribuitur ferro et operatio ferri tribuitur igni; dicitur enim ferrum splendere, calefacere, urere, accendere et ignis potest dici secare, diuidere, penetrare, condensari; imperfectiones tamen ferri ignem non afficiunt. Ita beneficio illius admirabilis unionis inter Verbum diuinum et humanitatem, ea quae sunt hominis tribuuntur Deo, et ea quae sunt Dei tribuuntur homini; sic tamen ut imperfectiones humanitatis non laedant diuinitatem; sicut ferrum sua nigredine non inficit ignem cui coniungitur.

81. Sed potissimum ad hoc mysterium explicandum usus sum exemplo "animationis, sicut enim anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus"; ut inquit Athanasius in symbolo. Aduerte, Amete, quanta sit distantia inter animam et carnem; anima enim est res subtilis, incorporea, simplex, uiua, mobilis, pura, intelligens, immortalis, per se subsistens; caro est crassa, multiplex, impura, sordida, torpens, sensu et ratione destituta, corruptioni obnoxia; et tamen anima ui sua, suoque contactu carnem extollit et ad se trahit, sibique substantialiter unit et unus ex utroque homo constat; et per hanc unionem caro fit spiritualis, pulchra, uiua, mobilis et bonorum animae particeps, ita ut omnis honor qui animae defertur, simul etiam deferatur carni. Rursus caro non gestat animam, sed anima carnem et haec in anima ueluti in sustentante recumbit, non autem anima in carne; unde caro ad hypostasim animae eleuata et unita uidetur. Praeterea iste homo, u. g. Petrus, simul est anima et caro, uel ut magis proprie loquar animalis et carnalis; ut animalis anima rationali est incorporeus, immortalis et ratione praeditus; ut carnalis est corporeus, moratis et ratione carens, etc. Denique quidquid operatur aut patitur caro, operatur uel patitur homo animalis; et quidquid operatur aut patitur anima, operatur uel patitur etiam homo carnalis. Ad hunc ergo modum licet quoad perfectionem inter naturam humanam et Deum sit infinita distantia; tamen potest Deus sua infinita potentia naturam humanam in infinitam celsitudinem supra omnem creaturam attollere, et ad hypostasim seu Personam Verbi (quae naturae humanae et singulis eius partibus intime praesens erat) insolubili et substantiali nexu adstringere et unire potuit, ita ut iam non illa in se et per se, sed in Verbo ueluti ramus terrenus in coelesti trunco, et ueluti corpus in regente et substantante se anima subsistere. Nec

430 idcirco Verbum mutari, sed humanitas eleuari, ad Verbum trahi et modum quendam
inexistendi Verbo accipere debuit. Sicut cum magnes attrahit et copulat sibi ferrum,
non magnes, sed ferrum mutatur; cum Angelus assumit corpus, non Angelus, sed
corpus mutationem patitur; et cum cera infunditur sigillo ipsa non sigillum mutatur.
Haec symbola adducit P. Lessius in tract. de Perfect. Diuin. ad explicandum hoc
435 mysterium et illis ego usus sum ad imprimendam aliquam notitiam huius ueritatis
illi Mauro, ne tantam difficultatem sentiret in ea credenda. Et in hoc colloquio
aliquam partem uiae transegitus; sed quia ut inquit Isai. c. 7, u. 9: *Si non credideritis,*
non intelligetis, prius debet persuaderi, mysterium aliquod esse reuelatum a Deo, ac
proinde credi debet, quam illud rationibus explicemus; quia rationes illae homini
440 habenti fidem deseruiunt ad acuendam intelligentiam; ubi autem fides non
praecedat, non sufficiunt ad persuadendum, illud mysterium esse uerum; et ideo
postquam explicui mysteria ista, aliam uiam aggressus sum, qua pergere debent, qui
infidelibus uolunt persuadere, uera esse mysteria nostrae fidei. Nam colloquium
hucusque habitum in eum finem direxi, ut huic Mahumetano ostenderem, non esse
445 impossibile Mysterium Incarnat. non autem ut rationibus persuaderem, debere ab
illo acceptari ut uerum.

438: cf. Is. 7, 9.

428: potuit] om. MD

CAPVT VNDECIMVM

Quomodo Praedicatores Euangelici persuadere debent Infidelibus uera esse
mysteria nostrae Fidei.

82. Quia mysteria nostrae Fidei sunt omnino supernaturalia et superant omnem
5 rationem et discursum naturalem, ratione naturali non potest directe ostendi eorum
ueritas. Quia quod est supra omnem rationem, ratione demonstrari non potest. Et
ideo licet possimus soluere quae contra illa obiiciuntur (quia cum impugnent
ueritatem, necesse est, ut sint fallacia argumenta, oppugnantia mysteria nostrae
fidei) tamen non debet minister Euangelicus niti rationibus ad directe probandum
10 illa esse uera: “Quae igitur fidei sunt (inquit D. Thom. 1 part. q. 32 artic. 1) non sunt
tentanda probari, nisi per auctoritates iis qui auctoritates recipiunt. Apud aliud uero
sufficit defendere non esse impossibile quod praedicat fides”. Vnde Dionys. dicit cap.
2 de Diuin. Nomin.: “Si aliquis est qui totaliter eloquiis resistit, longe erit a nostra
Phylosophia. Si autem ad ueritatem eloquiorum scilicet sacrorum respicit, hoc et nos
15 canone utimur”. Hinc S. August. lib. de Fide et symbolo cap. 9 circa finem ait: “Fides
inconcussa tenenda est, ut dicamus istam Trinitatem unum Deum; nec temere
aliquid de inuisibilibus affirmemus, tanquam scientes, sed tanquam credentes;
quoniam uideri, nisi mundo corde, non possunt”.

83. Colloquium ergo cum Amete Solimam prosequens addidi: hucusque tibi explicui
20 quomodo sine repugnantia et contradictione intelligi possit, quod Deus factus sit
homo; et quomodo Christus possit simul esse Deus et homo. Nunc uero alia uia utar,
ut tibi persuadeam, Christianae Religioni nomen dare. Et imprimis, amice Amete,
stultum est, quod tu tibi persuadeas mysteria Religionis Christianae esse falsa, quia
tu ratione et discursu tuo non potes assequi quomodo se habeant; sic enim negare
25 deberes, ut falsum omne illud quod tuo discursu non potes comprehendere. Hoc
autem est manifeste absurdum, multa enim sunt quae ratio naturalis non ualet
comprehendere. Inter Aristotelem et alios Philosophos diu acriterque disputatum
est, an continuum componatur ex punctis indiuisibilibus, an ex partibus semper
diuisibilibus in minores et minores sine termino. Et hucusque nemo Philosophorum

10-15: cf. Tho. Aqu., *Sum. The.*, prima pars, q. 32, art. 1, p. 350; cf. Pse. Dio. Are., *De Diu. Nom.*, c. 2, PG 3, 662. | **15-18:** cf. Aug. Hipp., *De Fid. Sym.*, c. 9, PL 40, 193.

24: potes] potest Md

30 hanc difficultatem omnino uincere potuit et ueritatem palam detegere. Rem illi explicui: quaestio est inter Philosophos an si Angelus diuidat hunc unguem in duas medietates, et rursus unam medietatem in alias duas, et sic deinceps, an aliquando perueniret ad punctum aliquod indiuisibile quod amplius non posset diuidi. In qua quaestione Princeps Philosophorum Aristoteles negat et multi cum illo; at Zeno cum
35 aliis affirmat. Et nemo hucusque clare ostendere potuit, quisnam eorum sit ueritatem assecutus. Rursus tu certa experientia cognoscis fluxus et refluxus maris; et tamen undenam illi proueniant ignoras.

Nos omnino uidere res a longe experimur et interposito medio opaco eas non uidere; et tamen ignoramus quomodo fiat tam mirabilis uisio in humore oculorum.
40 Experimur homines tam felicitis memoriae, ut continuata serie multa recitare ualeant, et tamen quomodo fiat illa memoratio ignoramus. Scimus ex rudi massa formari foetum in uentre feminae et tamen quomodo id fiat omnino ignoramus. Videmus ex grano uel ossiculo arborem nasci et quomodo id fiat nescimus. Experimur magnetem attrahere ferrum et quomodo attractio fiat ignoramus. Et ut alia omittam, uos Mauri
45 creditis corporum resurrectionem, et tamen discursus naturalis non assequitur, quomodo corpus conuersum in uermes, in herbas, uel in pisces (quando scilicet ab eis deuoratur) possit resurgere. Ergo stultum est dicere, Deus non est Trinum, quia ego non assequor quomodo hoc possit esse. Deus non est factus homo, quia ego non capio quomodo id fieri potuerit. Ratio stultitiae est quia ratio euidentis demonstrat
50 Deum esse infinitum et incomprehensibilem ab omni humano, imo ab omni creato intellectu. Si ergo est infinitus, poterit in se habere perfectiones aliquas quas noster intellectus solo lumine naturali nequeat assequi. Si est omnipotens, ergo potest aliquid facere quod discursus humanus non potest assequi esse possibile. Ergo stat
Mysterium Trinitatis et Incarnationis esse uera, quamuis tu non possis mente tua illa
55 capere, ergo stultum est asserere, “non ita est, quia ego non capio”.

84. Nos Christiani non credimus haec mysteria quia illa intellectu nostro comprehendimus; sed quia Deus qui nec fallere neque falli potest, illa nobis reuelauit. Deo autem loquenti credere debemus, quamuis non intelligamus quomodo esse possit id, quod ipse dicit. Certe quod tibi difficultatem ingerit,
60 difficultatem ingessit uehementem Philosophis et sapientibus, qui extra Religionem Christianam educati impossibile primo iudicabant, Deum esse Trinum et Vnum et

hominem crucifixum esse Deum. Et tamen id postea firmissime crediderunt et in defensionem horum mysteriorum libros scripserunt et multi eorum sanguinem pro hac fide profuderunt. Tales fuerunt Dionysius Areopagita qui ad fidem Christi
65 conuersus est ab Apostolo Paulo (occasionem conuersionis exposui ex Actibus Apostolorum cap. 17). Insignis iste Philosophus cum esset annos natus uiginti quinque et Heliopoli in Egypto commoraretur, mirandum illam solis Eclypsim quae tempore Passionis Domini contigit, uidit, et causam ignorans obstupuit, et postea ex Paulo cognoscens hoc prodigium accidisse in morte Iesu Christi, quem Paulus
70 Atheniensibus praedicabat, hinc motus non parum est ad amplectendam eam fidem quam Apostolus praedicabat. Et postea illam scriptis illustrauit et pro hac fide Martyr occubuit, imitatus Magistrum suum Paulum qui prius magnam blasphemiam cogitabat, quod Apostoli praedicabant, nempe, Iesum Nazarenum a Iudaeis crucifixum esse Filium Dei naturalem; postea uero a Christo miraculose conuersus
75 eius diuinitatem, mortem et resurrectionem, et reliqua Religionis Christianae mysteria in magna orbis parte praedicauit, et tandem in huius fidei defensionem martyrium passus est Romae simul cum Apostolo Petro. Talis etiam fuit conuersio Iustini Philosophi sapientissimi, qui postquam perscrutatus fuit omnes pene sectas, uerae sapientiae adipiscendae causa, tandem ad fidem Christi conuersus est eamque
80 doctissimis libris defendit, et Romae pro ea martyrium subiit anno Christi 165. Talis quoque fuit Hilarius, qui cum esset Philosophus Gentilis desiderans ueram Philosophiam inuenire, libros Philosophorum legens et in eis, quod quaerebat, non inueniens, tandem libros Sacrae Scripturae perscrutatus est et plane cognouit Scripturam Sacram Deum habere Authorem, et fidem Christi suscepit; et postea
85 Episcopus Pictauiensis creatus Fidem Catholicam, confitentem diuinitatem Iesu Christi et Trinitatem Personarum acerrime propugnauit contra Arrianos, ut constat ex eius libris de Trinitate, in quorum principio suam conuersionem scribit. Et denique plenus sanctitate et fide multis undique uirtutibus editis, ita ut et mortuos suscitauerit, migravit ad coelos anno Christi 369. Talis etiam fuit magnus Ecclesiae
90 Doctor Augustinus qui cum esset subtilissimi uir ingenii et in scientiis uersatissimus, ex conuersatione D. Ambrosii coepit errores pristinos agnoscere et tandem

64-77: cf. Act. 17.

86-87: cf. Hil., *Contra Ari.*; *De Tri.*

Catholicam Christi Fidem suscepit, omniaque illius mysteria, praesertim Trinitatem Personarum Diuinarum et Deitatem Christi contra haereticos propugnauit.

Certe omnes isti et multi alii, quod breuitatis causa praetermitto, sapientiores multo
95 erant quam tu; fueruntque post conuersionem Viri Sanctissimi et dubitari non
potest, quod maximam experti sunt difficultatem in iis mysteriis, et tamen illa
firmissime crediderunt et multi pro testificatione illorum uitam dedere; cur ergo tu
non credes quod tot tam illustres sapientia et sanctitate Viri post diligentem omnium
sectarum discussionem crediderunt? Aut cur, quaeso, illi sapientissimi Doctores
100 captiuauerunt intellectum suum ad credendum firmissime mysteria, quae non
intelligebant, nisi quia urgentissima habuerunt fundamenta, quibus persuasi sunt
Deum reuelasse mysteria haec et Authorem esse Religionis Christianae? Et inde bene
intulerunt hominem teneri credere Deo loquenti, quamuis loquatur mysteria, quae
excedunt naturalem nostrum discursum. Haec autem fundamenta te etiam mouere
105 debent, ut id credas, quod illi crediderunt.

Dic mihi, quaeso, si aliquis tuae sectae “Papaz” (sic uocant Sacerdotes et Alfaquinos)
esset uir eximiae probitatis et ueracitatis essetque sapientissimus, ita ut suspicari
prudenter non posses, eum uel ex ignorantia falli, uel ex malitia uelle fallere, tibi
asseueraret rem aliquam ualde difficilem et serio testaretur, ita se habere; nonne illi
110 affirmanti crederes? Respondit annuendo: crederem, inquit, quia ita mecum
discurrerem, hic Vir est sapientissimus et ego homo ignarus; ille multa scit quae ego
ignoro; aliunde uero est Vir probus et sanctus qui neminem decipere curat. Ergo
prudentialiter erit fidem illi tribuere. Bene dixisti: sed ex ore tuo te iudico; si homini
probo et sapienti credere debemus quae narrat, quamuis ea per nostrum discursum
115 non assequamur, cur non credemus Deo loquenti et testificanti? Hic respondit: si ego
scirem Deum esse qui loquitur libentissime crederem, quamuis essent mysteria
altissima supra meum captum. Et tunc ego: optime dixisti; sed inde conuinceris, ut
credas Christum esse Deum et in Deo non dari unam tantum personam, sed tres,
quamuis tuo discursu id capere non possis; quia ego tibi manifestissime probabo
120 Deum reuelasse haec mysteria et manifestasse mundo.

112: curat] curaret Md

85. Ad hoc probandum adduxi argumenta illa quibus libro praecedenti demonstraui Christi diuinitatem. Primo quia Christus fuit Propheta Sanctissimus et Doctor ueritatis, ut tu fateris. At manifestum est Christum de seipso dixisse se esse Filium Dei naturalem uerumque Deum; siquidem hoc ab eius ore audierunt Apostoli et toto
 125 mundo praedicaunt et persuaserunt et in testimonium huius ueritatis martyrium subierunt. Secundo, quia Christus doctrinam illam euidentibus confirmauit miraculis. Tertio, quia Apostoli per totum orbem dispersi hanc doctrinam innumeris signis confirmarunt. Quarto, quia pro illa testificanda multa centena Martyrum millia atrocissima passi sunt tormenta, cum summa constantia et magna laetitia.
 130 Quinto, quia in hac fide singulis saeculis floruerunt insignes Sancti, manifestis miraculis a Deo illustrati. Sexto, quia perfidi Iudaei qui Christum tanquam blasphemum occiderunt, a Deo deserti sunt et seuerissime usque modo puniuntur. Septimo, quia in sola Christi fide elucent notae uerae Religionis, quas supra breuiter perstrinxi et fuse in hac et praecedenti parte explicaui. Haec et similia argumenta
 135 petita a motiuis credibilitatis confeci. Ad quae obmutescebat Maurus et fatebatur se nescire respondere iis argumentis.

Sed praecipue institi primae demonstrationi quam supra confeci. Hic respondit Maurus legem Christi fuisse quidem Sanctam et a Deo datam, caeterum non durasse, nisi usque aduentum Mahumeti; sicut lex Moysis fuit Sancta et a Deo collata per
 140 Moysem, tanquam per Legatum et Nuntium Dei et tamen non durauit, nisi usque ad aduentum Christi. Aiebat ergo, has tres leges a Deo descendisse et Moysem, Christum et Mahumetum fuisse Dei prophetas et ueras leges publicasse; caeterum duas priores iam cessasse et abrogatas esse, solumque nunc in mundo esse ueram legem Mahumeti. Sed contra ego manifestissimis argumentis ostendi id nequaquam
 145 dici posse.

86. Et haec est communis persuasio Authorum Mahumetanorum qui Alcoranum exponunt. Qui dicunt huius abrogationis Legis Christianae et subrogationis Legis Mahumetanae praecessisse figuram in illis uerbis Moysis Deuteronomii 23: *Dominus*

148-149: Deuteronomii 23] *Auctor err.*, cf. Dt. 33, 2.

137: cf. lib.2, c. 1. | **146-180:** cf. Lud. Marr., *Pro. ad ref. Alc.*, pars tertia, c. 1, pp. 4-9;

124: toto] toti MD | **131:** qui] quia Md | **144-145:** Sed contra (...) dici posse] *om.* MD | **146-197:** Et haec (...) capite sequente] *om.* Md

de Synai ueniet et de Seir ortus est nobis, apparuit de monte Pharan. Et insuper
 150 affirmant id uoluisse significare Christum Dominum Matth. 20 in illa parabola de
 patrefamilias, *qui exiit primo mane conducere operarios in uineam suam.* Quam
 parabolam Mohammedus filius Ismaelis, cognomento Albocharius, in parte
 trigesima Alcoranicarum traditionum refert a Mahumeto Propheta suo ita expositam
 fuisse. “Data fuit lex cultoribus Legis (id est Pentateuchus) qui operati sunt in ea
 155 usque ad meridiem; deinde delassati sunt et acceperunt singuli denarium. Deinde
 traditum est Euangelium cultoribus Euangelii (id est Christianis) qui operati sunt in
 eo usque ad nonam; deinde delassati sunt et acceperunt singuli denarium. Tandem
 datus est nobis Alcoranum et operati estis in eo usque ad occasum solis et accepistis
 singuli binos denarios. Quamobrem dixerunt scripturales (Iudaei et Christiani). Isti
 160 minus operati sunt quam nos et plus acceperunt mercedis. Respondit Deus: Num feci
 uobis iniuriam aliquid detrahens de mercede uestra? Responderunt: Non. Dixit
 Deus: Haec est gratia mea quam dabo, cui mihi allibuerit”.

Hoc idem manifeste fatetur Mahumetus ipse in Alcorano, Capite seu Zora, et ut
 Arabes “loquuntur”, Surath 57 cuius titulus est “El hadid”, id est, “Ferrum” §. 27 his
 165 uerbis: Etiam quidem misimus Noe et Abraham, et posuimus in generatione eorum
 prophetiam et Librum; et inter eos quidam fuerunt directi, multi uero exerrauerunt.
 Horum uestigia subsequi fecimus Legatos nostros et subsequi fecimus Iesum Filium
 Mariae, et dedimus ei Euangelium et posuimus in cordibus eorum, qui secuti sunt
 eum, pietatem et misericordiam, et monasticam uitam ipsi adinuenerunt (neque
 170 praecepimus eam illis) tantum ob desiderium placendi Deo; sed non seruauerunt
 illam eo modo quo debebant. Nos autem dedimus illis, qui ex eis crediderunt
 mercedem eorum; at multi ex illis praeuaricati sunt. Et Sect. 5 Mensa. §. 50: Et
 subsequi fecimus uestigia eorum (Prophetarum) Iesum Filium Mariae,
 confirmantem Pentateuchum, qui antea traditus fuerat; et dedimus ei Euangelium in
 175 quo est directio et Lux et confirmat Pentateuchum datum ante; et est directio et
 communicatio piorum. Iudicent itaque ii, qui profitentur Euangelium id quo Deus
 reuelauit in eo; et qui non iudicauerint, iuxta id quod Deus reuelauit erunt
 praeuaricatores. Et ibidem §. 53: Vnicuique uestrum dedimus legem et normam, et

151: cf. Mt. 20, 1.

CONTINVATIO; cf. Al-Bukh., LX, 50, 126; cf. Q. 57, 26-27; 5, 46-47; 5, 53.

si uoluisset Deus, fecisset uos gentem unam; sed ut probaret uos in eo, quod dedit
180 uobis. Explicat Gelal.: “Vnicuique Vestrum, o Gentes, dedimus suam legem et uiam
claram et patentem Religionis per quam incederetis; sed propterea diuisit uos in
uarias gentes ac sectas, ut probaret uos per Leges uarias ac diuersas, ut manifesti
essent inter uos obedientes”. Alastadusita scribit in hunc locum: “Dicunt Expositores
significari per hoc omnes Religiones quae sunt inter se diuisae, quarum unicuique
185 dedit Deus Legem et uiam patentem in Religione. Sic Iudaeis dedit suam Legem in
quibus prohibuit id, quod uoluit, et concessit id, quod uoluit. Itaque Religio fuit una;
Leges autem uariae ac diuersae”. Idem fere habent Iahia, filius Salimi, Mohaumedus
Abu Abdallahus Ebn Abdallahus: “Vnicuique ex uobis posuimus Legem et normam.
Dixit Cottada: Pentateuchus fuit Lex, et Euangelium fuit Lex, et Alcoranus fuit Lex;
190 prohibuit Deus in eis id quod uoluit et concessit id quod uoluit. Et si uoluisset Deus
fecisset uos gentem unam, id est, unius Legis Religionem”. Quibus uerbis manifeste
ostendunt hi Authores, Iudaicam, Christianam et Mahumetanam fuisse eandem,
habuisse tantum diuersas Leges, omnes tamen bonas et sanctas, utpote traditas a
Deo.

195 Sed contra euasionem illius Mauri, cum quo colloquebar ualide insurrexi, et
manifestis argumentis conuici esse apertum mendacium, quod Deus miserit
Alcoranum Mahumeto et quod post legem Christi successerit Lex Mahumetana, sicut
Lex noua successit ueteri. Idque constabit capite sequenti.

180-194: cf. Lud. Marr., *Pro. ad ref. Alc.*, pars tertia.

CAPVT DVODECIMVM

Demonstratur legem Mahumeti non successisse legi Christi, sicut lex Christi successit legi Moysis. Vbi exponitur quomodo lex Christi non sit opposita legi Moysis, sed eius adimpletio et perfectio; et conuincuntur Iudaei contententes,
 5 Sacramentum Circumcisionis et caeremonialia legis antiquae debere in aeternum durare, quia sunt a Deo instituta.

87. Quod autem Alcoranum non sit datum a Deo, nec ipsum habeat authorem, euincitur manifeste; quia Alcoranum continet doctrinam contrariam Euangelio, et aperte negat quod Euangelium clare docet, nempe Christum mortuum esse et
 10 resurrexisse, Christum esse Deum et dari in Deo Trinitatem Personarum, et manifestum est mendacium quod Mahumetus pronunciat in quinto capitulo Alcorani, dicens: Hic liber, uidelicet Alcoranum, nec mendacium aliquod, neque aliquid praeteritis Prophetis contrarium nuntiat. Nam mors Christi eiusque
 15 Resurrectio erat praenuntiata a Daniele, a Dauide et aliis Prophetis, ut infra ostendam manifeste, et ab omnibus Euangelistis uniformiter docetur. Vnde Alcoranum hoc negans euidenter opponitur Prophetis et Euangelio, ac proinde non est liber a Deo missus, sed a diabolo inuentus et a Mahumeto confictus ad seducendum.

Vnde contra euasionem Mauri insurgens, illi euidenter ostendi, legem Mahumeti non
 20 posse esse a Deo, quia cum certum sit legem Moysis et legem Christi a Deo descendisse, ut ipsi Mauri confitentur; necesse est, ut lex Mahumeti non descenderit a Deo, quia Deus sibi contradicere non potest, et per unum Prophetam nequit prius reuelare unum mysterium et per alium postea reuelare oppositum. Deus autem per Prophetas antiquos reuelauit Christum moriturum et resurrecturum. Mahumetus
 25 autem aperte in Alcorano negat Christum mortuum esse ac proinde negat etiam resurrectionem, quia resurrectio mortem supponit. Rursus Christus manifeste docuit se esse Filium Vnigenitum Dei uerumque Deum; et docuit in Deo dari tres

12-13: cf. Q. 41, 42-43. | **19-26:** cf. Q. 2, 87; 4, 157.

7-8: Quod autem (...) Alcoranum continet] Illa euasio Mauri, cum quo colloquebar fundamentum habet in Alcorano, in quo Mahumetus frequenter docet et asserit: Quod Deus sublimis et benedictus missit Moysi testamentum, id est scripturam ueteris Testamenti et legis Mesaicae; Dauidi autem Psalterium, Iesu uero Filio Mariae Euangelium, sibi autem Alcoranum. Verum, manifestum esse mendacium, quod Deus miserit Alcoranum Mahumeto inde conuincitur. Quia Alcoranum continet Md

personas, idque scribunt Euangelistae et Apostoli omnes id mundo persuaserunt. Nam dum in orbem terrarum profecturi essent, ne ulla ex parte, aliqua uel apparens
 30 inter eos in annunciatione Euangelii diuersitas esset, communi consilio quosdam Fidei Canones, quibus uniuersam Christianam fidem perstringentes stabilirent constituerunt; quos proprio nomine Dei Ecclesia SYMBOLVM APOSTOLORVM dicere consuevit, uel quia singuli ad illud perficiendum attulerint suam symbolam, uel quoniam qui uere Christiani essent, eo symbolo uelut tessera militari, aut indicio
 35 dato, ab iis, qui falso Christum praedicarent, dignoscerentur, ut docet Ruffinus D. Hieronymi coetaneus in praefatione expositionis symboli.

88. Ex his clare cognoscere potes, Amete, Mahumetum non fuisse Dei Prophetam, sed seductorem. Ad haec Maurus, ne cogeretur fateri, uel Christum eiusque Euangelistas et Apostolos falsam doctrinam praedicasse, uel Mahumetum non fuisse
 40 uerum Dei Prophetam, respondit, Euangelium prout ex ore Christi manauit atque ab eius Apostolis et Euangelistis descriptum est, absque falsitatis commixtione uerum esse; caeterum a posteris Christianis infectum et falsificatum esse in multis, nimirum in illis omnibus, in quibus discordat ab Alcorano. Et haec est communis solutio ad quam recurrunt Mahumetani, quando fit argumentum contra ipsos ex libris
 45 Prophetarum et Euangelistarum quos ipsi ut libros Dei uenerantur. Et sumitur ex Alcorano Azora 12. Videns enim Mahumetus doctrinam suam esse contrariam Euangelio, quod ipse saepe laudauerat, ne uideretur sibi contradicere, dixit, Euangelia esse corrupta et adulterata a Christianis, et se solum in suo Alcorano habere puram et incorruptam doctrinam Christi et Prophetarum qui ante ipsum
 50 praecesserunt. Hanc Mauri euasionem ita praeclusi, tamque patenter de falsitate conuici, ut obmutesceret et quid opponeret non haberet. Et infra seorsim adducam argumenta quibus Christi praedicator possit hanc Mahumetanorum fabulam aperte confutare. Ad colloquium autem rediens haec addidi.

89. Lex Moysis sancta fuit et a Deo data. Caeterum in illa nihil continetur, quod non
 55 concordet Euangelio; neque existimes, Amete, legem Christi esse contrariam legi Moysis; Christus enim ipse dixit se non uenisse soluere, sed adimplere legem Moysis:

32-36: cf. Ruf. Aqu., *Com. Sym. Apo.*, PL 21, 338. | **45-46:** cf. Q. 5, 46-48; 5, 65-67.

31: perstringentes] praestringentes Md | **33:** suam symbolam] suum symbolum Md | **53:** haec] *om.* Md | **55:** neque] non Md

Nolite putare, quoniam ueni soluere legem aut Prophetas, non ueni soluere, sed adimplere. Amen quippe dico uobis, donec transeat Coelum et terra, iota unum aut unus apex non praeteribit a lege, donec omnia fiant. Matth. 5, u. 17 et 18. Si me

60 interrogaueris, quomodo Christus dicat se non uenisse, ut legem solueret, sed adimpleret cum reipsa soluerit et abrogauerit, et post Christi aduentum cessauerit lex Moysis? Respondeo tibi; uerissimum esse quod Christus non uenit, ut legem solueret, sed adimpleret. Primo, quia quamdiu lex uigere debuit, ipse eam diligentissime obseruauit (quamuis ad eius obseruationem non teneretur, quia erat
65 Deus) et ut Apostoli obseruarent, curam habuit; et ideo ipse et Apostoli circumcisi sunt et ascendebant quotannis ad Templum ad diem Festum. Secundo dicitur non soluisse, sed adimpluisse, quia bene interpretando perfecit. Tertio legem impleuit, quia gratiam, per quam impleri posset, nobis attulit, ut enim inquit Euangelista Ioannes cap. 1, u. 17: *Lex per Moysem data est, gratia autem per Iesum Christum facta*
70 *est*, et ideo, ut ait Augustinus, prius iubebat, sed non iuuabat. Post Christi aduentum et iubet et iuuat. Quarto, quia quae in lege promissa erant, exhibuit, quae caeremoniis et figuris adumbrata, repraesentauit.

90. Itaque cum in lege et Prophetis quatuor essent partes, nempe promissa et uaticinia, praecepta Decalogi, caeremonialia atque iudicialia, Christus omnia
75 compleuit; promissa et uaticinia compleuit, exhibendo quae promissa et praedicta erant; praecepta moralia Decalogi compleuit, melius interpretando et falsas expositiones Scribarum et Pharisaeorum reiiciendo; compleuit caeremonialia, exhibendo illa quae per caeremonias repraesentabantur, et adducendo ueritatem illarum figurarum et corpus illius umbrae, ut pro Circumcisione carnis, Baptismum
80 et Circumcisionem cordis, et pro sacrificiis animalium et auium Sacrificium sui Corporis in Cruce offerendum; et pro sacrificiis et oblationibus panum et farinae, sacrificium incruentum Corporis et Sanguinis sui in Eucharistia; denique compleuit iudicialia, quia praemia et supplicia, corporea et temporalia, quae lex Moysis

57-59: Mt. 5, 17-18. | 69-70: cf. Io. 1, 17.

70: cf. Aug. Hipp., *In Io. Eua.*, tract. 3, PL 35, 1401.

60: dicat] dicit Md | 68: gratiam] gratia Md | 75: exhibendo] exhibendo Md

promittebat, uel comminabatur populo illi rudi et carnali, Christus in spiritualia et
85 aeterna commutauit.

91. Quare legem illam antiquam Christus abrogauit non soluendo, sed adimplendo;
non uiolando, sed perficiendo; sicut pictor (ut Theophil. ait) inchoatae et extremis
tantum lineamentis adumbratae imagini, dum ultimam apponit manum et colores
adhibet, priorem imaginem abolet et nouam inducit; abolet autem non soluendo,
90 sed absoluendo; non delendo, sed perficiendo.

Vnde lex Moysis et lex Christi non comparantur inter se, tanquam duae leges specie
diuersae et inter se oppositae. Sed tanquam duae leges respicientes eundem finem,
quarum altera imperfecte, altera perfecte illum finem attingit. Vel potius tanquam
una et eadem lex secundum statum perfectum et imperfectum; non differunt illae
95 duae leges, sicut differunt homo et brutum; sed sicut differt homo, dum est uir, a
seipso, dum est puer. Lex antiqua data est per Moysem a Deo Populo Israelitico, sicut
puero; lex Euangelica data est generi humano a Deo per Christum Filium suum, sicut
uiro. Genus humanum sub lege ueteri erat in statu pueritiae; sub lege autem noua
est sub statu uirilitatis et perfectionis; ut enim inquit S. Thomas 1 2 quaest. 91 art. 5
100 ad 1: "Sicut Paterfamilias in domo alia mandata proponit pueris et alia adultis; ita
etiam unus Deus in suo regno aliam legem dedit hominibus adhuc imperfectis
existentibus et aliam perfectiorem iam manuductis per priorem legem ad maiorem
capacitatem diuinorum".

92. Itaque lex potest considerari secundum finem ad quem ordinat homines et
105 secundum propinquitatem ad finem, uel distantiam ab illo. Si primo modo
consideretur: "Lex noua non est alia a lege ueteri (inquit S. Thom. 1 2 quaest. 97 art.
1). Quia utriusque est idem finis, scilicet ut homines subdantur Deo; est autem unus
Deus et noui et ueteri Testamenti secundum illud Rom. 3, *unus Deus est, qui iustificat
circumcisionem ex fide et praeputium per fidem*". Si autem consideretur secundo
110 modo: "Lex noua est alia a ueteri, quia *lex* uetus est quasi *Paedagogus* puerorum, ut

108-112: cf. Rm. 3, 30; cf. Gal. 3, 24; cf. Col. 3, 14.

87-88: Theophilus] *Nl.* | **100-103:** cf. Tho. Aqu., *Sum. The.*, prima secundae pars, q. 91, art. 5, p. 157. |
106-112: quaest. 97] *Auctor err.*, cf. Tho. Aqu., *Sum. The.*, prima secundae pars, q. 107, art. 1, pp. 278-279.

Apostolus dicit ad Galatas 3, lex autem noua est lex *perfectionis*, quia est lex *charitatis*, de qua Apostolus dicit Coloss. 3, *quod est uinculum perfectionis*".

Quare lex noua comparatur ad ueterem, sicut perfectum ad imperfectum; et quia omne perfectum adimplet id, quod imperfecto deest, ideo lex noua adimplet ueterem
 115 in quantum supplet illud quod legi ueteri deerat, ut docet ibidem art. 2 idem S. Doctor. Quamuis autem aliqua dederit praecepta Deus hominibus in illo statu legis ueteris, quae cessarunt adueniente et promulgata lege noua, quia illa erant conuenientia pro illo statu, et non erant conuenientia pro statu legis nouae; tamen non reuelauit Deus de seipso aliquid in lege ueteri quod negauerit in noua; in lege
 120 ueteri sub umbris et figuris significauit Trinitatem personarum, licet non proposuerit expresse hoc mysterium illi populo rudi, ne sumeret inde occasionem existimandi esse tres Deos; manifestationem huius mysterii reseruauit tempori legis nouae in quo misit Vnigenitum suum in mundum, ut ipse qui est in sinu Patris enarraret. Bene quidem potest Deus in uno tempore reuelare et manifestare aliquod
 125 mysterium, quod in alio non reuelauit. Nequit tamen illud ipsum, quod prius de seipso affirmauit, postea negare. Vt constat ex prima nostra demonstratione pag. 57.

Creauit Deus primum hominem in gratia et iustitia originaria ad finem supernaturalem uisionis beatificae, amoris et gaudii inde resultantium, eo pacto et
 130 conditione, ut si obseruaret praeceptum non edendi fructus arboris scientiae boni et mali, conseruaret sibi et deriuaret in posterum eam gratiam et iustitiam. Si autem peccaret eam amitteret sibi et posteris, omnesque manerent sub captiuitate peccati et potestate diaboli. Peccauit Adamus et totam posterorum massam corripuit, infecitque peccato, et subiecit se et omnes suos posterum captiuitati diaboli. Deus
 135 autem summe bonus et misericors decreuit, Filium suum Vnigenitum in hunc mundum mittere, ut indutus carne diabolum uinceret et captiuos eriperet de eius tyrannica potestate. Decreuit autem differre huius mysterii executionem per multa saecula propter rationes, quas expendit D. Thom. 4 contra gent. cap. 55 num. 9 et 3 part. quaest. 1 art. 5. Praestituit tamen tempus conuenientius ad tanti mysterii

113-115: cf. Tho. Aqu., *Sum. The.*, prima secundae pars, q. 107, art. 2, p. 280. | **126-127:** cf. lib.2, c. 1. | **138-139:** cf. Tho. Aqu., *Cont. Gent.*, lib. 4, c. 55, pp. 178-183; *Sum. The.*, tertia pars, q. 1, art. 5, pp. 18-19.

113: ad²] et Md | **138:** saecula] soecula Md

140 dispensationem. Vt autem pararet sibi populum in quo erat nasciturus, apparuit
 Abrahae illumque elegit in patrem credentium, et Abrahae posteros multiplicauit, ut
 ex illis constitueret Synagogam; filios Israel in signis et portentis eduxit de Aegypto.
 Promisit aduentum Messiae et Saluatoris per Prophetas, dedit legem populo Israel,
 eique dedit praecepta moralia quae semper erant permansura, scribens in tabulis
 145 lapideis decem praecepta Decalogi, quae in prima creatione impresserat tabulis
 cordis, quia uidelicet illa erant pene oblitterata ex multitudine peccatorum quae
 mentem obcaecabant. Dedit etiam praecepta quaedam caeremonialia de sacrificiis
 et oblationibus, quae adumbrabant et repraesentabant sacrificium mortis et
 Passionis Christi; dedit etiam praecepta iudicialia, quasi propria illius populi, ut
 150 illum separaret a consortio Gentilium, ne ex illorum contubernio et communicatione
 inciderent in peccata foedissima, quibus idololatrae contaminabantur. Vt autem
 reciperent Messiam, quando ueniret, praenuntiauit per Patriarchas et Prophetas
 tempus et locum, ubi et quando erat nasciturus; et mores eius miracula, Discipulos
 et mortem praesignauit, sub uelis tamen et figuris, ut fides locum haberet. Tota
 155 autem illa lex antiqua erat imperfecta, eiusque finis erat, disponere homines ad
 suscipiendum Messiam uenturum et legem perfectam ab eo promulgandam.

93. Quod egregie explicat S. Thom. 4 contra gent. cap. 55 num. 9: “Quia hoc requirit
 conditio humanae naturae, ut non statim ad perfectum ducatur, sed manuducatur
 per imperfecta, ut ad perfectionem perueniat; quod et in instructione puerorum
 160 uidemus, qui primo de minimis instruuntur. Nam a principio perfecta capere non
 ualent; similiter etiam, si alicui multitudini aliqua inaudita proponerentur et magna
 non statim caperent, nisi ad ea assuescerent; sic igitur conueniens fuit a principio,
 ut humanum genus instrueretur de iis, quae pertinent ad suam salutem per aliqua
 leuia et minora documenta per Patriarchas et Prophetas; et tandem in
 165 consummatione temporum perfecta doctrina Christi proponeretur in terris,
 secundum quod Apostolus dicit ad Galat. 4: *At ubi uenit plenitudo temporis, misit
 Deus Filium suum in terris*; et ibidem dicitur: *Quod lex paedagogus noster fuit in
 Christo, sed iam non sumus sub paedagogo*. Et sicut ad aduentum magni regis oportet

166-168: cf. Gal. 4, 4; 3, 24-25.

157-173: cf. Tho. Aqu., *Cont. Gent.*, lib. 4, c. 55, p. 180.

153: erat nasciturus] eranasciturus Md | **157:** 4 contra] et contra Md

aliquos nuntios praecedere, ut praeparentur subditi ad eum reuerentius
 170 suscipiendum; ita oportuit, aduentum Dei in terras multa praecedere quibus
 homines essent parati ad Deum incarnatum suscipiendum; quod quidem factum est,
 dum per praecedentia promissa et documenta hominum mentes dispositae sunt, ut
 facilius ei crederent, qui antea praenuntiatus erat et desiderantius susciperetur
 propter priora promissa”.

175 94. Posquam autem Christus uenit, debuit cessare lex uetus quoad praecepta
 caeremonialia et iudicialia, et quod Sacramenta quae habebat lex illa; quia lex quoad
 illas ceremonias et leges municipales, separantes Iudaeos a Gentilibus, debuit
 cessare, quando uenit Christus qui in illis praefigurabatur, et qui ueniebat ad
 saluandos omnes homines et congregandam unam Ecclesiam ex Iudaeis et
 180 Gentilibus, iuxta illud Pauli ad Ephes. 2, uers. 14: *Qui fecit utraque unum*. Et cum
 omnia Sacramenta ex Passione Christi efficaciam habeant, sane Sacramenta quae
 praecesserunt Incarnationem Christi, talia esse debuerunt, ut significarent et
 quodammodo repromitterent salutem futuram ex Christi Passione; unde cessare
 debuerunt, postquam Christus redemptionem generis humani sua morte
 185 consummauit. Et debuerunt illis succedere Sacramenta quae hominibus reipsa
 salutem exhiberent ob meritum passionis iam praesentis. Et hinc confutatur error
 Iudaeorum, qui credunt Sacramenta legalia propter hoc quod a Deo sunt instituta in
 perpetuum esse seruanda; cum Deus non poeniteat, neque mutetur. Confutatur,
 inquam, quia ut optime inquit D. Thom. 4 contra gent. c. 57: “Absque aliqua
 190 mutatione, uel poenitentia disponentis fit, quod diuersa disponat secundum
 congruentiam temporum diuersorum, sicut paterfamilias alia praecepta tradit filio
 paruulo et alia iam adulto; sic et Deus congruenter alia Sacramenta et praecepta ante
 Incarnationem tradidit, ad significandum futura, alia post Incarnationem ad
 exhibendum praesentia et memorandum praeterita”. Quare post Passionem Christi
 195 cessare debuit circumcisio, quia haec instituta fuit signum fidei Abrahae; fides autem
 Abrahae fuit commendata in hoc quod credidit diuinae promissioni de futuro
 semine, in quo benedicerentur omnes gentes, id est de futuro Christo et ideo

180: cf. Eph. 2, 14.

189-194: Tho. Aqu., *Cont. Gent.*, lib. 4, c. 57, p. 191. | 196-202: cf. Tho. Aqu., *Sum. The.*, prima secundae
 pars, q. 103, art. 3, p. 255.

quamdiu hoc erat futurum, oportebat protestari fidem Abrahae in circumcisione; sed postquam hoc iam est perfectum, oportet idem alio signo declarari, scilicet

200 Baptismo qui in hoc circumcisioni succedit, secundum illud Apostoli ad Colossens. 2: *Circumcisi estis, circumcisione non manu facta in expoliatione corporis carnis, sed in circumcisione Christi, consepulti in Baptismo*. Ita D. Thomas 1 2 quaest. 103 art. 3 ad 4. Audiamus etiam D. August. tom. 1 lib. de Vera Relig. cap. 17 egregie explicantem quo pacto lex noua ueteri non opponatur, sed utraque a Deo sit. “Quisquis autem

205 (inquit) ideo negat utrumque testamentum ab uno Deo esse posse, quia non eisdem Sacramentis tenetur populus noster, quibus Iudaei tenebantur, uel adhuc tenentur; potest dicere, non posse fieri, ut unus paterfamilias iustissimus aliud imperet eis quibus seruitutem duriores utilem iudicat; alius eis, quos in filiorum gradum adoptare dignatur. Si autem praecepta uitae mouent quod in ueteri lege minora sunt,

210 in Euangelio maiora et ideo putatur non ad eundem Deum utraque pertinere; potest, qui hoc putat, perturbari, si unus medicus alia per ministros suos imbecillioribus, alia per semetipsum ualentioribus praecipiat ad reparandum, uel obtinendum salutem. Vt enim ars medicinae, cum eadem maneat, ne ullo pacto ipsa mutetur, mutat tamen praecepta languentibus, quia mutabilis est nostra ualetudo; ita diuina

215 prouidentia cum sit ipsa omnino incommutabilis, mutabili tamen creaturae uarie subuenit et pro diuersitate morborum aliis alia iubet, aut uetat, ut a uitio, unde mors incipit et ab ipsa morte ad naturam suam et essentiam ea, quae deficiunt, id est ad nihilum tendunt, reducat et firmet”.

201-202: cf. Col. 2, 11-12.

204-218: Aug. Hipp., *De Ver. Rel.*, lib. 1, c. 17, PL 34, 136.

CAPVT DECIMVM TERTIVM

Demonstratur legem Christi non potuisse abrogari per legem Mahumeti, quamuis
lex Moysis sit abrogata per legem Christi.

95. His sic explicatis ad Maurum conuersus, nonne uides, inquam, Amete, quomodo
5 inter se bene cohaereant, quod Deus sit Author legis Mosaicae et legis Christi? At
minime cohaeret quod sit Author legis Christi et simul Author legis Mahumeti: nam
Deus nequit mentiri, neque quod semel reuelauit, potest falsificare. At per Christum
docuit homines Deum esse Trinum in personis, ipsumque Christum esse Filium
10 suum Vnigenitum quem in hunc mundum misit ad saluandum genus humanum per
mortem et Passionem suam; mundoque per Apostolos persuasit, hominem
crucifixum esse Deum et tertia die resurrexisse et Corpus suum et Sanguinem
hominibus reliquisse in Sacramento Altaris; Baptismum esse necessarium ad
salutem, circumcisionem autem iam cessasse. Cum ergo Mahumetus haec omnia
neget, euidenter conuincitur, eum non fuisse Dei Prophetam, sed seductorem qui
15 honesto Religionis titulo imperium usurpauit.

Clarissimeque hoc perspicere potes: nam quia, postquam Deus dedit legem populo
per Moysem, daturus erat legem perfectam per Christum, in lege ueteri per
Patriarchas et Prophetas promisit Christum, illiusque aduentum praenuntiauit et
praedixit omnia, quae futura erant tempore legis nouae. Si ergo Deus missurus erat
20 in mundum perfectissimum Legislatorem maximumque Prophetarum, qualem uos
Mahumetum fuisse creditis, illius aduentum praenuntiauisset in lege Moysis et in
lege Christi, ut scilicet mundus eum, tanquam Dei Prophetam susciperet et legem ab
eo promulgatam ad salutem necessariam amplecteretur. At manifestissimum est,
nec Deum in ueteri Testamento, nec in nouo promisisse Mahumetum, nec in illo
25 fuisse a Christo praenuntiatum, nisi sub generali ratione falsorum Prophetarum,
cum dixit Matth. 24, u. 11: *Multi Pseudo-Prophetae surgent et seducent multos*. Ergo
certum est Mahumetum non fuisse Dei prophetam, nec legem dedisse, ut uerum Dei
ministrum.

26: Mt. 24, 11.

16-17: populo per Moysem, daturus erat legem] *om.* MD

96. Sed miseri Mahumetani meridiana in luce caligant et credunt illum fuisse
 30 praenuntiatum a Moyse et Christo; caeterum Iudaeos et Christianos in odium
 Mahumeti deleuisse ea quae in scripturis de eo erant praenuntiata; idque credunt,
 quia Mahumetus ipse in Alcorano ad praeoccupandam hanc obiectionem testatur,
 mentionem fieri de eo in ueteri et nouo Testamento. Siquidem Zora 60 affirmat
 Dominum nostrum Iesum Christum eum praenuntiasse et in Euangelio suo haec
 35 uerba posuisse: Amen amen dico uobis, quod post me uenturus est Apostolus Dei
 qui uocabitur Mahumed, seu Mahumetus. Refert autem Theatrum uitae humanae
 tom. 1 fol. 559 esse opinionem apud Mahumetanos, in cap. 14 Ioan. u. 16 ubi nos
 legimus: *Ego rogabo Patrem et alium paraclytum dabit uobis*, antea loco paraclyti legi
 Mahumed, quasi Christus dixisset: Ego rogabo Patrem et Mahumetum dabit uobis.
- 40 97. Verum hoc esse insigne mendacium, facile euincitur, quia eadem Euangelia quae
 in Ecclesia leguntur fuerunt in Ecclesia Christi ante aduentum Mahumeti, ut constat
 ex expositionibus Sanctorum Patrum Hieron., Ambr., Basilii, Nazianzeni, Athanasii,
 Chrysostomi, Augustini et Gregorii, qui ante Mahumetum floruerunt. Nam hic
 postremus mortuus est anno Christi 604, Mahumetes uero anno 631, reliqui autem
 45 multo ante floruerunt. In iis enim expositionibus, nec apud ullum scriptorem, nec in
 aliquo exemplari, uel uersione Euangeliorum mentio ulla facta est Mahumeti;
 certum est autem non potuisse Christianos, uel Iudaeos in odium Mahumeti
 corrumpere scripturas, antequam Mahumetus in mundum uenisset. Deinde cum
 Moyses Deuteronomii 4 seuerissime prohibuerit, aliquid addere uel detrahare Sacris
 50 Scripturis dicens: *Non adiicietis ad uerbum, quod ego praecipio uobis, neque auferetis*
ab eo. Et cum Ioannes Apocal. 22 idipsum prohibens, dicat: *Si quis apposuerit ad haec,*
apponat Deus super eum plagas scriptas in libro isto et auferat eum de libro uitae; quis
 nisi stultus credat, Iudaeos uel Christianos uoluisse a sacris litteris abradere nomen
 Prophetae quem Deus illis promitteret, praesertim antequam cognoscerent, qualis
 55 futurus esset. Idque amplius constabit ex dicendis infra, quando probabimus,
 scripturas non esse corruptas. Constatque manifeste easdem extare nunc ueteris

38: cf. Io. 14, 16. | 50-52: cf. Dt. 4, 2; cf. Apc. 22, 18-19.

35-36: cf. Q. 61, 6. | 36-37: fol. 559] *Auctor err.*, cf. Lau. Bey., *Mag. The. Vit.*, t. I, Astutia, p. 595.

33: Zora] Azora Md | 55: probabimus] probemus Md

Testamenti ersiones quae extiterunt tempore Christi et ante eius aduentum, in quibus nulla mentio Mahumeti fit.

Estque manifestum, Paraclytum, quem Christus promisit Ioannis 14 non esse
 60 Mahumetum, nam aduentus illius Paraclyti promittitur futurus intra paucos dies
 Actor. 1, u. 15: *Non post multos hos dies*; Mahumetus autem uenit post sexcentos
 annos. Secundo, quia illum Paraclytum promittit Christus Apostolis, ut eos
 instrueret: *Ille uos docebit et suggeret uobis omnia, quaecumque dixerō uobis*, Ioann.
 14, 26. Mahumetus autem Apostolos non docuit. Tertio, quia Christus dixit illum
 65 Paraclytum esse inuisibilem: *Quem mundus non potest accipere, quia non uidet eum,
 nec scit eum*.

98. Alio etiam argumento euidenti probaui illi Mauro, legem Mahumeti non esse
 datam a Deo post legem Christi, sicut lex Christi fuit data post legem Moysis. Quia si
 res ita se haberet, lex Mahumeti esset perfectior lege Christi et lex Christi foret
 70 dispositio ad legem Mahumeti, sicut lex Moysis fuit dispositio ad legem Christi; Deus
 enim in instructione generis humani procedit ab imperfecto ad perfectum, ut supra
 explicuimus cum S. Thom. At hoc est manifeste falsum; quia Christus in Euangelio
 docuit altissimam uitae sanctitatem quam posuit in ardenti et perfecta Dei
 dilectione; et ad eam assequendam altissima dedit consilia, contemnendi diuitias,
 75 honores et delectationes carnales, abnegandi seipsum, sumendi Crucem suam,
 diligendi inimicos, tolerandi iniurias et exercendi perfectissima omnium uirtutum
 opera, patientiam, humilitatem, continentiam, temperantiam, etc. Et omnium
 uirtutum se exhibuit exemplar perfectissimum. Hanc autem perfectionem lex
 Mahumeti non praecipit, nec consulit. Immo in Alcorano docet ut fideles reddant
 80 malum pro malo et easdem iniurias, molestias atque laesiones inferant aliis, quas ab
 illis patiuntur; et carnis delectationibus laxat habenas, tantumque abest, ut
 uirginitatem, uel castitatem consulat, ut eius obseruationem censeat impossibilem;
 sic enim in Alcorano ait: Nocturnos coitus cum mulieribus permittit nobis Deus,
 sciens nobis huius rei abstinentiam, tum difficilem, tum impossibilem esse. Ipsique
 85 Mahumetani dicunt nimis arctam et spiritualem esse legem Christi; proptereaque

59: cf. Io. 14, 16. | 61: u. 15] *Auctor err.*, cf. Act. 1, 5. | 63-66: cf. Io. 14, 26; 14, 17.

71-72: cf. lib. 3, c. 12. | 79-81: cf. Q. 2, 178; 5, 45. | 83-88 cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 5, art. 9, p. 488; cf. Q. 2, 187; cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 5, art. 8, p. 484; cf. Q. 2, 286.

sapienter egisse Altissimum, mittendo Mahumetum Regnis Arabum cum lege laxa ac facili. Ipseque Mahumetus in Alcorano inquit: Deus nequaquam difficilia, seu ardua requirit a nobis. Et saepe dicebat, se missum fuisse a Deo, ut legem Christi quae nimis rigida erat, temperaret et per mitiora praecepta homines duceret in Paradisum.

90 Ipsaque impura Mahumeti uita euidenter probat illum non fuisse Dei Prophetam; quod late in hoc colloquio huic Mauro exposui et infra seorsim proponam.

99. Denique illam Mauri euasionem manifeste confutauit, quia si lex Mahumeti comparatur ad legem Christi, sicut lex Christi comparatur ad legem Moysis, sequitur, legem Christi post aduentum Mahumeti abrogatam iam esse, sicut abrogata fuit lex
 95 Moysis post aduentum Christi; ac proinde iam homines in illa non saluari, sicut post aduentum Christi non saluantur in lege Moysis. At hoc esse euidenter falsum constat primo: quia post aduentum Mahumeti floruerunt singulis saeculis in Ecclesia Christi multae feminae et uiri sanctitate insignes, et gloria miraculorum illustres; Deus autem sectatores falsarum sectarum miraculis et signis non illustrat. Et ideo in
 100 Synagoga, postquam Christus uenit, nullus extitit Propheta, nullus homo qui gloria miraculorum claruerit, cum tamen ante aduentum Christi tot miracula et prodigia operatus fuerit Dominus per Moysem, per Iosue, per Eliam, per Elisaeum, aliosque Viros Sanctos; et ratio est, quia postquam Christum occiderunt et eius Apostolos persecuti sunt, ablata sunt eius omnia supernaturalia beneficia et priuilegia
 105 consueta, gratia prophetiae, efficacia miraculorum; reprobataque sunt a Deo eorum Sacrificia, quod hoc argumento probat Chrysostomus, nam Deus in lege illa praecipiebat, ne sibi offerrentur sacrificia extra Templum Hierosolymitanum. Ergo cum templum illud destruxerit Deus in uindictam occisionis Christi, utens tanquam instrumento Imperatoribus Tito et Vespasiano, signum est, iam sacrificia illa
 110 reprobasse. Quod hoc simili explicat, nam si aegrotus enixe a Medico postulasset facultatem bibendi uinum eamque concessisset Medicus eo pacto et conditione, ut non biberet nisi per talem scyphum, quem ipsi assignasset, et postea uas illud Medicus ipse infringeret, planum est, quod Medicus hoc facto protestaretur, se nolle, ut aegrotus uinum gustaret. Hoc ergo pacto dicimus iam Deo non placere sacrificia
 115 et uictimas Hebraeorum, quia destruxit Templum in quo unice licebat illi populo sacrificia Deo offerre. Abstulit ergo Deus ab illo populo Charismata supernaturalia

104-110: cf. Io. Chrys., *Ora. ad. Iud.*, oratio V, PG 48, 883-904.

et eius sacrificia reprobatur; omnemque illam excellentiam uaticiniorum, miraculorum, priuilegiorum et Diuinorum Charismatum transtulit in Apostolos et in Christi Ecclesiam in qua semper floruerunt et nunc florent; quod signum
 120 manifestum est Deum Ecclesiam Christi diligere ut Sponsam et uelle eo modo coli, quo illa a Christo et Apostolis edocta praescribit. Alio deinde sensibili et manifesto argumento hoc ipsum comprobatur, quia Deus statim post peccatum primorum parentum Christum promisit, qui diabolum uinceret, ut deducunt communiter Patres ex uerbis illis, quae Deus aduersus serpentem pronuntiauit: *Ipsa conteret*
 125 *caput tuum*, Genes. 3 uers. 16. Promisit eius aduentum Abrahae, Genes. 22 uers. 18: *Benedicentur in semine tuo omnes gentes terrae*. Et Patriarcha Iacob Genes. 49 u. 10 praedixit Christi aduentum illis uerbis: *Non auferetur sceptrum de Iuda et dux de femore eius, donec ueniat qui mittendus est*. Praedixit etiam et promisit Moyses Deut. 18 u. 15: *Prophetam de gente tua et de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus*,
 130 *etc.* Promisit et praenuntiauit per alios Prophetas eius aduentum uariis signis praefigurans; et cum uenit, dedit illi potestatem faciendi magna et stupenda miracula, ut ipse Mahumetus in Alcorano Zora 1 testatur. Introducit enim Angelum loquentem cum Maria sub hac forma: O Maria omnibus uiris et mulieribus splendidior, mundior atque iucundior! Tibi ad uniuersitatis Creatore mittitur summi
 135 nuncii gaudium cum Verbo Dei, cuius nomen est Iesus Christus qui est facies omnium gentium in hoc futuroque saeculo, sapiens, uir optimus; ipse Deus Filium tuum cum diuina uirtute uenientem edocebit librum legiferum, omnisque Magisterii peritiam et Testamentum ac Euangelium. Ille caecos et mutos curabit, morpheaticos ac leprosos mundabit, mortuos creatore cooperante uiuificabit, etc. Haec Mahumetus
 140 de Christo. Cum tamen de seipso in Alcorano dicat: “Non sibi datum esse signum aliquod facere”, ut testatur Carthusianus lib. 2 art. 9 pag. 103, fateturque, “se esse Prophetam ignorantem”. Si ergo Deus tot retro millibus annorum per Prophetas et Patriarchas promisit Christum, illumque et legem ab eo dandam praenuntiauit, ipsumque tot praerogatiuis et excellentiis ornauit, quales nec Moysi, neque ulli
 145 Prophetarum unquam concessit quis, nisi stultus, potest credere legem ab illo tot

124-130: uers. 16] *Auctor err.*, cf. Gn. 3, 15; 22, 18; 49, 10; Dt. 18, 15.

132-139: cf. Nic. Cusa., *Crib. Alc.*, lib. 1, c. 12, p. 144; cf. Q. 3, 42-49. | **140-142:** cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 9, p. 103; cf. Q. 3, 86.

132: Zora] Azora Md | **133:** loquentem] alloquentem Md | **142:** millibus] milliaribus Md

prodigiis inductam et propagatam, solum sexcentis annis durasse? Si lex Moysis, quae imperfecta erat et solum dispositio ad legem Christi, duravit ultra mille et quingentos annos (nam ab egressu filiorum Israel de Aegypto usque ad Christi Natiuitatem transierunt 1518 anni); quis mentis compos credere potest legem Christi perfectam solum sexcentis annis durasse? Si umbra et figura tantopere duravit, res figurata et significata quomodo potuit tam cito finiri? Quorsum tot miraculorum et Prophetiarum apparatus, si lex Christi tam exiguo tempore erat permansura? Quomodo Angelus dixit Luc. 1, uers. 33: *Dabit illi Deus sedem Dauid Patris sui et Regni eius non erit finis*? Si eius Regnum et Ecclesia intra tam breue temporis interuallum interitum erat.

100. His auditis argumentis obmutuit Maurus et fatebatur se nescire illis respondere: non potui tamen ei persuadere, ut Baptismum peteret. Illum in nostro Collegio Malacensi Religiosi perhumaniter tractarunt. Ego uero ad extremum illum amicabiliter et familiariter alloquens, dixi: Amice Amete, coram Deo ignorantiam allegare non poteris; ego tibi ueritatem manifeste annuntiaui. Si adhuc dubitas, an ego uera locutus sim, Deum roga, ut tibi ueritatem manifestet, ut tenebras mentis tuae illuminet et te doceat uiam salutis. Post tot argumenta audita, saltem debes dubius manere, an tibi sit necessarium ad salutem aeternam, Religionem Christianam suscipere; agitur hic de summa rerum; Deum ergo enixe roga, ut te illuminet; et ut merearis a Deo illuminari, uitia fuge, pietatem sectare, Deum super omnia dilige et proximum sicut te ipsum et decem praecepta Decalogi diligenter obserua; haec enim omnes homines obligant. Donaui illi doctrinam Bellarmini et rogaui, ut attente legeret explicationem mysteriorum nostrae sanctae Fidei, sperans, fore ut aliquando ueritatem agnosceret, et post multa charitatis signa et amicabilem amplexum, Maurum dimisi. Audiui postea hunc hominem graui morbo oppresum, Baptismum petiisse. Rem tamen satis exploratam non habeo, maximam tamen spem concepi, cum tandem moriturum Christianum.

153-154: cf. Lc. 1, 32-33.

LIBER QVARTVS

In quo demonstratur Christum mortuum esse et resurrexisse, contra id, quod
 Alcoranus fabulatur et exponitur, cur Deus fieri uoluerit homo passibilis et
 ostenditur, nec nouum, nec uetus Testamentum fuisse corruptum a Christianis, ut
 5 Mahumetus finxit.

CAPVT PRIMVM

Demonstratur contra Mahumetanos Christum mortuum esse et resurrexisse,
 indeque euidenter ostenditur, Alcoranum mendaciis et fabulis plenum esse.

1. Nicolaus de Cusa Cardinalis in sua Cribatione Alcorani lib. 1, cap. 3 ait: totam
 10 intentionem Mahumeti in Alcorano hanc esse, ut scilicet persuadeat “Christum”, seu
 Messiam, nec Filium Dei esse, neque pro hominibus crucifixum et mortuum;
 quoniam Christum Filium Dei esse et in Cruce mortuum, est fides illa, quae uincit
 diabolum et mundum et sola est uera et perfecta et nulla fides praeter illam resistere
 potest diabolo, et dare uictoriam et immortalem uitam in Regno Coelorum
 15 intellectuali et incorruptibili; ideo hoc medio Sathan, de mundo ipsam Euangelicam
 fidem omnino eliminare conatur.

Mahumetus igitur in Alcorano lib. 2, Zora 6 qui intitulatur de Iosepho, sic inquit:
 Iudaei Mariae blasphemiam et immoderatam contumeliam inferunt, seque Christum
 Mariae Filium, Dei nuntium peremisse perhibent, sed nequaquam eum, sed sui
 20 similem suspendentes interfecerunt. Estque inter Mahumetanos opinio, seu error
 satis communis, Iesum Christum ea hora, qua Iudaei eum comprehendere uoluerunt,
 posuisse figuram suam in Iuda proditore, sicque Iudaeos, Iesum capere existimantes,
 Iudam cepisse; ut testatur Carthusianus lib. 2, art. 22, pag. 158 et mihi narrauit
 Maurus quidam Matriti ann. 1670 id ipsum, et ideo in alio cap. seu Zora Alcor. ait
 25 Mahumetus: Iudaei Iesum illudere aestimantes, ab eo sunt illusi. Doct. Petrus de
 Caualleria in suo “Zelo Christi” pag. 129 testatur, Mahumetum in Alcorano Zora 3 de
 Iudaeis loquentem, haec habere: Dicunt super Mariam mendacium magnum, et

9-16: cf. Nic. Cusa., *Crib. Alc.*, lib. 1, c. 3, p. 112. | 17-25: lib. 2, Zora 6] *Auctor err.*, cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 22, p. 158; cf. Q. 4, 156-157; cf. Q. 11, 38 | 25-30: Petr. Cav., *Zelus Christi*, f 129b; cf. Q. 4, 157-158.

15: et] *om.* MD | 17: Zora] Azora Md | 22: Iudaeos] Iudaeus Md | 24: Zora] Azora Md

dicunt: Nos occidimus Messiam Iesum Filium Mariae, nuntium Dei; non occiderunt, neque suspenderunt, sed sic simulatum fuit eis. Et paulo post: Non occiderunt eum
 30 ueraciter, immo eleuauit eum Deus ad se. Itaque Mahumetani credunt hanc fabulam Alcorani, quod Christus non sit mortuus, sed alius eius similis, ut testatur etiam R. P. Fr. Antonius del Castillo in suo Itinerario Hierosolymitano lib. 3, cap. 4 pag. mihi 178.

Quis non miretur Mahumetum Virum sagacem et callidissimum id ausum fuisse
 35 negare, quod non solum Christiani, sed etiam Iudaei et Gentiles, et uniuersus orbis ut rem manifestam supponebant, nempe Iesum Nazarenum fuisse a Iudaeis in Crucem actum? Res enim haec publica fuit, et toti orbi nota, Pilatusque Iudaeae Praeses sententiam pronuntiauit, et res coram infinita hominum multitudine peracta est. Quod negauerit Christi Diuinitatem et Trinitatem Diuinarum
 40 Personarum, aliaque mysteria supernaturalia, adeo mirandum non est; caeterum quod negare ausus sit historiam apud nationes omnes notam et litteris contestatam a Christianis, a Iudaeis, imo ab ipsis Gentilibus, manifeste probat huius nebulonis immanem absque fronte mentiendi audaciam. Hic error similis est Haeresi Basilidis, de quo ita scribit Epiphan. Haeresi 24: "Basilides confingit nobis alium fabulae
 45 actum, non Iesum passum esse asserens, sed Simonem Cyrenaeum. Nam quoniam, dum Dominus Hierosolymis educeretur, uelut Euangelii series habet, coegerunt quendam Simonem Cyrenaeum ad portandum Crucem; hinc reperit, ut nequitiae suae tragaediam confingeret. Et illum (inquit) qui portabat Crucem, transformauit in suam speciem, et seipsum in Simonem, et pro seipso tradidit Simonem, ut
 50 crucifigeretur. Cum autem ille crucifigeretur, stabat ex opposito inuisibilis Iesus, deridens eos, qui Simonem crucifigebant. Ipse uero discessit ad Coelestia, tradito Simone ad crucifigendum, et illaesus processit ad Coelum."

2. In similem errorem lapsus est Manichaeus, dicens, non Christum, sed diabolum fuisse crucifixum; sic enim ait, apud August. lib. de fide contra Manichaeum cap. 22:
 55 "Inimicus quippe, qui eundem Saluatorem, iustorum Patrem, crucifixisse se sperauit, ipse est crucifixus; quo tempore aliud actum est, aliud ostensum. Princeps itaque

30-33: cf. Ant. Cast., *Dev. Per.*, lib. 3, c. 4, p. 178. | **43-52:** cf. Epipha., *Panar.*, lib. 1, t. II, 24, PG 41, 311-314. | **54-60:** cap. 22] *Auctor err.*, cf. Aug. Hipp., *Fid. cont. Manich.*, c. 28, PL 42, 1147.

41: ausus] ausis Md | **48:** qui] quo Md

tenebrarum affixus est Cruci, idemque spineam coronam portauit cum suis sociis, et uestem coccineam habuit; acetum etiam et fel bibit, quod quidam Dominum potasse arbitrati sunt; atque omnia, quae hic sustinere uisus est, tenebrarum ducibus
60 irrogata sunt.”

Eundem errorem tenuerunt Marcionistae et Cerdoniani; qui in eo tamen differunt a Mahumeto, quod illi negabant, Christum ueram habuisse carnem; Mahometus uero uere natum fuisse ex Maria fatebatur, ut enim inquit Augustinus lib. de Haeresibus cap. 21: Cerdoniani dogmatizabant, “Christum neque natum ex femina, nec habuisse
65 carnem, neque uere mortuum, neque quidquam passum, sed simulasse Passsionem”. Et ut ait ibid. cap. 14: “Marcus nescio quis, qui Haeresim condidit, negans resurrectionem carnis et Christum non uere, sed putatiue passum asseuerans”. Et de Manichaeis testatur lib. contra Epist. Manich. eos docuisse, Christum non ueram, “sed simulatam carnem oculis ostendisse, nec pertulisse, sed simulasse passionem”.
70 Sed omnes isti Haeresiarchae inimici Crucis Christi suggillantur ab Augustino, et his omnibus dicere possumus, quod dixit Sanct. Doct. Manichaeis lib. de fide cap. 33: “Miseri non timetis, ut dicatur uobis in iudicio: Ego eos liberaui, pro quibus passus sum. Ite, ille uos liberet, cui meas adscribitis passiones.”

3. Impugnatur uero hoc delirium et manifestum Mahumeti mendacium. Primo, quia
75 falsificat praedictiones Prophetarum, qui anuntiarunt Christi mortem; ut illam Danielis cap. 9: *Post hebdomadas septuaginta annorum occidetur Christus*; et illud Psalm. 21: *Foderunt manus meas et pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea*, etc. Et illud Isaiae 53: *Vere languores nostros ipse tulit et dolores nostros ipse portauit. Ipse autem uulneratus est propter scelera nostra, et liuore eius sanati sumus, et posuit*
80 *Dominus in eum iniquitates omnium nostrum; oblatus est quia ipse uoluit, et non aperuit os suum, tanquam ouis ad occisionem ducetur*, etc. Hunc textum Isaiae legebat in curru suo eunuchus Reginae Candaces, cum Deus miraculose adduxit Philippum, qui eum illi exponeret, ipsumque baptizauit. Act. 8, u. 28. Neque dicere potest Mahometus, Iudaeos corrupisse et adulterasse scripturas; tum quia id esse

76: cf. Dn. 9, 26. | 77: cf. Ps. 21, 17-18. | 78-81: cf. Is. 53, 4-7. | 81-83: cf. Act. 8, 28.

64-67: cf. Aug. Hipp., *De Haeres.*, c. 21, PL 42, 29; c. 14, PL 42, 28. | 69: cf. Aug. Hipp., *Cont. Epi. Man.*, c. 8, PL 42, 179. | 72-73: cf. Aug. Hipp., *Fid. cont. Manich.*, c. 33, PL 42, 1148.

78: languores] langores Md

85 euidenter falsum, sect. sequent. ostendam: tum quia, cum nulla sit in testamento
ueteri illustrior prophetia, clariusue probans, Iesum Nazarenum esse Messiam et
Christum promissum in lege antiqua, nihilominus Iudaei perfidi, quorum maxime
intererat, quod ex Scripturis non constaret, illum esse Christum, nunquam ausi sunt
negare, Daniele scripsisse illa uerba, et cum Christiani et Iudaei sint inter se
90 maxime contrarii, habeantque Scripturas ueteris testamenti secundum uarias
uersiones, etiam interpretum, qui floruerunt ante Christum, in omnibus
exemplaribus ueteris testamenti leguntur illae prophetiae eodem tenore uerborum.
Et sane si appareret aliquod uerisimile fundamentum, ad asserendum Prophetiam
Danielis esse adulteratam, id non dissimularent Iudaei, ne tam aperte
95 conuincerentur illo textu.

Impugnatur secundo, quia ipse Mahumetus in Alcorano Zora 44 quae appellatur
Zora de Maria, uocat Dominum Iesum "Verbum Veritatis" et Prophetam
Sanctissimum, qui numquam falsum locutus sit. Et tamen, dum dicit, eum non fuisse
crucifixum, illum facit Prophetam mendacem. Siquidem Christus ipse Matth. 20
100 duodecim Discipulis in unum congregatis dixit: *Ecce ascendimus Hierosolymam et
filius hominis tradetur Principibus Sacerdotum et scribis, et condemnabunt eum morte,
et tradent eum ad illudendum, et flagellandum et crucifigendum et tertia die resurget.*

Tertio, quia facit Christum impium erga Virginem Matrem, cui secretum illud non
manifestauit: constat enim, illam acerbissimos passam fuisse compassionis dolores
105 iuxta Crucem, quos non pateretur, si sciret, eum, qui inter duos latrones pendeat,
non esse filium suum, sed Iudam proditorem, uel alium, cui Deus impressisset
Christi figuram.

Quarto, quia eclypsis illa Solis, quae accidit in morte Crucifixi, fuit plane et euidenter
miraculosa; siquidem accidit in Paschate Iudaeorum, quod nunquam nisi in diem 15
110 Lunae primi mensis incidebat, cum Luna est plenissima. Hoc autem prodigium simul
cum aliis, quae in morte Crucifixi acciderunt, manifeste probat, eum, qui crucifixus
est, fuisse uerum Christum.

100-102: Mt. 20, 18-19.

96-98: cf. Petr. Cav., *Zelus Christi*, f 137a; cf. Q. 19, 34.

96: Zora] Azora Md

Quinto, quia ut ostendi disp. praecedent. Christus suam Resurrectionem manifestis argumentis probauit: Resurrectio autem mortem supponit.

115 Sexto, quia si indecens non fuit, Deum permittere, ut Christus Vir Santissimus et innocentissimus a Iudaeis comprehenderetur et flagellaretur; ut Mahumetus supponit, fuisse comprehensum et flagellatum, neque indecentia ulla reperiri potest in eo, quod permiserit crucifigi. Vt quid autem illam metamorphosim et illusionem Deus decerneret?

120 Septimo, quia cum quatuor Euangelistae, qui Euangelia sua scripserunt diuersis locis et temporibus, tam diligenter et tam uniformiter narrent omnia, quae attinent ad Passionem Christi, cum tamen miracula breuiter perstringant; id sane non fecerunt, nisi ex impulsu diuino et quasi Spiritus Sancti amanuenses. Deus autem illos mouere non potuit ad scribenda mendacia: ergo uerissimum est Christum
125 mortuum esse.

Octauo, quia cum Apostoli dispersi sunt per uniuersum mundum, symbolum Fidei composuerunt, in quo expresse docetur: Christum crucifixum, mortuum et sepultum fuisse. *Illi autem profecti praedicauerunt ubique, Domino cooperante, et sermonem confirmante, sequentibus signis.* Matth. ult. et fidem contentam in illo symbolo, quae
130 rem docet humanae sapientiae incredibilem, nempe hominem inter duos latrones crucifixum esse unigenitum Dei Filium, uerumque Deum, mundo persuaserunt sine armorum uiolentia, sine sensuum blandimento, pauci homines ignobiles, infirmi, praedicantes contemptum omnium eorum, ad quae humanus appetitus rapitur; quos homines sequi, crimen erat morte plectendum et breui tempore urbem mundi
135 dominam expugnarunt, et meliorem mundi partem, quod sine ingenti miraculo et diuina potentia fieri non potuit; Deus autem nequit miracula facere ad radicandam in mundo fidem falsam.

Nono, quia mysterium Crucis Christi innumeros Sanctos Christo peperit, qui eo ardentius Christum diligentes, quo ignominiam Crucis pro se indignius pertulit,
140 carceres, Cruces, innumeraque tormenta pro Christo alacriter passi sunt; in eisque impletum est illud Christi uerbum: *Ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad*

128-129: Matth.] *Auctor err.*, cf. Mc. 16, 20. | **141-142:** cf. Io. 12, 32.

122: perstringant] praestringant Md

me. Credibile enim non est, fidem falsam et quae Crucifixum crederet, qui crucifixus non fuit, talem potuisse generare sanctitatem.

145 Decimo, quia miracula, quae per signum Crucis Deus operatus est, et quotidie operatur et honor, quem Deus exhiberi uoluit Cruci, quae ante Christum erat ignominiae signum, manifeste probant, Christum in Cruce morientem eam uirtutem Cruci communicasse.

CAPVT SECVNDVM

Crucis miracula clare probant Christum in ea mortem sustinuisse.

4. Miracula Crucis illustriora enumeret Christi praedicator ad confundendos Mahumeti sectatores. Obseruat Baronius, diuina quadam dispensatione factum esse, ut supplicium, quod Barabbae duplici ex causa debebatur, tum ut latroni, tum ut homicidae, conuerteretur in Christum, cuius nulla esset mortis causa; ut Dei Filius pro redemptione totius generis humani Crucem subiret, quae tam apud Iudaeos, quam apud Gentiles, insigne salutis esset. Signandos namque esse signo THAV, qui liberandi essent ab ira Dei, Ezechieli Prophetæ fuit diuinitus demonstratum cap. 9 et apud Aegyptios istud signum Crucis in Sacris eorum litteris significasse uitam, Ruffin. 2 hist. 29, Socrat. lib. 5 cap. 17, Sozomen. et alii testantur. Vide Breuiarium Rom. die 3 Maii, qua celebratur Inuentio S. Crucis ab Helena Augusta, et quomodo miraculo fuerit distincta a reliquis latronum: contigit haec Inuentio anno Christi 326. Ea fuit in partes diuisa, et una delata Romam, alia Constantinopolim, quae autem maxima pars relicta est Hierosolymis, iugi miraculo per particulas distributa, semper tota integra permansit, ut testatur Baronius in notis ad Martyrologium Romanum die 3 Maii, idemque testantur S. Paulin. Epist. 11 ad Seuer, et S. Cyrillus Catech. 10 ubi affirmat, totum terrarum orbem ligno S. Crucis Hierosolymis accepto locupletatum esse.
- Idem autem Bar. ibidem testatur, Graecos aliam etiam de S. Cruce celebrare consueuisse solemnitatem ad 16 Kalendas Iunii, qua recolitur memoria admiranda illius apparitionis Crucis signi supra Hierosolymam meridie factae, cuius rei gestae hist. S. Cyrillus tunc eiusdem Ciuitatis Episcopus exacte describit post Cateches. Et die 14 Septemb. celebrat Ecclesia Exaltationem S. Crucis, quando Heraclius Imperator, Cosrhoë deuicto, eam de Perside Hierosolymam reportauit; miracula uero, quae tunc contigerunt, satis comprobant, Sacrum illud Lignum contactu corporis Christi sanctificatum fuisse. Petauus affirmat S. Crucem restitutam esse

9: cf. Ez. 9, 3-11.

4-23: cf. Cae. Bar., *Mar. Rom.*, Maii 3, pp. 280-281; cf. Ruf. Aqu., *Hist. Eccl.*, lib. 2, c. 29, PL 21, 537; cf. Soc. Scho., *Hist. Eccl.*, lib. 5, c. 17, PG 67, 607-610; cf. Sozo., *Hist. Eccl.*, lib. 7, c. 15, PG 67, 1451-1458; cf. Bre. Rom., pars uerna, pp. 913-926; cf. Pau. Nol., *Epist.*, XI, PL 61, 190-199; cf. Cyr. Hie., *Cat.*, X, PG 33, 658-690.
| 27-29: cf. Dio. Pet., *Rat. temp.*, pars prima, lib. 7, c. 13, p. 354.

ann. Christi 628 et sequenti uere Hierosolymam Heraclium illam summa ueneratione transtulisse. Concordat Baron. in notis Martyrolog. affirmans, contigisse hanc translationem ann. 19 Imperii Heraclii, id est, anno Christi 629, quo tempore Mahumetus uiuebat; et transportationem S. Crucis in Persiam, eiusque recuperationem factam ab Heraclio non ignorauit; quo magis innotescat hominis impudentia, qui negare ausus est mortem Christi in illa Cruce, pro qua totus orbis Christianus pugnavit.

5. Inter apparitiones S. Crucis insignis est illa, quam promeruit Constantinus Magnus Imperator, quam describit Eusebius lib. 1 uitae Constantini, cap. 22 et sequentibus, et ex ipso Baronius ad ann. 312. Cum enim Urbem Romanam ex Tyranide Maxentii, armata manu “eripere statuisset”, deque belli ancipite alea, et Marte communi diligentius cogitaret, Deorumque imbecillitatem iam aliquoties perspicue cognouisset, “ad Deum Christianorum confugit, eumque solum obseruare, et colere statuit”, inquit Eusebius. “Quo circa huius opem implorauit precibus, ut tum quisnam esset, illi significaret, tum rebus, quas apud animum proposuisset, dexteram adiutricem porrigeret. Imperatori igitur ista precanti uisio quaedam diuina et imprimis admirabilis apparuit”; quam ipsemet post uictoriam narrauit Eusebio Caesariensi, qui eam litteris prodidit, etiam iure iurando interposito: “Cum iam Sol (uerba sunt Eusebi) ad medium Coelum ascendisset”, die in pomeridianum tempus paululum inclinante, dixit, se Crucis signum, ex lucis splendore figuratum, in ipso Coelo, Soli imminens, manifestis oculis aspexisse, “et in eo inscriptionem consignatam: IN HOC VINCE. Admiratio ingens ipsum et totum exercitum, qui eum comitabatur, atque adeo huius facti spectator factus erat, incessit. Sed dubitatione admodum inter se distrahi, quidnam ostentum illud sibi uellet, asseruit, atque eum diu multumque de eo cogitantem oppressit nox; ibi ei dormienti Christum Dei Filium, cum signo in Coelo monstrato uisum esse, praecepisseque, ut exemplari ad imitationem illius signi, quod in Coelo apparuerat, fabricato, eo tanquam praesidio in praeliis cum hostibus committendis uteretur; simul atque dies illuxit, surgens Constantinus, primo arcanum illud uisum amicis exponit; deinde artificibus, qui

29-32: cf. Cae. Bar., *Mar. Rom.*, Septembris 14, pp. 584-587. | **35-63:** cf. Eus. Cae., *Vit. Const.*, lib. 1, c. 22-c. 30, PG 20, 938-946; cf. Cae. Bar., *Ann.*, t. XI, ann. 612, pp. 402-411.

48: et in eo] in quo Md

aurum et lapides pretiosos affabre sculperre nouerant, accersitis, medio inter illos loco assidet, uerbis signi describit effigiem, eamque auro et lapidibus pretiosis imitatione adumbrare mandat”. Et hanc effigiem ab artificibus sculptam uexilli, seu
 60 labari Imperialis hastili infigi iussit, cuius formam ibi describit Eusebius, tandemque concludit: “Isto igitur salutari signo Imperator, tanquam hostilis cuiuscunque et infestae uiolentiae propugnaculo, semper usus est, cuius expressae similitudines mandauit, ut uniuersum exercitum perpetuo antecederent.”

Virtute autem Crucis Constantinus Magnus de Maxentio eiusque exercitu uictoriam
 65 reportauit, et Maximinum Tyrannum Orientis superauit; et denique Licinium Tyrannum uirtute eiusdem Crucis profligauit. Probat autem P. Gretserus lib. 2 de Cruce, cap. 44 Constantino Magno ter Crucis signum Coelitus ostensum esse.

6. Sed quis numerare possit miracula, quae Christiani signo Crucis operati sunt? S. Antonius Abbas, ut scribit S. Athan. in eius uita, omnibus daemonum machinamentis
 70 et tentationibus signum Crucis obiiciebat et eos fugabat. Et cum Ethnicis quibusdam Philosophis disputans, inter alia sic locutus est: “Crucifixum nominamus et uniuersi daemones, quos uos ut Deos colitis, rugiunt, atque ex obsessis corporibus ad primum Dominicae Crucis signum fugantur. Vbi sunt illa fabulosa oracula? Vbi Aegyptiorum incantationes? Quo Magorum profecere carmina? Certe nunc uastata
 75 sunt omnia, cum de sua Cruce Christus intonuit”. Hinc Chrisost. hom. 4 de laudibus S. Pauli probat, non solum ueritatem hanc, quod Christus crucifixus sit, sed etiam quod crucifixus sit Deus, qui per Crucem Diabolum uicit. “Cuius rei gratia (inquit) daemones tantummodo nomen Crucis audientes in fugam resiliunt, cum certe, si res se haberet aliter, magis eos oporteret irridere, quam fugere. An forte Crux quid
 80 clarum uidetur ac nobile? Immo e contrario, turpis et exprobrabilis mors est: unde igitur illam daemones reformidant, nisi de uirtute crucifixi?” Theodoretus lib. 3 hist. cap. 3 narrat, “quod cum Iulianus Apostata priuatam adhuc agens uitam, spem Imperii potiundi concepisset, perlustrare caepit Graeciam, conquirere uates et ariolos sciscitaturus ab illis, an uoti compos futurus esset; incidit in hominem, qui ei

66-67: cf. Iac. Gret., *Cru. Christi*, lib. 2, c. 44, pp. 440-443. | 71-75: Atha., *Vita Ant., uersio Euagrii*, PG 26, 951-954. | 75-81: cf. Io. Chrys., *Pau. Apos.*, hom. IV, PG 50, 490. | 81-92: cap. 3] *Auctor err.*, cf. Theod., *Hist. Eccl.*, lib. 3, c. 1, PG 82, 1086-1087.

83: potiundi] potiendi Md

85 hoc praedicere pollicitus est. Qui quidem deducto eo in fanum simulacrorum; et
 intra eius abdita collocato, fraudulentos daemones inuocat, quibus in specie, qua
 solent, apparentibus, metus coegit Iulianum, signo Crucis frontem suam signare.
 Daemones igitur Dominici trophaei conspicati figuram et suae ipsorum cladis
 recordati, confestim euanuerunt. Tum praestigiator, causa, cur fugerent, intellecta,
 90 Iulianum obiurgat, qui tum timorem, in quo erat, declarauit et se uirtutem Crucis
 uehementer admirari dixit: nam daemones quoniam eius figuram ferre non
 poterant, aufugisse”. Haec Theodoret. et idem testatur S. Gregorius Nazianzenus orat
 1 contra Iulian.

7. S. Hier. in uita S. Hilarion. narrat, S. Virum signo Crucis armatum uicisse
 95 daemonum turbas, qui ferocium animalium assumentes formam, illum terrere
 conabantur. Seuerus Sulpitius refert, diabolum se uisibilem S. Martino formis
 diuersissimis saepe ingessisse; Sanctum uero semper interritum stetisse, signo S.
 Crucis munitum. S. Greg. Nissen. in uita S. Greg. Thaum. scribit, eum signo Crucis
 fugasse daemones ex Templo Idolorum, in quo pernoctarat. Et in uita S. Chrysost.
 100 legimus, eum signo Crucis in publica concione daemoniacum curasse. S. Greg. Magn.
 lib. 8 Dial. cap. 2 narrat, S. Benedictum signo Crucis fugasse diabolum tentatorem,
 qui sub specie auis nigrae circa eius faciem uolitabat. Gregor. Turon. affirmat, S.
 Patroclum et S. Nicetium Treueritorum Episcop. plurimos energumenos uirtute
 Crucis liberasse. Idemque testatur Beda de S. Arnolfo in eius uita tom. 3 et in actis
 105 fidelissimis S. Daniel. apud Surium tom. 6, 11 Decemb. legimus, eum daemones
 expulisse, cum manus solum modo obsessis imposuisset cum signo Crucis. Idemque
 testantur grauissimi Script. de S. Medardo Episcop. Nouiom., de S. Domnolo, de S.
 Germ. Parisiens., de S. Niceta, de S. Albino Audegau. Episcop., de S. Iniberto et S.
 Procopio Martyre, de S. Placido Martyre, de S. Mauro et aliis apud Gretserum lib. 4
 110 de Cruce cap. 41.

92-93: cf. Gre. Naz., *Ora.*, IV contra Iulianum I, PG 35, 610-614. | **94-110:** cf. Iac. Gret., *Cru. Christi*, lib. 4, c. 41, pp. 656-659; cf. Hie. Str., *Vitae, Vita S. Hilarionis*, PL 23, 29-53; cf. Sul. Seu., *Vit. Marti.*, PL 20, 172-174; cf. Gre. Nyss., *Vit. Gre. Thau.*, PG 46, 950-954; Vita S. Chrysostomi] *Nl.*; cf. Gre. Mag., *Dial.*, lib. 2, c. 2, PL 66, 132-134; cf. Gre. Tur., *Vit. Patr.*, c. 9, *De sancto Patroclo abbate*, PL 71, 1051-1054; c. 17, *De sancto Nicetio Treuerorum episcopo*, PL 71, 1077-1084; Beda] *Nl.* cf. Pau. Winf., *Vit. Arnol.*, PL 95, 732-740; cf. Lau. Sur., *De. pro. Sanc.*, t. VI, *Decemb. 11*, p. 852.

107: Nouiom.] Nouiam. Md | **108:** Audegau.] Audegan. Md

8. Et apud eundem Gretserum ibid. cap. 42 Gregorius Turon. narrat S. Simplicium Episcop. Augustod. signo Crucis in terram deicisse simulacrum Berecynthiae, quod in processione deferebant Gentiles circum agros et uineas. Et Surius testatur Sanctam Glyceriam Virginem et Martyrem facto signo Crucis, et inuocato nomine Iesu obtinuisse a Deo, ut statua lapidea Iouis corruerit subito et comminuta fuerit.

Deinde S. Martina, Virgo nobilissima, sub Alexandro Imperatore passa 12 Ianuarii, cum sibi Crucis signum impressisset, Dianae idolum, fulmine coelitus excusso, comminutum est. Itemque S. Satyrus Martyr quoddam idolum praeteriens, cum exufflassset in illud, signans sibi frontem, statim Idolum corruit, atque ea de causa decollatus est. Et S. Procopius Martyr, qui sub Diocletiano passus est 8 Iulii oratione facta ad Dominum Iesum Christum, cum signum Crucis in aere fecisset aduersus statuas Idolorum, dixit: uobis dico immundis simulacris, timete Domini mei nomen et in aquam resoluta, in hoc Templo dispergimini; quod et factum est. Denique ut alia omittam, S. Benignus, qui sub Aurelio passus est 1 Nouemb. cum Idolothyta Sancto in os ingerere uellent, signo Crucis contra eas carnes edito, cordeque sursum suspenso et oculis in Coelum sublatis dixit: "Domine, etc." Cum haec dixisset et Crucis expressisset signum, mox idola omnia lignea et lapidea et uasa, in quibus sacrificia offerebantur, instar fumi euanuerunt.

9. De S. Laurentio Martyre canit Ecclesia: "Quod per signum Crucis caecos illuminauerit". S. Greg. lib. 1 Dialog., cap. 10, simile miraculum narrat de Fortunato Episc. Ciuit. Turditanae: et alii multi Sancti eadem miracula saepe operati sunt, signantes caecos signo Crucis. Consulatur P. Gretserus lib. 4, cap. 48 ad 58, qui ex D. Aug. et Sophronio et ex S. Greg. Nyssen. aliisque Sanctis Scriptoribus probat, signo Crucis morbos fuisse depulsos, mutos, aridos, paralyticos et surdos recepisse usum membrorum; serpentes et dracones fugatos, uel interemptos; truculentas feras cicuratas, flammisque repressas; multos uirtute Crucis uenenum sine noxa bibisse. S. Germanus Episcop. Parisiensis, qui sub Iustiniano Imperatore uitae sanctitate

111-123: cf. Iac. Gret., *Cru. Christi*, lib. 4, c. 42, pp. 659; cf. Gre. Tur., *Glo. Conf.*, c. 76 et 77, PL 71, 883-884; cf. Lau. Sur., *De. pro. Sanc.*, t. III, *Maii 10*, p. 153; t. I, *Ianuarii I*, pp. 20-22; t. V, *Septembris 18*, pp. 296-307; t. IV, *Iulii 8*, p. 123. | **123-128:** cf. Lau. Sur., *De. pro. Sanc.*, t. VI, *Nouembris I*, pp. 9-10. | **129-142:** cf. Iac. Gret., *Cru. Christi*, lib. 4, c. 48 ad 58, pp. 673-696; cf. Fortu., *Misc.*, lib. 9, c. 14, PL 88, 311; cf. Gre. Mag., *Dial.*, lib. 1, c. 10, PL 77, 200-209; cap. 35] *Auctor err.*, cf. Fortu., *Vit. Germa.*, c. 34, PL 88, 465; cf. Fran. Ari., *Imit. Chris.*, t. I, tract. 3, c. 40, pp. 273-275; cf. Petr. Rib., *Flos Sanc.*, t. I, *Ianuar. 27*, p. 135.

112: Augustod.] Augustud. Md | **121:** fecisset] iecisset Md

floruit, signo Crucis mortuos suscitauit, ut testatur Fortunatus in eius uita cap. 35.
Ad probandam mirabilem Crucis uirtutem habes opportuna ualde exempla apud P.
140 Franc. Arias nostrae Societatis tom. 1 de imitat. Christi tract. 3, cap. 40 et in uita S.
Chrysost. apud Ribaden. in qua dicitur S. Doctorem ferocissimum occidisse Leonem,
qui hominibus infestus erat, erecta Cruce, iuxta quam leo mortuus inuentus est.

CAPVT TERTIVM

Cur Deus factus sit homo et pro hominibus pati uoluerit?

10. Exponenda est Mahumetanis et infidelibus Incarnationis Filii Dei necessitas et conuenientia, ut in amorem Dei excitati, mentis tenebras excutiant. Eam autem
5 dilucide explicat P. Lessius lib. 12 de perfectionibus diuinis cap. 3 iis uerbis. Prolapsa natura generis nostri in primo parente fraude diaboli a statu supernaturali et amissa iustitia originali, caeterisque uirtutibus, subtracta etiam singulari illa Dei protectione, ac directione et partis inferioris obedientia, et immortalitatis dono, in miserrimum statum incidit; neque aliud restabat, quam ut sibi relictas, suo pondere
10 et impetu instar fluminis cuiusdam de peccato in peccatum ruens, per uarios anfractus errorum et dolorum in pelagus exitii sempiterni deuolueretur. Tanta enim erat ad malum pronitas, ut nihil fere nisi peccare posset; tantus impetus, ut a nemine nisi a solo Deo, posset sisti ac inhiberi; ipsum uero malum tam atrox, ac penitus inolitum, ut a nullo praeterquam a Dei manu posset excindi.
- 15 Deus igitur, cuius misericordiae non est numerus et bonitatis infinitus est thesaurus, intimis misericordiae uisceribus commotus, statuit nos ista multiplici miseria eripere, et rursum ad statum supernaturalem erigere. Verum id nec ita conuenienter, nec satis fructuose fieri poterat, nisi et pro peccato iustitiae diuinae aequiualens satisfactio exhiberetur et fons quidam perennis, ac inexhaustus, quo peccata,
20 quotiescunque homines in ea inciderent, deleri possent, constitueretur. Parum enim fuisset, in pristinum gradum iustitiae restitui, nisi etiam futuris lapsibus in tanta infirmitate et mali procliuitate fuisset consultum. At neutrum illorum a pura creatura praestari poterat: nulla enim pro homine liberando poterat offerre pretium aequiualens, nulla etiam fontem perpetuae remissionis et iustificationis construere.
- 25 Tanta enim est uel unius peccati mortiferi malignitas, tanta in maiestatem illam infinitam iniuria, ut omnibus Sanctorum, Angelorum et hominum obsequiis, laudibus, cultibus, precibus, humiliationibus, paenitentiis, afflictionibus ex aequo et ut ita dicam, ad aequilibrium, iustamque aequalitatem nequeat compensari, ut infra de iustitia ostendetur. Cum igitur nullum remedium, nec in terra, nec in Coelo malis
30 nostris medendis et bonis amissis recuperandis appareret, nec ullus Angelus, aut

5-40: Leo. Less., *De perf. Diu.*, lib. 12, c. 3, pp. 214-216.

ulla mens creata quidquam congrui auxilii posset inuenire; misericordia diuina inauditum, admirabile, ineffabile, incomprehensibile, omnibus saeculis, omnibus Angelis et hominibus obstupescendum excogitauit consilium, nimirum, ut Filius Dei, sapientia genita, per quam facta sunt omnia, naturam nostram sibi copularet, et in
 35 ea, ac per eam totum genus humanum repararet. Nisi enim reparator noster esset Deus, non posset exhibere pro offensione et iniuria, a nobis in diuinitatem commissa, quidquam aequiualens: nec constituere perennem et indefectibilem reconciliationis thesaurum. Nisi esset etiam homo, cessaret meritum, cessaret satisfactio, cessaret exemplum, cessaret illa suavis et naturae congruentissima prouidentia, qua res per
 40 ea, quae sui sunt generis, gubernantur.

11. Hoc igitur post casum est primum et maximum misericordiae diuinae in nos beneficium, utpote infinitum et aliorum multorum, quorum singula infinitae sunt aestimationis, origo et fundamentum; quo maxime Deus infinitum suum in nos amorem et misericordiam declarauit. De quo Dominus ipse Ioan. 3: *Sic Deus dilexit*
 45 *mundum, ut filium suum unigenitum daret, ut omnis, qui credit in illum, non pereat, sed habeat uitam aeternam.* Quis haec animo uoluens non obstupescat? Quis tantae benignitatis consideratione lachrymas contineat? Quis in obsequium Dei uicissim se non libentissime expendat? *Sic*, tam intense, tam effuse, tam ardentem, tanta aestimatione, tanti illum fecit et appretiauit *Deus*, illa infinita maiestas, nullius egens,
 50 sibi sufficientissima, qui uerbo creauit omnia, cui tot milliones seruiunt Angelorum, et qui momento temporis infinitos alios excellentiores seruos et cultores sibi ex nihilo poterat condere. *Mundum*, humanum genus, infimum naturae rationalis terminum, brutis affine, terrenis addictum, Coelestium inane, immundum, ingratum, inimicum, rebelle, in quo nihil dignum amore, plurima digna odio et supplicio.
 55 Obstupesce homo, Angelicis spiritibus, tam sublimi ingenio et natura praeditis, in sua damnatione relictis, tibi uilissimo et nullius pretii uermiculo, a magno illo Numine tam immensum amorem et fauorem exhibitum. *Filium suum unigenitum*, non Angelum, non Cherubinum, non Seraphinum, non Filium aliquem adoptiuum, sed Filium suum unigenitum, naturalem, consubstantialem, eiusdem maiestatis,

44-46: Io. 3, 16.

41-73: Leo. Less., *De perf. Diu.*, lib. 12, c. 3, pp. 216-217.

60 potestatis, sapientiae, excellentiae, quem infinito dilexit amore, cui totam suam substantiam, una cum omnibus suis perfectionibus et thesauris bonorum ab aeterno profudit. *Daret*, in Rectorem, in Doctorem, in exemplum uitae; in Redemptorem, in pretium et satisfactionem pro peccatis; in Thesaurum perpetuum iustitiae et reconciliationis; in iuge sacrificium, in Sacerdotem aeternum; in panem uitae
 65 aeternae et alimentum immortalitatis, in pignus futurae gloriae; in Regem, Iudicem et Remuneratorem uiuorum et mortuorum; in gloriam et triumphum patriae Coelestis. *Daret*, ad unionem nostrae naturae, ad nuditatem et paupertatem, ad labores et incommoda huius uitae, ad contumelias et persecutiones, ad alapas et sputa, ad flagella et spinarum punctiones, ad omne genus probrorum et dolorum, ad
 70 Crucem et mortem, ut totius nostri generis peccata in se susciperet, eaque in suo, quasi illorum author ac reus, lueret corpore. *Vt omnis, qui credit, etc.* Totum hoc fecit, ut nos ab exitio sempiterno, cui addicti eramus, eriperet et aeterna uita donaret; nec de nobis requireret aliud, quam ut credamus in Filium, eique obediamus. Hactenus P. Lessius.

75 Quare, ut merito inquit Clem. Alex. in exhortat. ad Gent. “Verbum uitam praebuit, ut opifex; bene uiuere docuit, ut Magister; ut semper uiuere suppeditaret, ut Deus”. Hinc pulchre Aug. tract. 24 in Ioan. “Si dixisset tibi Deus tuus, *Ego sum ueritas et uita*, tu desiderans ueritatem et concupiscens uitam, uiam, qua ad haec peruenire posses, profecto quaereret et diceret tibi: Magna res ueritas, magna uita; si esset, quomodo
 80 illuc perueniret anima mea. Quaeris, qua? Audi dicentem primo; ‘Ego sum uia’. Primo dixit, qua uenias; postea dixit, quo uenias. ‘Ego sum uia, ego sum ueritas’. Ipse manens apud Patrem, ueritas et uita est: induens se carne factus est uia. Non tibi dicitur; labora, quaerendo uiam, ut peruenias ad ueritatem et uitam: non, inquam, hoc tibi dicitur. Ergo piger surge, uia ipsa ad te uenit, et te de somno dormientem
 85 excitauit, (si tamen excitauit) surge et ambula.”

77: cf. Io. 14, 6.

75-76: cf. Cle. Alex., *ad Gent.*, c. 1, PG 8, 62-63. | 77-85: tract. 24 in Ioan.] *Auctor err.*, cf. Aug. Hipp., *In Io. Eua.*, tract. 34, PL 35, 1656.

60: suam] *om.* MD | 78: et] *om.* Md | 81: qua] *om.* MD

CAPVT QVARTVM

Exponitur ex Patribus cur Deus uoluerit fieri homo passibilis et mortem Crucis subire?

12. Ecclesiae Sol August. tom. 1 lib. de uera Religione cap. 16 sic rem hanc explicat et
 5 conuenientias detegit, quibus Deus permotus est ad assumendam carnem passibilem. “Cum omnibus”, inquit, “modis medeatur animis Deus pro temporum opportunitatibus, quae mira eius sapientia ordinantur, nullo modo beneficentius consuluit generi humano, quam cum ipsa sapientia Dei, id est unicus Filius consubstantialis Patri, et coaeternus totum hominem suscipere dignatus est, *et*
 10 *Verbum caro factum est et habitauit in nobis*. Ita enim demonstraui carnalibus et non ualentibus intueri mente ueritatem, corporeisque sensibus deditis, quam excelsum locum inter creaturas habeat humana natura, quod non solum uisibiliter, (nam id poterat) et in aliquo aethereo corpore ad nostrorum aspectum tolerantiam temperato, sed etiam hominibus in uero homine apparuit; ipsa enim natura
 15 suscipienda erat, quae liberanda. Et ne quis forte sexus a suo creatore se contemptum putaret, uirum suscepit, natus ex femina. Nihil egit ui, sed omnia suadendo et monendo, uetere quippe seruitute transacta, tempus libertatis illuxerat et opportune iam homini suadebatur, quam libero esset creatus arbitrio. Miraculis conciliauit fidem Deo, qui erat, passione homini quem gerebat. Satellites uoluptatum diuitias pernitiouse populi appetebant: pauper esse uoluit. Honoribus
 20 et Imperiis inhiabant: Rex fieri noluit. Carnales filios magnum bonum putabant: tale coniugium prolemque contempsit. Contumelias superbissime horrebant: omne genus contumeliarum sustinuit. Iniurias intolerabiles esse arbitrabantur: quae maior iniuria, quam iustum, innocentemque damnari? Dolores corporis
 25 execrabantur: flagellatus atque cruciatus est. Mori timebant: morte mulctatus est. Ignominiosissimum mortis genus Crucem putabant: crucifixus est. Omnia, quae habere cupientes non recte uiuebamur, carendo uilia fecit. Omnia quae uitare cupientes a studio deuiabamus ueritatis, perpetiundo deiecit. Non enim ullum peccatum committi potest, nisi dum appetuntur ea, quae ille contempsit, aut
 30 fugiuntur quae ille sustinuit. Tota itaque uita eius in terris per hominem quem

9-10: cf. lo. 1, 14.

6-35: Aug. Hipp., *De Ver. Rel.*, lib. 1, c. 16, *PL* 34, 134-135.

suscipere dignatus est, disciplina morum fuit. Resurrectio uero eius a mortuis, nihil hominibus perire naturae, cum omnia salua sunt Deo, satis indicauit; et quemadmodum cuncta seruiant Creatori suo, siue ad uindictam peccatorum, siue ad hominis liberationem, quamque facile corpus animae seruiat, eum ipsa subiicitur Deo”. Hactenus Augustinus.

13. Guilielm. etiam Paris. lib. de fide, cap. 3, pulcherrimam reddit rationem, cur expediens fuerit, Deum pro hominibus pati in homine assumpto: “Nulla enim uia (inquit) magis suaderi communitati generis humani potuit, Deum suae gloriae uelle nos habere consortes, quam per hoc, quod miseriae nostrae consortium iniuit. Qua enim uia euidentius ostendi potuit hominibus, quod eos secum uellet Deus beate et gloriose uiuere; quam per hoc, quod cum eius uoluerit misere, et ignominiose uiuere, et quod plus est, etiam mori? Quid ingentius imprimere potuit cordi humano, quod communicanda ei esset diuinae gloriae beatitudo, quam ipsius humanae miseriae in Filio Dei facta communicatio? Deinde quid adeo spem ueniae erigere potuit, quid adeo de misericordia Dei firmare fiduciam, quo signo, uel argumento uerisimilius probari potuit cordi humano, Deum uelle parcere et misereri hominibus, quam per hoc, quod Pater misericordiarum proprio Filio, ut eis parceret, non pepercit et ipse filius, ut immunes et illaesi abirent latrociniorum suorum, dignatus est perpeti suspendium. Manifestum igitur est ex his, quantum Deus uoluerit homines esse suos socios in gloria sua, quibus et ipse uoluit esse socius in eorum tanta miseria.”

14. Postmodum aliam adiungit rationem, qua probat solam fidem Christianam Catholicam esse ueram, quia sola fides Catholica ea continet et praedicat, quae hominem accendere possunt ad Deum amandum ardentissime et prout ipse amari uult ab hominibus. Vera namque fides et Religio debet homines ducere ad Dei perfectum amorem; et haec motiua ardentissime Deum diligendi maxime continet et praedicat fides Catholica. “Sicut enim (inquit) ignis ignem maxime generat et applicatione sua, seu contactu, quae ignibilia et succensibilia sunt, maxime inflamat et ignit, sic ignis diuinae dilectionis, tanto benefico nobis exhibitae, per credulitatem cordibus hominum applicatus, ignem sanctae dilectionis in Deum maxime in illis generat, eaque amore beneficio maxime incendit et inflamat. Et

37-50: Guil. Alu., *De Fid.*, c. 3, pp. 16-17. | **56-75:** Guil. Alu., *De Fid.*, c. 3, p. 17.

40: eos] *om.* Md | **58:** dilectionis] delectionis Md

omnia alia beneficia ueluti scintillae et prunulae permodicae ad calefaciendum, inflammant cor humanum: beneficium uero Incarnationis atque Redemptionis, non solum est sicut mons igneus, cordibus nostris inflammandis per credulitatem appositus, immo incomparabiliter maior ignis, quam esset totus mundus, si totus arderet. Quanto enim maior est Filius Dei toto mundo; tanto corda humana magis calefacere debet, et inflammare per hanc credulitatem ei applicitus, quam totus mundus corpora nostra, si totus arderet. Est enim Filius Dei, beneficium nobis collatum, in quantum nobis et pro nobis datus: quod autem sunt torres et faces, ad calefacienda corpora calore sensibili, hoc sunt beneficia ad calefacienda corda calore spirituali; hic autem calor amor est. Manifestum igitur est, quia si totus mundus arderet, modicus ignis esset ad calefaciendum corpus quodcumque, immo nullus in comparatione huius beneficii ad calefacienda corda humana. Manifestum igitur est, quia maior ignis calefaciendis, aut inflammandis cordibus nostris adhiberi non potuit, quam beneficium Dominicae Incarnationis et Passionis: hunc autem sola ista fides, seu credulitas ipsis adhibet". Haec ille.

15. Denique ut alia omittam, egregie S. Thomas 4 contra gent., cap. 55, explicuit, cur conueniens fuerit Deum carnem passibilem assumere. "Non oportuit (inquit) Deum carnem impassibilem et immortalem suscipere": Sed magis passibilem et mortalem. Primo quidem, quia necessarium erat hominibus, quod beneficium Incarnationis cognoscerent, ut ex hoc ad Diuinum amorem inflammarentur. Oportuit autem ad ueritatem Incarnationis manifestandam, quod carnem similem aliis hominibus sumeret, scilicet passibilem et mortalem. Si enim immortalem et impassibilem carnem suscepisset, uisum fuisset hominibus, qui talem carnem non nouerant, quod aliquod phantasma esset et non ueritas carnis. Secundo, quia necessarium fuit, Deum carnem assumere, ut pro peccato humani generis satisfaceret. Contingit autem, unum pro alio satisfacere, ita tamen quod poenam pro peccato alteri debitam ipse sibi non debitam uoluntarie assumat; poena autem consequens humani generis peccatum est mors et aliae passibilitates uitae praesentis: unde et Apostolus dicit ad Romanos 5 *Per unum hominem peccatum in hunc mundum intrauit et per peccatum mors*. Oportuit igitur, ut carnem passibilem et mortalem Deus assumeret absque

89-90: cf. Rm. 5, 12.

77-116: Tho. Aqu., *Cont. Gent.*, lib. 4, c. 55, pp. 180-181.

peccato: ut sic patiendo et moriendo pro nobis satisfaceret et peccatum auferret. Et hoc est quod Apostolus dicit ad Romanos 8 quod *Deus misit Filium suum in similitudinem carnis peccati*, id est, habentem carnem similem peccatoribus, scilicet passibilem et mortalem. Et subdit, *Vt de peccato damnaret peccatum in carne*, id est,

95 ut per poenam, quam in carne pro peccato nostro sustinuit, peccatum a nobis auferret. Tertio, quia per hoc, quod carnem passibilem et mortalem habuit, efficacius dedit nobis exempla uirtutis, passiones carnis fortiter superando et eis uirtuose utendo. Quarto, quia per hoc magis ad spem immortalitatis erigimur, quod ipse de statu carnis passibilis et mortalis mutatus est in impassibilitatem et immortalitatem

100 carnis; quod etiam de nobis sperare possumus, qui carnem gerimus passibilem et mortalem; si uero a principio carnem impassibilem et immortalem assumpsisset, nullam daret occasionem immortalitatem sperandi his, qui in seipsis mortalitatem et corruptibilitatem experiuntur. Hoc etiam mediatoris officium requirebat, ut communem haberet nobiscum passibilem carnem et mortalem; cum Deo uero

105 uirtutem et gloriam, ut auferens a nobis quod nobiscum commune habebat, scilicet passionem et mortem, ad id nos duceret, quod sibi et Deo erat commune; fuit enim Mediator ad iungendum nos Deo. Similiter etiam non fuit expediens, quod Deus incarnatus uitam in hoc mundo ageret opulentam et honoribus, seu dignitatibus sublimem. Primo, quidem, quia ad hoc uenerat, ut mentes hominum terrenis deditas

110 ad diuina eleuaret: unde oportuit, ut suo exemplo homines in contemptum diuitiarum et aliorum, quae mundani desiderant, traheret; et quod inopem et priuatam uitam agerent in hoc mundo. Secundo, quia si diuitiis abundasset et in aliqua maxima dignitate constitutus fuisset, id quod diuine gessit, magis potentiae saeculari, quam uirtuti diuinitatis fuisset attributum; unde efficacissimum

115 argumentum suae diuinitatis fuit, quod absque adminiculo potentiae saecularis totum mundum in melius commutauit.

92-94: cf. Rm. 8, 3.

102: occasionem] occasio Md

CAPVT QVINTVM

Demonstratur contra Mahumetanos, neque uetus, neque nouum Testamentum esse adulteratum; et inde euincitur, Alcoranum utrique Testamento contradicentem, esse librum mendacem et diaboli suggestionem compositum.

- 5 16. Cum Mahumetani ex una parte uideant, Alcoranum aperte dicere, libros ueteris Testamenti et Euangelia Iesu Christi descendisse de coelo; nam in prima Azora, seu primo capite introducit Deum sic loquentem cum Mahumeto: Tu fidem creatoris illis praedicans, penitus persuade, ut libris tibi diuinitus missis, Abrahae quoque ac Moysi ac Christi, caeterumque Prophetarum libris fidem firmam adhibeant. Et capite
- 10 duodecimo introducit iterum Deum sic loquentem cum Iudaeis (secundum quod Turcae utuntur Alcorano sine distinctione librorum) Christum Mariae Filium, cui commisimus Euangelium, quod est lumen et confirmatio Testamenti, ac recta uia timentibus Deum ad uestrae legis supplementum misimus, Iudaei; omnis ergo Euangelii seruus, ipsius praecepta indicando sequatur, alioqui malus erit.
- 15 Et demum Alcoranum introducit Deum praecipientem Mahumeto, ut quando incidat dubium circa intelligentiam eorum, quae ipsi diuinitus reuelata sunt, recurrat ad Iudaeos et Christianos, qui legem prius receperunt: Si ambiguus fueris de his, quae descendere fecimus, interroga eos, qui legem legunt ante te. Noli esse de his, qui non crediderunt signis Dei, ne forte damneris. Cum hoc, inquam, Mahumetani ex una
- 20 parte uideant et ex alia uideant, Euangelia et uetus Testamentum continere doctrinam manifeste contrariam Alcorani doctrinae; sic discurrunt. Alcoranum et utrumque Testamentum inter se dissentiunt: Alcoranum necesse est, esse uerum, integrum, sincerum; utrumque ergo Testamentum necesse est, esse deprauatum et inuersum. Idque deducunt ex Alcorano Azora 12 ubi Mahumetus dicit: Se solum
- 25 habere Euangelium purum et incorruptum, quod Christus a Deo accepit; ac proinde Christianos habere illud deprauatum et adulteratum. Et idem docet de libris Moysis et Prophetarum.

17. Sed Mahumetanos falli, dum sibi persuadent Alcoranum de coelo descendisse eiusque doctrinam esse diuinitus reuelatam, euidenti argumento euincemus in hunc

7-9: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 1, art. 9, p. 31; cf. Q. 2, 136. | 11-14: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 1, art. 1, p. 3; cf. Q. 5, 46-47. | 17-19: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 9, p. 103; cf. Q. 2, 4. | 24-25: cf. Q. 5, 46.

30 modum. Alcoranum et utrumque Testamentum inter se dissentiunt et doctrinas
continent contradictorie oppositas. At certum est, utrumque Testamentum de coelo
descendisse, idest Deum habere authorem et doctrinam ueram continere: certum
deinde est, nec uetus Testamentum, neque nouum esse corruptum, seu adulteratum,
sed esse integrum et incorruptum, prout a Moyse et Prophetis, atque ab Apostolis et
35 Euangelistis scriptum est. Ergo certum est Alcoranum de coelo non descendisse,
neque Deum habere Authorem; sed eius doctrinam, quatenus opponitur ueteri, uel
nouo Testamento, esse aperte falsam et diabolum habere Authorem.

Minor seorsim probanda est, quoad utrumque Testamentum; et nunc in generali
suadetur: quia ut tanquam corrupta et adulterata reiiciatur aliqua scriptura, non
40 sufficit quod aliquis affirmet esse corruptam, sed necesse est, quod id probet,
producendo in medium aliquod illius exemplar authenticum ab illo discordans, quod
ipse uitiatum esse ait. Ast Mahumetani nihil tale producunt, sed potius contra ipsos
aperte demonstratur, omnia exemplaria noui et ueteris Testamenti, Hebraica,
Chaldaica, Syriaca, Arabica, Graeca et Latina, quae per uniuersum mundum dispersa
45 sunt, habere expresse eam doctrinam, in qua eis contradicit Alcoranum; quin unum
unquam repertum sit exemplar Alcorano concordans et a doctrina Religionis
Christianae discordans. Ergo Mahumetani temere et caece credunt, utrumque
Testamentum esse corruptum, quia utrumque contradicit Alcorano; sed potius
deducere debent, Alcoranum non esse librum diuinitus inspiratum, sed mendaciis
50 plenum, quandoquidem continet doctrinam contrariam libris ueteris et noui
Testamenti, qui reperiuntur inter omnes fere orbis nationes.

CAPVT SEXTVM

Demonstratur uetus Testamentum non esse deprauatum a Iudaeis, ut Mahumetani fabulantur.

18. Vt id demonstrem, quaero, quando Iudaei adulterarint et immutarint scripturas
 5 ueteris Testamenti? An ante aduentum Christi, an post? Non ante, quia cum ipsi
 accepissent librum legis a Deo per manus Moysis, tot praecedentibus signis et
 prodigiis, scirentque certissime, libros Moysis et Prophetarum scriptos fuisse,
 inspirante et dictante Deo, ingensque esse crimen eos adulterare; certe id praestare
 non potuerunt sine uehementi passione; ante aduentum autem Christi nulla passio
 10 uehemens ad id praestandum eos compellere potuit; siquidem nec odium Christi et
 Christianorum, neque odium Mahumeti ad id compellere potuit, antequam Christus
 nasceretur et Mahumetus in mundum uenisset.

Praeterquam quod cum essent in Synagoga uiri probi et zelum Dei habentes, qui
 fortiter obsisterent deprauatoribus, fieri non potuit, ut uiri aliqui nequam et
 15 scelerati corrumpere omnia exemplaria, quae per orbem erant dispersa, et in
 uarias linguas translata a diuersis interpretibus, et in celebrioribus orbis
 bibliothecis asseruabantur.

19. Deinde si Hebraei ante Christi aduentum scripturas corruperunt, quare Christus
 et Apostoli nunquam illos de tam insigni crimine reprehenderunt, praesertim cum
 20 leuiora non tacuerint? Quare Dominus ait? Ioan. 5: *Scrutamini Scripturas*. Et Matth.
 25: *Super Cathedram Moysis sederunt Scribae et Pharisei, quaecumque ergo dixerint*
uobis, seruare et facite. Cui credibile erit, Christum ad corruptas Scripturas legendas
 sine ulla praemonitione homines inuitasse, uel ad corruptores audiendos et
 sequendos amandasse? Nec enim si Testamentum uetus esset corruptum, id
 25 Christus ignoraret, cum esset plenus sapientia; nam Mahumetus ipse in Alcorano
 cap. 13 inquit: Quod Deus Christum librum et sapientiam et Euangelium et
 Testamentum edocuit.

20: cf. Io. 5, 39. | 21-22: cf. Mt. 23, 2-3.

26-27: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 1, art. 1, p. 3; cf. Q. 5, 110.

4: adulterarint] adulterarunt Md; immutarint] immutarunt Md | 17: asseruabantur] asseruauantur Md |
 21: dixerint] dixerit Md

Nec item dici potest Iudaeos post Christi aduentum adulterasse et deprauasse Scripturas. Nam omnia testimonia, quae a Christo et ab Apostolis citantur, inueniuntur in Moyse et Prophetis, ut ab illis citata sunt. Ergo sic legebantur tunc in Moyse et Prophetis. Ergo neque ante, nec post Christi aduentum Scripturae ueteris Testamenti adulteratae sunt a Iudaeis. Et hoc argumento usi sunt Origenes lib. 8 in Isaiam et Hieronymus in caput 6 Isaiae ad probandum uetus Testamentum non fuisse corruptum ab Hebraeis.

Item Augustinus lib. 15 de Ciu. Dei cap. 13 inde probat, Iudaeos non adulterasse Scripturas, quod non uideatur ullo modo credibile, Iudaeos uoluisse suis codicibus eripere ueritatem, ut nostris detraherent authoritatem et etiamsi uoluissent, non sit uerisimile potuisse.

20. Vt autem uis argumenti magis innotescat, sciendum est, uetus Testamentum saepe et per diuersos Interpretes translatum esse ex lingua Hebraica in Graecam. Prima translatio facta est iussu Ptolomaei Philadelphi, Regis Aegypti a septuaginta senioribus, 291 annis ante Christi aduentum, ut testatur S. Epiphanius et sequitur Bellarminus. Rex enim ille, qui ex toto orbe terrarum libros adducebat in suam Bibliothecam, uoluit in ea habere libros Moysis et Prophetarum; et ideo per legatos suos rogauit Eleazarum summum Sacerdotem, ut ad se mitteret uiros sapientes, qui libros Legis et Prophetarum transferrent in linguam Graecam; misit autem summus Sacerdos septuaginta duos seniores, senos ex singulis tribubus filiorum Israel, utriusque linguae peritissimos, qui spatio dierum septuaginta duorum mirabili consensione diuinas Scripturas apud Pharum Aegypti ex Hebraeo sermone in Graecum idioma transtulerunt. Idque diuino consilio factum est, ut cum Apostoli postea praedicarent Euangelium Graecis, ex testimonio Prophetarum, quorum libros Graeci habebant, omnibus persuaderent, Iesum Nazarenum, a Iudaeis crucifixum, esse Christum promissum in lege et Prophetis. Et ut notat Eusebius lib. 8 de praeparatione Euangelica, ideo Deus disposuit, ut ea translatio fieret ante Christi aduentum, quia si facta fuisset postea, perfidi Iudaei in suspicionem translatores uocarent.

32-34: cf. Orig. *Hom. in Isa.*, hom. 8, PG 13, 251-252; cf. Hie. Str., *Comm. in Isa.*, lib. 3, c. 6, PL 24, 93-116.
 | **35:** cf. Aug. Hipp., *De Ciu. Dei*, lib. 15, c. 13, PL 41, 452-454. | **42-43:** cf. Epipha., *De Men. et Pon.*, PG 43, 242-243; cf. Rob. Bell., *De Ver. Dei*, lib. 2, c. 5, pp. 127-128. | **53-56:** cf. Eus. Cae., *Prae. eua.*, lib. 8, c. 2, PG 21, 587-590.

Anno autem 104 post Christi Natiuitatem, nempe quarto anno Imperii Traiani facta est secunda translatio ab Aquila Pontico, ut quidam uolunt; ut autem sentit Bellarminus cum Epiphanio, facta est haec translatio anno duodecimo Adriani
 60 Imperatoris, idest anno Christi 131. Tertia translatio facta est a Theodotione octauo anno Imperatoris Commodi, idest anno Christi 189. Postea anno 9 Imperatoris Seueri et Christi 203 facta est alia translatio a Symmacho. Postea sub Imperio Heliogabali ad annos Christi 222, uel 223, Patriarcha Hierosolymitanus inuenit in subterraneis urbis Hiericho totum uetus et nouum Testamentum e lingua Graeca in
 65 Latinam fideliter translatum; et haec uocatur quinta editio seu translatio Hierichuntina. Ita refert Fr. Antonius de Gueuara. Sed Cardinalis Bellarminus ait, quintam editionem Graecam inuentam esse in doliis quibusdam apud urbem Hiericho anno 8 Antonini Caracallae, et secundum Baronium haec translatio inuenta est septimo anno Antonini Caracallae et anno Christi 219. Sexta quoque editio incerti
 70 Authoris in doliis inclusa inuenta est apud Nicopolim Alexandro Mammeae filio imperante; imperare autem coepit Alexander anno Christi 224.

21. Has omnes ersiones in unum corpus coniunxit Origenes anno Christi 233 diuidens singulas paginas in sex columnas, ac in prima quidem scripsit Hebraicum textum; in secunda eundem textum Hebraicum Graecis litteris; in tertia
 75 interpretationem Aquilae; in quarta interpretationem Symmachi; in quinta interpretationem LXX seniorum; in sexta interpretationem Theodotionis; atque haec uolumina propter quatuor interpretationes Tetrapla, propter sex columnas Hexapla dicebantur.

Quadraginta annis ante Christum natum translata est Scriptura Sacra ex lingua
 80 Hebraea in Caldaicam a Iudaeo quodam in Babylonia, qui appellabatur Ionathan Abenunciel et translatio haec fuit fidelissima. Et ea frequenter utuntur Ecclesiae Orientales; uidelicet Armeni, Caldaeii et Aegyptii. Translata quoque est in linguam Syriacam.

57-78: cf. *supra cit.* Rob. Bell.; cf. *supra cit.* Epipha.; Antonius de Gueuara] *Nl.*; cf. *Cae. Bar., Ann.*, t. II, ann. 219, p. 526.

62: Symmacho] Simacho Md, Simmacho MD; Imperio] Imperium Md | **66:** Hierichuntina] Hiericontina Md | **70:** Nicopolim] Nicepholim Md | **75:** Symmachi] Simachi Md, Simmachi MD

Quare libri Moysis et Prophetarum translati erant in uarias linguas et orbis erat
 85 plenus his libris. Omnes autem istae translationes continent prophetiam Danielis,
 quae praedixit Christum occidendum; et continent alia multa contraria his, quae in
 Alcorano habentur. Et translationes istae hucusque perseuerant. Nec fieri potuit, ut
 omnia exemplaria ab aliquo, uel aliquibus corromperentur. Ergo est falsissimum
 Iudaeos ante Christum, uel post Christum adulterasse Scripturas.

90 Sane Religio Iudaeorum erga sacros libros tanta fuit, ut scribat Philo in libro de
 egressu filiorum Israel ab Aegypto, usque ad sua tempora per spatium plusquam
 duorum millium annorum, ne uerbum quidem fuisse unquam in lege Hebraeorum
 immutatum et quemlibet Iudaeum centies potius moriturum, quam ut pateretur,
 legem in aliquo mutari.

95 22. Idque ipsum aliis argumentis conuincitur, quia si Iudaei falsare uoluissent
 Scripturas in odium Christianorum, sine dubio praecipua uaticinia sustulissent; id
 autem minime fecerunt, quia ut probat Bellarminus, ea in quibus discrepant
 exemplaria Hebraea a Graecis et Latinis, saepe nullius momenti sunt, quantum
 attinet ad fidem et Religionem: “Et saepe codices Hebraei magis Iudaeos uexant,
 100 quam Graeci, aut Latini”. Ipsaque dispersio Iudaeorum per uniuersum orbem cum
 libris sacris probat, in illis libris contineri ea, quae de Christo praedixerant
 Prophetiae circa eius mortem et resurrectionem, aliaque mysteria, in quibus Religio
 Christiana opponitur Mahumetanae. Vt enim obseruant S. Iustinus in oratione
 exhortatoria et S. Augustinus lib. 18 de Ciuit. Dei cap. 46 et manifeste deducitur ex
 105 illis uerbis Psalmi 46: *Ne occidas eos, ne quando obliuiscantur populi mei, disperge
 illos in uirtute tua*. Ideo dispersi sunt Iudaei Sacras Scripturas circumferentes, ut cum
 Pagani nolunt credere ea, quae dicimus de Christo esse praedicta, sed dicunt
 eiusmodi uaticinia a Christianis fuisse conficta, eos mittamus ad inimicos nostros
 Iudaeos, qui uaticinia illa secum ferunt. Ergo mysteria Religionis Christianae, in
 110 quibus opponitur Mahumetanis et ex quibus probatur, Christum a Iudaeis occisum,
 tertia die surrexisse et esse uerum Deum continentur in Scripturis ueteris
 Testamenti, prout a Deo dictatae fuerunt.

105-106: Psalmi 46] *Auctor err.*, cf. Ps. 58, 12.

90-94: Philo Iudaeus] *NI*. | **99-100:** Rob. Bell., *De Ver. Dei*, lib. 2, c. 2, p. 122. | **103-104:** cf. Ius. Mar., *Apo. I*, PG 6, 375-378; cf. Aug. Hipp., *De Ciu. Dei*, lib. 18, c. 46, PL 41, 608-609.

Denique probatur, esse manifestum mendacium, quod Scripturae ueteris Testamenti sint a Iudaeis falsatae; quia cum certum sit Deum habere prouidentiam suae
115 Ecclesiae, uerisimile non est, passurum fuisse, ut uerba tot illustrium Prophetarum generaliter falsarentur, praesertim cum ad hunc finem Iudaeos disperserit per totum orbem terrarum, ac circumferre eos uoluerit libros legis et Prophetarum, ut inimici nostri Christianae Religioni testimonium perhiberent.

CAPVT SEPTIMVM

Demonstratur nouum Testamentum non esse corruptum, et inde conuincitur,
doctrinam Alcorani ipsi contrariam esse falsam. Vbi recensentur Haereses
praecipue contra Trinitatem et Incarnationem et Concilia Generalia in quibus
5 damnatae sunt.

23. Liber Alcorani Azora seu capite 5 haec habet: Hic liber, uidelicet Alcoran, nec
mendacium aliquod, nec aliquid praeteritis Prophetis contrarium nuntiat. Verum
haec uerba dolose dicta esse a Mahumeto, ad seducendam barbaram illam gentem
et falsissimam Alcorani laudem continere, facile conuincitur, tum ex dictis, tum ex
10 dicendis; quia liber ille continet doctrinam euidenter contrariam doctrinae
Euangelii, quod a Deo descendisse et scriptum esse impulsu et directione Spiritus
Sancti, ipse Mahumetus fatetur.

Quod autem Euangelium Christi, quod modo habemus Christiani, sit illud ipsum
quod ex impulsu diuino conscriptum fuit ab Apostolis; neque fuerit adulteratum a
15 Christianis, nunc demonstrandum est. Et in primis onus incumbibat Mahumetanis,
producendi in medium aliquod exemplar Euangeliorum, conscriptum ante
aduentum Mahumeti, quod concordaret cum Alcorano; at id non praestant, nec
praestare possunt, sed potius omnia exemplaria Euangeliorum ante Mahumetum
conscripta Hebraice, Graece, Latine et in aliis linguis, quae erant per totum orbem
20 dispersa, manifeste attestantur Religioni Christianae. Quaerantur exemplaria
antiqua Euangeliorum inter Christianos, inter Iudaeos, inter Gentiles et nullum
inuenietur, quod non eam contineat doctrinam, quam Christiani credimus, neque
huius deprauationis et corruptionis uniuersalis Euangeliorum omnium, quae
narrant Passionem Christi et mortem Crucis et tertia die resurrectionem et miracula,
25 quae fecit in confirmationem illius doctrinae, quam praedicabat, quod ipse sit Filius
Dei naturalis, uerusque Deus, nullus unquam scriptor mentionem fecit usque ad
Mahumetum et Mahumetanos, neque post Mahumetum ullus Doctor Christianus, uel
Iudaeus, uel Gentilis mentionem aliquam facit tam horrendae haeresis, qualis foret
Euangelia omnia subuertere, et doctrinam falsam in mysteriis tam principalibus illis
30 affingere et uniuerso orbi tanquam articulos fidei proponere; quod signum euident

6-7: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 46, p. 250; cf. Q. 41, 42-43.

est, talem haeresim non extitisse; nam de omnibus et de earum authoribus, tempore et loco, quo incoeperint, habemus certas historias; et tamen de hac re altum est silentium apud omnes omnino Scriptores, praeter Mahumetanos. Cum tamen
 35 delictum. Quis enim credat, hoc in mundo accidisse, quod omnia Euangelia a Christo tradita et ab Apostolis scripta fuerint deprauata et falsata, et tamen quod nullus extiterit in toto orbe Christianus, qui zelum uerae doctrinae haberet et litteris proderet posteris tantum nefas, ut a doctrina falsa cauerent?

24. Vnde hoc dilemma conficitur: si extitit reuera haec uniuersalis omnium
 40 Euangeliorum deprauatio et falsatio, uel Summus Pontifex cum omnibus Patriarchis et Episcopis, et Christianis in hanc deprauationem consensit, uel illi restitit Summus Pontifex cum aliquibus Praelatis, uel saltem aliqui Praelati illi obstiterunt? Si primum ergo periit Christi Ecclesia, siquidem omnes Praelati successores Apostolorum apostatauerunt a fide uera, et amplexati sunt fidem falsam, et secum
 45 traxerunt reliquos Christianos. Ergo Christus fuit Propheta falsus, dum dixit: *Tu es Petrus et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam et portae inferi non praeualebunt aduersus eam*, Christum uero fuisse Prophetam ueracissimum Mahumetani confitentur. Si secundum, ergo ueri Christi fideles congregarunt Concilium, ut se opponerent tantae impietati et tam nefariam haeresim damnarent
 50 et omnes fideles per litteras monerent, ut a tam pestilenti doctrina fugerent. Si enim non obsisterent impietati et non pugnarent pro defensanda ueritate Euangeliorum, sed sinerent, ut illa adulteraretur et corrumpereetur, non essent uera Christi Ecclesia; ac proinde uera Christi Ecclesia funditus periisset. At certum est, nunquam in Ecclesia Christi congregatum fuisse Concilium ad damnandos tanquam haereticos,
 55 eos, qui dicunt, Christum mortuum esse et resurrexisse et se Filium Dei appellasse; sed potius dantur multa Concilia, quae illam doctrinam stabiliant, nullumque congregatum est Concilium in Ecclesia Christi, quod non stabilierit doctrinam contentam in symbolo Apostol. Ergo manifestum est, Euangelia non esse falsata et deprauata.

45-47: Mt. 16, 18.

47: praeualebunt] praeualeunt Md; praeualebunt MD | 48: congregarunt] congregarent Md

60 25. Deinde argumentor: Si Christiani falsauerunt Euangelia, uel id fecerunt post
 aduentum Mahumeti, quasi in odium illius, et ut Alcorano auctoritatem detraherent,
 uel ante aduentum illius. Neutrum autem dici potest, ergo est insigne mendacium,
 quod Christiani falsauerint Euangelia, falso illis affingentes narrationem Passionis et
 Resurrectionis Christi et ea, quae significant Diuinitatem Christi et Trinitatem
 65 Personarum diuinarum. Quod non falsauerint post aduentum Mahumeti et in odium
 illius, probatur primo, quia ut in simili arguit S. Augustinus lib. 15 de Ciuit., cap. 13,
 incredibile est, quod Christiani sibi abstulerint ueritatem, dum inuidet Alcorano
 auctoritatem, et quod fundamenta suae Religionis uoluerint subuertere, ut
 aliquantulum auctoritatis detraherent Alcorano; hoc enim perinde esset, ac si quis
 70 sibi ipsi brachium amputaret, uel lethale uulnus infligeret, ut inimicum suum leuiter
 uellicaret. Sane neque Mahumetus, nec ullus unquam haeresiarcha tantum damnum
 intulisset Ecclesiae Christi, quantum ipsa inferret sibi, mutando et peruertendo
 Euangelia; nam haereses Ecclesiam Christi impugnant, sed non expugnant, quatiunt,
 sed non subuertunt, at Ecclesia deprauans Euangelia et mendacia proponens ut
 75 articulos fidei, seipsam expugnaret et subuerteret.

Prob. 2 quia euidens est, Ecclesiam Christi habuisse eadem Euangelia ante aduentum
 Mahumeti, quae habet modo; nam Euangelia, quae habuit ante aduentum Mahumeti,
 narrabant historiam Passionis et Mortis Christi, eiusque Resurrectionem et
 doctrinam eandem continebant, de Diuinitate Christi et Trinitate, quam modo
 80 continent, ut constat ex omnibus Doctoribus Ecclesiae Christi, tum Latinis, tum
 Graecis, qui ante Mahumetum floruerunt, quorum scripta continent expositionem
 eorundem Euangeliorum, quae modo habemus et leguntur eorum homiliae et
 sermones in Breuiario Romano. Nam praeter S. Dionysium Areopagitam, S. Ignatium
 Martyrem, S. Clementem Papam, S. Polycarpum et alios, qui cum Apostolis egerunt,
 85 et praeter S. Iustinum Philosophum et Martyrem et Sanctum Egesipum et Sanctum
 Theophilum Episcopum Antiochenum, sextum ab Apostolo Petro; et S. Irenaeum
 Episcopum et Martyrem, auditorem Sancti Polycarpi, et S. Melitonem Sardensem
 Episcopum, et Clementem Alexandrinum, Originis Praeceptorem, aliosque illustres
 Scriptores, qui prope tempora Apostolorum uixerunt et ad secundum Ecclesiae
 90 saeculum pertinent, suisque scriptis Diuinitatem Christi, eiusque post mortem

66: cf. Aug. Hipp., *De Ciu. Dei*, lib. 15, c. 13, PL 41, 452-454.

resurrectionem, aliaque mysteria nostrae fidei defenderunt; et praeter Tertullianum et Originem, qui floruerunt sub initium tertii saeculi, et suis scriptis Diuinitatem Christi et Trinitatem Personarum Diuinarum propugnarunt; in medio tertii saeculi floruerunt S. Gregorius Taumathurgus Origenis auditor et Sanctus Cyprianus
 95 Episcopus et Martyr, alique illustres sanctitate et sapientiae lumina. In quarto saeculo floruerunt magna illa Ecclesia lumina Athanasius, Basilius Magnus, Ambrosius, Hilarius Pictauiensis, Gregorius Nazianzenus, Gregorius Nissenus et ad finem huius saeculi et sub initium quinti Hieron. Chrysost. Augustin. Cyril. Alexandrinus, Leo Magnus, alique Illustrissimi Doctores, quorum opera nunc extant
 100 et mysteria Christianae Religionis, quae modo profitemur, explicarunt. Et sic ab Apostolis usque ad haec tempora semper in Ecclesia Christi floruerunt Doctores, qui Diuinitatem Christi, Trinitatem diuinarum Personarum, aliaque mysteria omnia, quae Mahumetus negat, suis scriptis illustrarunt, ut contenta in Euangeliiis Domini nostri Iesu Christi.

105 Id ipsum secundo probatur ex symbolo Apostolorum, quod Ecclesia Christi ab Apostolis accepit, et semper retinuit, in quo continentur omnes fidei articuli, in quibus liber Alcorani opponitur Euangeliiis.

Tertio, quia errores illi, quos Mahumetus in Alcorano docet, damnauerat iam Ecclesia in quinque Conciliis Generalibus et in aliis Prouincialibus. Sub Imperatore
 110 Gallieno ad annum Christi 255, Sabellius Haeresiarcha apud Ptolemydam Aegypti docuit, in Deo unam tantum esse Personam, diuersis tantum nominibus significatam, ob diuersa munia, quae scilicet dicatur Pater, quatenus est principium creaturarum; Filius, quatenus carnem assumpsit, et Spiritus Sanctus, quatenus animas sanctificauit. Paulo post Paulus Samosatenus Antiochenus Episcopus
 115 Diuinitatem Filii oppugnare coepit, contra quem prima Antiochiae Synodus est habita sub annum Christi 260, cui inter alios insignes uiros interfuerunt S. Gregorius Taumathurgus Episcopus Neocesariensis et eius Frater Athenodorus. Sed tunc subdola tergiuersatione Patrum studia Paulus elusit. Postea uero altero in Concilio Antiochiae celebrato, damnatus, ac sede deturbatus est.

108-119: cf. Cae. Bar., *Ann.*, t. III, ann. 260, pp. 144-145.

120 Postea ad annum Christi 314 tempore Constantini Magni Imperatoris surrexit
 Alexandriae impius haeresiarcha Arrius, qui licet contra Sabellium assereret, Patrem
 et Filium et Spiritum Sanctum esse Personas inter se realiter distinctas, tamen
 aiebat, non esse eiusdem naturae, ac proinde dicebat, Verbum et Spiritum Sanctum
 non esse Personas diuinas, ac per consequens unam dumtaxat Personam intra Deum
 125 admittebat. Haec haeresis damnata est sub Sancto Siluestro Pontifice et Constantino
 Magno Imperatore in prima Synodi Generali 318 Episcoporum, habita in Nicaea
 Bythinae urbe anno Christi 325 et in ea damnata est haeresis Sabelliana et Arriana,
 et declarata est ueritas Catholica, quam uera Ecclesia Christi nunc tuetur et semper
 tenuit; nempe in Deo dari tres Personas realiter distinctas inter se, eiusdem tamen
 130 naturae; ac proinde definitum est, Christum esse uerum Deum; et in hoc Concilio
 editum est symbolum illud, quod Ecclesia canit in Missa. Interfuere huic Concilio
 Episcopi sanctitate et miraculis illustres, inter quos eminuerunt S. Nicolaus Episcopus
 Mirae in Lycia et S. Spiridion Episcopus Trimituntis in Cypro, S. Alexander Episcopus
 Alexandrinus et S. Panuphius Thebaydis superioris Episcopus; et S. Spiridionem et
 135 S. Panuphium aliosque insignes uiros sacra stigmata decorabant, quae pro
 testificatione Fidei Diuinitatis Christi et Trinitatis Personarum magna constantia
 acceperant in persecutione Imperatorum.

26. Deinde contra Macedonium Episcopum Constantinopolitanum, qui negabat
 Diuinitatem Spiritus Sancti, congregata est secunda Synodus Generalis Episcoporum
 140 150 sub S. Damaso Papa et Gratiano atque Theodosio Imperatoribus anno Christi
 381 Constantinopoli; et secunda Synodus appellatur Concilium
 Constantinopolitanum primum. In hoc Concilio iterum damnatae sunt haereses
 Sabellianorum et Arrianorum, et publicatum fuit illud Symbolum, quod canitur in
 Ecclesia, in quo addita sunt aliqua uerba symbolo Nicaeno. Inter Alios Praelatos
 145 sanctissimos interfuere huic Concilio, Nazianzenus et S. Gregorius Nyssenus frater
 S. Basilii.

Quamuis in iis Conciliis definitum fuerit Verbum Dei esse Personam Diuinam
 aequalem Patri et eiusdem naturae cum illo; ex quo necessario sequabatur, Christum
 Dominum esse uerum Deum, siquidem Christus nihil aliud est, quam Verbum Dei
 150 indutum Carne, seu Filius naturalis Dei factus Homo, tamen postea Nestorius

120-146: cf. Cae. Bar., *Ann.*, t. IV, ann. 325, pp. 108-164; cf. t. V, ann. 381, pp. 458-464.

Patriarcha Constantinopolitanus, nesciens distinguere inter Naturam et Personam, asseruit sicut in Christo est duplex natura, diuina scilicet et humana, ita esse in Christo duplicem personam, alteram humanam et pure creatam, alteram diuinam et increatam; asserebatque Personam Diuinam Verbi habitasse in persona creata Iesu Nazareni, seu Christi speciali quodam modo, quem explicui disp. 22 sect. 3 proindeque asserebat, Beatam Virginem, non esse dicendam Theotocon, sed Christotocon, idest non Matrem Dei, sed Matrem Christi, seu puri hominis, in quo speciali modo habitabat Deus. Contra hanc haeresim congregata est tertia Synodus Generalis, idest Concilium Ephesinum sub Caelestino primo Papa et sub Theodosio minore Imperatore anno 431, eique praefuit S. Cyrillus Alexandrinus Episcopus, nomine Summi Pontificis; ad illudque confluxere ultra ducenti Episcopi et inter eos multi sanctitate et miraculis illustres, quos Baronius enumerat. In hoc Concilio Nestorius sede sua pulsus est et definitum est in Christo dari unicam Personam, diuinam scilicet, cum duplici natura, altera diuina, quam ab aeterno habuit per identitatem, et a Patre accepit per generationem aeternam; altera humana, quam in tempore sibi copulauit per unionem physicam et realem et quam accepit in tempore a Matre per generationem temporalem miraculose factam sine opera uiri, ac proinde definitum est, Christum esse uerum Deum et uerum hominem, et Beatam Virginem esse Dei genitricem, quia nimirum genuit humanam naturam, quam Deus sibi coniunxit unione hypostatica, seu personali: “Nam sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus”, ut dicitur in symbolo Athanasii. Et sancta haec Synodus Nestorium negantem Christi Diuinitatem appellauit “nouum Iudam” et decreuit, ut scripta Nestorii flammis absumerentur; renouauitque symbolum Nicaenum et sub anathemate praecepit, ne quis aliquid praeter id, quod per illud definitum est ad fidem adiicere ullo modo tentaret.

27. Et haec eadem fides Catholica confirmata rursus est in quarta Synodo Generali, idest in Concilio Calcedonensi celebrato sub Leone I Pontifice et Marciano Imperatore anno 451, contra Eutychianos et Nestorianos, in quo definitum est esse in Christo duas naturas in una persona. In hoc Concilio simul cum Eutychete Constantinopolitano Archimandrita, damnatus est Dioscorus Episcopus

155: cf. Thyr. Gonz., *Sel. Disp.*, t. III, disp. 22, sect. 3, pp. 251-252. | **158-175:** cf. Cae. Bar., *Ann.*, t. VII, ann. 431, pp. 345-390; Atha., *Sym. Qui.*, PG 28, 1583. | **176-191:** cf. Cae. Bar., *Ann.*, t. VIII, ann. 451, pp. 63-69; cf. t. X, ann. 553, pp. 83-125.

Alexandrinus et Cyrilli immediatus successor, qui haeresim Eutychetis tollentis in Christo naturarum omne discrimen, probabat, et relegatus est in Gangram Paphlagoniae urbem, ibidemque infeliciter obiit. Et haec quatuor Concilia Generalia S. Gregorius Papa, ut quatuor Euangelia uenerabatur. Eademque fides denuo
 185 confirmata est in quinta Synodo Generali, idest in secundo Concilio Constantinopolitano celebrato anno Christi 553, sub Vigilio Papa et Iustiniano primo Imperatore, iterumque Nestoriani et Eutychiani damnati sunt et definitum est contra Monothelitas, in Christo dari duplicem uoluntatem, diuinam et humanam, quia cum esset Deus et homo, habebat operationes diuinas et humanas et omnia in
 190 ipso erant duplicia, duplex natura, duplex intellectus, duplex uoluntas, duplex operatio intelligendi et amandi.

28. Constat ergo eidentissime non fuisse corrupta Euangelia a Christianis post Mahumeti aduentum; ideo enim id dicunt, quia Euangelia Ecclesiae Catholicae, quae leguntur post Mahumetum, continent Diuinitatem Christi et Trinitatem Personarum
 195 et narrant Christi Mortem et Resurrectionem. At hanc doctrinam, ut contentam in Sacris Scripturis, Ecclesia multis saeculis ante Mahumetum definiuit contra Sabellianos, contra Arrianos et Nestorianos. Et Mahumetus nihil aliud fecit, quam renouare has haereses. Ergo manifestum est doctrinam illam de Diuinitate Christi eiusque Morte et Resurrectione et de Trinitate Personarum non fuisse additam
 200 Euangelio a Christianis post Mahumeti aduentum.

Et sane cum Patres Concilii Nicaeni ad damnandos Arrianos argumenta sumerent ex Euangeliiis; sane si aliquod fundamentum daretur ad suspicandum, illa esse corrupta, qua parte significant Trinitatem Personarum et Diuinitatem Chirsti, illud non dissimulassent Arriani; constat autem manifeste, nunquam Arrianos in fauorem
 205 sui erroris hunc praetextum allegasse; sed admisisse Euangelia illa, quae modo habemus et controuersiam inter illos et Catholicos non fuisse de uerbis, sed de uerborum sensu; quia haeretici uerba Euangelii ad improprios sensus detorquebant, euidensque est ex scriptis Augustini, Hieronymi, Basilii et aliorum Patrum, Arrianos confutatos fuisse a Patribus ex illis uerbis, quae nunc legimus in primo capite
 210 Euangelii Ioannis: *In principio erat Verbum et Verbum erat apud Deum et Deus erat Verbum, omnia per ipsum facta sunt, etc.* Quae uerba haeretici admittebant et ex ipsis

210-211: Io. 1, 1-3.

contra ipsos insurgebant Doctores Catholici eosque conuincebant. Ergo planum est tunc extitisse Euangelia, quae modo existunt. Ergo falsum est Christianos post aduentum Mahumeti corrupisse Euangelia.

215 29. Dicent forsā Mahumetani se quidem idem nunc docere, quod docuerunt Arriani de Trinitate Personarum et quod docuerunt Nestoriani de Christo; inde tamen non inferri, quod ipsi a ueritate aberrant; quia non probatur Arrianos et Nestorianos iuste fuisse damnatos, ut haereticos; sed potius dicendum esse, errasse Patres Concilii Nicaeni et Concilii Ephesini. Sed contra est primo, quia si Mahumetani
220 fateantur se esse Arrianos et Nestorianos fateri debent, Alcoranum esse librum mendacem, quia negat id, quod constanter affirmabant Arriani et Nestoriani, nempe Christum uere mortuum fuisse et tertia die surrexisse; circumcisionem iam cessasse; et Baptismum esse necessarium ad salutem, item nouum Testamentum esse purum et incorruptum. Si ergo Arriani ueram fidem habebant, sequitur
225 Mahumetanos habere fidem falsam, siquidem sectantur articulos omnino oppositos. Quod si Mahumetani dicant Arrianos ueram quidem fidem habuisse, quatenus negabant Trinitatem et Diuinitatem Christi; falsam tamen quatenus credebant Mortem et Resurrectionem Christi atque necessitatem Baptismi; sequitur, Arrianos habuisse absolute fidem falsam, quia ut Fides sit falsa, non est necesse, ut nullum
230 articulum uerum habeat, sed sufficit ut habeat aliquos falsos; fides autem falsa nequit esse fundamentum salutis aeternae; fuerunt ergo Arriani extra uiam salutis. Aliunde uero dicis Catholicos, qui damnarunt Arrianos, etiam habuisse fidem falsam; ergo sentis omnes omnino Christianos tunc habuisse fidem falsam, quia Christiani uel erant Catholici uel Arriani. Ergo sentis omnes Christianos fuisse tunc extra uiam salutis; deinde etiam fateris, Iudaeos post aduentum Christi esse extra uiam salutis.
235 Ergo nulla tunc erat in mundo Religio et Fides uera, siquidem Religio Mahumetana nondum tunc aduenerat. Ergo omnes damnabantur omnibus illis saeculis, quod est euidenter falsum, ut constat ex prima demonstratione supra facta.

Contra secundo, quia facile est probare, non Catholicos sed Arrianos errasse; tum
240 quia Christus uere promisit Ecclesiam a se fundatam supra Petrum in perpetuum duraturam. Ecclesia autem Arriana penitus interiit per multa saecula; ergo Ecclesia Arriana non erat Ecclesia Christi. Tum quia tanta fuit potentia Arrianorum, ut non

238: cf. lib. 2, c. 1.

minus miraculum sit, Catholicos praeualuisse contra Arrianos, quam praeualuisse contra decem terribiles persecutiones Gentilium, quas per tria secula passa est
 245 Ecclesia Christi. Deus autem miracula nequit facere ad destruendam ueram Ecclesiam.

Denique id ipsum clarissime demonstratur, quia nullus eorum, qui Diuinitatem Christi et Trinitatem Diuinarum Personarum negarunt, nec ullus haereticus damnatus ab Ecclesia Catholica, postquam haeresim bibit et docuit, unquam
 250 miracula fecit; ut facile est comprobare per omnes haeresiarchas, qui Ecclesiam Catholicam oppugnarunt ab exordio eius usque ad nostra tempora; cum tamen omni saeculo floruerint euidenti gloria miraculorum multi uiri et feminae ex iis, qui credunt Christum crucifixum esse uerum Deum et Trinitatem Personarum in Deo adorant; nam surdos, caecos, mutos, claudos a natiuitate mirabiliter curarunt,
 255 mortuos suscitauerunt, aliaque innumerabilia prodigia operati sunt; in eisque ad litteram uerificata est illa Christi promissio: *Qui credit in me, opera quae ego facio, et ipse faciet et maiora horum faciet, quia uado ad Patrem*. Specialique gloria miraculorum floruerunt multi sancti, qui infensissimi fuerunt haereticis Arrianis, ut Athanasius, Basilius, Hilarius, Nicolaus, Antonius Magnus, Martinus et alii innumeri,
 260 ut patet ex iis, quae supra diximus pag. 212. Martyresque inuocato nomine Iesu Filii Dei uiui, idola confregerunt, daemones expulerunt, ora leonum obturauerunt aliaque innumera signa ediderunt, ut constat ex eorum Actis.

30. Probauimus hucusque, Christianos non adulterasse Euangelia post aduentum Mahumeti; nunc probandum restat, nec antea hoc nefas commisisse. Et sane ante
 265 Mahumetum id facere non potuerunt in odium ipsius, et ut Alcorano auferrent authoritatem, ut per se patet. Quo ergo fine tantum scelus committere potuerunt? Et imprimis incredibile est, adulterasse Euangelium quoad eam partem, in qua tam late et ex instituto narratur Historia Passionis et Mortis ignominiosissimae. Si enim Christiani ad extollendum et magnificandum Christum addidissent Euangelio ea,
 270 quae testantur eius diuinitatem, falsoque scripsissent, illum esse uerum Deum, nullatenus confinxissent, eum tam ignominiose ac turpiter crucifixum esse; quia hoc potissimum augebat difficultatem credendi, quod ipse sit Deus; nam Iudaei

256-257: cf. Io. 14, 12. | **272-274:** cf. I Cor. 1, 22-24.

260: cf. lib. 3, c. 7.

scandalizabantur audientes Deum fuisse crucifixum et Gentiles hoc putabant
 stultitiam, ut testatur Paulus, quia indecens iudicabant, Filium Dei tam turpiter
 275 fuisse trucidatum. Quare si ad commendationem sui Magistri aliquid conficturi
 essent, potius quamuis reipsa fuisset crucifixus, confingerent, non ipsum, sed alium,
 cui impressit suam figuram, reipsa crucifixum fuisse, ut confingunt Mahumetani,
 quia indecens ipsis uidetur, quod Propheta sanctissimus, qualem credunt fuisse
 Christum, tam indigne tractatus fuerit a Iudaeis. Deinde si ea, quae Euangelia dicunt
 280 de Diuinitate Christi et de Augustissimo Eucharistiae Sacramento et de Passione
 Domini, essent conficta a Christianis, certe obiter tantum perstringerent ea, quae
 attinent ad Passionem et ignominiam Christi; et ea quae attinent ad eius
 commendationem et gloriam, lato calamo prosequerentur. Constat autem Euangelia
 Historiam Passionis quoad omnes eius circumstantias latissime proponere, miracula
 285 uero, Diuinitatem Christi et alia quae in oculis hominum gloriosa apparent, breuiter
 tantum et quasi per transennam narrare: quod argumento est, Euangelia sincere et
 uere esse conscripta ex impulsu Spiritus Sancti, non autem mendaci artificio
 composita.

31. Deinde probatur, Euangelia non fuisse corrupta ante aduentum Mahumeti. Nec
 290 enim dici potest fuisse corrupta ab ipsis Apostolis, qui ea scripserunt; nec dici potest
 fuisse corrupta a Christianis post tempus Apostolorum. Vt primum probem,
 suppono ut quid certum et exploratum, Christum non scripsisse manu sua
 Euangelia; nec dum uiueret, ea dictasse exscribenda a Discipulis, sed Apostolos ea
 scripsisse post Mortem Christi diuersis locis, temporibus et linguis. Nam ut probat
 295 Baronius, Matthaeus scripsit Hebraice Hierosolymis anno Christi 41. Iudaeis, qui
 crediderant, exposcentibus. Marcus scripsit Latine Romae anno Christi 45 ut
 interpretes Petri. Lucas scripsit Graece in Achaia anno Christi 58. Ioannes scripsit
 Ephesi anno Christi 99 lingua Graeca. Suppono secundo, Euangelistas cum primum
 scripserunt Euangelia, ut ueritatem scripsisse et nullas eis immiscuisse falsitates;
 300 quia Mahumetus ipse iubet credere Euangeliiis, aitque illa de coelo descendisse, idest
 ex impulsu diuino conscripta esse. Cum ergo exploratum sit, nulla unquam fuisse in

294-298: cf. Cae. Bar., *Ann.*, t. I, ann. 41, p. 245; t. I, ann. 45, p. 301; t. I, ann. 58, p. 471; t. II, ann. 99, p. 79.

297: Achaia] Achaya Md

Ecclesia Christi Euangelia, nisi quae conscripta sunt ab Apostolis, manifeste sequitur Apostolos ueridice primo scripsisse Euangelia. Hoc supposito probo Apostolos non adulterasse Euangelia, quia cum dispersi fuerint per uniuersim orbem et ueram
 305 Christi fidem inuexerint multis editis signis, et miraculis in confirmationem doctrinae illius, quam praedicabant; et uolumina Euangeliorum, uere et sincere conscripta, per totum orbem fuerint dispersa; quomodo potuerunt postea Euangelia illa adulterare, aut quo fine? Sane Apostoli, ipso Mahumeto teste, fuerunt uiri sancti ac proinde tantum nefas subuertendi ueram fidem, quam tot miraculis plantauerant,
 310 in eos cadere non potuit. Constatque eos immensos labores sustinuisse in praedicatione Euangelii potiusque ignominiosam et crudelem necem subire uoluisse, quam eam fidem deserere, quam praedicabant; quomodo autem tam constanter martyrium subirent pro doctrina falsa et dolose conficta, sine ullo emolumento temporali et cum certo salutis aeternae detrimento?

315 Rursus licet ipsi uellent, Euangelia a se conscripta mendaciis et fabulis corrumpere, id minime obtinere possent; tum quia obsisterent fideles, qui cum Domino nostro Iesu Christo conuersati fuerant et non sinerent corrumpi Euangelia, sincere et fideliter conscripta, et ueridice narrantia Christi gesta et doctrinam; manifesteque conuincerent, esse commentitia et falsa ea, quae de nouo adiiciebantur; unde
 320 mendacium non posset praeualere. Deinde quomodo pauci homines poterant omnia exemplaria Euangeliorum, per totum orbem dispersa, colligere et comburere, et loco illorum noua exemplaria mendacia et fabulosa reponere, quin uel unum exemplar superfuerit ueridicum? Praeterea cum Euangelistae praedicauerint in Prouinciis inter se adeo distantibus, quomodo communi consilio potuerunt tam uniformiter
 325 narrare mendacia et fabulas? Euidens ergo est, Apostolos ipsos et Euangelistas non adulterasse Euangelia.

Quod etiam alio argumento conuincitur. Nam inter Euangelistas nullus tam aperte testatur Christi Diuinitatem ac Ioannes. Constat autem Ioannem, cum primum scripsit Euangelium, Diuinitatem Christi declarasse; nam ut testatur Hieronymus
 330 libro de Scriptoribus Ecclesiasticis, Ioannes scripsit Euangelium suum, ut confutaret Cherinthum, Ebionem aliosque haereticos negantes Diuinitatem Christi, quam Apostoli per uniuersum orbem praedicauerant. Narratque Hieronymus ex fideli

308: cf. Q. 3, 52; 5, 111-112; 61, 14. | **329-337:** cf. Hie. Str., *De Vir. Ill.*, c. 9, PL 23, 623-625.

historia, quam citat, Apostolorum rogatum ab omnibus pene Asiae Episcopis et multarum Ecclesiarum legationibus de Diuinitate Saluatoris altius scribere, ita
 335 facturum respondisse, si indicto ieiunio in commune omnes Deum deprecarentur; ieiunio uero expleto, reuelatione Diuina saturatum illud prooemium de coelo ueniens eructasse: *In principio erat Verbum, etc.* Ergo Euangelium Ioannis ita ab illo conscriptum est, sicut modo legitur. Ergo quod Euangelium dicit de Christi Diuinitate non est confictum, sed uerissime scriptum. Ergo Euangelia non sunt corrupta ab
 340 ipsis Euangelistis.

32. Sed nec dici potest esse corrupta a posterioribus Christianis, qui Apostolis successerunt. Primo, quia oppositum euincit argumentum proxime factum, quia constat, Ioannem scripsisse suum Euangelium ad declarandam aeternam generationem Christi eiusque Diuinitatem. Secundo, quia D. Dionysius Areopagita,
 345 qui cum Apostolis conuersatus est et ab eorum ore audiuit mysteria nostrae fidei, edidit libros multos, in quibus loquitur de Trinitate Diuinarum Personarum, de Diuinitate Christi eiusque Morte et Resurrectione, et de eius praesentia reali in Eucharistia, et reliquis mysteriis, quae continentur in Euangelio, quod modo legitur. Et similiter S. Iustinus Philosophus et Martyr, qui prope tempora Apostolorum
 350 floruit (siquidem obiit anno Christi 165) et S. Egesippus Iustino coaequalis eandem doctrinam suis scriptis tradiderunt, quam modo habent Euangelia, et similiter reliqui omnes Doctores Christiani qui continuata serie post Apostolos floruerunt.

Tertio, quia ut testatur Baronius ad annum Christi 185. S. Pantaenus Christianus Philosophus et Clementis Alexandrini magister, uir omni eruditionis genere
 355 praestantissimus, cuius memoriam ob insignem uitae santitatem Ecclesia celebrat die 7 Iulii, qui summa cum laude litteras sacras Alexandriae interpretatus est, desiderio flagrans propagationis fidei ad Indos profectus est; ubi Euangelium Matthaei, Hebraice scriptum a Bartholomaeo Apostolo, illuc delatum reperit in manibus quorundam, qui hactenus ibi Christum profitebantur; eratque plane illud
 360 ipsum, quod nunc habemus et quod ipse exposuit Clementi Alexandrino et Clemens Origeni, et Origenes Gregorio Taumathurgo et usque ad nos peruenit.

337: cf. Io. 1, 1.

353-369: cf. Cae. Bar., *Ann.*, t. II, ann. 185, pp. 418-419; t. VIII, ann. 485, pp. 454-456.

Quarto, quia anno Christi 485 repertum est in insula Cypri Corpus Sancti Barnabae Apostoli cum Sancti Matthaei Euangelio ad pectus appposito, quod manu sua exscriptum secum tulerat ad annunciandam Fidem Christi in illa insula; repertum
 365 inquam est ex reuelatione ab ipsomet Apostolo facta Arthemio Salaminae Episcopo. Et hoc Euangelium manu Sancti Barnabae exaratum Constantinopolim delatum est, petente Zenone Imperatore et auro exornatum in Palatio Imperiali positum est, ut scribit Baronius ex fidelissimis historicis rem comprobans. Erat autem Euangelium illud ipsissimum quod tunc habebat Ecclesia. Ergo certum est illum Euangelium
 370 permansisse purum et incorruptum, et prout a Matthaeo fuerat scriptum.

Quinto, quia Apostoli antequam dispergerentur per Vniuersum Orbem ad praedicandum Euangelium Christi, composuerunt breuem illam formulam articulorum, quam uocamus Symbolum Apostolorum, quam uniformiter proponerent Iudaeis et Gentilibus; ut uidimus supra cap. 1 et ideo fides Christi
 375 ubique terrarum introducta est cum mira uniformitate, ita ut Regna et Prouinciae inter se ualde dissitae omnino conuenirent in articulis fidei, quos credebant. In illa autem breui formula seu symbolo continentur praecipua mysteria Religionis Christianae, in quibus ipsa differt a Religione Mahumeti; nempe Incarnatio Filii Dei, eius Mors et Resurrectio, et Trinitas Diuinarum Personarum, ergo Euangelium quod
 380 Apostoli praedicauerunt in Vniuerso Orbe continebat hanc eandem doctrinam; nec enim Apostoli uulgarunt per orbem Euangelium, quod in sua doctrina opponeretur symbolo. Ergo certum est doctrinam de Incarnatione Verbi Diuini et Diuinitate Christi et de eius Morte et Resurrectione et Trinitate Personarum, contentam fuisse in Euangeliiis, quae scripserunt Apostoli. Ergo non sunt corrupta Euangelia quatenus
 385 hanc doctrinam continent.

Sexto, quia pro asserenda Diuinitate hominis crucifixi a Iudaeis eiusque gloriosa Resurrectione caeterisque mysteriis, in quibus Euangelium differt ab Alcorano, passi sunt innumerabiles Martyres a Nerone Imperatore usque ad Constantinum Magnum, idest ab anno Christi 66 in quo sub Nerone Petrus et Paulus Romae, et
 390 Andreas in Achaia passi sunt martyrium, usque ad annum Christi 312 in quo Signum

374: cf. lib. 4, c. 1. | **386-396:** cf. Cae. Bar., *Ann.*, t. I, ann. 66, pp. 569-571; t. III, ann. 312, pp. 534-538; t. IV, ann. 324, pp. 62-74.

376: dissitae] dissistae Md

Crucis Constantino apparuit et Religioni Christianae fauere coepit, donec anno 324 baptizatus est. In iis persecutionibus Fides Catholica innumeris est confirmata miraculis; ideoque tam dirae persecutiones non minuebant, sed potius augebant credentium numerum, quia Gentiles uidentes constantiam martyrum et in
 395 perferendis tormentis atrocissimis alacritatem et miracula, quae martyres edebant, hinc mouebantur ad eam fidem suscipiendam; ut uidimus supra 1 p. lib. 1 cap. 10. Satis hoc comprobatur ex Actis Sancti Ianuarii, quae habentur in Breuiario Romano die 19 Septembris, ex quibus constat quinque hominum millia conuersos fuisse ad confitendam Crucifixi Diuinitatem, propter constantiam Martyris et miracula quae
 400 faciebat. Et miraculum usque adhuc perseuerans, plane euincit, ueram esse Christi Diuinitatem pro qua asserenda Ianuarius mortuus est. Vt enim inquit Martyrologium Romanum: Neapoli “Beatissimi Martyris sanguis in ampulla uitrea adhuc seruatur, qui in conspectu capitis illius positus, uelut recens liquescere et ebullire conspicitur”. Constatque ex Actis Sanctae Martinae Virginis et Martyris die 30 Ianuarii, propter
 405 constantiam Sanctae Virginis et miracula manifesta, quae Deus operatus est in eius martyrio: “Ex eius tortoribus nonnullos miraculi nouitate correptos, Dei adspirante gratia, Christi fidem amplexos, post cruciatus gloriosam martyrii palmam capitis abscissione promeruisse.”

Constantiaque ipsa et alacritas in perferendis atrocissimis tormentis pro asserenda
 410 Christi Diuinitate, in aetate uel nimis tenera, uel nimis senili et in sexu fragili, clarissimum argumentum est, quod Fides illa uera erat; ac proinde quod Euangelia testantia Christi Diuinitatem, Mortem et Resurrectionem eius non erant corrupta. Praedicator Christi in medium producat Acta S. Agnetis Virginis trecennis et S. Eulaliae Meritanae, quae cum duodecim esset annorum, decem et nouem pro Christo
 415 pertulit tormentorum stupenda genera, cuius memoriam habes in Martyrologio Romano die 10 Decembris. “Item S. Agapyti Martyris qui cum esset annorum quindecim et amore Christi ferueret, iussu Aureliani Imperatoris tentus est, ac primo neruis crudis diutissime caesus, deinde sub Antiocho Praefecto grauiora supplicia

396: cf. *prima pars Manuductionis*, lib. 1, c. 10. | **397-401:** cf. *Bre. Rom.*, pars autumnalis, pp. 548-552. | **402-403:** *Cae. Bar., Mar. Rom.*, Septembris 19, p. 596. | **406-408:** *Bre. Rom.*, pars hiemalis, p. 827. | **413-425:** *Cae. Bar., Mar. Rom.*, Decembris 10, p. 775; 18 Septembris] *Auctor err.*, cf. 18 Augusti, p. 523; Augusti 6, p. 497.

416: Item] *om. Md*

passus, exinde cum ex imperio Imperatoris leonibus obiiceretur et minime laesus
 420 esset, gladio ministrorum coronandus percutitur, ut ait Martyrologium Romanum
 die 18 Septembris". Et Acta Sanctorum Martyrum Complutensium Iusti et Pastoris
 fratrum: "Qui cum adhuc pueri litteris imbuerentur, proiectis in schola tabulis,
 sponte ad martyrium cucurrerunt et mox a Daciano Praeside teneri iussi et fustibus
 425 cadi; cum se mutuis colloquiis constantissime roborarent, extra ciuitatem perducti,
 a carnifice iugulati sunt". Proponat Acta S. Simeonis Episcopi Hierosolymitani, qui
 cum centum et uiginti esset annorum, ita fortiter et hilariter sustinuit ea tormenta,
 quae Dominus noster Iesus Christus passus est, ut omnibus esset admirationi, ut
 habes in Breuiario Romano 18 Februarii. Proponat constantiam S. Policarpi iam
 senis, ut eam narrat P. Ribadeneyra in eius uita. Haec et alia exempla quae passim
 430 occurrunt in Breuiario et Martyrologio manifeste probant illam constantiam et
 hilaritatem inter atrocissima tormenta, quam Martyres ostenderunt, ut
 contestarentur, Iesum crucifixum a Iudaeis esse uerum Deum; et miracula, quibus
 Deus illorum fidem approbavit, a Deo fuisse et Deum habuisse Authorem. Deus
 autem nequit miracula facere in confirmationem doctrinae falsae, nec constantiam
 435 et hilaritatem tribuere in sustinendis tormentis pro mendaciis et erroribus.
 Verissima ergo est fides, quae confitetur Christum esse uerum Deum et pro
 hominibus fuisse crucifixum et tertia die surrexisse. Delirant ergo Mahumetani, dum
 dicunt esse corrupta Euangelia quae hanc doctrinam continent.

Septimo probatur Euangelia non fuisse adulterata et corrupta post tempora
 440 Apostolorum. Quia unaquaeque Prouincia uel natio a suo Apostolo conuersa, ab
 eodem accepit Euangelium Christi, siue in scriptis, siue in tabulis cordis; et post
 fidem susceptam procurauit sibi descripta quatuor Euangelia, aliosque libros sacros
 noui et ueteris Testamenti, qui confirmati et roborati erant per diuina miracula. Si
 ergo in illis Euangeliorum libris, quos primo per Apostolos suscepit, nihil
 445 continebatur de Passione ac Resurrectione Christi, nihil de eius Diuinitate et
 praesentia in Eucharistia, nihil de Trinitate Diuinarum Personarum; quis ex
 uniuersis regionibus et Prouinciis ad Christum conuersis, uel in toto, uel ex parte
 potuit in unum colligere omnes libros sacros noui et ueteris Testamenti, et illos
 immutauit, corrupit et infecit, quin uel unum exemplar purum et incorruptum ex

425-428: cf. *Bre. Rom.*, pars hiemalis, pp. 902-903. | **428-429:** cf. Petr. Rib., *Flos Sanc.*, t. I, *Ianuar.* 25, pp. 130-133.

450 innumeris, quae per uniuersum erant dispersa superfuerit? Quis non uideat hoc esse incredibile?

Sic enim arguo. Nam cum Apostoli fidem Christi inuexerint editis multis signis et miraculis uera Christi Euangelia, et sinceram doctrinam in libris sacris contentam sparserunt per orbem. Quis ergo potuit omnes illos libros colligere et comburere, uel
 455 dilacerare et loco illorum ponere noua exemplaria corrupta et adulterata? Vel enim tantum opus aggressi sunt pauci aliqui uiri sceleratissimi, uel tota Christi Ecclesia simul hoc consilium sumpsit destruendi Euangelia pura et immaculata, quae a Sanctis Apostolis acceperat et tot signis et miraculis erant confirmata, et loco illorum reponendi Euangelia corrupta et deprauata? Neutrum autem dici potest. Non
 460 primum, quia impossibile est paucos aliquos homines potuisse a toto orbe Christiano penitus exterminare exemplaria omnia sincera et uera Euangeliorum, et quamuis physice possent, est penitus impossibile, quod Christiani hoc permetterent. Si enim tanto ardore Christi fidem complectebantur, ut mille mortes mallent pati quam Christum negare, quomodo permetterent quod diuina Christi doctrina penitus
 465 interiret? Hoc non est minus incredibile quam quod omnes ciues unius Regni sponte consentiant, ut omnes fontes et putei et flumina, e quibus bibunt, ueneno inficiantur.

Nec potest dici secundum. Ecclesia enim quae tantum zelum habuit, ut pro conseruanda incorrupta et pura doctrina Christi tot Concilia Generalia summis
 470 sumptibus et laboribus congregauerit; quomodo, nemine cogente, ipsa sua sponte diuinissimam Christi doctrinam ab Apostolis acceptam et tot Miraculis confirmatam et sanguine tot Martyrum illustratam, corrumperet et inficeret? Hoc est euidenter incredibile, rursus est aperte impossibile. Quia hoc ipso penitus intra aliquot annos perdita fuisset et omnino interiisset Fides illa, quam Christus per Apostolos
 475 plantauit; et Ecclesia Christi conuersa fuisset in Synagogam Sathanae et magistram errorum. Quod et Christum facit mendacem, siquidem promisit Petro, fidem ipsius et successorum non defecturam: *Rogaui pro te, ut non deficiat fides tua*, Luc. 22, u. 32. Et Matth. 28, u. 2 promisit se futurum in sua Ecclesia usque ad finem mundi: *Ecce ego uobiscum sum usque in consumationem saeculi*. Et promisit inferni portas non

477-479: cf. Lc. 22, 32; u. 2] *Auctor err.*, cf. Mt. 28, 20.

477: defecturam] defuturam Md | **478:** se] om. Md

480 praeualituras aduersus Ecclesiam. Rursus facit Deum improuidum. Est enim res Deo indigna quod legem nouam perfectissimam tot retro saeculis promiserit, quod illam tot prodigiis et miraculis per Christum in mundum inuexerit et tamen cito permiserit illam penitus aboleri.

33. Denique delirium impugnatur. Quia si fides de diuinitate Hominis a Iudaeis
485 crucifixi et Trinitatis Personarum in una essentia et praesentiae realis Christi integri, et perfecti sub qualibet particula Hostiae consecratae, falsa est, sequitur, fidem falsam fuisse introductam in mundo per uera miracula. Quia lex proponens credenda fide infallibili mysteria tam ardua et quae praecipit concupiscentias omnes frenare et uitia resecare, eximiamque puritatem sectari et omnia in futurum reseruat, non
490 potuit mundo persuaderi, nisi signis et miraculis. Deus autem miracula nequit facere ad introducendam fidem falsam; ergo delirium est asserere quod haec fides est falsa.

Postremo in hac Fide de Diuinitate Christi et Trinitate Personarum et aliis mysteriis, quae Ecclesia Catholica credit, omni saeculo floruerunt eximia sanctitate uiri et feminae et gloria miraculorum illustres; et extra Ecclesiam Catholicam hoc non
495 inuenitur. Hoc autem est manifestum argumentum quod illa est uera; reliquae autem sectae oppositae sunt falsae. Ex quibus omnibus aperte concluditur Mahumetanos asserentes Euangelia esse corrupta manifeste falli.

LIBER QVINTVS

In quo ex contradictionibus Alcorani, ex fabulis quibus est refertus, ex erroribus manifestis contra historiam, contra Mathematicam et Philosophiam, ex impura Mahumeti uita et moribus eorum quos Mahumetani Sanctos appellant, euidenter
 5 demonstratur legem contentam in Alcorano non esse legem Dei, nec illi conuenire ullam ex proprietatibus legis Diuinae quas Dauid descripsit.

CAPVT PRIMVM

Euidentes contradictiones in Alcorano contentae manifeste probant Mahumetum non fuisse Dei Prophetam, sed diaboli ministrum. Vbi cur uinum Mauris
 10 prohibuerit?

1. Alcoranum Manifestas continere contradictiones facile est probare. Imprimis contradictio est quod ex una parte dicit, Christum Filium Mariae esse Verbum Dei missum Mariae, et ex alia parte docet, Christum non esse Deum. Haec contradictio constat ex dictis.

15 Secundo constat, quia ex una parte dicit cap. 5: Hic liber (uidelicet Alcorani uel Alcoranum) neque mendacium aliquod, neque aliquid praeteritis Prophetis contrarium nuntiat. Et ex alia continet doctrinam manifeste contrariam doctrinae Christi et Prophetarum, ut demonstrauius supra. Continetque euidentia mendacia contra rationem naturalem, contra historiam, contra Mathematicam et contra
 20 Scripturas diuinitus reuelatas, ut infra probabimus.

Constat tertio, ex libro 1 Azora 2 cuius titulus est de boue seu uacca, ubi ait: Deum dixisse Christo, sinam, ut patiaris et mortem subeas; caeterum tertia die te suscitabo et supra omnes coelos exaltabo. Et Azora 3 inquit: Iesum Christum Passionem et Mortem uoluntarie sustinuisse pro salute multorum et tertia die surrexisse et in
 25 corpore suo rediuiuo ad coelos ascendisse. Vnde Glossatores Alcorani "Abuatia et Acamaiari" hunc textum exponentes dicunt Christum habuisse transitum trium dierum, idest tribus diebus mortuum iacuisse, postea autem ad coelos ascendisse; mortem uero uoluntarie obiisse, quia facili negotio poterat ab illa se liberare. Et

12-13: cf. Q. 3, 45; 3, 59; 3, 75. | **14:** cf. lib. 3, c. 1. | **15-17:** cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 46, p. 250; cf. Q. 41, 42-43. | **18:** cf. lib. 4, c. 1. | **21-31:** cf. Lup. Obr., *Confut.*, c. 3, f 17u; cf. Q. 3, 55; lib. 6 Azora 6] *Auctor err.*, cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 22, p. 158; cf. Q. 4, 156-157.

tamen postea in eodem Alcorano lib. 6 Azora 6 cui titulus “de Iosepho”, aperte dicit,
 30 Christum, nec mortuum, nec crucifixum, sed alium hominem cui Christus suam
 figuram ita impressit, ut idem cum Christo uideretur, ut constat ex dictis.

Hinc apud Mahumetanos oppositae dantur opiniones de Christi Morte, siquidem alii
 dicunt Christum reuera crucifixum et mortuum fuisse et tertia die resurrexisse; alii
 uero id constanter negant, asserentes non Christum, sed Christi umbram uel potius
 35 hominem eiusdem figurae cum Christo, tormenta illa sustinuisse; et inter hos sunt
 aliqui ex Glossatoribus Alcorani, qui testantur Christum transfigurasse Iudam
 proditorem in sui imaginem atque ita Iudam non Christum crucifixum fuisse. Et iam
 hoc mihi testatus est Christianus nouus Africanus Matriti anno 1670.

2. Sed haec ridicula fabula de transmutatione et metamorphosi Christi in Iudam lib.
 40 4 c. 1 impugnata manet. Constat enim manifeste Iudam proditorem laqueo se
 suspendisse, et id fecisse, antequam Christus in Crucem ageretur, satis innuit
 Mathaeus cap. 27 u. 6 et id approbat Maldonatus: sunt tamen qui dicant, non nisi
 post Christi resurrectionem id eum fecisse, cum audisset Christum resurrexisse,
 quod minime sperabat. Tunc enim abiecta omni spe salutis, quod humani generis
 45 Redemptorem uendidisset, laqueo sibi uitam eripuisse, ut historiae Scholasticae
 Author scribit. Quomodocumque tamen res acciderit, certum est, Iudam laqueo se
 suspendisse: *Et suspensum crepuisse medium et diffusa fuisse omnia uiscera eius*, ut
 dicitur Actor. 1 uers. 19. Et loco eius electum esse Matthiam in Apostolum ad
 praedicandam Christi Resurrectionem et Euangelium eius annuntiandum.

50 Rationem huius contradictionis in Alcorano circa Christi mortem reddit Lupus de
 Obregon in confutatione Alcorani cap. 9 folio mihi 93, quia initio cum Mahumetus
 coepit in schedulis scribere, tanquam reuelationes sibi factas a Deo per Angelum
 Gabrielem, ea quae audierat a Christianis gladiariis (ut uidimus supra lib. 1 cap. 2)
 uera scripsit de Christi Morte et Resurrectione, prout illi enarrauerant Christiani.
 55 Sed postea Almedinae quia Iudaei ipsi ualde infensi ob laudes Christi quas
 praedicabat, iactitabant Iesum Nazarenum Mariae Filium non fuisse Sanctum, nec
 Messiam in lege et Prophetis promissum, ut Mahumetus praedicabat, sed hominem

42: cf. Mt. 27, 6. | 47: uers. 19] *Auctor err.*, cf. Act. 1, 18.

31: cf. lib. 4, c. 1. | 33-37: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 22, p. 158. | 42-46: Io. Mal., *Comm. in Eua.*, t. II, c. 27, num. 5, pp. 366-367. | 50-64: cf. Lup. Obr., *Confut.*, c. 13, f 58r-u; cf. Q. 4, 156-157.

blasphemum, qui cum esset simplex homo, sicut reliqui, Filium Dei se faciebat; et ideo a maioribus suis iure merito fuisse occisum. Vt se uindicaret de Iudaeis, illos
 60 confundere coepit hanc fabulam in uulgus spargendo et contra Iudaeos sic praedicando: “Iudaei dicunt se Christum crucifixisse, sed hoc mendacium est, quia non illum, sed pro illo alium ipsi similem crucifixerunt. Et Iesum Christus se in coelum subleuauit. Et ideo Iudaei existimantes se illuisse Christum, potius illusi sunt ab eo.”

3. His adiungamus alias Alcorani contradictiones. Multas enumerat Ioannes Andreas, antea Maurorum Alfaquinus, de quo mentionem fecimus lib. 1 cap. 1 in confutatione Sectae Mahumetanae cap. 10. Nam lib. 1 Alcorani capite seu Azora 1 dicitur: Alcoranum descendisse de coelo in mense Aramadan. Et lib. 4 capite “de Fumo” et capite “de Nocte Sancta” dicitur una nocte descendisse. Et tamen constat
 70 Mahumetum in componendo Alcorano uiginti tres annos consumpsisse, decem in Mecca et tredecim in Almedina; existuntque in Alcorano capita quae appellantur “Mequiya”, et alia quae appellantur “Mediniya”, idest capita edita Meccae et capita edita Almedinae.

Item lib. 2 cap. 11 inquit. De fructu palmarum et de uuis uitium comedite et bibite, idest, dactylos comedite et uinum de uite bibite, idque tanquam Dei oraculum suis
 75 Discipulis proposuit. Et propterea duodecim annis licitum fuit Mahumetanis uinum bibere. Postea uero contra Dei permissionem usum uini suis prohibuit. Quam autem huius prohibitionis causam reddiderit, narrat Carthusianus lib. 3 in Sectam Mahumetanam art. 13 pag. 331 uerba Alcorani transcribens. In articulo primo illius
 80 libri pagina 264 proponit Carthusianus prooemium Alcorani seu exordium, in quo haec uerba leguntur: “Erat Nuncius Dei (scilicet Mahumetus) sedens inter socios et descendit super eum Angelus Gabriel, dicens: Salutat te Deus, Mahumete; ueniunt ad probandum te tres uel quatuor uiri peritissimi, Principes Iudaeorum et Magistri in Israel”. Et narrat Alcorani liber Magistros illos Iudaeorum uarias quaestiones
 85 proposuisse Mahumeto; illorum autem Iudaeorum peritissimus uocabatur Abdias,

65-73: cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 10, pp. 195-196; cf. Q. 2, 185; 44, 3; 97, 1. | **74-77:** cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 10, p. 198; cap. 11] *Auctor err. ex Io. Andr.*, cf. Q. 16, 67. | **81-84:** Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 3, art. 1, p. 264; cf. Her. Car., *Doc. Mah.*, pp. 188-190.

75: et] *om.* MD

qui cum Mahumeto loquens, sic interrogauit: “Cum in paradiso uinum esse describas, quid operis ibi habet, si uinum illicitum est? Si autem licitum est, cur in hoc saeculo prohibes uinum? Respondit: tam argute quaeris, ut una interrogatione geminam necessario responsionem extorqueas. Vtrumque ergo exponam et illic esse
 90 licitum et hic illicitum.

Erant enim Angeli Dei duo Horoth et Maroth, missi olim a Deo de coelis in terram, gubernando et instruendo generi humano tributi, his interdictis, ne occiderent, neque iniuste iudicaret, neque uinum biberent. Multo itaque tempore sic habito cum noti iudices essent uniuerso orbi, uenit ad eos quadam die mulier prae cunctis
 95 feminis omnino pulcherrima, causam habens aduersus maritum; quae ut causae suae accommodaret iudices quadam die inuitauit eos ad prandium. Quibus epulantibus ipsa epulas et pocula uini apponit, astat ministrans, affert crebro, instat, ut fumant. Quid plura? Vicerunt blanditiae mulieris. Inebriati poculis in hospitam formosam incaluerunt, uicti accubitus petierunt. Spondet conditione, dummodo
 100 alter uerbum doceat per quod ascendebant in coelum, alter uerbum per quod descendebant. Placet conditio. Cum ergo didicisset, eleuata est subito et ascendit in coelum. Quod cum uidisset Deus explorata causa posuit eam Luciferum, ita pulcherrimam inter stellas, ut fuerat inter mulieres. Illis in iudicium euocatis proposuit eis Deus, ut eligerent inter poenas saeculi huius et alterius. Elegerunt
 105 hanc. Suspensi sunt ergo per catenas ferreas, demissis capitibus in puteo Behil usque in diem iudicii. Quid ergo Abdia? Nonne sufficiens uidetur causa, cur in paradiso licitum sit uinum et hic illicitum? Ait: uera satis et merito”. Hucusque Alcorani textus.

4. Quis haec audiens non miretur uel potius intime doleat, quod tam ingens pars
 110 mundi, ut Prophetam Dei ueneretur tam ridicularum fabularum artificem? Oportet, ut Christi praedicator hanc fabulam coram Mahumetanis narret et quod certam fidem faciat, quod illam Mahumetus in Alcorano scripserit, ut certum est scripsisse, ut confundantur et erubescant, et qualis fuerit Mahumetus, tandem agnoscant et intelligant Alcoranum fabulis et mendaciis esse plenum et erroribus manifestis.

86-107: Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 3, art. 13, pp. 331-332; cf. Her. Car., *Doc. Mah.*, pp. 250-254. | **109-124:** cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 3, art. 13, p. 333.

115: Angelos bonos] quod Angeli boni Md

115 Nonne error est manifestus, Angelos bonos, qui statim post casum malorum confirmati sunt in bono, tam turpiter deliquisse? Nonne error est eos corporeos facere et capaces comedendi uere et utendi feminis eo pacto, quo homines utuntur? Oppositum namque constat, tum per rationem, tum ex scriptura Tobiae 12: *Ego sum Raphael Angelus, etenim uidebar uobiscum manducare et bibere, sed ego inuisibili cibo*
 120 *et potu utor*, uidelicet clara Dei uisione et fruitione. Quis non rideat audiens feminam in praemium patrati sceleris illud praemium a Deo accepisse? Quis non sciat stellam illam quae Lucifer appellatur, cum aliis fuisse in principio creatam? Audiant haec Mahumetani, et erubescant, quod librum Alcorani in quo eiusmodi fabulae continentur, pro libro diuinitus inspirato recipiant.

125 Quamuis Mahumetus eam rationem reddiderit Abdiae de prohibitionem uini; aliam tamen reddit Author quidam qui inter Sarracenos diu conuersatus est, ut refert Carthusianus illo articulo 13 pagina 335. Narrat itaque Author ille Mahumetum uisitare solitum quendam eremitam; eius autem ministros super hoc taedio affectos et tam frequentes uisitationes aegre ferentes decreuisse, occidere eremitam;
 130 cumque quadam uice tam Mahumetus quam eremita, uino fuissent inebriati et graui somno opprimerentur, satellites principis sui gladium extrahentes eremitam occidisse, cruentatumque gladium in locum reposuisse priorem; Mahumetum uero a somno excitatum suis ministris imputasse eremitaem mortem et eos punire statuisse; eos uero concorditer testatos fuisse, Mahumetum ipsum in ebrietate
 135 necem eremitaem intulisse; et in huius dicti probationem ostendisse ipsi proprium gladium cruentatum, eoque uiso erubuisse Mahumetum et de caetero renuntiasse uino eiusque usum suis discipulis prohibuisse.

Vt testatur citatus Ioannes Andreas et refert Carthusianus lib. 2 art. 9 pagina 103, Mahumetus in Alcorano introducit Deum sic loquentem cum ipso: Si ambiguus fueris
 140 de his quae descendere fecimus (idest de Alcorano), interroga eos qui legunt legem ante te. Noli esse de iis qui nolunt credere signis Dei, ne forte damneris. Super quem textum dicunt omnes glossatores Alcorani, Mahumetum nomine eorum qui scripturas legunt ante ipsum, intellexisse Iudaeos ac Christianos; ac proinde docuit

118-120: cf. Tb. 12, 19.

127-137: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 3, art. 13, p. 335. | **139-141:** Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 9, p. 103; cf. Q. 2, 4. | **141-146:** cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 10, p. 198; cf. Q. 2, 113.

ibi, Iudaeos et Christianos habere legem a Deo datam. Ex alia uero parte in Alcorano
 145 lib. 1 cap. 1 affirmat: Neque Iudaeos, neque Christianos legem habere. Quae sunt
 dicta manifeste inter se opposita.

5. Alia euentissima contradictio in dictis Alcorani constat, quia saepe cultores suae
 legis hortatur Mahumetus in Alcorano, ut eant praeliatum contra incredulos,
 praesertim contra participatores, idest, Christianos quatenus timore et uirtute gladii
 150 eos inducant et cogant ad credendum Mahumeto, illumque recipiendum tanquam
 Dei Nuncium et Prophetam. Idque opere exequentur usque modo perfidi huius
 Legislatoris discipuli. Ipseque saepe dicebat, se in uirtute gladii missum esse; et ut
 uidimus lib. 1 cap. 1 Alcorani habet caput, cuius titulus est “De ense, seu gladio” in
 quo sic iubet: occidite omnes incredulos. Item: omnes occidite, donec Mahumetani
 155 fiant. Et in capite decimo Alcorani, ut testatur Carthusianus pag. 496 sic ait: Quid
 cum illis incredulis communicatis? Vos itaque neminem eorum uobis associate
 negociatorem aut socium uel amicum, nisi prius recta uia Dei inierit uobiscum
 pugnatum, siue praedatum; sin autem, eos ubicumque repertos (si sit possibile)
 capite et interficite. Hinc iterum iussit, ut non credentes, eum esse Dei Nuncium et
 160 Prophetam occiderentur uel saltem tributum soluerent.

Et tamen his dictis in Alcorano saepe contradicit, nam cap. 4 sic inquit: Vim
 nequaquam propter legem inferatis, cum recta prauaque uia patefactae sint. Et cap.
 5, ex Dei persona: Tuum est mea praecepta tantummodo gentibus patefacere. Et cap.
 24: Nuncio nihil attinet, nisi praeceptum cuique gentium applicare. Et cap. 21: Nos
 165 non misimus te custodem uel coactorem digredientium a lege; tuum enim non est
 nisi tatum rem annuntiare. Et cap. 19: An tu gentes ad fidem et credulitatem cogere
 studes, cum nisi Deo uolente nemo credere possit, qui malos atque incredulos in sua
 sorte dimittit? Quis non uideat inter haec dicta apertissimam contradictionem?

Deinde Mahumetus in Alcorano in Azora quae inscribitur “de Vacca seu iuuenca”
 170 affirmat Iudaeos, Christianos et Sabaeos, unumquemque saluari posse in sua lege. Et
 Azora 2: Omnes gentes, quae bene uiuunt, siue sint Iudaei, siue Christiani, siue
 quicumque alii, quamuis propriam legem dimittat et aliam accipiat, si bona opera

153-155: cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 12, pp. 222-223; cf. Q. 9, 5. | **155-168:** cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 5, art. 11, pp. 496-497; cf. Q. 4, 89; 2, 256; 3, 20; 16, 35; 42, 48; 10, 99-100. | **170-173:** cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 11, pp. 111-112; cf. Q. 2, 62.

faciat, certissime saluabitur. Et capite seu Azora 32 (ut refert Carthusianus pag. 7 et pag. 170) introducit Deum sic loquentem: A nobis cuique gentium lex, quam
 175 sequatur, est posita. Et cap. 32 inquit: Deus singulis gentibus nuntios misit unicuique ex gente sua. Et cap. 12 introducit Deum sic loquentem: Sua unicuique a nobis posita sunt lex atque iudicia. Quod perinde est, ac dicere, unumquemque saluari posse in lege sua; quod certum est Mahumetum docuisse, ut constat ex dictis a nobis libro 2 capit. 3. Cui doctrina aperte contradicit in Azora de Abraham, ubi ait: Nullum posse
 180 saluari nisi in lege Mahumeti. Et Azora 5 ubi docet: Eos, qui non receperint Alcoranum, grauissima tormenta passuros.

Illi etiam doctrinae qua uniuersaliter docet unumquemque saluari posse in sua lege, manifeste opponitur, quod docet Azora 12 ubi haec habet: Secundum uiros legum nullius legis fidem uel perfectionem assequi, nisi Testamenti (ueteris scilicet seu
 185 legis Mosaicae) et Euangelii et huius libri (nempe Alcorani) a Deo dati praeceptis obediant. Quae doctrina non solum pugnat cum eo, quod uniuersaliter alibi docet unumquemque saluari posse in sua lege, sed etiam repugnantia inter se dicit quia docet, neminem posse saluari nisi obediat praeceptis Euangelii et Alcorani; ergo cum in Euangelio praecipitur Baptismus et fides in Diuinitatem Christi et Trinitatem
 190 Personarum Diuinarum, nemo poterit saluari, nisi haec praecepta adimpleat; unde si ad salutem necessarium quoque est, obedire praeceptis Alcorani, impossibilis redditur omnibus saluatio; cum Alcoranum oppositum praecipiat et nemo possit praecepta contradictorie opposita simul obseruare. Vnde patet Mahumetum insigniter mentitum esse, dum capite seu Azora 1 Alcorani dicit: Hic liber ueridicus
 195 est et sine contradictione falsitatis.

173-176: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 1, art. 2, p. 7; cf. Q. 22, 67; 23, 32. | **176-195:** cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 23, p. 170; cf. Q. 5, 48; 3, 85; 3, 4; 5, 68; 2, 2.

CAPVT SECVNDVM

Cur tot in Alcorano reperiantur contradictiones?

6. Sed merito quis interrogabit, quomodo Mahumetus qui uir erat astutus et sagax, tot contradictiones in Alcorano reliquit? Respondeo primo rationem generalem
 5 petendam esse ex Dei prouidentia, cum enim Deus sit summe bonus et hominum salutem uere et sincere desideret, nunquam permittit, ut seductor aliquis ita falsam sectam colore ueritatis uestiat, ut ab amatoribus Dei et ueritatis nequeat deprehendi eius falsitas. Permisit Deus, ut diabolus appareret Euae ad illam seducendam, sed non permisit, ut informa honesta Angeli appareret, sed in forma serpentis, ut facilius
 10 posset Eua mendacium detegere. Vt enim inquit Augustinus lib. 11 de Genesi ad lit.: “Non debemus opinari, quod serpentem sibi, per quem tentaret, diabolus eligeret; sed cum esset in illo decipiendi cupiditas, non nisi per illud animal potuit, per quod posse permissus est”. Nec permisit, ut deciperet falsitatibus nimis occultis, quas Eua non posset deprehendere, sed mendaciis ita clare oppositis iis, quae Deus dixerat, ut
 15 facile posset ea discernere et agnoscere, diabulum esse, qui in serpente loquebatur. Permisit, ut diabolus ingrederetur simulacra idolorum et inde responsa praeberet et idololatriam suaderet; ita tamen hoc temperauit, ut homines facile possent cognoscere, non esse spiritum bonum et ueracem qui in statu idolorum loquebatur, quia nimirum daemones respondebant res tam clare falsas et praecipiebant res tam
 20 aperte malas, ut solo rationis naturalis lumine possent homines mendacium detegere. Permisit, ut Rabini Talmudi inuentores deciperent Iudaeos, qui in sua infidelitate perseuerant; sed tales fabulas et res adeo absurdas in Talmud miscuerunt, ut Iudaei facile possent cognoscere, libros illos Talmudi non habere Deum Authorem. Ad hunc ergo modum permisit, ut Mahumetus se Dei Nuncium et
 25 Prophetam simulauerit ad decipiendum; caeterum tot fabulas et contradictiones in Alcorano immiscuit et res adeo foedas praecepit et fecit, ut sint inexcusabiles, qui Alcoranum tanquam librum diuinitus inspiratum uenerantur et Mahumetum ut Dei Prophetam suscipiunt.

11-13: cf. Aug. Hipp., *De Gen. Litt.*, lib. 12, c. 3, PL 34, 431.

11: quem] quam Md

Harum uero contradictionum causa magis immediata fuit, quod Mahumetus
30 reuelationes fingeat, prout opus erat illi ad decipiendum et captandam populorum
gratiam et uitia sua occultanda, et sic secundum opportunitatem temporum fingeat
reuelationes contrarias, quia illis indigebat ad fines suos obtinendos. Et reuelationes
illas in schedulis scriptas in arca quadam seruabat. Disposuitque Deus, ut moreretur
antequam schedulas illas recognosceret et contradictiones deleret et Alcoranum in
35 unum uolumen digereret. Vt enim constat ex dictis, non Mahumetus, sed Homar eius
socer et tertius Arabum Achalypha, schedulas ex arca "legationis" extraxit et ex iis
librum Alcorani composuit. In his autem, quae de Persona Christi scripsit propterea
doctrinas contrarias habuit, quia initio cum se ut Prophetam uenditare coepit, ea ut
reuelata praedicabat, quae a Christianis audierat; unde cum ab illis audiuisset
40 Christum esse Verbum Dei, factum hominem seu indutum natura humana; in
principio suae praedicationis Diuinitatem Christi agnouit, postea uero a Sergio
Monacho, Haeretico Nestoriano et Arriano deceptus, impie docuit Christum esse
pulum hominem.

29-43: cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 1, p. 112. | **35:** cf. lib. 1, c. 2, §. II.

33: seruabat] serbauat Md | **36:** Achalypha] Ahalypha MD

CAPVT TERTIVM

Ostenditur inexcusabiles esse Mahumetanos qui legentes Alcoranum et percipientes quae docet non deserunt Mahumeti legem.

7. Hoc ex dictis clare deducitur: Cum enim Alcoranum plenum sit fabulis ridiculis,
 5 contradictionibus manifestis et erroribus crassissimis contra rectam rationem fieri non potest, ut homines perspicacis ingenii librum illum legant, quin saltem in dubium prudens inducantur, an liber ille sit a Deo inspiratus, an diaboli suggestionem compositus; et in hoc dubio tenentur a Deo lucem enixe postulare ad cognoscendam ueritatem; quod si serio facerent, absdubio a Deo illuminarentur et traherentur ad
 10 Christi fidem suscipiendam. Hanc obligationem Mahumetanorum ob oculos ponet utilis ualde quaestio quam proponit et soluit Guilielmus Parisiensis lib. de legibus cap. 21 his uerbis.

8. "Si quis quaerat de illo, qui inuenit Doctores uel Praedicatores contrarios, uidelicet unum fidelem et alium infidelem, neque sufficiat ex proprio sensu, uel ex dictis
 15 eorum, uel ex uita cui eorum magis credere debeat, an requiret Deus ab illo, ut diuinet fidem? Hic proculdubio, quia non habet de humana ratione, quid faciat, implorare debet diuinum auxilium, ut dicit Augustinus et tota instantia deprecari, ut illuminator animarum Deus uiam ueritatis ei ostendat et cor eius applicet ei parti contradictionis, quae uera est et ei accepta. Pie autem credendum est de
 20 misericordia Dei, quia sic pulsanti aperiat et quod, nisi uel negligentia quaerendae ueritatis, uel alia culpa obsistat, cor eius auertat Deus, ne impietatis errori consentiat. Idem sentiendum est et in alio casu, uidelicet si seductor sub praetextu ueri Catholicique Doctoris, simplici alicui et indocto errorem aliquem impietatis praedicet, quia Deus cor eius auertat, ne illi credat, nisi hoc uel negligentia eius, uel
 25 alia culpa impediatur; custodit enim Dominus diligentes se. Dicimus etiam, quia cum intellectus humanus creatus sit ad inquirendam et cognoscendam ueritatem salutarem, maxime debet esse studiosus atque sollicitus. Quare negligentia eius in hoc atque desidia maxime culpabilis est atque damnabilis."

13-28: Guil. Alu., *De Leg.*, t. I, c. 21, p. 58.

20: aperiat] aperiet MD

9. Vnde deduces, iustissime a Deo damnati omnes Gentiles, omnes Mahumetanos et
 30 omnes Iudaeos, qui fidem Christi non quaerunt et quaesitam amplectuntur. Quia
 cum Deus illuminet omnem hominem uenientem in hunc mundum, omnes homines
 rationis compotes cognoscere possunt ac debent existere Numen aliquod, cui
 inseruire debeant et tenentur quaerere ueritatem salutarem et legem naturalem
 obseruare; quod si praestarent, abs dubio Deus illos traheret ad fidem Christi quae
 35 necessaria est ad salutem, unde quod non trahantur, culpa illorum est. Hinc
 Augustinus loquens de Religione Christiana Epist. 49 “Ad Deo gratias”, protulit
 celebrem illam sententiam: “ita (inquit) Salus Religionis huius per quam solam
 ueram salutem uera ueraciterque promittitur, nulli unquam defuit, qui dignus fuit et cui
 defuit dignus non fuit”. Vocat autem dignos Religionis Christianae eos qui obseruant
 40 legem naturalem, scriptam in cordibus hominum quae dictat, Deus esse colendum,
 honeste uiuendum et proximo non inferendum malum; non quia homines per opera
 mere naturalia mereantur positue illuminari a Deo per donum fidei; sed quia per
 opera naturalia honesta impediens peccata, adquirunt aliquam dispositionem qua
 posita abs dubio illuminantur: “Facienti enim, quod in se est, Deus non denegat
 45 gratiam”; ac proinde, licet per actus naturales honestos obseruationis legis naturalis
 non constituerentur positue digni, ut illis Deus retribueret fidem; quodam modo
 constituerentur digni, quibus Deus misereatur.

Vt autem exemplo monstremus, Mahumetanos lumine rationis naturalis posse
 cognoscere falsitatem sectae Mahumetanae, uel saltem in prudentem dubitationem
 50 induci, an sit falsa, hic appendam colloquium, quod habuit P. Ignatius de las Casas
 nostrae Societatis (cuius memoriam fecimus supra cap. 6) cum Mauro quodam dum
 iter faceret per Turcarum terras illudque referam ipsius uerbis.

37-39: cf. Aug. Hipp., *Epi.*, CII 2, q. 2, *PL* 33, 376. | **44-45:** cf. Tho. Aqu., *Sum. The.*, prima secundae pars, q. 109, art. 6, p. 300. | **51:** cf. lib. 2, c. 6.

44: illuminantur] illuminarentur Md

CAPVT QVARTVM

Colloquium inter Patrem Ignatium de las Casas et Mahumetanum quendam, ex quo probatur Mahumetanos solo rationis ductu posse cognoscere Alcorani falsitates.

10. Pater Casas: Mihi Tripolim uersus pergenti se adiunxit Maurus ex comitatu nostro; et iam mihi propior factus, beneuole urbaneque salutem mihi impartitus est, dixitque mihi: Audiui te Idiomate Arabico loquentem, quapropter placet mihi tecum sermonem facere. Tunc ego, placet, inquam maximeque delector, quod, qualisqualis fuerit peritia, tibi deservire possit.

Maurus: Quod primum scire uelim abs te, sit, an Arabice loqui scribereque scias?

10 Pater: Quid tibi proderit hoc scire? Nullum commodum uideo profecturum, ni uelis falsa crimina mihi impingere et ita me in uitae discrimine constituas.

Maurus: Ego sum praediues mercator et probus, et inter Alfaquios magnae notae; absit ut iudices me improbum esse, paraturumque malum alicui; quin potius hoc a te sciscitatus sum, ut te mearum cogitationum curarumque conscium faciam et hoc
15 iuramento firmo.

Pater: Ego non omnino ignarus sum lectionis Scriptorumque Arabum.

Maurus: Legistine nostrum Alcoranum?

Pater: Maiorem curam ingeris mihi hac interrogatione: si ego affirmem, tu quidem coram iudice me coges, ut mortem subeam uel Maurorum legem amplectar.

20 Maurus: Iam quidem tibi subirascor; testor Deum, me nolle tibi parare insidias, neque tibi ex colloquio meo aliquid mali obuenturum esse; et hoc sincere et amicabili animo tibi dico.

Pater: Legi quidem Alcoranum.

Maurus: Nonne tibi placet?

4-63: Ignatius de las Casas] *NI*.

5: propior] propior Md | **7:** qualisqualis] qualis Md | **12:** Alfaquies] Alfaquios MD | **21:** obuenturum] obtenturum Md

25 Pater: Si mihi placuisset, iam Mahumeti legem amplexus fuisset. Ne nos legis concertationibus immisceamus: nam tu seruas tuam legem et ego meam; nec ego infructuose disceptare de legibus uolo; sin uero aliquid me tibi profuturum sperarem, non dubitarem, caput meum pro ueritate opponere.

Maurus: Cupio certe scire, quid sentiant Christiani Alcoranum legentes.

30 Pater: Aperi tu mihi tuam mentem et ego tibi respondebo.

Maurus: Ego in illo multa sibi aduersantia reperio: nam iam hic aliquid dicit et illi oppositum alibi asserit. Profecto attente considero, quid sibi uelit tot rerum diuersarum et inter se contrariarum uarietas ore Dei prolata; et haerentem dubitantemque me trahit, an lex Dei sit nostra, quae tam facile plures uxores admittit
35 et dimittit.

Pater: Si tu hoc sentis, quid tibi addere possum? At siquidem aperta fronte mihi loqueris, ego tibi dico, Alcoranum nec legem datam a Deo esse, nec eius Authorem Prophetam fuisse, sicut nec tu Imperator Turcarum es; et recte arbitratus es, nam ille Mahumet, cum nebulo insignis foret, ingentiaque mendacia comminisceretur,
40 cuncta Deo loquenti sibi falso attribuit.

Maurus: Sed quid dices ad illa, quae certe bona et pia precesque sanctas, quae in illo reperiuntur? Hoc quidem ostendit eius Authorem Deum fuisse.

Pater: Ne mireris, si inter plurima nefanda et mala dogmata, aliquid boni intermisceatur; haec uersutia est daemonis semper nobis infesti; sub uelamento
45 alicuius boni aut ueri uult decipere incautos. Veritas ubicumque refulgeat Deum habet Authorem; mala et pessima diabolum et eius assecclas; nec a Deo lata lex est quae ueris et falsis tessellata est.

Maurus: Quomodo lex uestra Deum Trinum facit et Christum Mariae Filium Deum dicitis esse cum homo sit et Propheta? Et quod mihi absonum uidetur est Christianos
50 minime iuxta suam legem uiuere.

Hinc arrepta occasione: ego (inquit Pater Casas) de Diuinis Personis, de Incarnatione Verbi, de eius necessitate ad delendum originale peccatum, claritate, qua potui, disserui cum illo. Attente me excepit, dubitauit prudenter et tandem rationibus uictus ingenue fassus est, Alcoranum non esse legem a Deo datam, nec Mahumetum

55 Prophetam fuisse. Alacrique animo decreuit, collectis in unum opibus suis cum uxore et filiis Venetias nauigare praetento titulo negotiationis. Tripolim inter haec peruenimus, ubi cum in eum offenderem in hospitali domo mea, cum illo egi de suis sanctis desideriiis. At ille lachrimans, heu! Respondit, uereor ne uxores et filii mei me in infernum trahant; tum ego: noli te ipsum obcaecare et irretire his illecebris; plus
60 his animus aestimatur tuus; de hisque curare non debes. Deus qui te creauit uocauitque ad se, non te deseret, dummodo, quod tuum est praestes. Tunc ille sic facturum promisit; meique coram Deo memor esto, "respondit". Hucusque Pater Casas.

CAPVT QVINTVM

Impura Mahumeti uita clare probat eum non fuisse Dei Prophetam, sed sagacem
Regnorum depraedatorem.

11. Quia falsa persuasio, quod Mahumetus fuerit Dei Apostolus et Propheta caecos
5 Arabes detinet in Alcorani tenebris, Christi Praedicator, ut ab his tenebris ad lumen
Euangelii eos traducat, debet ipsos perurgere, ut dicant, quo fundamento credant,
Mahumetum fuisse Dei Prophetam et legem ab ipso latam, fuisse Dei iussu et
impulsu promulgatam? Et facile conuincere poterit Mahumetum nullo argumento
10 probasse se fuisse a Deo electum; et temere Arabes illum ut Dei Prophetam uenerari,
cum nullum ad hoc credendum habeant prudens fundamentum, quia nec uitae
puritate et gloriae mundanae contemptu, neque miraculis, neque dono prophetiae,
neque aliquo alio argumento Mahumetus suam electionem comprobauit. Sed potius
dantur euidentia signa ad credendum illum fuisse callidum impostorem et sagacem
15 Regnorum depraedatorem. Constat enim, non rationabili praedicatione, non
diuinarum Scripturarum allegatione, non miraculorum soli Deo possibilium
operatione, non sancta et exemplari conuersatione omniumque terrenorum
contemptu Mahumetum eiusque socios, discipulos, successores ac ministros legem
suam introduxisse, sed manu hostili, fortitudine populari uiolentiaque crudeli hoc
egisse; ideoque homines uiles ac bestiales pronos fuisse ad eius legis susceptionem,
20 quia tota illa lex carnalis atque uenerea est.

Christus Dominus nobis praescipsit ueram formam, cognoscendi quisnam sit uerus
Dei Nuncius ac Propheta; quisnam Pseudopropheta uerusque deceptor. *A fructibus
eorum cognoscetis eos*, Matth. 7, 16 et 20: *Omnis arbor bona bonos fructus facit, mala
arbor malos fructus facit*. Ex operibus, ex moribus dignoscendus est Propheta, an a
25 Deo sit missus, an spiritu humano uel diabolico se ingesserit?

Et Propheta Isaias nobis praescribens modum, dignoscendi quisnam sit Propheta a
Deo uere interne illuminatus et supernaturaliter instructus, et a Deo missus ad
tradendam hominibus legem Diuinam et uiam Coeli persuadendam, inquit cap. 28,
9: *Quem docebit Dominus scientiam et quem intelligere facit auditum? Ablactatos a*

22-24: 16 et 20] *Auctor err.*, cf. Mt. 7, 16-17. | 29-30: cf. Is. 28, 9.

6: credant] credunt Md

30 *lacte, auulsos ab uberibus*. Id est, quis erit dignus a Deo supernaturaliter informari et diuinorum secretorum intelligentiam ueram ab ipso accipere? *Ablactatus a lacte, auulsus ab uberibus*, id est homo abstinenter et sobrie uiuens, carnales delectationes, mundanas consolationes despiciens et a terrenis et sensibilibus se abstrahens, ut ad Coelestia et spiritualia mentem leuet, ut Deo omnis puritatis fonti adhaereat, et in
 35 amore Creatoris cor suum stabiliat. Ex quibus uerbis constat quam longe fuerit Mahumetus a munere Nuncii et Apostoli Dei et Legislatoris diuinitus missi; cum luce meridiana constet, eum toto cordis affectu ad principatum terrenum, ad pulchrarum feminarum, non solum sibi nuptarum, sed aliis legitime coniunctarum, propriarumque cognatarum amplexum et ad temporales diuitias anhelasse. Id
 40 autem manifeste probabimus ex ipso Alcorano et Mahumetanorum libris authenticis.

Antequam autem ad hoc probandum descendam, prius in medium proferam fabulam, quam in sui commendationem confinxit et tanquam Dei gratiam et fauorem miraculosum sibi factum rudibus Arabibus credendum proposuit. Dicebat
 45 Mahumetus, sibi, cum esset quatuor annorum, Angelum Gabrielem aperuisse pectus et cor extraxisse et mundasse a gutta nigra, quam omnes homines in corde habere credunt Arabes et dicunt esse quasi fomitem peccati; quia existimant ratione illius guttae nigrae homines a diabolo tentari. Ita habetur in Alcorano lib. 1 cap. 1 et tanquam res certa refertur in libro “Azear”, qui est ualde authenticus apud
 50 Mahumetanos, et in illo continetur uita Mahumeti et Alchalifarum, seu Regum aliorum, qui illi in Regno successerunt, ut testatur Ioannes Andreas in sua confutatione sectae Mahumetanae cap. 1. Consequenter ad hanc fabulam introducit Mahumetus lib. 4 Alcorani in cap. Quodam, quod intitulatur de “Stellis”, Deum sic loquentem cum Mahumetanis: Deus iurat per stellas quod uester Propheta
 55 Mahumetus nunquam fuit tentatus a diabolo, neque falsum, aut mendacium ore suo unquam protulit, nec uane locutus est, sed per ueram reuelationem Dei omnipotentis; et quod fuerit prope Deum ad duplicem ballistae iactum.

Et in prooemio Alcorani haec habet: Hic liber absque falsitatis uel erroris annexu ueridicus est eis, quibus inest amor diuinus Deitatisque timor et cultus; et in cap. 1

44-52: cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 1, pp. 103-104; cf. Q. 2, 7; 94, 1-4. | **53-57:** cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 8, p. 182; cf. Q. 53, 1-9. | **58-62:** cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 4, pp. 78-82; cf. Q. 2,2; 2, 23; 59, 21.

60 inquit: Hunc librum ueracem esse penitus credite. Et cap. 17 introducit Deum sic commendantem librum Alcorani: Si hanc legem fecissemus descendere super montem, inclinaret se mons ille et adoraret eam prae timore Dei.

Verum omnes has laudes Mahumeti et Alcorani esse fabulas et insignia mendacia, artificiose composita ab ipso ad seducendos barbaros illos Arabum populos,
65 euidenter comprobatur, quia manifestum est Alcoranum esse plenum fabulis, mendaciis et erroribus; et Mahumetum qui tantopere se extollit fuisse hominem mendacem, periurum et uitiosissimum, quod nunc liquido constabit ex ipso Alcorano et libris authenticis Maurorum.

Nam Mahumetus ipse Azora uel cap. 44 Alcorani introducit Deum sic loquentem cum
70 ipso: O Propheta, mulieres omnes quibus donanda dederis, omnes tuae manui per emptionem subditas et amitae tuae, materteraeque, filiarumque filias, omnesque item bonas mulieres tibi gratis succumbere cupientes, licitas tibi constituo. Idque tibi soli permittitur; has a te remoue, illas adiunge pro libito tuo; nec propriis abiectis, nisi dilexeris, molesteris, illae namque tuo uoto carere debent.

75 Quis etsi caecus sit, non uideat, hanc non fuisse concessionem Dei, sed fictionem Mahumeti, ut palliaret effraenem suam libidinem? Quis dicat Deum qui uniuersaliter dixit: *Vxorem proximi tui non concupisces et non moechaberis*, huic homini tribuisse amplam facultatem, cognoscendi aliorum hominum coniuges et consanguineas, et affines suas et omnes ancillas, et uniuersaliter omnes feminas sibi placentes, quarum
80 uoluntates oblatis donis ad sui amorem flecteret? Quomodo non erubescunt Arabes uenerari ut Dei Prophetam hunc equum emissarium potius, quam hominem temperatum et modestum?

Id autem melius constabit, si detegamus causam ob quam hanc concessionem Alcorano inseruit tanquam Dei reuelationem. Rem narrat Lupus de Obregon ex
85 Ioanne Andrae. Iam uidimus capit. 2 Mahumetum non contentum una uxore et quia probe nouerat, quod cum munere Prophetae, quod sibi ambitiose assumpserat, non bene cohaerebat alias feminas cognoscere extra Matrimonii honestum titulum, finxit

77: cf. Dt. 5, 21.

70-74: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 5, art. 9, p. 486; cf. Q. 33, 50. | 85-100: cf. lib. 1, c. 2; cf. Lup. Obr., *Confut.*, c. 4, f 20r-u; cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 7, pp. 167-170; cf. Q. 4, 3; 24, 2-10.

- reuelationem in qua Deus concedebat facultatem, ut unusquisque Maurus posset Matrimonium contrahere cum duabus, tribus, quatuor, uel etiam pluribus feminis, si
 90 eas posset sustentare, quae lex inserta est Alcorano lib. 1 cap. 3. Postea uero, quia idololatrae obmurmurabant nouam legem promulgauit in qua Deus iubebat, ut nullus uir posset ultra quatuor uxores sibi associare; et simul praecipiebat ad uitandas rixas et contentiones, ut aequalitatem seruaret uir cum singulis uxoribus; et ius tribuebat feminis, ut coram iudice possent conqueri de marito, si aequalitatem
 95 non seruaret in toro et reliquis; simulque praecepit uiris et feminis, ut fidem consortibus seruarent et iussit, ut lapidaretur quicumque ex consortibus adulterium committeret. Publicatis his legibus, Mahumetus praeter Adixam quam dudum duxerat, matrimonium de nouo contraxit cum Axa, puella octo annorum filia Vbequaris; cum Hafiza, filia Omaris et cum Aguada, filia Zambi.
- 100 Liber Azear narrat quod cum a Ciuitate abesset Zeidin olim Mahumeti seruus, Mahumetus amore captus uxoris eius quae pulcherrima erat, eam uisitauit et blande eam allocutus significauit, se uelle illam ducere uxorem; et praecepit, ut cum Zeidinus domum reuerteretur, hoc ei mandatum daret: "Propheta Mahumetus iussit, ut statim coram illo compareas, quia iam optimum cardinem pro tua ianua elegit".
- 105 His uerbis significans paraemiam quandam inter lenones frequentem, qua uti solebat Mahumetus ipse cum mercaturam exercebat et seriem Camelorum in Aegyptum cum mercibus ducebat; et per illam loquendi formam significabat, sibi aliquam faeminam placuisse uelleque eam sibi capere. Auditis iis uerbis contristatus est ualde Zeidinus, quia bene cognouit Mahumetum uelle sibi uxorem, uel ui uel dolo
 110 auferre. Et timens insidias et mortem sibi parandam ab illo, si ei resisteret, Mahumetum adit, qui palam illum hortatus est uxorem repudiare, ut eam sibi matrimonio iungeret. Potentiam Mahumeti timens Zeidinus inuitus repudiauit uxorem quam uehementer amabat; eamque Mahumetus clandestine sibi copulauit, libidinem suam sub honesta Matrimonii larua expleturus, uulgatum est hoc
 115 Mahumeti scelus; et consanguinei uxoris Zeidini domum Mahumeti armati inuadunt, eum occisuri, si uxorem marito legitimo non restitueret; timuit ille tumultum et

101-133: cf. *Sir.*, n. 918, p. 792-794; cf. *Lup. Obr., Confut.*, c. 4, f 20u-f 21r; cf. *Io. Andr., Conf.*, c. 6, pp. 164-166; cf. *Q.* 33, 37.

95: toro] thoro MD

uxorem Zeidino restituit, sed amore illius femina captus ad suas artes confugit, finxit sibi Angelum Gabrielem apparuisse et adduxit scripta in schedula uerba, quae sibi Angelum locutum fuisse dicebat, illaque legi iussit coram suis Discipulis et postea
 120 inserta sunt Alcorano lib. 3 cap. 17 uerba autem sunt haec: O Mahumete, quare iussisti, ut seruus tuus Zeidin uxorem suam iterum acciperet, quandoquidem tu illam diligebas? Deus uult, ut illam iterum accipias et ut tuam possideas, contentus sit Zeidin sua forte, quod scilicet per aliquod tempus uoluptatem cepit cum illa femina; nunc Deus uult, ut tu illa fruaris et ne ob timorem hominum illam relinquis
 125 et ut sine stomacho et irae aestu quiescas. Publicato hoc capitulo inter Mahumeti discipulos, testatur Alcorani liber et Azear, ipsos Mauros feminam illam in domum Prophetæ reduxisse et eum illam sibi in uxorem accepisse. Zeidinus tamen noluit aliam sibi feminam matrimonio iungere, ne similem uiolentiam a Mahumeto iterum pateretur. Idololatrae Meccae ira incensi sunt contra Mahumetum, palam
 130 obmurmurantes, cum lenonis potius officium, quam Prophetæ munus obire; et tumultum commouentes, illum absque dubio occidissent ob iniuriam illatam Zeidino, nisi eius Soceri Vbequar et Homar et alii Viri nobiles tempestatem hanc sedassent et tumultum compescuissent. Hanc historiam referunt ipsi libri Mahumetanorum tanquam persecutionem sui Prophetæ.

135 Sed quamuis Ciues Meccani necem non intulerunt Mahumeto, tamen publice eius famam corradebant, dicentes eum dignum esse qui lapidaretur, tum propter iniuriam illatam Zeidino, tum quia uiolauit legem Matrimonii, plus quam quatuor uxores assumendo. Ille uero cognito scandalo et populi tumultu ad suas artes confugit. Finxit, sibi Archangelum Gabrielem locutum et nouum capitulum Alcorano
 140 addendum dedisse; illudque iussit legi Mauris, sic autem habet: O Propheta, Deo placet, ut lex communis Matrimonii te non comprehendat; uult ut tu solus possis nubere cum omnibus feminis, quae tibi placuerint et quae se tibi obtulerint idque sine charta dotis. Caput hoc insertum est Alcorano in lib. 3 cap. 17. Hac arte persuasit populo barbaro uoluntatem Dei esse, quod Prophetæ non ligarentur lege communi
 145 circa numerum uxorum, sed possent sibi Matrimonio iungere, quotquot uellent. Et

135-151: cf. Lup. Obr., *Confut.*, c. 4, f 21r-u; cf. Q. 33, 50-51; cf. Sir., n. 918, p. 792-794; cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 7, pp. 167.-169.

129: Idololatrae] Idolatrae Md | **131:** absque dubio] absdubio Md

post hanc dispensationem a Deo concessam Prophetæ, refert liber Azear, Mahumetum alias octo uxores duxisse, quarum nomina refert Lupus de Obregon in suo libro contra Mahumetanos. Vnde præter ancillas habuit eodem tempore duodecim uel tredecim uxores. Liber Azear citatus dicit Mahumetum nupsisse cum
 150 quindecim mulieribus, et eodem tempore habuisse undecim uxores, præter ancillas. Ita testatur Ioannes Andreas in suo lib. cap. 7.

Sed cum Mahumetus aliquas ex uxoribus ardentius amaret et pluribus noctibus cum illis dormiret, duæ ex principalioribus, nempe Zaynex filia Sahiz et Maymona filia Alariz conquestæ sunt, dicentes Mahumetum non seruare eam cum uxoribus
 155 aequalitatem, quam in sua lege præcipiebat, ipsasque iniuria affecisse et contempsisse. Et cum ex hac querimonia scandalum suboriretur, nouam confinxit Mahumetus reuelationem sibi a Gabriele factam, nouumque adduxit capitulum, quod insertum est lib. 3 cap. 17 Alcorani et ita ad uerbum habet: O Mahumete, uxores tuæ de te conqueruntur. Sed Deo placet, ut tu frequentius utaris illis, quæ tibi magis
 160 placuerint; et iubet, ne reliquæ idcirco de te conqueri possint.

Haec omnia constant manifeste ex ipso libro Alcorani et ex libro Azear, ut testatur Ioannes Andreas, factumque ipsum negari non potest. Ex iis uero plane conuincitur Mahumetum adulterum fuisse et saepe mentitum esse, atque fabulosam esse laudem illam quam in Alcorano legimus, nempe Deum per stellas Coeli iurasse,
 165 nunquam Mahumetum fuisse tentatum, etc. Quis non miretur, Mauros uenerari, ut Sanctum et Dei Prophetam, hominem uitiosissimum et delectationibus carnis penitus deditum? Haec expendere et amplificare debet Christi prædicator, ut pudore suffundat Mahumetanos et eos agnoscere cogat Mahumetum Virum fuisse sceleratissimum.

170 His adiungo aliam historiam quam ex libris Mahumetanorum refert Sanct. Petrus Paschasius pagin. 25 numer. 21 historiam hanc de uxore Zeidini a Mahumeto usurpata narrans, ait, Mahumeto cum aliis deambulante manus pedesque eius repente intortos apparuisse, eumque in terram cecidisse, uti solebat cum spiritus eum arripiebat; tunc circumstantes illum operuisse, dicentes, eius amicum Angelum

152-160: cf. Lup. Obr., *Confut.*, c. 4, f 21u; cf. Q. 33, 51-52. | **161-169:** cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 8, pp. 181-182; cf. Q. 53, 1-18. | **170-182:** cf. Pse. Petr. Pas., *Sobr. set. mah.*, tit. 1, c. 2, p. 25; cf. Q. 33, 37-39.

147: quarum] quorum Md | **160:** et] ut Md

175 ei apparuisse. Et postquam paulisper in terra iacuisset, surrexisse et dixisse, sibi dictum et inspiratum fuisse, quod Zeineb uxorem Zeidini Matrimonio sibi copularet et insuper Deum illam sibi in Matrimonio collocasse, quia illius flagrabat amore; et istius Matrimonio testes esse Michaellem et Gabrielem. Additque Sanct. Martyr praedictam Zeineb aliis uxoribus Mahumeti insultare solitam, cum iactantia
180 dicendo: "Se meliorem esse illis, si quidem nupta uxorataque erat cum Propheta, non ab hominibus, sed a Deo". Finitque narrationem S. Martyr his uerbis: "Et haec historia in Alcoran scripta manet, tanquam maxima et praecipua Mahumeti laus."

Quis est adeo uecors et stupidus qui non agnoscat hoc dolo et hac arte usum fuisse Mahumetum simulasseque reuelationem, ut potiretur uxore Zeidini sine nota
185 adulterii et incaestus? Nam Mahumetus Zeidinum adoptauerat in filium, ut testatur ibidem S. Petrus Paschasius. Vnde manifeste constat Mahumetum adulterum et incaestuolum fuisse et reuelationes finxisse ad explendam impotentem libidinem.

Et ut ait Ioan. Andr. in suo libro contra sectam Mahumetanam cap. 7 Iacobitarum Rex, tanquam munus magni pretii, obtulit Mahumeto Virginem pulcherrimam,
190 natione Iudaeam, Marinam nomine; statim eius amore captus est Mahumetus, eamque sollicitauit et consequutus est. Et cum duae ex principalioribus uxoribus Mahumeti adulterium suspicarentur, stimulis Zelotypiae agitatae, diligenter eum obseruabant per rimas et cancellos auscultantes maritum suum et ancillam. Tandemque eos in adulterio deprehenderunt et acriter utraque Mahumetum
195 reprehendit, exprobrantes delictum et dicentes eum non se gessisse ut Prophetam; nec facere quod praedicabat, sed uiolasse fidem matrimonii quam in sua lege praecipiebat. Ille uero timens ne res tam foeda in uulgus spargeretur, enixe ab eis postulauit, ut rem silentio premerent et iure iurando promisit se nunquam deinceps fidem matrimonii uiolaturum. His promissis placatae sunt. Caeterum cum secundo
200 eum quadam die cum ancilla peccantem offendissent, in iras effusae conquestae sunt apud suos consanguineos de Mahumeti infidelitate, dicentes Mahumetum eas repudiasse et fidem matrimonii et iuramenti inique fregisse. Res publicata est et Mauri scandalizati sunt. Mahumetus uero ut notam et ignominiam effugeret, ad communes suas artes fingendi reuelationes confugit. Finxit Deum per Angelum
205 Gabrielem sibi locutum et nouum capitulum legis sibi dedisse Alcorano inserendum,

185-186: cf. *supra cit.* Pse. Petr. Pas. | 188-212: cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 7, pp. 170-172; cf. Q. 66, 1-5.

in quo Deus praecipiebat, quod Mauri possent ancillas cognoscere licite et absque ullo peccato, etiam uxoribus inuitis. Et hoc mandatum posuit initio capitis, ut gratiam Maurorum captaret. Et legitur in Alcorano lib. 4 et caput illud appellatur Capitulum de prohibitione, capitulo del uedamiento, ut ex Arabico uertit Ioannes
 210 Andreas. Introduciturque in eo capite Deus excusans Mahumeti factum et testificans, “Eum in hoc opere non peccasse”, et praecipiens uxoribus Mahumeti, ut ueniam a Propheta petant. Viderint nunc Mahumetani, quam uerum sit, quod Alcoranum testatur Mahumetum nunquam peccasse, neque falsitatem dixisse; cum constet euidenter eum adulterum et periurum fuisse. Hanc eandem historiam narrat etiam
 215 S. Petrus Paschasius pag. 35 num. 34 dicitque illam Mahumeti concubinam appellatam fuisse “Meriam”.

Vt autem constet, quam carnalis fuerit Mahumetus, audiant Mahumetani, quod narrat liber “Azear”, nempe Mahumetum nupsisse cum filia Vbequar puella sexenni et in illa tenera aetate consummasse cum illa matrimonium. Ita testatur Ioannes
 220 Andreas cap. 12 sui libri in fine. Alii autem Autores dicunt octo annos habuisse puellam illam quando Mahumetus cum ipsa concubuit. S. Petrus Paschasius pagin. 23 num. 20 ait: Axam septem habuisse annos quando Mahumetus duxit illam; decem uero, cum eam deflorauit.

Audiant quod narrat S. Petrus Paschasius ex Maurorum libris pag. 36 num. 36:
 225 “Mahumetus (inquit) in diebus menstrualibus suarum mulierum utebatur illis uase praepostero. Et sic Axa uxor illius circa hoc dedit contra Mahumetum testimonium pessimum et uile, dicens: Mahumetus mihi iussit meam operire naturam, quando uolebat coire mecum in tempore menstrui, et insuper Maymona uxor illius dixit: Quod quando Mahumetus cum aliqua ex suis mulieribus cubare uolebat, iubebat
 230 illam quae tunc habebat menstruum, quod naturam suam cooperiret, pannisque etiam eam comprimeret et tunc utebatur illa. Et circa hanc materiam Maurus quidam illum interrogauit, dicens: quid faciam, quando mea est in menstruis uxor? Et respondit illi Mahumetus: comprime super eius naturam foemoralia illius (nam

215-216: cf. Pse. Petr. Pas., *Sobr. set. mah.*, tit. 1, c. 4, p. 35. | **218-220:** cf. *Sir.*, n. 918, p. 792-794; cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 12, p. 229. | **221-223:** cf. Pse. Petr. Pas., *Sobr. set. mah.*, tit. 1, c. 2, p. 23; cf. *Sir.*, n. 918, p. 792. | **225-235:** Pse. Petr. Pas., *Sobr. set. mah.*, tit. 1, c. 4, pp. 36-37; cf. Al-Bukh., VI, 5, 298-300.

227-235: dicens: Mahumetus mihi (...) uoluntate uti posse] *om.* MD

foemoralibus utuntur mulieres Mahumetanae) et reliquis eius membris, seu
 235 corporis partibus scito te pro tua uoluntate uti posse.”

Audiant quod idem Sanctus Martyr narrat ex Mahumetanorum libris pag. 27 num.
 23: “In Maurorum (inquit) libris scriptum habetur, quod Mahumetus ueste utebatur
 purpurea ungebatque se unguentis odoriferis, ut bene oleret, optimusque a se odor
 exiret; etiamque oculos et labia tingeat, sicut hac tempestate Maurorum praetores
 240 et alii multi et multae faciunt. Vnde cum aliqui suorum sectatorum Mahumetum de
 his rebus reprehenderent et obiurgarent dicentes quod talia Dei Nuntio non
 conuenirent”. Respondit (false se excusando): “Datum mihi est et concessum quod
 delecter uoluptatemque capiam in tribus. Primum unguentis, secundum mulieribus,
 tertium oratione”. Sed in hoc tertio palam mentitus est, quia cum duobus prioribus
 245 non conuenit; nihil enim ita mentem auertit a Deo rebusque diuinis, neque
 orationem ita impedit, ac carnales delectationes, quae mentem obcaecant et
 hominem similem iumentis insipientibus reddunt. Et duo priora manifeste
 ostendunt, Mahumetum non fuisse Dei Prophetam, neque Virum spirituales. Nam,
 ut inquit S. Gregorius: “Gustato spiritu desipit caro”, et quanto quis Deum gloriosum
 250 et excelsum profundius contemplatur, ardentius amat, dulcius gustat, tanto plus
 fastidit carnalia et delectamenta aspernatur uenerea. Idcirco si Mahumetus fuisset
 uir spiritualis et consolationes diuinas expertus, nusquam usque adeo insipienter
 fuisset locutus. Proptereaque Paradysum posuit in delectationibus gustus et tactus,
 quia eius spiritus semper carnalibus delectationibus inhians, ueluti in carnem
 255 mutatus erat; et quia caro erat, Spiritus Dei in illo commorari non poterat.

Audiant quod narrat Dionysius Carthusianus in suo opere contra Mahumetanos pag.
 487 id deducens ex libris authenticis Mahumetanorum, nimirum Mahumetum
 fassum esse: “Quod tantum potuerit cum mulieribus agere, quantum alii uiri
 quadraginta ad coitum fortes”. Vnde una hora poterat cum quadraginta feminis
 260 consummatam et perfectam copulam habere. Hoc de seipso dixisse Mahumetum et
 se laudasse de hac monstruosa potentia, testantur tres libri apud Mahumetanos

237-244: Pse. Petr. Pas., *Sobr. set. mah.*, tit. 1, c. 2, p. 27; cf. al-Kindī, p. 198, n. 255. | **249:** Gregorius Magnus] *Nl.* cf. Ber. Cla., *Epi.*, CXI, *PL* 182, 255. | **258-259:** cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 5, art. 9, p. 487 | **260-265:** cf. Lup. Obr., *Confut.*, c. 4, f 22u; cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 7, p. 167; cf. Al-Tirm., *ash-Sham.*; cf. Al-Mas., *Murūğ al-dāh.*

238: optimusque] optismusque Md | **249:** desipit] de obsipit Md

ualde authenticici, nempe liber “Asamail”, in quo agitur de bonis qualitatibus Mahumeti, et liber “Azear” in quo scribuntur uitae Alcalifarum, et alius liber qui appellatur “Almazhodi”. Ita refert Lupus de Obregon in suo tractatu contra
 265 Mahumetanos, ex Ioanne Andrea et aliis. Ex his uerbis plane conuincitur Mahumetum non fuisse Dei Prophetam et Virum Sanctum, ut caeci Arabes credunt; quia uel falsum dixit uel uerum? Si falsum, mendax fuit et insuper carnalissimus, quia magnam sui laudem existimauit, habere potentiam ad coeundum ualentio-
 270 rem, quam habeant tauri uel asini emissarii. Si uerum, euincitur diabolus ei subministrasse fomenta libidinis, quia naturale nequit esse, quod unus homo possit cum tot mulieribus intra breuem temporis moram copulam consummare.

Quare merito S. Petrus Paschasius postquam ex libris ipsis Mahumetanorum, enormia Mahumeti comprobauit delicta, “tandem pag. 50 num. 60 concludit, quod doctrina, quam tribuit et docuit suos credentes Mahumetus, fuit occidere homines,
 275 stuprare et captiuas ducere mulieres cum paruulis, alienum praedari, sub illorum potestate redigere terras et aliena regna sortiri, incantationes et coniurationes facere, augurari, ominari et auspicari, diuinis et incantatoribus uti; propter concupiscentiam et luxuriam, propter cupiditatem et ambitionem omnes rationis metas transilire, habenas uitii laxare, nihil malum prohibere, omnia mala tolerare,
 280 non custodire neque seruare legem, uerbis et promissis non stare, et quod plus est, omnia iuramenta faciliter frangere, nisi in illorum utilitatem cedere conspexerint. Denique in eius Alcorano, eiusque dictis multas uanitates, fabulas, mendacia, contrarietates et haereses uiles et impuras inuenietis insertas et alia multa quae minime dicere nec facere debuisset homo, qui se Nuncium Dei esse dicebat. Et si se
 285 ab hoc inaniter iactabat, quare uxores accipiebat alienas, non solum exterorum, sed etiam suorum et uiliter et petulanter se excusans, dicebat, quod illi Deus omnia quae appetebat, concedebat? Et quod in hoc mundo suae deliciae ac uoluptates erant unguentis pretiosis et odoriferis, uestibus purpureis et mulieribus uti ad nutum suae uoluntatis? O stultitia miserorum qui crediderunt et credunt in talem nuncium, tam
 290 manifeste infrontem et inuerecundum, tam publicum peccatorem, Haeresum, mendaciorum, errorum, abusionum, amentiarum et uanitatum seminatore!”

273-291: Pse. Petr. Pas., *Sobr. set. mah.*, tit. 1, c. 7, p. 50.

277: incantatoribus] incancatoribus MD | **279:** malum] mali MD | **281:** utilitatem] utilitate Md

Hucusque Sanctus Martyr. Lege quae a nobis supra dicta sunt cap. 1 et 2 de modo
quo Mahumetus suam sectam inuexit et facile constabit, Mahumetum non fuisse Dei
Prophetam, sed sagacissimum regnorum depraedatorem, qui ut regnum sibi et suis
295 successoribus relinqueret, legem composuit, quae nihil difficile intellectui proponit
et nihil arduum uoluntati praecipit, sed habenas laxat cupiditati, ambitioni et
luxuriae.

CAPVT SEXTVM

Ideo diabolus Mauris persuadet Mahumetum fuisse Virum Sanctum, ut eius uitia
sub larua uirtutum imitantes in infernum cum ipso detrudantur.

12. Qui serio meditatus fuerit, quomodo tot Arabes et Persae et aliarum nationum
5 homines ingenii acumine praediti Alcoranum legere possint, quin statim cognoscant,
Mahumetum non diuino consilio, sed astutia humana librum illum composuisse et
legem dedisse carni et sanguini conformen, ut homines facilius ad se traheret et
regnum sibi pararet; facile deprehendet diabolus tenebras offundere menti eorum,
ut dum Mahumetum Virum Sanctum fuisse credunt, facile eius uitia imitentur. Vt
10 enim expendit Theodoretus lib. 7 de Graecarum affectionum curatione inter technas
et astutissimos diaboli dolos ad praecipitandos homines in foedissima flagitia, unus
ex praecipuis fuit, persuadere hominibus, ut tanquam Deos colerent et uenerarentur
homines flagitiosos, plenos saeuitiis, libidinibus, iniustitiis et omnium generum
delictis; ut Saturnum homicidam et parricidam, Iouem incaestuolum et nefandum;
15 Apollinem nefandum adulterum, Mercurium seductorem, Venerem et Floram
meretrices, Plutonem Proserpinae raptorem et alia huiusmodi monstra; et ut
omnibus manifesta fierent suorum Deorum flagitia, etiam persuasit Poetis, ut illa
carminibus suis depingerent et mentibus hominum ad imitationem blande
insinuarent. "Quia uero maxima pars hominum litteras nescit, neque idonei sunt qui
20 Poetarum ac Philosophorum uerba sensusque percipiant, alia quaedam retia
rudioribus his capiendis retinendisque comparauit. Instituit enim pictores,
fabrosque ferrarios, quique faciendis simulachris opifices ligno lapideque utuntur,
tales eorum figuras, qui uocantur Dii, pingere, cudere, conflare, effingere, quales illi
fabulatores suis pridem uerbis expresserant, ut haberent hi quoque proposita
25 flagitiorum exempla, quique participes lectionis, sermonumque esse non poterant,
ita saltem foedissimas imagines intuendo execrabili doctrina minus carerent. Atque
horum artificum simulachris, non solum templa complerunt, sed fora, sed uicos, sed
locupletum Virorum domus; quoquo enim te uertas, est uidere eos, qui falso Dii
nominantur, amatorum facta exprimere, prae libidine rabidos ferri, in uenerem
30 concitari, Patremque Deorum tauro, aquila, cygnoque dissimulatum, eoque pacto

14-32: cf. Theod., *Graec. aff.*, lib. 7, PG 83, 994.

amicis feminis commisceri. Mercurium uero sermonis praesidem, hircum effectum Pana, filium genuisse caprinis fultum cruribus et cornibus praemunitum, etc.”

13. Hincque effectum est, ut miseri homines, qui in suis peccatis interioribus conscientiae stimulis pungebantur et remorsu conscientiae aliquantulum
 35 detinebantur, ne tam proni in uitia ruerent, in tantam dissolutionem deuenerint, ut sine freno in omne flagitiorum genus suorum Deorum facta imitantes prolapsi sint. Vt optime notauit Iulius Firmicus in eo libro quem composuit de errore Religionum profanarum. “Adulterio delectatur aliquis? Iouem respicit et inde cupiditatis suae fomenta conquirat, probat, imitatur et laudat quod Deus suus in cygno fallit, in tauro
 40 rapit, ludit in satyro”. Erant quippe quasi canonizata flagitia, dum tanquam Dii colebantur qui similia commiserant peccata et ideo non fugiebantur, ut probrosa, quia patrata cernebantur ab iis, quos ut Deos colebant. Vnde cum Chreas apud Terentium in Eunuchio reprehenderetur quod dolo et uiolentia uirginem quandam deflorauerat, respondit: “Si princeps Deorum Iuppiter hoc fecit, cur non facerem ego,
 45 qui homo mortalis sum?” Si enim iure merito dixit Firmicus: “Desinunt esse probri loco purpurata flagitia”; a fortiori desinebant apud Gentiles esse probri loco “quasi deificata flagitia”, id est, a Diis commissa.

Et ideo aeterna Dei sapientia, Dei Filius, in hunc mundum uenit, ut dissolueret haec opera daemonum. *In hoc apparuit Filius Dei, ut dissoluat opera diaboli*, inquit Ioannes
 50 Epist. 1 cap. 3, u. 8. Ideo enim Filius Dei factus est homo, ut se nobis omnium uirtutum exhiberet perfectissimum exemplar: ut qui Deorum falsorum uitia imitantes praecipitabantur in infernum, Veri Dei apparentis in homine uirtutes imitantes in Coelum ascenderent et ideo factus est homo, ut sicut falsi Dii qui fuerunt homines uitiosissimi, et exemplo suae deprauatae uitae in libris Philosophorum et
 55 Poetarum publicatae, et oculis repraesentatae in statu et simulachris totum mundum corruperunt; ita uerus Deus factus homo exemplo uisibili suae uitae, ab omni peccato mundissimae et omni uirtute ornatissimae, litteris traditae summa autoritate et sinceritate et mundo praedicatae per Viros Sanctissimos, et coram

49: cf. I Io. 3, 8.

38-40: Iu. Firm., *De Err. prof.*, c. 13, PL 12, 1007. | 44-45: cf. Ter., *Eun.* 586-591, pp.292-294. | 45-47: cf. Iu. Firm., *De Err. prof.*, c. 13, PL 12, 1007.

35: detinebantur] detinabantur Md | 36: prolapsi sint] proplapsi sunt Md

oculis hominum in imaginibus et simulachris propositae in templis et domibus
 60 magna efficacia moueret homines ad fugam et detestationem omnium uitiorum et
 ad amorem honestatis, cunctarumque uirtutum ualide pertraheret: “Atque adeo
 sapientissimus uniuersorum Deus factus homo paucis uiris, iisque piscatoribus et
 publicanis et uni funium contexturi (inquit Theodoretus in prooemio libri, quem
 inscripsit Haereticarum fabularum compendium) uniuersum terrae habitabilis
 65 orbem colendum tradidit. Scelestissimus autem daemon hominum pernicies, cum
 uideret eos multorum Deorum adorationis erroris spinas radicitus euellere, seque
 iis, qui obedirent priuari ac destitui, cum sit machinarum consarcinator et
 improbitatis artifex, alias insidiandi rationes excogitauit. Cum enim homines sua
 operatione dignos elegisset, et ueluti personam quandam eis Christianorum
 70 appellationem imposuisset, et tanquam melle quodam os poculi illiuisset, exitiale
 mendacii uenenum hominibus obtulit; et cum hominum perniciem sitiret non
 expectauit, ut Apostolorum praedicatio confirmaretur et inualesceret, et tunc
 fraudem offerret. Sed cum primum illi terram colere caeperunt et uera pietatis ac
 Religionis semina deiicere, is interea seminauit zizania”. Heresiarchas scilicet
 75 excitando qui ueritatem ab Apostolis praedicatam oppugnarent; et primum omnium
 elegit Simonem Magum: Deinde Basilidem, Carpocratem, Cherinthum, Ebionem,
 Marcionem, Arium, Nestorium et alios eiusmodi Haeresum opifices. Cum autem
 astutissimus daemon uideret Ecclesiam Christi harum Haeresum zizania eradicasse
 per Concilia et Sanctissimorum Patrum scripta; excitauit Mahumetum hominem
 80 superbum, ambitiosum, carnalem, qui nouam cuderet sectam, et sub specioso titulo
 cultus unius ueri Dei introducendi et idololatriae exterminandae, mundum inficeret;
 et ut facilius finem intentum assequeretur, disposuit, ut Arabes cum sectam illam
 suscipiunt, tanquam summam et compendium suae fidei crederent: “Vnum esse
 Deum et Mahumetum esse eius Prophetam”, Nuncium et Apostolum. Et ideo ut
 85 uidimus supra capit. 3 cum circunciduntur faciunt fidei suae professionem sub hac
 forma: “La illa illa, Alha Mahumed Rasualha, id est: unus Deus tantum est et
 Mahumetus est eius Profeta et Apostolus”. Et dant operam, ut pueri non
 circuncidantur usque dum possint uerba illa proferre et suae fidei protestationem

61-74: cf. Theod., *Comp. hae., praefatio*, PG 83, 342. | **83-90:** cf. lib. 1, c. 3; cf. Du Ryer, *Alc.*, Sommaire de la religion des turcs.

63: contexturi] contextori Md, MD | **66:** erroris] errorem Md, MD | **77:** opifices] optifices Md

facere. Atque daemon nullum detrimentum ratus est, quod Mahumetani credant
 90 hanc primam ueritatem quod non est nisi unus Deus, dummodo simul cum hac
 ueritate credant maximam illam falsitatem, quae omnium errorum Mahumetanae
 sectae origo est, nempe, quod Mahumetus fuit maximus Dei Propheta a Deo in orbem
 missus, ut homines uiam salutis doceret et legislator sanctissimus. Hinc enim fit, ut
 credant, uera esse omnia quae in Alcorano credenda proponit, et licita, et sancta esse
 95 omnia quae praecipit, et permittit, et ut exempla sui Prophetae sectentur. Vnde, quia
 ille multas uxores habuit et ancillas deflorauit et uenerem praeposteram cum
 uxoribus exercuit, et uxores dimittere docuit et peccatum nefandum in lege sua non
 punit, et incantationibus et auguriis usus est, et regna depraedatus est aliena, et
 Christianas terras occupauit, aliaque execranda commisit scelera, haec omnia
 100 Mahumetani imitantur; nec illos pudet facere, quod fecisse sciunt Mahumetum,
 quem Virum Sanctum et Dei Apostolum credunt fuisse.

Quare Christi praedicator in conuersione Maurorum laborans, debet in hoc maxime
 incumbere, ut ostendat Mahumetum non Dei Prophetam, sed seductorem, non
 uirum sanctum, sed hominem sceleratissimum fuisse, qui laruam illam legislatoris
 105 et Prophetae accepit, ut sibi regnum compararet: qui in suo Alcorano mendaciis
 multa uera inseruit et malis bona commiscuit, malignitate fallendi, ut scilicet falsis
 propter uera crederetur et mala propter bona reciperentur, ut supra obseruauimus
 ex Guilielmo Parisiensi; eiusque propositum non fuit aliud quam difficultatem
 omnem profligare, quam Christiani homines in credendo et operando patiuntur, ut
 110 constat ex uerbis Bellarmini supra relatis, ut ita homines facile susciperent legem,
 quae nihil difficile intellectui credendum proponit circa diuina, neque aliquid carni
 et sanguini contrarium praecipit, sed ianuam aperit delectationibus carnis et
 cupiditatibus animi.

105-108: cf. lib. 1, c. 2; cf. Guil. Alu., *De Leg.*, t. I, c. 18, p. 50. | **110:** lib. 1, c. 1; cf. Rob. Bell., *Conc.*, V “De puritate catholicae doctrinae”, p. 539; cf. Io. Damasc., *De Haere.*, PG 94.

CAPVT SEPTIMVM

Pluralitas uxorum et eas repudiandi licentia quam lex Mahumeti praescribit, clare demonstrat eam non esse legem Dei.

14. Mahumetus in Alcorano lib. 4 Azora 3 sic loquitur: Duas uel tres aut quatuor
 5 uxores ducite, nisi timueritis, eas nullatenus pacificare posse; tunc enim quot sua
 manus castigare quiuerit. Iam autem usu receptum est apud Mahumetanos, ut
 unusquisque tot ducere possit, quot alere ualet. Et ideo Magnus Turca in quodam
 Palatio, quod appellatur Serrallo, ducentas uel trecentas mulieres sub titulo uxorum
 10 in diuersis domibus quas Eunuchi custodiunt. Ita testatur Thomas Bocius de signis
 Ecclesiae tom. 1 signo 56.

Quia Mahumetus suam legem miraculis et operatione uirtutum introducere non
 potuit per humanam astutiam excogitauit, quidquid erat accomdatum ad suae
 legis diuulgationem et extensionem, et id tanquam sibi a Deo reuelatum et diuinitus
 15 inspiratum barbaris Arabibus proposuit. Hinc se in uirtute gladii a Deo missum
 perhibuit; hinc suos ad depraedationem et pugnas hortatus est; hinc multitudinem
 uxorum et repudiationem concessit; hinc licentiam cognoscendi feminas in bello
 captas indulsit, quo alacriores et promptiores ad bella faceret.

15. Hanc uero legem de pluralitate uxorum iniustam esse, est de fide Catholica
 20 definitum in Tridentino sess. 24 Canone 2 his uerbis: "Si quis dixerit licere
 Christianis plures simul habere uxores et hoc nulla lege diuina esse prohibitum,
 anathema sit."

Sed non solum est illicitum Christianis, sed omnibus gentibus. Idque probatur contra
 Mahumetanos ex ueteri et nouo Testamento, quae Mahumetus admittit et quibus
 25 iubet credi, ut uidimus supr. Nam Gen. 2 u. 24 dicit Deus: *Relinquet homo patrem*
suum et matrem suam, et adhaerebit uxori suae et erunt duo in carne una. Vt autem

25-26: cf. Gn. 2, 24.

4-10: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 19, p. 146; cf. Q. 4, 3; cf. Tho. Boz., *De Sig. Ecc. Dei*, t. I, signo 56, lib. 12, c. 20, p. 544. | 20-22: cf. *Con. Tre.*, sess. XXIV, can. 2, p. 275. | 25: cf. lib. 3, c. 1. | 26-30: cf. Inn., *Coll. Decr.*, tit. 40, PL 216, 1269-1271.

7: possit] post Md

expendit Innocent. III in cap. "Gaudemus" de diuortiis, ad probandum paganum
 habentem plures uxores, dum conuertitur ad fidem non posse nisi unam retinere,
 nempe illam, quam primo duxit, in illis uerbis continetur praeceptum diuinum de
 30 unica tantum uxore; non enim dixit Deus: *Adhaerebit uxoribus suis, sed adhaerebit*
uxori suae; nec dixit, erunt plures in carne una: *Sed erunt duo in carne una*; iis uerbis
 aperte significans, a se sancitum esse, ut unus uir unam dumtaxat et non plures simul
 habeat uxores. Quod autem illa sint uerba Dei et non Adae, aperte docuit Christus
 Dominus Matth. 19 u. 4. Cum enim Pharisei tentantes eum, interrogassent ab eo, an
 35 liceret homini dimittere uxorem quacunque ex causa? Respondit Dominus: *Non*
legistis, quia qui fecit hominem ab initio, masculum et feminam fecit eos? Et dixit:
Propter hoc dimittet homo patrem et matrem, et adhaerebit uxori suae et erunt duo in
carne una. Haec uerba dicta a Deo et per os Adae, tanquam per os praeconis diuini
 proclamata, legem apertissimam de unitate uxoris declarant. Ex illis enim uerbis
 40 tanquam a Deo prolatis Saluator noster contra Phariseos probauit, non licere uiro
 prima uxore uiuente alteram ducere, neque primam dimittere. Ergo Christus
 Dominus exponens mentem supremi legislatoris Dei, docuit, Deum unam tantum
 uxorem uni uiro concessisse: ergo polygamia multarum uxorū simul iure diuino a
 Deo fuit prohibita.

45 16. Quod confirmatur ex illa explicatione Christi Domini Matth. 19 uers. 6: *Itaque*
iam non sunt duo, sed una caro. Haec enim uerba significant matrimonii initio
 instituti eum esse effectum, ut qui coniunguntur, fiant una caro: at si unus multis
 iungatur, non erit una caro, sed multae, neque tam fiet unio, quam diuisio per tale
 matrimonium. Expendensque Hieronymus illa uerba Christi: "Qui fecit hominem ab
 50 initio, masculum et feminam fecit illum", asserit, quod dicendo, "Masculum et
 feminam", ostendit, secunda uitanda coniugia; non enim ait, masculum et feminas,
 quod ex priorum repudio quaerebatur, sed "masculum et feminam", ut unius coniugis
 consortia necterentur. Et ut communiter interpretantur Patres, Chrysostomus,
 Hieronymus, Beda, Theophilactus, Euthimius, Strabus et Author imperfecti, Christus
 55 illis uerbis fecit hoc argumentum: si Deus uoluisset unum uirum plures habere

35-38: cf. Mt. 19, 4-5. | **45-46:** cf. Mt. 19,6.

33-76: cf. Io. Mal., *Comm. in Eua.*, t. II, c. 19, num. 4-6, pp. 51-53; cf. Hie. Str., *Comm. in Eua. Matt.*, lib. 3, c. 19, PL 26, 134;

uxores, non unam tantum, sed plures feminas initio fecisset. Neque enim Adamus aliam poterat habere uxorem, nisi quae cum illo creata fuisset a Deo; quia omnino repugnat naturae, ut pater ducat filiam, aut neptem; omnes autem feminae praeter Euam, aut filiae, aut neptes Adami fuerunt. Atque adeo Deus coegit Adamum
 60 Monogamum esse. Quod si tunc, quando propagandum erat genus humanum, noluit Deus, ut Adamus haberet nisi unam uxorem; multo minus uolet nunc, quando uniuersus orbis plenus est iam hominibus, quod unus homo habeat plures feminas.

17. Idque iterum deducitur ex illis uerbis Dei: *Et erunt duo in carne una*. Disputant Patres et Expositores, quomodo uir et mulier dicantur una esse caro. Hieronymus et
 65 Beda ad liberos referunt, ut D. Thomas interpretatur in catena et in commentariis ad hunc locum; quia nimirum ex uiro et uxore genitus filius una utriusque communis est caro. Alii ad corporum coniunctionem quem admodum uidetur interpretari D. Paulus 1 ad Corinth. 6 dum ait: *Qui adhaeret meretrici, unum corpus efficitur*. Alii ad amorem mutuum de quo idem Paulus ad Ephes. 5: *Ita et uiri debent diligere uxores*
 70 *suas, ut corpora sua. Qui uxorem suam diligit, seipsum diligit*. Alii ad potestatem, quam uir in uxorem et uxor in uirum habet; ut enim inquit D. Paulus 1 ad Corinth. 7: *Mulier sui corporis potestatem non habet, sed uir. Similiter autem et uir sui corporis potestatem non habet, sed mulier*. Alii uero, quorum sententiam maxime probat Maldonatus, aiunt, perinde fuisse dicere: *Erunt duo in carne una*, ac si diceret; non
 75 iam duo sunt homines, sed unus. Notum est enim carnem ab Hebraeis poni pro toto homine, ut uidimus supra. Significat ergo Christus, uirum et uxorem non duos esse homines, sed unum; uxorem ueluti corpus, uirum ueluti spiritum et animam esse. Itaque non magis debere uirum ab uxore, quam animam a corpore separari. Vnde sicut eadem anima non potest duplex corpus simul informare; ita ex Dei institutione
 80 nequit idem uir duplicem uxorem habere.

18. Probatur idipsum ex nouo Testamento. Nam Christus Dominus Matth. 19 uolens restituere Matrimonium ad eum statum, eamque perfectionem et rectitudinem quam habuit in sua primaeua institutione, polygamiam omnino prohibuit, illis uerbis: *Quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem et aliam duxerit*

64: cf. Mt. 19, 5. | 68: cf. I Cor. 6, 16. | 69-70: Eph. 5, 28. | 72-73: I Cor. 7, 4. | 84-85: cf. Mt 19, 9

CONTINVATIO; cf. Tho. Aqu., *Cat. Au.*, *In Matthaei Euangelium*, c. 19, pp. 327-330; cf. Hie. Str., *Comm. in Eua. Matt.*, lib. 3, c. 19, PL 26, 134; cf. Bed., *Comm. in Pen.*, c. 2, PL 91, 208-210. | 75-76: cf. lib. 3, c. 5.

85 *moechatur*. Ex quibus uerbis euidenter infertur esse illicitum transire ad secundas nuptias uiuente prima uxore: si enim, qui primam uxorem dimiserit, non potest secundam legitime ducere, sed moechatur, dum alii mulieri coniungitur, quia nimirum priori iniuriam facit, cui sui corporis potestatem fecit per primum et legitimum Matrimonium. Ergo a fortiori moechabitur, si retenta priore uxore nouam
90 duxerit. Ergo ex Christi declaratione et institutione est omnino irritum secundum Matrimonium, uiuente prima uxore.

19. Quod confirmatur. Nam Marcus hanc eandem historiam narrans, inquit cap. 10 u. 11: *Quicumque dimiserit uxorem suam et aliam duxerit, adulterium committit super eam*. Vbi non excipit fornicationis causam; sicut Matthaeus exceperat. Vt autem notat
95 Maldonatus, non potest excogitari alia causa, cur Matthaeus exceperit fornicationem, Marcus uero non exceperit, nisi quia Matthaeus uoluit explicare, aliquando licere uxorem dimittere, si nimirum adultera sit; Marcus autem docere uoluit, nunquam licere aliam uxorem ducere; etiamsi prior propter adulterium dimissa sit.

100 Animaduertitque Maldonatus obseruatione dignum esse quod Marcus dicat: *Adulterium committit super eam*, id est contra eam atque ideo Marcum hoc dixisse, ut indicaret, non magis licere, dimissa uxore adultera aliam ducere, quam uxore contra ipsum adulterium committente, contra illam adulterium committere. Lucas etiam cap. 16 u. 18 generaliter locutus est sicut Marcus dicens: *Omnis qui dimittit*
105 *uxorem suam et alteram ducit, moechatur et qui dimissam a uiro ducit, moechatur*. His uerbis plane significans Christum Dominum uniuersaliter prohibuisse polygamiam.

20. Deinde id ipsum probatur multiplici ratione. Quia quamuis uxorum pluralitas non sit contra primarium Matrimonii finem, qui est, filios procreare et educare; cum unus uir multis mulieribus fecundandis, earumque liberis educandis sufficiens esse
110 possit; neque uxorum pluralitas sit contra prima iuris naturalis principia, quae certissimam ac inuiolabilem rectitudinem continent et in quae nulla potest cadere

93-94: cf. Mc. 10, 11. | 104-105: cf. Lc. 16,18.

95-106: cf. Io. Mal., *Comm. in Eua.*, t. II, c. 19, num. 9, pp. 59-60.

104: Marcus] Macus MD

dispensatio. Tamen illa uxorum pluralitas est contra alios fines secundarios Matrimonii; et attento iure naturae illicita est, nisi accedat Dei dispensatio, ut late probat P. Thom. Sanchez lib. 7 de Matrim. disp. 80. Idque persuadent rationes adductae a D. Thom. 3 contrah. cap. 124 et a Bellarm. tom. 2 lib. 1 de Matr. cap. 10 et ab Alphonso de Castro lib. 11 aduersus Haereses, uerbo nuptiae in 4 Haeresi.

Probat autem primo, quia in omni Matrimonio interuenit quidam contractus, ui cuius coniuges mutuo transferunt in alterum sui corporis dominium. Neque mulier, dum uiro nubit gratis tribuit uiro corporis sui potestatem, sed propter aequalem compensationem, quia nimirum uir uicissim tradit mulieri sui corporis potestatem et ideo Paulus I Corinth. 7 dicebat: *Mulier sui corporis potestatem non habet, sed uir; similiter autem uir etc.* Ergo sicut mulier plenam sui corporis potestatem uiro tradit, ita uir tradere debet plenam sui corporis potestatem mulieri; quod non contingeret, si idem uir plures haberet uxores, quia potestas in corpus mariti esset diuisa inter plures et ita nulla haberet plenam potestatem in illud. Quid enim si utraque simul debitum peteret? Tunc enim utrique maritus reddere non posset. Vnde uel utraque fraudaretur usu dominii sui, uel altera alteri praeferretur et tunc illa, quae postponeretur, iniuriam pateretur. Esset ergo contractus inaequalis et iniustus.

Secundo, quia finis secundarius Matrimonii est remedium adhibere fragilitati uirorum et mulierum, ne si consorte careant, prolabantur in peccatum incontinentiae. Et ideo Apost. 1 Corinth. 7 u. 5 dicebat uxoris: *Nolite fraudare inuicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut uacetis orationi; et iterum reuertimini in id ipsum, ne tentet uos Sathanas propter incontinentiam uestram.* Est autem contra hunc finem pluralitas mulierum; quia unicus uir nequit multarum mulierum incontinentiae remedium adhibere. Vnde quo uir plures uxores acceperit, eo Matrimonium erit iniustius.

Tertio, quia uxorum pluralitas aduersatur tranquillae ac pacificae cohabitationi coniugum, quae est finis secundarius Matrimonii, essetque multarum rixarum fomes et contentionibus et aemulationibus perpetuam praebet occasionem, ut constat ex

121-122: cf. I Cor. 7, 4. | **131-133:** I Cor. 7, 5.

112-114: cf. Tho. San., *Disp. S. Matr.*, disp. 80, pp. 332-337. | **114-116:** cf. Tho. Aqu., *Cont. Gent.*, lib. 3, c. 124, p. 385; cf. Rob. Bell., *De Sac. Matr.*, lib. 1, c. 10, pp. 68-72; cf. Alf. Cas., *Ad. Hae.*, lib. 11, *uerb. Nuptiae*, pp. 705-746.

140 contentionibus inter Saram et Agarem uxores Abrahae, inter Liam et Rachelem uxores Iacob, Gen. 16 et 30, et inter Annam et Phenenam uxores Elcanae I Reg. 1 connaturale enim est, et sexui fragili mulierum conforme, ut unaquaeque uxorum uirum sibi magis propitium et ardentior suum amatorem facere satagat, et aliis inuisum et infestum reddere, unde ex multitudine uxorum uitium zelotypiae, rixae
145 et discordiae necessario oriuntur. Cum ergo Deus nihil magis commendauerit hominibus, quam concordiam et pacem; consequens est, ut prohibuerit pluralitatem uxorum, quae perpetuam discordiae materiam facile subministrat.

Quarto, quia uxor non subditur uiro tanquam famula, sed tanquam socia et collateralis; et ideo ipsa quoque in domo principatum habet, ut fuse probat S.
150 Chrysostom. Homil. 20 in Epist. ad Ephes. Idque deducit S. Thom. 1 part. q. 29 art. 3 ex ipsa formatione mulieris: ideo enim nec ex capite, nec ex pedibus, sed ex latere formata est, ut neque dominetur uiro, nec illi subiiciantur instar ancillae; sed socia sit et collateralis. Quod etiam testantur honorum uocabula, et Regum enim uxores Reginae et Augustorum Augustae dicuntur. Iam uero omnis principatus sua natura diligit singularitatem, ut Agustin. docet lib. de bono coniugali, cap. 17, ergo repugnat
155 Matrimonio, ut unius uiri plures sint coniuges. Vt enim Aristotel. docet 8 Ethic. cap. 12 uir et uxor non coniunguntur solum ad procreandum, ut animalia caetera, sed etiam ad cohabitandum, et ut simul familiam regant et officia domestica inter se diuidant. Vnde officia illa, quae attinent ad uxorem unius debent esse; unaque
160 proinde dumtaxat debet esse uxor, ut illa quoad illa munia mulierum propria in familia principatum teneat.

Quinto, quia ut inquit D. Thomas 4 contra gent. cap. 124 num. 2: "In omni animalis specie in quo patri inest aliqua sollicitudo de prole, unus mas non habet nisi unam feminam, sicut patet in omnibus auibus quae simul nutriunt pullos. Non enim
165 sufficeret unus mas auxilium praebere in educatione prolis pluribus feminis. In animalibus autem, in quibus maribus nulla est sollicitudo de prole, indifferenter mas

140-141: cf. Gn. 16; 30; I Sm. 1.

148-150: cf. Io. Chrys., *Hom. in Ep. Eph.*, hom. XX, PG 62, 136-150. | **150-153:** cf. Tho. Aqu., *Sum. The.*, prima pars, q. 29, art. 3, pp. 331-332. | **153-156:** cf. Aug. Hipp., *De Bon. Con.*, c. 17, PL 40, 386-387. | **156-161:** cf. Arist., *EN.*, lib. 8, c. 12, p. 503. | **162-179:** 4 contra gent.] *Auctor err.*, cf. Tho. Aqu., *Cont. Gent.*, lib. 3, c. 124, p. 385; cf. Arist., *EN.*, lib. 8, c. 12, p. 503.

152: dominetur] denominetur Md | **159:** diuidant] diuidiant Md

habet plures feminas et femina habet plures mares, sicut in canibus, in gallinis et huiusmodi”. Cum autem masculo inter omnia animalia sit magis cura de prole in specie humana manifestum est; quod naturale est homini, quod unus mas unam
 170 feminam habeat et e conuerso.

Sexto, quia inter Virum et uxorem debet esse uera et liberalis amicitia; amicitia autem in quadam aequalitate consistit. Si autem liceret uiro habere plures uxores, non esset liberalis amicitia uxoris ad uirum, sed quasi seruilis; et haec ratio (inquit D. Thom.) experimento comprobatur, quia apud uiros habentes plures uxores,
 175 uxores quasi ancillae habentur.

Denique quia, ut ait idem D. Thom. amicitia intensa non habetur ad multos, ut patet per Philosoph. Ethic. 8. Si igitur uxor habet unum uirum tantum, uir autem plures uxores, non erit aequalis amicitia ex utraque parte. Non ergo erit amicitia liberalis, sed quodammodo seruilis.

21. Sed Mahumetani se protegent exemplo Patriarcharum quos constat habuisse multas uxores. Hanc difficultatem copiose et erudite tractat Cardinalis Bellarminus tom. 2 lib. 1 de Matrimon. cap. 11. Ex quo respondeo, sententiam esse Scholasticorum communem, Patriarchis antiquis licitum fuisse ex diuina dispensatione, plures uxores simul habere. Et ut declarat Innocentius III cap.
 180 “Gaudemus” de diuort. nulli unquam fuit licitum sine diuina dispensatione plures simul uxores habere. Et ita Chrysostomus Homil. 56 in cap. 30 Genes. dicit consuetudinem plurium uxorum habendarum fuisse malam et ideo a Christo abolitam; sed Patribus antiquis fuisse licitam quia a Deo permissam.

Rationem autem, cur Deus cum Patriarchis antiquis dispensauerit, reddit optimam
 190 Alphonsus a Castro lib. 11 aduersus Haereses, uerbo Nuptiae: “Nam sicut pro uarietate temporum statuta etiam humana uariantur, ita Deus pro uarietate temporum uarias condidit leges et uarias etiam eiusdem legis fecit dispensationes. Ab initio enim mundi (ut Saluator noster ait) masculum et feminam fecit eos Deus et Matrimonium inter solos duos constituit, ut essent tantum duo et non plures in

180-182: cf. Rob. Bell., *De Sac. Matr.*, lib. 1, c. 11, pp. 72-77. | **184-186:** cf. Inn., *Coll. Decr.*, tit. 40, PL 216, 1269-1271. | **186-188:** cf. Io. Chrys., *Hom. in Gen.*, hom. LVI, PG 54, 489-490. | **190-203:** Alf. Cas., *Ad. Hae.*, lib. 11, *uerb. Nuptiae*, pp. 721-722.

167: mares] *om.* Md

195 carne una. Et si illi primi parentes in iustitia perseuerassent, semper in toto temporis
 successu Matrimonium inter duos tantum, prout a principio conditum erat,
 celebraretur. At cum postea hominum malitia adeo creuisset, ut fere omnes idolis
 seruirent et falsos Deos colerent, paucissimis in cultu Dei permanentibus, decreuit
 Deus, uiros seruos suos pluribus feminis per matrimonium copulare, ut cultores ueri
 200 Dei multiplicarentur, et sic Angelorum ruinae citius repararentur. Benigne igitur in
 hac dispensatione fecit Deus in bona uoluntate sua cum humano genere, ut sic cito
 ex hominibus, tanquam ex uiuis lapidibus, reaedificaret muros caelestis Hierusalem,
 qui peccantibus Angelis rupti fuerant". Innocent. III in illo cap. "Gaudemus" de diuort.
 dicit "illos Sanct. Patriarchas plures accepisse uxores propter reuelationem diuinam
 205 de hoc illis factam."

At Christus Dominus qui legem nouam tanquam perfectissimus Legislator mundo
 dedit, et uerbis, et exemplis homines abstraxit a carnalibus desideriis, a terrenis
 affectibus et ab occupationibus circa sensibilia et caduca, eosque induxit ad
 spirituales affectus, ad actiones internas et ad uirtuosas occupationes. Matrimonium
 210 reduxit ad eam puritatem et rectitudinem in qua a Deo institutum fuerat, nimirum
 ut unus uir unam dumtaxat possit habere uxorem, et omnem dispensationem circa
 uxorum pluralitatem omnino abstulit, quia uxorum pluralitas magnum
 impedimentum erat ad eam perfectionem, quam lex noua intendit. Constat enim,
 quod quanto quis ad carnalia magis sensualiter, ac feruenter afficitur, tanto plus a
 215 spirituali atque diuino amore, atque ab omni uirtutum perfectione impeditur.
 Certum est autem, nihil ita animum uirilem ab arce uirtutum deiicere, nihil ita cor
 uiri effaeminare, nihil ita mentem humanam deprimere et absorbere, inebriare ac
 tandem infatuare; sicuti effraenis facit concubitus frequensque mulierum amplexus.
 Merito ergo Christus illam pluralitatem uxorum penitus abstulit. Iam enim post eius
 220 aduentum cessauit ratio dispensandi; cum enim Sol iste diuinus mundum
 uniuersum illuminauerit, et errorum et idololatriae tenebras expulerit. Verique Dei
 cultum per Apostolos suos in uniuersas orbis partes inuexerit, non erat conueniens,
 ut cuiquam liceret, titulo propagandi cultores ueri Dei, plures simul uxores habere.

203-205: cf. Inn., *Coll. Decr.*, tit. 40, PL 216, 1269-1271.

222: inuexerit] inuenerit Md

22. Sed dicent Mahumetani Deum dispensasse cum Mahumeto et cum omnibus
 225 sectatoribus suae Religionis, ut plures possint habere uxores. Sed contra, quia
 Mahumetus ipse in Alcorano Azora seu c. 12 ait: Deum commisisse Euangelium
 Christo Mariae Filio et Euangelium esse lumen ac confirmationem et castigamen
 ueteris Testamenti, ac rectam uiam timentibus Deum. Et c. 13 ait: Deum tradidisse
 Christo Mariae Filio animam mundam ac benedictam, qua caecum natum atque
 230 leprosum curauit et mortuos suscitauit; eumque edocuisse librum et sapientiam et
 Euangelium et testamentum. Ergo cum Christus in Euangelio penitus abstulerit
 pluralitatem uxorum, tanquam legislator supremus a Deo datus hominibus,
 consequens est esse insigne mendacium, quod Deus cum Mahumeto et eius
 sectatoribus dispensauerit. Sed Mahumetus ipse quia carnalissimus et turpissimus
 235 fuit, talem legem suis dedit. Illa namque uxorum pluralitas fouet in uiris
 concupiscentiae ignem, libidinis uehementiam sensualitatisque irrefrenationem.
 Quanto enim concupiscentia carnis cum pluribus personis exercetur, tanto plus
 saeuit, nec suis terminis coarctatur. Vnde nulla hominum natio minus abstinet a
 uitiis contra naturam, immo a commixtione cum brutis, quam Mahumetani, quibus
 240 illa uxorum pluralitas, non remedium, sed incentiuum est, atque adeo uiri per illam
 uxorum pluralitatem efficiuntur libidinosi atque brutales. Feminis uero occasionem
 praebet, alienos uiros appetendi et in foedissima peccata contra castitatem labendi.
 Cum enim molles ac fragiles sint et suorum uirorum exempla uideant, qui tam
 frequenter Venere utuntur. Et unus non sufficiat tot uxoribus satisfacere. Necesse est
 245 ut hoc sit eis occasio magna peccata commitendi.

Contra secundo, quia cum certum sit Deum instituisse matrimonium inter duos
 dumtaxat et numquam pluralitas uxorum fuerit licita, nisi ex dispensatione Dei,
 consequens est, ut lex Mahumeti omnibus uiris licentiam praebens plures uxores
 simul habendi, non sit dispensatio, sed abrogatio legis diuinae. Nam dispensatio non
 250 conceditur, nisi in quibusdam casibus particularibus et aliquibus dumtaxat personis.
 Ergo Deus qui per seipsum legem tulit de monogamia, et in illa dispensauit cum
 Patriarchis et paucis quibusdam hominibus, et postea per Christum omnem
 dispensationem abstulit, non potuit postea legem illam iustissimam et aptissimam

226-231: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 1, art. 1, p. 3; cf. Nic. Cusa., *Crib. Alc.*, lib. 1, c. 8, p. 132; cf. Q. 5, 46; 5, 110. | **246-291:** cf. Rob. Bell., *De Sac. Matr.*, lib. 1, c. 11, pp. 73-74.

ad perfectionem assequendam per Mahumetum penitus abrogare, condendo nouam
 255 legem de polygamia.

Contra tertio, quia ratio propter quam Christus abstulit dispensationem in lege illa
 de monogamia, seu de matrimonio cum una dumtaxat muliere ab uno uiro
 contrahendo, militauit non solum in illis sexcentis annis, quibus Christus
 Mahumetum antecessit, sed militat etiam nunc et usque ad finem mundi militabit,
 260 ut consideranti patebit. Ergo Christi institutio omnino reddit illicitam pluralitatem
 uxorum.

Quare Mahumetani solum uerum matrimonium contrahunt cum prima uxore,
 reliquae uero sunt concubinae et concubitus cum illis est adulterium, nec coram Deo
 excusationem habebunt, quia ignorantia, qua laborant, uincibilis est. Hinc quando
 265 Mahumetanus uel alius infidelis polygamus ad Baptismum uenit, cogitur ab Ecclesia
 dimittere uxores omnes praeter primam, quod argumento est, solam primam esse
 legitimam uxorem, reliquas uero esse illegitimas concubinas, iure diuino omnes
 obligante prohibitas. Si enim essent uerae et legitimae uxores, uerumque
 matrimonium intercessisset inter uirum illum et omnes illas mulieres, Ecclesia non
 270 obligaret infidelem illum conuersum, dimittere reliquas uxores praeter unam, quia
 lex Christi prohibet dirimi uera matrimonia, ac proinde, si illa essent uera
 matrimonia non dirimerentur ab Ecclesia, sed solum praeciperetur eiusmodi
 homini, ne deinceps alias uxores duceret, nisi prius obiissent omnes prius ductae.

23. Sed pro complemento huius materiae inquires, quo pacto Patriarchae dicantur
 275 habuisse plures uxores, quandoquidem ex scriptura uidetur constare, unam tantum
 uxorem legitimam habuisse, caeteras uero mulieres, quibus adhaeserunt,
 concubinas eorum fuisse. Siquidem Gen. 25 dicitur: *Dedit Abraham cuncta quae
 possederat Isaac; filiis autem concubinarum largitus est munera*. Respondeo ex
 Bellarmino, ueras et legitimas uxores aliquando uocari concubinas, et ipsas
 280 concubinas dici uxores. Nam Genes. 16 Agar dicitur uxor Abrahae, et Genes. 21
 Cethura dicitur etiam uxor, et paulo post tam ipsa, quam Agar dicuntur concubinae.
 Et Iudic. 19 uxor uera et legitima, immo et unica cuiusdam Lauitae, nunc uxor, nunc
 concubina nominatur.

277-278: cf. Gn. 25, 5-6. | 280-282: cf. Gn. 16; 21; cf. Iud. 19.

Ait ergo Bellarminus fuisse duo genera uxorum, tum apud Hebraeos ueteres, tum
285 apud Gentiles; quasdam quae ducebantur, non solum ad procreandos liberos, sed
etiam ad societatem omnium bonorum et totius domus gubernationem. Atque
harum tantum filios esse haeredes et has tantum dici matresfamilias. Quasdam uero
fuisse etiam legitimas uxores, sed non admissas ad societatem bonorum et domus
gubernationem; et has nequaquam matresfamilias appellari solitas, neque earum
290 filios haeredes institui et indifferenter appellatas fuisse, tum uxores, tum
concubinas.

CAPVT OCTAVVM

Facilitas repudiandi uxores quam Mahumeti lex concedit, clare ostendit eam non habere Deum Authorem.

24. Legem repudii introduxit Mahumetus ad occultandam iniquitatem, qua Zeidinum
 5 seruum suum, iam adoptatum in filium, propria uxore, quae pulcherrima erat, expoliavit. Deum enim in Alcorano introducit sic loquentem in Azora seu capitulo, quod inscribitur “Elazeb”: Quia Zeidinus rixatus est cum uxore sua eamque repudiavit, ego qui sum Deus uester, eam tradidi in uxorem uestro Prophetae et mea uoluntas est, ut quilibet uir in posterum repudiare possit uxorem suam sine peccato.
 10 Et ut testatur Carthusianus pag. 478: tricesimo quinto Alcorani capitulo datur lex de uxorum repudio, ita ut liceat maritis suas repudiare uxores et eas rursus recipere usque ad tertiam uicem, sit ut quaternarium numerum non excedant in repudiando et recipiendo.

- Hanc autem legem hoc pacto in praxim deducunt. Primo, ut Mahumetanus possit
 15 licite uxorem repudiare et matrimonium contractum dissolvere, debet soluere repudiatæ dotem, quam ei promissit, cum eam duxit. Secundo, qui semel uxorem repudiavit potest iterum cum ea de nouo matrimonium contrahere et potest secundo et tertio repudiare, et secundo et tertio cum ea nubere. Si tamen per tres uices illam repudiavit, non potest quarta uice cum eadem uxore repudiata nubere,
 20 nisi prius alius uir eam cognouerit. Vnde antequam illam quarta uice recipiant, uocant hominem caecum, uel aliam personam uilem et illi pecuniam aliquam exhibent, ut cum ea congrediatur. Hac autem praemissa diligentia eam in uxorem recipiunt. Ita refert Lupus de Obregon. Tertio, licet apud ipsos uir possit repudiare mulierem, mulier tamen non potest repudiare uirum; et hoc repudium debet fieri
 25 coram Alfaquino seu Sacerdote. Et quamuis a repudiandis uxoribus saepe abstineant ob timorem consanguineorum mulieris repudiatæ, non tamen ob timorem Dei, uel ad fugiendam culpam, quia hoc licitum sibi existimant. Tempore autem famis, uel

7-9: cf. Ricc. Mont., *Contra leg. Sar.*, c. 8, p. 92; cf. *Lib. denu.*, c. 7, pp. 288-290; cf. Q. 33, 37. | **10-13:** Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 5, art. 7, p. 478. | **14-23:** cf. Lup. Obr., *Confut.*, c. 4, f 23r.

23: licet] ilicet Md

cum annonae caritas urget, Mahumetani facile uxores domo pellunt et matrimonium dissoluunt, ut testantur Christiani, qui in Algerio commorati sunt.

- 30 In primis clare cernitur Mahumetum ad palliandam suam iniustitiam et carnalitatem finxisse in Alcorano, Zeidinum uoluntarie repudiasse uxorem suam; constat enim cap. 5 non uoluntarie, sed coacte, ob uiolentiam sibi illatam a Mahumeto hoc fecisse. Secundo clare cernitur, barbaram et iniustam esse legem quae ad recipiendam uxorem iam per tres uices repudiatam exigit tanquam conditionem, quod illa cum
35 alio uiro prius commisceatur.

25. Antequam uero argumentis probem illam legem repudiandi uxores et dissoluendi matrimonia esse iniquam et contrariam iuri diuino et naturali, suppono, inter Christianos repudia esse irrita et esse ueritatem Catholicam definitam in Tridentino session. 24 Can. 6 et 7 Sacramentum Matrimonii quoad uinculum esse
40 indissolubile. Siquidem ibi Concilium anathema dicit iis, qui sentiunt, Matrimonium quoad uinculum ulla de causa solui posse.

- Suppono secundo, certum esse inter Catholicos coniugium infidelium solui posse etiam quoad uinculum, si alter coniugum conuertatur ad fidem, et alter nolit cohabitare sine iniuria Creatoris. Id constat ex doctrina Pauli 1 Corinth. 7: *Si infidelis discedit, discedat, etc.* Et ex doctrina Ecclesiae 28 quaest. 2 cap. “Si infidelis” et cap. “Quanto”, cap. “Gaudemus” de diuortiis. Nec obstat illud Christi Matth. 19: *Quod Deus coniunxit, homo non separet.* Nam hoc matrimonium non dirimitur ab homine, sed a Deo, cuius interpretem habemus Apostolum Paulum. Nec etiam obstat illud: *Qui dimiserit uxorem, excepta fornicationis causa et aliam duxerit, moechatur.* Nam ut
50 docet Augustinus lib. de adulterinis coniugiis cap. 1 et 2, Christus loquitur de matrimonio inter fideles, quod quia est Sacramentum, est omnino indissolubile quoad uinculum, licet possint coniuges ob fornicationis causam separari quoad thorum et cohabitationem. Paulus uero loquitur de matrimonio inter infideles quod non est Sacramentum; cuius matrimonii uinculum dissoluendi potestatem fecit Deus
55 coniugi, qui conuertitur ad fidem, si alter conuerti noluit. Quamuis enim Paulus

44-45: cf. I Cor. 7, 15. | 46-47: cf. Mt. 19,6. | 48-49: cf. Mt. 19, 9.

32: cf. lib. 5, c. 5. | 39: cf. Con. Tre., sess. XXIV, can. 6-7, p. 276. | 45-46: cf. Inn., Coll. Decr., tit. 40, PL 216, 1267-1268. | 49-68: cf. Aug. Hipp., De Con. adul., lib. 1, c. 1-2, PL 40, 451-453; cf. Rob. Bell., De Sac. Matr., lib. 1, c. 12, p. 78.

consulat coniugi conuerso, ut permaneat cum infideli, si alter cohabitare uelit sine iniuria Creatoris, id est, quin ad infidelitatem pertrahere tentet, quia spes affulget, quod sancta sua conuersatione infidelem conuertet ad Christum; tamen ad hoc non obligat, quia consulit, non praecipit, ut probat cum Augustino Cardinalis Bellarminus
 60 tom. 2 lib. de matrimonio cap. 12 §. “Sed neque”.

Neque demum obstat, quod propter Haeresim non dissoluatur uinculum matrimonii; nam matrimonium contractum inter Haereticos post Baptismum, uerum Sacramentum est, ac proinde est indissolubile. Vnde si alter coniugum conuertatur ab Haeresi, non propterea potest, qui conuertitur, transire ad alias
 65 nuptias. Sed cohabitare debet cum coniuge Haeretico, si iste uelit cohabitare sine iniuria Creatoris et non sit periculum, ut coniux Catholicus peruertatur ab Haeretico. Si autem adsit periculum, separari debent, nullus tamen uiuente alio potest ad alias nuptias transire.

26. His suppositis probo, illam legem Mahumeti esse iniquam. Primo, quia est contra
 70 Euangelium Domini nostri Iesu Christi, cui Mahumetus iubet credi, ut uidimus supra. Probatur assumptum; nam apud Marcum cap. 10 sic ait Christus: *Quicumque dimiserit uxorem suam et aliam duxerit, adulterium committit super eam. Et si uxor dimiserit uirum suum et alii nupserit, moechatur.* Et apud Lucam c. 16 sic inquit: *Omnis qui dimittit uxorem suam et alteram ducit, moechatur, et qui dimissam a uiro ducit, moechatur.* Redditque rationem Christus, cur non liceat dimittere uxorem.
 75 *Quia qui fecit hominem ab initio, masculum et feminam creauit eos et dixit: Propter hoc dimittet homo patrem et matrem et adhaerebit uxori suae et erunt duo in carne una. Itaque iam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet.* Matth. 19 et cum Pharisaei replicassent: *Quid ergo Moyses mandauit dare libellum repudii et dimittere?* Respondit Christus: *Quoniam Moyses ad duritiam cordis uestri permisit uobis dimittere uxores uestras, ab initio autem non fuit sic.* Quae uerba exponens Hieronymus inquit: “Nunquid potest Deus sibi esse contrarius, ut aliud ante iusserit et sententiam suo nouo frangat imperio? Non ita sentiendum est; sed Moyses, cum uideret, propter desiderium secundarum coniugum quae uel ditiores,
 85 uel iuniores, uel pulchriores essent, primas uxores interfici, aut malam uitam ducere,

71-73: Mc. 10, 11-12. | 74-75: Lc. 16, 18. | 76-81: cf. Mt. 19, 4-8.

70: cf. lib. 3, c. 1. | 82-86: Hie. Str., *Comm. in Eua. Matt.*, lib. 3, c. 19, PL 26, 134.

maluit indulgere discordiam, quam odia et homicidia perseuerare". Notatque Chrysostomus hom. 33 operis imperfecti in Matth. Christum dixisse, quod Moyses permiserit, non quod praeceperit dimittere uxorem: "Quod enim praecipimus semper placet". Quod autem permittimus non placet, sed permittimus illud quamuis
 90 sit malum ad maiora mala uitanda. Bene itaque Moyses permisit illud, quod erat malum, nempe repudium, quia permisit malum repudii ad uitandum maius malum homicidii. Si enim Moyses non permisisset Iudaeis, uxores dimittere ob causam adulterii commissi, illas occiderent, ut ad alias nuptias transirent.

27. Notat autem Alphonsus a Castro lib. 11 columna mihi 744 tria in hoc negotio
 95 interuenire, quorum primum Deus prohibuit, secundum permisit, tertium praecepit. Prohibuit quidem dimittere uxorem sine causa. Permisit dimittere uxorem ex causa turpitudinis, si illa turpis fuisset et contra maritum deliquisset. Praecepit dare libellum repudii, si illam dimiteret, ut per illius libelli donationem auerteret eos ab eiusmodi uxorum dimissione. Nam dato libello repudii, non poterat amplius ad illam
 100 uxorem redire, nec poterat uxori postea reconciliari, ut habetur Deuteronomii 24. In donatione libelli, quae erat praecepta non erat peccatum. In dimissione autem uxoris, quae erat permissa, committebatur peccatum, quia soluebatur uinculum matrimonii, quod ex lege naturae erat indissolubile. Haec Castro; idque tenet communior sententia Theologorum cum Magistro in 4 dist. 33 cum D. Bonauentura,
 105 Ricardo et Soto ibidem; nimirum repudium Iudaeis concessum illicitum semper fuisse, sed permissum tamen, ut impune fieret ratione maioris mali euitandi, ac proinde coniugium contractum post repudium unius uxoris cum alia, non tam coniugium, quam adulterium coniugii nomine tectum fuisse.

Tamen Bellarminus lib. 1 de Matrimonio cap. 17 probabilissimum putat, post
 110 repudium uxoris, Iudaeis a Deo concessum, matrimonium de nouo initum permissum fuisse a Deo ut licitum et non tantum ut minus malum. Et pro ea sententia praeter Scotum, Durandum, Paludanum et Eckium citat S. Thom. qui in 4 dist. 33 quaest. 2 art. 2 quaestiuncula 2, eam appellat probabiliorem. Caeterum S.

87-93: cf. Io. Chrys., *Hom. in Matt.*, hom. LXII, PG 58, 593-499. | **94-103:** cf. Alf. Cas., *Ad. Hae.*, lib. 11, *uerb. Nuptiae*, p. 744. | **104-108:** cf. Rob. Bell., *De Sac. Matr.*, lib. 1, c. 17, p. 99; cf. Tho. Aqu., *Com. Sent.*, lib. 4, dist. 33, pp. 137-160; Bonauentura] *NI.*; Ricardus] *NI.*; cf. Petr. Sot., *Lect. Inst.*, De Matrimonio, lect. 13, f 316u-f 320u. | **109-118:** cf. Rob. Bell., *De Sac. Matr.*, lib. 1, c. 17, p. 100; Scotus] *NI.*, Durandus] *NI.*, Paludanus] *NI.*; cf. Io. Eck., *Hom. ad. Hae.*, hom. LXXIV, pp. 670-681; cf. Tho. Aqu., *Com. Sent.*, lib. 4, dist. 33, q.2, art.2, qc. 2, pp. 148-149; cf. Tho. Aqu., *Cont. Gent.*, lib. 4, c. 23, pp. 86-88.

Doct. 4 contra G. cap. 23 in fine uidetur sequi oppositam, ait enim: “Permissum fuisse
 115 minus malum ad excludendum maius malum”. Sed tamen Christus hanc
 concessionem Iudaeis factam apertissime reuocauit Matth. 5: *Qui dimissam duxerit
 maechatur*. Et Matth. 19: *Ab initio non fuit sic. Et quod Deus coniunxit, homo non
 separet*. Et Marc. 10: *quicumque etc.*

28. Quare repudium inter Mauros usitatum, illicitum et malum est, siue dicamus
 120 licitum fuisse Iudaeis ex permissione diuina repudiare uxores, siue dicamus
 nunquam fuisse licitum. Sed solum permissum fuisse, ut fieret impune tanquam
 minus malum, necessarium ad uitanda maiora mala, quae committerent Iudaei ob
 duritiem cordis sui, si lex non permitteret dimittere uxorem adulteram et transire
 ad nuptias cum alia. Nam si adhuc post permissionem erat in se illicitum illud
 125 repudium inter Iudaeos; ergo a fortiori erit illicitum inter Mahumetanos. Si autem
 post permissionem erat licitum, etiam sequitur, esse illicitum repudium Maurorum.
 Nam apud Iudaeos solum erat permissum repudium ob fornicationis causam, et
 semper fuit illicitum inter ipsos repudiare uxores pro uoluntate sua et ad nutum.
 Mauri autem repudiare ad nutum possunt uxores, quamuis seruauerint integre
 130 matrimonii fidem. Nullaque alia causa requiritur in eorum lege ad repudium, quam
 quod maritus uelit. Dummodo enim tribuat dotem promissam ad nihil aliud obligat
 lex. Praeterea apud Iudaeos qui dimittebat uxorem, non poterat amplius cum illa
 contrahere matrimonium. Quod Deus disposuit, ut Iudaei rarius dimitterent uxores.
 At inter Mauros potest quilibet post repudiatam uxorem prima, secunda et tertia
 135 uice, illam denuo recipere nouum cum illa contrahendo coniugium; et haec conditio
 legis faciliat repudia, ac proinde est iniustissima eiusmodi lex. Potissima autem
 ratio, cur repudium sit illicitum, est quia matrimonium ex natura sua debet esse
 perpetuum, nisi Deus iubeat dimittere uxorem (ut iussit Abrahamo, ut enim inquit
 Bellarminus lib. 1 de Matrim. cap. 17: “Abraham iubente Deo repudiauit Agar, quam
 140 duxerat in uxorem”) uel saltem permittat, dispensando cum marito, ut possit
 dimittere uxorem ob aliquam grauem causam, qualis est causa adulterii. Et hoc modo

116-118: cf. Mt. 5, 32; 19, 6-8; cf. Mc. 10, 11.

136-149: cf. Rob. Bell., *De Sac. Matr.*, lib. 1, c. 17, pp. 99-100; cf. Tho. Aqu., *Com. Sent.*, lib. 4, dist. 33, pp. 137-160; Scotus] *NI.*; Durandus] *NI.*

139: cap. 17] cap. 7 MD

secundum sententiam S. Thomae, Scoti et Durandi, Deus permisit Iudaeis dimittere uxores ob fornicationis causam et ad alias nuptias transire; Christus autem omnem eiusmodi dispensationem abstulit et reduxit matrimonium ad eam puritatem, quam
 145 ex se habuit ab initio. Vnde post aduentum Christi est semper illicitum repudiare uxorem, ita ut dissoluatur matrimonium, solumque est licitum diuortium ob causam fornicationis uel aliam grauem. Diuortium autem non soluit uinculum matrimonii, nec reddit uxoratos habiles ad contrahendum cum aliis, sed solum aufert obligationem cohabitandi cum consorte.

150 29. Nunc probandum specialiter est, repudium illud usitatum apud Mahumetanos esse illicitum. Et imprimis quod illud sit contra rationem, suadetur a posteriori, quia etiam apud Ethnicos, ubi morum disciplina uigebat, nulla fiebant repudia. Scribit enim Tertullianus in Apologetico cap. 6 Romae per annos fere sexcentos ab urbe condita nullum scriptum fuisse repudium. Postea uero euersa disciplina cum aliis
 155 uitiiis etiam repudia introducta.

Secundo probatur ratione naturali. Nam ut obseruat D. Thomas 3 contra gentes cap. 122 licet in animalibus, in quibus sola femina sufficit ad prolis educationem, mas et femina post coitum nullo tempore commaneant, ut patet in canibus: “Tamen quaecumque animalia sunt, in quibus femina non sufficit ad prolis educationem, mas
 160 et femina simul post coitum commanent, quousque necessarium est ad prolis educationem et instructionem: sicut patet in quibusdam auibus, quarum pulli non statim postquam nati sunt, possunt cibum sibi quaerere. Cum enim auis non nutriat lacte pullos (quod in promptu est uelut a natura paratum, sicut in quadrupedibus accidit) sed oporteat, quod cibum alienum pullis quaerat et praeter hoc in cibando
 165 eos foueat, non sufficeret ad hoc sola femella. Vnde ex Diuina Prouidentia est naturaliter inditum mari in talibus animalibus, ut commaneat femellae ad educationem foetus. Manifestum est autem, quod in specie humana femina minime sufficeret sola ad prolis educationem, cum necessitas humanae uitae multa requirat, quae per unum parari non possunt. Est igitur conueniens secundum naturam
 170 humanam, ut homo post coitum mulieri commaneat”. Et hac ratione probat ibi S. Doctor simplicem fornicationem esse peccatum et matrimonium esse naturale. Quia

150-155: cf. Rob. Bell., *De Sac. Matr.*, lib. 1, c. 16, p. 91; cf. Tert., *Apo. ad. Gen.*, c. 6, *PL* 1, 303-304. | **158-170:** Tho. Aqu., *Cont. Gent.*, lib. 3, c. 122, p. 379. | **170-182:** cf. Tho. Aqu., *Cont. Gent.*, lib. 3, c. 123, pp. 382-383.

si indifferenter posset quis ad quamcumque accedere et statim abscedere, ut faciunt fornicantes, id esset contra educationem prolis. Ex hoc autem naturali principio postea cap. 123 probat matrimonium debere esse indissolubile; quia si sollicitudo patris de filio causat etiam in aibus commanentiam maris et feminae, ordo naturalis requirit, quod in specie humana societas et commoratio maris et feminae, quam matrimonium appellamus, non tantum sit diuturna, sed etiam quod sit per totam uitam. Nam possessiones ad conseruationem uitae ordinantur; et quia naturalis uita, quae conseruari non potest in patre perpetuo, quasi quadam successione secundum speciei similitudinem conseruatur in filio secundum naturam, est conueniens ut in iis, quae sunt patris succedat et filius; naturale est igitur ut sollicitudo patris ad filium maneat usque ad finem uitae suae.

Secundo probatur, quia ut docet idem D. Thomas necesse est ut caetera omnia in homine ordinentur ad id quod est optimum. Quare coniuncto maris et feminae in specie humana non solum sic est ordinata legibus, secundum quod ad prolem generandam pertinet, ut est in animalibus: “Sed etiam secundum quod conuenit ad bonos mores, quos ratio recta disponit; uel quantum ad hominem secundum se, uel quantum homo est pars domesticae familiae, aut ciuilis societatis. Ad hos autem bonos mores pertinet indiuidua coniunctio maris et feminae: sic enim fidelior amor unius ad alterum erit, dum cognoscunt se indiuisibiliter coniunctos. Erit etiam utriusque sollicitior cura in rebus domesticis, dum se perpetuo commansuros in earundem rerum possessione aestimant. Subtrahuntur etiam ex hoc discordiarum origines, quas oporteret accidere, si uir uxorem dimitteret, inter eum et propinquos uxoris. Et fit firmior inter affines dilectio: tolluntur etiam adulteriorum occasiones, quae darentur, si uir uxorem dimittere posset, aut e conuerso; per hoc enim daretur uia faciliior sollicitandi matrimonia aliena.”

Quare lex Mahumeti tantam facilitatem dimittendi uxores concedens est turpissima et innumerabilium peccatorum incitamentum et occasio. Cum enim iuuenes sint ad opera carnis procliues, si quis uideat puellam pulchram et sibi placentem finget se uelle cum ea coniugium fixum contrahere, ut sic eius amplexibus fruatur, quamuis habeat animum eam repudiandi, postquam eam deflorauerit et in flore iuuentutis ea

186-196: cf. Tho. Aqu., *Cont. Gent.*, lib. 3, c. 123, p. 383. | **197-209:** cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 5, art. 7, pp. 478-479.

usus sit. Vnde si repudium licitum sit, coniugium nihil aliud erit quam quaedam
feminarum delibatio et probatio; cum enim connaturale sit, ut feminae fastidium
afferant uiris, postquam illis aliquo tempore usi sunt et illae pulchritudinem
205 amiserunt. Hinc dabitur occasio uiris, ut alias feminas adolescentes et pulchriores
quaerant, si licet abiicere eas. Estque lex illa contra rationem naturalem, quae non
patitur, ut femina, quae annos iuuentutis consumpsit inseruiendo marito et filios ei
pariendo et educando, postea si absque culpa sua deformis fiat, aut in morbum
incidat a uiro deseratur et dimittatur.

210 30. Probatur tertio, quia si ob aliquam causam esset licitum uxorem dimittere,
praecipue foret ob fornicationem et adulterium et in fauorem innocentis, ne scilicet
consors innocens cogeretur matrimonium continuare eum adultero. At hoc est
falsum. Ergo nunquam est licitum matrimonium dissoluere. Probatur minor. Quia si
liceret parti innocenti in causa fornicationis, non solum diuortari a parte nocenti,
215 sed aliud matrimonium inire; uel id quoque liceret nocenti uel non? Neutrum autem
potest dici. Non primum, quia sic adulter commodum ex peccato suo reportaret;
unde saepe uiri dedita opera adulterium committerent, ut possent ab uxore sibi
fastidiosa liberari et aliam sibi gratam ducere. Non secundum. Quia si pars innocens
ad alias nuptias transire potest, hoc ipso dissoluitur prius matrimonium; ac proinde
220 pars nocens manet soluta a uinculo matrimonii: ergo poterit etiam matrimonium
inire nouum.

Quarto, quia ut argumentatur Bellarminus, si esset licitum eiusmodi coniugium
uiuente altero coniuge, aperiretur aditus infinitis repudiis etiam iniustis. Vbi enim
coniuges sciunt debere se aut coelibes uiuere, aut priori coniugi reconciliari, non
225 facile ad diuortium adducuntur; at si scirent mox repudiata uxore posse aliam duci,
facillime diuortia fierent et quaererent occasiones aliquando dissidiorum et
criminum.

Quinto, quia haec repudiorum licentia in magnum uergit filiorum detrimentum. Vel
enim filii cum patre manent, uel matrem dimissam sequuntur? Si primum, pro matre
230 nouercam coguntur accipere, a qua alieni indigne tractantur et proprii totum ad se

210-232: cf. Rob. Bell., *De Sac. Matr.*, lib. 1, c. 16, pp. 88-91.

rapiunt matris affectum. Si secundum aut educatione et auxilio proprii patris carent, aut pro patre uitricum reperiunt.

Sexto, quia ut arguit S. Thomas: “Naturalis quaedam sollicitudo inest hominibus de certitudine prolis; quod propter hoc necessarium est, quia filius diuturna patris gubernatione indiget; quaecumque igitur certitudinem prolis impediunt, sunt
 235 contra naturalem instinctum humanae speciei”. Si autem uir posset mulierem dimittere, uel mulier uirum et alteri copulari, impediretur certitudo prolis, dum mulier a primo cognita, postmodum a secundo cognosceretur. Est igitur contra naturalem instinctum speciei humanae, quod mulier a uiro separetur. Ergo non
 240 solum diuturna sed indiuidua debet esse in humana specie maris et feminae coniunctio.

Septimo, quia ut inquit idem Sanctus Doctor, amicitia quanto maior est, tanto debet esse firmior et diuturnior; inter uirum autem et uxorem maxima amicitia esse uidetur; adunantur enim non solum in actu carnalis copulae, quae etiam inter
 245 bestias quandam suauem amicitiam facit, sed ad totius domesticae conuersationis consortium; unde in signum huius homo propter uxorem patrem et matrem dimittit, ut dicitur Genes. 2 et ut inquit Christus Matth. 19 u. 6: *Iam non sunt duo, sed una caro*. Ergo coniugium debet esse perpetuum et sola morte alterius potest dissolui. Vir enim et uxor inter se legitimo matrimonio coniuncti debent esse, sicut anima et
 250 corpus; quia ut supra uidimus ex Maldonato, uerba Christi significant uirum et uxorem non esse duos homines sed unum, uirque se habet ut anima et uxor ut corpus. Ergo sicut uinculum inter animam et corpus tam arctum est, ut sola morte dissoluatur; ita uinculum matrimonii tantum, taleque debet esse, ut sola morte uiri uel uxoris dissoluatur.

255 Ex dictis constat legem Mahumeti, quae tam amplam repudiis ianuam aperuit, esse contra ius diuinum, contra ius naturale, contra ius polyticum, contra bonos mores et innumerabilium peccatorum radicem; inuentamque fuisse a Mahumeto ad palliandam effraenem libidinem.

247-248: cf. Gn. 2, 24; cf. Mt. 19, 6.

233-241: cf. Tho. Aqu., *Cont. Gent.*, lib. 3, c. 123, p. 382. | **242-254:** cf. Tho. Aqu., *Cont. Gent.*, lib. 3, c. 123, p. 382; cf. Rob. Bell., *De Sac. Matr.*, lib. 1, c. 16, p. 88; cf. Io. Mal., *Comm. in Eua.*, t. II, c. 19, num. 4-6, pp. 51-53.

CAPVT NONVM

Demonstratur nullam ex proprietatibus Legis Domini assignatis a Dauide
conuenire legi Mahumetanae.

31. Propheta Regius Psalm. 18 u. 8 legem diuinam describens eiusque proprietates
5 ob oculos ponens, inquit: *Lex Domini immaculata, conuertens animas, testimonium Domini fidele sapientiam praestans paruulis*. Dicitur immaculata, idest, sine ulla macula et foeditate, non solum quia nihil iniustum et malum praecipit, sed quia nullum peccatum permittit, ut permittunt leges humanae; et ut explicat Bellarminus, dicitur conuertens animas, quia nimirum illas conuertit ad se amandam, easque
10 rapit consequenter ad Deum, tam pulchrae legis Authorem. Eadem lex Domini dicitur testimonium, ut exponit Bellarminus, quia testificatur hominibus, quae sit uoluntas Dei, quid a nobis requirat Dominus, quas poenas praeuaricantibus et quae praemia obseruantibus praeparauerit. Ait igitur testimonium Domini fidele, tum quia lex Domini nihil falsum docet, tum quia certissime bonos praemiis et malos
15 suppliciis afficiet. Sapientiam praestans paruulis, idest, hominibus paruulis sensu dat lumen prudentiae, ut sciant bona opera facere et peccata uitare. Paruulos enim, inquit Bellarminus, uocat in hoc loco Propheta homines, qui non pollent iudicio spirituali, quales sunt omnes amici huius saeculi; et per sapientiam intelligit prudentiam spiritualem, quae corrigit mores et format ad praescriptum diuinae
20 legis. Dilucide et breuiter explicat haec uerba Psalmi S. Thomas 1.2 q. 91 art. 4 corp.: Lex Domini immaculata, idest, nullam peccati turpitudinem permittens; conuertens animas, quia non solum exteriores actus, sed etiam interiores dirigit; testimonium Domini fidele, propter certitudinem ueritatis et rectitudinis; sapientiam praestans paruulis in quantum ordinat homines ad supernaturalem finem et diuinum.

5-6: Ps. 18, 8.

4-24: cf. Rob. Bell., *Ex. in Ps.*, lib. 1, Psalmus XVIII, pp. 105-106; Tho. Aqu., *Sum. The.*, prima secundae pars, q. 91, art. 4, p. 156.

CAPVT DECIMVM

Ostenditur legem Mahumetanam non esse immaculatam quia multa iniusta
praecipit et multa turpissima ut licita permittit.

32. Imprimis assumptum probatur, quia lex Mahumetana Polygamiam et repudium,
5 ut licita permittit. Cum tamen sint iure diuino et naturali prohibita, ut uidimus capite
praecedenti.

Secundo, quia reddit licitam simplicem fornicationem, contra id quod Deus praecipit
Deuter. 23: *Non erit meretrix de filiabus Israel, nec fornicator de filiis Israel*. Et contra
id quod Christus Matth. 15 u. 19 declarat. Vbi inter opera coinquantia animam post
10 adulteria ponit fornicationes: *De corde exeunt cogitationes malae, homicidia,
adulteria, fornicationes et haec sunt quae coinquant hominem*. Et contra id quod
Apostolus docet ad Galatas 5 u. 19: *manifesta sunt autem opera carnis, quae sunt
fornicatio immunditia*. Et 1 Corinth. 6: *neque fornicarii, neque adulteri, neque molles,
etc. Regnum Dei possidebunt*. Circa quod uidendus est S. Thomas 3 contra gentes cap.
15 122 et 2.2 q. 154 art. 2 ubi probat rationibus, simplicem fornicationem esse illicitam.
Idque Philosophi ipsi Gentiles cognouere. Et ideo uolens Demosthenes cognoscere
Laydem meretricem pulcherrimam, cum illa pretium ingens turpitudinis prius
petiuisse, respondit: “Ego tanti poenitere non emo”. Ipsaque naturalis uerecundia,
quae homines docet quaerere latibula ad uacandum ueneri, probat simplicem
20 fornicationem esse peccatum. Quod Mahumetus licitam faciat simplicem
fornicationem patet; quia lib. 4 Alcorani c. 9 et secundum aliam editionem, in qua
totum uolumen Alcorani ponitur sine distinctione librorum, capite 32, inquit:
Castitatem obseruate, nisi cum propriis uxoribus, aut sibi subiectis et ancillis; inde
enim nulla fiet querimonia. Vnde cum ancillis uel pretio emptis, uel bello captis
25 licitum esse coire docet.

8: cf. Dt. 23, 17. | 10-11: cf. Mt. 15, 19-20. | 12-13: cf. Gal. 5, 19. | 13-14: cf. I Cor. 6, 9-10.

4-6: cf. lib. 5, c. 8. | 14-15: cf. Tho. Aqu., *Cont. Gent.*, lib. 3, c. 123, p. 378-379; Tho. Aqu., *Sum. The.*,
secunda secundae pars, q. 154, art. 2, pp. 218-219. | 18: Gell., *NA.*, lib. 1, c. 8, p. 44. | 20-25: cf. Q. 23,
5-6; cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 5, art. 8, p. 482; lib. 2, art. 19, p. 146.

8: meretrix] meretrix Md

Rursus in capite, seu Azora, quae intitulatur Elmir, seu Lux, inquit: Nulli mulieri uim inferatis, caeterum si illa uoluntarie consenserit; sine metu et timore peccati potestis cum illa dormire. Et in capite “Almetarem”, quod idem sonat ac “excommunicatio”, inquit: Deus omnipotens et misericors concedit omnibus uobis, qui erga
 30 Mahumetum deuoti testis et eius legem obseruatis, quod possitis communicationem carnalem cum uestris ancillis ac cum uestris uxoribus habere. Quam legem Mahumetus publicauit, quando ab uxoribus suis deprehensus est adulterium committens cum ancilla Iudaea, quam illi praesentauerat Rex Iacobitarum, ut supra narrauimus. Et hinc constat, Mahumetum non solum facere licitum coitum inter
 35 solutum et solutam, sed inter uxoratum et solutam, imo et uxoratum, dummodo sit ancilla bello capta, uel pretio emptā; ac proinde non solum facere licitam simplicem fornicationem sed adulterium.

Mahumetani uero legem illam concedentem sibi facultatem cognoscendi solutas, ita intelligunt; ut non solum sit necessarium, quod illae non resistant et libentes
 40 consentiant, sed quod eis exhibeatur aliquod “turpitudinis pretium”. Vnde priusquam commisceantur, dicit mulier, “batyl, batyl”, idest, da pretium, ut sine peccato possis me cognoscere.

Tertio, Mahumetus licitam facit Venerem praeposteram cum propriis uxoribus et ancillis. Nam in capite “Almetaren” nuper citato dicit: Communicationem carnalem
 45 cum ancillis uestris licite habere potestis, sicut cum uxoribus et utrisque potestis uti prout libuerit, quia uestrae sunt, praedium uestrum sunt; unusquisque autem suum praedium suamue terram, ut libuerit arare et seminare potest. Idque praeter alios testatur etiam S. Petrus Paschasius pag. et num. 36 ubi ait: “legitur in libris Maurorum, quod aliqui illorum Mahumetum interrogarunt. Si licitum illis esset et
 50 concessum, relicta concipiendi natura, uti suis mulieribus ad nutum uoluntatis ipsorum. Et respondit Mahumetus: Vestrae mulieres sunt, seminate ubicumque uobis placuerit. Vnde ipsemet Mahumetus in diebus menstrualibus utebatur illis uase praepostero”. Vide quae narrauimus supra pag. 403.

26-37: cf. Ricc. Mont., *Contra leg. Sar.*, c. 5, p. 82; c. 12, p. 116; cf. Q. 24, 33; 66,2; cf. lib. 5, c. 5. | **44-47:** cf. Ricc. Mont., *Contra leg. Sar.*, c. 8, p. 91; cf. *Lib. denu.*, c. 7, p. 280; cf. Q. 66, 1-2. | **48-53:** Pse. Petr. Pas., *Sobr. set. mah.*, tit. 1, c. 4, p. 36; cf. Q. 2, 223. | **53:** cf. lib. 5, c. 5.

28: Almetarem] Elmetarem Md | **39:** et] sed Md

Quarto, Mahumetus licitam facit pollutionem. Vt enim refert S. Petrus Paschasius
 55 pag. 37 num. 40 cum quidam suorum sectatorum dixissent, maximum uideri
 peccatum, quod uir semen effundat extra uas connaturale uxoris, quia impeditur
 generatio; respondit Mahumetus: “Non ex tota aqua, uel semine eget, uel generabitur
 filius et quando Deo aliquid creare placuerit, nullus est, qui possit illum impedire. Et
 alio loco dixit: Non dubitetis spargere uel effundere uestrum semen, quomodo
 60 uolueritis; nam nulla anima potest ab esse suo impediri et priuari si talis anima esse
 habere debeat.”

Quinto, licitam facit Sodomiam uiri cum uiro, contra illud Leuit. 18: *Cum masculo non
 commiscearis coitu femineo, quia abominatio est.* Et contra illud Pauli: *neque molles,
 neque masculorum concubitores Regnum Dei possidebunt.* Et contra ipsum lumen
 65 rationis. Assumptum probatur: nam in Alcorano in capite cuius titulus est “de Vacca”
 sic inquit: Sarraceni carnaliter non maculentur cum infidelibus donec credant. Hinc
 inferunt Mahumetani, quod quamuis licitum non sit, carnaliter commisceri pueris
 alienae Religionis, licitum tamen sit cum pueris Mahumetanis. Vnde ortum duxit
 infernalis illa consuetudo, quod Turcarum Imperator non solum in suo Palatio
 70 habeat ducentas uel trecentas uxores et concubinas ad explendam suam libidinem;
 sed alia in domo asseruentur ducenti uel trecenti pueri formosi, quibus nefande
 abutitur barbarus ille Mahumeti discipulus et in Imperio successor. Idemque
 proportionem seruata faciunt Magnates et Proceres regni, ut supra cap. 7 diximus de
 uxoribus. Et in celebrioribus urbibus Monarchiae Turcicae extant Domus publicae,
 75 in quibus pueri eiusmodi cinaedi prostituuntur, ut nefandi paedicones praepostera
 utantur Venere; ut testatur Thomas Bozius de signis Ecclesiae, signo 56 fol. 544.

Sexto, Mahumetani, ut testatur ibidem Bozius, licitum putant carnaliter coire cum
 bestiis, dummodo sint sub proprio dominio. Quia enim Vbequar Mahumeti socer et
 secundus post ipsum Sarracenorum Alcalifa legem statuit uel edictum promulgauit
 80 in quo dicebatur: “Quem libet Sarracenum posse licite uti rebus, quae sunt sub eius

62-64: Lv. 18, 22; cf. I Cor. 6, 10.

57-61: Pse. Petr. Pas., *Sobr. set. mah.*, tit. 1, c. 4, pp. 37-38; cf. Musl., XVI, 22, 149-152; 22, 156; cf. Al-Bukh.,
 LXXXII, 4, 9. | 65-81: cf. Ricc. Mont., *Contra leg. Sar.*, c. 6, p. 84; cf. *Lib. denu.*, c. 10, pp. 340-342 cf. Q. 2,
 221; cf. Tho. Boz., *De Sig. Ecc. Dei*, t. I, signo 56, lib. 12, c. 20, pp. 544-545.

68: sit] esse Md | 71: asseruentur] asseruantur Md | 76: signis] signo Md

dominio et potestate, eo modo quo ipse maluerit". Hinc Mahumetani intulerunt licitum esse Mahumetanis communicationem carnalem habere non solum cum ancillis, sed etiam seruis et mancipiis, non solum quando sunt eiusdem Religionis, sed quamuis sint diuersae Professionis, et etiam licitum esse coire cum bestiis, quia
 85 ratio legis est uniuersalis, et ut ipsi existimant, extenditur ad usum in ordine ad Venerem etiam nephandam et bestialem; quod natura ipsa abhorret et seuerissime a Deo prohibetur Leuit. 18: *Cum omni pecore non coibis, nec maculaberis cum illo.*

Et quamuis Mahumetus expresse non permisserit tanquam licitum coitum nefandum uiri cum uiro: tamen certum est, non praecipisse, ut hoc scelus grauiter
 90 puniretur. Vt enim testatur S. Petrus Paschasius pag. 37 num. 38 loquens Mahumetus de peccato sodomiae ait: "Si uir cum alio uiro in sodomiae peccato conuenerit, in talique culpa inuentus, comprehensusque fuerit statim reprehendantur et corrigantur; et si doluerint et poenituerint, non ideo puniantur, nam Deus pius et misericors est et poenitentiae acceptator". Hinc merito infert Sanctus Martyr,
 95 propterea Mahumetum non imposuisse poenam acerbissimam mortis pro tam horrendo crimine, quod Deus tanto opere execratur, ut illud punierit igne de coelo emisso in Sodomitas; et in Leuitico cap. 18 u. 29 dixerit: *Perituram de populo suo omnem animam quae fecerit abominationem eiusmodi.* Quia uidelicet Mahumetus ab illo scelere purus non erat. Quod comprobatur ex testimonio quod contra ipsum
 100 dederunt Axa et Maymona uxores eius, ut uidimus supra cap. 7 testaturque, hoc crimen ualde dominari in Mauris et posse absdubio praesumi, quod Sarraceni illud a Mahumeto acceperunt et ad exemplum eius deinceps operati sunt.

33. Hinc deducitur non esse Dei legem eam, quae tantam abominationem impunitam relinquit. Cum enim sodomia sit horrendum crimen, quod Deus uehementer
 105 execratur; impunitatem illi indulgere, est ansam praebere, ut frequenter comminatur, ut cernimus inter Mahumetanos; euinciturque zelum Dei non habere Rempubicam illam seu Professionem, in qua seuerè solum puniuntur furta et alia peccata quae immediate sunt contra proximum. Impunita uero relinquuntur alia grauiora peccata, quae naturam humanam magis maculant et grauius Deum
 110 offendunt. Idque contingit in secta Mahumetana. Quare colligitur illam non esse

87: cf. Lv. 18, 23. | 97-98: cf. Lv. 18, 29; 19, 8.

90-102: cf. Pse. Petr. Pas., *Sobr. set. mah.*, tit. 1, c. 4, p. 37; cf. Q. 4, 16.

sanctam; e contra uero Religionem Christianam quae flammis hanc maculam expiat esse sanctam et immaculatam et Deum habere Authorem.

Rem comprobemus exemplo, quod in hunc scopum adducit P. Franciscus Arias nostrae Societatis tom. 1 de Imitatione Christi, tract. 6, cap. 3, quem edidit anno
 115 Christi 1598. In Vrbe Valentiae, ubi Sanctae Inquisitionis Tribunal peccatum nefandum seuerissime punit: Sacerdos de hoc crimine conuictus publice degradatus est in spectaculo Fidei, quod ibi habitum est; ad illud eductus est Apostata Mahumetanus qui cum esset Mauri neophyti filius, Baptismum in infantia susceperat, postea uero pertinaciter Mahumetanae sectae adhaesit; et quia illam
 120 abiurare noluit, sententia capitis in eum lata est. Comitabatur hunc perfidum Mahumetanum ad supplicium Religiosus e Societate Iesu, et in carcere et per uiam et in loco ad publice legendam sententiam delinquentibus destinato, multum laborauit, ut ad Religionem Christianam eum pertraheret. Sed in cassum: quia aures suas obturauerat et obstinatissime decreuerat, in Religione suorum maiorum uitam
 125 finire. Sed quod Pater persuadere non potuit, persuasit sollemnis illa Sacerdotis degradatio, quae in tabulato coram omni populo facta est. Attonito similis perfidus Mahumetanus Episcopum degradantem et Sacerdotem degradatum attente inspiciebat; et interrogauit a Patre Societatis, qui ei adstabat, quid hoc rei esset? Aut cur ille Sacerdos ita puniretur? Responsum est illum commisisse peccatum
 130 nefandum et propter hoc peccatum execrabile flammis comburendum.; prius tamen denudari ornamentis et insignibus Sacerdotalibus, ut Iudici saeculari puniendus traderetur. Tunc enim uero Maurus mirari coepit, tam seuerè puniri inter Christianos delictum, quod inter Mahumetanos passim impune committitur; et Deo tangente cor illius cognouit, non posse non esse sanctam et ueram legem
 135 Christianam, quae tam seuerè punit eiusmodi delicta. E contra uero falsam et impuram sectam Mahumetanam quae tam nefanda scelera impunita relinquit et solum animaduertit in peccata, quae utilitati hominum nocent; ad hoc enim proprium commodum mouet. Punire uero horrenda crimina, quae nihil nocumenti temporalis afferunt, solum quia sunt contra Deum et naturam rationalem dedecent,
 140 non nisi uerus Dei zelus efficit. Sic illuminatus uocat Patrem et palam profiteretur, se

116-147: tract. 6 cap. 3] *Auctor err.*, cf. Fran. Ari., *Imit. Chris.*, t. I, tract. 6, c. 30, pp. 755-756.

129: puniretur] puniebatur Md

uelle mori Christianum et sectam Mahumetanam abiurat et execratur; interrogat Pater huius subitae mutationis causam. Ille id, quod narratum est, exponit. Quia Baptizatus iam fuerat, necesse non fuit illum Baptizare; sed generalem confessionem totius uitae instituit et peccata omnia cum dolore et compunctione exposuit. Et
 145 accepta Sacramentali absolutione, saepe repetita fidei Christianae professione et deplorata praeterita caecitate et elicitis feruentibus actibus contritionis, fidei, spei, charitatis et resignationis paulo post ultimo supplicio affectus est.

34. Septimo, ut testatur S. Petrus Paschasius pag. 37 num. 39 a Mahumeto suis Sectatoribus concessa facultas et licentia est: “Quod si duo homines habeant unam
 150 tantum ancillam, non solum unicuique debet in domesticis ancilla seruire, sed etiam in lecto et coitu, quem mulier cum uiro habere solet; et sic concessit illis, quod multi unam tantum mulierem habere possint”. Hoc autem est contra prima iuris naturalis principia; etsi enim aliquando Deus dispensauerit, ut unus uir plures uxores habeat; nunquam tamen dispensauit ut una uxor plures uiros habere possit. Imo neque
 155 dispensare potest, ut probat Cardinalis Bellarminus lib. 1 de Matrimonio capite 11 in secunda propositione, quia polygamia unius feminae cum multis uiris pertinet ad prima principia iuris naturae, neque per ullam mutationem circumstantiarum potest fieri bona, quia repugnat omnibus finibus matrimonii. Quatuor enim possunt distingui fines matrimonii. Primus et primarius est susceptio et educatio prolis. Huic
 160 autem fini opponitur pluralitas maritorum respectu eiusdem uxoris, cum enim semel tantum in anno possit mulier parere, ab uno uiro sufficienter foetatur. Si autem pluribus commisceatur, potius impeditur quam iuuatur generatio; et ideo meretrices infecundae esse solent. Deinde, quia ut inquit D. Thomas lib. 3 contra gentes cap. 23 num. 3: “Naturalis quaedam sollicitudo inest hominibus de certitudine
 165 prolis, quod propter hoc necessarium est, quia filius diuturna patris gubernatione indiget: quaecumque igitur certitudinem prolis impediunt, sunt contra naturalem instinctum humanae speciei”. Haec autem certitudo prolis impeditur per pluralitatem uirorum respectu eiusdem feminae. Nemo enim illorum certus esse posset an proles esset sua. Ergo illa pluralitas uirorum respectu eiusdem feminae est
 170 contra prima iuris naturalis principia.

149-152: cf. Pse. Petr. Pas., *Sobr. set. mah.*, tit. 1, c. 4, p. 37. | **154-170:** cf. Rob. Bell., *De Sac. Matr.*, lib. 1, c. 11, pp. 75-76; cap. 23 num. 3] *Auctor err.*, cf. Tho. Aqu., *Cont. Gent.*, lib. 3, c. 123, p. 382.

Secundus finis Matrimonii est domestica societas et communicatio operum, quae ad uitam necessaria sunt; ut enim docet Aristoteles lib. 8 Ethic. cap. 12, uir et uxor non coniunguntur solum ad procreandum, ut animalia caetera, sed ut simul familiam regant et domestica officia inter se partiantur. Contra hunc finem autem est, quod
 175 una femina plures uiros habeat; essent enim plura capita respectu eiusdem corporis, unde sicut non potest idem seruus duobus dominis recte seruire; ita neque eadem femina duobus maritis subiecta esse.

Tertius finis est, ut sit coniugium in remedium concupiscentiae, coniugium uero unius feminae cum multis uiris non solum remedium non adhiberet contra
 180 concupiscentiam, sed etiam iras, rixas et discordias implacabiles excitaret inter riuales; quas femina compescere non posset, cum ei competat subiici et obedire, non praeesse et dominari.

Quartus finis Matrimonii est, ut sit Sacramentum Christi et Ecclesiae. Huic autem fini maxime opponitur pluralitas uirorum respectu eiusdem feminae. Vnus enim est
 185 Deus, cui Ecclesia iungitur, non multi, nec potest Ecclesia, siue anima quaeuis multis Diis coniungi, nisi fornicando.

Quare ut obseruat D. Augustinus lib. 3 de Doctrina Christiana cap. 12 et lib. de bono coniugali cap. 17 licet inueniantur quidam sancti uiri, qui plures uxores habuerint; nulla unquam extitit sancta femina quae multos simul uiros habuerit.

35. Octauo, Mahumetus, ut testatur S. Petrus Paschasius pag. 21 num. 18 asserit licitum esse exterius profiteri fidem falsam et ueram negare; sic enim ait in Alcorano: “Qui Deum coactus et compulsus negauerit, si corde non negauerit, quamuis ore neget, illi non imputabitur ad culpam; si autem corde simul et ore negauerit, Dei ira uenit super eum”. Sed hic est error manifestus, ut docent omnes Christiani Theologi
 195 cum S. Thoma 2. 2 quaest. 3 art. 2 aliquando enim datur obligatio grauis, profitendi externe fidem ueram, quam quis in corde habet; potiusque subeunda est mors quam negandus Deus. Vt enim inquit Christus Matth. 10: *Qui negauerit me coram*

197-198: cf. Mt. 10, 33.

171-189: cf. Rob. Bell., *De Sac. Matr.*, lib. 1, c. 10, p. 71; cf. Arist., *EN.*, lib. 8, c. 12, p. 503; cf. Aug. Hipp., *De Bon. Con.*, c. 17, *PL* 40, 386-387; cf. Aug. Hipp., *De Doc. Chri.*, lib. 3, c. 12, *PL* 34, 72-74. | **191-194:** Pse. Petr. Pas., *Sobr. set. mah.*, tit. 1, c. 1, p. 21; cf. Q. 16, 106. | **194-199:** cf. Tho. Aqu., *Sum. The.*, secunda secundae pars, q. 3, art. 2, pp. 40-41.

hominibus, negabo eum coram Patre meo qui in coelis est. Vnde Martyres elegerunt potius crudelissimam mortem quam externe negare Christum et idola uenerari.

200 36. Nono docet licitum esse iuramentum falsum et uanum, et solum prohibet falsitatem iuramenti promissorii. Vt enim testatur Sanctus Petrus Paschasius pagina 34 numero 33. Sic Mahumetus suis sectatoribus dixit: “Vos non arguet Deus de uestris iuramentis uanis et mendacibus; sed arguet uos de iuramentis promissoriis et de peccatis inter uos cum iuramento factis”. Haec doctrina est error manifestus, 205 quia adducere Deum in testem mendacii, est peccatum grauissimum. Et ideo Deus Leuit. 19 u 12: *Non periurabis in nomine meo, nec pollues nomem Dei tui.* Et Exodi 20 u 7: *Non assumes nomen Dei tui in uanum; neque enim habebit insontem Dominus eum, qui assumpserit nomen Dei sui frustra.* Quae uerba ex diametro opponuntur uerbis Mahumeti. Et Christus Matth. 5 u 34: *Ego autem dico uobis non iurare omnino, etc. sit* 210 *autem sermo uester, est, est, non, non; quod autem his abundantius est, a malo est.* Et Propheta Hieremias cap. 4 ponit tres conditiones iuramenti, ut sit licitum: *in ueritate, iudicio et iustitia.*

37. Decimo docet, uindictam esse licitam, tantumque abesse, ut illicitum sit, inimicos odio habere, ut potius qui inimicum occiderit, ob hoc ipsum paradisum mereatur. Et 215 lib. 1 Alcorani cap. 2 haec habet: Eis qui uobis iniurias et molestias intulerint, alias aequales et maiores inferte. Vt testatur Lupus de Obregon in suo libro contra Alcoranum. Qui est error contra doctrinam Dei, Deuteron. 32 u. 35 quam expendit Paulus Rom. 12 u. 20: *Mihi uindicta et ego retribuam, dicit Dominus.* Contra doctrinam Christi Matth. 5 u. 39 et 44: *Diligite inimicos uestros, etc.* Et contra illud 220 Spiritus Sancti, Ecclesiastici 28: *Qui uindicari uult, a Deo inueniet uindictam.* Conferat Christi minister tenebras cum luce, spiritum Mahumeti cum Spiritu Christi, ut cognoscant Mahumetani uirum illum non Dei, sed diaboli spiritum habuisse.

38. Vndecimo docet, licitum esse alienas occupare terras et ditioni sui Imperii quascumque subiugare Prouincias et praedari sine alio titulo, quam praedandi, seu

206: cf. Lv. 19,12. | **207-208:** Ex. 20, 7. | **209-210:** cf. Mt. 5, 34 et 37. | **211-212:** cf. Ier. 4, 2. | **217:** cf. Dt. 32, 35. | **218:** Rom. 12 u. 20] *Auctor err.*, cf. Rm. 12, 19. | **219:** cf. Mt. 5, 44. | **220:** cf. Sir. 28, 1.

202-204: Pse. Petr. Pas., *Sobr. set. mah.*, tit. 1, c. 4, p. 34; cf. Q. 5, 89; 2, 225. | **213-217:** cf. Lup. Obr., *Confut.*, c. 5, f 28r.; cf. Q. 2, 194.

197: negandus] negare Md

225 praedari ut praederis, debellare ut debelles. Sic enim ait in Alcorano Azora 34 et
 Azora 71. O bona gens, ego uobis ostendam optimum commercii genus, quod uos
 liberet a maximo malo. Vt nimirum credatis non esse nisi unum Deum et
 Mahumetum esse eius Prophetam; et hoc pacto procedatis in nomine Dei ad
 diripiendum, ad praedandum et debellandum; in hoc opere uires et diuitias
 230 insumite, huic uitas ipsas impendite; notum enim uobis facio, si sapitis et uobis
 prouidere uultis, nihil uobis posse utilius contingere, quam praedari, regna
 debellare, urbes expugnare; in praemium enim huius facinoris, uobis Deus uestra
 peccata remittet et in paradiso uobis retribuet habitationes amoenissimas et
 omnibus affluentes delitiis; et insuper uobis concedet, quod magna cum uoluptate
 235 uindictam sumatis de hostibus uestris et Imperium orbis adquiratis. Hanc doctrinam
 ita amplexantur Mahumetani, ut licitum sibi putent quascumque Prouincias aggredi,
 quascumque urbes diripere et Christianorum regna inuadere, et quoquoque possunt
 Christianos in captiuitatem redigere.

39. Duodecimo docet, licitas esse superstitiones et diuinationes, licita auguria et
 240 ueneficia. Vt enim inquit Sanctus Petrus Paschasius pagina 28 numero 23:
 “Maurorum legite libros, in quibus reperietis, Mahumetum uti superstitionibus,
 coniurationibus et exorcismis uanis et futilibus, sicuti uetulis contingere solet,
 oscitando, expuendo, aliaue signa et figuras faciendo. Vnde una ex orationibus,
 quibus Mahumetus utebatur, haec erat: Nostrae terrae puluis saliuaque aliquorum
 245 nostrorum infirmitates aliquorum sanat, Dei nostri indulgentia et remissione. Et
 obseruabat omina et auspicia, fidemque dabat somniis; et quando aliqui suorum ad
 eum confluebant, ut illis aperitret somnia, docebat illos, quomodo deberent illa
 cognoscere, qualeque somnium esset felix, qualeque infaustum. Et de hoc Mauri
 magnum et copiosum tractatum habent, et de hoc tanquam fide credunt, ab illoque
 250 summopere ducuntur et reguntur. Vnde inter Mauros non est prohibitum omina et
 auspicia obseruare, sortibus et coniurationibus daemonum uti, incantationibus et
 diuinationibus inniti et assentiri; et multi istorum diuinorum a suo maledicto
 propheta exemplum sumentes, quando diuinaturi sunt, pro asse uel nummo

225-235: cf. Q. 61, 10-12. | **241-257:** Pse. Petr. Pas., *Sobr. set. mah.*, tit. 1, c. 2, p. 28; cf. Al-Bukh., LXXVI, 38, 60-61.

242: coniurationibus] *om.* MD | **246:** omina] omnia Md, MD

tantummodo uno, in terram iaciuntur et prosternuntur. Dicuntque, quod tunc illis
 255 demonstratur et manifestatur illud, quod scire et diuinare uolunt, dum iacent
 tanquam obsessi, ore simul et oculis incertis. Et nec rubore afficiuntur, quando
 dicunt sic contigisse prophetae suo, quando diuinare et prophetizare uolebat.”

Idque docuisse Mahumetum constat ex Alcorano in Azora Elaraph, ubi sic loquitur:
 Praecipio omnibus Sarracenis, ut utantur auguriis et diuinationibus et
 260 incantationibus; et qui aliter non potuerit diuinare, saltem diuinet per scissuram
 digiti.

40. Facile est euincere non esse legem a Deo datam, quae haec docet. Nam Deus
 oppositum omnino praecepit Leuitici 20, 6: *Anima, quae declinauerit ad ariolos et*
magos et fornicata fuerit cum eis, ponam faciem meam contra eam, et interficiam illam
 265 *de medio populi mei.* Et Leuit. 20 u. 27: *Vir, siue mulier, in quibus pythonicus uel*
diuinationis fuerit spiritus, morte moriatur. Lapidibus obruent eos; sanguis eorum sit
super illos.

Facileque est comprobare Magos et ariolos infelicem mortem obiire. Nam Zoroaster
 magiae inuentor, uiuus fuit combustus a diabolo, quem consulebat, ut refert D.
 270 Clemens in libro Recognitionum. Simon Magus quem daemones in sublime egerant,
 in terram praecipitatus, fractis cruribus obiit plenus ignominia et dolore. Iezabel,
 quae etiam magiam exercebat, a canibus deuorata est. Henricus Cornelius Agrippa
 morti propinquus a se abiecit diabolum familiarem, qui sub forma canis eum
 comitabatur, dicens: “Abi mala bestia, tu me perdidisti”. Faustum, insignem in
 275 Germania maleficum, daemon quadam nocte e lecto extraxit et suffocauit, flexa in
 dorsum facie; et uetulam maleficam et sagam daemon coram omnibus uiuam rapuit,
 ut refert Pollidorus Virgilius. Idemque aliis multis accidit; praesertim insigni
 Malefico, de quo refert Franciscus Picus, quod cum uellet ad uiuum coram Principe
 curioso Troiae destructionem repraesentare, uiuus raptus est a Diabolo et amplius
 280 non comparuit. Alter uero, qui contra diaboli praeceptum manum extraxit e circulo
 magico ad contrectandam amasiae effigiem, quae illic obiecta est, illisus est parieti a

263-267: cf. Lv. 20, 6; 20, 27.

258-261: cf. Ricc. Mont., *Contra leg. Sar.*, c. 5, p. 85; cf. *Lib. denu.*, c. 9, p. 326; cf. Q. 7, 32. | **268-283:** cf. Mart. Rio, *Dis. Mag.*, lib. 6, *Anacephalaeosis*, monitio 4, p. 251; cf. Pse. Cle., *Recog.*, PG 1; Polydorus Vergilius] *NI.*; Iohannes Franciscus Picus] *NI.*

diabolo et misere periit. Alii quoque iuuenes, qui contra daemonis praescriptum pedem extra circulum mouerunt, ab eodem suffocati sunt. Haec omnia probant Mahumetum, qui suis consuluit magiam daemonicam, maleficia, auguria,
285 incantationes, consecrationes et uanas obseruationes, non fuisse Dei Prophetam, sed homine nequissimum et diaboli discipulum.

CAPVT VNDECIMVM

Demonstratur legem Mahumeti non esse immaculatam, quia Virginitatem prohibet;
et omnibus imponit obligationem nubendi, cum ad uigesimum quintum annum
peruenerint.

- 5 41. Philippus Lonizerus liber 2 Historiae Turcicae cap. 12 et Theatrum uitae
humanae, uerbo Castitas, referunt esse praeceptum in Alcorano, quod omnes, siue
uiri, siue feminae, cuiuscumque sint conditionis, dignitatis uel praeeminentiae,
coniugium ineant, cum attigerint annum uigesimum quintum. Quod praeceptum ita
interpretantur Turcae, ut sibi persuadeant, non posse homines sanctos esse et Deo
10 placere si non nubant. Aiuntque, sicut arbores fructiferae praestant sterilibus et
infructuosis, ita homines, uxoratos et incumbentes generationi filiorum excedere
caelibes et continentes.

- Facile est conuincere legem prohibentem Angelicam Virginitatis uirtutem non esse
a Deo, sed ab homine carnali ortum duxisse, ex diaboli suggestionem, quamuis enim
15 Matrimonium sanctum sit et necessarium ad conseruationem uniuersi; Virginitas
tamen et perpetua castitas multo magis Deo placent. Christus enim et Beata Maria
eius Mater Virgines fuerunt, teste ipso Alcorano et eximia sanctitate floruerunt; ergo
possunt homines maxime Deo placere, seruando perpetuam Virginitatem.

42. Secundo, impugnatur illud iniquum praeceptum, quia Virginitas apud omnes
20 Nationes uenerationem meruit et admirationem. Inter Hebraeos Virgines fuerunt
Elias et Elisaeus uiri sanctissimi et multi Prophetarum filii. Inter Graecos Sybillae
illustri sanctitatis fama floruerunt et dono prophetiae illustrari meruerunt, quia
castitatem semper coluerunt, ut sentit Varro citatus a D. Hieronymo lib. 1 aduersus
Iouinianum. Tantique fecerunt Virginitatem Graeci sapientes, tantoque in pretio
25 castitatem habuerunt, ut Deas duas Dianam et Mineruam Virgines fuisse
confinxerint; et inter duodecim coeli signa unum appellatur “Virgo”.

Inter Romanos eam aestimationem habebant Virgines Vestales, ut illis per uicos et
plateas transeuntibus, omnes loco cederent et gradum sisterent, etiam Consules et

6-12: cf. Phil. Lon., *Chro. Tur.*, t. I, lib. 2, c. 12, f 50r-u; cf. Lau. Bey., *Mag. The. Vit.*, t. II, Castitas, p. 113. |
17: cf. Q. 3, 47. | 21-30: cf. Hie. Str., *Ad. Io.*, lib. 1, PL 23, 270-273.

4: peruenerint] peruenerit Md | 10: sterilibus] stirilibus Md | 11: uxoratos] uxuratos Md

Imperatores ipsi et qui triumphum agebant, ut uiam transeuntibus sine offendiculo
 30 relinquerent; ut testatur ibidem S. Hieronymus. Inter Iapones et Sinas Boncii, qui
 sunt ueluti Monachi et Religiosi, ob praerogatiuam castitatis, quam creduntur
 seruare, magnae sunt uenerationi omnibus.

43. Sed quid de Republica Christiana loquar, ubi uirtus castitatis et uirginitatis
 excellentia uiros et feminas eximia reddit laude dignos. Plena est Ecclesia Christi
 35 Virginum choris. Etiam in statu matrimonii inuenti sunt multi, qui imitantes
 puritatem Beatissimae Virginis Mariae et Iosephi uirginitatem cum coniugio
 iunxerunt. Tales fuerunt Eduardus Angliae Rex et eius uxor; Henricus primus huius
 nominis Imperator et Chunegundis Imperatrix. Talis fuit Ediltrudis Angliae Regina,
 quae cum tribus uiris successiue nupsisset, tamen semper uirgo permansit. Talis
 40 etiam fuit Emericus Esclauoniae Dux et Filius Stephani Vngariae Regis cum uxore
 sua. Talis Boleslaus, cognomine Castus, Poloniae Rex, cum Cyngel coniuget sua. Talis
 Catharina Sueca ex Regia stirpe et Petrus Vrseolus Venetorum Dux. Alphonsus
 secundus Castellae Rex. Eleazarus Ariani Comes cum uxore sua Delphina. Pulcheria
 Theodosi minoris soror et Imperatoris Marciani uxor.

44. Sed quid dicam de Imperatore Valentino, qui reliquos triumphos contemnens, de
 hoc uno triumpho gloriabatur, quod scilicet illibatam Virginitatem seruauit. Vt enim
 de illo scribit Hieronymus Epist. 49: "Valentinus Imperator octogenarius adhuc
 Virgo, cum audiret die fati sui triumphorum praeconia recoli, quibus
 frequentissimus erat, ait, una se tantum gloriari uictoria et requisitus, qua?
 50 Respondit, quod inimicorum nequissimum deuici carnem meam". Quid de illis Anglis
 uirginibus (de quibus mentionem facit Bocius tom. 2 signo 93 num. 18) quae facies
 suas pulcherrimas foedauerunt, sibi ipsis amputantes nares, ne in potestatem
 Barbarorum uenientes, uirginitatem amitterent? Quid de Casimiro Poloniae Rege,
 qui graui pressus infirmitate, mori potius, quam castitatis iacturam ex Medicorum
 55 consilio subire constanter decreuit, generosa illa proferens uerba: "Nullam aliam
 uitam noui, nisi coelestem illam, incontaminatam, immortalem, ob quam eligo uirgo

35-44: cf. Tho. Boz., *De Sig. Ecc. Dei*, t. I, signo 18, lib. 6, c.1, p. 212. | **45-50:** Hieronymus Epist. 49] *Auctor err.*, cf. Pse. Hie. Str., *Epi.*, XXXVI, PL 30, 257-258. | **50-59:** cf. Tho. Boz., *De Sig. Ecc. Dei*, t. II, signo 93, lib. 22, c.3, p. 431; cf. Cor. Lap., *Comm. in Epi. Can.*, Commentaria in I Epistolam S. Petri, c. 1, p. 203.

38: Chunegundis] Chunegundes Md; Ediltrudis] Ediltrudes Md | **46:** seruauit] seruauit Md

mori". Candidissimam mustelam arpinam imitatus, quae a uenatoribus luto obsessam uiam qua fugere posset, animaduertens, ne candidam pellem maculet, se capi sinit et opere ipso dicit: "Malo mori, quam foedari."

- 60 45. Quid de ingenti Sanctarum Virginum agmine dicam, quae mille martyria potius subire, quam uirginitatem amittere maluerunt? Quid de Agnete, de Caecilia, Agatha, Catharina, Lucia? Quid de inclyta Tecla, quae cum nuda leonibus discerpenda obiiceretur, in illis pudoris custodes inuenit. Nam pedes Sanctae Virgines osculantes, oculis in terram demissis corpus nudum neque tangere, nec aspicere ausi sunt, opere
- 65 isto docentes, quid facere deberent homines, ut eleganter expendit Ambrosius: "Docuerunt Religionem, dum adorant Martyrem; docuerunt etiam castitatem, dum Virgini nihil aliud nisi plantas exosculantur, demissus in terram oculis, quasi uerecundantibus, ne mas aliquis uel bestia, Virginem nudam uideret". Iussa est postea uel Diis sacrificare, uel ad lupanar duci, ut ibi Virginitatem amitteret. Orauit
- 70 Sancta Virgo coelestem sponsum, ut sibi in tanto periculo opem ferret. Tulit sane, nam cor Christiani militis mouit, ut domum illam infamem ingressus, uestes cum Tecla commutaret, quibus dissimulata periculum amittendae castitatis euasit. Quid tandem de Sancta Vrsula et undecim mille sociis eius dicam, quae ne fidem et castitatem amitterent, uitam libentissime amiserunt?
- 75 Quid quod Mahumetani ipsi operibus ipsis testantur uirginitatem praeferendam matrimonio, dum Morabitas suos uenerantur, quia castitatem creduntur seruare. Et ne legi suae contradicant, dicere debent, Deum dispensasse cum Morabitis illis in illo praecepto nubendi. Sed reuera illi casti non sunt; nam ad tempus abstinent, ut postea effrenatius Veneri indulgeant.
- 80 Quare, ut inquit Sanctus Gregorius super illud Genes. 19: "In monte saluum te fac; uirginitas altus mons est, ad quam Angelus hortatur, sed qui uidet, se non posse ascendere, maneat in Segor, id est in legitimo matrimonio, quia melius est mediocri bono uti, quam per abrupta libidinum praecipitari."

80: cf. Gn. 19, 17.

60-74: cf. Cor. Lap., *Comm. in Epi. Can.*, Commentaria in I Epistolam S. Petri, c. 1, p. 208; Ambr., *De Virg.*, lib. 2, c. 3, *PL* 16, 212; cf. Tho. Boz., *De Sig. Ecc. Dei*, t. II, *signo* 93, lib. 22, c.3, p. 432. | 80-83: cf. Nic. Lyr., *B. S. Post.*, vol. 1, Gn. 19, 17, d, 73r.

46. Quantum Deo placeat uirginitas constat ex Apocalypsis cap. 14: *Ecce Agnus stabat supra montem Sion, etc. Et cantabant quasi canticum nouum. Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati. Virgines enim sunt et sequuntur Agnum quocumque ierit.* Vt autem Viegas et Alcazar exponunt, hac phrasi nihil aliud significatur, quam quod Agnus uirginibus mire delectetur, ita ut eos a suo latere nunquam uelit discedere, sed eum comitentur et sequantur quaque uersum; perinde ac Reginam Virginem et Sponsam comitantur Virgines primariae et nobilissimae, iuxta illud Psalmi 44: *Adstitit Regina a dextris tuis in uestitu deaurato, circumdata uarietate. Adducentur Regi Virgines post eam, proximae eius afferentur tibi. Afferentur in laetitia et exultatione adducentur in Templum Regis.* Sicut enim Regina omnem suam uoluptatem, colloquium et consolationem habet in suo puellarum gynaeceo, et quod perpetuo eam stipat instar chori: ita eandem habet Christus in suo Virginum coetu. Rursum, sicut musici sequuntur principem miroque concentu eum demulcent, eique sunt in deliciis, ita Virgines Christo. Denique, sicut Sponsa Sponsum, ita Virgines sequuntur Christum; sunt enim Sponsae Christi, ut ait Apostolus 2 Cor. 11: *Despondi uos uni uiro, Virginem castam exhibere Christo.* Christus ergo amat Virgines iisque oblectatur, uti Sponsus Sponsa.

Quod P. Cornelius a Lapide in eum locum Apocalypsis explicat exemplis, ad quae uult respicere S. Ioannem in eo loco. Nam S. Clemens Pontifex Domitiani Imperatoris cognatus, perpetuam uirginitatem coluit, uti docet S. Ignatius epistola ad Philadelphos. Idem eandem mire extulit, aliosque docuit, ut patet ex eius epistolis et testatur Epiphanius haeresi 30. Quapropter eius hortatu S. Flauia Domitilla, neptis et ipsa Domitiani, quam Aureliano desponsam, S. Clemens Virginem Deo consecrauit, Euphrosina, Theodora et aliae nobilissimae Virgines illustre pro fide et Virginitate martyrium obierunt. Quo circa Clemens a Traiano Imper. in Chersonam relegatus, cum plurimos Christianos eo pariter ad metalla damnatos et inopia aquae laborantes inuenisset, pro iis preces fundens, uidit agnum stantem, qui dexterum

84-87: cf. Apc. 14, 1-4. | **91-93:** cf. Ps. 44, 10; 44, 15-16. | **98-99:** II Cor 11, 2.

86-100: cf. Bla. Vie., *Comm. in Apo.*, c. 14, sect. 7, pp. 792-794; cf. Lud. Alc., *Ves. in Apo.*, c. 14, uers.4, pp. 665-666. | **101-133:** Cor. Lap., *Comm. in Apo.*, c. 14, p. 232; cf. Ign., *Epi., Ad Philadelphenses interpolata*, PG 5, 823-826; cf. Epipha., *Panar.*, lib. 1, t. II, 30, PG 41, 429-431; cf. Cae. Bar., *Ann.*, t. II, ann. 100, pp. 102-107; cf. Pse. Hipp., *De duo. Apo.*, PG 10, 252-254; cf. Io. Chrys., *Ad opp. Vit. mon.*, lib. 1, PG 47, 323-325.

84: Apocalypsis] Apocalypsis MD

pedem leuauit, uelut S. Clementi locum fontis indicans. Ergo Clemens ad locum in quo Agnus stabat accedens paruoque ictu locum, qui erat sub pede Agni pulsans, mox fontem pulcherrimum elicit; qui magno impetu effusus fecit fluuium; ex quo omnes Christiani tunc et deinceps sitim leuarunt. Quo miraculo Gentiles indigenae
 115 ad fidem Christi conuersi sunt. Ita habet eius uita et Baronius anno Christi 100. Vnde et in officio Ecclesiastico S. Clementis Antiphonas has legimus: “Orante S. Clemente apparuit ei Agnus Dei”. Et, “uidi supra montem Agnum stantem sub cuius pede fons uiuus emanat; fluminis impetus laetificat ciuitatem Dei”. In Sancto ergo Clemente adhuc uiuente impletum est illud Apocal. 7 u. 17: *Agnus, qui in medio throni est, reget*
 120 *illos et deducet eos ad uitae fontes aquarum*. Fuit enim ipse Agni Dei assecla, id est Virgo et ob Virginitatem Martyr, paulo postquam haec scripsit Ioannes, ut ad eum hic alluisse uideatur. Imo sub Clemente Pontifice et haec quae dixi, inchoante, scripsit Apocalypsin et haec ipsa S. Ioannes. Videtur ergo, Domitillam et alias Virgines tunc florentes et pro Virginitate martyrium obituras, ad hoc fortiter
 125 obeundum, hac uisione et hisce encomiis Virginitatis animare et roborare uoluisse.

Ita sub idem tempus S. Petrus, S. Praxedem et S. Potentianam; S. Paulus, S. Teclam et plurimas alias; S. Matthaeus, S. Iphigeniam Regis Aethiopum filiam ad Virginitatem Deo uouendam excitarunt; qua de causa S. Matthaeus ad aram sacrificans ab Hirtaco
 130 Regis fratre, qui Iphigeniam coniugem ambiebat, occisus, Virginitatis factus est uictima, ut ait Hippolytus lib. de duodecim Apost. Paulus quoque a Nerone truncatus est, quod Virgines Christianas suae libidini subtraheret et Deo dicaret, ut testatur Chrysostomus.

Ita S. Agnes post mortem laureata apparuit cum Virginibus radiantibus et
 135 splendissime uestitis sequens Agnum, ut testatur S. Ambrosius lib. 5 Epist. 34 et habetur in Breuiario Romano, die 28 Ianuarii. Ita Agnum secuta est B. Catharina Senensis cui hoc datur elogium:

“Transiit ad sponsum tribus ornata coronis.”

119-120: Apc. 7, 17.

134-148: cf. Cor. Lap., *Comm. in Apo.*, c. 14, pp. 232-233; lib. 5 Epist. 34] *Nl.* cf. Ambr., *De Virg.*, lib. 1, c. 2, PL 16, 189-191; cf. Bre. Rom., pars hiemalis, pp. 819-822.

Et illud:

140 "Dulce signum charitatis,
Dum amator castitatis
Cor mutat in Virgine."

Quae proinde ex hoc corde Christi igneo in suis epistolis ardentes Christi flammas in omnes eiacular, atque in omnibus non aliud facit, quam ut Pontifices, Cardinales,
145 Praelatos, Principes, Vrbes, Doctores, etc. ad quos scribit, inflammet amore Christi, ad eiusque perfectam sequelam incitet et exstimulet; quem proinde crebro agnellum nuncupat, ideoque singulas epistolas incipit pariter et concludit: "In Iesu dulci, Iesu amore".

Denique suis ipse uerbis ad Christum Agnum ad coelum euocauit S. Ioannes Sanctum
150 Eduardum Regem Anglorum, anno Domini 1106 ut scribit in eius uita Alredus Abbas Cisterciensis, qui floruit anno Domini 1164: "Sanctus Eduardus (inquit) nulli petenti nomine Sancti Ioannis Euangelistae, aliquid denegabat; hunc enim post Apostolorum Principem arctius diligebat. Vnde contigit, quod quidam peregrinus, absente eius aerario, in nomine Sancti Ioannis Euangelistae importune eleemosinam
155 postularet. Cui Rex pretiosum annulum, cum nihil aliud in promptu haberet, dedit. Accidit post haec, duos Anglicos ad adorandum Saluatoris sepulcrum Hierosolymam proficisci. Qui die quadam a publica strata declinantes, de uia quaeque sectati sunt; et sole ruente, nox obscura adducta est. Et cum nescirent, quid agerent, quo se uerterent, apparuit eis senex quidam uenerandus, qui eos ad ciuitatem reducit.
160 Susceptis autem hospitio mensa paratur; lautissimeque refecti dant membra quieti. Mane autem facto egressis illis de ciuitate, ait senex: uiri fratres, cum summa prosperitate uos repatriaturos non dubitetis; quoniam prosperum iter faciet uobis Deus et ego ob amorem Regis uestri in omni uia firmabo super uos oculos meos. Ego enim sum Apostolus Christi. Ioannes, qui regem uestrum ob meritum castitatis
165 summa dilectione complector. Hunc ergo annulum, quem mihi in habitu peregrino apparenti tribuit, reportate, denuntiantes ei obitus sui instare diem, quem infra sex

149-169: Cor. Lap., *Comm. in Apo.*, c. 14, p. 233; Lau. Sur., *De. pro. Sanc.*, t. I, *Ianuar. V*, p. 136.

152: aliquid] aliquis Md

menses uisitans uisitabo, ut mecum sequatur Agnum, quocumque ierit. His dictis disparuit; et illi ad patriam prospere redeunt, quae uiderant, Regi seriatim retulerunt.”

170 Addit Ioannes in laudem uirginum: *Hi empti sunt ex hominibus primitiae Deo et Agno*. Empti dicuntur, quia pretio Sanguinis Christi acceperunt hanc perfectam corporis et animae puritatem, ut hominibus altiores caelestem hic agerent uitam. Ideoque Deo et Agno sunt *primitiae*, id est selectissimi et gratissimi fructus et oblationes, quales in ueteri testamento erant primitiae frugum et hominum. Sicut enim primi fructus
175 sui nouitate sapidissimi et gratissimi sunt; ita et uirginitas Deo et sicut per primitias frugum Deo oblatae, reliquae fruges omnes censebantur Deo oblatae, ac ab eo benedictae; ita pariter per Virgines, quasi per primitias Deo oblatae, Deus totis earum familiis, totique Ecclesiae benedicit et benefacit. Vnde praeclare S. Hieronymus contra Iovinianum, qui Matrimonium aequabat uirginitati: “Si Virgines
180 (inquit) primitiae Dei sunt; ergo uiduae et in Matrimonio continentes erunt post primitias, id est in secundo et tertio gradu; nec prius perditus populus saluari poterit, nisi tales Hostias castitatis Deo obtulerit et immaculatum Agnum purissimis uictimis reconciliauerit.”

47. Ex dictis constat, quam carnalis et foeda sit Mahumeti lex, quae coelestem
185 uirginitatis uirtutem prohibet. Ideo autem prohibuit Angelicam istam uirtutem, quia impossibilem iudicauit. Sic enim ait in secundo Alcorani capitulo: Nocturnos cum mulieribus coitus Deus communiter nobis permittit, cum huiusmodi abstinentiam tum difficilem, tum impossibilem esse agnoscat. Quam uero falsum sit, impossibilem esse abstinentiam a rebus uenereis, constat exemplo tot Virginum, quot habet
190 Ecclesia Christi et eorum, qui in Matrimonio castitatem seruauerunt. Mahumetus ex se alios iudicabat; cum uero ipse esset turpissimus, impossibile censebat, sine commixtione feminarum uitam agere.

170: cf. Apoc. 14, 4.

170-183: cf. Cor. Lap., *Comm. in Apo.*, c. 14, p. 233; Hie. Str., *Ad. Io.*, lib. 1, PL 23, 269. | 186-188: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 12, p. 121; lib. 5, p. 488; cf. Q. 2, 187.

CAPVT DVODECIMVM

Ostenditur Alcoranum non esse legem et testimonium Dei, quia testimonium Domini fidele, Alcoranum uero plenum est erroribus, mendaciis et fabulis.

48. Vt hoc euincam, discurram per Alcorani errores contra Historiam, contra
5 Mathematicam, contra Philosophiam, contra rationem naturalem et contra Diuinam Scripturam; pauca seligens ex multitudine errorum, quibus Alcoranum scatet.

“Errores Alcorani contra Historiam.”

- Alcoranum lib. 3 capite 1 affirmat Beatam Virginem Mariam, Matrem Domini nostri Iesu Christi, fuisse illam Mariam sororem Aaronis et Moysis, aequiuocans unam
10 Mariam cum altera Maria, cum tamen manifeste constet, inter unam et alteram Mariam intercessisse ultra mille et quingentos annos. Nam a natiuitae Moysis ad Natiuitatem Christi transierunt 1598 anni. Hunc errorem notarunt Ioannes Andreas in suo tractatu contra sectam Mahumetanam cap. 4 et Cardinalis Cussanus in Cribratione Alcorani lib. 1 cap. 4.
- 15 Glossatores Alcorani respondent, sicut Deus miraculose fecit, quod Sara sterilis pareret, ita miraculose conseruasse Mariam sororem Moysis, ut esset Mater Christi. Sed haec fabula facile falsitatis conuincitur ex ipso Alcorano lib. 2 capite 1 ubi mentionem facit Conceptionis et Natiuitatis Beatae Mariae Virginis, dicitque fuisse in Templo praesentatam et Sacerdotes Templi sortitionem fecisse, quis eorum curam
20 habiturus esset illius Virginis et sortem cecidisse supra Zachariam; quae in Mariam sororem Moysis cadere non possunt. Vnde manifeste deprehenditur falsitas et contradictio Alcorani. Deinde Maria Christi Mater fuit, omnibus uiris et mulieribus splendidior, mundior atque iucundior, ut testatur ipsum Alcoranum cap. 5 talis autem non fuit Maria soror Moysis et Aaronis, nam quia contra Moysem locuta est,
25 Deus immisit illi lepram Num. 12: *Et ecce Maria apparuit candens lepra quasi nix; separataque est septem diebus extra castra.*

25-26: cf. Nm. 12, 10 et 14.

8-26: cf. Q. 19, 28; cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 4, pp. 138-140; cf. Nic. Cusa., *Crib. Alc.*, lib. 1, c. 4, p. 116; cf. Q. 3, 38-48.

11: intercessisse] intercessisset Md | 14: Cribratione] Cribatione Md

49. Secundo, capite 35 Alcorani confundit Regem Pharaonem, qui regnabat, quando Moyses eduxit filios Israel de Aegypto, cum eo qui regnabat quando Moyses natus est et educatus in domo Pharaonis, cum constet fuisse diuersos. Textus Alcorani ita
 30 habet: Cum Moyses Pharaoni dixisset, ut filios Israel secun de Aegypto egredi sineret. Pharao respondit: Nonne tu es, quem nutriui puerum et nobiscum per annos moratus es, illudque perpetrasti (occidendo scilicet Aegyptium) unde malus reus factus es? Caeterum Mahumetum deceptum fuisse aequiuocatione nominum et falsum narrasse, constat manifeste ex Scriptura. Cum enim Deus misit Moysem ad
 35 Pharaonem Exodi 4 u. 19 dixit ei: *Vade et reuertere in Aegyptum; mortui sunt enim omnes qui quaerebant animam tuam*. Quare Pharao iste ad quem missus est Moyses, alius fuit ab eo, cum quo Moyses habitauit et sub quo in Aegypto uixit; siquidem Moyses Exodi 2 u. 15 ob occisum Aegyptium fugit in terram Madian, et ibi commoratus est quadraginta annis; et dum ibi commoraretur, mortuus est Rex
 40 Aegypti, ut dicitur Exod. 2 u. 23 et postea quando missus est in Aegyptum regnabat alius Rex eiusdem nominis.

50. Tertio, Mahumetus in Alcorano (ut testatur S. Petrus Paschasius pag. 31 num. 29) asserit, Zachariam patrem Baptistae tribus tantum diebus et tribus noctibus mutum fuisse in poenam incredulitatis suae, quia nimirum Angelo annuntianti, Elisabeth
 45 parituram ipsi filium, credere noluit. Cum tamen ex Luc. cap. 1 u. 20 constet, fuisse mutum usque dum Elisabeth peperit: *Et ecce eris tacens et non poteris loqui, usque in diem quo haec fiant*. Illa autem narratio habetur in Alcorano capite 5.

51. Quarto, in primo Alcorani capitulo scriptum est: Deus suos ad se beneuolos, nequaquam hostes et erroneos adduxit. Hoc autem assertum esse falsum, clare
 50 probatur, cum multos idololatrias et uitiosissimos homines Deus conuerterit; quemadmodum Isaias cum Deo loquens dicit cap. 55: *Ecce gentem, quam nesciebas, uocabis et gentes quae non nouerunt te, ad te current*. Hinc Dominus per Oseam loquens, inquit cap. 2: *Vocaui non plebem meam plebem meam et non dilectam*

35-36: Ex. 4, 19. | **38-40:** cf. Ex. 2, 15-23. | **46-47:** Lc. 1, 20. | **51-52:** cf. Is. 55, 5. | **53-54:** cf. Rm. 9, 25.

27-41: cf. Nic. Cusa., *Crib. Alc.*, lib. 1, c. 4, pp. 118-120; cf. Q. 26, 17-19. | **43-47:** cf. Pse. Petr. Pas., *Sobr. set. mah.*, tit. 1, c. 3, pp. 31-32; cf. Q. 3, 41. | **48-49:** cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 5, art. 12, p. 500; cf. Q. 1, 7.

32: Aegyptium] Aegyptum Md | **38:** Aegyptium] Aegyptum Md; Madian] Madiam Md

dilectam. Et in Psalmo inquit: Populus, quem non cognoui, seruiuit mihi, in auditu
 55 *auris obediuit mihi.*

52. Quinto, in tertio Alcorani capitulo tribuit Saul Regi factum Gedeonis; sic enim ait: Saul cum exercitibus sic accedens ait: Vos riuos uisuri, nihil nisi quantum manus simul hausit, gustetis; quod quidem transgrediens de meis uiris esse desistet. Omnes uero praeter paucos praeceptum potando transgressi sunt. In iis uerbis uidetur
 60 Mahumetus tangere historiam quam habet Scriptura Iudic. 7 u. 5 ubi ait: *Cumque descendisset populus ad aquas, dixit Dominus ad Gedeonem: Qui lingua lambuerint aquas, sicut solent canes lambere, separabis eos seorsim; qui autem curuatis genibus biberint, in altera parte erunt. Fuit itaque numerus eorum, qui manu ad os proiiciente lamberant aquas trecenti uiri; omnis autem reliqua multitudo flexo poplite bibit.* Si
 65 autem illud dictum Alcorani intelligatur de Saule, quando insequabatur Philistaeos, (tunc enim adiurauit populum Israel, ne manducarent, donec ulcisceretur de inimicis suis). Si, inquam, haec narratio sic intelligatur, est fabulosa; hoc enim praeceptum omnis populus obseruauit praeter Ionatham filium Saulis, qui illud ignoranter transgressus est, gustando parum mellis, quia scilicet illud praeceptum
 70 non audiuit. Vt constat ex 1 Reg. 14 u. 14: *Et adiurauit Saul populum, dicens, Maledictus uir, qui comederit panem usque ad uesperam, donec ulciscar de inimicis meis, et non manducauit populus panem, etc.*

53. Sexto, in quinto capitulo, sic inquit Alcorani liber: Christus sciens Iudaeos in sua incredulitate pertinaces, dixit: Quis in Dei nomine me sequetur? Viri quidam albis
 75 uestibus induti dixerunt: Nos in Dei nomine te sequentes in Deum credimus. Et dixerunt: O Creator nos huic libro adhibentes fidem, legatumque tuum imitantes fidelibus adscribe. Vbi per uiros indutos uestibus albis intelligit Apostolos, per legatum intelligit Christum et per librum Euangelium litteris uisibilibus scriptum. Et haec fabulosa sunt, quia nec Apostoli uestibus albis induti incedebant, neque
 80 Christus librum Euangeliorum a se scriptum et compositum ostendit Apostolis, sed ore tantum docuit et post eius Ascensionem in Coelum et Spiritus Sancti missionem

54-55: Ps. 17, 45. | **60-64:** Idc. 7, 5-6. | **70-72:** 1 Reg. 14, u. 14] *Auctor err.*, cf. I Sm. 14, 24.

56-72: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 15, pp. 138-139; cf. Q. 2, 249. | **73-83:** cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 17, p. 144; cf. Q. 3, 52-53.

Sancti quatuor Euangelistae diuinitus inspirati diuersis locis et temporibus Euangelium scripserunt.

54. Septimo, in duodecimo Alcorani capitulo fabulose narrat historiam Sacrificii
 85 Abelis et Caini. Sic enim ait: Illis (scilicet Cain et Abel) holocaustum Deo igni
 supposito facientibus, alterius holocaustum minime Deo collectum est. Vnde alteri
 (scilicet Cain) dicenti fratri suo, ego te interficiam; alter respondit: licet manum tuam
 ad inferendam mihi mortem extenderis, ego nequaquam manum meam ad te
 extendam. Haec narratio fabulosa est. Nam Genes. 4 u. 5 legimus *quod obtulit Cain*
 90 *de fructibus terrae munera Domino: Abel quoque obtulit de primogenitis gregis sui et*
de adipibus eorum et respexit Dominus ad Abel et ad munera eius; ad Cain uero et ad
munera eius non respexit. Porro ubi nos legimus *respexit Dominus ad Abel etc.*
 Theodotio transtulit: “Inflammauit Dominus super Abel et super munera eius”. Circa
 quod uniformiter docent Doctores, quod Abel offerente ignis de Caelo ueniens
 95 oblationem eius incendit: quemadmodum 1 Paralipomen. 7 u. 1 de oblatione
 Salomonis et 3 Reg. 18 u. 38 de oblatione Eliae scriptum est. Non itaque Abel et Cain
 ignem supposuerunt oblationibus suis; sed illis offerentibus, Deus ignem de Coelo
 misit super oblationem Abelis et non super oblationem Caini. Rursus, quod dicit de
 colloquio inter fratres illos fabulosum est; nam ex Scriptura constat, quod Cain dixit
 100 dolose fratri: *Egrediamur in agrum; cumque essent in agro, occidit eum.* Si autem
 prius minatus fuisset mortem, non egrederetur Abel cum illo in agrum.

55. Octauo, in decimosexto Alcorani capitulo significat, peccatum Angeli fuisse, quia
 noluit se humiliare et prosternere coram Adamo, ut Deus praecipiebat. Sic enim
 Deum loquentem introducit: Ego praecepi, ut Angeli patri uestro (scilicet Adae) se
 105 humiliarent, praeceptoque meo omnes, excepto Beelzebud, paruerunt. Quod saepe
 repetit in Alcorano, nam alio loco asserit, Deum Angelis praecepisse, ut se in terram
 prosternerent coram Adam. Sed istud non consonat Scripturis, in quibus aliae
 causae ruinae Angelorum docentur, ut Isai. 14, 1 Ezechielis 28. Deinde si unus
 dumtaxat Beelzebud inobediens fuit, unus tantum esset diabolus, siquidem Angeli

89-92: cf. Gn. 4, 3-5. | **95-96:** 1 Paralipomen.] *Auctor err.*, cf. II Par. 7, 1; cf. III Rg. 18, 38. | **100:** cf. Gn. 4, 8. | **108:** cf. Is. 14, 12-27; cf. Ez. 28, 1-19.

84-101: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 23, p. 168; cf. Q. 5, 27-28. | **102-120:** cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 27, pp. 181-184; cf. Q. 7, 11; cf. Q. 7, 12.

110 boni post adimpletionem praecepti, statim beatificati sunt; constat autem diabolos esse in magno numero. Nam Marci 5 Christus ab uno obsesso legionem daemonum abstulit. Et Iob. 4 asseritur, quod Deus in Angelis suis reperit prauitatem. Et in Apocalipsi Draco dicitur traxisse secum tertiam partem stellarum, quia nimirum Lucifer tertiam partem Angelorum decepit.

115 Addit praeterea in eodem capitulo: Deo autem illum, scilicet Beelzebud, interrogante, qua de causa non obediret, respondit: Ego factus de igne, illi de terrae limo plasmato praeualeo. Caeterum hoc esse mendacium non solum contra Historiam, sed contra Philosophiam constat, nam ut docent Auerroes, Auicenna et omnes Peripatetici Philosophi cum Aristotele, Intelligentiae seu Angeli carent
120 materia et sunt substantiae spirituales et immateriales.

56. Nono, in eodem capite 16 dicit: Quod Deus praecepit Noe, ut hominibus persuaderet, unum solum inuocare Deum adorareque, et quod ei plurimi contradixerunt, quasi multorum deorum cultores, quos idcirco Deus submersit. Sed haec narratio fabulosa est; constat enim in prima mundi aetate, quae durauit ab
125 Adam usque ad Noe, idololatriam non fuisse. Et Genes. 6 dicitur Deum immisisse diluuium, non ob peccatum idololatriae, sed ob nefanda carnis scelera: *Omnis quippe caro corruerat uiam suam*. In illa namque prima mundi aetate propter recentem creationis mundi memoriam, unum dumtaxat Deum mundique creatorem homines adorabant. Idololatria autem post diluuium a Nino Rege coepit, ut tangitur
130 Sapientiae 14 u. 15: *Acerbo enim luctu dolens pater, cito sibi rapti filii fecit imaginem; et illum, qui tunc quasi homo mortuus fuerat, nunc tanquam Deum colere coepit et constituit inter seruos suos sacra et sacrificia*. Vel ut dicunt alii idololatria coepit a Nembroth.

57. Decimo, eodem capite fabulose narrat miracula Moysis per uirgam facta: ait
135 enim, quod cum serpens Moysis deuorasset serpentes Magorum Pharaonis, omnes Magi superati genua sua coram Moyse flectebant, confitentes se Deo Moysis subiacere. Idcirco Pharaon indignatus dixit eisdem: Manibus uestris pedibusque

111-114: cf. Mc. 5, 1-20; cf. Iob 4; cf. Apc. 12, 4-9. | **126-127:** cf. Gn. 6, 12. | **130-133:** Sap. 14, 15.

121-133: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 27, p. 185; cf. Q. 7, 59 | **134-139:** cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 27, pp. 185-186; cf. Q. 7, 117-124.

abscissis suspendam uos. Hanc narrationem esse fabulosam constabit legenti cap. 7, 8 et 9 Exodi.

- 140 Vndecimo, ex dictis eiusdem capituli manifeste euincitur Mahumetum has Historias imperite et sine luce ueritatis Alcorano inseruisse. Nam ibidem sic legitur: Homines Pharaonis dixerunt ad eum, si Moysem et Fratrem eius terram tuam sic uastare, tuamque gentem sibi allicere dimiseris, Idolum tuum et te prorsus negligendo dimittent. Responditque Pharaon: Ego fortis et potens super eos, eorum infantes
- 145 occidam feminasque custodiam. Hic manifeste cernitur Mahumeti imperitia et ignorantia. Constat enim ex capite decimo Exodi, occisionem masculorum infantum et custodiam seu reseruatiorem femellarum coepisse, antequam Moyses natus esset; et illum Pharaonem, qui eam occisionem praecepit, alium fuisse ab eo, coram quo Moyses miracula operatus est.
- 150 Addit Mahumetus in eodem capite 16 quod, postquam filii Israel mare rubrum miraculose transierunt, submersis Aegyptiis, inuenientes homines idolorum cultores, precati sunt Moysem, ut eis similiter imagines constitueret. Sed hoc fabulosum esse, facile euincitur. Constat enim ex cap. 13 Exodi, quod filios Israel de Aegypto eductos non duxit Deus per terram Philistiim, quae uicina erat, sed
- 155 circumduxit per desertum, usque ad montem Sinai, quin in toto illo itinere ciuitatem aliquam, uel populum inuenerint; constatque eos uitulum conflatilem adorasse prope montem Sinai et ob peccatum occisa fuisse uiginti tria millia hominum, et non deuenisse ad terras habitabiles, et ad gentes idololatrias nisi post multum temporis. Et incredibile est, quod filii Israel statim post transitum maris rubri, in quo tam
- 160 diram Dei ultionem contra idololatrias uiderant, petiuisse a Moyse, ut ipsis constitueret idola.

Decimotertio, ex eodem capite deprehenditur alius error Mahumeti contra ueritatem Historiae: ait enim, quod Loth increpauit gentem suam, uidelicet Sodomitas, ob scelus inauditum a nemine prius perpetrarum. Constat enim ante

138-139: cf. Ex. 7-9. | **146-147:** cf. Ex. 10. | **153-158:** cf. Ex. 13.

140-161: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 27, pp. 186-188; cf. Q. 7, 127; 7, 138. | **162-166:** cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 27, p. 188; cf. Q. 7, 81.

141: sic] *om.* MD | **156:** inuenerint] inuenerit MD | **158:** idololatrias] idolatrias Md | **160:** idololatrias] idolatrias Md

165 diluuium hoc peccatum fuisse commissum ab hominibus, ut enim dicitur Genes. 6:
Omnis caro corruerat uiam suam.

Quartodecimo, in eodem capite affirmat, Moysem reliquisse Aaronem, tanquam sui Vicarium et cum primum in montem Sinai ascendit, instanter Deum orasse, ut ostenderet sibi faciem suam, Deum uero ipsi respondisse: Me non uidebis, si mons a
 170 te uisus loco suo permaneat; eo autem montem ascendente, ipsum montem in minimum atque minutum puluerem redactum esse; unde Moysem quasi mortuum cecidisse; postquam autem curatus est, dixisse: Deus, ego tuus sum et primus inter credentes. Verum hoc fabulosum esse constat ex cap. 33 Exodi, in quo legimus, post tabularum digito Dei scriptarum collationem et uituli aurei confractionem, legisque
 175 lationem, Moysem hoc modo Deum orasse: *Ostende mihi faciem tuam*. Falsum est ergo quod Mahumetus narrat, nempe illum hoc postulasse, antequam legem et tabulas susciperet.

Praeterea ex Scriptura 2 Exodi 19 constat, Deo in montem descendente, montem ipsum fumasse et terribilem apparuisse; uerumtamen integrum permansisse,
 180 Moysemque saepe in illum ascendisse et ex illo descendisse; abeuntibusque filiis Israel, montem integrum fuisse relictum. Et dato, quod in puluerem fuisset redactus, uerisimile non est, Deum uoluisse, ut Moyses uir sanctissimus, ita laederetur; cum posset illum in aere sustinere, sicut tenuit filios Core, igne patrem eorum deglutiente, Num. 26 uel saltem illum cadentem praeseruare a laesione, sicut in nouo
 185 Testamento aliquos sanctos ab alto ruentes ab omni laesione seruauit immunes. Quis deinde non uideat, esse insigne mendacium, quod Moyses fuerit primus in Deum credens, cum ante illum Abraham, Isaac, Iacob et multi alii in ipsum crediderint.

Quinto decimo, in eodem capite 16 affirmat, auream statuam a filiis Israel conflatam, sonitum quasi stertentis emisisse; filios autem Israel sonitum illum audientes,
 190 confessos fuisse, se errasse et statim dixisse: Nisi Deus misericordiam fecerit, nos perdendis annumerabimur. Hanc narrationem esse falsam constat ex capite 32

166: cf. Gn. 6, 12. | **174-175:** cf. Ex. 33, 13; 33, 18. | **178-181:** cf. Ex. 19, 11-23. | **183-184:** cf. Nm. 26, 9-11.

167-187: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 27, pp. 188-189; cf. Q. 7, 143. | **188-194:** cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 27, pp. 189-190; cf. Q. 7, 148-149.

170: permaneat] permanet MD | **183:** patrem] partem MD | **184:** in] *om.* MD

Exodi, ubi dicitur, quod cum Moyses de monte descendit et appropinquauit ad castra, uidit uitulum et filios Israel ducentes choros in honorem Idoli. Non ergo poenituerant antequam Moyses de monte descenderet.

195 58. Decimosexto, in eodem capite narrat, Moysem reuersum multa commotum iracundia increpuisse filios Israel propter peccatum uituli, et Fratrem suum arripuisse cum capillis. Et addit: Illi qui taurum adorauerunt, poenituerunt. Verum ex textu Exodi 22 u. 26 constat, iubente Moyse occissa fuisse uiginti tria millia hominum ex iis, qui uitulum adorauerant; et altera die orasse Dominum, ut parceret
200 populo superstiti.

59. Decimoseptimo, Mahumetus in eo capite de seipso testatur, se Nuncium Dei, esse legendi et scribendi nescium, sui tamen mentionem reperiri in Testamento ueteri ac nouo, ibique esse praenuntiatum. Sic enim habet Alcorani textus: Imitatores Nuntii atque Prophetae scribendi nescii, cuius nomen atque mentio reperitur in testamento
205 ac Euangelio. Ex his duobus primum est uerum, Mahumetum fuisse legendi et scribendi nescium. Et propterea, quia fuit omnino imperitus, non aliam habuit notitiam Historiarum ueteris et noui Testamenti, nisi eas, quas a Iudaeis et Christianis accepit et ideo illas confuse percipiens, mille fabulis foedauit.

Quod autem dicit ipsum fuisse praenuntiatum in ueteri et nouo Testamento, et
210 tanquam Prophetam Dei promissum, est insigne mendacium, ut supra ostendimus cap. 13. Verum tamen est Mahumetum in Scriptura fuisse praenuntiatum a Christo Mathaei 24 dicente: *Surgent multi Pseudo Prophetae et seducent multos*. Et Luc. 21: *Hierusalem calcabitur a gentibus, donec impleantur tempora nationum*. Et Cornelius a Lapide exponens uerba illa Apocalypsis 6, 8: *Et ecce equus pallidus et qui sedebat super eum, nomen illi mors, et infernus sequabatur eum et data est illi potestas super quatuor partes terrae, interficere gladio, etc.* Cum Ioachino Seraphino, Firmiano, Pannonio et Pererio ait per equum pallidum intelligi sectam Mahumetis, Turcas et
215

192-194: cf. Ex. 32, 15-20. | **198-200:** Exodi 22 u. 26] *Auctor err.*, cf. Ex. 32, 28. | **212-213:** Mt. 24, 11; Lc. 21, 24. | **214-216:** Apc. 6, 8.

195-200: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 27, p. 190; cf. Q. 7, 150. | **201-213:** cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 27, pp. 190-191; cf. Q. 7, 157; cf. lib. 3, c. 13. | **216-257:** cf. Cor. Lap., *Comm. in Apo.*, c. 6, p. 124; cf. D. L., VI, 51, p. 52; cf. Ser. Fir., *Opus. Pia*, In Apocalypsis, c. 6, pp. 637-638.

198: occissa fuisse] occisos fuisse Md | **205:** Euangelio] Euangelico MD | **216:** Firmiano] Firmano Md | **217:** Pererio] Pereirio Md

Sarracenos, infensissimos et celeberrimos iam a mille annis hostes Christianorum.

- 220 “Hi enim (inquit) post Gothos, Arianos aliosque priscos haereticos mox Ecclesiam grauissime infestarunt et iugiter infestant: estque haec quasi quarta aetas Ecclesiae. Haec secta recte comparatur equo, quia plane irrationalis est, brutalis et carnalis. Hic equus est pallidus, quia respondet sessori suo; sessor enim eius est pallida mors. Rursus pallor significat Sarracenorum inuidiam, liuorem et odium in Christianos,
- 225 eorumque nequitiam et malitiam, insuper libidinem: in hac enim suis praececluit Mahomet, eamque lege sua permisit, imo promissit; unde et polygamiam induxit. Libido enim spiritus et sanguinem exhaurit. Itaque facit pallidos et luridos. Denique pallor notat eorundem auaritiam, uti uidemus Turcas auri esse cupidissimos, ideoque apud ipsos auro uenalia iura. Auari enim ob curas et metus congerendi et
- 230 conseruandi opes pallescunt. Quocirca argute Diogenes rogatus, cur aurum palleret? Quia multos, inquit, habet sibi inhiantes et insidiantes, teste Laertio lib. 6. Huius sessor est Mors, idest Mahomet, qui deficiente secta Arrii, mox ortus est regnante Heraclio Imperatore, suamque sectam propagauit gladio, nimirum omnes sibi resistentes occidendo. Hoc enim erat Mahometis symbolum, quod quotidie
- 235 Sarraceni in suis Moskaeis siue fanis usque ad rabiem inclamant: Non est Deus nisi unus et Mahomet Apostolus eius. Quicumque hoc recipere et profiteri nolebant, necabantur ab eo; qui uero recipiebant, seruabantur, ideoque dicti sunt Muselmanni, idest seruati et liberati a morte (a radice schalam, quae Hebraice et Arabice significat, esse falsum, incolumem, prosperum) sed hi peiore, scilicet spirituali
- 240 morte ab eo occidebantur; sequitur eum infernus, idest Anti-Christus; est enim ipse praecursor Anti-Christi, qui erit uitiorum abyssus et quasi infernus; illique uiam praeparat; putatur enim secta Mahometana duratura usque ad Anti-Christum, ait Firmianus; adeoque Ioannes Annius et alii putarunt, ipsum Mahometum esse Anti-Christum. Rursum, totus infernus, omnesque daemones ad iuuandum Mahometem,
- 245 eiusque sectam propagandam uidentur concurrisse. Tertio proprie sequitur eum infernus, quia plurimos ipse prae Gothis, aliisque haereticis ad infernum detrusit. Ipsius enim secta uictoriis plurimis non tantum Trapezuntinum et Constantinopolitanum, duo Orientis Imperia, sed et maiorem orbis partem

230: palleret] pelleret Md | 243: Firmianus] Firmanus Md

occupauit et plura in dies occupat; adeo ut nuper subacta maiori Hungaria et
 250 Transilvania, iam Germaniae, Italiae et Poloniae immineat, idque per Christianorum
 Principum dissidia; hisce enim crescit et Christiani quasi excaecati id non uident, aut
 non curant. Vnde dicitur hic per quatuor partes terrae grassata; huic proinde datum
 est interficere gladio, fame, morte et bestiis terrae incolas orbis. Hae enim sunt
 255 quatuor plagae Dei, de quibus ait Ezechiel capite 14, 21: *Si quatuor iudicia pessima
 gladium et famem ac bestias malas et pestilentiam* (quam Ioannes uocat mortem)
immisero in Hierusalem, ut interficiam de ea hominem et pecus. Sarraceni enim
 multos Christianos gladio, alios fame, alios aerumnis, indeque consequente peste,
 alios aliis generibus mortis, alios etiam leonibus, ursis, aliisque bestiis obiiciendo
 occiderunt”. Hactenus P. Cornelius.

260 60. Decimo octauo, Mahumetus in capite 20 Alcorani ait: Quod Deus praecepit Noe
 fabricare arcam, non praemonendo incredulos ac iniustos quatenus mergerentur.
 Hoc constat esse falsum, quia omnes Doctores tam Christianorum, quam
 Hebraeorum sanctique Patres concorditer dicunt, Deum per Sanctum Noe hortatum
 fuisse peccatores ad poenitentiam; eisque minatum fuisse diluuium, nisi uitam
 265 emendarent. Et cum certum sit ex cap. 6 et 7 Genesis, Noe in fabricanda arca centum
 et amplius consumpsisse annos, dubitari non potest, interrogatum fuisse a plurimis
 toto illo tempore ad quid arcam fabricaret; et uirum Dei eis ueritatem aperuisse et
 illo tempore praeconem fuisse Diuinae Iustitiae imminens. Quod Christi
 praedicator facile amplificare poterit; praesertim cum semper fuerit consuetudo Dei
 270 in ueteri Testamento, praemonere homines de futuro supplicio, nisi a peccatis
 desisterent et poenitentiam agerent.

61. Decimo nono, in eodem capite 20 sic ait Mahumetus: Noe in arcam conscendens
 filium suum ex alia parte stantem aduocans ait; fili nobiscum equita, ne sis ultra
 incredulus. Qui respondit: ad montem, qui ab aqua me proteget, proficiscar. Cui Noe:
 275 Nihil nisi cui Deus misericordiam fecerit, hodie saluari poterit. Eos ita colloquentes
 unda disgregauit. Sed hoc fabulosum esse conuincitur ex Scripturae testimonio

254-256: Ez. 14, 21. | 265: cf. Gn. 6-7.

260-271: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 30, pp. 198-199; cf. Q. 11, 37. | 272-280: cf. Dio. Carth.,
Contr. Alcho., lib. 2, art. 30, pp. 199-200; cf. Q. 11, 42-43.

251: id] om. MD | 255: famem] famen Md | 275: colloquentes] colloquentis Md

Genes. 7 ubi ait: *Et ingressus est Noe et filii eius, uxor eius et uxores filiorum eius cum eo, in arcam propter aquas diluuii.* Constatque ex cap. 6 u. 31. Noe tres tantum habuisse filios, Sem, Cham et Iapheth et hos omnes cum illo ingressos et egressos
 280 fuisse ex arca Genes. 7 u. 18.

62. Vigesimo, in eodem cap. 20 haec habet in Dei persona: Abraham meis nuntiis sibi missis gaudium, atque salutem afferentibus uitulum attulit saginatum. Sed illis manum non apponentibus, hic stupidus et timidus factus est. Loquitur hic Mahumetus de tribus Angelis, qui uenerunt ad Abraham. Constatque euidenter hanc
 285 narrationem esse fabulosam; nam Genesis 18 dicitur: *Tulisse Abrahamum uitulum tenerrimum et coxisse illum; tulisse quoque butyrum, et lac, et posuisse coram eis.* Additque textus uers. 9: *Cumque comedissent, dixerunt ad eum, etc.* Ergo falsum est, non comedisse, nec apposuisse manum; et fabula est quod Abraham stupidus factus, quia illi comedere noluerunt.

63. Vigesimo primo, in eodem cap. 20 ait Alcoran: Tres illos Dei nuntios Abrahamum admonuisse, ne causam Sodomorum ulterius tractaret. Verum hoc quoque constat esse falsum; nam eo cap. 18 u. 23 dicitur, Abrahamum obsecrasse Dominum, ut parceret Sodomitibus, si inter eos inuenirentur quinquaginta iusti et id obtinuisse; et rursus obsecrasse, ut parceret propter quadraginta quinque. Et tertio,
 295 ut parceret propter quadraginta. Et quarto, ut parceret propter triginta. Quinto, ut parceret propter uiginti. Sexto, ut parceret propter decem, si ibi inuenirentur. Et his omnibus uicibus exorasse, quod orauerat. Quis non uideat Abrahamum Virum Sanctissimum non toties et cum tanto charitatis ardore oraturum fuisse pro Sodomitibus, si Angeli id prohibuissent?

64. In eodem cap. asserit Mahumetus Angelos dixisse Loth, ut egrederetur cum tota gente sua, Praeter unam mulierem, id, quod caeteri, passuram. Significans Loth non abduxisse secum uxorem suam. Quod constat esse falsum. Nam Angeli

277-278: Gn. 7, 7. | **278-280:** cap. 6 u. 31] *Auctor err.*, cf. Gn. 6, 10; Genes. 7 u. 18] *Auctor err.*, cf. Gn. 7, 13. | **285-286:** cf. Gn. 18, 7-8. | **287:** cf. Gn. 18, 9. | **292-297:** cf. Gn. 18, 23-33.

281-289: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 30, p. 200; cf. Q. 11, 69-70. | **290-299:** cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 30, p. 201; cf. Q. 11, 74-75. | **300-304:** cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 30, pp. 201-202; cf. Q. 11, 81.

277: filii] fili Md, MD | **290:** Alcoran] Alcoram Md | **294:** et¹] *om.* MD; quadraginta] quinquaginta Md, MD

apprehenderunt manum eius et manum uxoris et filiarum et eduxerunt eos. Et postea uxor Loth conuersa est in statuam Salis, quia respexit retro Gen. 19 u. 26.

- 305 65. Vigesimo tertio, in capite uigesimo primo Alcorani narrat Mahumetus historiam de somnio Ioseph, quod refertur Genes. 37 persecutionem, quam passus est a fratribus, eius uenditionem et reliqua, et innumera miscet mendacia contra id quod textus sacer habet. Carthusianus enumerat in narratione huius Historiae Iosephi, prout habetur in illo cap. Alcorani triginta mendacia et fabulas. Inter alia dicit
- 310 Mahumetus Deum manifestasse Iacob, filium suum esse positum in cisterna, quod constat esse falsum, quia si sciret, operam daret, ut eum liberaret.

- Secundo dicit, mulierem emptoris Iosephum reperisse in suo thalamo, ipsumque precatam esse ut secum concumberet. Constat autem ex cap. 39 Gen. uers. 7 et 11 id esse falsum. Tertio dicit, Iosephum a domina sua sollicitatum parum abfuisse a
- 315 consentiendo, fere tamen utriusque consensus fuit, inquit Mahumetus; licet postea a Deo inspiratus fugerit. Sed ex cap. 39 u. 8 constat ab initio acriter ipsam reprehendisse. Quarto dicit, mulierem illam, quando fugientem Iosephum sequabatur, apprehendisse subuculam eius, eamque rupisse, quasi ille nudus e lecto surrexisset ad arripiendam fugam. Constat tamen ex textu, non tunicam interiorem,
- 320 sed pallium exterius apprehendisse; nam ille *relicto in manu eius pallio fugit*. Mitto alia fabulosa, quae hic interserit. Christi praedicator, si aliquem Mahumetanum Alcorani peritum inueniat, postulet ab eo, ut Historiam Iosephi, prout in illo libro legitur, enarret et mendacia facile redarguet.

66. Vigesimo quarto, in cap. 27 Alcorani dicit Mahumetus: Deus Alexandro Regi,
- 325 omnium rerum scientiam dedit. Hoc fabulosum esse constat, quia Alexander Aristotelem habuit praeceptorem et quamuis multa ab illo didicerit, multo plura ignorauit; et passim ab illo interrogabat, quae ipse nesciebat. Constatque Alexandrum idololatram ambitiosum et libidinosum fuisse. Quomodo ergo a Deo omnium rerum scientiam accepit?

303-304: cf. Gn. 19, 26. | **306:** cf. Gn. 7. | **311-320:** cf. Gn. 39, 7; 39, 11; 39, 8; 39, 18.

305-323: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 31-33, pp. 202-220; cf. Q. 12. | **324-329:** cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 38, p. 231.; cf. Q. 18, 83.

328: idololatram] idolatram Md

330 67. Vigesimo quinto, in cap. 28 ait: Deus dixit ad Zachariam: habebis filium nomine nunquam ante cuiquam imposito, uidelicet Ioannem uocandum. Sed hoc est aperte falsum, quia nomen Ioannis frequens erat apud Hebraeos. Ibidem ait: Ismael fuit Propheta. Quod tamen confictum uidetur. Nam Genes. 16 u. 12 de eo dixit Angelus: *Hic erit ferus homo, manus eius contra omnes et manus omnium contra eum.*

335 68. Vigesimo sexto, cap. 46 Alcorani asserit, quod Abraham ducens filium suum ad immolandum dixit ei: O fili, mihi in uisione nuntiatum est, quod te decollarem; sed hoc est contra textum Genes. 22 u. 7, nam Isaac dixit patri suo: *Ecce ignis et ligna ubi est uictima?*

340 Mitto aliqua dicta Alcorani, quae manifeste contradicunt Historiis Sacris; quorum aliqua in superioribus sectionibus attigimus. Vt mendacium illud quod Christus non sit crucifixus. Duo tamen insigniora mendacia circa Annuntiationem et partum Virginis seorsim confutanda sunt.

334: Gn. 16, 12. | **337-338:** Gn. 22, 7.

330-334: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 39, p. 232.; cf. Q. 19, 7-8. | **335-338:** cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 45, p. 248.; cf. Q. 37, 102.

339: aliqua] alia Md

CAPVT DECIMVM TERTIVM

Confutatur fabula Alcorani asserentis, Angelum Gabrielem apparuisse B. Mariae Virgini descendentem e domo parentum in terram Orientalem et tunc illi annuntiasse Christi miraculosam Conceptionem. Vbi recensentur laudes quae in Alcorano de B.

5 Virgine dicuntur.

69. Seipsum Mahumetus Prophetam ignorantem appellauit; siquidem in cap. 16 Alcorani, Se ipsum uocat Nuntium Dei, legendi scribendique nescium. In eo, quod seipsum Prophetam appellauit mentitus est; in eo autem, quod ignorantem dixit, uerissime pronuntiauit; nam cum Historias Sacras solum ex relatione Christianorum
10 confuse nosset, eis postea immiscuit mille mendacia, dum tanquam sibi reuelatas rusticis Arabibus proposuit. Vt inter alia cernitur in Historia Annuntiationis et Natiuitatis Christi de quibus nunc agendum.

Igitur Pseudo-Propheta iste sic in cap. 28 Alcorani rem narrat, introducit Deum sic loquentem: Mariae uersus locum orientalem a sua gente discedenti spiritum
15 nostrum, id est, Angelum missimus, cuius uisu illa pauefacta, Deum rogat, ut se ab illo tueatur. Quam spiritus ille affatus est, nihil nisi Dei nuntius sum, qui tibi puerum optime crescentem promittit. Respondit ipsa, cum uirum non tetitgi, puerum quomodo habebam? Ait ille: Hoc Deo leue est atque possibile.

Verum ex Euangelio Lucae constat Beatam Virginem fuisse intra domum, cum illi
20 Angelus apparuit; id enim satis aperte ostendunt uerba Lucae cap. 1 u. 26: *Missus est Angelus Gabriel a Deo in Ciuitatem Galileae, cui nomen Nazareth ad Virginem, etc. Et ingressus Angelus ad eam dixit, etc.* Vt enim ponderat Venerabilis P. Petrus Canisius lib. 3 de Maria Deipara Virgine cap. 1 significanter dixit Euangelista, *Ingressus Angelus ad eam*, ut palam nobis indicet, Virginem suo decoro seruientem, id est, non
25 foris uagantem, sed domi potius latitantem, priuatimque sua curantem et sacris uacantem studiis. Hinc Maldonatus hunc locum exponens merito reprehendit audaciam Haereticorum qui dubitant, an Maria fuerit in secreto domus suae, cum eam Angelus salutauit et credere malunt, eam fuisse apud cognatum aliquem suum

20-22: cf. Lc. 1, 26-28.

8: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 27, pp. 190-191; cf. Q. 7, 157. | 14-18: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 39, p. 232.; cf. Q. 19, 16-21. | 22-26: cf. Petr. Can., *De Mar. Vir. incomp.*, lib. 3, c. 1, p. 238.

30 cum ancillis laborantem, dicitque illos Iudaico esse ingenio. “Itaque non magis
 (inquit) illis, quam apocrypho illius Protoeuangelii Authori, quod Iacobi nomine
 circumfertur, credendum est, ubi scriptum est. B. Virginem forsitan ad hauriendam
 exisse aquam, cum illi Angelus apparuit. Vtrumque enim et Euangelistae et antiquis
 omnibus repugnat Authoribus. Nam et Lucas cum Angelum ad eam ingressum dicit,
 35 sine dubio significat eam intra domum fuisse, et id Ambrosius, Eusebius Emissenus
 et Andreas Hierosolimitanus et Beda et Bernardus affirmant. Sunt etiam qui putant
 clauso domus ostio, Angelum ad Beatam Virginem penetrasse: quod et quia Angelo,
 cum spiritus esset, opus non fuit aperire et quia ad sanctitatem, puritatemque
 pertinebat Virginis, clauso esse ostio, ualde credibile iudico.”

Certissimumque est Angelum missum fuisse ad Ciuitatem Nazareth. Non ergo Maria
 40 discesserat a sua gente, ut Mahumetus fabulatur. Maria enim, non solum erat
 desponsa, sed uere nupta Iosepho, cum Christum concepit, ut probat Maldonatus in
 cap. 1 Matth. u. 16. Praecipua enim causa, cur Spiritus Sanctus uoluerit Christum ex
 nupta nasci, haec ab omnibus fuisse creditur, ut Virginis honori consuleretur: atqui
 non est consultum, si desponsa tantum nondum nupta concepit. Dicit autem
 45 Euangelista Angelum missum ad Virginem desponsatam et non dixit missum ad
 Virginem nuptam, non quod nupta non esset et cum Iosepho tanquam cum marito
 habitaret, sed quia, ut Chrysostomus adnotauit, non magis a uiro cognita, quam
 sponsae, quae nondum nuptae sunt. Itaque cum B. Virgo Christum concepit, iam
 uerum erat Matrimonium inter Iosephum et Mariam, ut probat Augustinus lib. 5
 50 contra Iulianum Pelagianum cap. 9 et lib. 1 de nuptiis et concupiscentia cap. 11 et
 tenent, “aut omnes, aut optimi Theologi”, inquit Maldonatus. Ergo fabula est, quod
 Maria discesserat a sua gente, cum Christum concepit. Quomodo enim Virgo
 Sanctissima uirum suum relinqueret? Quod autem B. Virgo Sanctissima fuerit,
 testatur ipse Mahumetus in Alcorano in cap. 5 et in cap. 74 nam ibi introducit
 55 Angelum sic loquentem: O Maria cunctis uiris, feminisque praeclarior, soli Deo
 perseueranter studens! Et rursus ab eodem dicitur: O Maria, Deus utique elegit te et
 purificauit te, elegit te claram super mulieres saeculorum! Iterum uero: O Maria,

29-38: Io. Mal., *Comm. in Eua.*, t. III, c. 1, num. 28, pp. 207-208. | **40-51:** cap. 1 Matth. u. 16] *Auctor err.*, cf. Io. Mal., *Comm. in Eua.*, t. I, c. 1, num. 18, pp. 41-42; cf. Pse. Io. Chrys., *In Hom. Con. B. Virg.*, PG 50, 793; cf. Aug. Hipp., *Con. Iul. Pel.*, lib. 5, c. 9, PL 44, 805-808; *De Nupt. et Conc.*, lib. 1, c. 11, PL 44, 420-421. | **53-63:** cf. Petr. Can., *De Mar. Vir. incomp.*, lib. 3, c. 20, p. 326; cf. Q. 3, 42-45; 21, 91; 66, 12.

Deus annuntiauit tibi Verbum ex ipso: nomen eius Iesus Filius Mariae et erit honorabilis in hoc saeculo et in futuro. Quid autem eo luculentius? Maria se
60 dirigendo nihil malitiae aut prauitatis operata est; unde nostram ei animam insufflauimus. Sic in persona Dei loquitur Mahumetus et in propria persona de eadem loquens inquit: E uiris multi perfecti fuerunt, nulla autem ex mulieribus unquam perfecta fuit, nisi Maria Mater Iesu. Ita refert Canisius lib. 3 de Deipara cap. 20.

65 Et sane S. Lucas quae scribit de Annuntiatione Angeli ad Mariam, ab ipsa Virgine accepit, ut probat Maldonatus in cap. 1 Lucae num. 8: Quaedam enim scribit, quae nemo praeter Virginem ex iis, a quibus Lucas audire posset, quale est illud de mirabili Conceptione et ortu Baptistae et istud de Annuntiatione Angeli.

65-68: cap. 1 Lucae num. 8] *Auctor err.*, cf. Io. Mal., *Comm. in Eua.*, t. III, c. 1, num. 2, p. 174.

CAPVT DECIMVM QVARTVM

Annuntiationem factam esse in domo Virginis, probatur contra Mahumetanos ex
miraculosa illius translatione in Lauretum.

70. Falsitatis conuincitur illa narratio Alcorani; nam domum B. Virginis propter
5 stupendum opus Incarnationis Verbi, quod Deus in ea operatus est, illustrauit
Dominus maximis miraculis, ut enim inquit Spondanus in Apparatu ad Annales
Ecclesiasticos num. 26: “Domus illa, in qua de Verbi Incarnatione sanctissima Virgo
coeleste accepit Nuntium, adhuc magno miraculo non tantum integra perseuerat,
sed Angelorum ministerio ab infidelium manibus uindicata, in Dalmatiam primum,
10 inde in Italiam translata est in agrum Lauretanum, Piceni Prouinciae, quod per
insigne ac nobilissimum, uetustatis monumentum totus Christianus Catholicus orbis
ueneratur ac colit”. Quae uerba sumpsit ex Baronio tom. 1 ad an. 9 num. 1. De hac
miraculosa traslatione domus B. Virginis agit late P. Canisius lib. 5 de Deipara cap. 25
et fusissime P. Horatius Turselinus nostrae Societatis, libris quinque ea de re
15 conscriptis.

Rem narrat Canisius ex probatissimis Authoribus eo cap. 25 nimirum ex Blondio
Historiographo et rerum Italicarum peritissimo, ex Baptista Mantuano sui quidem
seaculi Theologo et Poeta laudatissimo, et ex Hieronymo Angelica Reipublicae
Recanatensis a secretis, uiro ualde sincero et rerum ad praesentem historiam
20 pertinentium diligentissimo exploratore, in libello de historia B. Virginis Lauretanae,
quem Summo Pontifici nuncupauit, et ex Leandro Alberto Historiographo Italico.
Summa historiae est: “Non esse mirandum”, si Lauretana Aedes ingentem apud
omnes obtineat authoritatem; eo enim loco Beatissimae Virginis cubiculum
contineri, in quo eadem et nutrita, et postmodum ab Angelo salutata, adeoque
25 Spiritu Sancto obumbrata Christum in utero conceperit et conceptum magna ex
parte educarit. Hoc Sacrum cubiculum primum in Nazareth Galileae oppido
constructum, post Christum uero in Coelos receptum, in domum orationis siue
sacellum ab Apostolis commutatum et diuinis usibus consecratum, deindeque a
Christianis reuerenter habitum esse, quoad Palaestina demum sub Cosdroa Rege

7-12: Cae. Bar., *Ann.*, t. I, ann. 9, p. 31. | 14-15: cf. Hor. Tur., *Lau. Hist.* | 16-35: cf. Petr. Can., *De Mar. Vir. incomp.*, lib. 5, c. 25, pp. 726-727.

3: Lauretum] Lauretanum Md

30 immanissimo Christianis adempta in Agarenorum potestatem deuenit. Postea uero Angelorum ministerio ad Illiricos prope Castellum, cui nomen est “Flumen”, translatum est. Deinde anno 1294 decima die Decembris Bonifacio Octauo Pontifice Maximo, miro modo ex inde Angelorum manibus transuictum super aequora, in agro Recanatensi consedit, in mediis nemoribus nobilissimae cuiusdam mulieris
35 eius ciuitatis, cui nomen fuit Laureta.

Nec fides huius historiae labascit, quod mirabilis et iuxta naturam impossibilis haec traslatio fuerit; ut enim recte Baptista Mantuanus ait: Mirum id sane atque adeo incredibile non immerito uideretur, si uirtutem Coelestem excluderemus, quae et Habacuc Prophetam, Dan. 14, ex Palaestina in Babilonem transtulit, ac eundem
40 incolumem suis illico restituit. Vnus Angelorum centum octoginta Assiriorum millia sine armis, sine copiis, nocte una percussit, prostrauit, extinxit, 4 Reg. 16. Rursus Angelico ministerio effectum est, ut Philippus Christi Discipulus, uelut per aera deportatus, nobili Eunuchō consociaretur, eoque baptizato ad suos in Azotum confestim rediret, longis itinerum spaciis breuissimo tempore confectis, ut omnes
45 subitam illam translationem, atque restitutionem eiusdem hominis admirarentur. Actor 8. Quid uero magis prodigiosum uideatur, quam Eliam, 4 Reg. 2, ex hominum conspectu subito rapi et curru igneo excipi, et in loca remotissima deuehi, ac demum post multa saecula in Palaestinam reuerti, et in Maiestate quadam conspici; postquam uero in monte, Matth. 17, cum Christo de futuro eius excessu collocutus
50 esset, statim rursus euanescere. Nec defuerunt, qui cum Gregorio Neocaesariensi tanta fide excelluerint, ut rupes et montes ingentes oratione sola mouerint, atque in alium locum transtulerint. Quo circa cum diuinae uirtuti nihil possit resistere et similibus miraculis refertae sint ueteres historiae, quas nullus in uniuersum, nisi perfrictae frontis homo abiicere possit, certe non adeo incredibile uideri debet,
55 Mariae quoque domunculam Deo sacram, cum male neglecta iaceret, impiis ademptam esse cultoribus et inuisibili quadam uirtute ad locum honestiorem tandem demigrasse, ubi ad uerum et salutarem Christianae gentis usum et fructum

39: cf. Dn. 14, 34-35. | 40-41: 4 Reg. 16] *Auctor err.*, cf. IV Rg. 19, 35. | 42-45: cf. Act. 8, 26-39. | 46-50: cf. IV Rg. 2, 11-14; cf. Mt. 17, 3-8.

37-75: Petr. Can., *De Mar. Vir. incomp.*, lib. 5, c. 25, p. 729; cf. Bap. Man., *Lau. Hist.*, pp. 216-226.

40: incolumem] incolumen Md | 41: prostrauit] postrauit Md

conuerteretur. An non omnia propter electos? Quibus et Angeli Sancti, utpote spiritus administratorii siue (ut loquitur Cyprianus serm. de Natiuit. Christi) salutis nostrae ministeriales, in iis praesertim rebus propense seruiunt, quae ad Christianae fidei, ac pietatis profectum magis, ac magis in piis animis excitandum fouendumque spectant. Quis autem non uideat hoc Mariae cubiculum, non modo propter personae quondam inhabitantis nobilitatem, nos ad amorem et honorem quendam rapere, uerum etiam uelut pulcherrimum quoddam esse symbolum, quo parui et magni semper multumque commoneantur de Sanctissimae Virginis uita et conuersatione iam olim in eo loco transacta, deque Christi Domini et Matris eius domestica et per quam suaui familiaritate ibidem habita, sed et de proprio Christiani hominis officio per hanc uelut imaginem adumbrato? Nihil enim nobis in omni uita, si sapimus, diligentius curandum ac elaborandum est, quam ut nostros animos, uelut sedes uirgineas et domos spirituales hospiti Christo praebeamus, eiusque mysticae matres post Mariam et naturalem et spiritualem Domini Matrem efficiamur. Id uero fiet pulcherrime, si ad uoluntatem Dei praestandam nos die nocteque componamus, illumque Christi, sermonem intimis animi sensibus complectamur: *Quicumque fecerit uoluntatem Patris mei, qui in Coelis est, ipse meus frater, soror et Mater est.*

Matth. 12.

73-74: Mt. 12, 50.

72: componamus] componam Md | 73: Christi] Christus Md

CAPVT DECIMVM QVINTVM

Exploditur fabula Alcorani affirmantis B. Mariam Christum peperisse cum iuxta
palmam consisteret et alia fabulosa narrantis.

71. Mahumetus in Alcorano cap. 28 haec habet: Maria praegnata cum puero
5 concepto in locum remotum aufugit, tandem menstruo partum praecedente
destillante, cum iuxta palmam consisteret, dixit: Vtinam morti, obliuionique
succumberem, antequam hoc mihi contigisset. Christus autem subitus egressus est.
Ipsamque consolans, ne timeas, inquit: Ego enim tecum hic assideo; deinceps Deus
ipsam allocutus iniuxit, ut palmam excuteret atque de eius fructibus decidentibus
10 uesceretur atque roboraretur. Additque eos qui eam uidebant gestantem puerum et
cognoscebant, eius parentes esse iustos et sanctos, ei exprobrasse uitam turpiter
actam cum suorum dedecore, et quasi culpabilem ac fornicariam reprehendisse;
ipsam uero, ut suam innocentiam defenderet, ab eis rogasse, ut infantem illum de
ueritate interrogarent; tunc uero infantulum in hanc uocem erupisse: Ego sum Dei
15 minister, qui mihi librum tribuens me Prophetam constituit. Concludit Mahumetus:
Hoc est de Christo Mariae filio uerbum uerax. Dicere debuisset, uerbum mendax et
fabulosum. Haec enim narratio plura continet mendacia quam clausulas. Imprimis
manifestum est, Prophetas antiquos anuntiasse Christum nasciturum in Bethleem,
ut constat ex Micheae 5 et ita responderunt Sacerdotes Herodi interroganti Matth. 2
20 u. 6: *Et tu Bethleem terra Iuda nequaquam minima es in Principibus Iuda, ex te enim
exiet dux, qui regat populum meum.* Deinde clare constat Christum natum esse in
Bethleem, ut narrat Matthaeus cap. 2: *Cum natus esset Iesus in Bethleem, etc.* Idque
mundo publicauit aduentus Magorum, qui ducti a stella ingressi sunt Hierosolymam
dicentes, *ubi est, qui natus est Rex Iudaeorum? Etc.* Illumque ducti a stella quaesierunt
25 et inuenerunt in Bethleem, et adorauerunt, offerentes ei aurum, thus et mirrham
Matth. 2 u. 11. Constat etiam ex occisione Innocentium; nam Herodes *occidit omnes
pueros, qui erant in Bethleem, et in omnibus finibus eius a bimatu et infra*, Matth. 2,
17, supponens Christum ibi natum esse. Constat tertio ex Lucae 2 cap. Mariam

19: cf. Mi. 5, 2-4. | 20-21: Mt. 2, 6. | 22-24: cf. Mt. 2, 1-2. | 25: cf. Mt. 2, 11. | 26-27: Matth. 2, 17]
Auctor err., cf. Mt. 2, 16.

4-16: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 5, art. 5, p. 469.; cf. Q. 19, 22-34.

20: Principibus] Principus Md | 23: a] ab Md | 27: in] om. Md

ascendisse cum Iosepho in Bethleem ob edictum Caesaris et ibi impletum fuisse
 30 tempus pariendi et peperisse et reclinasse Infantem in praesepio; et Pastores ex
 admonitione Angeli uenisse: *Et inuenisse Mariam et Ioseph et Infantem positum in
 praesepio*. Fabulosum ergo est, quod B. Virgo in locum remotum aufugerit, quasi ad
 uitandam infamiam fornicationis, quam ei imputabant. Certum enim est, Beatam
 Virginem Matrimonium contraxisse cum Iosepho et Christum reputatum fuisse
 35 filium Iosephi ab omnibus, qui mysterium ignorabant: nam propter honorem
 Mariae, ne scilicet putaretur mulier fornicaria, Spiritus Sanctus disposuit, ut
 Christus nasceretur de Virgine nupta. Ergo falsum est, quod tanquam inhonesta
 fuerit reprehensa. Falsissimum etiam est, hanc Virginem purissimam profluuium
 sanguinis in partu passam fuisse; sicut enim sine opera uiri et sine delectatione
 40 concepit, ita peperit sine dolore, immo cum ingenti spiritus sui gaudio et sine aliis
 imperfectionibus, quibus aliae feminae obnoxiae sunt. Haec est enim Virgo illa, de
 qua Iaias cap. 66 u. 7 praedixit: *Antequam parturiret peperit*, id est, antequam
 dolorem pariendi sentiret: *Antequam ueniret partus eius, peperit masculum*, id est,
 antequam ueniret dolor ex partu peperit Christum. *Quis audiuit unquam tale? Et quis*
 45 *uidit huic simile?* Partus namque iste fuit miraculosus. Et infans ille, quamuis
 corporis quantitate esset infans, iudicii tamen, ac sapientiae perfectione erat uir,
 iuxta prophetiam Hieremiae cap. 31: *Nouum fecit Dominus super terram, femina
 circumdabit uirum*, id est in utero gestabit Christum, qui erit plenus sapientia in
 utero, perinde ac si foret iam grandaeuus uir.

50 Nec illud dictum, utinam morti, obliuionique succumberem, antequam hoc mihi
 contigisset, concordat cum summa perfectione, quam de B. Virgine praedicat
 Mahumetus, ut uidimus paulo sup. c. 13. Nec cum illo priuilegio, quod concessum
 fuisse soli Christo eiusque Matri affirmat liber “Alkoam” magnae autoritatis apud
 Mauros et Turcas Discipulos Mahumeti. In illo enim libro sic legitur: “Nullus ex filiis
 55 Adam nascitur, quem non tangat Satam, et ideo plorat uociferans ex eius tactu,
 praeter Mariam et Filium eius”. Vt refert Canisius lib. 3 de Deipara cap. 20. Hinc enim
 sequitur Beatam Virginem neque peccatum originale contraxisse, neque actuale

31-32: cf. Lc. 2, 16. | **42-45:** cf. Is. 66, 7-8. | **47-48:** cf. Ier. 31, 22.

50-52: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 5, art. 5, p. 469.; cf. Q. 19, 23; cf. lib. 5, c. 13. | **52-56:** cf. Petr. Can., *De Mar. Vir. incomp.*, lib. 3, c. 20, p. 326.

commisisse. Si autem res ita se habuit, quomodo in illa impatientiae uerba
erumperet? Si uirgo concepit et uirgo permansit in ipso partu, ut fatentur
60 Mahumetani, ut constat ex cap. 3 pag. 54 non ergo mestruum passa est. Denique
fabulosum est, quod Christus infans locutus sit; etsi enim posset, uoluit tamen
aliorum infantum conditionem naturalem subire. Quod autem narrat infan-
tem dixisse, sibi a Deo datum librum; si intelligatur de libro materiali Euangeliorum
fabulosum est, nam Euangelia Apostoli scripserunt post Christi Ascensionem.

60: cf. lib. 1 c. 3.

CAPVT DECIMVM SEXTVM

Error Alcorani contra Mathematicam.

72. In Alcorano (secundum quod illo utebantur Mauri cum distinctione librorum) lib. 2 cap. 9 et lib. 3 cap. 19 et lib. 4 cap. de Dominatione dicitur stellas esse in primo
 5 coelo. Cum tamen constet ex Mathematica esse in octauo. Liber Sunae, quis est paris
 authoritatis cum Alcorano (ut uidimus capit. 1) affirmat illas alligatas esse coelo, ab
 ipsoque pendentes catenis aureis, et maximam stellarum non excedere
 magnitudinem magni montis. Idque ipsum narrat Mahumetus in Alcorano, quando
 depingit fabulosam suam Ascensionem in Coelum, nimirum lib. 2 cap. 11 asseritque
 10 Daemones ascendere in Coelum ad audienda secreta diuina; stellas uero, cum primo
 eos uident, concitato cursu et assumpto titione ignito, illos fugare. Quae omnia
 ridicula et fabulosa sunt, cum stellae corpora sint inanimata et caelo ipsi infixae et
 tantae magnitudinis, ut minima stellarum firmamenti sit quater supra sexagies
 maior globo aquae et terrae, ut docet P. Ricciolus insignis Mathematicus.

15 73. Deinde liber Sunae affirmat Deum fundasse terram supra Tauri cornua; et terrae
 motus tunc contingere quando taurus ille mouetur. Sed quis illi tauro herbam
 porrigit, ut alatur? Deinde si cornibus terram sustinet, ubinam figit pedes? Certe
 necesse est ut pedes habeat sursum uersus Coelum et caput deorsum, quia grauius
 deorsum grauitant. Haec deliria refert Ioannes Andreas in sua confutatione sectae
 20 Mahumetanae cap. 5 et cap. 8.

74. Deinde Mahumetus saepe in Alcorano docet, septem tantum esse coelos; sed
 tamen lib. 2 cap. 11 ponit octauum coelum, in quo Deo existit. Caeterum uera
 Mathematica praeter septem coelos Planetarum et octauum coelum in quo existunt
 stellae fixae, ponit nonum coelum, quod dicitur primum mobile et praeterea
 25 Empireum.

75. In cap. 63 Alcorani dicitur, Appropinquauit hora Lunae quae bipartita est, in hoc
 loco dicunt Mahumetani alludi ad miraculum sui Prophetiae. "Aiunt enim Mauri,

3-11: cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 4, pp. 143-144; cf. Lup. Obr., *Confut.*, c. 14, f 62r-u.; cf. Q. 15, 16-18; 37, 6; 67, 5; cf. Q. 17. | **11-14:** cf. Io. Ricc., *Almag. Nou.*, t. I, lib. 6. | **15-20:** cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 5, p. 155. | **21-25:** cf. Lup. Obr., *Confut.*, c. 14, f 34r; cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 8, p. 182; cf. Q. 17, 43-44. | **26:** cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 47, p. 252; cf. Q. 54, 1. | **27-29:** Pse. Petr. Pas., *Sobr. set. mah.*, tit. 1, c. 8, p. 109.

15-16: terrae motus] terremotus Md | **26:** Appropinquauit] Appropinquarit Md

(inquit S. Petrus Paschasius num. 154) Lunam ad Mahumetum uenisse, illamque in suo sinu accepisse et in duas partes diuississe et postea illas inter se iunxisse". Rem
30 uero sic narrant caeci Mahumetani. Dicunt enim, quod cum quadam die esset cum Discipulis suis, illi ab eo postularunt, ut faceret coram ipsis aliquod miraculum; tunc uero Mahumetum digitis uersus Lunam concrepasse; hac uero digitorum percussione Lunam in duas partes fuisse diuissam et medietatem illius cecidisse supra montem "Elicer", qui ad latus Meccae situs est, alteram uero medietatem supra
35 montem "Rufum", qui situs est e regione ad latus oppositum; Mahumetum uero collegisse illas duas Lunae partes et illas intromisisse per manicas subuculae, et inter se coniunxisse et compegisse. "Hinc Turcae uenerantur Lunam, illamque in uexillis castris praeferunt", ut inquit Cornelius a Lapide in Apocal. pag. 218. Quis haec audiens risum continere possit et non miretur homines rationis compotes haec
40 credere? Globus Lunae maior est, quam ingens regnum; quia saltem complectitur decimam nonam partem globi terrae et aqua; quomodo cadere potuit, quin totam Arabiam opprimeret? Quomodo in manicas tantae molis corpus potuit Mahumetus intromittere? Quomodo rem tam insolitam et tam sensibilem et palpabilem nullus scriptor memoriae tradidit, sicut tradidere eclypsim Solis, quae in morte Christi
45 accidit?

30-37: cf. Ricc. Mont., *Contra leg. Sar.*, c. 4, pp. 78-79; cf. *Lib. denu.*, c. 9, pp. 318-320; cf. Q. 54, 1. | **37-38:** Cor. Lap., *Comm. in Apo.*, c. 13, p. 218.

CAPVT DECIMVM SEPTIMVM

Errores Alcorani contra Philosophiam Naturalem.

76. Liber Alcorani cap. 24 in persona Dei sic loquitur: Hominem de terra et luto plasmauimus, diabolo prius ex igne pestifero creato. Hoc est contra ueram
 5 Philosophiam, quae docet Angelos esse immateriales et incorporeos. Rursus est contra Sacram Historiam, quia prius Deus Angelos creauit, quam elementum ignis formauerit. Siquidem Angelos creauit prima die simul cum coelo. Elementum uero ignis postea.

Rursus lib. 1 cap. 4 et lib. 4 cap. cuius titulus est de “Quo quaerat”, dicit animalia bruta
 10 resurrectura in die iudicii, et taurum cornupetam, qui alios boues feriit, huius facti rationem redditurum. Et similiter arietes, qui oues facto impetu contuderunt. Praeterea Mahumetus in libro Sunae affirmat, omnes arietes, quod Mauri in suo paschate iugularunt, resuscitandos in die iudicii et preces fusuros ad Deum pro iis, qui ipsos sacrificarunt; et quando S. Michael in statera animas appenderit,
 15 accursuros arietes illos et seipsos collocaturos in ea parte staterae, in qua bona opera ponuntur, ut oppositae parti malorum operum praeponderet. Et hac de causa Mahumetani multos in paschate occidunt arietes, quamuis ex praecepto legis unum tantum teneantur iugulare. Et hinc sequitur animalia bruta in die iudicii premio uel paena afficienda. Haec refert Ioannes Andreas in confutatione Alcorani cap. 4 quae
 20 sunt plane ridicula; nam certum est animas brutorum non esse immortales, nec esse capaces peccati cum iudicio rationis et libero arbitrio careant. Et inter animalia solum hominem capacem esse resurrectionis, quia constat anima immortalis, quae non perit simul cum corpore, ut animae brutorum pereunt, quia sunt materiales et corporeae.

25 77. Affirmat etiam Mahumetus quando Abraham in procinctu erat ad iugulandum filium suum Isaac et illum immolandum Deo, aduentasse Archangelum Gabrielem et portasse arietem, qui per quadraginta continuos annos in Paradiso pascebat, ut eum loco filii Abraham sacrificaret. Cum hanc fabulam Ioannes Andreas retulisset, per

3-8: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 5, art. 12, pp. 512-513; cf. Q. 15, 26-27. | **9-19:** cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 4, p. 147; lib. 1 cap. 4] *Auctor err.*, cf. Q. 6, 38; cf. Q. 42, 29. | **25-30:** cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 4, pp. 148-149.

21: peccati] peccandi Md | **27:** pascebat] pascuerat Md

iocum a Mahumetanis rogat, numerent quot excrementitios globulos aries ille in
30 Paradiso e uentre egesserit.

Praeterea lib. 3 Alcorani cap. 9 affirmat Mahumetus formicam quandam ita uocem
extulisse, quod illam Salomon audierit a tribus milliaribus distantiae.

31-32: cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 5, p. 150; cf. Q. 27, 17-19.

29: excrementitios] excrementios Md | **30:** egesserit] egessit Md

CAPVT DECIMVM OCTAVVM

Errores Alcorani contra Dei misericordiam.

78. In octauo capitulo Alcorani inquit Mahumetus: Male operantes, neque ante mortem, sed in ipso mortis articulo digredi uolentes et similiter incredulos morientes Deus abhorrens poenis affligit. In quibus uerbis affirmat eandem fore
 5 fortem hominum peccatorum, qui usque ad horam mortis poenitentiam differunt et in illa hora a peccatis digredi uolunt et de illis poenitentiam agunt, ac de incredulis, qui in infidelitate moriuntur, qui abs dubio damnantur. Hic autem est error contra Dei misericordiam, qui per Ezechielem cap. 18 uniuersaliter promisit: In quacunque
 10 hora ingemuerit peccator, *omnium iniquitatum eius non recordabor*; et homines in desperationem praecipiat.

79. Praeterea c. 9 docet Deum non remittere peccata grauiora, sed dumtaxat minora. Ita enim inquit: Deus summe criminalia peccata, uidelicet caeteris maiora non, sed minora cui uult condonat. Quis ita caecus, qui non uideat, hoc assertum iniuriosum
 15 esse Dei misericordiae, quae cum sit infinita, nulla peccatorum grauitate potest uinci. Et sane sicut non est magna laus medici, quod medeatur infirmitatibus ordinariis et exiguis; sed quod morbos pene desperatos curet; ita etc. Quis non uideat hanc Mahumeti cogitationem, praeccludendo ianuam ueniae magnorum criminum, aditum recludere aliis maioribus, in quae homines desperantes de uenia
 20 primi peccati grauioris concitato cursu ruunt. Est praeterea hoc placitum contra promissiones diuinas ueteris et noui Testamenti, in quibus generaliter ueniam offert omnibus peccatoribus, quibuscunque irretiantur delictis, dummodo peccata dimittant et poenitentiam agant. Immo iuxta doctrinam Apostoli Roman 6 tanta est Dei pietas, ut frequenter, ubi abundauit delictum, abundet et gratia.

25 Est etiam haec doctrina contra id, quod in scriptura legimus, nempe Deum saepe remisisse ingentia crimina; qualia fuerunt crimina Regis Manassis, quae Deus propter poenitentiam dimisit, ut constat ex. 2 Paralip. cap. 33 et ex 4 Reg. 21. Quae

10: cf. Ez. 18, 22. | 23-24: cf. Rm. 6, 1. | 25-27: cf. II Par. 33, 1-20; cf. IV Rg. 21, 1-18.

3-11: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 19, p. 151; cf. Q. 4, 18. | 12-31: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 20, pp. 154-155; cf. Q. 4, 48.

8: infidelitate] fidelitate Md; Hic] Hoc Md | 26: Manassis] Manasses Md | 27: Paralip.] Paralym. Md

maiora crimina, quam peccatum idololatriae, blasphemiae, occisionis Prophetarum et similium? Quae tamen propter poenitentiam dimissa esse a Deo, in scriptura
30 legimus. Multique ex Christi crucifixoribus ueniam propter poenitentiam impetrarunt. Hoc argumentum facile amplificare poterit Euangelicus praedicator.

80. Item cap. 12 Alcorani dicitur: Homines prauos ad uiam rectam Deus minime dirigit. Hoc non solum est contra diuinam misericordiam, sed contra experientiam et contra id quod ex Scriptura constat. Sane Mahumetus ipse aliquando fuit
35 idololatra et ipse fatetur, se misericorditer a Deo uocatum fuisse ad amplectandam ueram fidem. Saulus crudelis fuit Christi hostis et Christianorum inimicus et mirabiliter a Christo conuersus est Actor. 9 et per Isaiam cap. 42 Deus ipse loquitur dicens: *Deducam caecos* (id est uitii obtenebratos) *in uiam quam nesciunt*. Denique si homines prauos ad uiam rectam Deus non dirigit, in uia praua semper necessario
40 manebunt; quia nec a diabolo, neque a se ipsis sine Dei auxilio et directione educentur a uia praua ad rectam.

36-38: cf. Act. 9, 1-19; cf. Is. 42, 16.

32-41: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 23, p. 168; cf. Q. 5, 51.

CAPVT DECIMVM NONVM

Error Alcorani contra Dei prouidentiam, trahentem homines ad ueram Fidem et pietatem per miracula.

81. Capite 19 Alcorani dicit Mahumetus: Constat nihil coelestium siue terrestrium,
 5 neque miracula seu uirtutes incredulis quidquam proficere. Cur hoc dixerit, facile cernitur; quia enim ipse miracula facere non ualebat, ea quasi inutilia reiecit. In primis Mahumetus ipse in sequenti capitulo supponit miracula utilissima esse ad conuertendos infideles, ac proinde sibi ipsi contradicit. Nam cap. 20 haec habet: increduli dixerunt ad Huth: Nos propter uerba tua nequaquam refutabimus, quod
 10 adoramus; cum tu minime cum miraculis et uirtutibus ad nos accedas. Id autem ideo Mahumetus dixisse creditur, ne ipse solus inter Prophetas ac nuntios uideretur absque miraculis aduenisse. Estque error manifestus, quod miracula nihil prosint ad conuersionem infidelium. Constat enim Deum dedisse Apostolis potestatem patrando miracula in confirmationem doctrinae, quam praedicabant, ut infideles
 15 traherent ad fidem. Et cum Diuus Petrus curauit claudum a natiuitate in nomine Iesu, occasione huius miraculi quinque millia hominum conuersi sunt, ut dicitur Actor. 4 u 4: *Multi autem eorum, qui audierant uerbum, crediderunt et factus est numerus uiro- rum quinque millia*; et ut narrat idem Lucas in suo Euangelio cap. 23. Centurio uidens miracula, quae in morte Christi acciderunt, nimirum quod tenebrae factae
 20 sunt super uniuersam terram ab hora sexta usque ad nonam, et quod Christus uoce magna exspirauit dicens: *Pater in manus tuas commendo spiritum meum, glorificauit Deum dicens, uere hic homo iustus erat et omnis turba eorum, qui simul aderant ad spectaculum istud et uidebant, quae fiebant, percutientes pectora sua reuertebantur*. Martyresque passim et constantia in tormentis et miraculorum uirtute multos ad
 25 fidem Christi infideles conuerterunt, ut legimus in Breuiario Romano 5 Februarii in Actis Sanctorum Faustini et Iouitae et in Actis S. Ianuarii Episcopi die 19 Sept. et in Actis S. Martinae Virginis die 30 Ianuarii, et sic de aliis, et Christus Dominus Ioann.

17-18: Act. 4, 4. | 19-23: cf. Lc. 23, 44-48.

4-12: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 29, pp. 197-198; cf. Q. 10, 101; cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 30, p. 200; cf. Q. 11, 53. | 25-27: 5 Februarii] *Auctor err.*, cf. Bre. Rom., pars hiemalis, pp. 901-902; cf. pars autumnalis, pp. 548-552; cf. pars hiemalis, pp. 825-829.

21: exspirauit] spirauit Md | 26: Iouitae] Iobitae Md

14 plane testatur miracula ad conuersionem incredulorum multum conferre. *Nisi signa (inquiens) et prodigia uideritis, non creditis.*

28-29: Ioann. 14] *Auctor err.*, cf. Io. 4, 48.

CAPVT VIGESIMVM

Error Alcorani contra Dei prouidentiam permittentem, ut amici sui in hac uita
tribulationem patiantur, ut in alia coronentur.

82. Mahumetus in capite duodecimo Alcorani haec habet: Vos Iudaei et Christiani si
5 Dei Filii suiue dilecti estis, prout uos dicitis, cur uobis culpas et peccata gerentibus
poenas et malum infert? Quae uerba non nisi ab homine totius spiritualis sapientiae
experte proferri potuerunt; sunt enim inscitiae plena; ad prouidentiam nanque Dei
spectat filiorum suorum adoptiuorum et amicorum peccata hic punire, ne in alia uita
durius puniat. Hic per flagella eos corrigere et admonere, ut resipiscant, et rectam
10 uirtutis semitam sectentur et per aduersos casus premere, ne rebus caducis nimium
inhaerentes aeterna fastidiant; et tribulationibus quasi stimulo pungere, ut ad
patriam coelestem concitato cursu tendant. Hinc Deus Apocal. 3 u. 19 inquit: *Ego
quos amo, arguo et castigo*. Et Paulus ad Hebraeos duodecimo u. 6: *Quem enim diligit
Dominus castigat, flagellat autem omnem filium, quem recipit*. Et Angelus Raphael
15 Sancto Tobiae cap. 12 u. 13 dixit: *Quia acceptus eras Deo, necesse fuit, ut tentatio
probaret te*. Et Salomon Prou. 3 u. 11 inquit: *Disciplinam Domini, fili mi, ne abiicias,
nec deficias, cum ab eo corriperis, quem enim diligit Dominus corripit, et quasi pater
in filio complacet sibi*. Et Sanctus Iob cap. 5 inquit: *Beatus homo, qui corripitur a
Domino*. Et per Hierem. cap. 30 ait Dominus: *Castigo te in iudicio, ut non tibi uidearis*
20 *innocens*. Atque in 2 Mach. cap. 6 u. 13 Spiritu Sancto dictante scriptum est: *Etenim
multo tempore non sinere peccatores ex sententia agere, sed statim ultiones adhibere,
magni beneficii est indicium*. Estque manifestum reprobationis signum, quando
homines grauiter peccant et tamen in hac uita a Deo non puniuntur; cum enim Deus
sit summe iustus, nullum peccatum relinquit omnino impunitum. Vnde si in hac uita
25 non punit ut pater ad correctionem, puniet in alia ut iudex ad uindictam et
exterminationem. Vnde de reprobis loquens Deus per os Daudis Psalm. 80 inquit:
Dimisi eos secundum desideria cordis eorum, ibunt in adinuationibus suis. Et similiter
Paulus ad Hebr. 12: *Si extra disciplinam estis, ergo adulteri et non filii estis*. Quare

12-22: Apc. 3, 19; Hbr. 12, 6; Tb. 12, 13; cf. Pru. 3, 11-12; cf. Iob 5, 17; cf. Ier. 30, 11; II Mcc. 6, 13. | **27:** cf. Ps. 80, 13. | **28:** cf. Hbr. 12, 8.

4-28: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 23, pp. 165-166; cf. Q. 5, 18.

24: omnino] omino Md | **27:** adinuationibus] aduentionibus Md

Deum hic non punire peccatores, licet uideatur miseratio, est maxima indignatio, ut
 30 ponderat Bernardus serm. 42 in Cant. expendens uerba illa Isaiae cap. 26 num 10:
Misereamur impio et non discet iustitiam; in terra Sanctorum iniqua gessit et non
uidebit gloriam Domini. Audi Bernardum: “Misericordiam hanc ego nolo, super
 omnem iram miseratio ista, sepiens mihi uias iustitiae. Satius profecto mihi, iuxta
 Prophetarum consilium, apprehendere disciplinam, ne quando irascatur Dominus et
 35 peream de uia iusta; uolo irascaris mihi pater misericordiarum, sed illa ira, qua
 corrigis deuium, non qua extrudis de uia”. Hinc per Prophetam Ezechielem
 terribiliter minatur Deus cap. 16 u. 42: *Auferetur Zelus meus a te: et quiescam, nec*
irascar amplius. Solo auditu contremisco, inquit Bernardus ibidem, postquam
 recitauit haec uerba: “Vides, quia tunc magis irascitur Deus, cum non irascitur? Si te
 40 zelus deseruit amor, et nec eris amore dignus qui indignus castigatione censeris”.
 Certe dum maritus uxorem zelat et reprehendit; amat adhuc et secum retinet;
 caeterum postquam illi libellum repudii concessit, nihil amplius de illa curat, nec
 propter adulterium castigat. Sic ergo se Deus gerit cum reprobis, quod hic non
 castigat. Quod alia similitudine explicatur: nam quando medico spes affulget de
 45 futura infirmi salute, prohibet illi nocitura, quae appetit; quando autem nihil infirmo
 uetat, sed omnia eius uoluntati permittit, iam res deplorata est. Sic ergo, etc.

Non ergo ideo debuit putare Mahumetus se a Deo dilectum, quia in hac uita Deus
 illum non puniuit, sed prosperitatem ei indulsit; quia potius hinc euincitur, illum
 abominabilem coram Deo fuisse, siquidem in hac uita eum ut pater non correxit, in
 50 alia castigaturus, tanquam seuerissimus Iudex. Vt enim 2 Machab. cap. 6 u. 14 de
 magnis et caecis peccatoribus dicitur: *Dominus patienter expectat, ut cum iudicii dies*
aduenerit, in plenitudine peccatorum puniat.

Nec gloriari possunt Mahumetani, quasi Deo placeant, quia praeualent Christianis
 eosque saepe opprimunt. Dei enim mos est uti malis et infidelibus, ut instrumento
 55 et tanquam uirga ad flagellandum fideles atque electos suos, correctis autem et
 castigatis filiis uirgam illam proiciet in ignem. Vt constat ex uerbis Dei per Isaiam

31-32: Is. 26, 10. | **37-38:** Ez. 16, 42. | **51-52:** II Mcc. 6, 14.

30-36: Ber. Cla., *Serm. in Cant.*, serm. XLII, PL 183, 989. | **38-40:** cf. Ber. Cla., *Serm. in Cant.*, serm. XLII, PL 183, 989.

40: deseruit amor] deseruit, deseruit amor MD

cap. 10: *Vae Assur* (id est Regi Assiriorum) *Virga furoris mei et baculus ipse est*. Vtitur infidelibus et peccatoribus tanquam malleo, et incude ad efformanda pretiosa uasa; quibus dona sua in aeternum committat, et quae in Coeli abaco reponantur. Id
60 explicat optime Michael de Medina lib. 1 de recta in Deum fide fol. 6 et 7: "Nullum certe populum tot tantisque afflictionibus oppressum accepimus, quam Israeliticum populum, cum tamen utcunque inter omnes mortales Deum coleret; contra uero nullis tam applausit fortuna, quam profanis illis nationibus, Babiloniis, Assiriis, Aegyptiis, Philistinis, Romanis, etc. Admirandum profecto diuinae prouidentiae
65 consilium, ut cum et uetere illo saeculo duos populos habuerit, idololatrarum unum et uerae Religionis expertem; Religiosum alterum suaeque saltem cognitionis participem, illum tanta rerum affluentia, tantoque bellorum successu, contra hunc tantis et internis et externis cladibus, et calamitatibus fuerit persecutus, ut cum hic infelix apud omnes finitimas gentes sit habitus, ille in toto orbe felicissimus iudicari
70 potuerit. Hoc profecto non alio consilio factum est, quam quod ad populi sui peccata coercenda, satellitibus, non quibuscumque, sed summa uirium humanarum potentia praeditis, Deus indigeat. Nec enim principes in uindictam malefactorum inermes et imbelles ministros assumunt; sed ingenti illos et hominum et armorum potentia circundant, ut in peccatores, quantumuis potentes intrepidi irruant. Non ergo
75 infidelis populi felicitas et fortunae applausus inde prouenit, quod eorum Religio sit uera, nostra contra falsa, sed quod uelit populum suum in disciplina contineri, qua ratione uirga furoris Assur et exercitus Domini Romani uocantur, quod uoluntatem eius, quasi ministri iustitiae, exequendo perficiant. Inundante igitur peccatorum diluio, necesse est ministrorum Dei potentiam excrescere. Atque id quidem licet
80 totius aliquando populi fidelis peccatis contingat, potissime uero Regum et Praefectorum uiuendi licentia, prouenire docemur: nunquam enim non est uerum illud". Quidquid delirant Reges, plectuntur Achiui.

"Id non modo pessimorum Regum, Ieroboam, Achab, Ochoziae, Ioram, Achaz, Manassis, Hosiae, Ioachim, etc. ingenti Israelitici populi malo, docent Historiae, sed
85 non minus atrocibus exemplis Ecclesiastici annales. Totum certe Ecclesiasticum

57: cf. Is. 10, 5.

60-90: cf. Mic. Med., *De Rec. in D. F.*, lib. 1, c. 4, f 6u-f 7u.

60: lib. 1] lib. 2 MD

Imperium, quod olim ab Occidente in Orientem et a Septentrione in Meridiem
extendebatur, Romanorum et Constantinopolitanorum Principum tyrannis, et
licentia uiuendi perdidit et infidelibus prodidit; Hispaniam nobilissimam Europae
Prouinciam Vitigis et Roderici Regum Gothorum criminosa uita, post enormem
90 totius regionis uastitatem, Sarracenis tradidit.”

Et sane quod haec duo recte cohaereant, nempe aliquem esse eximie sanctum et
dilectum Deo, et tamen in hac uita multa perpeti temporalia mala; negare non potest
Mahumetus, qui confitetur Christum Dominum et Beatam Mariam eius Matrem
homines fuisse sanctissimos et omnis peccati expertes; constat enim Christum
95 Dominum a Iudaeis passum fuisse calumnias, persecutiones, ludibria, uerbera et
mortem ignominiosissimam, et eius Matrem gladio compassionis fuisse transfixam,
et dum in Aegyptum fugit cum puero Iesu, multos sustinuisse labores; ergo stat
optime populum Christianum esse Deo dilectum et tamen multas temporales
calamitates perpeti.

CAPVT VIGESIMVM PRIMVM

Error Alcorani contra prouidentiam Dei permittentem homines fideles a diabolo tentari.

83. Capite 21 Alcorani sic loquitur Mahumetus: Impossibile diabolo quidquam facere
 5 nisi incredulis. Hic est error manifestus contra Dei prouidentiam, quae permittit
 diabolum tentare fideles, iustos et sanctos. Sic permisit, ut tentaret Christum; ut
 enim inquit Matthaeus cap. 4: *Iesus ductus est in desertum ab spiritu, ut tentaretur a*
diabolo. Quod de Spiritu Sancto intelligendum esse, probat Maldonatus et Christus
 Dominus Luc. 22 uers. 31 dixit: *Simon, Simon, ecce Satanas expetuit uos, ut cribraret*
 10 *sicut triticum; ego utem rogaui pro te, ut non deficiat fides tua*. Hinc Christus docuit
 Discipulos suos Matth. 6 uers. 13 ut orarent, dicentes: *Ne nos inducas in tentationem*;
 postulando, uel ne nos permittat a diabolo tentari, uel ut nobis conferat gratiam, qua
 tentationem uincamus, et Matth. 26 u. 41 dixit: *Vigilate et orate, ut non intretis in*
tentationem. Et Apostolus Petrus Epist. 1 cap. 5 fideles hortatur: *Sobrii estote et*
 15 *uigilate, quia aduersarius uester diabolus, tanquam leo rugiens circuit, quaerens quem*
deuoret, cui resistite fortes in fide. Sane Iob, Vir Sanctissimus erat et tamen diabolus
 multa illi intulit mala temporalia; et S. Antonium Abbatem, aliosque Sanctos Viros,
 permittente Deo ad maius ipsorum meritum uariis molestiis et plagis affecit. Quid
 quod ipse Mahumetus in cap. 21 Alcorani narrat persecutiones, quas Ioseph
 20 Patriarcha, quamuis iustus, passus est; et dicit Iosephum in carcere detentum esse,
 quia suggerente diabolo quando principem pincernarum rogauit, oblitus est
 nominare nomen Dei. Certumque est diabolum potissimum suis tentationibus
 aggredi fideles et iustos, ut a recta salutis uia auertens, ad infernum trahat. Et
 Christus Luc. 8 testatur, quosdam ad tempus credere et in tempore tentationis
 25 recedere. Cum enim uera fides sit primum salutis fundamentum, diabolus enixe
 conatur, homines a uera fide auertere et ad falsam trahere. Et hinc clarissimum
 argumentum formatur ad probandam ueritatem Christianae Religionis et falsitatem

7-8: Mt. 4, 1. | 9-10: cf. Lc. 22, 31-32. | 11: Mt. 6, 13. | 13-14: Mt. 26, 41. | 14-16: cf. I Pt. 5, 8-9. |
 24-25: cf. Lc. 8, 13.

4-16: Capite 21] *Auctor err.*, cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 36, pp. 222-223; cf. Q. 16, 98-100. |
 19-22: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 31-33, pp. 202-220; cf. Q. 12, 42.

7: ab] a MD | 13: Matth. 26 u. 41] Matth. 6 u. 21 MD | 14: estote] stote Md

sectae Mahumetanae, quia diabolus homines tentat, ne Christiani fiant, uel a fide Christi deficient; nunquam autem Mauris persuadet, ut a sua secta discedant.

30 Assumptum uariis exemplis comprobari potest; insigne est illud Theophili Presbiteri, qui tempore Iustiniani Imperatoris chirographum signatum diabolo tradidit: “Quo negabat Christum, eiusque Matrem”, quia diabolus ei promisit suam opem ad obtinendum Officium Ecclesiasticum, a quo per inuidiam deturbatus fuerat, sub conditione, quod Christum eiusque Matrem abiuraret. Quod exemplum habes in

35 magno speculo exemplorum part. 1 dist. 14 exemplo 24 desumptum ex speculo historiali Vincentii lib. 21 cap. 69 et 70. Illud etiam celebre, quod legitur in uita S. Basilii in uitis Patrum et habetur in eodem speculo magno exemplorum dist. 8 exemp. 80 de quodam iuvene, qui ut nobilem Virginem Matrimonio sibi copularet, ad maleficum accedit et ab illo instructus, diabolo scriptum fecit, in quo fatebatur se

40 Christo et Baptismati et Christianae Religioni abrenuntiare; et sic Matrimonio illius uirginis potitus est. Postea uero poenitentia et orationibus S. Basilii a Deo obtinuit, ut diabolus scriptum restitueret et ab eius insidiis liberatus est.

30-36: cf. Io. Mai., *Mag. Spe. Ex., uerb.* B. Maria Virgo, ex. 6, pp. 450-451; cf. Vin. Bell., *Spe. Mai.*, t. IV, lib. 21, c. 69-70, pp. 840-841. | **36-42:** cf. *Vit. Patr.*, lib. 1, *PL* 73, 294-310; cf. Io. Mai., *Mag. Spe. Ex., uerb.* Daemon., ex. 16, pp. 213-214.

CAPVT VIGESIMVM SECVNDVM

Confirmatur doctrina praecedens exemplo recenti Mahumetanae feminae, quam a suscipiendo Baptismo daemon ei apparens deterrebat.

84. Anno 1671 publicas conciones habuimus P. Ioannes Gabriel Guillem et ego ad
5 Mahumetanos Xera, Gadibus, Portu Sanctae Mariae, Sanlucar de Barrameda et aliis
Ciuitatibus; non pauci in illis conuersi sunt, solemnique pompa Baptismus illis
administratus est; Xera et Gadibus in publico foro erectum est ingens tabulatum, in
quo Catechumeni cum patrinis et uiris primariis, tum Ecclesiasticis, tum Secularibus
10 assidebant; in Portu autem erectum est intra Templum. Gadibus Illustrissimus
Episcopus Catechumenos Sacro fonte tinxit; Xera et Sanlucar Vicarius Illustrissimi
Archiepiscopi Hispalensis. Erat in Portu pius et nobilis Ecclesiasticus, qui habebat
ancillam Mahumetanam, cuius conuersionem ardentem desiderabat et enixe a Deo
postulabat; eius pertinaciam in concionibus publicis expugnare non potuimus;
15 bonus eius herus suam sortem deplorabat, seque infelicem dicebat, quamdiu eius
ancilla Christi fidem non amplecteretur. Illam feruenter saepe allocutus est; cessit
tandem huius feminae obstinatio et se Christianam esse uelle palam professa est,
cum ingenti domini sui consolatione. Dilatus est Baptismus solemnis per aliquod
tempus, donec Catechumeni bene in rebus fidei instruerentur. Vt hanc instructionem
20 perficerem, ego redii e Ciuitate de Sanlucar, in qua aestiuo tempore eo anno
commorati sumus, ad Portum Sanctae Mariae. Iam omnia parata erant ad solemnem
Baptismum; diabolus moleste ferens illius Mahumetanae conuersionem, quadam
die, dum illa sola existeret, in triclinio domini sui ei sub forma foedissimi Aethiopis
apparuit et terribilibus oculis eam aspiciens, minis terruit et imperauit, ne
Baptismum susciperet. Et quia dies solemnis appropinquabat, in quo Catechumeni
25 abluendi erant, ut illa erubesceret cum aliis ad Ecclesiam in solemni processione
procedere, illi forciculam obtulit, praecipiens, ut crines detonderet, sperans fore, ut
denudata capillis non auderet in publicum prodire, renuit illa. Tunc diabolus
ferociori uultu minas ingeminans ita illam terruit, ut horrore percussa et ingenti
metu consternata quasi exanguis in terram corruerit; et ne formato Crucis signo
30 illum fugaret, ita brachia eius retro contorsit et manus atque digitos ita inter se
implicuit, ut nulla humana industria id contingere potuerit. Aduenit ea tempestate
herus; ancillam reperit humi iacentem, oculis scintillantem et prae terrore

fatiscentem, brachia contorta habentem et faciem pallore exangui contectam; monet, ut nomen Iesu inuocet et signo Crucis se muniat, et cum illa brachia mouere non
35 posset, deuotus Sacerdos aqua benedicta eam aspergens et Dei opem implorans, brachia et manus ancillae expedit, et illa signum Crucis formans et nomen Iesu et B. Virginis inuocans, in se rediit. Et omnia quae acciderant hero suo narrauit. Indequē non parum in fide confirmata est et ardentius Baptismum desiderauit; sic apud se discurrens; diabolus saluti hominum insidiatur et illos ad infernum ducere uult; si
40 ergo a Religione Christiana suscipienda me uult amouere, signum est, quod illa uera est et certa ad Coelum uia. Sic confirmata alacriter Baptismum cum aliis triginta septem in templo suscepit.

CAPVT VIGESIMVM TERTIVM

Error Alcorani contra Dei iustitiam et misericordiam.

85. In capite 28 Alcorani haec habet Mahumetus: Sciendum neminem esse qui non ad ignem, quoniam hoc Deus mandauit, proficiscatur; ubi corporaliter etiam
 5 increduli perseuerabunt; timentes autem Deum saluabuntur. Non loquitur Mahumetus indifferenter de igne Purgatorii et de igne Inferni damnatorum, sed determinate de hoc ad quem increduli deferuntur. Est autem error manifestus et enormis contra Dei iustitiam et misericordiam, quod omnes homines in ignem Inferni Deus proiciat; cum plurimi iusti et sancti ex hac uita decedant, quos Deus in
 10 ignem damnatorum non proicit, sed ignem Purgatorii, si in hac uita pro reatu suorum peccatorum plene non satisfecerunt; uel in Coelum statim eos euehit et uisione beatifica donat, si omnino purificati decedunt. Rursus certum est pueros qui in lege noua ante usum rationis cum Baptismo decedunt, statim ad Coelum euolare, et pueros decedentes cum circumcissione in lege Veteri ante usum rationis in sinum
 15 Abrahae deportatos esse, ubi nulla erat poena ignis. Immo pueri decedentes cum solo originali non detruduntur in Infernum damnatorum, in quo poena ignis urit, sed in Lymbum, in quo poenam damni tantum patiuntur; aequitas enim et misericordia Dei non patitur, eos poena acri ignis torqueri, qui propria uoluntate nullum peccatum commiserunt. Et quamuis ex adultis homines iusti in peccata uenialia
 20 labantur, exploratum tamen est multos ex hac uita ita pueros decedere, ut statim in Coelum uolent. Sic enim S. Antonius Abbas animam S. Pauli primi Eremitae uidit ab Angelis in Coelum deferri et S. Seuerinus animam S. Martini et S. Benedictus animam S. Germani.

Rursus error est eos qui in Infernum semel labuntur damnatorum, inde unquam
 25 extrahendos; nam ex Sacris Litteris constat poenam Inferni nunquam finiendam, ut ex illo Isaiae ultimo: *Vermis eorum non morietur et ignis eorum non exstinguetur*. Et ex illo Christi Matth. 25: *Ite maledicti in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et Angelis eius*. Et Marci 9 ter in uno orationis contextu docuit poenas Inferni esse perpetuas illis uerbis: *Mitti in gehennam ignis inextinguibilis, ubi uermis eorum non*

26: cf. Is. 66, 24. | 27-28: cf. Mt. 25, 41. | 29-30: cf. Mc. 9, 44-45.

3-23: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 39, pp. 236-237; cf. Q. 19, 71-72.

30 *moritur et ignis non extinguitur*. Idem constat ex Iudith 6 et Eccl. 7 et Apocal. 14 et
19 et ex uerbis Baptistae Matth. 3: *Paleas autem comburet igne inextinguibili*. Et
Daniel 12. Sicut enim ad misericordiam et iustitiam remuneratiuam Dei pertinet,
quod merces bonorum sit aeterna; ita pertinet ad iustitiam punitiuam Dei, quod
35 poena impiorum sit aeterna; cum enim animae sint immortales et tempus uiae, sit
finitum, duratio praemii et poenae debet esse aeterna; ubi enim locus non est
merendi et demerendi, debet esse locus uel praemium accipendi, uel poenam
subeundi.

30-31: cf. Iud. 6; cf. Ecl. 7; cf. Apc. 14 et 19; cf. Mt. 3, 12. | **32-37:** cf. Dn. 12, 10-13.

CAPVT VIGESIMVM QVARTVM

Quomodo Mahumetani fabulentur Mauros ab Inferno extrahi.

86. Existimant caeci Arabes, animas suorum defunctorum ab inferno extrahi; quia postquam corpora defunctorum humata sunt, elargiantur Alfaquino suo, qui est
 5 ueluti Parochus eorum, octo drachmas eleemosynae titulo, ut animam defuncti Deo commendet. Ille uero non aliud suffragium, nec aliud sacrificium pro illa offert, quam legem Alcorani illis diebus legere; arbitrantur enim tantum ualere apud Deum illam Alcorani lectionem, ut ui illius anima omnino mundetur; et Mahumetus illam ab inferno extrahere teneatur, quod illum praestare existimant, quia se coram Deo uultu
 10 tristi sistit; tunc uero ab illo Deus rogat: “Cur tristis es Mahumete? Et ille respondet: Quomodo tristis non sim, si in inferno est Maurus?” Tunc uero Deus, Mahumeto: “Vade (inquit) et Maurum ab inferno educito”. Mahumetus uero accedens uerticis crine apprehensum Maurum deducit ab orco et secum in Paradisum uehit; et ideo Mahumetani in uertice pusillum comae nutriunt, reliqua abrasa, ut illo extrahantur
 15 ab inferno. Quasi uero, uel anima crines habeat, uel Mahumetus in continuo futurus sit motu descensus et ascensus; uel continuo simulaturus sit illam uultus tristitiam. F. Antonius del Castillo in suo Itinerario Hierosolymitano lib. 3 cap. 3 affirmat, Hierosolymis supra portam “Auream” extare duo sacella, in quibus credunt Mauri Christum et Mahumetum futuros in die iudicii, quando uenerit Christus ad
 20 iudicandum mundum; Mahumetum tamen futurum in sacello dextro. Dicunt insuper: Christum tunc dicturum Gentilibus “Ite in infernum, quia fidem non habuistis”, Iudaeis uero; “Ite in infernum, quia me uoluistis occidere”, Christianis; “Ite in infernum, quia uestram legem non obseruastis”, denique Mahumetanis; “Ite in infernum, quia peccastis”. Tunc uero Mahumetum rogaturum pro suis Mauris et
 25 Christo dicturum: “Propter me et mei amorem isti in infernum mittendi non sunt; si autem eos illuc miseris, amici non erimus”. Christum uero his precibus exoratum, responsurum: “Propter Mahumetum omnes Mauri in Coelum eant”. Tunc autem Mahumetum conuertendum esse in magnum caprum, lanae uellere contectum,

17-30: cap. 3] *Auctor err.*, cf. Ant. Cast., *Dev. Per.*, lib. 3, c. 4, p. 180.

24: rogaturum] rogatum Md

animas uero Maurorum conuertendas in pulices et insinuatās uelleri illi
30 deportandas a Mahumeto in Paradisum. Quis hanc fabulam audiens, risum teneat?

CAPVT VIGESIMVM QVINTVM

Perniciosus alius Alcorani error contra Dei Iustitiam affirmantis homines per confessionem Mahumetanae sectae sine bonis operibus et cum magnis criminibus fore saluandos.

- 5 87. “Mahumetus in Alcorano (ut testatur S. Petrus Paschasius num. 135 et num. 153): Mauros de sua propria salute certos et securos reddit, si in mortis hora in unum crediderint Deum et quod Mahumetus sit eius nuntius”. Asseritque quod, quamuis in die iudicii in una staterae lance ponantur innumera et grauissima peccata, si tamen in alia reponatur fragmen papiri, longitudinem atque latitudinem digiti non
10 excedentis, in quo scripta sint haec uerba: “Leylehe illa, Alla, Mahomad Arraculu, Alla”, hoc est, “non est nisi unus Deus et Mahumetus est eius nuntius et Propheta”. Statim haec pars alteri praeponderabit.

- Sed hic est error manifestus contra Dei iustitiam; quis enim non uidaet, aequum non esse, ut Dominus seruum rebellem et inobedientem non minore praemio afficiat,
15 quam seruum obedientem? Certe si aliquis famulus erga herum suum hoc modo se gereret, ut palam fateretur: “Agnosco te esse Dominum meum legitimum, nolo tamen mandatis tuis obedire”; is dignus supplicio foret. Ergo dignus supplicio est, qui credit in Deum et tamen, quod Deus praecipit, opere exequi non uult. Vnde Christus Dominus Matth. 7 uers. 21 uerissime pronuntiauit: *Non omnis qui dicit mihi, Domine,*
20 *Domine, intrabit in Regnum Coelorum.* Quia ut inquit Apostolus Iacobus cap. 2, 26: *Fides sine operibus mortua est*; ac proinde animam in uitam aeternam ducere nequit.

19-20: Mt. 7, 21. | 21: Iac. 2, 26.

5-21: cf. Pse. Petr. Pas., *Sobr. set. mah.*, tit. 1, c. 8, pp. 108-109; tit. 1, c. 8, p. 98.

21: animam] anima Md

CAPVT VIGESIMVM SEXTVM

Errores alii Alcorani contra lumen rationis.

88. Mahumetus ut supra uidimus capit. 3 pagin. 63 docet: Vnumquemque saluari in sua lege, Iudaeos, Christianos, Turcas, etc. Et docet ultimam hominis felicitatem
 5 consistere in delectationibus gustus et tactus; et utrumque est error manifestus contra rationem; ut ibidem capit. 11 pagin. 126 ostendimus.

Sed nunc uerba Alcorani proferamus; igitur in primo capite sic ait: Sciendum generaliter, quoniam omnis recte uiuens, siue Christianus, siue Iudaeus, seu lege sua relictam in aliam tendens, indubitanter diuinum assequatur amorem. Quod perinde
 10 est, ac asserere unumquemque saluari posse in quacunque lege, dummodo secundum praecepta illius uitam instituat. Sed praeterquam quod hoc est contra euidentem luminis naturalis rationem, ut ibi demonstrauius, Mahumetus sibi ipsi aperte contradicit. Nam in tertio capite haec habet in Dei persona: Suam legem propter aliam mutans et in ea manens, hic et in alio saeculo reus igne indeficiente
 15 peribit. Et cap. 6 inquit: Christiani uolentes imitatores legis Mahumeti ad suam conuertere legem, efficiunt eos, qui antea boni fuerunt malos. Alia adduximus supra capit. 1 pag. 379.

3: cf. lib. 2, c. 3. | **6:** cf. lib. 2, c. 11. | **7-16:** cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 11, pp. 111-112; cf. Q. 2, 62; cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 13, p. 126; cf. Q. 2, 217; cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 18, p. 145; cf. Q. 3, 100. | **17:** cf. lib. 5, c. 1.

13: Suam] Tuam Md

CAPVT VIGESIMVM SEPTIMVM

Error Mahumetanorum circa corpora et animas defunctorum.

89. Ioannes Andreas saepe citatus in suo libro contra Mahumetanos cap. 5 testatur
 esse articulum fidei inter Mahumetanos, quod statim postquam corpus defuncti
 5 sepelitur, adueniunt ad eius sepulchrum duo Angeli nigri, quos Arabice uocant,
 “Munquiri, Guanequir”; alterque eorum affert secum clauam ferream, alter uero
 uncinum et corpus illud in sepulchro sedere faciunt, uel geniculari; et corpus illud
 induit animam extrinsecus, sicut tunicam interiorem seu subuculam induimus,
 caeterum usque ad renes tantum. Et statim Angeli illi interrogant, an credat in
 10 Mahumetum, eiusque legem seu an credat, Mahumetum esse Dei Prophetam et eius
 legem esse a Deo latam? An in hoc mundo bona opera fecerint? Nimirum an fecerit
 Zala (quod est praeces quasdam ad Deum fundere) an ieiunium “Romadam”
 obseruauerit, an decimas soluerit et eleemosynas dederit? Si bonam rationem
 reddit, abeunt inde Angeli nigri et ueniunt duo Angeli niue candidiores qui corpori
 15 illi se comites adhibent, usque ad diem iudicii, alterque eorum ipsius capiti, alter
 uero cruribus brachia supponit. Si uero malam rationem reddit defunctus, Angelus
 clauam tenes tanto impetu illud percutit, ut septem stadia descendere cogat. Alter
 uero uncino ferreo statim extrahit; primus iterum percutit et deiicit; secundus
 iterum extrahit et sic uicissim descendere et ascendere cogunt usque ad diem
 20 iudicii.

Hac de causa sepulchra nimis profunda faciunt et concaua relinquunt, ea tegendo
 tabulis, uel lateribus, ne terra immediate corpus tangat. Et ut remaneat in tumulo
 spatium uacuum, ut defunctus possit sedere, uel genuflectere. Et eadem de causa
 pedes et caput cadaueris soluta ab omni uinculo relinquunt, ut possit assurgere. Ob
 25 timorem Angeli malleatoris et Angeli uncinatoris quotidie post Zala primae aurorae
 recitant orationem quandam, cuius substantia est haec: “Libera nos Domine ab
 interrogatione duorum Angelorum et a tormento sepulchri et a uia praua. Amen”.

Quis non rideat tam crassum et fabulosum errorem? Nam si anima decedit in peccato,
 statim ad infernum detruditur et non redit ad locum corporis, quousque in die iudicii

3-27: cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 5, pp. 155-157.

7: sedere] fodere Md | **26:** quandam] quadam Md

30 cum illo reuniatur. Si autem ab omni reatu libera e corpore egreditur, statim ad
caelum conuolat, et inde ad corpus non regreditur, quousque illud gloriosum reddat.
Rursus quomodo uiuificare potest corpus, prout oportet, ut tormenti capax sit, si
illud interne non informat et solum extrinsecus uestit? Deinde cum certum sit
35 corpus in puluerem reuerti, quomodo potest usque ad diem iudicii in sepulchro illam
poenam pati descendendi et ascendendi? Vt Mauri hunc errorem deponant,
monendi sunt, ut aperiant monumenta defunctorum et comperient ridiculam esse
fabulam illam quam credunt.

CAPVT VIGESIMVM OCTAVVM

Error Alcorani affirmantis diabolos credentes Mahumeto fuisse ab inferno
liberatos.

90. Mahumetus in Alcorano lib. 4 cap. 9 quod intitulatur “Elgam”, id est, de
5 daemonibus, affirmat turmam quandam daemonum audiuisset quadam die ipsum
Mahumetum legentem Alcoranum Mauris, et hac lectione maxime delectatos fuisse,
quia animaduenterunt se posse saluari, si in Mahumetum crederent et Mahumetani
fierent; et ita factos fuisse Mahumetanos et ab inferno liberatos esse. Hic est error
manifestus contra Scripturas, ex quibus constat poenam daemonum esse aeternam,
10 ut uidimus c. 23 et inde facile euincitur esse fabulam; quia si aliqui daemones ab
inferno liberati sunt, quia crediderunt Mahumetum esse Dei Prophetam et eius
legem susceperunt, cito infernus uacuus maneret; quia omnes daemones, ut ab illis
poenis liberarentur, hoc ipsum facerent.

4-8: cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 4, p. 145; cf. Q. 72, 1-2. | 10: cf. lib. 5, c. 23.

CAPVT VIGESIMVM NONVM

Error Alcorani circa durationem inferni.

91. Mahumetus in Alcorano lib. 1 cap. 13 affirmat infernum non duraturum ultra mille annos; eoque temporis spatio finito omnes damnatos ab inferno extrahendos.

- 5 Qui etiam fuit error Origenis. Richoldus libro de Turcarum moribus cap. 12 affirmat Mahumetanos existimare, post diem iudicii Mahumetum ob suam magnam auctoritatem et potentiam educturum ab inferno omnes damnatos, cuiuscunque sint conditionis. Sed hic est error manifestus contra Scripturas ueteris et noui Testamenti, ut constat ex cap. 23.

3-4: cf. Q. 32. | **5-8:** Richoldus] *Auctor err.*, cf. Geor. Hung., *Trac. de mor. Turch.*, c. 21, f 38r. | **9:** cf. lib. 5, c. 23.

3: lib. 1 cap. 13] cap. 13 lib. 13 MD

CAPVT TRIGESIMVM

Error Alcorani contra Dei sanctitatem et hominis libertatem.

92. Mahumetus in Alcorani cap. 34 docet, Deum ab aeterno ita praefixisse et
 praedeterminasse quidquid homines in tempore facturi sunt, ut liberum non sit
 5 homicidae homicidium uitare, nec adultero adulterium, quia omnia hominum opera
 ita subiacent Dei uoluntati, ut nihil facere possit homo, nisi illud ad quod fuerit a Deo
 destinatus fatali quadam necessitate. Quod hoc sentiat Mahumetus, testatur Doct.
 Martinus de Viualdo in eruditiss glossis marginalibus, quibus illustrauit librum, cui
 titulus “Zelus Christi contra Iudaeos et Sarracenos”, compositum a Doct. Petro de
 10 Caualleria; nam numero marginali 853 inquit: “Decimo tertio, Mahumetus tollit
 liberum arbitrium”. Ex hoc errore consequens est alius, quod nimirum Deus homines
 ad peccandum impellat; quem errorem docuisse uidetur Mahumetus in Alcorano
 Azora seu cap. 22. Nam ut testatur Aeneas Siluius (postea Papa Pius Secundus) lib. 1
 Epistolarum Epist. 396 haec uerba habentur in eo capite: “O Deus, quibus uis,
 15 bonam, et quibus uis, malam uitam praebes”. Et hoc ipsum testatur Theatrum uitae
 humanae tom. 1 fol. 5 et Cathecism. Patriarch. lib. 1 Dialog. 15.

Et hunc errorem satis indicant Mahumetani; nam cum eis dicimus: “Heus tu Amete,
 heus tu Haly, uis Christianus fieri?” Respondet: “Quando Deus uoluerit”. Quasi dicant
 iam a Deo statum est, an futurus sim Christianus, an non. Si statutum est, infallibiliter
 20 Christianus fiam. Si non est statutum, infallibiliter non ero, quia Deus non uolet, ut
 ego Christianus sim; si autem Deus non uult, quomodo sine eius uoluntate ego
 potero Christianus fieri? Vt ego sim Christianus, requiritur quod Deus id uelit; Deus
 autem non uult, ut modo sim Christianus, quia si uellet, quomodo ego possem non
 esse Christianus? Quod si Deus non uult, ut ego modo conuertar ad fidem Christi,
 25 quomodo ego potero uelle, quod Deus non uult? Expectemus, ergo, ut Deus uelit me
 petere Baptismum et tunc ego petam.

Hunc errorem renouauit Caluinus lib. 3 Institutionum cap. 21 § 71 ubi ait: “Dicimus,
 aeterno et immutabili consilio Deum semel constituisse, quos olim assumere uellet

3-7: cf. Q. 36, 9. | **10-11:** Mart. Viual. *in marg. gloss.* Petr. Cav., *Zelus Christi*, f 130b n. 853. | **13-15:** Pi., *Epist. ad Mah.*, 94, p. 252; cf. Q. 7, 155. | **15-16:** Laurentius Beyerlinck] *NI.*; Cathecism. Patriarch.] *NI.* | **27-31:** cf. Io. Cal., *Inst. Rel. Chri.*, c. 14 (8), p. 865; c. 14 (8), p. 874.

3: praefixisse] praefinisse Md | **19** statutum] statum Md

in salutem, quos rursum exitio deuouere". Et cap. 23 § 8: "Non dubitabo simpliciter
 30 fateri, uoluntatem Dei esse rerum necessitatem, atque id necessario futurum esse,
 quod ille uoluerit". Contra hunc errorem agunt late Doctores Catholici. Est enim
 contra lumen rationis; quia, ut inquit August. lib. 3 de lib. arbit. cap. 18:
 "Quaecumque ista causa est uoluntatis, si ei resisti non potest, sine peccato ei
 ceditur; quis enim peccat in eo quod nullo modo caueri potest?" Et ut idem inquit lib.
 35 de duab. anim. capit 12: "Peccati reum teneri quenquam, quia non fecit quod facere
 non potuit, summae iniquitatis est atque insaniae". Et ut ait idem S. Doct. in lib. de
 uera Religione cap. 14: "Tam certum et omnibus manifestum est neminem peccare
 in eo quod necessitate facit, ut nulla hic doctorum paucitas, nulla indoctorum turba
 dissentiat". Et lib. de duab. animab. contra Manichaeos sic scribit: "Nonne hoc
 40 cantant et in montibus pastores et in theatris poetae et indocti in circulis et docti in
 Bibliothecis et Magistri in scholis et Antistites in sacris locis et in orbe terrarum
 genus humanum?"

Idque constat manifestissime ex Sacris Litteris, ut ex illo Eccles. 15 u. 14: *Nam Deus*
ab initio constituit hominem et reliquit illum in manu consilii sui. Vnde Dominus Caino
 45 Gen. 4, 7: *Nonne si bene egeris recipies, sin autem male, statim in foribus peccatum*
tuum aderit? Sub te erit appetitus eius (peccati scilicet) *et tu dominaberis illius*
(appetitus scilicet, quo ad peccatum propendes et alliceris). Et Deut. 15: *Considera,*
quod hodie proposuerim in conspectu tuo uitam, et bonum, et e contrario mortem, et
malum, etc. Et infra: *Testes hodie inuoco Coelum et terram, quod proposuerim uobis*
 50 *uitam et mortem, benedictionem et maledictionem. Elige ergo uitam, ut uiuas et diligas*
Dominum Deum tuum. Et Iosue 24, u. 15: *Sin autem malum uobis uidetur, ut Domino*
seruiatis, optio uobis datur: eligite hodie, quod placet. Et 2 Reg. 24, 12: *Trium tibi datur*
optio, elige unum, quod uolueris ex iis, ut faciam tibi. Et Eccl. 31: *Erit illi gloria aeterna,*
quia potuit transgredi et non est transgressus, facere mala, et non fecit. Et Matth. 19,
 55 17: *Si uis ad uitam ingredi, serua mandata.*

43-44: Sir. 15, 14. | **45-47:** Gn. 4, 7. | **47-49:** cf. Dt. 30, 15. | **49-51:** cf. Dt. 30, 19. | **51-52:** Ios. 24, 15.
 | **52-53:** II Sm. 24, 12. | **53-54:** cf. Sir. 31, 10. | **55:** cf. Mt. 19, 17.

33-34: cf. Aug. Hipp., *De lib. Arb.*, lib. 3, c. 18, PL 32, 1295. | **35-36:** Aug. Hipp., *De duab. Anim. cont. Manich.*, c. 12, PL 42, 107. | **37-39:** cf. Aug. Hipp., *De Ver. Rel.*, c. 14, PL 34, 133. | **39-42:** cf. Aug. Hipp., *De duab. Anim. cont. Manich.*, c. 11, PL 42, 105.

49: proposuerim] posuerim Md

Estque impium et blasphemum Deum facere Authorem peccati; ut enim inquit Dauid Psal. 5: *Quoniam non Deus uolens iniquitatem tu es.* Et ibidem: *Odisti omnes, qui operantur iniquitatem.* Et Sapient. 14, 9: *Similiter autem odio est impius et impietas eius.* Et Hieron. 19, 5: *Aedificauerunt excelsa Baalim quae non praecepit, nec locutus sum, nec ascenderunt in cor meum.* Euidetique ratione concluditur Deum non esse Authorem peccati; nam cum Deus dicat: *Non moechaberis, non occides, non furtum facies.* Nequit uelle ut homines moechentur, furentur et occidant; sic enim uellet ut agerent contra eius uoluntatem et sibi ipsi repugnaret. Impossibileque est, ut Deus efficaciter uelit homines facere id, quod serio prohibet ab hominibus fieri; at
60
65
70
prohibet peccata fieri ab hominibus; ergo non uult efficaciter, ut homines peccata faciant. Tertio quia impossibile est, ut homo peccet, dum adimplet Dei uoluntatem et id facit, quod Deus uult efficaciter, ut homo faciat. Quarto, quia Deus nequit ad infernum detrudere homines, quia fecerunt eius uoluntatem; hoc autem contingeret, si Deus homines suo decreto efficaci antecedenti adigeret ad peccandum. Quinto, quia Deus nequit hominem damnare, quia non fecit aliquid impossibile; impossibile autem est hominem uitare peccatum, ad quod perpetrandum a Deo necessitatur; et certum est Deum damnare hominem, quia peccauit; ergo certum est hominem non necessitari a Deo ad peccandum.

57: cf. Ps. 5, 5. | 57-58: cf. Ps. 5, 7. | 58-59: cf. Sap. 14, 9. | 59-60: cf. Ier. 19, 5. | 61-62: cf. Ex. 20, 13-15.

61: occides] occidas Md

CAPVT TRIGESIMVM PRIMVM

Quomodo perurgendi sint Mahumetani, qui interroganti, quando conuertendi sunt ad fidem Christianam? Respondent: Quando Deus uoluerit. Vbi exemplis et aptis similitudinibus explicatur, praedestinationem et praescientiam Dei non auferre
5 nostram libertatem.

93. Cum in hac responsione supponant errorem illum nuper relatum, urgendi sunt exemplo lepidissimo, quod ex Caesario refert Becanus in Manuali controuersiarum lib. 3 cap. 4 num. 4, ut conuallat perniciosissimum dilemma, quo homines perdit, sequentes errorem Caluini, de decreto diuino antecedente, adigente homines uel ad
10 bona opera, uel ad praua, misere cruciantur et in desperationem aguntur; sic enim discurreunt: "Vel ab aeterno sum praedestinatus uel reprobatus"; si praedestinatus, necessario saluabor, etiamsi pessime uixero; si reprobatus, necessario damnabor, etiamsi uelim bene uiuere. Quo dilemmate misere cruciantur miseri, dum se expedire nequeunt; et refert Augustinus lib. de bono perseuer. cap. 15, quendam
15 Monachum sui Monasterii eo fuisse adductum hac argumentatione, ut tandem deserta uita religiosa ad saeculi uoluptates reuersus sit et perierit. Qui est fructus illius impiae doctrinae, quam cum Mahumeto sectatur Caluinus. Vt hoc perniciosum dilemma conuallat Becanus, loco citato hoc exemplum refert.

94. Ludouicus Landgrauius, propter deploratam uiuendi licentiam a Viris Religiosis
20 correptus ac grauiter monitus, ut ad bonam frugem rediret, antequam inopina morte praeueniretur; pro excusatione hoc adferebat: "Si praedestinatus sum, nulla peccata poterunt mihi regnum Coelorum auferre; si reprobatus, nulla bona opera conferre". Item illud: "Cum uenerit dies mortis meae, certo moriar. Illum nec bene uiuendo potero extendere, nec male uiuendo praeuenire". Quid factum? Incidit in grauem
25 morbum: Medicum ad se uocat. Is, ut erat uir prudens et uerborum Landgrauii memor: Domine mi, inquit, frustra me uocas. Nam si uenit hora mortis tuae, certo morieris, nec possum te iuuare. Si non uenit, non indiges mea ope. Quid ita uero, ait Landgrauius? Quin iuuam me antequam mors adrepat. Tum Medicus: si putas uitam

11-17: cf. Mart. Bec., *Man. Contr.*, lib.3, c. 3, num. 2, p. 359; cf. Aug. Hipp., *De Bon. Pers.*, c. 15, PL 45, 1016-1017. | **19-31:** Mart. Bec., *Man. Contr.*, lib.3, c. 3, quaest. 3, num. 3, pp. 377-378.

2: sint] sunt Md | **10:** misere] mitere Md

corporis conseruari posse, adhibita medicina; cur similiter non credis, uitam animae
30 iuuari posse poenitentia et contritione? Hoc uerbo uicit Medicus et Landgrauio
persuasit.

Ratio uero est, quia cum Deus uelit omnes homines saluos fieri et ad agnitionem
ueritatis uenire, nullum hominem efficaciter destinat ad poenas inferni, nisi sub
conditione, quod homo ipse contra Dei uoluntatem male operetur et diuina
35 transgrediatur praecepta: unde nunquam habet decretum absolutum et efficax,
damnandi et detrudendi ad flammam aeternam ignis, quousque ex altissima
aeternitatis suae specula uideat, hominem pro suo libito et contra Dei uoluntatem
peccaturum et uitam finitum in peccato; unde non ideo malus est homo et
perseuerat in peccato, quia Deus uoluit illum damnare. Sed potius ideo uoluit illum
40 damnare, quia praeuidit malum ex propria electione futurum et perseueraturum in
peccato.

Et dum Deus praedestinat ad coronam gloriae, non destinat ad finem sine mediis,
sed ordinat hominem ad finem gloriae per medium bonorum operum, quae relinquit
in hominis potestate et praecipit, ut homo illa bona opera exercean, quando habet
45 potestatem non exercendi. Vnde homo sic discurrere debet: si praedestinatus sum,
id est, si a Deo ordinatus sum ad uitam aeternam per certa media, quae in mea sunt
potestate consequendam; gloriam consequar, si illa media adhibuerim; si autem non
adhibuerim, non consequar, quia Deus non me destinauit ad gloriam, nisi ut
consequendam medio exercitio bonorum operum, quae relinquit in mea potestate.
50 Si sum reprobatus, id est, si a Deo ordinatus sum ad infernum propter mea peccata,
quae libere commissurus sum, certo damnabor, si illa peccata committam; unde ad
uitandam damnationem unicum medium est uitare peccata. Quia cum certissimum
sit Deum neminem sibi obedientem et sua praecepta obseruantem, et in bono
perseuerantem damnare; et certum rursus sit, non damnaturum peccatorem, qui
55 poenitentiam in hac uita egerit et perseuerauerit in bono, certe si ego, ut possum,
peccata noua euitem et de praeteritis poenitentiam egero, non damnabor, sed saluus
ero.

49: operum] *om.* MD

95. Id optime explicat S. Vincentius Ferrerius, serm. de praedestinatione, qui habetur ad finem tomi tertii suorum operum pag. mihi 531 his uerbis: “Omnes quales
 60 sumus, siue praedestinati siue praesciti, debemus conari ad bonam uitam perseuerantem. Regula est Theologiae, quod quando Deus ordinauit aliquem finem, ordinauit etiam media ad illum finem, sine quibus non potest ueniri ad illum finem. Etiam si non dixit, intelligitur dixisse, ut patet, quia si Rex facit aliquem gubernatorem, intelligit, quod faciat iustitiam, etiam si non ponat in mandamento,
 65 etc. Nota, quomodo saluandi scribuntur in libro praedestinationis, scilicet ‘Saluabitur Ioannes per innocentiam, Petrus per poenitentiam, etc.’ Ita quod non solum scribitur finis siue terminus, sed etiam uia, siue medium per quod, etc. Idem de praescitis. Et si Papa facit Episcopum; intelligitur, quod sit Sacerdos, etiam si non dixit. Idem in natura de pluuiis per nubes, etc. Ita de praedestinatione. Ideo ibi est
 70 triplex defectus in illis, qui dicunt: ‘Quid me oportet operari?’ etc.’ Primo est ignorantia, quia quando scribitur in libro praedestinationis, ‘Talis saluabitur’, ponitur etiam uia et medium per quod, quia per humilitatem uel misericordiam, etc. Ideo respicere finem sine medio, est ignorantia et talis deficit dicendo: ‘Quid me oportet laborare?’ Immo certe oportet operari; alioquin auferres unam partem
 75 praedestinationis, scilicet uiam et medium per quod, etc. Ideo Gregor. 1 Dialog. et ponitur 23 quaest. 4 cap. Obtineri: Ipsa perennis regni praedestinatio ita est ab omnipotente Deo disposita, ut ad hoc electi ex labore perueniant, quatenus postulando mereantur accipere, quod eis omnipotens Deus ante saecula disposuit donare. Ideo si non uis ire ad infernum, remoue uiam et medium, nempe peccatum
 80 et non ibis; Esaiae 3: *Vae impio in malum*. Secundus defectus est stultitia, dicere: ‘Quid me oportet facere bonum?’ etc.’ Nota qualiter scit Deus omnia futura; scit si hodie prandebis, sicut si saluaberis. Si dicis, quid me oporteat parare cibum pro prandio? etc. Nullus facit argumentum de prandio et arguit de anima. Idem si est infirmus, quid me oportet uocare medicum? Quia iam scit Deus, si ero curatus, etc.
 85 Si debes sanari, uia est per medicinas, etc. Item, scit Deus, si hoc anno habebitis

80: cf. Is. 3, 11.

59-100: Vin. Ferr., *Serm. de Sanc., Sermones super Oratione Dominica*, serm. VIII, pp. 530-531; cf. Gre. Mag., *Dial.*, lib. 1, c. 8, PL 77, 188.

84: medicum] medium Md

blandum (id est agrorum fructus) quid ergo oportet arare? etc. Responsio: quia illa est uia. Item scit Deus, si Rex habebit uictoriam de inimicis, quid oportet habere gentes armorum? Responsio: quia illa est uia ad uictoriam, etc. Tertius defectus est error maximus. Vnde negare Trinitatem, error est contra unum articulum solum et
 90 sic de aliis: sed dicere, quod praedestinati non debent facere bona opera, est error contra omnes articulos, quos destruit; uerbi gratia quare Deus uoluit incarnari? Respondeo, ut homines ascenderent in Coelum. Et numquid sciebat Deus, an homines saluarentur. Quid oportebat ipsum incarnari? Et sic de aliis. Item de quo seruit fides, Baptismus? Etc. Quia ante ista Deus sciebat, qui essent saluandi, etc.
 95 Magnus est error sumere finem sine medio. Modo ergo finalis conclusio est, ut dicit thema, *Manete in me*, scilicet per bonam uita, *et ego in uobis* per gratiam. Ideo 2 Pet. 1: *Fratres satagite, ut per bona opera certam uestram uocationem et electionem faciatis. Haec enim facientes non peccabitis aliquando. Sic enim abundanter ministrabitur uobis introitus in aeternum regnum Domini et Saluatoris nostri Iesu Christi.*" Hactenus Sanctus Vicentius.

96. Est ergo stulta illa responsio Mahumetanorum: "Vel Deus statuit, ut ego sim Christianus, uel non, etc." Deus enim statuit ut tu sis Christianus, si tu uolueris admittere doctrinam fidei illamque audire et expendere; statuit ut sis Christianus si auferas impedimenta fidei Christianae, nempe pluralitatem uxorū et ritus
 105 Mahumetanos; et uult, ut admittas doctrinam fidei, quia in hunc finem sua admirabili prouidentia disposuit, ut captius traheris ad terras Christianorum, et ut tibi fides uera annuntiaretur; in hunc finem saepe interne te uocat, ut iugum Christi suscipias. Deus non trahit homines ad fidem necessitando, sed suadendo et alliciendo; tibi autem suadet, ut Christianus fias; quia tibi proponit rationes efficaciter
 110 persuadentes, Fidem Christi esse ueram et sectam Mahumeti esse falsam; et uoluntas manifesta Dei est, quod homines deserant fidem falsam et amplectantur ueram; sicut uoluntas Dei est, quod homines non furentur, non moechentur, non iniuria afficiant proximos. Vnde sicut stultum esset dicere: "Si Deus uellet, ut ego non furarer, ego furtum non fecissem"; ita stultum est dicere, si uoluntas Dei esset, ut ego

96: cf. Io. 15, 4. | 97-100: II Pt. 1, 10-11.

101-102: cf. lib. 3, c. 13.

- 115 Christianus sim, ego Christianus fierem. Constat enim homines per Dei uoluntatem non semper efficaciter trahi ad id quod Deus uult; quia uoluntas Dei est, ut homines a uitiiis abstineant et uirtutem sectentur, et tamen frequenter a uitiiis non abstinant, nec uirtutem sectantur. Et ratio est, quia Deus uult, ut homines haec opera libere exercent, illosque relinquit in manu consilii sui et ideo ipsi saepissime Dei uoluntati
- 120 resistunt, sicut Stephanus dixit Iudaeis: *Vos semper Spiritui Sancto resistitis*. Vnde sicut stulte responderet Maurus fur et adulter, si interroganti: “Quando desines furari et adulterari?” Responderet: “Quando Deus uoluerit”. Ita stulte mihi interroganti: “Quando conuertendus es?” Respondes: “Quando Deus uoluerit”. Iam enim Deus uult, ut conuertaris ad Christum et suam uoluntatem tibi exponit per
- 125 lumen rationis, quo cognoscis sectam Mahumetanam esse falsam et Religionem Christianam esse ueram; Deus tamen te non cogit, neque tibi necessitatem infert; quia uult ut conuertaris libere et cum merito; tu autem huic uoluntati Dei resistis, dum non uis relinquere sectam Mahumetanam; sicut resistis uoluntati Dei, dum non uis deserere uitia.
- 130 97. Quomodo autem scientia et praedestinatio Dei libertatem non tollat creaturae, apte explicabo hac similitudine, qua utitur S. Vincentius Ferrerius in sermone illo de praedestinatione. Existit speculator in alta turri, unde intuetur duas uias et exitus illarum; alteram initio asperam, sed securam; alteram initio delectabilem et planam, sed periculosam et latronibus plenam; ex illa specula detegit eos qui tendunt per
- 135 uiam delectabilem et planam, quae a sinistris est, tandem cadere in quoddam praecipitium; eos uero, qui tendunt per uiam initio asperam, quae est a dextris, tandem peruenire ad locum felicitate plenum. Desiderans uero, ut uiatores omnes perueniant ad locum illum felicem, clamat e turri, Amici, uiatores, deserite uiam sinistram et carpite dextram, quia sinistra, quae delectabilis et plana est, ducit ad
- 140 praecipitium et mortem; dextra uero, quamuis aspera appareat, ducit ad locum felicem. Plerique uero ex uiatoribus sinistram ingrediuntur, quia delectabilis et plana et per illam gradiuntur; speculator uero ex altitudine turris intuetur eorum

120: cf. Act. 7, 51.

132-150: cf. Vin. Ferr., *Serm. de Sanc.*, *Sermones super Oratione Dominica*, serm. VIII, p. 530.

123: es] est Md | 128: dum] cum Md

praecipitium. An in hoc casu uisio speculatoris detegentis praecipitationem et
 perditionem eorum, qui gradiuntur per uiam sinistram, est causa, cur illi
 145 praecipitentur? Minime. Neque enim ideo illi praecipitantur, quia speculator uidet;
 sed potius speculator uidet, quia illi praecipitantur. Vnde potius illi sua uoluntaria
 praecipitatione sunt causa, quod speculator uideat et non e conuerso. Nec illa
 speculatoris uisio illis libertatem adimit, sed qui praecipitantur, libere
 praecipitantur et quia uolunt; quia si uiam dextram carperent et illi insisterent,
 150 efficerent ut speculator uideret oppositum.

98. Sic ergo res se habet in nostro casu. Existit Deus in alta suae aeternitatis specula,
 unde omnia tanquam praesentia aspicit quae in tempore fiunt. Duae sunt uiae: altera
 spatiosa et lata, quae ducit ad perditionem; altera aspera, quae ducit ad uitam.
 Clamat Deus per os Prophetarum et Apostolorum et per internas inspirationes: *Haec*
 155 *est uia, ambulate in ea, et non declinetis neque ad dexteram neque ad sinistram.* Isai.
 30. 21. Idest neque amore prosperitatis temporalis, neque timore aduersitatis,
 deseratis uiam rectam mandatorum Dei, quae ducit ad uitam; omnibus hominibus
 praestat auxilia necessaria ad ambulandum per uiam rectam, sed illi ob
 difficultatem uiae huius arripiunt uiam latam, per quam tendunt ad perditionem.
 160 Deus ex alta specula aeternitatis infelicem eorum exitum prospicit; et tamen hac sua
 scientia non est causa, cur ipsi pereant, neque enim ideo illi praecipitantur, quia
 Deus uidet, sed potius ideo Deus uidet, quia illi praecipitantur. Vt enim inquit
 Hieronymus in caput 26: Hieremiae, “non quia Deus scit, futurum aliquid, idcirco
 futurum est; sed quia futurum est, nouit Deus, qui est praescius futurorum”. Et ut ait
 165 Origenes lib. 7 in Epistol. ad Romanos explicans illud, “quos praesciuit: Non
 propterea erit aliquid, quia id scit Deus futurum; sed quia futurum est, scitur a Deo
 antequam fiat”. Et ut loquitur Damascenus in Dialogo contra Manichaeos pag. 562:
 “Praeuidens Deus ea, quae a nobis sponte futura erant; uidelicet, quae in nostra sunt
 potestate, uirtutem dico et uitium, praedestinat ea, quae non sunt in nostra

154-155: cf. Is. 30, 21.

163-164: Hie. Str., *Comm. in Ier.*, lib. 5, c. 26, PL 24, 877. | 165-167: Orig., *Com. in Epi. ad Rom.*, lib. 7, PG 14, 1126. | 168-173: cf. Io. Damasc., *Dia. cont. Man.*, PG 94, 1578.

145: praecipitentur] praeciperentur Md | 152: aspicit] despicit Md | 162: est³] om. Md

170 potestate. Praescientia Dei uerae est, et aliter quam ipsa habet, res fieri nequit; sed ipsa non est causa, cur quod futurum est, omnino fiat; sed quia hoc uel illud facturi sumus, ideo praenoscit; praenoscit autem multa, quae ipsi non placent, sed horum causa non est”. Et ut ait Augustinus lib. 5 de ciuitate cap. 10: “Neque enim ideo peccat homo, quia Deus illum peccaturum praesciuit, imo ideo non dubitatur ipsum
 175 peccare, cum peccat, quia ille, cuius praescientia falli non potest, ipsum peccaturum esse praesciuit; qui si nolit, omnino non peccat; sed si peccare noluerit, etiam hoc ille praesciuit”. Et ita loquuntur alii Patres apud Fasolum tom. 2 pag. 47 et apud Lessium in opusculo de gratia efficaci cap. 3.

En ergo apertissimam rationem, cur praedestinatio diuina, licet infallibilis sit, non
 180 auferat nostram libertatem, quia praedestinatio secundum Augustinum nihil aliud est, quam “praescientia et praeparatio beneficiorum Dei, quibus certissime liberantur, quicumque liberantur”; ac proinde duo includit, nempe uoluntatem diuinam conferentem ea beneficia et dona, quibus homines de facto liberantur ab aeterno interitu et uitam consequuntur aeternam; et praescientiam, per quam Deus
 185 uidet, quod homines illis donis et beneficiis bene usuri sunt. Ex iis duobus primum nequit auferre libertatem, quia Deus dat auxilia et dona praeuenientia, quae necessitatem non inferunt, sed talis sunt naturae ut eis possit uoluntas creata “dissentire, si uelit, eaque abiicere”, ut definit Tridentinum; uel “illis resistere”, ut definit Senonense Concilium; praescientia autem Dei, qua praeuidet arbitrium
 190 creatum bene usurum illis donis, nequit officere libertati, quia non est causa nostri operis, sed potius nostrum opus est quasi causa illius praescientiae. Neque enim ideo homo recte operabitur et perseuerabit in bono, quia Deus scit; sed e contra ideo Deus scit, quia homo sic perseuerabit.

173-177: Aug. Hipp., *De Ciu. Dei*, lib. 5, c. 10, PL 41, 153. | **177-178:** cf. Hie. Fas., *In prima Summ. Tho. comm.*, q. 14, art. 8, dub. 3, p. 47; cf. Leo. Less., *Opus., De Gratia Efficaci*, c. 3, pp. 273-286. | **181-182:** Aug. Hipp., *De Bon. Pers.*, c. 14, PL 45, 1014. | **188:** cf. *Con. Tre.*, sess. VI, can. 4, p. 67.

191: quasi] *om.* MD

CAPVT TRIGESIMVM SECVNDVM

Demonstratur Alcoranum non esse testimonium Dei quia fabulis ridiculis plenum est.

99. Assumptum probatur primo ex dictis in toto capite praecedenti. Secundo, ex
 5 dictis cap. 1. Tertio, quia teste Ioanne Andrea cap. 8 sui libri, Mahumetus in Alcorano
 lib. 2 cap. 11 narrat, sibi Almedinae commoranti apparuisse Angelum Gabrielem
 septuaginta alarum paribus instructum, secumque adduxisse brutum quoddam niue
 candidius, nomine “Alborach”, et iussisse, ut in illud conscenderet, brutum uero
 equitem admittere noluisse, nisi facta prius sponsione, quod ipsum in paradisum
 10 esset adducturus; Mahumetum uero ita spopondisse. Et sic equum illum se facilem
 praebuisse et confestim conscendisse; et Angelo dextrante peruenisse citissime in
 Templum Sanctum Hierusalem; et ibi in occursum eius processisse Prophetas
 omnes, illumque tanquam maximum Dei Prophetam salutasse; ad fores autem
 Templi appositam esse scalam, quae coelum contingebat; et per eam conscendisse
 15 ad primum coelum et post illud alios sex penetrasse. Primum coelum esse
 argenteum, secundum aureum, tertium, quartum, quintum et sextum ex uariis
 lapidibus pretiosis, septimum uero lucis. In primo coelo stellas suspensas esse ex
 catenis aureis et maximam illarum esse sicut montem, qui iuxta Almedinam extat. In
 primo coelo inuenisse Adamum, qui eum arcte complexus est et gratias Deo egit,
 20 quia talem filium ei donare dignatus est. In secundo inuenisse Noe. In tertio
 Abrahamum. In quarto Iosephum. In quinto Moysem. In sexto Ioannem Baptistam.
 In septimo Christum. In omnibus his coelis affirmat se uidisse uarios Angelos
 diuersis muneribus destinatos; sed specialiter narrat, se in septimo coelo uidisse
 Angelum, qui septuaginta millia capita habeat; et in singulis capitibus septuaginta
 25 mille linguas, et singulis linguis septuaginta mille uoces formabat, quibus Deum
 laudaret.

100. Deinde dicit, manente Angelo comite in septimo coelo, se sine socio ad octauum
 coelum ascendisse et immensae altitudinis iuga superasse, et inuenisse niues et
 pluuias et iam prae nimio frigore pene defecisse. Tunc uero audisse uocem dicentem

5: cf. lib. 5, c. 1. | 5-35: cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 8, pp. 175-181; cf. Q. 17, 1; cf. Q. 53, 8-9.

7: instructum] *om.* Md | 10: spopondisse] spondisse Md | 24: habeat] habebat Md

30 sibi: “Amplius appropinqua Mahumete, et creatorem tuum saluta”. Hac autem uoce confortatum prope Thronum Dei ascendisse, Deum uero manum suam super humeros eius posuisse; illam uero ita frigidam fuisse, ut prae nimio frigore eius contactum uix ferre posset. Hic Deum magna ipsi secreta manifestasse et praecepta dedisse. Postea rediisse ad septimum coelum, et Angelum, qui eum comitabatur eum
 35 duxisse ad uidendum paradysum, quem Deus Mauris praeparauerat. Haec deliria referre sufficiat, quia illa quiuis poterit impugnare.

Quarto, teste eodem Ioanne Andrea in capite 5 sui libri 1 Mahumetus lib. 3 cap. 9 (secundum Alcoranum, qui legitur sine distinctione librorum, est caput 36) narrat Salomonem cum exercitibus suis tum daemonum, tum hominum, tum auium
 40 peruenisse prope “fluuium formicarum”. Et cum adhuc per leucam distaret, audiuisse uocem cuiusdam formicae, quae caeteris praecipiebat ut se reciperent in antra sua, ne conculcarentur ab exercitu Salomonis. Et in illo itinere locutum fuisse cum upupa, quae illi multa dixit de Regina Saba et cum upupa illa epistolam misisse ad Reginam. Cum uero sciuisset, Reginam Saba in occursum ipsius a sua curia iam
 45 processisse, daemonem coegisse, ut palatium ipsum Reginae Saba in ictu oculi illuc transportaret: idque daemonem praestitisse, atque ita Reginam a Salomone in suo ipsius palatio fuisse exceptam et propterea potentiam Salomonis fuisse admiratam.

Quinto, lib. 3 Alcorani cap. 14 (teste Ioanne Andrea) affirmat quod Salomon habebat plures daemones in ergastulo catenis et compedibus ligatos; et cum morti
 50 appropinquauit, praecepit, ut cadauer suum unguentis condirent et medicaminibus praeseruatum in Sella Regia collocarent, ut quasi uiuus timeretur. Ita uero fuit executioni mandatum. Caeterum in ipsius dextera uirga apposita est, cuius extremitas terrae infixata erat; a qua egrediens uermis uirgam corrosit; et sic Salomon in terram corruit. Et hoc pacto daemones cognouerunt, eum esse mortuum et sic a
 55 poenis liberati sunt.

Et cap. 43 Alcorani in persona Dei sic loquitur: Dauidi diuitias abundanter contulimus et montes ac aues illi parere fecimus, ferrumque molliri praecepimus; ipsum quoque loricas bonas ex inde texere iussimus. Salomoni quoque uentos et

38-47: cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 5, pp. 150-151; cf. Q. 27, 17-44. | **48-55:** cf. Io. Andr., *Conf.*, c. 5, p. 153; cf. Q. 34, 14. | **56-61:** cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 45, p. 247; cf. Q. 34, 10-13.

39: tum daemonum] *om.* MD

pluuias uespere, ac mane parere fecimus, suaeque manui mineralia auri et diabolos
 60 opifices, ut illi pro uelle suo aras et imagines et paropsides, ac amphoras fabricarent
 subiecimus. Haec tamen fabulosa esse facile constabit legenti libros Regum et
 Paralipomenon.

101. Item cap. 47 haec habet: Pharaon iussit sibi aedificium usque ad coelestium
 attactum portarum parari, ut sic Moyses Deum conspiceret. Haec et alia multa
 65 fabulosa habet in Alcorano, quae libens omitto. Duas tamen historias uel potius
 ridiculas fabulas praeterire non possum, quas Mahumetus scriptas reliquit, in
 responsione ad quasdam quaestiones, quas illi proposuerunt tres Rabini Iudaeorum,
 de quibus supra mentionem feci cap. 1. Inter has quaestiones una fuit, cur
 sepulchrum Moysis ignoretur? Vt huic responderet, sequentem fabulam composuit
 70 et iis uerbis recitauit: Moyses cum solus per desertum uagaretur, forte sepulchrum
 apertum uacuumque inuenit, recte ad quantitatem suam effossum; quod admirans
 coepit ad propriam staturam metiri. Interea Angelus mortis uenit ad interficiendum
 Moysem. Quem cum cognouisset Moyses, quaesiuit: ad quid uenisti? Respondit:
 Missus sum pro anima tua. Cui Moyses, quomodo ergo putas eam eripere? Per os
 75 enim non poteris, quo locutus sum cum Domino, neque per aures, quibus uocem Dei
 audiui; neque per oculos, quibus faciem Dei uidi; neque per manus, quibus donum
 Dei recepi; neque per pedes, quibus montem Sinai ascendi. His auditis abiit Angelus
 Domini, formaque mutata, attulit pomum de paradiso, quod cum olfaciendo
 porrigeret, recepit Moyses; cumque naribus apponeret, arripuit eum Angelus per
 80 nares, per quas tanquam emungens, animam eius extorssit; quo facto, mansit corpus
 eius in sepulchro nunquam reperto. Planum est haec ridicula et fabulosa esse.
 Veritas constat ex capite ultimo Deuteronomii. Alia quaestio seu interrogatio fuit:
 cur caro porcina edi non debeat? Vt huic interrogationi satisfaceret Mahumetus
 sequentem fabulam contexuit: Iesus Christus (inquit) dum rogaretur a Discipulis, ut
 85 modum arcae Noe, habitumque superstitis in eo generis humani exponeret, rogantes
 audiens, formulam ex luto inter manus suas confectam proiecit humi et ait: surge in
 nomines patris mei et surrexit homo canus; cui Christus: tu quis es? Respondit: Ego

61-62: cf. III Rg. 8; cf. II Par. 3. | 82: cf. Dt. 34.

63-64: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 46, p. 250; cf. Q. 40, 36-37. | 68: cf. lib. 5, c. 1. | 70-82: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 3, art. 10, p. 313; cf. Her. Car., *Doc. Mah.*, pp. 230-232. | 84-99: f. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 3, art. 12, pp. 328-330; cf. Her. Car., *Doc. Mah.*, p. 248.

sum Iaphet filius Noe. Cui Iesus: itane canus mortuus es? Respondit: Nequaquam, sed in hac ipsa hora putans me ad diem iudicii surgere, metu canus effectus sum.

- 90 Praecepit ergo Iesus Iaphet, ut omnem historiam arcae Discipulis rogantibus exponeret. Tunc ille rem omnem a primordio narrans, peruenit ad locum ubi cum domus secessus pondere, inquit, egestionis arcam inclinaret, timuimus ualde. Consuluit itaque Pater Noe Deum: cui Deus; adduc, inquit, elephantem et uerte posteriora dorsi eius super locum et fecit sic. At ubi elephas fimum suum hominum
- 95 egestionis iniecit, surrexit sus grandis; quae cum massam omnem disperderet, conceptum insuetis naribus edidit murem; qui cum tabulas roderet, consulto Domino, percussit Pater Noe illico leonem in fronte; percussus leo concitus, flamine anxio catum naribus eiecit. Satisne ergo uidetur causae, Abdia, uitandi animal immundum? Hucusque Mahumetus; qui similes fabulas et ineptias adhibuit in
- 100 responsione ad multas alias interrogationes, quas Iudaeus Abdias et alii duo Rabini ei proposuerunt.

97: illico] id illico Md; concitus] concitatus MD

CAPVT TRIGESIMVM TERTIVM

Ostenditur legem Mahumeti non esse a Deo, quia lex Domini conuertens animas, a quo procul abest lex Mahumeti.

102. Cum finis legis Dei sit animas ad Deum ducere et ueram sanctitatem procurare,
 5 qua anima coniungitur Deo, illique placet; nequit esse lex diuina illa, quae uitia non cohibet et uirtutes promouet et media ad generandam ueram sanctitatem non habet. Talem autem esse legem Mahumeti, facile est probare ex dictis, cum illa proponat, tanquam articulos fidei et ueritates salutare, mille errores, et praecipiat, uel consulat, uel saltem ut licita permittat multa foeda et illicita, et hominum corda
 10 sursum non eleuet, sed potius rebus terrenis et delectationibus corporis et bonis sensibilibus immergat. Sed nunc breuiter hoc ipsum ostendendum est, tum a posteriori, tum a priori. A posteriori quidem, quia nullus fuit unquam inter Mahumetanos homo uere sanctus, cuius sanctitatem Deus mundo ostenderit per signa illa et uirtutes, quibus in Ecclesia Christi in omni saeculo Deus multorum
 15 sanctitatem ostendit, tam uirorum, quam feminarum. Hoc assumptum Christi praedicator amplificare poterit in medium producendo ea quae sincerissime et uerissime narrat Fr. Antonius del Castillo e Seraphica Familia, qui inter Turcas diu uersatus est, in suo "deuoto peregrino" seu "itinerario" Hierosolymitano lib. 3 cap. 6 ubi describit uitam et mores eorum, quos Turcae ut sanctos uenerantur et
 20 "Morabitos, Turlacos" uel "Truncos" appellant.

17-20: cf. Ant. Cast., *Dev. Per.*, lib. 3, c. 6, p. 212-222.

2: animas] *om.* MD

CAPVT TRIGESIMVM QVARTVM

Quales sint Mahumetanorum sancti.

103. Est doctrina inter Mahumetanos recepta, homines ieiunando, eleemosynas largiendo, a delectationibus carnis abstinendo et poenitentiam agendo initio uitae
 5 suae, tandem acquirere naturam Angelicam et impeccabiles reddi, et in praemium uitae anteactae posse iam, quidquid libuerit, deinceps facere et quamcunque delectationem capere. Audiamus Thomam Bozium tom. 1 de signis Ecclesiae lib. duodecimo cap. 20 pag. mihi 543 ubi haec scribit: Est inter Turcas quorundam, qui religiosissimi habentur, secta. Vocantur hi Turlachi. Mos est istis, palam per
 10 obscoenitatem spurcissimam coire cum quibusuis, ipsis etiam belluis, praecipue uero cum asinabus, quibus ipsi uehuntur; et quo fidentius haec ii perpetrarint, eo sanctiores existimantur. Id ego, si in uno aut altero scriptore legissem, nullo modo inducere in animum possem, ut crederem; sed omnes qui Turcarum mores latius describunt, id constantissime affirmant: in his Ioannes Antonius Menauinus
 15 Genuensis, Theodorus Spanduginus Cantacuzenus, Bellonus Gallus, Ioannes Leo Africanus; qui quidem e Mahumetanorum sanguine ortus Mahumetique diu addictus, cum fuisset a nostris captus, Romamque Leone X. Sedente adductus, Christo se dedit et Africae descriptionem, moresque suae Gentis proprio libro diligentissime notatos nobis reliquit. Adiicit hic aliud longe obscoenissimum, solitos
 20 huiusmodi homines, ubi eos impetus libidinis arripuerit, uiolare mulieres obuias, quas posuerint in mediis uiis, nisi obstiterint illae, prae naturali, qui reliquus est humanae menti, pudore. Quod uero est insanissimae mentis et ad praesens argumentum spectat, tanta superstitione defixi populi tenentur, ut credant hos homines diuinissimos; mulieres uero, quae compressae fuerint ab istis, ex hoc facto
 25 quasi consecratas ac sanctiores effectas. Secundum sit illud: Si quis inter Mahumetanos ac praecipue Turcas, inciderit in amentiam ac mentis stuporem, pro sancto habetur et honore praecipuo, coelestique a cunctis colitur, quamuis furiosos ipsi constringant et caedant. Refert idem Ioannes Leo a Rege Tunetano exaedificatas fuisse non ignobiles aedes, bonaque assignata satis opulenta stupido cuidam; unde
 30 alebantur illius sectatores et cognati multi. Ex his iudicare possumus reliqua

8-32: Tho. Boz., *De Sig. Ecc. Dei*, t. I, signo 56, lib. 12, c.20, p. 543; Ludouicus Barthena] NI.

4: largiendo] largitudo Md | 7: Bozium] Bocium Md

istorum. Qui uult legere ridenda multa ad hoc pertinentia, uideat itinerarium Ludouici Barthenae cap. 5 et seq. lib. 2.

104. Addit Ioannes Leo Africanus lib. 3 Historiae Africanae cap. 43 se uidisse unum ex his Morabitis seu Turlachis publice aggredi in platea Babyloniae, seu Cayri
 35 feminam nobilem egredientem ex balneo et cum illa coram omnibus coiuisse; peracto autem turpissimo concubitu, statim certatim omnes confluisse ad tangendas in uenerationis signum uestes illius feminae, quas iam sacras arbitrabantur; maritum uero illius, re cognita, mille gratias egisse Deo ob felicem sortem suam; et ad manifestandam cordis sui laetitiam publicum parasse
 40 conuiuium, fortunatum se existimans, quia Propheta Mahumetus sub specie delectationis capiendae uxorem suam diuinis uoluit sanctificare fauoribus. Idemque testatur Fr. Antonius del Castillo. Persuasum enim habent coeci isti homines, Prophetam Mahumetum hos turpissimos congressus inspirare illis Morabitis, ut quasi nomine illius et personam ipsius agentes commisceantur feminis, ut illis
 45 ipsarumque domui insignia conferat beneficia; et hinc oritur, quod mulieres illas a Morabitis cognitae ut rem sacram et a Mahumeto sanctificatam uenerentur.

Quis non uideat turpissimam et abominandam esse legem, quae tales fructus producit, animasque non ad Deum conuertere, sed in bestias transformare? Conferat hic Christi praedicator puritatem Religionis Christianae cum hac impuritate, et in
 50 medium proferat uitam et gesta eorum, quos Sancta Ecclesia, ut Sanctos colit; discurrat per singula saecula et breuiter enumeret celebriores sanctos, qui in singulis floruerunt, ut Mahumetani oculos aperiant et lucem ueritatis uideant. Vt autem prae oculis habeat sanctos famosiores, qui singulis saeculis floruerunt, legat Cardinalem Bellarminum in tomo concionum Ses. 6 de fide, ubi breuiter et dilucide
 55 eos proponit; et Patrem Franciscum Arias nostrae Societatis tom. 1 de Imitat. Christi, tract. 5 a cap. 23 usque ad 37 ubi copiose et erudite rem tractat.

33-41: cf. Io. Leo., *De tot. Afr. Desc.*, lib. 3, c. 43, p. 233 | **41-46:** cf. Ant. Cast., *Dev. Per.*, lib. 5, c. 1, p. 404.
 | **54:** cf. Rob. Bell., *Conc.*, VI "De Gloria Miraculorum", pp. 543-548. | **55-56:** cf. Fran. Ari., *Imit. Chris.*, t. I, tract. 5, c. 23-37, pp. 501-539.

49: Religionis] Religionii Md | **52:** singulis] singuli Md

CAPVT TRIGESIMVM QVINTVM

Ostenditur legem Mahumeti carere mediis perueniendi ad sanctitatem. Et primo de Maurorum Zala seu oratione.

105. Mirum non est, quod lex ista homines non ducat ad sanctitatem, quia cum
 5 sanctitas a Deo prouenire debeat, mediis instrumentis ab ipso designatis et ad
 generandam sanctitatem aptis, eiusmodi instrumentis carent. Vniuersale
 instrumentum est oratio et obsecratio (qua a Deo aliquid petimus ob eius
 misericordiam et ob Christi merita) ut enim inquit Chrysostomus lib. 1 de orando
 10 Deo, "Oratio" est instar clauis cuiusdam, per quam omnes Dei thesauros possumus
 aperire et ex illis accipere, quidquid nobis commodum uidetur ad aeternam salutem
 consequendam. Et ideo Christus Matth. 7 et Luc. 12 ad orationem homines hortatur
 dicens: *Et ego dico uobis petite et dabitur uobis, quaerite et inuenietis, pulsate et*
aperietur uobis, omnis enim qui petit accipit et qui quaerit inuenit, et pulsanti
aperietur. Quod Christus explicat similitudine ab humanis ducta: *Si enim uos, cum*
 15 *sitis mali, nostis bona data* (quae non a uobis habetis, sed aliunde accepistis) *dare*
filiis uestris, quanto magis Pater uester de coelo dabit spiritum bonum petentibus se.

Hoc instrumento uniuersali ad omnia saluti opportuna facile obtinenda carent
 Mahumetani; etsi enim saepe repetant formutlam orandi, quam "Zala" uocant, in ea
 nihil petunt; dicunt enim solum haec uerba: "Deus magnus est et Mahumetus a
 20 dextris Dei existit. Benedictus sit Deus". Quae uerba cum magnis caeremoniis
 proferunt, quandocumque faciunt "Zala". Faciem enim uersus meridiem uertunt, ut
 testatur S. Petrus Paschasius num. 84 et iam oculos in coelum attollunt, iam caput
 usque ad terram demittunt; oculos utraque manu abstergendo, et quasi lingendo, et
 maxillas contrectando. Quinquies autem in die faciunt hanc orationem seu "Zala";
 25 nimirum 1 prima aurora, 2 "meridie", 3 quasi hora quarta post meridiem, 4 cum sol
 occidit, 5 hora et dimidia a prima nocte. Habent etiam sua rosaria satis longa, quae
 nimirum centum globulis constant; quae percurrunt et in singulis globulis haec
 tantum dicunt uerba "Bismila", idest, "nomen Dei". Et haec rosaria recitare, saepe
 repetendo illam uocem, "Bismila" seu "nomen Dei", esse existimant magnum

12-16: cf. Mt. 7, 7-11; Luc. 12] *Auctor err.*, cf. Lc. 11, 9-13.

9-16: cf. Pse. Io. Chrys., *De Pre.*, lib. 1, Oratio I, PG 50, 776. | **21-22:** cf. Pse. Petr. Pas., *Sobr. set. mah.*, tit. 1, c. 8, p. 66.

- 30 suffragium ad extrahendas animas defunctorum ab inferno. Conferat Christi
praedicator hanc formulam orandi cum formula orandi, qua Christiani utuntur, dum
orationem Dominicam et salutationem Angelicam proferunt; et exponat petitiones
septem, quas Pater noster continet, et preces, quas continet "Salve Regina"; atque
laudes B. Virginis, quas continet salutatio Angelica et salutarem petitionem; ut
35 Mahumetani haec inter se comparantes ueritatem agnoscant.

33: quas¹] quam Md

CAPVT TRIGESIMVM SEXTVM

De Mahumetanorum lotionibus et lauacris.

106. Mahumetus in Alcorano cap. 12 haec habet: Viri boni cum oratum surrexeritis, facies uestras ac manus et brachia usque ad cubitum et pedes usque ad tibias abluere
 5 et capillos reuoluendo abstergere, et post coitum mulierum, uos balneari oportet. Infirmi autem et in itinere positi, ab egestu aut mulierum coitu uenientes, et aquam minime reperientes, facies suas et manus terrae mundaе puluere tergant. Deus namque uestram mundiciam diligit. Idem repetit cap. 9 his uerbis: Post coitum et egestionem et antequam orent abluantur, etc. Et si aqua non adsit, terrae mundaе
 10 puluere, quasi aqua, tergendо mundentur. Verum haec uana et superstitiosa esse et a perfidis Iudaeis desumpta, facile est probare. Deus enim mundiciem interiorem animae praecipue quaerit et hanc praecipit. Anima autem non inquinatur egestionem, quae opus naturale est, neque coitu cum uxore legitima, quando uxoratus ad consortem accedit ex desiderio prolis ad obsequium Dei educandae, uel ex fine
 15 honesto reddendi debitum, uel se liberandi a periculo incontinentiae; ergo superstitiose tunc praecipitur lotio illa. Si autem coitus sit illicitus, macula, quam anima ex illo opere contraxit, non ablutione exteriori corporis, sed animi contritione et ueniaе petitione et feruenti oratione ad Deum fusae, obtinenda est. Vnde Christus Matth. 15, 19: *De corde exeunt cogitationes malae, homicidia, adulteria, fornicationes,*
 20 *furta, falsa testimonia, blasphemiae. Haec sunt, quae coinquant hominem; non lotis autem manibus manducare, non coinquant hominem.* Quod a Iudaeis illas ablutiones sumpserit Mahumetus, probari potest; nam ut Marcus testatur cap. 7, 3: *Pharisaei et omnes Iudaei, nisi crebro lauerint manus, non manducant, tenentes traditionem seniorum. Et a foro (scilicet uenientes) nisi baptizentur non comedunt; et alia multa*
 25 *sunt quae tradita sunt illis seruare baptismata calicum et urceorum et paramentorum et lectorum, in quibus scilicet ad mensas accumbabant.* Quia enim in foro omne genus hominum uersabatur Iudaei et Gentiles, mundi et immundi; cum ex foro redibant Iudaei se totos in aquam immergebant, ne quid in corpore immunditiae remaneret. Et omnia, quae contrectaturi prandentes erant, ne eorum attrectatione, si forte

19-21: Mt. 15, 19-20. | 22-26: Mc. 7, 3-4.

3-7: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 23, pp. 163-164; cf. Q. 5, 6. | 8-10: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 20, p. 154; cf. Q. 4, 43.

30 immunda essent, contaminarentur, prius eluebant. Sed haec tam crebra lauatio inutilis et superstitiosa erat et tempus ad alia utiliora consumebat.

Diabolusque miseros Mahumetanos decipit, dum eis persuadet, eis ablutionibus animam lauari a maculis peccatorum; cum tamen ad hoc nullam uirtutem habeant, sicut habet ablutio Baptismalis; nam Christus applicat meritum suae Passionis
 35 Baptismo, et dum corpus exterius abluatur, Deus interne gratiam infundit uirtute illorum uerborum: “Ego te baptizo in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti”; gratia illa anima emundatur a sordibus culpae. Conferat Christi minister uanitatem harum ablutionum, quibus utuntur Mahumetani, cum efficacia, quam habent ad mutanda corda hominum Sacramenta a Christo instituta; et in hunc scopum legat P.
 40 Franciscum Arias tom. 1 de Imitatione Christi, tract. 5 cap. 49 et 50 ubi appositissima narrat exempla ad hanc rem persuadendam.

40-41: cf. Fran. Ari., *Imit. Chris.*, t. I, tract. 5, c. 49-50, pp. 578-584.

31: superstitiosa] superstitiosa Md | **37:** harum] horum Md

CAPVT TRIGESIMVM SEPTIMVM

De Mahumetanorum Ieiunio.

107. Mahumetus in Alcorano capite secundo ita loquitur: Tota die ieiunate, nocte ieiunium soluite et tunc comedentes et bibentes quantum libuerit, fere usque ad
 5 principium horae, quae solis ortum antecedit. Sanctus Petrus Paschasius, num. 85 de hoc ieiunio loquens, inquit: “Mauri, statim ac dies lucescere coepit ieiunare incipiunt et nihil comedunt, neque bibunt, neque cum mulieribus coeunt; sed post solis occasum, cum nox iam suas tenebras super terram fundere coepit, comedunt et bibunt et cum mulieribus coeunt.”
- 10 Habent autem ieiunium contianuatum per integrum mensem lunarem, quod “Ramadan” appellant. Non habet uero fixam anni stationem, sed iam uno, iam alio tempore incidit. Et saepe incidit in aestate, quando meses colliguntur; tantoque rigore illud obseruant, ut quamuis siti pereant, nec fauces quidem aqua humectare liceat, quia si aliquis deprehenderetur ieiunium soluisse, illico suspenderetur.
- 15 Hoc tamen ieiunandi praeceptum a Deo non esse, neque aptum disponere homines ad sanctitatem, nec ex temperantia, sed ex superstitione procedere, facile probatur; ut enim testantur Spanduginus, Cambinus, Nicolaus e Nicolais ac Petrus Bellonus apud Bozium tom. 1 de signis Ecclesiae, signo 46, cap. 3 cum Turcae haec ieiunia agunt, licet usque ad noctem cibum non gustent, tamen ubi aduesperascit, sic
 20 insatiabili auiditate corripiuntur, ut totas noctes uorando et bibendo consumant. Et ut scribunt uiri Religiosi qui diu inter Mauros captiui detenti sunt, postquam Mauri initio noctis uoracissime comedunt, siue ex piscibus, siue ex carnibus et cubitum eunt; media nocte procedit per uicos homo, quasi publicus praeco, clauam gerens, qui fores percutiens alta uoce clamat: “Surgite Mauri ad comedendum et bibendum
 25 et gignendos filios contra Christianos.”

Et sane cum naturalis ratio dictet, ut de cibo et potu non plus sumatur quam utile sit naturae ac expediens animae ad bene agendum; et tota pene nocte ad libitum epulari ualde grauet naturam et animam impediat ab exercitiis uirtuosis; lex ita comedendi post ieiunium est diuinae atque naturali legi contraria. Secundo, quia cum lex diuina

3-5: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 12, p. 122; cf. Q. 2, 187. | 5-9: cf. Pse. Petr. Pas., *Sobr. set. mah.*, tit. 1, c. 8, p. 67. | 15-20: cf. Tho. Boz., *De Sig. Ecc. Dei*, t. I, signo 46, lib. 11, c.3, p. 448.

30 iubeat, ut sensualitas reprimatur et sub rationis dominio seruetur; nequit esse a Deo
 lex, quae consulit, uel saltem tamquam licitum permittit, tot horis ad libitum
 comedere et bibere et sensualitati frena laxare. Tertio, quia cum finis ieiunii sit, uitia
 comprimere, passiones frenare, pro culpis praeteritis satisfacere, mentem eleuare et
 ad contemplationem diuinorum disponere, nequit Deum habere Authorem lex illa
 35 quae post ieiunium licentiam praebet se ingurgitandi per totam noctem; quia hoc
 ipso ea admittit, quae impediunt omnia illa bona, quae per ieiunium intenduntur.

Conferat Christi praedicator hoc ieiunium cum ieiunio Christianorum et illam
 Mahumeti doctrinam cum doctrina Christi, sic praecipientis, Luc. 21: *Videte, ne*
grauentur corda uestra crapula, uel ebrietate, aut curis huius saeculi. Et Luc. 6: *Vae*
 40 *uobis, qui saturati estis, quia esurietis.* Et cum doctrina Petri Epistola 1 cap. 2 sic
 monentis: *Charissimi, abstinete uos a carnalibus desideriis, quae militant aduersus*
animam. Et Pauli, Roman. 8 dicentis: *Si secundum carnem uixeritis, moriemini; si*
autem spiritu facta carnis mortificaueritis, uiuetis.

38-39: cf. Lc. 21, 34. | **39-40:** Lc. 6, 25. | **41-42:** cf. I Pt. 2, 11. | **42-43:** Rm. 8, 13.

37-43: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 12, p. 122; lib. 5, art. 11, p. 504.

CAPVT TRIGESIMVM OCTAVVM

Concluditur ex dictis quam impudenter Mahumetus dixerit suam legem esse supra omnes.

108. In cap. 18 Alcorani sic legitur: Nuncium suum, uidelicet Mahumetum, cum uia
5 recta legeque bona Deus misit, ut ipsam manifestet et super omnes leges extollat.
Verum hoc esse mendacium impudenter confictum a Mahumeto, constat euidenter
ex dictis in toto capite praecedenti; et ex dictis in his postremis capitibus constat,
nullam ex conditionibus legis Domini conuenire legi Mahometi. Hic Christi
praedicator facile potest probare, omnes proprietates legis Dei, conuenire cum
10 summa perfectione legi Christianorum.

4-5: cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 28, p. 193; cf. Q. 9, 33.

CAPVT TRIGESIMVM NONVM

Quamuis Mahumetus in Alcorano dicat sibi non esse datam a Deo potestatem
faciendi miracula; tamen aliqua testibus carentia in sui commendationem finxit.

109. In capite 15 Alcorani introducitur Deus sic loquens cum Mahumeto: Tu
5 nequaquam ad incredulos cum manifestis Dei miraculis uenies, quoniam ea uelut
otiosa atque contraria reputarent. Nisi sciremus, eos tibi non credituros, sicut nec
aliis crediderunt, daremus tibi signa atque prodigia. Increduli licet omnes uirtutes,
omniaque Dei uiderent miracula, numquam nisi tecum disputatione facta crederent;
cum dicant haec nequaquam fieri nisi per praeuias incantationes. Haec astute
10 confinxit Mahumetus, ut declinaret ignominiam et dedecus, quod ex publica
obmurmuratione Iudaeorum contra ipsum resultare ipsi poterat apud sui
sectatores; palam enim Iudaei obmurmurabant Mahumetum non esse Prophetam,
quia non habebat potestatem faciendi miracula, ut diximus cap. 1.

Vt aestimationem tamen apud suos lucraretur, aliqua de se confinxit, quae refert
15 Ioannes Andreas cap. 10 sui operis contra Alcoranum; ne tamen de falsitate
conuinceretur, ea confinxit quae testes non habuerunt, uel quae coram testibus iam
mortuis narrabat facta.

I. Est illud de pectore sibi aperto et gutta nigra extracta; de quo supra cap. 5.

II. Quod cum esset septemdecim annorum et camelos Domini sui duceret, Deus
20 miraculose illum protexit nube, ne a nimio solis ardore ureretur.

III. Quod illum in spelunca saepe Angelus Gabriel uisitauerit.

IV. Quod ipsum redeuntem ex colloquio cum Angelo arbores, lapides et aues
salutabant.

V. Quod cum calore solis premeretur, uocauit arbores procul existentes, ut sibi
25 umbram facerent; et illae statim accurrerunt.

4-9: capite 15] *Auctor err.*, cf. Dio. Carth., *Contr. Alcho.*, lib. 2, art. 27, pp. 176-179; cf. Q. 6, 4-5; cf. al-Kindī, p. 57; cf. Q. 17, 59. | 13: cf. lib. 1, c. 1. | 15-30: Io. Andr., *Conf.*, c. 10, pp. 205-209; cf. lib. 5, c. 5; cf. lib. 5, c. 16.

2: a Deo] *om.* MD | 10: confinxit] confixit Md | 22: IV] IIII Md

VI. Quod se iter agente et in contemplatione Dei absorpto, magnus truncus arboris per medium scissus est, ut pergenti uiam praeberet.

VII. Quod cum ab ipso patruus eius et alii (qui iam obierant, quando hoc primum narrauit) postularent, ut coram ipsis miraculum faceret, lunam diuisit, ut habes

30 supra cap. 16.

CAPVT QVADRAGESIMVM

Miracula quae de Mahumeto narrant Sarraceni.

110. Haec enumerat P. Cornelius a Lapide in "Caput XIII Apocalyps." pag. 218:
Primum, quod sine dolore prodierit ex utero Matris, circumcisis et hilaris.
5 Secundum, quod in eius natali omnia idola per totum orbem corruerint. Tertium,
quod Lucifer arreptus ab Angelis, tunc immersus sit in profundum maris. Quartum,
quod uenti, aues et nubes de eius educatione decertarint. Quintum, quod asina uoce
humana eum uocauerit "sigillum Prophetarum". Sextum, quod nubes atra semper,
etiam coelo sereno, eius capiti incubuerit. Septimum, quod lunam bipartito diuisam
10 coniunxerit et compegerit: hinc Turcae uenerantur lunam illamque in uexillis castris
praeferunt. Octauum, quod Angelus sit ei locutus. Nonum, quod arbor fici ab eo
euocata, ei se humiliter inclinauerit. Decimum, quod bos et agnus ei tamquam
maximo inter nuncios Dei locuti sint. Quo circa asserunt Mahumetis nomen fuisse
ante mundi creationem in conspectu Dei; et quod, nisi fuisset, nequaquam mundum
15 condidisset.

3-15: Cor. Lap., *Comm. in Apo.*, c. 13, p. 218.

12: Decimum] Decimo Md

LIBER SEXTVS

In quo traditur praxis conuertendi Mahumetanos, petita ab experientia Authoris, et designantur themata Concionum et loca etiam ex toto opere, quibus expleri possint.

5

CAPVT PRIMVM

Quantum expediat publicas ad Mahumetanos Conciones habere.

1. In primis utilissimum est publicas Conciones ad Mahumetanos habere in urbibus et oppidis, ubi illorum non est adeo exiguus numerus, ut sunt Malaca, Portus Sanctae Mariae, Gades, Hispalis, Xera, Calpe, S. Lucar de Barrameda, Velezmalaga, Granata et
 10 alia oppida Baeticae Prouinciae, item Matritum et aliae ciuitates maritimae in Hispania prope mediterraneum. Harum concionum multiplex est fructus. Primo, ipsorum Mahumetanorum conuersio, qui his sermonibus publicis non parum commouentur, ut constat ex dictis in hoc tractatu; et sane concurrente fidelium multitudine ad has conciones, ardens desiderium in ipsis excitatur de
 15 Mahumetanorum reductione, illamque a Deo enixe postulant et saepe obtinent.

Secundo, cum multi sint occulti Iudaei in magnis urbibus, ubi uiget commercium, ut in ciuitatibus martitimis; et cum non possimus directe conciones in Hispania habere contra Iudaeos, qui non nisi occulti et incogniti habitare in his regnis possunt, oportet, ut hae conciones contra Mahumetanos publice habeantur; nam ad illas
 20 uenire non renuunt Iudaei, et saltem curiositate ducti confluunt. Et cum plurima ex argumentis, quae contra Mahumetanos fiunt, militent contra perfidos Iudaeos; una opera omnes conuincuntur, et Christi minister sub titulo praedicandi Mahumetanis potest contra Iudaeos discursus et argumenta dirigere. Et ita ego praestiti Hispali et maxime optauī, ut conciones istae fierent in Ecclesia Cathedrali, uel prope illam, quia
 25 illuc sine nota et sine incommodo concurrere poterant huiusmodi homines; inclementia tamen temporis coegit anno praeterito 1679 ut conciones incaeptas ad ianuam Maioris templi, quae meridiem respicit, prosequeretur in Domo Professa Societatis Iesu, in qua anno 1672 habitae fuerant conciones illae, in quibus 38 Mahumetani Baptismum petierunt.

16: commercium] comercium Md

30 Tertio, quia in magnis urbibus Indiarum commercio frequentatis degunt occulti non
pauci haeretici, ut Hispali, Gadibus, Malacae et etiam Matriti, qui libenter ad has
conciones audiendas ueniunt; et occasione arrepta potest Catholicus concionator
aduersus illos sermonem conuertere, eosque argumentis premere. Id ego saepe
35 obseruauui, praesertim quando impugnabam illum Mahumetanorum errorem, quod
unusquisque possit in sua lege saluari; tunc enim conuerti sermonem contra
Sectarios Caluinistas et Lutheranos fatentes esse salutem in Ecclesia Catholica
Romana. Item quando recensentur notae, quibus manifeste comprobatur, Ecclesiam
Christi esse ueram Dei Ecclesiam, et sectam Mahumetanam esse Synagogam
Satanae, facile est discursum dirigere contra haereticos; nam signa uerae Ecclesiae
40 Christi in sola Catholica et Romana Ecclesia reperiuntur. Item cum ex deprauatis
Mahumeti moribus, et ex contradictionibus Alcorani falsitas Mahumetanae sectae
detegitur, idem argumentum torquetur contra Sectarios Lutheranos et Caluinistas.
Et ita ego praestiti Malacae, Gadibus et Hispali.

Quarto, istae conciones utilissimae sunt ipsis Christianis Catholicis, ut in fide magis
45 radificentur, et crescente fidei feruore et uiuacitate, crescant reliquae uirtutes. Et in
oris maritimis, unde quotidie Christiani a Mauris captiui abducuntur, est res ista
maxime necessaria; quia plebei homines ignorantes motiua credibilitatis, quibus
manifeste demonstratur, Religionem Christianam habere Deum Authorem, facile a
Mahumetanis seducuntur et a Christo deficiunt. Vnde Christiani Praedicatores
50 deberent in iis praecipue locis populo expendere argumenta illa, quibus Christus
suam Diuinitatem probauit et reliqua omnia, quae in prima parte ego confeci. Vtinam
Oratores Christiani omissis discursibus aliis prorsus inutilibus, quos saepe
concionibus inserunt, quandoque populo Christiano exponerent argumenta illa,
quibus euidentissime demonstratur, Deum reuelasse mysteria Religionis
55 Christianae. Experientia me docuit, fideles maximam consolationem accipere ab
eiusmodi concionibus, et intime commoueri ad agendas Deo gratias pro beneficio
Fidei Christianae, sine qua impossibile est Deo placere. Obseruauui ego non semel,
aliquos fideles auditis iis argumentis, quibus probauui Christi Domini diuinitatem
contra Mahumetanos et Iudaeos, lachrymas continere non potuisse ob
60 redundantiam spiritualis consolationis, qua eorum animus reficiebatur.

31: Malacae] Malaca Md; Matriti] Matrito Md

2. Certe cum in Domo Professa Societatis Iesu Matritensi anno 1670 conciones publicas ad Mahumetanos primum habuimus, tanta erat has conciones audiendi auiditas, ut necessarium fuerit, fores templi et domus praetoria cohorte cingere, ut aditus reseruaretur Magnatibus et Principibus feminis. Et quamuis haec diligentia
65 prudenter praemissa fuerit; tamen multi Dynastae uix potuerunt liberum ingressum inuenire, et magno cum labore locum ad audiendum consecuti sunt. Inter Proceres primariae sortis quidam, uir seuerae frontis et non modici supercilii, et qui signa tantae affabilitatis exhibere non solebat, cum praedicatorem audiuit de Christi Diuinitate disputantem et euidenciam argumentorum expertus est, quibus
70 Veritatem Religionis Christianae ostendit; se continere non potuit, quin illum e pulpito reuertentem ad cubiculum insequeretur; ipsumque arcte complexus est et gratias habuit pro concione tantae utilitatis et consolationis.

3. Cum primum Hispali, anno 1672 ad Mahumetanos publice uerba fecimus in Domo Professa, quae in meditullio ciuitatis sita est, necesse fuit, ob multitudinem
75 auditorum eodem tempore simul in duobus locis praedicare: in Templo feminis, uiris autem in peristyllo domus, quod amplissimum est, et quinque millia hominum capere potest, qui ex pauimento et ex fenestris et pergulis concionem audiebant. Contigit autem, ut dum concio haberetur, non semel plueret; et quamuis per tegulas et canales aqua supra auditores copiose decideret, et concionator ab illis rogaret, ut
80 loco illo decederent, quia periculum erat, ut aqua usque ad interiora penetraret, ab ipsis impetrare non potuit, ut locum illum desererent, nec ut paterentur, concionem interrumpi per aliquod temporis interuallum. Tanta enim cum uoluptate conciones illas audiebant, ut indignum iudicarent, ob ullum temporale incommodum hoc bono priuari.

85 Quinto, his utilitatibus accidit, quod cum fideles uident, aliquem ex Mahumetanis argumentis conuictum, publice Baptismum petere, laetitiam continere non possunt, Deum laudant et ei ex intimo cordis affectu gratias agunt, quia cor illius infidelis tetigit, ab eo precantur, ut ei constantiam et perseuerantiam largiatur, illumque arcte amplexantur et alia charitatis signa ei exhibent; et multarum uirtutum actus
90 exercent; et hic publicus plausus et conclamatio infideles accendit, et emollit et fideles maxime consolatur. Id ego saepissime expertus sum, praesertim Malacae, Hispali, Xerae, Gadibus, Calpe et Matriti.

Sexto, non exigua est utilitas, quod his concionibus instruuntur Christiani
perspicacis ingenii et bono intellectu praediti, ut cum Mahumetanis seruis possint
95 de Religione disputare, et illos ad Christianismum adhortari et ueritatem Religionis
Christianae argumentis ostendere, quae a concionatore audierunt. Ipsique
Mahumetani, quamuis tunc non conuertantur, ex concionibus colligunt fidei semina,
quae postea suo tempore fructum faciant; ut constat exemplo illo, quod narraui cap.
6. Et aliis duobus, quae illi adiunxi eodem capit. et ex iis, quae ibi dixi cap. 10.

98-99: cf. lib. 2, c. 6. | 99: cf. lib. 2, c. 10.

CAPVT SECVNDVM

Quomodo Mahumetani conuocandi sunt ad has conciones publicas audiendas.

4. Vt has conciones utiliter audiant, curandum est, ut non tam ui cogantur, quam rationibus et beneuolentiae signis adducantur; et ut libentes ueniant, prouidendum
 5 imprimis illis est de pecunia, quam singulis diebus pendere solent dominis suis; cum enim arceantur propter concionem ab operibus, in quibus mercedem diurnam lucrantur, qua soluunt heris suis uestigal diurnum, de quo conuentum est inter illos; debet aliunde merces illa compensari. Serui namque Africani plerumque pacisci solent cum heris suis, et quotidie pendunt in tributum drachmas aliquas, donec
 10 libertatem acquirant; et tributum illud lucrantur sudore uultus sui, et ex mercede diurna partem reseruant ad propriam sustentationem, partem ad soluendum tributum dominis suis. Vnde ut sine uiolentia ad conciones adducantur, uel heri remittere debent illius diei uestigal; uel illis donandum est, unde soluant. Libenter autem ueniunt, si sciant, post concionem eis tribuendum esse tantum pecuniae,
 15 quantum possent lucrari, uel onera portando, uel agros colendo, uel alio modo laborando. Vnde optimus modus eos congregandi est, pecunias quaerere, quibus soluant uestigal illius diei. Scientes enim, se tantundem lucraturos audiendo concionem, quantum lucrarentur tota die laborando, libenter accedent. Hoc modo usi sumus Hispali anno 1672. Nam quamuis primo Dominus Archiepiscopus in
 20 Paraeciis edictum publicari iusserit, quo monebat, ut heri suos seruos et ancillas adducerent in Domum Professam Societatis, et huius rei executionem impense commendauisset Vicario Domini Assistantis, seu Propraetori, qui Ministros iustitiae distribuens per uicos, seu uicinitates ciuitatis eos cogeret in unum, postea tamen meliori inito consilio, epistolium scripsi ad Dominum Michaellem de Mannara equitem Calatrauensis militiae, praestantis sanctimoniae uirum, et amore Dei et zelo animarum flagrantem, qui Praefectus erat, uel Frater Maior Sodalitatis “Charitatis”, quae Hispalensi nobilitate constat; fere sub hac forma: “Domine mi, Deus Charitas est, et qui manet in Charitate in Deo manet; nisi Charitas hoc munus suscipiat congregandi Mahumetanos, nihil agemus, quia barbari isti, si compellantur a
 25 Satellitibus Domini Assistantis, non lubentes, sed coacti audient; ac proinde sine fructu. Rogo ergo te, ut rem hanc commendes Sodalibus Charitatis”. His acceptis
 30

5: de] *om.* Md | 8: pacisci] pascisci Md | 9: pendunt] pendant Md | 24: Mannara] Mañara Md

litteris, congregauit Sodales et re inter ipsos consulta, decretum est, ut huius Sodalitatis equites inter se partirentur uicos, et Paraecias ciuitatis, et singuli curarent Mauros congregare, qui in suo uico, uel Paraecia degebant; Sodalitasque
 35 ipsa in se sumpsit onus soluendi Mahumetanis pretium illud, quod illi lucrari poterant; et in hoc insignis charitatis opere expendit sexcenta scuta, quia singulis Mahumetanis uenientibus ad concionem, ea finita, donabatur certa pecuniae summa, unde ea die ali possent et heris suis tributum soluere. Mirum est, qua diligentia, quo zelo et charitatis ardore Dominus D. Michael de Mannara et reliqui
 40 huius nobilissimae Sodalitatis alumni conuersioni Maurorum operam nauauerint. Eos secum adducebant ad concionem, non ui, sed amore, et in ipsa concione inter ipsos sedebant, et uerbis ardentibus adhortabantur, ut Baptismum peterent; preces ad Deum fundebant, eleemosinas, ieiunia, flagellationes et alias mortificationes Domino offerebant pro eorum conuersione. Et huic “Charitatis Hispalensis
 45 nobilitatis” insigni pietati debetur felix exitus harum concionum, in quibus quadraginta quatuor conuersi sunt, quorum octo supra triginta una die solemniter baptizati sunt a Domino Archiepiscopo, et late narratur in historica Relatione, quae de hoc solempni Baptismo typis mandata est. Certe non alium solempniorem triumphum habuit unquam Hispalensis ciuitas, postquam a Sancto Ferdinando
 50 debellata est, quam illum, quem illa die spectauit. Instituta est solempnis processio, in qua ducebantur triumphantium more catechumeni a Domo Professa Societatis in Ecclesiam Cathedralem, in qua erectum erat ingens theatrum in eo ipso loco, in quo in hebdomada sancta collocatur celebre illud “Monumentum”, quod omnibus admirationi est, ut in editiori loco administratus Baptismus posset ab omnibus
 55 spectari. Processionem praeibat “Imago crucifixi”, quae est insigne “Sodalitatis Charitatis” proprium: Sanctam Imaginem accensis cereis immediate sequabantur triginta sex pauperes, quos Sancta Sodalitas uestiuit; subinde catechumenos ipsos comitabantur Charitatis Sodales, qui trecentorum numerum implebant et Religiosi Societatis; alii a dextris, alii a sinistris catechumenis associati. Et sic peractus est
 60 Baptismus ea pompa et maiestate, quae in ea Relatione describitur.

44-48: Pse. Io. Los., *Rel. Mar.*

56: accensis] praeaccensis Md; immediate] inmediate Md | 58: implebant] implebunt Md

5. Quantum Deo placuerit cura illa, quam Sancta Sodalitas Charitatis suscepit donandi Mauris pretium, quo tributum diurnum soluerent, manifestauit euentus singularis anno praeterito 1679, in quo Missionem repetens in illa ciuitate, conciones quoque publicas ad Mahumetanos habui. Rogauī Dominum D. Michaelē
65 de Mannara, ut nunc eandem curam susciperet Sodalitas Charitatis circa Maurorum conuersionem, quam prius susceperat anno 1672 hoc munus libentissime amplexa est; caeterum cum tota illa prouincia annonae penuria laboraret, siquidem trium librarum panis quinque drachmis emebatur; et Sodalitas Charitatis ingentem pecuniae summam quotidie alendis pauperibus insumeret, non habebat Sancta
70 Sodalitas, unde solueret denarios illos diurnos Mauris donandos; et re mature inter Sodales deliberata, decretum est, non posse eleemosinas a fidelibus collatas ad pauperum sustentationem et aegrotantium curationem, in alios usus quantumuis pios conuerti; et huius decreti Author praecipuus fuit Dominus D. Michael de Mannara; qui tandem conclusit, sibi ut Fratri Maiori Sodalitatis incumbere onus,
75 industrie quaerendi pretium donandum Mauris. Sequenti die illum de hac re nihil cogitantem conuenit ciuis Hispalensis, quem antea non nouerat; qui in hunc modum eum allocutus est: hic afferō, Domine D. Michael, mille scuta in eos pios usus expendenda, in quibus sancta Charitas solet eleemosinas sibi erogatas expendere. Tunc ille omnino immemor Maurorum: satius erit, inquit, ut mihi designes opus, in
80 quo uis hanc pecuniam expendi; uix haec uerba protulerat, cum recordatus est pretii Mauris donandi, nihil tamen exterius pronuntiauit; illius autem eleemosinae largitor, quasi cogitationem Domini D. Michaelis legeret, illico adiecit: meae uoluntatis est, ut hanc pecuniam expendas in eo opere pio, quod nunc in tua cogitatione uoluis; et cum tunc cogitatione uolueret eleemosinam elargiendam Mauris, miratus est singularem
85 Dei prouidentiam, quam in se confidentibus exhibet. Hunc mirabilem successum mihi narrauit Dominus D. Michael, paucis diebus antequam incideret in morbum, quo ingenti cum luctu totius Hispalensis ciuitatis et uberrimis pauperum lachrimis sublatuſ est die 9 Maii anno 1679. Et cum ego euentum mirarer, alios mihi tunc mirabiliores narrauit, quos saepe expertus est. Huius praeclari uiri uitam et gesta in
90 lucem hoc anno edit R. P. Ioannes de Cardenas nostrae Societatis Exprovincialis, satis ex suis scriptis orbi et ciuitati Hispalensi ob pietatem notus. Ego sane id sancte

89-91: lo. Car., Bre. rel. D. Mig. M. V. de L.

testari possum, saepe hanc cogitationem animum meum subiisse, fore ut aliquando Dominus Michael de Mannara in altaribus collocaretur; saepe cum illo de rebus diuinis locutus, ardentis in Deum amoris in illo manifesta signa deprehendi; cum de
 95 Deo loquebatur, totus ardebat et quasi extasim passus extra se ueluti rapiebatur; nihil aliud quaerebat, nihil aliud cogitabat quam maiorem Dei gloriam et proximorum salutem, pauperumque et aegrotorum leuamen. Epistolam apud me habeo Patris Cardenas, in qua testatur, huius uiri corpus, post septem menses effossum, integrum et incorruptum repertum esse. Et sane quamuis mihi diceretur,
 100 eum mortuos suscitasse, nihil mirarer. Nam mihi eius uitam et mores contemplanti, saepe occurrit, non aliter uixisse, quos Ecclesia in altaribus ueneratur.

6. Quod si Sodalitas Charitatis prouinciam hanc non sibi uendicasset; illam absque dubio amplexus fuisset Illustrissimus pauperum Pater Dominus Archiepiscopus D. Ambrosius Ignatius de Espinola et Guzman, quia ultra quingentorum ducatorum
 105 millia tempore famis in alimoniam pauperum expendit. Et sane hoc opus dignissimum est Episcoporum largitate. Vbi autem Episcopi non fuerint, uel Sodalitates aliae similes Hispalensi Charitati (si forte in toto orbe Christiano perfecte similem habet illustris illa Sodalitas) quaerenda est eleemosina inter diuites populi. Vbi autem Mauri non de proprio uiuunt, sed heris suis tanquam famuli ministrant,
 110 monendum est, ut domini illos ad conciones adducant; idque illis iniungendum est a Praetore urbis, praeconis uoce, si opus fuerit. Et cura huius rei committenda est Sacerdotibus piis, aliisque personis deuotis, qui inuigilent, ne ullus Mahumetanorum a concione absit. In ipsa autem concione expedit, ut Mahumetanae feminae a Mahumetanis uiris separentur, ne illas uolentes petere Baptismum cohibeant; et ne
 115 se mutuo impediunt infideles, intermiscendi sunt cum Christianis, uiri cum uiris et feminae cum feminis. Experientia enim docet, quod ubi Mahumetani inter se coniuncti sedent, obdurati et pertinaces detinent dociles, ne Baptismum petant.

92: testari] obtestare Md | 102-103: absque dubio] absdubio Md | 105: alimoniam] alimonia Md

CAPVT TERTIVM

Quod pro Maurorum conuersione preces, eleemosinae, ieiunia et alia pia opera a Christianis exercenda sunt, ut praedicatio effectum sortiatur. Vbi singularia huius rei exempla ab Hispalensibus exhibita recensentur.

- 5 7. Cum infidelium conuersio non sit opus hominis currentis, sed Dei miserentis, quia ut ait Christus: *Nemo potest uenire ad me, nisi Pater meus traxerit eum*; non solum concionator debet enixe a Deo postulare, ut interne illuminet quos ipse externe admonet, sed a Christianis auditoribus rogare, ut intimo cordis affectu postulent a Deo illorum conuersionem, et pro illa impetranda eleemosinas, ieiunia et alias
- 10 mortificationes Deo offerant. Idque initio singularum concionum debet impense commendare. Et hac in re reliquae Christiani orbis ciuitates imitari possunt insignem pietatem et religiosum feruorem Hispalensium, qui uix cognouerunt, Missionarios Societatis publicas uelle ad Mahumetanos conciones habere anno
- 15 1672, cum ad expugnandam eorum perfidiam, Deo pro eorum conuersione obtulerunt Communiones, Missas, ieiunia, poenitentias et mortificationes in magno numero. Persona nobilis obtulit pro singulis, qui conuerterentur quinquaginta Missas: alia obtulit, inseruire pauperibus hospitalis feria sexta nudis pedibus et
- 20 cruribus. Alia pro singulorum conuersione corpus suum cilicio cingere et exosculari ulcus foetidius pauperum in hospitali iacentium (et hic fuit D. Michael de Mannara). Alia persona uouit Domino abstinentiam perpetuam a carnibus, si emolliret cor
- cuiusdam obstinati Mahumetani, cuius conuersionem uehementer desiderabat; conuersus est ille, et ipsa uotum suum religiose adimplet. Puer decennis a
- 25 parentibus Mahumetanis genitus et in prima infantia baptizatus, miram ostendit pietatem; nam a primis annis totam doctrinae Christianae summam diligenter didicit, et ab usu rationis suorum parentum conuersionem sitiens, pro illa preces ad
- Deum fundebat, et feruenter ipsos hortabatur ut Christiani fierent; in hac autem occasione, in qua Mauris praedicabamus, coram multis se prouoluit ad pedes
- obstinati patris, illosque exosculatus, cum lachrimis rogauit, ut duritiem illam deponeret et Baptismum peteret: qua pietate omnium oculos et amorem in se
- 30 conuertit. His diebus, quibus conciones habebantur, puer iste aquam afferebat iis,

6: cf. lo. 6, 44

26: fundebat] fundebatur Md | 27: praedicabamus] praedicabamur Md

qui in tanta gentium pressura sitiebant; et ex eleemosinis, quas ipsi uiri pii erogabant ob hanc pietatem, octo drachmas congregauit, quas tradidit Sacerdoti, ut quatuor Missas Deo offerret pro conuersione suorum parentum.

Sodalitas Charitatis Deo promisit, tot pauperes in integrum uestire, quot Mauri
 35 conuerterentur: id quod cumulatissime adimpleuit. Primariae nobilitatis feminae inter Mahumetanas sedebant, eisque plena charitatis uiscera ostendentes, uerbis ardentibus, affectibus ardentioribus ad Christum trahere conabantur. Inter has eminuit Princeps femina, inter Hispaniae Proceres sanguine clarissima, quae non solum foetidis Mahumetanis assidebat, easque arcte complectebatur; sed flexis
 40 genibus integram concionem audiebat, quae plerumque per horam cum dimidia et quandoque duas protrahebatur, Deo offerens hanc poenitentiam, ut illarum duritiem emolliret. Quandoque necessarium fuit sedilia ab uno in alium locum mutare; tanta autem deuotione has conciones Hispalenses equites audiebant; ut cum adessent serui et famuli, quibus hoc imperarent, ipsi suis manibus subsellia, et sedilia
 45 transportarent. Omnibus his concionibus adfuit Illustrissimus Archiepiscopus, qui Africanos, qui Baptismum petierant, spirituali gaudio plenus arctissime amplectebatur, eos uerbis suis in fide confirmans et ad ardentius desiderandum Baptismum inflammans. Huic Hispalensium pietati post Deum debetur tam numerosa Maurorum conuersio, cum pro magnitudine ciuitatis exiguus sit numerus
 50 eorum mancipiorum, quae Hispali degunt, quia uix attingit trigesimam partem eorum, qui Gadibus, in Portu Sanctae Mariae et Malacae commorantur.

Charitatem et pietatem Hispalensium animaduertentes Africani, non minus illa, quam concionibus ipsis mouebantur ad fidem amplectendam: quam aliqui eo ardore susceperunt, ut praedicatores effecti alios ad Christum traherent. Maurus quidam
 55 uxoratus eam lucem in concionibus a Deo accepit, ut domum suam reuersus uxori suae praedicare coeperit eam adhortans, ne hanc occasionem amitteret, lucrandi aeternam animae salutem; et quia eam obstinatam uidit, ei omnem suam supellectilem et pecuniam donans, et nihil sibi reseruans, Christo contentus, eam dimisit, nolens amplius cohabitare cum muliere, quae fidem Christi amplecti
 60 nolebat, idque ipsum alius praestitit, dimisit enim uxorem, sibi nimis charam, quia conuerti noluit; utrumque tamen post aliquot dies Dominus consolatus est, quia

45: transportarent] transportabant Md | 50: quae] qui Md

mulieres illae exemplo maritorum permotae, Christum agnouerunt, et mariti eas cum ingenti laetitia admiserunt.

65 Turca quidam tanto cum feruore fidem Christi professus est, ut quamuis haberet sufficientem pecuniam ad sui redemptionem, maluerit illam pecuniam alteri Africano, qui ipsius admonitione et exemplo conuersus fuerat, donare, ut libertatem emeret, quam propria libertate frui. Vno ex iis diebus, in quibus Mahumetanis praedicabatur, accepit litteras Africana ancilla ab Algerio, quibus monebatur, eius redemptionem peractam esse, facta commutatione inter ipsam et ciuem
70 Hispalensem, qui captiuus in Algerio detinebatur; quibus generose respondit, malle se captiuam in Hispania inter Christianos commorari, quam cum libertate ad perfidiam Mahumetanam redire.

Fuit inter Hispalenses ciues nonnullus, qui tanto gaudio affectus est ob conuersionem mancipii sui, ut statim ipsum libertate donauerit, quamuis bonis
75 fortunae non abundaret. Multi ex Patrinis feruorem eorum, quos in Baptismo tenuerunt, uidentes, eorum libertatem emerunt.

CAPVT QVARTVM

Singulare exemplum puellae sexennis orantis pro Mahumetanorum conuersione.

8. Praefatis exemplis aliud adiungo; quod abunde probat, quantum apud Deum ualeant feruentes orationes iustorum pro impetranda Maurorum conuersione; inter
5 familias nobiles, quae Malacae morum integritatem et praeclaram pietatem cum sanguinis claritate coniungunt, non postremum locum obtinet familia Domini D. Iosephi Azedo del Castillo. Habebat eques iste filiam sexennem Marianam nomine, cuius certe intelligentia erat supra aetatem, pietas atque deuotio supra naturam; nemo illam alloquebatur, qui non miraretur tam uiuidas rationis scintillas, ita ut mihi
10 dubium non fuerit, eam in illa aetate iam capacem esse suscipiendae Eucharistiae, quia tam rationis compos erat, eoque iudicio pollebat, quo uix aliae pollent in nono uel decimo aetatis anno. Habebant parentes eius ancillam Mahumetanam, cuius conuersionem desiderabant, eam uero a Deo impetrauit uirguncula illa sexennis, nam in genua coram altari prouoluta magno deuotionis affectu uitam suam Deo
15 obtulit pro conuersione ancillae: “Obsecro Domine (inquiens) ut nobis concedas conuersionem huius ancillae, ut illa Christo uiuat, ego libenter moriar; ego uitam meam tibi offero pro eius salute”. Non potuit non maxime Deo placere huius Angeli oratio; et ita quod postulauit, obtinuit, nimirum conuersionem ancillae, quae ob amorem huius puellae Mariana appellata est, cuius reductione remunerauit Deus
20 Christianam curam, quam adhibuerunt parentes illius puellae in ipsius educatione; pietatem enim a piis parentibus hauriens, non prius incaepit uiuere, quam deuotionem ostendere et orationes recitare. Accidit casus iste ad extremum anni 1669.

2: exemplum] exemplo Md

CAPVT QVINTVM

Quantum expediat, quod Mahumetani ad Fidem conuersi magna cum solemnitate baptizentur.

9. Ratio et experientia docent, multum omnino referre, quod Mahumetani et Iudaei,
 5 qui inter Christianos conuertuntur, cum solemnibus apparatu ducantur ad sacrum
 fontem, et quod, si fieri potest, ab Illustrissimis Episcopis, uel Archiepiscopis cum
 ingenti pompa baptizentur. Primo, quia cum homines rudes res spirituales in seipsis
 attingere non possint, manuduci debent per haec exteriora ad ipsarum cognitionem.
 Et ideo Christus Dominus Sacramenta nouae Legis in signis exterioribus et
 10 sensibilibus instituit. Vt enim inquit D. Thomas 4 contra gentes cap. 56: "Sicut
 caeteris rebus, ita etiam homini Deus prouidet secundum eius conditionem, est
 autem talis hominis conditio, quod ad spiritualia et intelligibilia capienda naturaliter
 per sensibilia deducitur; oportuit igitur, spiritualia remedia hominibus sub signis
 sensibilibus dari". Et propterea S. Ecclesia tot sacras caeremonias instituit in
 15 administratione Baptismi, ut illius mirabiles effectus his signis declaret. Secundo,
 quia tam infideles, quam fideles, dum sacras illas caeremonias spectant et
 solemnitatem considerant, qua confertur, magnum aliquid ibi apprehendunt, sicut
 reuera est; quod sane non facerent, si solum uiderent homines exterius abluui. Tertio,
 quia infideles contemplantes hilaritatem catechumenorum et spirituale gaudium
 20 fidelium, et auctoritatem Episcopi administrantis, hinc mouentur ad uenerationem
 Baptismi, et saepe excitantur ad illum petendum, ut sequentibus exemplis constabit.

10. Quando ad finem anni 1669 Malacae conciones publicas habui ad Mahumetanos,
 aderat tunc puella Mahumetana duodecim annorum, arguta ualde et perspicacis
 ingenii, quam paucis ante mensibus captiuam abduxerant ex Oran; erat illa in secta
 25 Mahumetana pertinacissima, eiusque conuersionem frustra saepe tentauerat pia
 femina, cui ut ancilla inseruiebat, et quamuis quadam curiositate ducta memoriae
 mandauerat quatuor primas catechismi orationes, quas saepe repetebant famulae
 illius domus; eius tamen cor longe erat a credendo, quod ore proferebat. Tristitia
 maxima et impotenti rabie afficiebatur, quando aliquis Mahumetanorum Baptismum

10-14: cf. Tho. Aqu., *Cont. Gent.*, lib. 4, c. 56, p. 189.

24: ante] antea Md

30 petebat; et quadam die tam acerbe tulit conuersionem Mahumetanae feminae, cuius
 cor in concione Deus emolliuit; ut faciem propriam unguibus foedauerit prae doloris
 et impatientis furoris aestu; secundum consuetudinem illius barbarae gentis, apud
 quam feminae in occasionibus magnae tristitiae unguibus faciem lacerant. Huius
 35 tamen puellae cor Deus mirabiliter mutauit, ea die, qua Illustrissimus Episcopus
 triginta tres catechumenos cum magna solemnitate sacro fonte lustrauit, ut diximus
 supra cap. 1. Petiuit illa a domina sua facultatem ad spectandam solemnem
 processionem catechumenorum, qui a Collegio Societatis ad Cathedralem Ecclesiam
 ducebantur, ubi eos expectabat Illustrissimus Episcopus, qui erigi mandauit ingens
 40 tabulatum iuxta sacri Templi fores, ut sacra illa functio libere ab immensa populi
 multitudine spectari posset. Spectauit puella, quasi stupefacta, hilaritatem, quam
 uultu praeferebant catechumini, spirituale gaudium Christianorum, magnificam
 illam pompam et deuotionem, qua tota nobilitas catechumenos comitabatur,
 omnibus alta uoce cantantibus nostrae fidei mysteria; irrupit per mediam
 multitudinem, ut in tabulatum ascenderet, et sacras caeremonias intueretur; et intus
 45 accensa, exterius feruorem spiritus promebat; ueniebat honeste cooperta subtili
 pallio, seu nebula serica; et faciem, caputque discooperiens, hilaritate uultus et
 uerborum feruore ardorem internum prodens, alta uoce ab Illustrissimo Episcopo
 Baptismum petit; ille benigne ad se uocans, et in uisceribus charitatis recipiens, eius
 uocationem explorat et motuum petendi Baptismum inquit, et cognito
 50 uirgunculae feruore, me interrogat, an puella illa posset tunc cum aliis Baptizari,
 quamuis non esset instructa eo pacto, quo adulti ante Baptismum instrui debent?
 Quia propter aetatis teneritudinem uidetur posse, inquit, ut paruula reputari; et
 aliunde periculum non est peruersionis, quia existit in domo deuotae feminae,
 omnino separata a Mahumetanorum commercio, et intra breues dies potest integre
 55 instrui, eiusque feruor hoc praemium postulat, ut cum aliis baptizetur; maestitia
 enim non exigua illi erit, si Baptismus differatur. Prudentissimae rationes illae
 Illustrissimi Episcopi mihi persuaserunt, posse illi tunc Baptismum administrari,
 omnique ratio dubitandi ablata est, cum compertum est, eam memoria tenere
 symbolum, et sufficienter capere mysterium Trinitatis et Incarnationis, et reliqua,

36: cf. lib. 2, c. 1.

33: quam] quos Md | 56: illae] istae Md

60 quorum fides explicita exigitur ab adultis. Itaque dum alii baptizabantur, breuiter eam ibi instruximus, et post alios ibidem solemniter baptizata est cum festiuo omnium plausu, et cum maxima consolatione Illustrissimi Episcopi, qui uehementer admirabatur ingentem laetitiam, quam uultu praeferebat propter beneficium suscepti Baptismi.

65 Similem euentum expertus sum Xera anno 1671. Erat ibi Turca adolescens, corporis et oris elegancia conspicuus, et qui potius Matriti, quam in Africa educatus uidebatur; conceperat ille aliquando propositum suscipiendi Baptismum, et iam orationes didicerat et mysteria fidei sufficienter nouerat. Sed perfidus Mahumetanus, qui magnae erat authoritatis apud suos, eum ab hoc proposito
70 deturbauit, illumque omnino decepit, ut in Mahumetana secta persisteret, et satagebat, ne conciones audiret, quas ibi praedicauimus. Permanebat adhuc in sua perfidia toto illo tempore, quo missio Xeretana durauit, nempe tempore Quadragesimae. Caeterum post aliquot menses solemniter baptizati sunt Mahumetani, qui conuersi fuerant; non enim ibi potuimus remanere tempore illo,
75 quod necessarium erat ad Catechumenorum instructionem. Vrgebat enim Missio Gaditana, quam enixe Illustrissimus Episcopus poscebat et ciuitas desiderabat, ob ingentem cladem, quam ingens uentorum procella intulerat, naues in Portu submergens, et domus non paucas subuertens, et aedificia quatiens, urgebat etiam missio Portuensis, quam excelentissima Ducissa de Medina Caeli impetrabat. Post
80 has Missiones peractas et post Missionem habitam in Ciuitate de Sanlucar, Xeram migrauimus ad Baptismum solemnem, in quo quindecim Mauri Sacro fonte expiati sunt. Erectum est ingens theatrum in maximo foro, uulgo "Arenal"; confluit innumerabilis hominum turba, Catechumeni stipati equitibus, et Religiosis Societatis in processione ducti sunt ad locum Baptismi, sicut Malacae factum
85 fuerat.

Adolescens ille Turca hoc spectaculum contemplans, et Sacrum apparatus intuens, ita commotus est, ut alta uoce medio in foro clamare caeperit: "Volo Christianus esse, et cum caeteris baptizari, locum date, ut possim theatrum conscendere"; et per confertam multitudinem perrumpens, tandem ascendit et magno feruore
90 Baptismum petiit. Illum ego examinaui, et inueni sufficienter instructum in mysteriis

86: ille] illa Md

fidei, quae aliquando didicerat; et quanta potui celeritate disposui, ut Baptismo cum reliquis tingeretur a Vicario Domini Archiepiscopi; suo feruore et uultus elegancia omnium oculos in se rapuit et summo cum gaudio Baptismum suscepit.

11. Tertio, anno 1670 tempore Pentecostes celebratus est sollemnis Baptismus
95 Matriti in nostro Collegio Imperiali, in cuius capacissimo templo ingens tabulatum erectum et ornatum erat, prout sacra haec functio postulabat; ibique inspectante Hispanica nobilitate, undecim uel duodecim Catechumeni, qui perfidi Mahumeti sectam deseruerant, conuicti argumentis, quae aduersus illam confecimus in nostra domo Professa, ab Illustrissimo Episcopo Arcadiae (nam eminentissimus Cardinalis
100 Archiepiscopus Toletanus D. Paschasius de Aragon, uel defectu integrae ualetudinis, uel aliis curis et negotiis legitime impeditus, per seipsum hoc munus exequi non potuit) Sacro fonte lustrati sunt. Egressa est processio Catechumenorum a domo Professa, eos stipantibus a dextris et a sinistris Dynastis et Regni Proceribus. Adolescens Mahumetanus, hanc solemnitatem admiratus, a Deo in hoc itinere
105 illuminatus est; in tota uia oculos auellere non poterat a Catechumenis, et quamuis saepe ui repulsus sit, ne ilis appropinquaret; eius tamen perseuerantia obtinuit, ut per mediam turbam perrumperet, et tabulatum ascenderet; ubi alta uoce Baptismum petiit; qui tamen tunc ei administratus non est, quia non erat adhuc instructus in rebus fidei. Hi casus manifeste probant, conuenientissimum esse,
110 eiusmodi Baptismata cum pompa et magno apparatu celebrari.

97: Hispanica] Hispania Md

CAPVT SEXTVM

Quomodo expugnanda sit obstinatio Mahumetanorum, qui ueritatem Religionis
Christianae cognoscentes, Baptismum suscipere detrectant uel differunt.

12. Quando Christi praedicator agnouerit, intellectum Mahumetanorum conuictum
5 quidem esse, caeterum uoluntatem adhuc rebellem existere; minas Dei ingeminet,
nouissima ponderet, seueritatem diuini iudicii, et terribilitatem poenarum inferni
expendat, et effigiem animae damnatae e pulpito ostendat. Cum in secunda Missione
Hispalensi primo ad Mahumetanos uerba fecimus, post aliquot conciones,
animaduertens praedicator duram obstinationem quorundam, de inferno
10 sermonem instituit; effigiem hominis damnati ostendit, et ad extremum ad
parietem, uel columnam, cui suggestum innitebatur, conuersus, et sudorem, quo
madebat frons eius, manu emundans, aestu quodam feruoris abreptus, manum
sudore madidam, columnae marmoreae impegit alta uoce inclamans: "Columnae,
parietes, audite uerbum Domini et testes mihi estote, quod ueritatem huic obduratae
15 genti praedicauerim". Et ad Mahumetanos faciem uertens, et minacia uerba
proferens: ego, ego in Dei (inquit) iudicio uester Fiscalis ero, ego uestram duritiem
coram supremo iudice accusabo; sudor iste testis erit locupletissimus; ignorantiam
ibi allegare non poteritis; luce meridiana clarius uobis ostendi, Mahumetum non Dei
Prophetam, sed seductorem nequissimum fuisse et extra Christi Religionem salutem
20 non esse; satis arbitror, uester intellectus conuictus est; sed rebellis adhuc uoluntas
existit. O bone Deus, frange horum lapidum duritiem, et ex illis filios Abrahae
constitue! Haec et alia terribilia uerba fulminauit. Et adspirante diuina gratia,
cuiusdam obstinatissimi durities tandem fracta est; extorsere terrores, quod elicere
rationes non potuerant; siquidem ad Baptismum iis minis tractus est. Solent
25 obstinati Mahumetani, dum quid respondeant, non occurrit, ad hanc responsionem
confugere: Pater meus Maurus, auus meus Maurus, proauus Maurus; et ego quoque
Maurus usque ad mortem. Sed hanc esse stultam responsionem, facile conuincitur,
sicut stulta est eadem responsio, posita in ore Gentilis idolatrae, uel obstinati
Hebraei Iudaizantis. "Pater meus idolatra, auus meus idolatra, etc." Et sicut stultum
30 esse, dicere: Pater meus in inferno est, auus in inferno, etc. Maiorum uita praua non
est imitanda, sed deserenda; eorum praecipitium fugiendum, non quaerendum est,

5: rebellem] reuellem Md | 9: obstinationem] obligationem Md | 28: est] om. Md

etc. Quid expectas, ut conuertaris? An quod Deus miraculum aliquod faciat ad te conuertendum? Sed Deo mos non est miracula sine necessitate facere. Iosue 5 u. 2: *Defecitque manna postquam comederunt de frugibus terrae, nec usi sunt ultra cibo illo filii Israel.* Stella, quae apparuit Magis et eos duxit in Hierusalem; cum illuc peruenerunt, disparuit, quia iam ibi non erat necessaria, ubi Christi notitia aderat; et ideo uoluit Deus, ne existeret otiosa; et ideo Iob cap. 5 dixit: *Nihil in mundo sine causa fit.* Ideo Christus noluit miracula coram Herode facere, quia otiosa erant, et solum ad curiositatem quaerebantur. Luc. 23,3. Certe tentare Deum, petendo
 35
 40 miraculum, non est medium aptum, ut conuertaris; nec ut ad Christum uenias, bona dispositio est, expectare, ut tibi miraculose appareat.

Sane si tu fidem non habes iis, quae conscientia tua tibi dictat, nec ei, quod probant miracula, quae Christus fecit in confirmationem suae doctrinae, nec miraculis, quae fecerunt Apostoli in confirmationem suae praedicationis, nec credis mirabili mundi
 45 conuersioni, nec innumerabilium Martyrum praeconio qui sanguinem suum fuderunt in defensionem ueritatis, quam ego uobis praedicaui; nec Christianus fies, quamuis ipse Christus tibi appareat. Luc. 16: *Si Moysem et Prophetas non audiunt, neque si quis ex mortuis surrexerit, credent.* Chrysostom. Hom. 9 in Lucam: “Si sciuisset Deus, quod mortui excitati uiuentibus essent profuturi, nequaquam
 50 omississet, neque tantum lucri praeteriisset, qui cuncta nobis profutura procurat”. Lazarus et Christus surrexerunt, et nec Lazaro, nec Christo crediderunt perfidi Iudaei.

13. Dum autem moras nectunt, et in tempus futurum prospiciunt, urgendi sunt uerbis illis Spiritus Sancti: *Ne tardes conuerti ad Dominum, nec differas de die in diem, subito enim ueniet ira illius.* Si bonum est, Christianum esse, hoc bonum non est
 55 differendum. Si modo non uis fieri Christianus, forsitan ueniet tempus, quando uelis et non possis, ut enim inquit Augustinus serm. de uerbis Apost. Petri et Pauli: “Cum uult, non potest, quia quando potuit, noluit, ideo per malum uelle, perdidit bonum posse”. Et lib. 3 de lib. arb. c. 18: “Illa est poena peccati iustissima, ut amittat

34-35: cf. Ios. 5, 11-12. | **37-38:** cf. Iob. 5, 6. | **39:** cf. Lc. 23. | **47-48:** cf. Lc. 16, 31. | **54-55:** cf. Sir. 5, 8.

48-50: Hom. 9 in Lucam] *Auctor err.*, cf. Io. Chrys., *Con. Laz.*, concio IV, PG 48, 1010. | **57-62:** cf. Aug. Hipp., *Serm.*, XXX, c. 2, n. 3, PL 38, 188; *De lib. Arb.*, lib. 3, c. 18, PL 32, 1296.

37: et ideo¹] *om.* Md | **48:** Hom.] Gen. Md

60 unusquisque illud, quod bene uti noluit, cum sine ulla difficultate posset, si uellet; id est, ut qui sciens recte non facit, amittat scire, quod rectum est; et qui rectum facere, cum posset, noluit, amittat posse cum uelit". Hinc Gerson tractatu de paruulis ad Christum trahendis: "Plerunque fit iusto Dei iudicio, ut qui gratiam Dei, uel neglexerit, uel repulerit, abutens donis Dei, et talentis summi Patris familias, in
65 primo aetatis uigore, dum fas erat, postmodum ad eam ueniendi, nequaquam recursus habeatur."

Narret hic Christi praedicator exemplum illud quod legitur in speculo Magno exemplorum part. 2 dist. 9 exemplo 215 de illo peccatore, qui poenitentiam, cum posset agere, protrahens, in hora mortis constitutus clamabat: "O poenitentia,
70 poenitentia! Vbi es, quod te inuenire non possum? Iusto Dei iudicio nunc poenitere non ualeo, quia cum potui, nolui, et hoc dicens mortuus est". Item illud, quod ex Cardinali Petro Damiano narrat idem speculum dist. 1 exemplo 94 de illo peccatore, qui poenitentiam protrahens usque ad mortem; in illo articulo constitutus, cum de aliis rebus sermo miscebatur, uigil attendebat; cum autem ei de poenitentia agenda
75 monebatur, statim obdormiebat; et raptus in infernum a Diabolo est, etc. In hunc scopum potest ponderari illud I Reg. 26, 12: *Omnes dormierant, quia sopor Domini irruerat super eos*. Super quod Saluianus: "Sopor infunditur, ut perditio sequatur".

Possunt in hoc assumptum expendi uerba illa Prouerb. 1, 24: *Quia uocaui, et renuistis, etc.* Et illa Psalmi 17,42: *Clamauerunt, nec erat qui saluos faceret, ad
80 Dominum, nec exaudiuit eos*. Item illa Iob 27, 9: *Numquid Deus audiet clamorem eius, cum uenerit super eum angustia? Aut poterit in omnipotente delectari et inuocare Deum omni tempore?* Demum illud Christi Matth. 25, 11: *Domine, Domine aperi nobis. At ille respondens ait: nescio uos.*

Cum ego Mauris Malacae praedicaui ad finem anni 1669 honestus et ualde spiritualis
85 Sacerdos, nomine Dominus Christophorus Brito, habebat seruum Mahumetanum, cuius conuersionem uehementer desiderabat; eum de hac re saepe allocutus est, sed irritum; adduxit illum ad conciones, sed neque praedicatio, neque exempla aliorum illi

76-77: cf. I Sm. 26, 12. | 78-79: cf. Pru. 1, 24. | 79-80: Ps. 17, 42. | 80-82: cf. Iob 27, 9-10. | 82-83: cf. Mt. 25, 11-12.

63-66: Io. Ger., *Tra. de Par. ad Chri.*, cons. 1, p. 278. | 69-75: cf. Io. Mai., *Mag. Spe. Ex., uerb.* Poenitentia., ex. 11, p. 578; *uerb. Confessio*, ex. 1, p. 116. | 77: cf. Sal. Mass., *De gub. Dei*, lib. 6, c. 14, PL 53, 125.

persuadere potuerunt; denique ut nihil intentatum relinqueret, illum ad me adduxit
initio anni 1670, ut priuatim illi ueritatem manifestarem; quantum potui, laboraui,
90 ut illum ad Christum traherem, sed frustra. Cito eius duritiem Dominus puniuit, nam
cum essem in nostro Complutensi Collegio de Iesus del Monte, accepi litteras illius
Sacerdotis subscriptas die 19 Augusti anni 1670 in quibus haec formalia uerba
continebantur: "Miserabilis ille Maurus fratris mei seruus infeliciter obiit, uiolenter
occisus; idque tam celeriter, ut post inflicta uulnera statim mortuus corruerit, sic Deo
95 castigante duritiem cordis eius, nobis manet dolor, quod infelix ille noluerit
Doctrinam in sermonibus auditam ad animae suae salutem conuertere, sicut alii
conuerterunt."

CAPVT SEPTIMVM

Quid consulere debeat Christi praedicator Mauris, quibus persuadere non potuit, ut
Baptismum peterent.

14. Curet Christi minister, Mauros pertinaces, quos sermonibus flectere non potuit,
5 blande et charitatiue alloqui, illisque consulere, ut lucem a Deo petant, ut cor illorum
tangat, ad Christi fidem amplectendam, si illa sit ad salutem necessaria, et ad
deserendam Mahumeti legem, si uerum sit, quod Christiani credunt, eam esse
certam ad aeternam perditionem uiam. Legatur in hunc scopum consilium, quod
10 dedit P. Ignatius de las Casas Cordubae Mahumetano aegrotanti, supra capit. 6, ut
scilicet ex toto corde dicant illam orationem, quae in Alcorano legitur: Doce nos
Domine uiam rectam et bonam. Et quod ego dedi Fatimae Malacae, ut supra et quod
dedi Hispali Ioanni Baptistae.

Refert Cardinalis Baronius tom. 2 ad annum 130, apparuisse senem uenerabilem
Sancto Iustino Philosopho et Martyri, cum adhuc esset idololatra, eique dixisse:
15 “Veram Philosophiam non posse nisi in Schola Christi reperiri; et addidisse: At tu
uotis et praecibus tibi ante omnia lucis portas aperiri postula, neque enim ab
aliquibus percipiuntur aut intelliguntur, praeterquam si Deus et Christus eis
concesserit intelligentiam.”

Insuper admoneat Mahumetanos, quod si uelint a Deo lucem impetrare ad
20 cognoscendam ueritatem, non solum debent eam a Deo petere, sed uitia fugere et
peccata uitare; haec enim sunt impedimentum et quasi murus, ne lux de Coelo
ueniens animam illuminet. Vt enim inquit Hieremias cap. 5, 25 peccatoribus loquens:
Peccata uestra prohibuerunt bonum a uobis. Et ut ait Isaias c. 59, 2: *Iniquitates uestrae*
diuiserunt inter uos et Deum uestrum, et peccata uestra absconderunt faciem eius a
25 *uobis, ne exaudiret.* Et Sophonias c. 1, 17: *Ambulabunt ut caeci, quia Domino*
peccauerunt. Et Dauid Psal. 39, 13: *Comprehenderunt me iniquitates meae, et non*
potui ut uiderem. Ideo Christus Ioan. 7, 16: *Mea doctrina non est mea, sed eius, qui*
misit me. Si quis uoluerit uoluntatem eius facere, cognoscet de doctrina, utrum ex Deo

23: cf. Ier. 5, 25. | 23-25: Is. 59, 2. | 25-26: cf. So. 1, 17. | 26-27: cf. Ps. 39, 13. | 27-29: Io. 7, 16-17.

9-11: cf. lib. 2, c. 6; cf. Q. 9, 33; cf. lib. 2, c. 1; c. 4 | 13-18: cf. Caes. Bar., *Ann.*, t. II, ann. 130, pp. 214-215.

13: annum] anno Md | 14: idololatra] idolatra Md

30 *sit, an ego a me ipso loquar.* Et Spiritus Sanct. Ecclesiast. 1, 33: *Fili concupiscens sapientiam conserua iustitiam et Deus praebebit illam tibi.* Et Dauid Psal. 83, 13: *Non priuabit bonis eos, qui ambulant in innocentia.* Et Ecclesiasticus cap. 2, 20: *Qui timetis Deum, diligite illum, et illuminabuntur corda uestra.*

15. Consulendum etiam illis est, ut in hunc finem impetrandi a Deo lucem aliquas eleemosynas secundum suam possibilitatem pauperibus erogent; et ad hoc
35 persuadendum narretur ipsis, quod S. Lucas Act. 10 refert de conuersione Cornelii Centurionis, quam media oratione et eleemosynis impetrauit, siquidem. Angelus dixit ei: *Orationes tuae et eleemosynae tuae ascenderunt in memoriam in conspectu Dei.* Act. 10, 4. Proferat etiam in medium exemplum S. Casildae filiae Almenonis Mauri Regis Toletani, quae propter eleemosynas, quas Christianis Captiuis
40 largiebatur, a Deo meruit illuminari et baptizata ad magnam peruenit sanctitatem, ut scribit Mariana lib. 9 histor. Hispan. c. 3. Aliud exemplum admirabile refert Bar. tom. 7 ad An. Christ. 537 cuiusdam feminae Gentilis, quae propter eleemosynam, quam pauperi laqueo se suspendere uolenti dedit, quo illum a suspendio liberauit, miraculose meruit baptizari, et a turpi uita reuocata est et aeternam salutem
45 obtinuit.

Item, quandoquidem B. Virginem ut eximie sanctam uenerantur, consulendum ipsis est, ut ab ipsa precentur, ut si uera sunt, quae Christiani de filio eius credunt, quod scilicet sit uerus Deus, a Deo ipsis impetret lucem ad suscipiendam fidem Christianam; sin uero, in sua Religione moriantur.

50 16. Denique si aliquem Mahumetanum inuenerit Christi praedicator, qui libros Hispanica lingua conscriptos legere sciat, ut ego inueni, ei consulat, ut libros deuotos legat. R. P. Ludouicus Granatensis in Prologo 2 part. symboli refert, quod Maurus captiuus nomine Hamete habebat apud se librum eiusdem Authoris de oratione et meditatione, et in eo frequenter legebat, et cum famuli eiusdem familiae ob hoc
55 riderent, ipsumque quadam die interrogassent: "Quid tu hic legis?" Ille respondit:

29-30: cf. Sir. 1, 33. | **30-31:** cf. Ps. 83, 13. | **31-32:** cap. 2, 20] *Auctor err.*, cf. Sir. 2, 10. | **37-38:** cf. Act. 10, 4.

38-41: cf. Io. Mar., *His. reb. Hisp.*, lib. 9, cap. 3, pp. 406-407. | **41-45:** cf. Cae. Bar., *Ann.*, t. IX, ann. 537, pp. 527-528. | **52-56:** cf. Lud. Gra., *Sym. Fid.*, lib. 4, p. 825.

30: conserua] conuersa Md

“Sinite me; ego scio, quid faciam”; tandem lectionem continuando meruit ab illo illuminari, qui Eunuchum reginae Candacis legentem Isaiam illuminavit Act. 8 et Baptismum petiit.

57: cf. Act. 8, 26-27.

CAPVT OCTAVVM ET VLTIMVM

Insinuantur Verba Scripturae, quae pro themate concionum contra Mahumetanos
seligi possunt. Et quomodo ex dictis expleri possint.

17. Primum Thema: *Sine fide impossibile est placere Deo*, ad Heb. 11, 6. Nequit dari
5 arbor sine radice, neque domus, uel aedificium sine fundamento, neque salus
aeterna animae rationalis sine uera fide; est enim fides fundamentum spiritualis
aedificii, in quo in hac uita hospitari debemus Deum intra animas nostras, ut in alia
uita ipse hospitetur nos in suo Coelo: Spes est ueluti paries et charitas est quasi
tectum, ut docet August. Fides autem generatur in anima audiendo praedicatores,
10 qui Verbum Dei annuntiant. Vt enim inquit Apostol. Rom. 10, 17: "*Fides ex auditu,*
auditus autem per Verbum Christi, id est, auditus credentium est per Verbum
praedicatorum, quod est Verbum Christi", ita D. Thom. explicat uerba haec.

Hic explicare debet praedicator, Sanctissimam Christi Religionem docere et
praecipere, neminem uiolenter cogendum esse ad fidem suscipiendam; quia fides
15 uera, quae sit salutis aeternae Fundamentum, debet esse libera et uoluntaria adulto
credenti; posse tamen incredulos cogi ad audiendum, quia credere non possunt, nisi
audiant et audire nequeunt sine praedicante, ut inquit idem Apostolus: *Quomodo*
credent ei, quem non audierunt? Quomodo autem audient sine praedicante? Loquitur
Deus hominibus per os hominum, quos ad praedicandum mittit; sicut loquutus est
20 Niniuitis per os Iona et Hebraeis atque Aegyptiis per os Moysis; et sicut loquutus
est filiis Israel per os Prophetarum Isaiae, Hieremiae et reliquorum; et sicut loquutus
est mundo per os Christi, et post Christum per Apostolos ab ipso missos in
uniuersum mundum ad praedicandum Euangelium. Etenim sicut freneticum
nolentem manus medici admittere, possumus ligare et cogere, ut sinat medicinam
25 sibi applicari. Ita quia nos Christiani certi sumus, et tanquam fidei articulum
tenemus, neminem extra fidem Christi saluari posse; iure merito possumus infideles
cogere ad audiendam praedicationem uerae fidei. Sed quamuis possemus uos, o

4: cf. Hbr. 11, 6. | 10-11: Rm. 10, 17. | 17-18: cf. Rm. 10, 14.

8-9: Augustinus Hipponensis] *Nl.* | 11-12: Thomas Aquinas] *Nl.*

8: paries] parietes Md | 18: Loquitur] Loquiturum Md | 19: praedicandum] praedicandam Md | 25: nos] *om.* Md

Mahumetani, cogere ad audiendas conciones, nolumus tamen neque ad hoc ipsum uiolentia uti; sed rogamus et obsecramus, ut ueniatis et ut excusationem non
30 habeatis, operam dedimus, ut nihil emolumenti temporalis amittatis, dum ad concionem uenitis. Itaque nullum damnum uobis accidere potest ex iis concionibus; siquidem illis auditis, liberum uobis erit, uel Christi fidem amplecti, uel in uestra perseuerare. Potest autem ex eisdem maximum uobis commodum accrescere: si enim uerum est, quod uobis praedicabo, ut uerissimum esse certo credimus
35 Christiani, uestra aeterna salus hinc pendet. A uobis hoc unum propter magni Dei reuerentiam postulo, ut attendatis ad ea, quae dixero; sancte enim obtestor, me in hac praedicatione nihil aliud intendere, quam aeternam salutem uestram, quam diligo sicut propriam et pro qua paratus sum uitam meam ponere. Si uera uobis non apparuerint, quae dixero, manete in uestra Religione; si autem uera esse
40 cognoueritis, debetis illam deserere et Christianam amplecti. O Pater misericordiarum! O Deus totius consolationis! Qui neminem uis perire, sed omnes uis saluos fieri et ad agnitionem ueritatis uenire, illumina mentes horum hominum, quos tanquam proximos propter te diligo, et quibus aeternam felicitatem ex animo desidero, ut cognoscant *te uerum Deum et quem misisti Iesum Christum*. Loquere
45 Domine intus ad cor eorum, dum ego externe loquor ad aures; scio Domine, neminem posse *uenire ad Christum, nisi tu traxeris eum*; trahe ergo Domine eos ad Filium tuum. Et uos o Christiani, uiscera charitatis ostendite erga hos proximos uestros, date uestris orationibus efficaciam uerbis meis; petite ex toto corde conuersionem istorum fratrum a Deo; offerte illi pro illorum salute Missas,
50 Communiones, eleemosynas, ieiunia, poenitentias et alia pia opera; probe nostis, quam uerum sit, quod summa ueritas Christus dixit Ioan. 12: *Nemo uenit ad me, nisi fuerit ei datum a Patre meo*; rogate ergo illum, ut det donum fidei his fratribus nostris, et uos o charissimi, et dilectissimi Mahumetani, quando quidem Deum Coeli et terrae Dominum colitis, rogate impense in cordibus uestris, ut si ego praedicator
55 ueritatis sum, ab ipso uere missus, uobis superne mittat lucem, qua ueritatem cognoscatis et robur, ut ueritatem cognitam profiteamini; si autem seductor sum, uos ab errore et falsa fide liberet. Quid hac petitione aequius? Quid rationabilius?

44: cf. Io. 17, 3. | 46: cf. Io. 6, 44. | 51-52: Ioan. 12] *Auctor err.*, cf. Io. 6, 66.

18. Hoc exordio praemisso et in hunc modum captata beneuolentia Mahumetanorum, sermonem inchoet a prima demonstratione proposita cap. 1
 60 remque amplificet, et sermonem finiat in medium proferendo aliquod exemplum ex
 iis, quae supra habentur et in fine concionis in breuem epilogum reducat, quae fuse
 dicta sunt in eius decursu, et uehementiam affectuum commouens, auditores
 hortetur ad petendum Baptismum publice et confitendum Christum coram
 hominibus, ut ipsos ille confiteatur coram Angelis Dei. Fideles commoueat ut hoc
 65 instanter a Deo precentur, et cum illis aliquam feruentem orationem uocalem ad
 Deum et B. Virginem fundat ad impetrandam illorum conuersionem. Parata habeat
 Rosaria, et si aliquis auditorum Baptismum petat, et sit uir, iubeat, ut ad pulpitem
 adducatur, ibique eum arctissime amplectatur et Rosarium collo eius imponat in
 testimonium fidei. Si autem sit femina, ei Rosarium porrigat, caeterum propter
 70 honestatem ab amplexu absteineat; et hoc munus amplexandi mulieres conuersas
 committat alicui feminae nobili ex circumstantibus. Hanc praxim concionandi ego
 seruaui.

19. Secundum Thema. *Si non credideritis, quia ego sum, moriemini in peccato uestro*,
 Ioan. 8, 24, horum uerborum explicationem quaere in disp. de diuinitate Christi 1
 75 part. Quia primum fundamentum fidei Christianae, in quo discriminamur a Iudaeis
 et Mahumetanis, est credere, quod Christus est Filius Dei naturalis, uerusque Deus;
 oportet ut Christi praedicator coram Mahumetanis unam, uel duas conciones
 instituat de Christi diuinitate. Ad hoc autem assumptum explendum proferat
 argumenta in illa disputatione a me expensa. Item liber 3. cap. 1.

80 Tertium Thema, potest etiam ad praedicandum de Christi diuinitate assumi hoc
 thema: *Haec est autem uita aeterna, ut cognoscant te solum uerum Deum et quem
 misisti Iesum Christum*, Ioan. 17, 3 cuius explicationem habes ibidem 1 part.

Quartum. *Lex Domini immaculata conuertens animas*, Psalm. 18, 8 uide
 explicationem huius thematis cap. 9 ubi habes copiosam materiam; et describitur
 85 uita Morabitarum. Item huc spectat impurus eius Paradisus cap. 11.

73: cf. Io. 8, 24. | 81-82: Io. 17, 3. | 83: cf. Ps. 18, 8.

59: cf. lib. 2, c. 1. | 61: cf. lib. 2, c. 6. | 84-85: cf. lib. 5, c. 9-11; cf. lib. 5, c. 25; cf. lib. 2, c. 11.

Quintum. *Testimonium Domini fidele* Psal. 18, 8 uide ad hoc explendum ibidem.

Sextum. *Charissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sunt; quoniam multi Pseudo-Prophetae exierunt in hunc mundum* 1 Ioan. 4 uel hoc: *Multi Pseudo-Prophetae surgent et seducunt multos*, Matth. 24, 11 uel istud: *Ex fructibus eorum cognoscetis eos* Matth. 7, 16 ad probandum, Mahumetum non fuisse Dei Prophetam, expende contradictiones Alcorani, ut supra. Item eius impuram uitam. Item modum quo sectam suam inuexit.

Septimum. *Tres sunt qui testimonium dant in Coelo, Pater et Filius et Spiritus Sanctus, et hi tres unum sunt* Ioan. 8 ad probandum contra Mahumetanos, primo pluralitatem personarum in Deo, uide cap. 3. Item cap. 4 uide thematis explicationem, et inde pete argumenta ad probandam Trinitatem Personarum in Deo. Praecipue uero argue ex miraculis et reuelationibus expensis cap. 6. Item ex dictis quia Arriani nunquam claruerunt miraculis. Huc spectat colloquium, quod habui cum Hamete Solimam, ut supra.

Octauum. *Ecce ascendimus Hierosolymam et filius hominis tradetur ad illudendum et crucifigendum, et tertia die resurget*, Matth. 20. Conuincatur falsitatis Mahumetana secta ex eo, quod negat mortem Christi ex lib. 4, cap. 1.

Nonum. *Testimonia tua credibilia facta sunt nimis*, Psalm. 92. Vide huius thematis explicationem 1 part. Lex uera debet habere euidentia argumenta credibilitatis, quibus demonstratur, illam esse a Deo datam; haec autem argumenta non habet lex Mahumeti, ut probatur cap. 2 et conuincitur ex impura Mahumeti uita, et ex peruersis dogmatibus et erroribus eius, et ex modo illam introducendi. Christi autem lex habet euidentia credibilitatis signa. Ea breuiter recensentur cap. 2 expendatur

86: cf. Ps. 18, 8. | **87-88:** cf. I Io. 4, 1. | **88-89:** Mt. 24, 11. | **89-90:** cf. Mt. 7, 16. | **93-94:** cf. I Io. 5, 7-8. | **100-101:** cf. Mt. 20, 18-19. | **103:** cf. Ps. 92, 5.

86: cf. lib. 5, c. 12-32. | **91-92:** cf. lib. 5, c. 1-3; cf. lib. 5, c. 5; cf. lib. 1, c. 2. | **95:** cf. lib. 3, c. 3; cf. lib. 3, c. 4; cf. lib. 3, c. 9. | **97:** cf. lib. 3, c. 6; cf. lib. 4, c. 7. | **98-99:** cf. lib. 3, c. 10. | **102:** cf. lib. 4, c. 1-4. | **106:** cf. lib. 2, c. 2. | **108:** cf. lib. 3, c. 2.

86: Quintum] Sextum Md | **87:** Sextum] Septimum Md | **93:** Septimum] Octauum Md | **94:** hi] ii Md | **97:** Item ex dictis] om. MD | **100:** Octauum] Nonum Md | **101-102:** Mahumetana secta] Mahumetanae sectae Md | **103:** Nonum] Decimum Md | **106:** ex] om. Md

argumentum petittum a constantia, et alacritate Martyrum, quam spectantes Gentiles
 110 conuersi sunt, ut habes 1 part. cap. 10 et 2 part.

Decimum. *Interrogate, quae sit uia bona, et ambulate in ea, et inuenietis requiem animabus uestris*, Hierem. 4 hic expendatur quanta sit obligatio Mahumetanorum inquirendi, an sua lex sit a Deo. Vide ad hunc scopum cap. 3. Conuincatur, non esse uiam bonam sectam Mahumeti, ex impura uita Mahumeti, quia iniusta praecipit;
 115 quia pluralitatem uxorū et liberam eas repudiandi licentiam licitam facit; quia sodomiam et bestialitatem licitas facit; quia euidenter fabulatur, Euangelia esse corrupta.

Vndecimum. *Testimonium Domini fidele sapientiam praestans paruulis*, Ps. 18 ostendatur legem Mahumeti sapientiam non praestare paruulis. Primo, quia non
 120 ordinat homines ad supernaturalem finem et diuinum, in quo iuxta S. Thomam consistit, quod praestet sapientiam paruulis. Secundo, quia proponit ut res ueras fabulas ridiculas. Tertio, quia contra euidentissima testimonia Euangelii, et omnium hominum, fabulatur circa Annunciationem et Partum B. Virginis, ut constat ex supra dictis. Quarto, quia non habet orationem, sacrificia et alia media eleuantia hominem
 125 ad Dei contemplationem et amorem. Quinto, quia eos, quos Mahumetani uocant sanctos, brutales et bestiales facit. Afferat hic praedicator Christi exempla sapientiae, quam Religio Christiana tribuit pueris innocentibus, u. g. Iusto et Pastori, quam tribuit Agneti, Catherinae, Caeciliae, Theresiae, Teclae et aliis.

Duodecimum. *Euntes in mundum uniuersum praedicate Euangelium omni creaturae*,
 130 Marc. ult. conferat Christi praedicator modum, quo lex Christi introducta est in mundum per pauperes Piscatores, contradicentibus orbis Principibus, cum modo, quo inuecta est secta Mahumetana et conuincet, illam esse ueram et hanc falsam. Ad hoc explendum thema legatur disputatio de Diuinitate Christi, c. 39. Item expendat miracula, quibus floruerunt in omni saeculo Sectatores Christi, ut breuiter et

111-112: Hierem. 4] *Auctor err.*, cf. Ier. 6, 16. | **118:** cf. Ps. 18, 8. | **129:** cf. Mc. 16, 15.

110: cf. *pars prima* lib. 1, c. 10; cf. lib. 4, c. 7. | **113:** cf. lib. 5, c. 3-4. | **116-117:** cf. lib. 4, c. 5-7. | **120-121:** cf. lib. 2, c. 11. | **121-122:** cf. lib. 5, c. 32. | **122-123:** cf. lib. 5, c. 14. | **124-125:** cf. lib. 5, c. 24. | **133:** cf. lib. 5, c. 39.

111: Decimum] Vndecimum Md | **118:** Vndecimum] Duodecimum Md; Domini] *om.* Md | **119:** quia] qua MD | **127:** Christiana] Christiani Md | **129:** Duodecimum] Decimumtertium Md | **131:** mundum] mundo Md

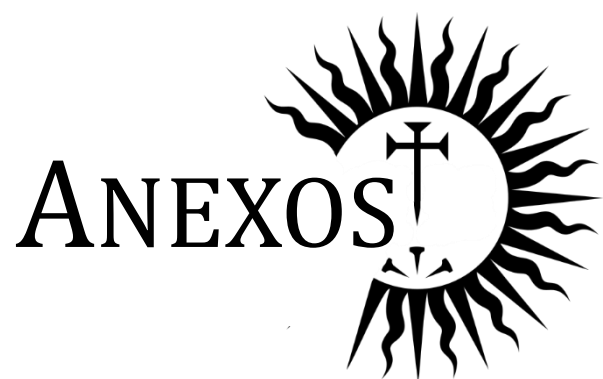
- 135 dilucide facit Cardin. Bellarm. in tomo concionum concione 6 de fide et impotentiam
faciendi miracula, quam de seipso fatebatur Mahumetus, et miracula ridicula, quae
in sui commendationem confinxit, ut constat ex dictis.

- Decimum tertium. *Ambulate, dum lucem habetis, ut non uos tenebrae comprehendant*,
Ioan. 12, 35 ad expugnandam duritiem Maurorum, qui auditis concionibus nolunt ad
140 Christum uenire, quamuis ueritatem cognoscant, uide lib. 6, cap. 6 et 7. Item ad
impugnandam illam communem excusationem, “Conuertar, quando Deus uoluerit”,
uide supra, ubi impugnatur error Mahumetanorum asserentium Deum destinare
homines ad malum et omnia ex necessitate euenire.

138: cf. Io. 12, 35.

135: cf. Rob. Bell., *Conc.*, VI-VII, pp. 543-555. | **136-137:** cf. lib. 5, c. 39; cf. lib. 1, c. 1-2. | **141-142:** cf. lib. 5, c. 30.

137: confinxit] confixit Md | **138:** Decimum tertium] Decimumquartum Md

4. Anexos

Se ha considerado de gran utilidad añadir el paratexto que acompaña a la *Manuductio* unificado dentro de este apartado, puesto que puede llegar a ofrecer detalles de interés tanto del propio texto como del autor. Además, dada la interesante readaptación y transmisión del texto, se ha optado por presentar no solo aquellos fragmentos pertenecientes a la edición de 1689, base de este trabajo, sino también de la primera edición de 1687 y de algunas reimpresiones posteriores.

En primer lugar, se muestran dos versiones del comentario introductorio de la obra bajo el epígrafe *Beatissimae Pater*. Ambas formas pertenecen a dos versiones de la primera edición de 1687 y ofrecen información similar, aunque son claramente distintas; presentan la misma fecha *20 Martii, anno Domini 1687*, y el mismo lugar, *Salmanticae*. Sin embargo, se ha indentificado con la forma *Alter*, aquella que parece una reinterpretación de la primera. La única salvedad que se ha encontrado entre estas dos impresiones, que comparten el mismo texto de 1687 salvo por este comentario introductorio, son sus procedencias en cuanto a las bibliotecas en las que se conservan. Por tanto, para anotar su diferencia, es posible destacar el siguiente rasgo. En la primera versión se observa un sello de la Biblioteca Complutense de Madrid, mientras que en la segunda la estampa pertenece a la Biblioteca Estatal de Baviera (Bayerische Staatsbibliothek). Estos sellos responden únicamente a las bibliotecas en las que se encuentran y, por ello, de donde se han tomado los ejemplares para su digitalización. Sin embargo, no es posible conocer si responden a dos impresiones en distintos talleres.

Seguidamente, se encuentra la “Epístola dedicatoria al emperador Leopoldo I de Habsburgo”, noticia que encabeza la impresión de 1689. Después, se presentan las distintas aprobaciones y licencias redactadas de igual manera en ambas ediciones de 1687 y 1689: *Licentia Ordinis* de Andrés Reguera, la aprobación del cardenal Josefo de Aguirre, la del obispo de Valladolid Diego de la Cueva, la “Licencia del Ordinario” de Alonso Portillo y Cardos, la aprobación de Juan Cortés Osorio del Colegio Imperial de la Compañía de Jesús y la “Licencia del consejo” del escribano Diego Guerra de Noriega. A continuación, se ha incluido la “Suma de la tassa”, presente sólo en la edición de 1687, que brinda el simpático detalle de la tasación del trabajo en “ocho maravedís cada pliego, y no más”. Acto seguido, se muestran los

tres proemios correspondientes a las ediciones del texto de la *Manuductio* de 1687, 1689 y 1691.

Llegado este punto, se encuentra el comentario de Juan de Goyeneche al lector, rico en detalles sobre la obra y vida de Tirso González. No obstante, se ha considerado oportuno incluir ambas versiones, correspondientes a las ediciones de 1687 y 1689, puesto que, como podrá observarse, el texto presente en la de 1689 parece más bien una reelaboración que ofrece la misma información aunque en otras palabras. Por último, se han facilitado las notas del tipógrafo al lector tanto en la edición de 1687, como en la de 1691. Si bien es cierto que ambas ediciones de la obra (1687 y 1689) presentan un apartado con las erratas del texto, estas han sido corregidas directamente sobre la edición.

BEATISSIME PATER

Dum Inclytum Imperatorem Leopoldum, Serenissimum Poloniae Regem, Strenuum Lotharingiae Ducem, aliosque Inuictissimos Principes in ipso uertice periculi constitutos tot Victorias ab Othomanis reportare audio, quot pugnas ineunt, dum
5 expugnatas Vrbes florentissimas, fugatos hostes, et uel solo armorum strepitu perterritos; dum uictrices Germaniae Aquilas Turcarum Lunam proprio sanguine foedatam unguibus discerpere, dum immensam fere illius Imperii molem hinc lapsam, illinc prolabentem contemplor, non possum, Sanctissime Pater, non gratulari aureo Beatitudinis uestrae saeculo, pietatemque, magnificentiam, zelum, et
10 sollicitudinem tanti Pontificis extollere; utpote qui non tantum profusis lachrymarum, sed aureorum etiam imbribus, sacrum hoc bellum fouerit in Turcarum extremam perniciem, ut Imperium illud funditus euerteretur, propriaeque ruinae cineribus sepultum iaceret. Elegantius enim de hac, quam de Gratiani Magnificencia diceret Ausonius: Spem superas, uota praecurris, cupienda
15 praeuenis, praestare tibi est, quam illis optare, uelocius.

Deinde non minus lachrymae S. Vestrae, quam Imperatoris arma hostem lacesunt, fugant, prosternunt, quasi lachrymae illae efferam Barbarorum duritiem emollirent, ut facilius armis cederent. Dum enim ardens Lotharingiae Dux equo sublimis, hinc inde omnium ferro decertans ex alto uictoriae monte praecipitem fortunae rotam
20 agitabat, ut triumphus non caeco fortunae arbitrio, sed Deo, et militari uirtuti adscriberetur, erectis in Coelum manibus enixe Deum orabat B. Vestra. Et ut luculentius antiquos Triumphos superaret militans Ecclesia, cum Sol olim stetisset, non stetit hic solum Luna, sed et cecidit. Proh faustissimum omen! Dum Turcarum astra e Coelo cadunt, quid nisi uasti illius Imperii ruinam expectare fas est?

25 Ergo dum V. Beat. zelo, et assiduis curis cernimus subactas munitissimas Pannoniae Arces, Vienam ab obsidione uendicatam, captam Strigoniam, expugnatam Budam, urbs cum esset inexpugnabilis; immo etiam superba Constantinopolis maenia, et metu, et uicino armorum fragore concussa tremere. Cum inquam, haec mente lubentissima euoluo, audeo dicere (a blando adulationis periculo omnino securus)
30 zelum, et eximiam sedulitatem B. V. longe, lateque superare decantatum illum

1: Beatissime] Beatissimae Md

Religionis amorem, quo prisci Summi Pontifices exarsere, adeo ut plerosque Christianos Principes accenderent ad bellum Turcis inferendum. Vrbanus II Siciliae, Calabriae et Apuliae Principes mutuo cruore respersos pulchro foedere iunxit, ut arma in Sarracenos uerterent: fecitque, ut Germanorum, Belgarum et Polonorum
 35 ciuilia bella dormirent, ut ad praelium sacrum excitarentur. Vrbanum constanter imitati sunt, praeter egregios alios Pontifices, quos breuitati, silentio et uenerationi consecro, Innocentius III, Innocentius IV, Innocent. VI, Innocent. VIII, qui in hoc Turcicum bellum fide et pietate accincti conspirarunt, quasi illustre hoc facinus Innocentios omnes ad se secreto quodam influxu traheret. Eugenius IV, qui mari
 40 classem, terra exercitum Duce strenuo Ladislao Poloniae Rege misit et innumeras Turcarum copias ad oram Danubii fugauit protriuitque. Callixtus III, uoto ad bellum hoc suscipiendum adstrictus insignem triumphum egit apud Belgradum, dum Mahometes tyrannus ingenti uulnere exanguis turpi fuga uitam quaesiuit. Pius V, celebrem illam uictoriam in sinu Lepantino totius Orbis stupore reportauit.

45 Coeterum, B. Pater, uicisti; uicisti sane non tantum uictos hostes, sed relatos hostium uictores: uicisti, inquam, numero et magnitudine uictoriarum; uicisti auxiliis praestitis et felicitate; et uel sublimiores aequasti feruore, diligentia, zelo, pietate. Euoluantur, rogo, Historiarum uolumina, nullibi profecto inuenitur Summus Pastor ex his, qui Turcicum bellum iniere, tot spoliis oneratus, tot Triumphis plenus, tanto
 50 hostili sanguine madens. Ideoque septem Romana montium iuga altius eriguntur, ut uictorias et palmas ex alto uertice uidere possint, et statim superbam frontem demittunt, ut uictorem Innocentium, inclinata ceruice, adorent.

Ergo cum nusquam uberior animarum fructus speretur, quam hoc tempore, quo Othomani infelices perfidiam suam calamitatibus noscunt, ut infensissimi illi
 55 Ecclesiae hostes armis domiti, Catholicae Fidei ueritatibus iterum subiugentur, et colla iugum Imperatoris sustinentia, mitissimo etiam Christi iugo submittantur, opus hoc iam diu elaboratum Sanct. V supplex offero; quod ecquidem solidissimis refertum est fundamentis, quibus stulta Mahumeti dogmata penitus eneruantur et comentitii Paradisi flores marcescunt: quibus Sole clarius euincitur, Alcoranum
 60 innumeris erroribus scatere et horridis monstris affluere. Quod non semel expertus fui, cum ad Mahumetanos publice conciones habuissem in florentissima Baetica Prouincia, Matriti, et alibi; fereque ducenti argumentorum pondere deu icti ad

salutares undas, uelut ad portum feliciter appulere. Igitur cum nequeam ipse
cominus hostes illos appetere, et uiua uoce conuincere, eminus contendere statui
65 non armis, sed rationibus, non telo, sed calamo. Ideoque libellum hunc seorsum
euulgare decreui, ut Concionatores, et Ministri Euangelii, qui ibidem degunt, uberem
argumentorum segetem, armaque praesto habeant ad uictos Turcas conuincendos,
ut felicius uicti dicantur, quam essent uictores: tunc enim superbientis fortunae
arrogantia elati Christi humilitatem despicerent; nunc uero e culmine felicitatis
70 deiecti, et iam sub ditione inuictissimi Imperatoris Leopoldi uenientes, aptiores ad
excutiendas tenebras Mahumeti, et suscipiendum fidei iubar redduntur.

Igitur, Sanctissime Pater, excipe non tam paruum hoc opus, quam magnum
desiderium seruiendi causae publicae; immo nec opus ipsum, quod accuratius
recognitum denuo in lucem profero, paruum, ignotumue esse poterit, cum a magno
75 Innocentii XI, nomine et celsitudine lucem, et umbram accipiet. Si tamen non
habuerit unde Beatitudini V placeat ex uenustate, aut elegantia; ex pietate obiecti, et
zelo scribentis displicere non poterit. Viue Sanctissime Pater ad Ecclesiae solatium,
ad Fidei incrementum, ad coercendos effraenatos uerae Religionis hostes, ad
reuocandas deperditas oues in unum Christi ouile. Viue pietati, uiue coelo, uiue tibi.
80 Salmanticae 20 Martii, anno Domini 1687.

Beatissime Pater

Post deosculatos sacros pedes, obsequentissimus Sanctitatis uestrae famulus.

Thyrsus Gonzalez de Santalla

BEATISSIME PATER (ALTERA)

- Non possum non gratulari Beatitudini Vestrae tot Vrbes, tot Prouincias a Crudelissimorum Turcarum potestate non ita pridem armorum ui ereptas, Imperioque Vestro feliciter adiunctas: Etsi enim Inuictissimus Imperator Leopoldus,
- 5 Serenissimus Poloniae Rex, Strenuissimi Lotharingiae ac Bauariae Duces, alique Sexcenti Principes, tot Victorias magnis laboribus ac uitae periculis promouerint; Vestrae tamen Beatitudini eas omnes acceptas referunt, quotquot apud se attente cogitant, qua solitudine, qua erga Deum pietate opem caelestem egregiis bellatoribus promeruerit, impetraueritque: quotquot expendunt, quantam
- 10 pecuniarum uim in Hungariam, in Poloniam quotidie transmittat, Sibi parca, in Christi uero bellatores munificentissima. "Superas, (liceat enim mihi Te, Sanctissime Pater, iisdem, uerbis affari, quibus olim Ausonius compellebat Gratianum) Superas, inquam, spem, uota, praecurris, cupienda praeuenis, praestare tibi est, quam illis optare, uelocius".
- 15 Laudent alii Vrbanum suo nomine secundum, qui Siciliae, Calabriae et Apuliae Principes non modo reconciliarit dissidentes, sed et in Sarracenos eorum arma conuerterit. Extollant alii Innocentium Tertium, Quartum, Sextum et Octauum, qui in hoc Turcicum bellum mirabiliter conspirarint. Alii celebrent Eugenium Quartum, qui per Ladislaum Poloniae Regem innumeras Turcarum copias ad Danubium
- 20 profligauerit; Calixtum Tertium, qui ex uoto antea nuncupato bellum intulerit Turcis, eosque ad Belgradum sic protriuerit, uix ut ipse Mahometes sese suorum cladi turpi fuga eripuerit; Pium Quintum, qui Turcicam classem ex centum nonaginta quinque triremibus, aliisque compluribus nauigiorum, generibus conflata in Sinum Lepantinum demerserit uniuersam, caesis amplius quadraginta hostium millibus.
- 25 Tu unus, Pontifex Maxime, hos omnes non modo propagandae Religionis omnisque impietatis extirpandae zelo adaequas; uerum factis operibusque antecellis. Tu Viennam, arcem tranquillitatis Christianae, numquam, si Superis placet, expugnandam, dura obsidione liberasti. Tu Strigoniam deuicisti. Tu Budam firmissimum Turcarum propugnaculum excidisti. Tu Quinque Ecclesias,
- 30 Superioremque Hungariam e Turcarum potestate eripuisti.

Quid commemorem restauratam tuis auspiciis a Religiosissimo Angliae Rege Iacobo colapsam pridem in suis Insulis Religionem; factam multorum e Graecia populorum ad tuum ouile accessionem; firmatam, Te, moderante, inter Principes Christianos ad multos annos pacem, et tranquillitatem? Haec tua sunt decora, Beatissime Pater, hae
35 tuae laudes, de quibus nulla aetas conticescet.

Euoluantur Annales: Ecquis inter Summos Pontifices tot Spoliis oneratus, tot triumphis Splendidus, tot debellatis Turcarum, copiis gloriosus prodibit? Ipsi Septem Vrbis montes caput efferunt Sublimius, unde ab omnibus terrae populis tantus decor conspiciatur.

40 Huic tantae Tuae gloriae ut apex imponatur, en adsum decertaturus cum perfida Turcarum Gente, non ferro aut igne, sed lingua et calamo, adsum inquam, demonstraturus Sole clarius Alcoranum nonnisi fabulam esse, ineptiis et erroribus non ferendis scatentem, ipsamque Christi fidem, cuius tu custos es Sanctissimus, ab omni, quae sub Sole est gente unice esse colendam.

45 Quam ualida sint argumenta, quae Alcoranum impugnant, testes mihi fuere, fere ducenti Mahometani, quos tum in florentissima Boeticae Prouincia, tum Madriti, dum illic concionarer, placuit Deo, gregi tibi commisso adiungere. Quantum uero fidere debeam demonstrationibus, quibus Religionis Christianae ueritas euincitur, argumento mihi sunt suffragia Academiae Salmanticensis, in qua saepius propositae,
50 discussae et exagitatae, plausum semper ab Auditoribus meis uisae sunt consequi.

Has itaque meas elucubrationes Sanctitati Vestrae supplex offero quas, quaeso, ne dedignetur admittere. Quod si minus expectationi meae responderint, certe monumentum erunt, quo testatum omnibus uolo, nihil mihi tam in uotis esse, quam ut ne praebeam Christianae Religionis defensorem acerrimum et Sanctitatis Vestrae
55 Seruum humillimum atque Obsequentissimum. Salmanticae 20 Martii, Anno Domini 1687.

EPISTOLA DEDICATORIA

AVGVSTISSIMO ET INVICTISSIMO ROMANORVM IMPERATORI LEOPOLDO I

Victorias et Felicitatem

Inter communes totius Orbis Christiani applausus, liceat etiam Minimae Societati in
5 partem felicitatis uenire, et in debitum deuotionis suae tributum exile hoc munus ad
Maiestatis Vestrae pedes deponere. Certe si Libri huius Titulum et Materiam intueri
lubet, alterius Patrocinium ambire nec potuit, nec debuit, quam Gloriosi Turcarum
Victoris, et Mahumeticae impietatis Domitoris Leopoldi, qui ad immortalem uix
crediturae posteritatis memoriam, ingenti fortuna, Virtute Maiore, Hungariam
10 uniuersam cum annexis amplissimis Prouinciis, quas plurium seculorum tractu
Ottomanna subiugauit potentia, intra septennii non integri spatium iniquissimo
possessori extorsit, et in fidem recepit, toties Victor, quoties cum hoste conflixit,
stupentibus ipsismet barbaris, potentiam suam, tot gentium spoliis ac ruinis
roboratam tantillo tempore eneruari, portamque plusquam ferream, milleque seris
15 firmissime clausam, Austriaci Samsonis uirtute effringi postuisse. Longum nimis
foret, enumerare caesas barbarorum acies, stratos eorum cadaueribus campos,
fugatas innumerabiles copias, immensos hostium exercitus internecone deletos;
compendio omnia absoluam, si dixerò, Maiestatis Vestrae faustissimis armis
posuisse barbaros intolerabilem fastum et formidaram hactenus Turcarum gentem
20 ita inter Christianos uiluisse, ut Vezirios, Seraskirios et quidquid horum nominum
barbara habet nomenclatura, contemptim rideant, iisque impune insultent. Docuit
nimirum Maestas Vestra trepidare gentem ferocissimam, quae nominis sui
terrorem toto prius orbe circumtulit, eamque insolito prorsus felicitatis prodigio, ita
compescuit, ut Victricia Maiestatis Vestrae arma non modo lacescere non audeat, sed
25 Pacem, tam sibi propudiosam, quam Victori honorificam, supplex rogare
compellatur. Verum quid mirum est, quod Coelum militet Maestati Vestrae et
foederatus Aether Lauros, Palmasque Pleno Cornu affundat, cum Vestra Maestas,
perpetuo Coelum inter et Austriacam pietatem foedere, non nisi Deo militare
consueuerit et Supremi potius Numinis, quam propriis lacescita iniuriis arma
30 capessat; ea enim est religiosissimae mentis rara modestia, ut Victoriis, laetisque
bellorum successibus non, quod alii solent, ad famam Nominis sui aeternitati
consecrandam, aut dilatandos Imperii fines, sed solum ad augendum ueri Numinis

cultum et propagandum Christi atque Ecclesiae Regnum utatur, Sanctamque illam
gnomen, non tam Vexillis, quam menti altissime inscriptam gerat, *Non nobis, Domine,*
35 *non nobis, sed Nomini Tuo da Gloriam!* Testantur hoc deuictorum hostium uexilla in
Templis suspensa; praecipitatae e turrium fastigiis Lunae, erecta passim Crucis
trophaea, exstructae Basilicae, restituta Altaria, fundatae Religiosae Domus,
ceteraque Pietatis Christianae monumenta, quae Maiestatis Vestrae piissimam
mentem, etiam apud barbaros, palam loquuntur. Hunc Maiestatis Vestrae Zelum
40 Augustissima etiam Consors pro uiribus aemulatur, quae non tam pro Sua et
Maiestatis Vestrae, quam Dei causa sollicita, cum Nobilissimo Gynaeceio, uelut
Christianarum Amazonum cohorte, aduersus iuratos Christi et Ecclesiae hostes,
precibus aliisque pietatis exercitiis strenue pugnat, nihilque ita in deliciis habet,
quam si blanditiis et adhortatione impiam unius barbarae pertinaciam expugnare,
45 eamque e lustralibus Baptismi undis leuatam, Deo lucrari possit. Spolium
ditissimum arbitrata, si suis sese pretiosis uestibus mundoque muliebri spoliare,
nudata ab hostibus Altaria uestire et profanatas barbarorum sordibus Ecclesias
exornare possit. Imitatur nimirum Maiestas Vestra Bellicosissimi ac Sanctissimi
Regis Dauidis exemplum, qui licet armis et auspiciis suis contriuerit Philisthaeos,
50 Moabitas subiugauerit, Syros domuerit, aliasque gentes grauissimis cladibus
afflictas in potestatem redegerit, Personae tamen sua uelut oblitus, Dei sese
duntaxat stipendiarium professus, palamque contestatus est, aliud se lucrum per
tam arduos belli labores minime aucupari, quam ut gentes quamplurimas, extincta
idololatria et superstitiosis gentilium erroribus, ad Veri Dei cultum pertraheret,
55 Eiusque obsequio manciparet: *Dabo Tibi Gentes haereditatem Tuam!* Deus tamen
humana liberalitate nescius uinci, certabat beneficiis cum Dauide; cumque Ille in
solam Dei T. O. M. gloriam irretortos mentis oculos figeret, eamque tota uirium
contentione procuraret, Deus Dauidi uicissim fecit *Nomen grande, iuxta Nomen*
Magnorum, qui sunt in Terra, plurimas Illi prouincias et populos subiecit, Soliumque
60 illius ita firmavit, ut Regius Eius Sanguis, serie nunquam interrupta, usque ad Christi
in terras Aduentum, Auitam Dauidis Sedem felicissime teneret. Pari, inquam,
beneficentia Coelum cum Maiestate Vestra certat; dum enim Maiestas Vestra nouos
identidem populos Deo et Ecclesiae uectigales reddit, nouos in dies triumphos
Maiestati Vestrae Deus adornat, Imperii fines ad aemulorum usque inuidiam
65 latissime extendit, Nouas identidem Prouincias haereditario deinceps iure

possidendas tradit, Domumque Austriacam tam prodigiose extollit, ut ipsi etiam, infensissimi licet Austriacae Gloriam hostes, eam reuereri et foederatam cum Austria Dei manum luculentis indiciis agnoscere cogantur; sitque omnium subditorum sincerissimum uotum, ac spes non uana, quod, sicut Regia Daudidis Domus ad

70 Primum usque Christi Aduentum, ita Maiestatis Vestrae Augustissima Domus ad Alterum usque Eiusdem Aduentum in Imperii Romani Solio sit perennatura. Summis propterea solatiis perfusa gestit Ecclesia Vniuersa, dum Maiestatis Vestrae dextra obstetricante, tam copiosam sibi sobolem nasci, tamque laetam animarum messem succrescere, intuetur atque ex tam prosperis armorum successibus auguratur,

75 aurea breui illa tempora fore, ut post subactam Hungariam, Bosniam, Seruiam, Bulgariam, Albaniam et Macedoniam, tota quoque reliqua Graecia, foeda defectione non ab Ecclesia solum, sed etiam a Romano Imperio auulsa, ab obsequium redeat, ac Roma Antiqua cum Noua, Ecclesia Latina cum Graeca et Bicipitis Aquilae diuisum Corpus integre tandem coalescat. Ad tam Sacram igitur expeditionem permittat

80 Inuictissima Vestra Maiestas, ut nos quoque e Minima Iesu Societate, tanquam Praesidarii Ecclesiae milites, subsidiariam manum conferamus et dum Laureati in Hungaria Hercules Mahometicam Hydram, tot monstrosam capitibus, quot infamen erroribus, ferro et igne impugnant, nos stylo et calamo eandem persequamur. Antesignanum hoc in negotio habemus Libri huius Authorem, Supremum Societatis

85 nostrae Praesidem, hac in palaestra uersatissimum et tot nobilem Laureis, quot aduersus impii Mahumetis deliria praeliis illustrem: qui, antequam in Generalem Ordinis nostri Ducem assumeretur, relictis in Hispania celeberrimis cathedris, per annos complures laboriosissimas ad Mauros expeditiones suscepit et acerrimum Mahumeticae impietati bellum indixit, eo successu, ut Sarracenos quamplurimos

90 sub suaue Christi iugum miserit, Hebraeorum non paucorum pertinaciam fregerit, Magnamque Maurorum copiam Ecclesiae aggregarit. Arma, quibus felicissime usus est hunc in Librum, uelut instructissimum armamentarium congegit, nobisque artes ac modos ostendit, quibus non Mahumetis duntaxat, sed cuiusuis alterius sectae fallacias detegere et errantes ouiculas ad caulam reducere possimus.

95 Demississime igitur rogamus, ut Maiestas Vestra Librum istum sereno, ut solet, uultu intueri, conatibus nostris fauere et deuotissimam sibi Societatem, eiusque Collegia in Prouincia Germaniae Superioris, congenita clementia porro protegere et fouere clementissime dignetur. Ita humillime precatur

MAIESTATI VESTRAE

100

Deuotissima, obsequentissima

Prouincia Soc. Iesu Germaniae Superioris.

LICENTIA ORDINIS

Andreas Reguera, Societatis Iesu, in prouincia Castellana Praepositus prouincialis potestate ad id mihi facta a Reuerendo admodum P. N. Carolo de Noyelle eiusdem Societatis Praeposito Generali; facultatem facio, ut Tractatus aduersus
5 Mahumetanos a P. Thyrso Gonzalez nostrae Societatis Doctore Theologo, et in Salmantina Academia primario Theologiae Antecessore compositus, et Salmanticae excussus anno Domini 1680 ad finem Tomi tertii Selectarum Disputationum ex uniuerſa Theologia Scholastica, sub titulo “Disputationis” de Diuinitate Chisti et demonstrationum contra Mahumetanos; nunc denuo seorsim recudatur pro maiori
10 legentium commodo sub hoc titulo: “Manuductio ad conuersionem Mahumetanorum: in qua ueritas Religionis Christianae aduersus omnes eius hostes manifestis argumentis demonstratur”. Cum fuerit grauium doctorumque hominum eiusdem Societatis iudicio approbatus. In quorum fidem has litteras manu nostra et Secretarii nostri subscriptas et sigillo nostro munitas dedimus. Vallisoleti in Collegio
15 S. P. N. Ignatii, die 11, mensis Ianuarii, anno Domini 1687.

Andreas Reguera

Antonius Caraueo, Secret.

APROBATIO EMINENTISSIMI D. D. F. Iosephi de Aguirre, S. R. E. Cardinalis, etc.

Methodum hanc qua Mahumetani ex crassis erroribus, quibus alte caligant et
caecutiunt, ad lumen Euangelicae doctrinae conuertantur facilius, iam ante uidi, et
suffragio meo probaui, dum ex praescripto Regii Senatus Superioribus annis Censor
5 essem Selectarum Disputationum Reuerendissimi Patris Magistri Thyrsi Gonzalez,
Primarii Theologiae Professoris in Salmanticensi Academia. Cum autem pluribus
doctrina et eruditione praestantibus Viris conueniens uisum fuerit, ut illa seorsim
edatur ad commodiorem usum eorum, quibus curae est, aut erit Mahumetanorum
conuersio; censui pariter utilissimum, ut in eundem Scopum recudatur. Quippe ad
10 manum habebunt peruias demonstrationes et urgentissimas praeterea coniecturas,
quibus occoecatam eorum mentem illustrare et affectum inflammare possint, ut
tandem emergant e tenebris, et ueram salutis uiam insistant. Quapropter non
modica mihi spes affulget ingentis utilitatis reportandae ex noua editione huius
Tractatus, quem sane oportet per omnes Christiani orbis plagas distrahi et publici
15 iuris fieri; illas praesertim, in quibus iuueniuntur errores Barbarae illi Sectae dediti.
Ita attestabar Matriti in Monasterio Benedictino S. Martini die 15 Decembris, anno
Dominicae Incarnationis 1686.

Iosephus Cardinalis de Aguirre,

Benedictinus.

APPROBATIO ILLVSTRISSIMI D. D. DIDACI de la Cueua, Episcopi Vallisoletani, Consiliarii Regii, etc.

Iam pridem magno cum splendore primam lucem usurpauerat Manuductio ista conuersionem Mahumetanorum. Et ego placidos ipsius radios grato lumine hausi,
 5 cum pro munere Censoris iniuncto ab Illustrissimo Domino D. Francisco de Seixas et Losada, tunc Episcopo Salmantino, et postmodum Compostellano Archiepiscopo, Selectas ex uniuerſa Theologia Disputationes Reuerendissimi Patris Magistri Thyrsi Gonzalez de Santalla e Societate Iesu, Primarii Theologiae Professoris in Salmanticensi Academia, meis probauit calculis; candidissimis quidem et pro mea in
 10 Authorem beneuolentia et pro Authoris aduersus Censores meritissimo iure. Nunc uero, quod in Sole intuemur, qui nullo contentus hemisphaerio plagas supergressus immensas, nouum apud alios accolas mundum splendori suo, ambitu perpetuo sollicitat, neque uno quiescens uolumine iteratis orbibus magno mortalium beneficio proprios radios dispensat: id ipsum huic Manuductioni accidit, quae recto
 15 tramite ad superas lucis plagas et ducit et euolat. Nempe, quasi esset ipsis solaribus radiis scripta in eam claritatem excreuit, ut illo "Selectarum" uolumine non coercita propriam sibi sphaeram qua ocyus in orbem circumferatur et noua columnina, queis liberalius diffundatur, exposcat. Hic primum sacram mysteriorum fidei obscuritatem claris adeo splendoribus Author inaurat, et tam perspicua subtilitate diuidit diem a
 20 tenebris, ut uere nox sicut dies illuminetur et fides quae caeca est, plane simul appareat oculata et tota oculus. Tum errores Mahumetanae Sectae triumphans aggreditur. Et Praedicatoribus Euangelicis zelum accendit, methodum tradit, arma ministrat, quibus pertinaciam Barbarae gentis, licet Aspidis surdae et obturantis aures suas, superna ueritatis luce felicissime expugnaturi sint, ut spero. Quidni
 25 sperauerim? Nouit omnis Hispania indulgentissimam Dei prouidentiam, qua dum Author inter Sacras expeditiones ingentem spiritum zelo Dei plenissimum fatigaret, se ipsum sensit uelut extemporaneo Spiritus Sancti afflatu correptum et inopinato iuxta, ac uehementi agitatum impulsu, ut ad Mauros conciones suas conuerteret; quorum in prima concione quinque, in secunda octo, in tertia decem prosilierunt in
 30 medium et baptismum publice postularunt; et sic deinceps alii sine numero Religionem Christianam, incredibili omnium fidelium gaudio, amplexati sunt. Nec

14: proprios] propitios Md

cuiquam dubitare fas est, quod idem ipse Religiosissimus Pater testatur, dum ad eas conciones pergeret in Theatrum, subito sibi inopinatam eo usque demonstrationem affulsisse de caelo, qua indomitam Mahumetanorum ceruicem Euangelio
35 subiugauerit: ut plane, quam Salomon habebat in uotis assistricem sibi de coelo sapientiam, quae secum laboraret, hanc caelitus delapsam Author habuerit, quae cum illo pugnaret, ac uinceret. Opportunissimum igitur meo iudicio et saluberrimum consilium est, ut Manuductio ista ad Mahumetanorum conuersionem, denuo et seorsim in publicam lucem prodeat, cum tot regiones a Turcarum
40 Tyrannide ereptae, et Christianorum Principium, ac praesertim Augustissimi Leopoldi Imperio subiectae, albae iam sunt ad mesem. Suppetit hic Euangelicis Missionariis, quos Author et exemplo uocat et calamo manuducit, unde amplissimam palmarum segetem sibi spondeant: Suppetunt arma, quibus de Mahumeti erroribus et fabulosis deliriis felicissime triumphare possint, sunt enim
45 uere aurea, sunt triumphis saepe saepius assueta, sunt trophaeis iterum atque iterum coronata, ac demum igneus est illis uigor et caelestis origo. Vallisoleti die 22 Martii, anno Domini 1687.

Didacus Episcopus Vallisoletanus.

LICENCIA DEL ORDINARIO

Nos el Licenciado D. Alonso Portillo y Cardos, Inquisidor Ordinario y Vicario desta Villa de Madrid y su Partido; por la presente, y por lo que a Nos toca, damos licencia para que se imprimam los Libros intitulados, “Manuductio ad conuersionem
5 Mahumetanorum”, compuestos por el Reverendísimo Padre Tirso González de Santalla, Catedrático de Prima Jubilado de la Universidad de Salamanca y Prepósito General de la Compañía de Jesús, atento nos consta, que por las aprobaciones que hemos visto no contiene cosas contra nuestra Santa Fe Católica y buenas costumbres. Dado en Madrid a veinte y uno de Agosto de mil seiscientos y ochenta y
10 siete años.

Lic. Don Alonso Portillo

y Cardos.

Por su mandato,

Juan Álvarez de Llamas, Notario.

APPROBATIO REVERENDISSIMI P. M. Ioannis Cortes Ossorio in Collegio Imperiali Matritensi pro Scholis Regiis Primarii Theologiae Professoris, Sacrae Catholicae Maiestatis Theologi, Supremi Inquisitionis Senatus Qualificatoris et pro eodem Tribunali Librorum Censoris, etc.

5 Cum Celsitudo uestra dignata fuerit hanc “Manuductionem” ad conuersionem Mahumetanorum, mihi censendam committere, facultatem simul concessam praesumo et mihi et auctori de huiusmodi commissione gratulandi. Manifestum enim documentum est eius bonae existimationis, et Christianae sapientiae conceptae securitatis, quod sua causa non magis integrum iudicium exposcat, quam
10 conciuis, amici, subditi et filii. Talem me ergo cum profitear; non dubito, quin uestra Celsitudo magis elogium, quam censuram expectet. Scilicet cum Author Matrigo transiret in Comitia Romana ad noui Praepositi Generalis electionem indicta, hunc praeclarissimum tractatum pro ea benignitate, qua omnium animos sibi deuincit, mihi perlegendum indulsit; et testor tantam uoluptatem eius lectione percepisse, ut
15 nihil ardentius desiderarim, quam quod opus adeo consentaneum, et utile Religioni Christianae quantocyus publicam lucem uideret, optasseque de eius praerogatiuis interrogari, ut illas referendo, adeo proficuum editionem quadantenus urgerem. Spirat enim hoc opus eximiam pietatem, seruentissimum animarum zelum, charitatem erga Deum et proximos, profundam eruditionem, ingeniosum acumen et
20 tantam claritatem, efficaciam et eloquentiam, qualis decebat celeberrimum Magistrum, sapientissimum Theologum et Apostolicum Concionatorem, sicut iure optimo reputatur Admodum R. P. N. Pater Doctor Tyrus Gonzalez de Santalla, cuius celeberrimi nominis fama maximum omnium elogiorum est. Verum cum authorem reducem sperabat hoc opus, ut ipsum absolueret et integrum ex omni capite prodiret, Praepositi Generalis dignitas eum nihil tale cogitantem interceptit; quapropter necesse fuit libri editionem differri non sine aliquo publicae utilitatis detrimento, quod tamen longe compensauit Ecclesiae bonum, totius Societatis Iesu uniuersale solatium et omnium bonorum gaudium ob uirtutis praemium. Quid, inquam, bonorum? Imo nullus etiam malignantium fuit, qui de uiri doctissimi,
25 pientissimi et humillimi exaltatione non gauderet. Eius sane electio tam communi plausu in Hispania excepta fuit, ut manifestam exceptionem fecerit illius uniuersalis sententiae, quae negat ullum Prophetam acceptum in patria sua: siquidem uir modestissimus omnes populos Hispaniae, quibus ob Apostolici Missionarii munus

notus erat, ea felicitate promeruit, ut cuncti a minimo usque ad maximum tanquam
 35 decus proprium et approbationem bonae existimationis de ipso conceptae
 Praelaturam ipsius celebrauerint. Miraculo proximum uidetur, neminem fuisse, qui
 liuore tactus uel minimum popularibus praeconiis detraxerit, uel publicam gentis
 laetitiam aegris oculis aspexerit. Tanta est aliquando meritorum uis, ut supra
 omnem aemulationem se extollat; sed impraesentiarum alia, ni fallor, est causa:
 40 etenim ea submissio modestissimi animi, qua nullum contemnit et ea Religiosa
 humilitas, qua sibi caeteros praefert, prorsus exarmauit inuidiam. Non defuere
 quidem uiri praeclari, qui Romam proficiscenti precati sint, ut eius uirtus exteros
 lateret, ne Academia Salmanticensis tanto Praeceptore et uniuersa Hispania tali
 lumine priuaretur; uerumtamen, quia huiuscemodi uotum non ex maligno erat,
 45 facile se Diuinae prouidentiae conformarunt congratulantes Ecclesiae, quod in dies
 pulchriores triumphos sperare possit ab inuicta Societatis Militia tam egregio duce
 animata et instructa. Prodeat ergo haec “Manuductio” non solum Regia facultate
 commendata, sed omnium Catholicorum laudibus praedita et munita, ut fideles
 Operarii Vineae Domini habeant ad manum aptiora instrumenta quibus illam
 50 excolant, augeant et fecundent. Ita uidetur. Matriti in Collegio Imperiali Societ. Iesu
 13 Augusti 1687.

Ioannes Cortes Ossorio

LICENCIA DEL CONSEJO

Diego Guerra de Noriega, Escrivano de Camara del Rey nuestro Señor de los que residen en su Consejo. Certifico que por los Señores dél se ha concedido licencia a Juan de Goyeneche, vezino desta Corte, para que pueda imprimir dos Tomos
5 pequeños que compuso y dexó para este efecto en su poder el Maestro Tirso González, Prepósito General de la Compañía de Jesús, intitulados, “Manuductio ad conuersionem Mahumetanorum”, por el original, que va rubricado de mi rubrica y firmado al fin de mi firma, con que aviendose hecho la impresión se trayga al Consejo con certificación del Corrector de estar conforme a él, para que se tasse el
10 precio a que se ha de vender. Y para que conste, doy esta certificación. En Madrid a diez y nueve de Agosto de mil y seiscientos y ochenta y siete años.

Diego Guerra de Noriega.

SUMA DE LA TASSA

Diego Guerra de Noriega, Escrivano de Camara del Rey nuestro Señor, de los que residen en el Consejo. Certifico que, por los Señores dél se ha tassado el Libro intitulado, “Manuductio ad conuersionem Mahumetanorum”, compuesto por el

5 Reverendísimo Padre Tirso González, Prepósito General de la Compañía de Jesús, a ocho maravedís cada pliego, y no más. Y para que conste doy esta certificación. En Madrid a veinte y tres de Agosto de mis seiscientos y ochenta y siete años.

Diego Guerra de Noriega.

PROEMIVM (Pars prima) | EDITIO 1687

1. Basis et fundamentum Religionis Christianae est Diuinitas Christi Domini Saluatoris nostri, qua rite probata, de falsitate conuincuntur omnes sectae Religioni Christianae oppositae, nimirum Mahumetana, Hebraica et Ethnica seu Gentilica, et
5 conuincetur uera esse dogmata, quae Christus Dominus mundo manifestauit; Deus enim nec fallere, neque falli potest. Vnde postquam sufficienter constiterit, Deum aliquod mysterium mundo reuelasse, et hominibus manifestasse, tenentur omnes illud firmissime credere, quamuis sit supra captum humani intellectus. Infinita enim Dei autoritas obligat omnes creaturas reationales, ut sibi aliquid affirmanti
10 firmissime credant; sicut obligat, ut sibi aliquid praecipienti omnes obediant: tenetur enim creatura rationalis intellectum, et uoluntatem Deo subiicere: intellectum, firmiter credendo, quae dicit: uoluntatem, prompte exequendo, quae praecipit. Vnde una opera conuincemus in hoc libro perfidos Hebraeos, et caecos Mahumetanos, qui, in neganda Diuinitate Christi inter se conueniunt, licet ualde
15 dissideant in motiuo illam negandi. Nam perfidi Iudaei Iesum Nazarenum, quem Christiani omnes, ut uerum Christum, et uerum Messiam in lege promissum, et ut uerum Dei naturalem filium, proindeque ut uerum Deum adoramus, existimant seductorem fuisse, et propter blasphemiam faciendi se filium Dei merito a maioribus suis crucifixum esse. Mahumetani uero credunt, fuisse uirum sanctissimum, et
20 Messiam in lege antiqua promissum, magnumque Prophetam, ut uidebimus part. 2. ceterum dicunt fuisse purum hominem, quia impossibile censent, Deum fieri hominem.

2. Quare argumenta probantia, Diuinitatem Christi non tantum deseruiunt ad conuincendos Mahumetanos, sed etiam ad confundendos perfidos Hebraeos. Quia
25 uero tractatus iste non dirigitur primario ad conuersionem Iudaeorum, sed Mahumetanorum, non hic multum insistam in prophetiis ueteris Testamenti, quibus Doctores Christiani probare solent, Christum dominum esse Messiam in lege promissum, quia prophetias perfidi Iudaei uanis, et ridiculis interpretationibus eludere tentant: sed utar argumentis sensibilibus, quae mundo sunt nota, quorum
30 uim omnes etiam rustici capere possint, et quorum efficaciam eludere non ualeant etiam acutiores Iudaei. Et hac arte conuincendi Iudaeos usus sum in Vrbe Ceuta sub

18: faciendi] faciendo Md

initium anni 1670 quando ibi Missionem feci. Nam finita Missione Christianorum, ad Synagogam Iudaeorum in foro publico coram Marchione de Asientar illius arcis, et urbis Gubernatore concionem habui, in qua ad emollienda faxea Hebraeorum corda
 35 proposui motiua credibilitatis, quae in hoc libro exhibeo, et experientia didici, hanc esse uiam aptiorem ad expugnandam Hebraeorum pertinaciam; et illi potissimum insistendum esse Missionariis Euangelicis. Et ideo ubicumque ad conuincendos Mahumetanos probaui Diuinitatem Christi; concionem quoque dirigebam ad Hebraeos, si forsitan aliqui occulti ibi adessent.

40

PROEMIVM (Pars secunda)

1. Quamuis quae prima parte huius operis diximus de Christi Diuinitate, et ueritate Religionis Christianae, euidenter sectam Mahumetanam de falsitate conuincant; specialiter in hac secunda parte placuit proponere argumenta illa quibus saepe usus sum ad expugnandam Mahumetanorum perfidiam, cum ad illos publice conciones
 45 haberem in pluribus Hispaniae ciuitatibus, nimirum Malaga, Velez-Malaga, Maruella, Gibraltar, Xerez de la Frontera, Puerto de Sancta Maria, Cadiz, San Lucar de Barrameda, Hispali, Ronda, Arcos, et in Curia Matritensi. Nam his argumentis, gratia adspirante diuina, in his locis ducenti permoti sunt ad abiurandum Mahumetismum, et Christianam fidem suscipiendam.

PROOEMIUM | EDITIO 1689

Quamuis hoc Opus Titulum “Manuductionis ad Conuersionem Mahumetanorum” solum praeferat, denominatione desumpta ab Vltima Eius Parte, quae fuit Prima in intentione Authoris, ad Conuersionem tamen omnium infidelium deseruit. Et haec
5 “Prima Pars” dirigitur praecipue ad conuersionem haereticorum, estque ceteris copiosior, quia materia hoc postulabat: poterit a Missionario Apostolico, uersante in regione, ubi sunt haereses, et non Mahumetani, haec pars seorsim ab Altera transportari: multum tamen haec ipsa Pars iuuat ad Conuersionem Mahumetanorum et Hebraeorum, dum manifeste Diuinitatem Christi demonstrat.

PROOEMIUM, SEV OPERIS INTRODVCTIO | EDITIO 1691

In illo opere, cui titulus, “Manuductio ad conuersionem Mahumetanorum in duas partes diuisa; in prima Veritas Religionis Christianae Catholicae Romanae manifestis Argumentis demonstratur; in secunda falsitas Sectae Mahumetanae conuincitur”,
 5 (quod primum excusum est Matriti in Hispania Anno 1687 et secundo Dilingae in Germania Anno 1689). Libro secundo ostendimus, Religionem Christianam, prout distinguitur ab omni Secta, quae Christum non adorat, ut uerum Deum et Hominem, esse non solum euidenter credibilem, sed euidenter ueram, non quidem euidentia directa rei in se, quae reddat euidentia Mysteria nostrae Religionis, sed euidentia
 10 reflexa, et in alio, nempe euidentia in attestante, quatenus euidenter probatur, Deum esse authorem illius; ostendimusque, hanc euidentiam in attestante componi cum fide obscura mysteriorum; et sistere in dicto, et non transire ad rem dictam. Et cap. 3 illius libri secundi §. 1 ostendimus, argumentum, quo Cardinalis Bellarminus probat, Religionem Christianam esse quidem euidenter credibilem, non tamen
 15 euidenter ueram, duntaxat euincere, illam non esse euidenter ueram euidentia rei in se, et per principia intrinseca, et directa; nam hoc pacto solum “dicitur euidenter uerum, quod in se, uel in suis principiis uidetur”. Mysteria autem Religionis Christianae nec in se, nec in suis principiis uidentur in hac uita: non autem probare, quod non sit euidenter uera, euidentia rei in alio, nempe in attestante, et per
 20 principia extrinseca atque reflexa.

Nunc in praesenti libro probandum nobis est, saltem supposita fide in Christum, et Veritate Scripturarum, euidenter demonstrari, solam Ecclesiam Catholicam Romanam esse ueram Christi Ecclesiam; Sectas uero omnes haereticorum esse Synagogas Sathanae; quod est facilius, quam illud primum, quod probatum est prima
 25 parte Mahuductionis ad Conuersionem Mahumetanorum lib. 2. Vnde Cardinalis Bellarminus, quamuis illud primum neget, defendit hoc secundum T. 2 lib. de notis Ecclesiae cap. 3 ubi notat, “Ecclesiam Catholicam esse quasi solem quendam, qui radios lucis clarissimos ex omni parte diffundit, ut facillime per eos cognosci possit. Habet enim plurimas notas, siue testimonia ac signa, quae illam discernunt ab omni
 30 Religione Paganorum, Iudaeorum et Haereticorum”. Et quamuis ipse arbitretur, has

13-17: cf. lib. 2, c. 3; cf. Rob. Bell., *De Concil.*, lib. 4, c.11, pp. 390-391. | **27-30:** cf. Rob. Bell., *De Concil.*, lib. 4, c.3, p. 363.

notas non efficere euidenter uerum, ipsam esse ueram Christi Ecclesiam, sed solum
efficere euidenter credibile, tamen addit, apud eos, qui admittunt Scripturas Diuinas
et Historias ac Patrum ueterum scripta, facere etiam euidentiam ueritatis. Tametsi
enim articulorum fidei ueritas non possit nobis esse euidens absolute, tamen potest
35 esse euidens ex hypothesi, id est supposita ueritate Scripturarum. Quod enim a
Scriptura euidenter deducitur, est euidenter uerum suppositis scripturis. Quod
uerissime dictum est, et a nobis fuse in hoc libro probandum.

IOANNES DE GOYENECHE BENEVOLO LECTORI | EDITIO 1687

1. Cum Reuerendissimus P. Tyrsus Gonçalez de Santalla, Romam ad electionem noui Praepositi Generalis properaret, huius operis editionem mihi urgendam et properandam iniunxit, credens se cito reditum et ultimam manum ei
 5 impositum, ut undequaque perfectum et absolutum lucem uideret. Verum cum eius praeclara merita, quibus socios supereminet omnes, Romae detinuerint, coegerintque munus Praepositi Generalis subire et tanti oneris supportationi omnes suas uires impendere, meum esse omnino putavi, eius absentiam supplere et hunc tractatum producere, prout mihi Auctor commendatum reliquit, ne tanti uiri
 10 amicabili confidentiae desim, indignusque uidear inter eius subditos reputari, immemorque deuotionis, qua uniuersae Societati Iesu addictus sum, utpote concius Apostotoli Indiarum Francisci Xauerii, cuius sese egregium imitorem exhibet Auctor. Vt autem, Lector beneuole, melius percipias aliqua, quae in hoc opere dispersa leguntur operae pretium duxi, tam in tui gratiam, quam in Optimi uiri
 15 commendationem nonnulla praenotare.

2. Haerebis enim fortassis, quisquis in hoc opus incideris, dum eius in fronte, ipsius Auctorum primum esse Theologiae Emeritum Salmanticensem aduerteris, cum ad emeriti honorem assurgere nemo possit, quin prius per uiginti integros annos, Cathedram, quam Proprietatis uocant, obtinuerit: quod illi per tempus licere non
 20 potuisse censebis, si ad alia, quae non semel insinuat, mentem feras. Eum nempe Missionum sacro muneri dicatum totam ferme Hispaniam peragrasse, quatuorque integri folii uolumina ex uniuersa Theologia in lucem publicam edidisse. Quibus sane dubiis, ut plenum responsionem exhibeam, expendere necessum est suae ad missiones uocationis initium, temporis, quo ipsarum ministerio uacauit, spatium,
 25 causam ad Mauros conciones Sacras instituendi, et tandem, qua ratione ductus tertio selectarum uolumini insertum contra Mahumetismum Tractatum, modo longius auctum in libello hoc nouam lucem subiturum, producat, necdum perfectum, prout, ex ipso, et aliorum fidedignis testimoniis plane compertum habeo.

3. Postquam in Regali Salmanticensi Societatis Collegio quatuor annos in addiscenda
 30 Theologia consumpserat, illam repetiturus, duos ad annos superiorum imperio

30: repetiturus] repiturus Md

permansit. At secundo repetitionis suae anno, scilicet 1653 ad praefatam Vniuersitatem accessit mirus ille uir omnium huius saeculi per Hispaniam Missionariorum Magister Pater Hieronymus Lopez, quem alterum Vincentium Ferrerium nuncupare haud aegre feret, qui sanctissimam eius uitam uirtutis eximiae
35 plenissimam exemplis, Euangelicaeque praedicationis seriem, cui per 39 annorum curriculum prorsus dicatus Hispaniam fere uniuersam percurrit, sedula consideratione perpendat; quem enim in admirationem non rapiat (ut innumera, apud Patrem Martinum de la Naia uidenda, qui integri folii Tomum; in tanti uiri uirtutibus referendis impendit) quod ex ipsius ore didicisse testatur uitae suae
40 Historiographus, numerum uidelicet confessionum ex necessitate generalium, quas excepit, octogesimum millesimum attigisse? Prius igitur quam V. ille Pater Salmantinae Missioni primordia tribuisset, operae pretium duxit Seraphicae D. Theresiae corpus, quod apud oppidum de Alua quatuor leucis ab illa urbe dissitum, maxima populorum frequentia colitur, adorare, ut tantae Diuae auspicium gerenda
45 quaeque prosperaret. At Seraphicae Matris in honorem oppidum illud Missione formare decreuit, cui tunc fortunatissima Auctori sorte obtigit, adesse, ut ocularis tanti animarum prouentus testis, regulam illam Apostolicae praedicationis magnopere sibi probaret. Adeo ergo sacro illi muneri, et V. Patri adstrictus adhaesit, ut omnes illius conciones propria manu transcripserit, et arctissimum cum ipso
50 amicitiae foedus contraxerit, qui, utpote animarum zelo flagrantissimus, omnes ad euangelium spiritum promouere insudabat, eosque, quorum aptiorem ad id indolem iudicabat, consiliis, epistolis, precibus pertrahere, et pertractos firmare conabatur. Hinc in Toletanam Prouinciam diuertens, Matritum se contulit, ubi aeterno se charitatis foedere sociauit cum feruentissimo P. Didaco Ludouico de San Vitores, qui
55 postea Occidentis Indiam transiliens omnium primus Marianas Insulas Euangelica luce illustrauit, non aliam, quam martyrii fabricaturus coronam, quam ab incultis illis gentibus, dum illis aeternam salutem deferebat, mutuauit, anno 1672 cuius mirabilem uitam, miraculosum plane in Societatem ingressum, ad Indos transfretandi uota, singularia in illorum impletione prodigia P. Franciscus Garcia in
60 Historiae seriem digessit: quam sane qui attente euoluerit, Magni Xauerii aptissimam retulisse imaginem, aduertet.

4. Huic ergo Sanctissimo uiro familiari per litteras Patrem Tyrsum consuetudine sociare curauit V. P. Hieronymus Lopez, quam in aeternum duraturam exoptabat, at

usque ad annum 1660 dumtaxat perstitit, quo nauigationem in Nouam Hispaniam
 65 destinauit: uerum ne uotorum suorum ardor tantae flammae absentia frigesceret,
 feruentissimum P. Ioannem Gabrielem Guillen, ut in amico Missionum obfirmaret
 studium, substituit, qui eo tempore in Toletana Prouincia, sicut et Auctor
 Salmanticae publicum Theologiae professorem agebat, eos enixe adhortatus,
 arctissimo charitatis foedere coniungi. Ex Hispali ad utrumque litteras direxit, sed,
 70 cum plene Patri Guillen, quae P. Tyrso conscripserat retulisset, haec uerba supposuit:
 “Reuerentia uestra, arrepta hinc occasione, ad ipsum scribat, noscatque necesse est,
 quam plurimum hanc communicationem interesse”. E Gadibus uero, postquam
 fructus ex nocturno contritionis actu percepti certiozem illum reddidit, haec
 adiunxit: “Hoc totum nihil aliud reputo, quam leuem dispositionem ad tempus, quo
 75 Reuerentia uestra ad illum instituendum aduenerit; nec ideo hoc accipiat in
 Missionis indiciae praesagium, aliter enim perfici ualet”. Quorum uerborum sensus
 tunc prorsus aufugit, sed cunctis post modum innotuit, cum anno 1665, Cathedris
 “desertis”, ministerium Apostolicae praedicationis subituri, Hispaniam peruagati, et
 sub anno 1671 Gaditanam insulam concedentes post Resurrectionis Dominicae
 80 Pascha, plurium post aedium ruinam, nauiumque in statione portus quiescentium
 stragem, ex feruido uentorum turbine concitatam, uberrimi prouentus Missionem
 instituerunt.

5. Itaque V. P. Hieronymi Lopez et Didaci Ludouici San-Vitores suasionibus, precibus,
 uaticiniis impulsus, cuiusque anni aestate Missionem aliquam aggredi apud se
 85 firmiter statuit, uel etiam, cum e suggestu Philosophiam traderet Compostellae:
 unde a plenissimi muneris impedimentis aegre expeditus, per trium
 Hebdomadarum spatium uicos, et tuguria uicina singulis annis percurrerebat. Enim
 uero, cum subortum fructum ex Apostolici illius uiri praedicatione iam pridem
 miratus esset, adhuc Compostellae degens anno 1653 ualidis illum precibus
 90 commouit, ut eandem urbem suae praedicationis radiis illustraret, et post
 Missionem Matriti, Abulae, Compluti confectam, Compostellam iter petiturus se
 accinxit. Verum, o miram Diuini numinis prouidentiam! Dum ad Moniales
 Agustinianae Recollectionis apud Villafrancam del Bierzo concionem haberet,
 insperato Paralysis morbo correptus iter praecidere, imo et ab eo prorsus deficere
 95 coactus fuim quoniam, dum iam iam uiribus restitutus ad iter peragendum, se
 accingebat, sui Prouincialis imperiis Aragoniam repetere necessum fuit. Interim

tamen Missionem instituturus Villa-Garsiam diuertit, ut Tyronum Societatis animos ad Sacri huius instituti studium alliceret.

6. Verum priusquam uiae se dedisset, Patri Tyrso per litteras strictissime ut eius loco
100 subrogatus Missionem ageret, commendauit: haec uerba proptiae manus stylo
supponens: “Credere non possum preces, at tota pro Compostellana Missione habita,
uacua quidem euasura, quin potius Deum Dominum nostrum aliter optatum fructum
prosperaturum spero”. Nec spem fefellit euentus; quippe anno 1672 sub Aduentus
Dominici Tempore, suadente Excellentissimo et Illustrissimo Domino D. Andraea
105 Giron Compostellano Antistite eam Vrbem Missionem obiturus, adiuit cum Patre
Ioanne Rubi, uiro utique megnis animi dotibus, ac naturae ornamentis decorato,
quam sane copiosum adeo fructum animarum peperisse, compertum est, ut die ad
Communione generalem designata triginta duo millia Eucharistici panis Sacra
frusta distributa fuerint.

7. Igitur anno 1654 post Augustum exactum ad Missionem processit, et fructus,
quem satis uberem reportauit, altius ipsius animum, in ministerii tanti amore acuit,
excitauit, allexit, cuius euentus cum Patrem Hieronymum Lopez certiore
reddidisset, epistolam rescripsit, in qua Missionarii munus ipsi obeundum fere
clarissime praenuntiabat, tunc uidelicet, cum talia, nec mente quidem moliebatur, et
115 tantam in eam deinceps beneuolentiam impendit, ut, cum adsoluto iam cursu
Philosophico, et post peractam Missionem aeger decubisset, eo fuerit animi dolore
commotus, cui fidem facere nemo posset, ni ipse in litteris ad eum directis uerbis
grauissimis testaretur: “Grates Numini feci (ait V. Pater) et Te Deum laudamus,
recitauit coram Ss. Sacramento, Deiparam quoque pro Reuerentiae uestrae salute fui
120 deprecatus, et eidem ita sum allocutus: si hoc mihi a Numine proponeretur, uel Tu
decessurus es hac nocte, uel Tyrsus, quod malueris elige; mori assumerem, ut Tyrso
uitam mea morte deferrem. Scit probe Deus, scit et Deipara, non hoc semel fuisse
deprecatum, sed saepius etiam ac saepissime. Cum aliis pariter coram Ss.
Sacramento grates effudi, nam tali nuntio singularem laetitiam accepimus. Vix enim
125 ex litteris Reuerentiae uestrae cognoui febribus defatigari, cum orare decreui per me
et alios, non ter aut quater, sed centies”. Quis ergo in dubium uertere possit, huius
Apostolici uiri Orationibus Reuerendissimi Patris Tyrsi ad Missiones uocationem
adscribendam?

8. Cum igitur in Salmanticensi Collegio Theologiae publicum professorem ageret,
 130 Diuino afflatus spiritu Cathedrae moderamini renuntiare constituit, ut se totum
 Euangelico Missionum instituto consecraret: sui Consilii protinus Patrem Guillen
 participem uoluit, enixe illum adhortatus, ut secum Sacram hanc expeditionem
 aggrediretur. Miros illi motus Epistola amici creauit, et ut Diuinam disceret
 uoluntatem, ad exercitia Magni Parentis Ignatii se recepit, in quibus plane cognouit,
 135 caelitus splendore demisso, sacrum hoc munus sibi suscipere necessum esse, si
 diuinae uellet uoluntati obtumperare. Conuentione facta hi duo egregii uiri, diu
 agitarunt, qua uia uotorum compotes reddi possent, et quamuis Patri Guillen non
 parum probabatur, ut utriusque Prouinciae moderatoribus molimina aperirent,
 Auctori tamen placere numquam potuit; agebat namque suae Prouinciae Praesul, ut
 140 Magistri laurea in Salmantina Academia praecingeretur, eumque minime latebat rem
 totam ad Generalem Praepositum detulisse; et cum post laureae susceptionem nulla
 ultra suis conatibus spes, uel leuissima appareret, Patri Praeposito Generali uota sua
 renuntiare satius, et securius censuit, et libentissime consentiens Pater Guillen,
 ambo per litteras satis rationum plenas R. P. Ioannem Paulum Oliua, tunc Vicarium
 145 Generalem exorauerunt, ut eos Apostolico Missionum ministerio, exhibita facultate,
 dicaret. Annuit feruentibus uotis, argumentorum pondere coactus, litterisque
 protinus emissis, Euangelicum munus obeundi, et totam Hispaniam peragrandi ipsis
 fecit protestatem, quas illico Patri Guillen tradidit Prouincialis Toletanus; uerum
 Castellanae Prouinciae Praesul cuncta subditi conscientiae subripiuit, donec
 150 Praepositus Generalis suis Epistolis adductis, potestatem, quam fecerat, reuocaret;
 plura optimo iure, de illo sperans: censebat quippe, opportunius, feliciorique
 Missionum prouentu uocationi operam praestitutum, si Salmanticae Doctoratus
 laurea insignitus studiosiorum Societatis iuuenum, et intellectum sapientia
 collustraret, et uoluntatem amore proximorum accenderet; atque sic quam plures in
 155 praedicationis munere Ministros sua efformatos industria substitueret. At Deus, qui
 illum huic Sacro Instituto destinauerat, non aliis usus est artibus, ut potestas ad id
 sibi fieret, quam eis, quas id ipsum impediturus Prouincialis contulerat.

9. Quapropter post nonnullos menses in transmittendis epistolis exactos, P.
 Praepositus Generalis illi praecepit, ut antequam Prouinciae moderamen
 160 relinqueret, Patre Tyrsum Magisterio exoneraret, aliquos etiam menses elargitus, ut
 in Villa-Garsiae Tyrocinio concionibus elaborandis insudaret, spiritualem

expeditionem illam aggressurus. Itaque Pater Prouincialis Dominicae Resurrectionis in peruigilio Prouinciae moderamen absoluit, sexque ante diebus uir Apostolicus Villa-Garsiam petiuit; Octobris autem mense Salmanticam repetiit, ut cum Patre Guillen, qui ut ei iungeretur, illuc aduenerat, conueniret, et uterque die 23 eius mensis Salmanticam deserentes, Estremaduram, Baeticamque percurrere susceperunt modo coniuncti, diuisi modo.

10. Cum Patre Guillen quinque, uel sex annos Missionibus incumbens, exegit, donec ad Matritensis Tyrocinii Rectoratum Patris Generalis imperio conscendit, ubi e uita cessit anno 1675 Ianuarii die 19 eximiam sanctitatis famam meritissime adeptus. Porro Auctor undecim annos in Missionibus instituendis exegit, ab anno scilicet 1665 ad annum 1676, in quibus quinque Archi-Episcopatus, Granatensem nempe, Hispalensem, Toletanum, Burgensem et Compostellanum, uigintique pariter Episcopatus: Cauritensem nimirum, Pacensem, Placentinum, Malacensem, Gaditanum, Salmantinum, Zaramorensem, Pallentinum, Segouiensem, Vallisoletanum, Ciuitatensem, Pompeiopolitanum, Legionensem, Asturicensem, Lucensem, Mindonensem, Abulensem, Tudensem, Ceutensem peragrauit, ter Matriti, totiesque Hispali Missionem instituit ad Astures, Cantabros et Lusitanos, imo ad Siciliam, Neapolim, Mediolanum transilire meditatus. Sed hisce Deus conatibus obstitit. Namque, cum anno 1676 mense Maii iniquus lapsus illi brachium graui laessione contudisset, Villagarsiae substitit, donec et sanitatem et uires medicamina restituerent: quo iam peracto, dum Pallentinae Missioni incumberet, obiit R. Pater Ioannes Barbianus in Salmanticensi Academia primarius Theologiae moderator, eius olim in Philosophia praeceptor, sanguine quidem clarissimus, quippe qui Comites de Belioioso Mediolani in Insubria Parentes sortitus est, longe tamen uirtutibus conspicuis clarior et altissima plane sapientia, qua potissimam commendationem inter praestantes Academiae tantae Doctores comparauit. Primus, qui ex inclyta Societate Iesu primariam Cathedram obtinuit, postquam Serenissima Hispaniarum Regina Mariana Austriaca propter minorem Caroli Secundi filii aetatem Suprema Monarchiae Hispanicae Gubernatrix, uniuersitatis consensu, anno 1668 decreuit, ut Regale Salmanticae Collegium a suis maioribus constructum, primariam Vespertinamque Cathedram, illis prorsus aequales quas Patribus Dominicanis Ducis Lermae precibus Philipus Tertius concessit, moderaretur. Huius ergo tanti uiri Pater Prouincialis omnium Consultorum suffragio

195 Magistrum Tyrsum successorem designauit, remque tamdiu illum latere curauit, quamdiu necessum fuit, ut ad exitum duceretur, ne suis conatibus eius posset eludere consilia: quare tunc ipsi rem ipsam denuntiauit, cum nec uel leuissima spes Cathedram subterfugendi apparebat: sed tamen institit quantum ualuit, quamquam incasum laborans, cum omnium aures eius precibus obturatae resisterent. Tunc
 200 tandem aeternam ueneratus prouidentiam, ne in proteruiam sua declinaret oppositio a Societatis liminibus longe deturbatam, Praesulis imperiis sese quamquam inuitum subiugauit, et anno 1676 Vespertinam Cathedram obtinuit, et Doctoris gradum suscepit, anno uero proximo ad primariam conscendit, eamque usque ad annum 1687 moderatus fuit, quo Regia Maiestas, exorante Academia,
 205 concessit, ut ad Emeriti honores assurgeret, quamuis uix dimidium annorum spatium ab Academiae Statutis exactum, expleuisset. Res ita se habuit. Iam decem anni cucurrerant, ex quo Regiae gazae Ministri de decimalibus tertiis, in quibus totus Academiae census est situs, eidem litem intulerant, in qua quinque mille aureorum impensas iam fecerat perpetuamque sarcinam sustinebat, Causidicum, Agentem et
 210 Procuratorem alendo. Quibus mota Vniuersitas Commissarium elegit Doctorem Tyrsum, anno 1685, ut eius nomine ad Regis pedes prouolueretur, tot tam grauesque molestias ipsi illatas praecum, et rationum uirtute redempturus et felix adeo cessit euentus, ut breuissimo temporis spatio impetrauerit, quidquid Academia poterat exoptare, Regiam nactus schedulam, in qua census Regii Ministris perpetuum
 215 indicitur silentium, et omnes Academia facultates ipsi de reliquo obfirmantur. Vt igitur eiusmodi officium maximo beneficio referet, sese in claustrum coegit, et refragante nemine decreuit, ut adeo felici Vniuersitatis Procuratori Emeriti honores tribuerentur ac si tempus constitutum expleuisset.

11. En iam tibi liquido constabit, quo pacto ad Emeriti honorem conscenderit, cum
 220 undecim annos Missionibus agendis collocasset, et non obscure quoque clarebit, quo pacto tam breui tempore Theologiae Scholasticae uolumina quatuor ediderit, praeter plures alias elucubrationes iam iam publicam lucem subituras. Decem enim annis, quibus e suggestu Theologiam tradidit, antequam ad Missiones egrederetur, ex istis non pauca concinnauerat, et postquam Missionarii munus suscepit, ad ipsius
 225 commendationem eiusmodi studia luci donare decreuit, ideoque, quin uel unum diem ministerio subtraheret, aestiuo tempore, quo illud necessario cessabat, ab Amanuensi transcribenda curauit, et ea Praeposito Generali, tunc existente,

potestatem nactus, binis in uoluminibus apud Gallos edendis impressionem
parauerat. At a Missionibus ad Cathedram uocatus, ut in uolumina quatuor
230 excrescerent, ibique Typis mandarentur insudauit, quorum germina anno 1680
fuerunt excusa; alia uero gemina anno 1686 in lucem producta sunt, et edere multo
plura potuisset, si ipsi minime uitabilia impedimenta fecissent potestatem. Petiuit
namque Hispalim Missionem instituturus, a D. D. Ambrosio Spinola accersitus, anno
1679 die Purificationis Deiparae, nec Salmanticam repetiit, usque ad diem
235 Praecursori Ioanni sacratum, sed ita uiribus destitutus, octoginta concionibus
obrutus, quas ad populum continuatas habuerat, ut illa aestate laetho proximus
extiterit. Anno 1681 ad Regiam ipsam Regis reuocatus decreto ad ipsam Academiam
destinato, ut tertiam ibi Missionem institueret, diuertit. Nec licuit post illam
expletam, Matritum relinquere usque ad Diui Lucae notissimum diem. Anno 1682.
240 Matritum iterum adiuit Patris Caroli de Noyeles, Praepositi Generalis locumtenentis
imperio ad Societatis negotia, non cum aliis, quam cum Rege, regiisque primariis
Ministris agitanda. Anno 1683 ulterius Dux Medinae Caeli primus Regis Minister
illum accersiuit, et tota aestate continuit. Et tandem anno 1685 ut proxime dixi, ab
Academia designatus eius negotia tractaturus repetiit. Hisce quoque annis, quibus
245 in Academia Cathedram moderabatur, pluribus etiam Missionibus incubuit;
Segouiae nimirum, Pintiae, Mirobricae, Areuaci et quinquies uel sexties Salmanticae:
quamobrem multo plus posset elaborare, nisi huiusmodi obstaculis distineretur.

12. Iam nunc, qua motus occasione ad Mauros conciones habuerit, aperire necessum
est. Cum in Collegio Granatensi anno 1669 degeret, protinus Malacam Missionis
250 instituendae causa profecturus in familiari sermocinio quidam ex illius Collegii
Patribus, ex Stepae Marchionis Bibliotheca se habere librum disseruit, cui titulus
inerat "Sectae Mahumetanae confutatio" a Domino Ioanne Andrea elaboratum, qui
olim Maurorum Alfaqui uel Sacerdos, et postea Religionem Christianam amplexatus,
feruentissimum Christi proclamatores egit. Antequam ad Malacensem Missionem
255 proficisceretur, quinque uel sex dierum spatio compendium libelli illius extraxit, qua
tantum ope armatus Malacam tenuit, ibique Missionem ad integrum mensem
produxit, qua demum expleta, Episcopalis illius Ecclesiae Canonicus illi denuntiavit,
ancillam se habere Mahumetanae sectae tenacissimam, cui iam iam mors per
aegritudinem correptura imminebat, sibi admodum dolori fore, si infidelitas
260 animam decedentem comitaretur: illuc Pater Tyrsus protinus accurrens Sermonem

cum ipsa eo ordine disposuit, quo in secunda huius operis parte, lib. 2, cap. 7 et 10 recenset. Faustissimus Africanae illius feminae decessus, quae niueis Sacri fontis uestibus induta in caelum beanda conscendit, maximos exercendae ad Mauros praedicationis in ipso conatus excitauit, quibus uotis impulsus Ecclesiae Malacensis

265 Antistitem adiuit, Illustrissimum uidelicet Dom. D. Fr. Ildephonsum de Sancto Thoma, ex Sacra Praedicatorum Familia, uirum plane eximiis dotibus ornatum, sanguinis claritudine praestantissimum, oculatissimae mentis, rectorisque prudentiae ac litterarum ornamenta pleno animo concludentem: eaque propter postquam Philosophiam, Theologiamque tradidit, integraeque Prouinciae

270 moderator adfuit, primum in Oxomensem, mox Placentinae Sedi designatus, Sacrae tandem Malacae Cathedrae adscitus est, qui tum Missionibus, tum et ipsarum Ministris, singularia credidit beneficia, illas miro animarum studio fouens, hos feruentissimae charitatis auxiliis protegens, quos eis beneuolentiae operibus ligauit, ut numquam liberam a gratitudinis debito memoriam audeant sperare, et cui

275 numquam Iesu Societas debitas repensura grates ob Apologeticum illud opus, quod anno proxime elapso luci concessit, cui titulus inest: Catholica Querimonia. Libellus sane est aureus, in quo quicquid Sapientia in Thesauris habet, ad delicias uidetur compendio inclusisse. Porro si uerba spectes, graua sunt, et Praesule digna, si eloquentiam, animis legentium imperat; si eruditionem, uarietate delectat, si

280 Theologiam, argumentis euincit, si Scripturam, roborat; si Patrum testimonia, et pondera, confirmant; si uim ad extricandas Haereticorum thecnas, inferni ora obstruit: denique, si omnia, ingenii miraculum. Quidni ergo, Praesuli, qui eximio Religionis zelo, pro Societatis fama asserenda totum se dederit, totam se offerat Societas aeternum deuota?

285 13. Ad hunc ergo Praesulem Illustrissimum sua detulit consilia, qui quamquam zelum maxime sibi probari testatus est; uerum gentem illam non minus moribus, quam Sermone barbaram laborem illum prouentu exortem praestituram insinuauit. Periculum tamen, suggessit uir Dei, uirtutis Diuinae efficiamus, quae, si infidam Maurorum proteruiam non deturbauerit, Christianorum saltem constantiam hisce

290 concionibus obarmabit, qui frequentissimis hoc in littore Africanorum incursibus in praedam abiguntur et argumentis fidei nostrae praecincti animam a ruina, et daemonis seruitute immunem, felicius propugnabunt. His dictis acquieuit, sed quia Ecclesiam concionibus destinare recusauit, ne infideles profanis derisionibus

Eucharisticum Mysterium polluere tentarent, Comediarum Theatrum communi
295 suffragio designarunt, quo, indicta ad tempus Missione, copiosae populi turbae
conuolarunt. Ibi Mauros uiros intermixta Urbis equitibus, et Ecclesiae Canonicis
sedilia receperunt; feminas uero inter Hispanas praecipuas inseruimus; ne forte sibi
ipsis tantum propinqui, uel metus, pudorisue catenis adstricti, totque notissimorum
id detrectantium testium praesentia Baptismum publice efflagitare non auderent.

300 14. Hoc caelitus demissum consilium euentus ipse comprobauit; prima enim ex
concionibus, quam habuit Apostolicus contionator, tres ex Mahumetismi tenebris ad
Christianam lucem conduxit, qui se lustralibus undis prolui exorantes clamoribus, in
altiora tabulata consilierunt, et in signum, quod iam Catechismum profiterentur,
rosaria e collo per humeros ad pectus defluentia conseruit. In secunda autem
305 concione quinque, et in tertia decem priorum uestigia secuti sunt. Et demum usque
adeo conuersorum numerus excreuit, ut praeter alios, qui priuatim Sacramentalibus
undis abluti fuere, sub festo Diui Ioannis Euangelistae anno 1670. propria
Illustrissimi Antistitis manu candidam Christi stolam tres supra triginta Mauri in
Baptismo susceperint. Erecto ad id ex compactis lignis amplissimo Theatro ianuae
310 Cathedralis propinquo, conspicuis uestibus ornati e Societatis Collegio Catechumeni
processerunt eo ordine, eoque comitatu, quem in secunda istius operis parte Auctor
describit.

15. Fructus hos uberrimos expertus, nouam illam praedicationis methodum ad
plures alias Ciuitates protendit, ex quibus omnibus biscentum Mahumetanam
315 perfidiam deserentes, Christianae Religionis tutissimum portum tenuerunt, quorum
baptismati sollemnis fuit pariter exhibita pompa, Hispali praesertim cuius descriptio
typis dedita ubique fuit exaudita, cuius per breuem notitiam tertii Selectarum
uoluminis nuncupatoriae epistolae ingressit, alloquens Illustrissimum Dominum D.
Ambrosium Ignatium de Spinola et Guzman, qui, etsi eximia, tum nobilitate, tum
320 gloria illustris admodum cunctis inclaresceret, magnarum tamen proprii animi
uirtutum splendoribus uisus est Gentilitiae prosapiae lumina obscurasse, qui
sublimiorem sese, etiam, ab adolescentia Sacro Compostellae Senatui adscriptus,
Orbis sedibus praedixit, quem Ouetensis Episcopatus tantis uirtutibus impar, ut
suam tenuitatem uendicaret, in Valentinam Metropolim transmissit, quae tanti
325 Praesulis solo nomine fortunata in Compostellam fecit uiam detorquere; ista breui

tantum munus uenerata Hispali concessit eximium Archi-Praesulem, quem sibi dignius caelum e terris eripuit, seu potius ipse tot uirtutum agmine stipatus uim caelo intulisset, ni eius charitati, et misericordiae caeleste ostium libentissime panderetur. Hic igitur Maximus Antistes, designata ad id muneris die, triginta et octo

330 Mauros in Baptismum admisit, pompa fastuque longe celebriori omnibus, quos umquam Hispalis mirata est, postquam illam Sanctissimus Ferdinandus Tertius Castellae Rex ex Barbaro Sarracenorum Imperio uendicauit.

16. Huius ergo praedicationis utilitatem, cum tot felicitatum experientia ostendisset, quae ad illam Auctor apta suo labore comparauerat, praelo euulgare constituit.

335 Quapropter postquam extremam Hispalis Missionem absoluit, anno millesimo sexcentesimo septuagesimo nono et e publico Cathedralis, Professaeque domus Ecclesiae suggestu cum Mauris Sacras conciones inseruit, aegris quamuis uiribus interceptus Salmanticam repetiit, et protinus ac in sanitatem reuertit, materiam e Cathedra discipulis tradendam elaborauit, tractatumque demonstrationum

340 aduersus Mahumetanos efformauit, tertiaeque Selectarum parti contexuit, quod celeris fuisse suae ad uires restitutionis causam Optimus Pater censuit, quasi sic Diuina prouidentia gratum sibi opus, eum meditari ostendere uoluisset. Verum illam pariter Patris Antonii Thomae e Societate Iesu sanctitati, in Deumque precibus non sine graui fundamento adscripsit. Is Indicam nauigationem aggressurus, aliquot

345 annorum moras passus est, interimque Conimbricae Mathematicas exponebat, donec Matritum contendit, uotis annuens Excellentissimae Dominae Ducissae de Aueiro, feminae Maiorum imaginibus, sed multo magis claro uirtutum, ac dotum splendore conspicuae, cuius etiam mandatis obtemperans Salmanticam concessit, ut cum P. Tyrso nonnulla ad Orientis expeditionem subeundam, agitare. Apostolici

350 illius uiri feruorem miratus fuit, qui maxime conquerebatur, ad Mahumetanam profligandam perfidiam concionum sibi tela non suppetere, quamuis sibi plura proprio labore comparauerat, et ut Barbara Gentiliatis castra subiugaret, et ut uersutas Haereticorum subtilitates disturbaret. Tunc Auctor praelo commiserat contra Mahumetanos tractatum, in quo, opportuna auxilia se ipsi praebiturum

355 spopondit, trigintaque philuras iam typis expressas exhibens, reliquas ipsi postea missurum promisit, quarum, dum in nauim iam iam conscenderet, ultimam excepit. Postmodum litteris Goae obsignatis amico renuntiauit, illud opus Patribus Societatis illic commorantibus singulare solatium peperisse, utilissimumque fore ad

360 conuincendos Mahumetanos, qui Sancti Francisci Xauerii corpus adoraturi, in
Insulam illam desiliunt. Etenim, cum tractatus iste magno adeo uolumini insertus in
cunctorum manus incidere non posset: idcirco illud locupletiori doctrina cumulatam
geminis libellis committere, quos facile quicumque euoluat, decreuit, eiusque uotum
sic executioni mandatur. In primo Catholicae Religionis aduersus omnes sectas, sese
oppugnantes, ueritas comprobatur. In secundo autem iniqua Mahumeti perfidia
365 refertur et profligatur, iterumque Catholicae fidei ueritas firmissimis argumentis
stabilitur: quare opportunissimum huius operis fuisse consilium iudicaui, lucemque
praetuli, ne in aliquibus, quae in hoc opere leguntur offendens, o Lector, caespitare
possis. Sed ne etiam aliquam tibi dubitationem ingerat, quod facultas opus
praecedens sit a Prouinciali, qui modo subditus est, et quod facultas Regii Consilii
370 Auctorem iam Praepositum Generalem appellet, scias oportet, eam uariationem
diuersis tribuendam temporibus, quibus huiusce rei Procuratores facultatem a
superioribus impetrandam curarunt.

PRAEFATIO EDITIONI MATRITENSI PRAEFIXA. IOANNES DE GOYENECHE
BENEVOLO LECTORI | EDITIO 1689

1. Cum Reuerendissimus P. Thyrsus Gonzalez de Santalla Romam ad Praepositis
Generalis Electionem migraret, Operis huius editionem mihi interea curandam et
5 maturandam commisit, ratus, se breui reditum, et ultimam illi manum
impositurum, ut omni ex parte perfectum lucem uideret. Verum cum Eius praeclara
merita, quibus Socios supereminet omnes, Roma illum detinuerint, et Praepositi
Generalis munus subire coegerint, tantoque oneri digne ferendo se, suasque uires
omnes impendere necesse fuerit, officii mei esse duxi, Tractatum istum, prout illum
10 ab Authore accepi, in Eius ebsentia typo et publicae luci dare, ne tanti uiri amicae
erga me confidentiae desim, uidearque indignus, inter eius subditos numerari,
immemor deuotionis, qua uniuersae Iesu Societati addictus sum, utpote conciuus
Magni Indiarum Apostoli Francisci Xauerii, cuius se strenuum imitorem Author
exhibet. Vt autem, Lector beneuole, nonnulla, quae hoc in Libro dispersa leguntur,
15 facilius percipias, operae pretium duxi, aliqua tum in tui gratiam tum in Optimi Viri
commendationem praenotare.

2. Haerebis enim fortassis, quisquis in hoc Opus incideris, dum in fronte illius leges,
Authorem eius fuisse Primarium Theologia Emeritum Salmanticensem, cum ad
Emeriti honorem assurgere nemo possit, nisi per integros uiginti annos Cathedram,
20 quam Proprietatis uocant, obtinuerit: quod tamen, si ad alia, quae Author non semel
insinuat, attendas, per temporis angustias ab illo fieri omnino non potuisse censebis;
dum nimirum Sacro Missionum muneri dicatus, totam fere Hispaniam peragruit, et
uniuersam Theologiam, quatuor iusti folii uoluminibus comprehensam, in lucem
dedit. Hoc dubium ut Lectori plene eximam, necesse est, in primis explicare initium
25 et occassionem, qua Author ad Missiones animum adiecit; tum uero temporis, quo
earum Ministerio uacauit spatium; dein causam, cur Sacras ad Mauros conciones
habuerit; ac denique quae illi ratio fuerit, ut hunc contra Mahumetanos Tractatum,
tertio selectarum disputationum uolumini iam antea insertum, hoc in Libello in
nouam lucem produxerit.

30 3. Cum Author in Regio Salmanticensi Societatis Iesu Collegio quatuor annos in
addiscenda Theologia, ac postea ex Superiorum imperio biennium in ea repetenda
poneret opportune accidit, ut altero Repetitionis anno qui erat Millesimus,

Sexcentismus, quinquagesimus tertius, ad praedictam Vniuersitatem accederet P. Hieronymus Lopez, uir ille admirandus, omnium hac aetate Missionariorum per
35 Hispaniam Magister, quemque alterum Vicentium Ferrerium appellat nemo mirabitur, qui uitam Eius Sanctissimam, uirtutis eximiae exemplis plenam, et Euangelica praedicationis modum ac seriem, cui annis triginta nouem se totum consecrauit, totamque fere Hispaniam Apostolico suo Zelo peruasit, consideraue-
40 rit: quem enim in admirationem non rapiat (ut taceam innumera, uidenda apud P. Martinum de Naia, qui integrum Tomum tanti uiri rebus gestis enarrandis conscripsit) quod ex Ipsiusmet ore se didicisse testatur Eius uita historiographus, illum nimirum octoginta millia Confessionum generalium, ut uocant, de totius uitae
45 noxis excepisse? Antequam igitur uenerabilis ille Pater Salmantinam Missionem auspicaretur, Seraphicae Virginis Teresia Corpus, quod apud Oppidum de Alua, quatuor lencis Salmantica dissitum, magna populorum frequentia colitur, deuote
50 prius uenerari statuit, ut tanta Diua auspiciis sacrum hoc negotium fructuosius inchoaret: ut autem Sanctissimae huius Virginis patrocinium efficacius sibi conciliaret, in Eius honorem Oppidi illius incolas consuetis Missionis Exercitiis excolere, eorumque mores formare decreuit. Benigna uero Numinis dispositione, et
55 fortunata Authoris sorte accidit, ut Ipse quoque tunc praesens adesset, et oculatus tanti animarum prouentus testis, illum Apostolicae praedicationis modum plurimum probaret, eumque uelut idaeam ac regulam suam imitari statueret, sacro illo munere, et uenerabilis Patris consortio adeo delectatus, ut arctissimum religiosae amicitiae foedus cum Eo contraxerit, omnesque Illius conciones Manu
60 propria descripserit: id enim praecipue agebat uir ille, animarum Zelo flagrantissimus, ut omnibus Euangelicae Missionis spiritum afflaret, eosque, quos muneri illi aptiores iudicabat, adhortatione, consiliis, epistolis et precibus alliceret, atque in concepto proposito firmaret. Perfunctus Missione istae, in Toletanam Prouinciam digressus est, et Madritum se uitores, qui postea peragrata Occidentali
India, Marianis Insulis Euangelii lucem primus intulit, et Martyrii coronam sibi parauit, quam ab incultis illis gentibus uelut laboriosae instructionis mercedem accepit, anno supra millesimum, Sexcentisimum, septuagesimo secundo. Mirabilem Eius uitam, miraculosam plane uocationem et in Societatem ingressum, feruens ad Indos transfretandi desiderium, et res prodigiose ab illo gestas, P. Franciscus Garsia

65 in historiae seriem digessit, quam qui attente euoluerit, ad Magni Xauerii similitudinem Illum quamproxime accessisse aduertet.

4. Huic ergo uiro Sanctissimo, amico per literas commercio familiarem esse uoluit Patrem Thyrsus, Hieronymus Lopez, mutuaque illam consuetudinem aeternam esse optauit; sed ea nonnisi ad annum Millesimum, Sexcentimum, Sexagesimum
 70 perstitit, quo is in nouam Hispaniam nauigationem suscepit. Ne autem conceptus in P. Thyrsi animo ardor tantae flammae absentia remitteret, Patrem Gabrielem Guillen, tunc in Toletana Prouincia, sicut Author Salmantica fuerat, publicum Theologia Professorem substituit, monuitque, ut in amico Missionum studium soueret, et familiari inter sese, arctaque consuetudine uterentur. Ea propter Hispali
 75 ad utrumque literas dedit, in quibus, postquam Patre Guillen, quae ad P. Thyrsus scripserat, retulisset, haec uerba subnexuit: "Reuerentia uestra accepta hac occasione ad Ipsum scribat, noscatque necesse est, quamplurimum hanc communicationem interesse". Gadibus uero, postquam ingentes fructus, ex introducto ibidem Nocturna Contritionis exercitio perceptos, recensisset, haec
 80 adiunxit: "hoc totum nihil aliud reputo, quam leuem dispositionem ad tempus, quo Reuerentia uestra ad illum instituendum aduenerit; nec ideo hoc accipiat in Missionis Indicae praesagium, aliter enim perfici ualet". Quorum uerborum sensus tunc quidem latebat, breui tamen patere coepit, cum anno supra millesimum, sexcentimum, sexagesimo quarto, Ambo desertis cathedris Ministerium
 85 Euangelica Praedicationis subierunt, et Hispaniam Sancto illo in munere peruagati, sub annum Millesimum, Sexcentimum, Septuagesimum in Gaditanam Insulam post Resurrectionis Dominicae Pascha concesserunt, ibique post grauissimam nauium in portu quiescentium stragem, et luctuosam aedium ruinam, uentorum ui ac uehementia concitatam, uberrimi prouentus Missionem instituerunt.

90 5. Itaque Venerabilis Patris Hieronymi Lopez et Didaci Ludouici Sanuitores suasionibus, precibus et uaticiniis impulsus P. Guillen, cuiusque anni aestate Missionem aliquam aggredi decreuit, etiam cum e suggestu Philosophiam traderet Compostellae; unde a laboriosi muneris impedimentis aegre expeditus, per trium hebdomadarum spatium uicinos uicos et oppida quotannis percurrit. Cumque
 95 uberem ex Apostolici huius uiri praedicatione fructum P. Lopez adhuc Compostellae degens, miratus esset, anno demum Millesimo, Sexcentimo, quinquagesimo tertio

ualidis illum precibus exorauit, ut urbem quoque illam praedicatione sua illustraret, et post Missionem, Madriti, Abula, Compluti confectam, Compostellam se conferret. Verum aliter placuit Diuina Prouidentiae; dum enim ad Moniales Recollectionis Augustiniana apud Villafrancam del Bierzo uerba faceret, paralysi subito correptus, coeptum iter abrumpere, quin et ab eo omnino desistere, et postea, resumptis denuo uiribus, Prouincialis sui imperio Arragoniam repetere coactus est. Interim autem Missionis causa Villagarsiam diuertit, ut Tyronum nostrorum animos ad sacri huius instituti studium inflammaret.

6. Verum antequam se itineri committeret, Patri Thyrso per literas studiose commendauit, ut eius loco Missionem obiret, hac uerborum formula usus: “credere non possum, preces ac uota pro Compostellana Missione, uacua quidem euasura, quin potius Deum ac Dominum nostrum aliter optatum fructum prosperaturum spero”. Nec spem fefellit euentus, quippe anno millesimo, sexcentesimo, septuagesimo secundo, sub Aduentum Dominici tempus, suadente Excellentissimo et Illustrissimo Domino D. Andrea Giron Antistite Cospostellano, cum P. Ioanne Rubi. Viero Magnis animi dotibus, ac Natura ornamentis decorate, Urbem illam P. Thyrsus, Missionem ibidem austicaturus accessit, quae adeo copiosum animarum fructum peperit, ut die, Generali Communioni destinata, triginta duo Millia hominum Eucharistici Panis alimentoresecta sint.

7. Anno igitur Millesimo, Sexcentesimo, quinquagesimo quarto, sub finem Mensis Augusti, Missiones auspicatus est P. Thyrsus, et ex fructus uberrimi copia ad tam Sancti Ministerii amorem nouis identidem stimulis uehementissime exarsit; quod cum Patri Hieronymo Lopez significasset, rescripsit is epistolam paterno affectu plenam, in qua uerbis minime obscuris Missionarii munus ei deferendum praedixit, cum tamen ille tum temporis ne cogitationem quidem de hoc officio admisisset, tantaeque Illum deinceps beneuolentia complexus est, ut, cum absoluto iam Cursu Philosophico, et peracta Missione, ager decubisset, summo animi dolore commotus, et exarata postea ad illum epistola grauissimis hisce uerbis animi sui sensum testatus sit: “Grates Numini feci et Te Deum laudamus recitavi coram SS. Sacramento, Deiparam quoque pro Reuerentiae uestrae salute deprecatus, sic eam allocutus sum: si hoc mihi a Numine proponeretur, uel tu decessurus es hac nocte, uel Thyrsus, quod malueris, elige: mori potius eligerem, ut Thyrso uitam mea morte

prorogarem. Scit probe Deus, scit et Deipara, non semel hoc me fuisse precatum, sed
 130 saepius ac saepissime. Cum aliis pariter coram SS. Sacramento grates effudi, nam tali
 nuntio singularem laetitiam accepimus; uix enim ex literis Reuerentiae uestrae
 cognoui, eam febribus affligi, cum orare decreui, per me et alios non ter aut quater,
 sed centies". Quis ergo in dubium porro uocare poterit, Apostolici huius uiri
 orationibus Reuerendissimi P. Thyrsi uocationem ad Missiones adscribendam?

135 8. Subinde cum in Collegio Salmanticensi publicum Theologia Professore ageret,
 Diuino Spiritu afflasus Cathedra renuntiare statuit, ut totum sese Euangelico
 Missionum instituto consecraret. Consilii sui concium ac participem esse uoluis
 Patrem Guillen, enixe eum hortatus, ut ad sacram hanc expeditionem Ipse quoque
 sese accingeret. Mires in Eius animo motus haec amici epistola excitauit; utque
 140 Diuinam certius uoluntatem exploraret, ad Exercitia Magni Parentis Ignatii se
 recopit in quibus, immissa coelitus luce, plane agnouit sacrum hoc sibi munus
 suscipiendum, si Diuina cuperet uoluntati obtemperare. Re igitur mutuo consensu
 firmata, egregii hi duo Viri deliberare coeperunt, qua potissimum uia uotorum
 fuerum summam consequi possent: P. Guillen censuit expedire, ut sua quisque
 145 Prouincia Praeposito animorum suorum decreta aperiant; id tamen consilium P.
 Thyrsus minime probauit, cum nosset, Prouincia sua Praesidem cum Praeposito
 Generali agere coepisse, ut Magistri Laurea in Salmantina Academia condecoraretur,
 eaque suscepta nullam sibi uel leuissimam amplius spem superesse, propositum
 suum executioni mandandi. Itaque satius et consultius esse censuit, animi sui uota
 150 Praeposito Generali reuelare; in quod P. Guillen non difficulter consensit. Ambo
 igitur, ad R. P. Ioannem Paulum Oliua, tunc Vicarium Generalem, literas dant, et
 adductis grauissimis rationum momentis eundem exorant, ut Apostolico Missionum
 Ministerio ipsos addiceret, suaque consensu desideria illorum firmaret. Annuit ille
 feruentibus eorum uotis, argumentorum pondere uictus, et Euangelicum hoc munus
 155 obeundi, totamque Hispaniam peragrandi potestatem illis fecit, missis eum in finem
 literis, quas Prouincialis Toletanus Patri Guillen sine mora reddidit, Castellana uero
 Prouincia Praeses cunctandum tantisper, totumque negotium dissimulandum
 censuit, ne in subditi notitiam ueniret, dum aliis interea literis melius a se
 informatus Generalis potestatem, quam fecerat, reuocaret; altiores enim iure optime
 160 spes de P. Thyrsio conceperat, ratus Missionum negotium longe felicius et fructuosius
 ab eo promouendum, si Salmanticae Doctoratus Laurea insignitus, Studiosae

nostrae Iuuentutis intellectum sapientia illustraret, uoluntatem uero proximorum amore accenderet, et sic quamplurimos ad praedicationis munus idoneos ministros sua industria formaret. Verum Deus qui Sacro huic instituto illum destinauerat, illis
165 ipsis artibus, quibus negotium istud impedire Prouincialis conatus est, ad illud promouendum est usus.

9. Post aliquot enim menses, mittendis ultro, citroque epistolis exactos, P. Praepositus Generalis Prouincialis praecepit, ut, antequam officio cederet, Patrem Thyrsus Magisterio liberaret, atque aliquos ei mensium spatium indulgeret, quibus
170 in Villagarsia tyrocinio concionibus elaborandis insudare, et ad Sacram illam expeditionem parare se possit: quae omnia sine cunctatione executioni sunt data; nam P. Prouincialis in peruigilio Resurrectionis Dominicae gubernationem Prouincia absoluit, Vir autem apostolicus sex ante diebus Villagarsiam petiit, in Octobri autem Salmanticam rediit, ut Patri Guillen, futuro expeditionum socio, qui illum ibi
175 exspectauerat, se coniungeret. Inde uterque die uigesima tertia eius mensis, relicta Salmantica, Estremaduram, Baeticamque, modo coniuncti, modo diuisi, prout res et opportunitas ferebat, percurrere coeperunt.

10. Quinque uel sex omnino annis in Missionum consortio exactis. P. Guillen ex Generalis imperio Matritensis Tyrocinii Rectoratum suscepit, ibique uita decessit
180 anno millesimo, sexcentesimo septuagesimo quinto, 19 Ianuar. eximiam Sanctitatis famam meritissimo adeptus. Author uero integros undecim annos Missionibus dedit, ab anno nimirum huius seculi sexagesimo quinto ad septuagesimum sextum; intra quod temporis spatium quinque Archiepiscopatus, Granatensem, Hispalensem, Toletanum, Burgensem, et Compostellanum, et uiginti Episcopatus, Cauritensem,
185 Pacensem, Placentinum, Madacensem, Gaditanum, Salmantinum, Zamorrense, Palentinum, Segouiensem, Vallisoletanum, Ciuitatensem, Pomptiopolitanum, Legionensem, Asturiensem, Lucensem, Mindonensem, Abulensem, Tudensem, et Ceutensem peragrauit; Madriti ter, ac totius Hispali Missionem obiuit ad Astures, Cantabros et Lusitanos, imo ad Siciliam, Neapolim, et Mediolanum usque,
190 Apostolicos suos labores proferre destinauerat; sed Deus his conatibus obstiti; cum enim Anno 1676 Mense Maio ex lapsu brachium grauiter contudisset, Villagarsiae subsistere coactus est, dum sanitas uiresque rediissent: selutus ea cura, Palentinam Missionem suscepit, cui dum uacaret, obiit P. Ioannes Barbiaenus, Primarius in

Academia Salmanticensi Theologiae Professor, Authoris olim in Philosophia
 195 Magister, uir genere ac sanguine clarissimus, quippe qui Comites de Belioioso
 Mediolani in Insubria parentes fortitus est, longe tamen uirtutibus clarior, et
 altissima plane sapientia conspicuus, qua inter praestantes celeberrima illius
 Acaedemiae Doctores summam sibi commendationem comparauit. Primus is fuit,
 200 Hispaniarum Regina Maria Anna Austriacae, ob Minorem etiam num Filii sui Caroli
 secundi aetatem, Suprema Monarchiae Hispanica Gubernatrix, totius uniuersitatis
 consensu 1668 decreuit, ut Regale Salmanticae Collegium, a suis Maioribus
 exstructum, Primariam, Vespertinamque Cathedram, illis prorsus aequales, quas
 Patribus Dominicanis Ducis Lerma precibus Philippus Tertius concessit,
 205 moderaretur. Huic ergo tanto uiro Successorem, omnium Consultorum suffragio,
 Magistrum Thyrsus P. Prouincialis designauit; latere illum tamen hoc uoluit,
 usquendum executioni mandaretur, ueritus, ne is contrariis forte conatibus consilia
 sua eluderet, actum primum uoluntatem ei suam denuntiauit, eum nulla amplius
 etiam leuissima, oblatam cathedram subterfugendi spes superesse poterat. Restitit
 210 ille quidem, quantum per Obedientiam licuit; sed incassum laborauit, cum omnium
 aures precibus eius obturatae clauderentur. Tunc igitur aeternam Prouidentiam
 ueneratus, ne longior cunctatio contumacia uideri posset, qua a Societatis nostrae
 liminibus longissime propulsatur, Praesulis imperio sese licet inuitum subiecit, et
 Anno 1676 Vespertinae cathedrae possessionem cepit, ac Doctoris insignia admisit;
 215 anno uero subsequente Primariam conscendit, eamque ad annum usque 1687
 moderatus est, quo Regia Maiestas, exorante Vniuersitate, concessit, ut ad "Emeriti"
 honores assurgeret, quamuis uix dimidium annorum spatium, ab Academia
 staetutis requisitum, expleuisset. Res autem ita accidit: A Decem iam annis Regiae
 Gazae Ministri de Decimalibus Tertiis, in quibus totus Academia census subsistit,
 220 arduam illi litem mouerunt, in quam quinque iam aureorum millia impondere, et
 perpetuum, praeterea in alendo Causidico, Agente et Procuratore onus ferre necesse
 fuit: ut huic tandem malo remedium faceret Vniuersitas, Commissarium elegit
 Doctorem Thyrsus, Anno 1685 ut Eius nomine ad Regios pedes prouolutus, tot
 tamque graues Academiae molestias, qua precibus, qua rationum momentis
 225 redimeret; idque praestitit euentu adeo felici, ut breui ac facile impetrarit, quidquid
 Academiae exoptabat Regium insuper chirographum nactus, quo parti aduersae

perpetuum silentium indictum et omnes Academiae facultates ac iura de nouo firmata sunt. Vt igitur tanto huic officio parem gratiam Vniuersitas referret, Consilio coacto itum in uota, et nemine refragante decretum est, ut tamen felici Vniuersitatis
230 Procuratori “Emeriti” honores tribuerentur, non secus ac si tempus de iure constitutum docendo impleuisset.

11. Nunc liquido constat, quo pacto “Emeriti” titulum adeptus sit Author, licet undecim annos in obeundis Missionibus collocauerit; non obscure etiam patet, quo modo intra tempus tam breue quatuor Scholasticae Theologiae uolumina, praeter
235 complures alias elucubrationes, publicam in lucem propediem prodituras, typis dare potuerit: decem enim annos, quibus e suggesta Theologiam tradidit, antequam Missiones auspicaretur, existis non pauca concinnauerat, et postquam Missionarii munus suscepit, ad eius scientiae commendationem studia sua in lucem dare decreuit. Ne autem Missionis feruori, Sanctoque illi Ministerio temporis aliquid
240 subtraheretur, per aestatem, qua a Missionibus necessario uacatur, ab Amanuensi eadem transcribi, et obtenta a Praeposito Generali potestate, bina uolumina apud Gallos edenda ad prolum parauit. A Missionibus uero ad Salmantinam cathedram uocatus, in quatuor iusta uolumina Materiam redegit, ibique typis mandari curauit, quorum duo Anno 1680 reliqua uero Anno 1686 prodierunt, editurus multo plura,
245 si id per alia negotia, et ineuitabilia obstacula licuisset. In primis enim Hispalim, a D. D. Ambrosio Spinola ad Missionem obeundam Anno 1679 die Purificatae Virgini Sacra euocatus concessit, neque Salmanticam ante festum D. Ioannis Praecursoris rediit, et quidem uiribus, ex octuaginta Concionibus ad populum continuo habendis, adeo fractus, ut a uitae periculo per illam aestatem non procul abesset. Anno dein
250 1681 misso ad Academiam mandato Madritum euocatus est, ut tertiam ibi Missionem institueret, neque ante notissimam D. Lucae diem reuerti licuit. Anno 1682 Patris Caroli de Noyello Praepositi Generalis Locumtenentis imperio denuo eo reuersus est, ut Societatis negotia cum Rege, eiusque primariis Ministris tractaret. Anno 1683 Dux Medinae Caeli, Primus Regis Minister, eundem ad se accersiuit, totaque secum aestate detinuit. Tandem Anno 1685 ut, supra memoratum, ad
255 Academia ad grauissima eiusdem negotia tractanda deputatus est. Intra hoc ipsos quoque annos, quibus Cathedram in Vniuersitate moderabatur, non paucis Missionibus uacauit, Segouia nimirum, Pinciae, Mirobricae, Areuaci, et quinquies uel

sexiet Salmanticae; unde palam est, cum multo plura publicae luci daturum fuisse,
 nisi tot curis et obstaculis fuisset distentus.

12. Nunc superest aperire, quae illi occasio fuerit, ut ad Mauros conciones haberet. Cum in Collegio Granatensi Anno 1669 degeret, et iamiam ad iter Malacense, Missionis ibidem instituendae causa accinctus esset, in familiari colloquio ex Patre quodam intellexit; habere se Librum ex Bibliotheca Marchionis Stepae, cui titulus esset, "Sectae Mahumetanae confutatio", a D. Ioanne Andrea elaboratum, qui olim Maurorum Alfaqui seu Sacerdos, erat, postea uero Religionem Christianam amplexus, feruentissimum Christi Praeconem egit. Sex igitur ante abitum diebus Librum illum in Compendium redegit, eoque solo literario subsidio munitus Malacam perrexit, atque ibidem Missionem mense integro continuauit. Ea peracta Episcopalis illius Ecclesiae Canonicus ipsi significauit, ancillam se habere, sectae Mahumetana tenacissimam, eamque ex morbo lethali periculosissime decumbere; maximo sibi dolori futurum, si in sua infidelitate decederet. P. Thyrsus protinus illuc aduolauit, et cum ea sermonem habuit, eo modo et ordine, qui in Secunda huius operis parte l. 2, c. 7 et Baptismi uestibus induta in coelum euolarit. Felicissimus Africanae huius feminae obitus ingentes P. Thyrsus stimulos admouit, ut Mauris deinceps praedicaret: ardenti ergo eos iuuandi Zelo impulsus, Ecclesiae Malacensis Antistitem adiit, Illustrissimum Dominum D. Frat. Ildephonsum a S. Thoma, ex Sacra Praedicatorum familia, Virum eximiis plane dotibus ornatum, Sanguinis claritate eximium, mentis perspicacissima, prudentiae singularis, literis ac scientia clarissimum; qui Philosophia ac Theologia tradita, toti Prouinciae in Ordine suo praefuit, ac postea Oxomensi primum, mox Placentinae sedi destinatus, ad Sacram tandem Malacae Cathedram aessumptus est. Praeclare meritis est Celeberrimus hic Praesul, tum de ipsis Missionibus, tum de earum Ministris, dum illas singulari studio fouit, istos uero paterna charitate adiuuit, tantisque beneuolentia argumentis sibi obstrinxit, ut aeterna ipsi grata mentis memoria debeatur. Ipsa etiam Iesu Societas debitas Eidem grates numquam satis referre poterit, praecipue ob Apologeticum illud opus, quod anno proxime elapso in lucem dedit, cum titulo, "Catholica querimonia". Libellus ille sane aureus est, in quo quidquid Sapientia in thesauris continet, ad delicias usque uelut in compendio complexus est: si enim uerba spectes, grauia sunt, et Praesule digna; si eloquentiam, legentium animis imperat; si eruditionem, uarietate delectat; si Theologiam, rationum momentis conuincit; si

Scripturam, ualide roborat; si Patrum testimonia, uberrime confirmat; si uim ad extricandas haereticorum technas, inferni ora obstruit; denique si omnia, sane ingenii miraculum est. Quidni ergo Praesuli, qui eximio Religionis Zelo pro fama Societatis asserenda totum se dedit, totam uicissim sese offerat aeternum deuota Societas?

13. Cum hoc ergo Praesule illustrissimo sua P. Thyrsus communicauit consilia, qui licet Patris Zelum maxime sibi probari testaretur, metuere se tamen insinuauit, ut ne labor iste apud gentem, sermone et moribus barbaram, sperato fructus frustraretur.

Tentare tamen iuuat, reposuit Pater Thyrsus; quamuis enim proterua Maurorum perfidia expugnari sese non patietur, Christinorum saltem constantiae, qui frequentibus hac in litora excursionibus ab Africanis in praedam abiguntur, adhortationibus nostris ob armabitur, ut fidei nostrae argumentis miniti animam saltem a ruina, et seruitute demonis liberam tueri possint. His dictis ac quieuit Episcopus: uerum cum Ecclesiam concionibus habendis minus aptam censeret, ueritus, ne infideles sanctissimum Eucharistiae mysterium risu et sarcannis suis polluerent, ideo communi consilio theatrum comoediis exhibendis destinatum elegerunt; quo, indicta ad tempus Missione, copiosa populi turbae conuolauit, eo ordine seruato, ut uiri Sarraceni urbis equitibus et Canonicis, femine uero praecipuis Matronis Hispanis assiderent, ne suorum propinquitate, praesentia, metu aut pudore Baptismum publice efflagitare horrerent.

14. Atque hoc coelitus sane immissum consilium probauit euentus; prima enim statim concione Oraetor Apostolicus tres ex Mahumetismi tenebris ad Christianam lucem perduxit, qui e mediis turbis in altiora pegmatis tabulata prosilierunt, catechumenos sese profiterentur, e collo palam suspensas ostentarunt. In secunda concione quinque, in tertia decem uestigia priorum secuti sunt. Tandem eousque Neophytorum numerus creuit, ut praeter complures alios, qui sacris Baptismi nudis clam lustrati sunt, festa S. Ioannis Euangelistae luce Anno 1670 Mauri plusquam 30. Illustrissimi Antistetis propria manu sacris undis abluti, et candida Christi stola induti sint, erecto ad illud pium spectaculum amplissimo theatro, cathedrali Ecclesia propinque, in quod catechumeni pulchro ordine, et splendido comitatu stipati, e Societatis Collegio deducti sunt, prout in secunda huius operis parte Author describit.

15. Messis huius ubertas eum impulit, ut nouam illam praedicandi methodum ad
 325 plures alias ciuitates extenderet, in quibus ducenti Mahumetanae perfidia eiuratae,
 ad tutissimum Christianae ueritatis portum conuolarunt, et solemnī pompa initiati
 sunt; Hispali praesertim, ubi tota solemnitatis series typis data, ubique placuit,
 eiusque breuis notitia libri tertii selectarum disputationum Epistolae dedicatoria ab
 authore inserta est, quam Illustrissimo Duo, Dm. Ambrosio Ignatio de Spinola et
 330 Guzman inscripsit, qui licet auita nobilitate et maiorum gloria passim resplendeat,
 propriarum tamen uirtutum fulgore prosapia sua lucem obscurare est uisus, dum ab
 ipsa etiam adolescentia Sacro Compostellae Senatus adscriptus, Mytris et Infulis
 dignissimum sese praebuit: Ouetensis Episcopatus, uelut meritis eius inferior,
 Valentinae illum Metropoli transmisit, qua solo fere tanti Praesulis nomine
 335 fortunata, Compostellae illum cessit, haec uero tam pretiosum munus modico
 tempore uenerata, eundem Hispaeli Archiprasulem dedit, ac denique dignitus
 coelum e terris illum sibi eripuit; et uero tam numeroso Virtutum agmine stipatus
 decessit, ut Coeli foribus uim allaturus fuisset, nisi eius charitati, misericordia. Et
 reliquo uitutum choro ultro sese reserassent, Maximus igitur hic Antistes, designata
 340 ad id muneris die, triginta et octo Mauros ad Baptismi lauacrum admisit, pompa
 longe illustrissima inter omnes, quas unquam Hispalis mirata est, ex quo illam
 sanctissimus Castella Rex Ferdinandus III e Barbaro Sarracenorum iugo post liminio
 uendicauit.

16. Huius itaque praedicationis utilitatem cum crebris faustisque experimontis
 345 Author didicisset, typis euulgare constituit, qua ad eam promouendam idonea
 expertus est, aut suo labore ac industria inuenit. Cum autem posteam Hispali
 Missionem absoluisset, Anno 1679 et e publico Cathedralis ac Professae domus
 Ecclesiae suggestu pro concione ad Mauros diceret, fractis uiribus sacrum hunc
 laborem abrumpere, et Salmanticam aegro licet corpore repetere coactus est.
 350 Quamprimum autem sanitatem recuperauit, Tractatum, ualidis demonstrationum
 momentis aduersus Mahumetanos instructum, et discipulis e cathedra tradendum,
 elaborauit, ac Tertia selectarum Parti inseruit; quam ipsam optimus Pater
 recuperatae tam cito ualetudinis causam interpretatus est, quasi nimirum Diuina
 Prouidentia, meditatum a se opus gratum sibi esse, eo beneficio testari uoluisset.
 355 Non minus tamen sanitatis receptae gratiam Patris Autonii Thomae e Societate Iesu
 sanctitati, fuisque ad Deum precibus non sine fundamento adscripsit. Is, dum

Indicam Nauigationem aliquot annis non sine sanctae impatientiae molestia praestolaretur, Conimbricae interim Mathematicas disciplinas tradidit, ac postea Madritum se contulit, ut satisfaceret uotis Excellentissimae Dominae Ducissae de Aueiro, Matronae Maiorum suorum ceris, ac multo magis uirtutibus suis conspicuae; cuius etiam hortatu Salmanticam concessit, ut cum P. Thyrso nonnulla ad Orientis expeditionem subeundam opportuna tractaret. Admiratus is est Apostolici illius uiri feruorem, et ingenue querebatur, deesse sibi necessaria concionum tela, quibus Mahumetanam superstitionem profligaret, quamuis aliqua suo sibi Marte parasset, quibus impios Maurorum errores debellare, et fallaces haereticorum fraudes detegere posset. Eo ipso tempore Author praelo commisit Tractatum contra Mahumetanos, in quo copiosa se illi subsidia suppeditaturum spopondit, traditisque sine mora triginta phylitris typo iam excusis, reliquas se postea missurum promisit, quarum ultimam, nauim iamiam consensurus accepit. Literis postmodum Goa datis Patri Thyrso significauit, opus illud Patribus ibidem commorantibus singulare solatium attulisse, idque ualde idoneum atque efficax iudicasse, ad conuincendos Mahumetanos, qui ad S. Xauerii Corpus honorandum in Insulam illam excendunt. Cum uero Tractatus iste, Magno uolumini insertus, in ominum passim manus uenire non possit, Illum, uberioris doctrinae augmento locupletatum, geminis Libellis, facili negotio a quouis euoluendis, complecti statuit, idque hac ratione executioni mandatum est. In Prima parte Libri Religionis Catholicae ueritas aduersus omnes contrarias sectas asseritur; in Altera uero Mahumeti perfidia detegitur ac profligatur, atque una Catholicae fidei ueritas solidissimis rursus argumentis stabilitur.

Et hae sunt causae, Lector beneuole, ob quas opportunum huius operis edendi consilium esse censui, eique hanc Praefationem, uelut facem, praefixi, ne quis forte in nonnullis per decursum legendis cespitaret. Ne autem dubium forte aut scrupulum mouere nonnemini possit, quod facultas Operi praefixa dicatur esse data a Prouinciali, qui modo est subditus, et facultas Concilii Regii Authorem iam Praepositum Generalem appellet, ideo scire oportet, eam uariationem diuersis temporibus esse tribuendam, quibus negotii istius Curatores facultatem a Superioribus impetrarunt.

TYPOGRAPHVS LECTORI | EDITIO 1687

Cum tertium librum huius primae partis iam diu meditatam Auctor praelo
disponeret, ecce ob mortem Praepositi Generalis, Societatis intercisae res: ad
Comitiaque Generalia Romae habenda, cum iis qui suffragia ferrent a Castellana
5 Prouincia eligitur. In iis postmodum ad regimen uniuersae Societatis suscipiendum
ab ipsa cogitur. Quapropter manum de tabula, ut aiunt, amouere compulsus, nondum
perfectum opus typis concessit, certus si per occupationes, quae modo premunt, ac
tempus liceat, et uota sua, et nostra adimplere. Id nos Auctoris nomine pollicemur.
Vt uero curiositati Lectorum (dum ex praelo Germanico quantocyus plene
10 satisfactum iri ab Auctore ipso habemus) pro parte nostra geramus morem,
integrum capitulum libri tertii adiungendi indicem damus. Tu interim tanti Viri
laboribus frui et uale.

TYPOGRAPHVS LECTORI | EDITIO 1691

Duobus abhinc annis proelo subieci “Manuductionem ad Conuersionem Mahumetanorum”, Nobile Opus Admodum Reuerendi Patris Thyrsi Gonzalez, uniuersae Societatis Iesu nunc Praepositi Generalis, iam antea Madriti Anno 1678 in
5 publicam lucem, cum maxima omnium approbatione emissum. Quo in Opere, cum plurima contineantur ad conuincendos omnes alios Professores falsarum Sectarum longe aptissima, uti a uiris doctis ac probis intelligo, pretium operae futurum duxi peculiari ea libello exhibere, ut ad manum haberent, et quasi pugno concluderent Ecclesiae Romanae fideles subditi ac sinceri Propugnatores, unde et se defendere et
10 Aduersarios miserabili errore seductos in uiam Veritatis possent reducere. Faxit Deus, ut quemadmodum Ipse Author in praecipuis Hispaniae urbibus, Madrito, Magala, Hispali, Gadibus et aliis, ultra ducentos ad eiurandum Mahumetum ualidissime permouit, ita haud minorem numerum Aatholicorum ad S. Ecclesiae gremium reducat, quicunque hic armis potentissimis usus fuerit. Vtantur autem
15 quam plurimi, Tuque imprimis, amice Lector, et diu Vale.

5. Índices

5. 1 *Index secundae partis*

Este primer índice, de los tres que encontraremos a continuación, corresponde íntegramente al que se observa en la edición de la segunda parte de la *Manuductio* de 1689. Además, se ha buscado preservar la paginación original y, a su vez, presentar la numeración correspondiente a esta edición del texto. La segunda, por tanto, se muestra a continuación de la primera claramente marcada entre corchetes (ex. pag. 7. [9]).

INDEX SECVNDÆ PARTIS

MANVDVCTIONIS AD CONVERSIONEM MAHVMETANORVM

PARS SECVNDA,

In qua Falsitas Mahumetanae Sectae conuincitur, pariterque ueritas Religionis Christianae, quae prima parte demonstrata est, nouis iterum argumentis stabilitur.

LIBER PRIMVS

Prooemialis, exhibens breuem notitiam de Mahumeti uita et moribus, de Alcorani erroribus et de artibus quibus secta haec introducta est.

Cap. I. Breuis notitia de Mahumetanorum erroribus et qua arte Mahumetus suam sectam inuexerit? pag. 2. [2]

Cap. II. Quo pacto Mahumetana secta introducta sit? pag. 7. [9]

§. I. Qualiter Arabum historici sui Prophetæ uitam et gesta narrent? pag. 14. [18]

§. II. Aliae notitiae de Mahumeti uita et moribus. pag. 17. [21]

Cap. III. Mores et instituta Mahumetanorum. pag. 25. [32]

LIBER SECVNDVS

In quo continentur apertae aliquae demonstrationes contra hanc sectam, quae confirmantur ex mirabilibus quorundam Mahumetanorum conuersionibus; specialiter uero falsitas Alcorani conuincitur ex eo quod ponat ultimam felicitatem hominis in delectationibus Corporis.

Cap. I. Prima demonstratio inde petita, quod ante Mahumeti ad aduentum per sexcentos et amplius annos in Christiana Religione homines saluari poterant: ex quo euidenter infertur, illam esse ueram et sectam Mahumetanam ipsi oppositam esse falsam, pag. 28. [36]

Cap. II. Secunda demonstratio petita ex eo, quod Mahumetus prohibuerit suis omnem de Religione disputationem et uoluerit legem suam gladio potius, quam rationibus persuaderi, pag. 31. [40]

Cap. III. Tertia demonstratio inde petita, quod Alcoranus, docet unumquemque posse in sua lege saluari, Christianum in Christiana, Mahumetanum n Mahumetana et Iudaeum in Iudaica, pag. 32. [42]

Cap. IV. Quarta demonstratio inde petita, quod saluatio in lege Christi sit certa ex dictis Alcorani; in Mahumetana autem sit dubia, pagin. 34. [45]

Cap. V. Quinta demonstratio petita ex eo, quod ex confessione Alcorani Christus est Messias in lege antiqua promissus et Sanctissimus Propheta, pag. 36. [48]

Cap. VI. Sexta demonstratio, quod uera Religio est illa, quam homines ad moriendum eligunt; sectam autem Mahumetanam nullus unquam Christianus ad moriendum praelegit; cum interim passim Mahumetani eligant ad moriendum Religionem Christianam, quam ad uiuendum nunquam suscipere uoluerunt. Vbi narrantur mirabiles conuersiones Mahumetanorum in hora mortis, pag. 39. [52]

Cap. VII. Septima demonstratio petita ex eo, quod nullus unquam Christianus ex desiderio suae salutis, diuitias, uxorem et filios, et temporalia commoda reliquerit, ut ad Mahumetanos transiret; contra uero multi Mahometani hoc fecerint, ut in terras Christianorum migrarent. Vbi narrantur mirabiles uocationes ad Fidem Christi, pag. 50. [66]

Cap. VIII. Mirabilis conuersio Regis de Fez, postea Balthasaris de Loyola Societatis Iesu, pag. 53. [70]

Cap. IX. Alia exempla, pag. 58. [77]

Cap. X. Singularis Dei prouidentia, quam Author expertus est in Mahumetanorum conuersione, satis probat, Religionem Christianam esse necessariam ad salutem uiam. pag. 60. [80]

Cap. XI. Conuincitur falsitatis secta Mahumetana ex eo, quod ponat hominibus beatitudinem in delectationibus carnalibus, gultus et tactus, pag. 64. [84]

LIBER TERTIVS

In quo ex dictis Alcorani et ex Scripturis Diuinis, quas admittit, et ex Diuinis uisionibus et miraculis probatur Diuinitas Christi et Trinitas Personarum. Vbi etiam apponitur longum colloquium, quod Author habuit cum arguto Mahumetano, et

uariis similitudinibus exponuntur mysteria Incarnationis et Trinitatis; et docetur, quomodo agendum sit cum Infidelibus, qui ob difficultatem mysteriorum nostrae fidei illam recipere detrectant; et demonstratur, legem Christi abrogari non potuisse per legem Mahumeti, quamuis lex Moysis sit abrogata per legem Christi.

Cap. I. Demonstratur Diuinitas Christi ex dictis Alcorani, ubi Christum appellat “Verbum Dei”, et ex libris Diuinis, quibus Mahumetus iussit haberi fidem, pag. 74. [97]

Cap. II. Probatur Diuinitas Christi et ueritas Religionis Christianae ex notis et insignibus, quibus dignoscitur, illam esse a Deo, pag. 87. [114]

Cap. III. Iterum ostenditur Diuinitas Christi et pluritas personarum in Deo ex ipso Alcorano et ex Scripturis quas Mahumetus admittit, pag. 88. [116]

Cap. IV. Soluitur crassa quaedam obiectio Mahumeti et exponitur quo pacto sine uxore proprie Filius Deo conueniat, pag. 96. [126]

Cap. V. Cur Euang. non dixit: *Verbum homo*, sed, *Verbum caro factum est*, pag. 101. [133]

Cap. VI. Ostenditur contra Mahumetanos pluralitas personarum in Deo et Christum esse Filium naturalem Dei, uerumque Deum ex Diuinis testimoniis, uisionum et miraculorum, pag. 106. [139]

Cap. VII. Narratur miraculum Diuae Virginis quae Caesaraugustae crus puero abscissum restituit anno 1640. pag. 111. [146]

Cap. VIII. Alia B. Virginis miracula ex certis historiis a P. Iacobo Masenio narrata, quibus probatur illam esse Dei Matrem et Christum esse uerum Deum, pag. 113. [150]

Cap. IX. Probatur Trinitas Personarum contra Mahumetum; et ostenditur illum stulte negasse hoc mysterium, quia demonstrari non potest. Eius cum Simone Mago similitudo: ubi quomodo Augustinus inductus fuerit ad deserendum errorem, in quo erat, quod uidelicet nihil credi debeat, quin firma prius ratione probetur, pag. 120. [158]

Cap. X. Proponitur colloquium quod Author habuit cum Mauro arguto et inter suos erudito qui nolebat Christianae Fidei nomen dare, quia capere non poterat, quomodo Deus sit Trinus in Personis et quomodo potuerit fieri Homo. Vbi symbolis et similitudinibus explicantur Mysterium Trinitatis et Incarnationis, pag. 127. [167]

§. II. Rationes probabiliter suadentes pluralitatem personarum in Deo, pag. 130. [170]

§. III. Exponitur quomodo in Deo detur Pater et Filius et Spiritus Sanctus, pag. 131. [171]

§. IV. Cur in Deo dentur tres Personae, neque plures, neque pauciores, pag. 132. [173]

§. V. Quomodo exponendum sit Mysterium Incarnationis ex S. Thoma, pag. 133. [173]

§. VI. Explicatur Mysterium Incarnationis uariis similitudinibus, pag. 137. [178]

Cap. XI. Quomodo Praedicatores Euangelici persuadere debent Infidelibus uera esse mysteria nostrae fidei, pag. 139. [182]

Cap. XII. Demonstratur legem Mahumeti non successisse legi Christi, sicut lex Christi successit legi Moysis. Vbi exponitur quomodo lex Christi non sit opposita legi Moysis, sed eius adimpletio et perfectio; et conuincuntur Iudaei contententes, Sacramentum Circumcisionis et caeremonialia legis antiquae debere in aeternum durare, quia sunt a Deo instituta, pag. 145. [189]

Cap. XIII. Demonstratur legem Christi non potuisse abrogari per legem Mahumeti, quamuis lex Moysis sit abrogata per legem Christi, pag. 151. [197]

LIBER QVARTVS

In quo demonstratur Christum mortuum esse et resurrexisse, contra id, quod Alcoranus fabulatur et exponitur, cur Deus fieri uoluerit homo passibilis et ostenditur, nec nouum, nec uetus Testamentum fuisse corruptum a Christianis, ut Mahumetus finxit.

Cap. I. Demonstratur contra Mahumetanos Christum mortuum esse et resurrexisse indeque euidenter ostenditur, Alcoranum mendaciis et fabulis plenum esse, pag. 156. [203]

Cap. II. Crucis miracula clare probant Christum in ea mortem sustinuisse, pag. 160. [209]

Cap. III. Cur Deus factus sit homo et pro hominibus pati uoluerit, pag. 164. [215]

Cap. IV. Exponitur ex Patribus, cur Deus uoluerit fieri homo passibilis et mortem crucis subire, pag. 166. [218]

Cap. V. Demonstratur contra Mahumetanos, neque uetus, neque nouum Testamentum esse adulteratum; et inde euincitur, Alcoranum utrique Testamento contradicentem, esse librum mendacem et diaboli suggestionem compositum, pag. 169. [222]

Cap. VI. Demonstratur uetus Testamentum non esse deprauatum a Iudaeis, ut Mahumetani fabulantur, pag. 171. [224]

Cap. VII. Demonstratur, nouum Testamentum non esse corruptum, et inde conuincitur, doctrinam Alcorani ipsi contrariam esse falsam. Vbi recensentur Haereses praecipue contra Trinitatem et Incarnationem et Concilia Generalia in quibus damnatae sunt, pag. 174. [229]

LIBER QVINTVS

In quo ex contradictionibus Alcorani, ex fabulis quibus est refertus, ex erroribus manifestis contra historiam, contra Mathematicam et Philosophiam, ex impura Mahumeti uita et moribus eorum quos Mahumetani Sanctos appellant, euindenter demonstratur legem contentam in Alcorano non esse legem Dei, nec illi conuenire ullam ex proprietatibus legis Diuinae quas Dauid descripsit.

Cap. I. Euidentes contradictiones in Alcorano contentae manifeste probant Mahumetum non fuisse Dei Prophetam, sed diaboli ministrum. Vbi cur uinum Mauris prohibuerit? pag. 188. [246]

Cap. II. Cur tot in Alcorano reperiuntur Contradictiones? pag. 193. [253]

Cap. III. Ostenditur inexcusabiles esse Mahumetanos, qui legentes in Alcorano et percipientes quae docet, non deserunt Mahumeti legem, pag. 195. [255]

Cap. IV. Colloquium inter Patrem Ignatium de las Casas et Mahumetanum quendam, ex quo probatur Mahumetanos solo rationis ductu posse cognoscere Alcorani falsitates, pag. 196. [257]

Cap. V. Impura Mahumeti uita clare probat eum non fuisse Dei Prophetam, sed sagacem Regnorum deprædatorem, pag. 198. [260]

Cap. VI. Ideo diabolus Mauris persuadet Mahumetum fuisse Virum Sanctum, ut eius uitia sub larua uirtutum imitantes in infernum cum ipso detrudantur, pag. 206. [271]

Cap. VII. Pluralitas uxorum et eas repudiandi licentia quam lex Mahumeti præscribit, clare demonstrat eam non esse legem Dei, pag. 209. [275]

Cap. VIII. Facilitas repudiandi uxores quam Mahumeti lex concedit, clare ostendit eam non habere Deum authorem, pag. 217. [286]

Cap. IX. Demonstratur nullam ex proprietatibus Legis Domini assignatis a Dauide conuenire legi Mahumetanae, pag. 224. [295]

Cap. X. Ostenditur legem Mahumetanam non esse immaculatam quia multa iniusta præcipit et multa turpissima ut licita permittit, pag. 225. [296]

Cap. XI. Demonstratur legem Mahumeti non esse immaculatam, quia Virginitatem prohibet; et omnibus imponit obligationem nubendi, cum ad uigesimum quintum annum peruenerint, pag. 233. [307]

Cap. XII. Ostenditur Alcoranum non esse legem et testimonium Dei, quia testimonium Domini fidele, Alcoranum uero plenum est erroribus, mendaciis et fabulis, p. 238. [314]

Cap. XIII. Confutatur fabula Alcorani asserentis, Angelum Gabrielem apparuisse B. Mariae Virgini descendenti e domo Parentum in terram Orientalem et tunc illi annuntiasse Christi miraculosam conceptionem. Vbi recensentur laudes quae in Alcorano de B. Virgine dicuntur, pag. 247. [327]

Cap. XIV. Annuntiationem factam esse in domo Virginis, probatur contra Mahumetanos ex miraculosa illius translatione in Lauretum, pag. 249. [330]

Cap. XV. Exploditur fabula Alcorani affirmantis B. Mariam Christum peperisse cum iuxta palmam consisteret et alia fabulosa narrantis, pag. 251. [333]

- Cap. XVI. Error Alcorani contra Mathematicam, pag. 253. [336]
- Cap. XVII. Errores Alcorani contra Philosophiam Naturalem, pag. 255. [338]
- Cap. XVIII. Errores Alcorani contra Dei misericordiam, pag. 256. [340]
- Cap. XIX. Error Alcorani contra Dei prouidentiam, trahentem homines ad ueram Fidem et pietatem per miracula, pag. 257. [342]
- Cap. XX. Error Alcorani contra Dei prouidentiam permittentem ut amici sui in hac uita tribulationem patiantur, ut in alia coronentur, pag. 258. [344]
- Cap. XXI. Error Alcorani contra prouidentiam Dei permittentem homines fideles a diabolo tentari, pag. 261. [348]
- Cap. XXII. Confirmatur doctrina praecedens exemplo recenti Mahumetanae feminae, quam a suscipiendo Baptismo daemon ei apparens deterrebat, pag. 262. [350]
- Cap. XXIII. Error Alcorani contra Dei Iustitiam et misericordiam, pag. 263. [352]
- Cap. XXIV. Quomodo Mahumetani fabulentur Mauros ad inferno extrahi, pag. 264. [354]
- Cap. XXV. Perniciosus alius Alcorani error contra Dei Iustitiam affirmantis homines per confessionem Mahumetanae sectas sine bonis operibus et cum magnis criminibus fore saluandos, pag. 265. [356]
- Cap. XXVI. Errores alii Alcorani contra lumen rationis, pag. 266. [357]
- Cap. XXVII. Error Mahumetanorum circa corpora et animas defunctorum, pag. 267. [358]
- Cap. XXVIII. Error Alcorani affirmantis diabolos credentes Mahumeto fuisse ab inferno liberatos, pag. 268. [360]
- Cap. XXIX. Error Alcorani circa durationem inferni, pag. 268. [361]
- Cap. XXX. Error Alcorani contra Dei sanctitatem, pag. 269. [362]
- Cap. XXXI. Quomodo perurgendi sint Mahumetani, qui interroganti, quando conuertendi sunt ad fidem Christianam? Respondent: Quando Deus uoluerit. Vbi

exemplis et aptis similitudinibus explicatur, praedestinationem et praescientiam Dei non auferre nostram libertatem, pag. 271. [365]

Cap. XXXII. Demonstratur Alcoranum non esse testimonium Dei quia fabulis ridiculis plenum est, pag. 276. [372]

Cap. XXXIII. Ostenditur legem Mahumeti non esse a Deo, quia lex Domini conuertens, a quo procul abest lex Mahumeti, pag. 279. [376]

Cap. XXXIV. Quales sint Mahumetanorum Sancti, pag. 279. [377]

Cap. XXXV. Ostenditur legem Mahumeti carere mediis perueniendi ad sanctitatem. Et primo de Maurorum Zala seu oratione, pag. 281. [379]

Cap. XXXVI. De Mahumetanorum lotionibus et lauacris, pag. 282. [381]

Cap. XXXVII. De Mahumetanorum Ieiunio, pag. 283. [383]

Cap. XXXVIII. Concluditur ex dictis quam impudenter Mahumetus dixerit suam legem esse supra omnes, pag. 285. [385]

Cap. XXXIX. Quamuis Mahumetus in Alcorano dicat sibi non esse datam potestatem faciendi miracula; tamen aliqua testibus carentia in sui commendationem finxit, pag. 285. [386]

Cap. XXXX. Miracula quae de Mahumeto narrant Sarraceni, pag. 286. [388]

LIBER SEXTVS

In quo tradditur praxis conuertendi Mahumetanos, petita ab experientia Authoris et designantur themata Concionum et loca etiam ex toto opere, quibus expleri possint.

Cap. I. Quantum expediat publicas ad Mahumetanos Conciones habere, pag. 287. [389]

Cap. II. Quomodo Mahumetani conuocandi sunt ad has conciones publicas audiendas, pag. 290. [393]

Cap. III. Quod pro Maurorum conuersione preces, eleemosynae, ieiunia et alia pia opera a Christianis exercenda sunt, ut praedicatio effectum sortiatur. Vbi singularia huius rei exempla ab Hispalensibus exhibita recensentur, pag. 293. [397]

Cap. IV. Singulare exemplum puellae sexennis orantis pro Mahumetanorum conuersione, pag. 295. [400]

Cap. V. Quantum expediat, quod Mahumetani ad fidem conuersi magna cum solemnitate baptizentur, pag. 296. [401]

Cap. VI. Quomodo expugnanda sit obstinatio Mahumetanorum, qui ueritatem religionis Christianae cognoscentes, Baptismum suscipere detrectant uel differunt, pag. 299. [405]

Cap. VII. Quid consulere debeat Christi praedicator Mauris, quibus persuadere non potuit, ut Baptismum peterent, pag. 302. [409]

Cap. VIII et ultimum. Insinuantur uerba Scripturae, quae pro themate concionum contra Mahumetanos seligi possunt. Et quomodo ex dictis expleri possint, pag. 303. [412]

5. 2 *Index fontium omnium*

El presente apartado facilita un listado de todas las fuentes referenciadas a lo largo de la edición. Siguiendo una distribución que ya presentada con anterioridad, se han dividido las fuentes en dos grupos. En primer lugar, se ofrecen las referencias a los libros sagrados, es decir, los pasajes bíblicos y los coránicos. En segundo lugar, se muestran las referencias a los autores clásicos, autores medievales y de la primera modernidad, y autores de la patrística cristiana. Las citas se reflejan a través de dos columnas, quedando a la izquierda la referencia de la obra que se menciona en el texto y, a la derecha, una indicación de tres números correspondientes a la división por libro, capítulo y página de esta edición. (ex. Génesis capítulo 18, versículo 9 aparece en el libro 5, capítulo 12, página 324) Las múltiples referencias se muestran separadas a través de un punto y coma. En el caso de algunos autores no se han incluido datos en la columna izquierda; esto puede deberse a la falta de una referencia *per se* dentro de la cita o al tratarse de una referencia exclusiva de la obra. Asimismo, en el caso de que la cita haga referencia al autor de las glosas que acompañan a una edición, su entrada vendrá marcada por la forma *ed. gloss.* (ex. Martín Alfonso Vivaldo, glosa 848, aparece en el libro 1, capítulo 1, página 3).

LIBROS SAGRADOS

Biblia

Vetus Testamentum

Genesis [Gn.]		39, 8	5, 12, 325
1, 1	3, 1, 99; 3, 1, 103	39, 11	5, 12, 325
2, 7	3, 5, 136	39, 18	5, 12, 325
2, 24	5, 7, 275; 5, 8, 294	49, 10	3, 13, 201
3, 15	3, 13, 201		
4, 3-5	5, 12, 317	Exodus [Ex.]	
4, 7	5, 30, 363	2, 15-23	5, 12, 315
4, 8	5, 12, 317	4, 19	5, 12, 315
6	5, 12, 323	7	5, 12, 319
6, 10	5, 12, 324	8	5, 12, 319
6, 12	3, 5, 133; 5, 12, 318; 5, 12 320	9	5, 12, 319
7	5, 12, 323; 5, 12, 325	10	5, 12, 319
7, 7	5, 12, 324	13	5, 12, 319
7, 13	5, 12, 324	19, 11-23	5, 12, 320
16	5, 7, 284	20, 7	5, 10, 303
16, 12	5, 12, 326	20, 13-15	5, 30, 364
16, 30	5, 7, 280	32, 15-20	5, 12, 321
18, 7-8	5, 12, 324	32, 28	5, 12, 321
18, 9	5, 12, 324	33, 13	5, 12, 320
19, 17	5, 11, 309	33, 18	5, 12, 320
19, 23-33	5, 12, 324		
19, 26	5, 12, 325	Leuiticus [Lv.]	
21	5, 7, 284	18, 22	5, 10, 298
22, 7	5, 12, 326	18, 23	5, 10, 299
22, 18	3, 13, 201	18, 29	5, 10, 299
25, 5-6	5, 7, 284	19, 8	5, 10, 299
30	5, 7, 280	19, 12	5, 10, 303
39, 7	5, 12, 325	20, 6	5, 10, 305

20, 27 5, 10, 305

II Samuhel [II Sm.]

24, 12 5, 30, 363

Numeri [Nm.]

12, 10 5, 12, 314

III Regum liber [III Rg.]

12, 14 5, 12, 314

8 5, 32, 374

26, 9-11 5, 12, 320

18, 38 5, 12, 317

Deuteronomium [Dt.]

IV Regum liber [IV Rg.]

4, 2 3, 13, 198

2, 11-14 5, 14, 331

5, 21 5, 5, 262

19, 35 5, 14, 331

18, 15 3, 13, 201

21, 1-18 5, 18, 340

23, 17 5, 10, 296

30, 15 5, 30, 363

II Paralipomenon [II Par.]

30, 19 5, 30, 363

3 5, 32, 374

32, 35 5, 10, 303

7, 1 5, 12, 317

33, 2 3, 11, 186

33, 1-20 5, 18, 340

34 5, 32, 374

Tobias [Tb.]

Iosue [Ios.]

12, 13 5, 20, 344

5, 11-12 6, 6, 406

12, 19 5, 1, 250

24, 15 5, 30, 363

Iudith [Idt.]

Iudicum [Idc.]

6 5, 23, 353

7, 5-6 5, 12, 316

19 5, 7, 284

Iob [Iob]

I Samuhel [I Sm.]

4 5, 12, 318

1 5, 7, 280

5, 17 5, 20, 344

14, 24 5, 12, 316

12, 10 3, 1, 101

26, 12 6, 6, 407

19, 27 2, 11, 86

27, 9-10 6, 6, 407

Psalmorum liber [Ps.]		5, 8	6, 6, 406
17, 42	6, 6, 407	15, 14	5, 30, 363
17, 45	5, 12, 316	19, 4	3, 6, 139
18, 8	2, 3, 42; 5, 9, 295; 6, 8, 414; 6, 8, 415; 6, 8, 416	24, 5	3, 3, 122
109, 1	3, 1, 104; 3, 3, 121	28, 1	5, 10, 303
109, 2-3	3, 3, 121	31, 10	5, 30, 363
109, 3	3, 3, 121	Isaias [Is.]	
117, 6	3, 1, 101	3, 11	5, 31, 367
131, 11	3, 1, 104	7, 9	3, 10, 181
135, 25	3, 1, 101	7, 14	3, 1, 105
Prouerbia [Pru.]		9, 6	3, 1, 112
1, 24	6, 6, 407	10, 5	5, 20, 346
3, 11-12	5, 20, 344	14, 12-27	5, 12, 317
8, 22	3, 1, 100	26, 10	5, 20, 345
8, 22-24	3, 1, 100	28, 9	5, 5, 260
8, 24-30	3, 3, 123	30, 21	5, 31, 370
Ecclesiastes [Ecl.]		35, 4-6	3, 1, 109
7	5, 23, 353	40, 5	3, 5, 133
Sapientia [Sap.]		42, 16	5, 18, 341
6, 13	2, 2, 40	43, 11	3, 1, 111
14, 9	5, 30, 364	45, 14-15	3, 1, 112
14, 15	5, 12, 318	45, 21	3, 1, 111
18, 15	3, 5, 136	49, 6	3, 1, 111
Sirach [Sir.]		53, 4-7	4, 1, 205
1, 33	6, 7, 410	55, 5	5, 12, 315
2, 10	6, 7, 410	59, 2	6, 7, 409
		66, 7-8	5, 15, 334
		66, 9	3, 3, 122; 3, 10, 170
		66, 24	5, 23, 352

Hieremias [Ier.]

4, 2 5, 10, 303
 5, 25 6, 7, 409
 6, 16 6, 8, 416
 19, 5 5, 30, 364
 23 2, 5, 48
 30, 11 5, 20, 344
 31, 22 3, 1, 106; 5, 15, 334

Baruch [Bar.]

3, 36-38 3, 1, 110
 3, 38 3, 1, 102

Hiezechiel [Ez.]

9, 3-11 4, 2, 209
 14, 21 5, 12, 323
 16, 42 5, 20, 345
 18, 22 5, 18, 340
 28, 1-19 5, 12, 317

Daniel [Dn.]

9, 26 4, 1, 205
 12, 10-13 5, 23, 353
 14, 34-35 5, 14, 331

Osee [Os.]

13, 4 3, 1, 111

Micha [Mi.]

5, 2 3, 3, 123
 5, 2-4 5, 15, 333

Abacuc [Hab.]

1, 6-9 1, 2, 29

Sofonias [So.]

1, 17 6, 7, 409

II Macchabeorum [II Mcc.]

6, 13 5, 20, 344
 6, 14 5, 20, 345

Nouum Testamentum

Secundum Mattheum [Mt.]

1 3, 1, 104
 1, 21 3, 1, 111
 1, 23 3, 1, 105
 2, 1-2 3, 1, 107; 5, 15, 333
 2, 6 5, 15, 333
 2, 7-8 3, 3, 123
 2, 11 5, 15, 333
 2, 16 5, 15, 333
 3, 3 3, 1, 107
 3, 12 5, 23, 353
 3, 14-17 3, 1, 107
 4, 1 5, 21, 348
 5, 17-18 3, 12, 191
 5, 32 5, 8, 290
 5, 34 5, 10, 303
 5, 37 5, 10, 303
 5, 44 5, 10, 303
 5, 48 2, 11, 92

6, 13	5, 21, 348	27, 6	5, 1, 247
7, 7-8	2, 6, 57	27, 50	3, 5, 134
7, 7-11	5, 35, 379	28, 19	3, 9, 159
7, 11	2, 6, 57	28, 20	4, 7, 244
7, 16	6, 8, 415		
7, 16-17	5, 5, 260	Secundum Marcum [Mc.]	
7, 21	5, 25, 356	5, 1-20	5, 12, 318
10, 33	5, 10, 302	7, 3-4	5, 36, 381
11, 3-5	3, 1, 109	9, 44-45	5, 23, 352
12, 50	5, 14, 332	10, 11	5, 7, 278; 5, 8, 290
15, 19-20	5, 10, 296; 5, 36, 381	10, 11-12	5, 8, 288
16, 18	2, 5, 50; 3, 1, 113; 4, 7, 230	16, 15	6, 8, 416
17, 3-8	5, 14, 331	16, 17-20	3, 7, 146
19, 4-5	5, 7, 276	16, 20	4, 1, 207
19, 4-8	5, 8, 288	Secundum Lucam [Lc.]	
19, 5	5, 7, 277	1, 20	5, 12, 315
19, 6	5, 7, 276; 5, 8, 287; 5, 8, 294	1, 26-28	5, 13, 327
19, 9	5, 8, 287	1, 28	3, 1, 107
19, 17	5, 30, 363	1, 31-33	3, 1, 107
20, 1	3, 11, 187	1, 32-33	3, 13, 202
20, 18-19	4, 1, 206; 6, 8, 415	2, 10-11	3, 1, 107
22, 29-30	2, 11, 91	2, 11	3, 1, 111
22, 41-42	3, 1, 104	2, 14	3, 1, 107
22, 42-43	3, 3, 121	2, 16	5, 15, 334
23, 2-3	4, 6, 224	3, 4	3, 1, 107
24, 11	3, 13, 197; 5, 12, 321; 6, 8, 415	3, 6	3, 1, 101
25, 11-12	6, 6, 407	3, 16	3, 1, 107
25, 41	5, 23, 352	6, 25	5, 37, 384
26, 38	3, 5, 133	8, 13	5, 21, 348
26, 41	5, 21, 348	11, 9-10	2, 6, 57

11, 9-13	5, 35, 379	5, 28-29	2, 11, 86
11, 13	2, 6, 57	5, 39	4, 6, 224
16, 18	5, 7, 278; 5, 8, 288	6, 44	6, 3, 397; 6, 8, 413
16, 31	6, 6, 406	6, 66	6, 8, 413
20, 35	2, 11, 91	7, 16-17	6, 7, 409
21, 24	5, 12, 321	8, 16	3, 3, 117
21, 34	5, 37, 384	8, 24	2, 4, 45; 6, 8, 414
22, 31-32	5, 21, 348	8, 25-28	3, 1, 103
22, 32	4, 7, 244	8, 58	3, 1, 103
23	6, 6, 406	8, 59	3, 9, 159
23, 44-48	5, 19, 342	10, 29-30	3, 9, 159
23, 46	3, 5, 134	10, 30	3, 9, 159
		10, 31	3, 9, 159
Secundum Iohannem [Io.]		12, 27	3, 5, 133
1, 1	3, 1, 98; 3, 1, 100; 3, 1, 103; 3, 5, 133; 4, 7, 240	12, 32	4, 1, 207
1, 1-3	3, 1, 99; 4, 7, 235	12, 35	6, 8, 417
1, 3	3, 1, 100	14, 6	4, 3, 217
1, 9	2, 6, 56	14, 12	4, 7, 237
1, 11	3, 1, 101	14, 16	3, 13, 198; 3, 13, 199
1, 14	3, 1, 101; 3, 1, 102; 3, 3, 118; 3, 3, 124; 3, 4, 130; 3, 5, 133; 3, 5, 134; 3, 5, 135; 3, 5, 137; 3, 5, 138; 4, 4, 218	14, 17	3, 13, 199
		14, 26	3, 13, 199
1, 17	3, 12, 191	15, 4	5, 31, 368
1, 18	3, 3, 124; 3, 9, 160	15, 24	3, 1, 110
1, 29	3, 1, 108	17, 3	2, 5, 49; 6, 8, 413; 6, 8, 414
3, 5	2, 5, 49	Actus Apostolorum [Act.]	
3, 16	3, 3, 124; 4, 3, 216	1, 5	3, 13, 199
3, 18	3, 3, 124	1, 18	5, 1, 247
4, 42	3, 1, 111	3, 6-7	3, 3, 119
4, 48	5, 19, 343	4, 4	5, 19, 342
		4, 10	3, 3, 119

4, 12 3, 3, 119
 4, 24-28 3, 3, 119
 4, 25 3, 3, 119
 4, 25-26 3, 3, 118
 7, 51 5, 31, 369
 8, 26-27 6, 7, 411
 8, 26-39 5, 14, 331
 8, 27-39 2, 9, 77
 8, 28 4, 1, 205
 9, 1-9 2, 9, 77
 9, 1-19 5, 18, 341
 10, 4 6, 7, 410
 17 3, 11, 184

Ad Romanos [Rm.]

3, 20 3, 5, 133
 3, 30 3, 12, 192
 5, 12 4, 4, 220
 5, 15 3, 5, 134
 6, 1 5, 18, 340
 8, 3 3, 5, 135; 4, 4, 221
 8, 13 5, 37, 384
 9, 5 3, 3, 124
 9, 25 5, 12, 315
 10, 14 6, 8, 412
 10, 17 6, 8, 412
 12, 19 5, 10, 303

Ad Corinthios I [I Cor.]

1, 22-24 4, 7, 237
 2, 14 3, 4, 126

4, 1 3, 1, 109
 6, 9-10 5, 10, 296
 6, 10 5, 10, 298
 6, 16 5, 7, 277
 7, 4 5, 7, 277; 5, 7, 279
 7, 5 5, 7, 279
 7, 15 5, 8, 287
 15, 20 3, 5, 134
 15, 47 3, 5, 134

Ad Galatas [Gal.]

3, 24 3, 12, 192
 3, 24-25 3, 12, 194
 4, 4 3, 12, 194
 5, 19 5, 10, 296

Ad Ephesios [Eph.]

2, 14 3, 12, 195
 5, 28 5, 7, 277

Ad Philippenses [Phil.]

2, 6-7 3, 3, 124
 3, 19 2, 11, 94

Ad Colossenses [Col.]

2, 11-12 3, 12, 196
 3, 14 3, 12, 192

Ad Thessalonicenses II [II Th.]

2, 10-11 2, 6, 53

Ad Timotheum I [I Tim.]

1, 19-20 2, 6, 53

2, 4 2, 6, 52

6, 10 2, 6, 53

Ad Titum [Tit.]

2, 11-12 3, 1, 111

Ad Hebraeos [Hbr.]

1, 3 3, 5, 136

1, 5 3, 3, 121

11, 6 6, 8, 412

12, 6 5, 20, 344

12, 8 5, 20, 344

Epistula Iacobi [Iac.]

2, 26 5, 25, 356

Epistula Petri I [I Pt.]

2, 11 5, 37, 384

5, 8-9 5, 21, 348

Epistula Petri II [II Pt.]

1, 1 3, 1, 111

1, 10-11 5, 31, 368

2, 15 2, 6, 53

Epistula Iohannis I [I Io.]

1, 1-2 3, 1, 102

3, 8 5, 6, 272

4, 1 6, 8, 415

4, 3 3, 3, 124

4, 9 3, 3, 124

4, 14 3, 1, 111

5, 7 3, 9, 159

5, 7-8 6, 8, 415

5, 20 3, 3, 124

Apocalypsis Iohannis [Apc.]

1, 1 3, 1, 105

1, 7 3, 1, 105

1, 8 3, 1, 105

1, 17 3, 1, 104

3, 19 5, 20, 344

6, 8 5, 12, 321

7, 17 5, 11, 311

12, 4-9 5, 12, 318

14 5, 23, 353

14, 1-4 5, 11, 310

14, 4 5, 11, 313

19 5, 23, 353

22, 18-19 3, 13, 198

Alchoranus [Q.]

1, 7 5, 12, 315

2, 2 5, 1, 252; 5, 1, 261

2, 4 4, 5, 222; 5, 1, 250

2, 7 5, 5, 261

2, 23 5, 1, 261

2, 25 2, 11, 84

2, 62 2, 3, 43; 5, 1, 251; 5, 26, 357

2, 87	2, 5, 48; 3, 1, 97; 3, 1, 99; 3, 1, 106; 3, 1, 108; 3, 9, 158; 3, 12, 189	3, 52	4, 7, 239
2, 113	5, 1, 250	3, 52-53	5, 12, 316
2, 116	3, 3, 116	3, 55	5, 1, 246
2, 136	4, 5, 222	3, 59	5, 1, 246
2, 178	3, 13, 199	3, 75	5, 1, 246
2, 185	5, 1, 248	3, 85	5, 1, 252
2, 187	3, 13, 199; 5, 12, 313; 5, 37, 383	3, 86	3, 13, 201
2, 194	5, 10, 303	3, 100	5, 26, 357
2, 217	5, 26, 357	4, 3	1, 2, 14; 5, 5, 262; 5, 7, 275
2, 221	5, 10, 298	4, 16	5, 10, 299
2, 225	5, 10, 303	4, 18	5, 18, 340
2, 223	5, 10, 297	4, 43	5, 36, 381
2, 249	5, 12, 316	4, 48	5, 18, 340
2, 253	3, 1, 97; 3, 1, 106; 3, 1, 108	4, 55	2, 5, 48
2, 256	5, 1, 251	4, 89	5, 1, 251
2, 286	3, 13, 199	4, 156-157	3, 1, 108; 4, 1, 203; 5, 1, 246; 5, 1, 247
3, 4	5, 1, 252	4, 157	3, 12, 189
3, 20	5, 1, 251	4, 157-158	4, 1, 203
3, 38-48	5, 12, 314	4, 171	1, 2, 11; 2, 4, 45; 2, 5, 48; 2, 6, 59; 3, 1, 98; 3, 1, 106; 3, 1, 108; 3, 9, 163
3, 39	3, 1, 107; 3, 1, 108	5, 6	5, 36, 381
3, 41	5, 12, 315	5, 17	3, 3, 116
3, 42-45	5, 13, 328	5, 18	5, 20, 344
3, 42-49	3, 13, 201	5, 27-28	5, 12, 317
3, 45	3, 9, 158; 5, 1, 246	5, 45	3, 13, 199
3, 45-46	3, 1, 108	5, 46	4, 5, 222; 5, 7, 283
3, 45-47	1, 2, 11	5, 46-47	3, 11, 187; 4, 5, 222
3, 45-50	3, 1, 108	5, 46-48	3, 12, 190
3, 47	5, 11, 307	5, 48	5, 1, 252
3, 49	2, 5, 49	5, 51	5, 18, 341

5, 53	3, 11, 187	11, 38	4, 1, 203
5, 65-67	3, 12, 190	11, 42-43	5, 12, 323
5, 68	5, 1, 252	11, 53	5, 19, 342
5, 72	3, 3, 116	11, 69-70	5, 12, 324
5, 72-73	2, 6, 59; 3, 9, 163	11, 74-75	5, 12, 324
5, 73	3, 3, 116	11, 81	5, 12, 324
5, 89	5, 10, 303	12	5, 12, 325
5, 110	4, 7, 224; 5, 7, 283	12, 42	5, 21, 348
5, 111-112	4, 7, 239	15, 16-18	5, 16, 336
5, 116	2, 6, 59	15, 26-27	5, 17, 338
6, 4-5	5, 39, 386	16, 35	5, 1, 251
6, 38	5, 17, 338	16, 67	5, 1, 248
6, 101	3, 4, 126	16, 98-100	5, 21, 348
7, 11	5, 12, 317	16, 106	5, 10, 302
7, 12	5, 12, 317	17	5, 16, 336
7, 32	5, 10, 305	17, 1	5, 32, 372
7, 59	5, 12, 318	17, 43-44	5, 16, 336
7, 81	5, 12, 319	17, 59	5, 39, 386
7, 117-124	5, 12, 318	18, 30-31	2, 11, 84
7, 127	5, 12, 319	18, 83	5, 12, 325
7, 138	5, 12, 319	19, 7-8	5, 12, 326
7, 143	5, 12, 320	19, 16-21	5, 13, 327
7, 148-149	5, 12, 320	19, 22-34	5, 15, 333
7, 150	5, 12, 321	19, 23	5, 15, 334
7, 155	5, 30, 362	19, 28	5, 12, 314
7, 157	5, 12, 321; 5, 13, 327	19, 34	2, 5, 48; 4, 1, 206
9, 5	1, 1, 7; 1, 2, 17; 5, 1, 251	19, 71-72	5, 23, 352
9, 33	5, 38, 385; 6, 7, 409	21, 91	5, 13, 328
10, 68	3, 3, 116; 3, 9, 160	22, 67	5, 1, 252
10, 99-100	5, 1, 251	23, 5-6	5, 10, 296
10, 101	5, 19, 342	23, 32	5, 1, 252
11, 37	5, 12, 323	24	1, 2, 25

24, 2-10	5, 5, 262	42, 48	5, 1, 251
24, 33	5, 10, 297	44, 3	5, 1, 248
26, 17-19	5, 12, 315	48, 18	1, 2, 15
27, 17-19	5, 17, 339	52, 17-24	2, 11, 84
27, 17-44	5, 32, 373	53, 1-9	5, 5, 261
32	5, 29, 361	53, 1-18	5, 5, 265
33, 37	5, 5, 263; 5, 8, 286	53, 8-9	5, 32, 372
33, 37-39	5, 5, 265	54, 1	5, 16, 336; 5, 16, 337
33, 50	1, 2, 14; 5, 5, 262	57, 26-27	3, 11, 187
33, 50-51	5, 5, 264	59, 21	5, 1, 261
33, 51-52	5, 5, 265	61, 6	3, 13, 198
34, 10-13	5, 32, 373	61, 10-12	5, 10, 304
34, 14	5, 32, 373	61, 14	4, 7, 239
36, 13-14	2, 5, 49	66, 1-2	5, 10, 297
36, 20-21	2, 5, 49	66, 1-5	5, 5, 266
36, 26-27	2, 5, 49	66, 2	5, 10, 297
37, 6	5, 16, 336	66, 12	5, 13, 328
37, 38-49	2, 11, 84	67, 5	5, 16, 336
37, 102	5, 12, 326	72, 1-2	5, 28, 360
38, 49-54	2, 11, 84	94, 1-4	5, 1, 261
40, 36-37	5, 32, 374	97, 1	5, 1, 248
41, 42-43	3, 12, 189; 4, 7, 229; 5, 1, 246		
42, 29	5, 17, 338		

FUENTES

Ado Viennensis [Ado Vie.]

Martyrologium [Mart.]

25 nou. 3, 6, 140

Al-Tirmidhi [Al-Tirm.]

The Characteristics of Prophet Muhammed [ash-Sham.]

2, 11, 87;
5, 5, 268

Albohari (Al-Bukhārī) [Al-Bukh.]

Sahid Al-Bukhārī [Al-Bukh.]

6, 5, 298 5, 5, 267
60, 49, 118 2, 5, 48
60, 50, 126 3, 11, 187
61, 25, 124 1, 2, 12
76, 38, 60 5, 10, 304
82, 4, 9 5, 12, 298

Ambrosius Mediolanensis [Ambr.]

De Fide [De Fid.]

1, 2 3, 1, 110

3, 2 3, 1, 111

De Incarnationis Dominicae [De Inc. Dom.]

6 3, 5, 136

7 3, 5, 133

De Trinitate [De Tri.]

12 3, 1, 106

De Virginibus [De Virg.]

1, 2 5, 11, 311

2, 3 5, 11, 309

Epistolae ex Ambrosianarum [Epi.]

2 3, 6, 141

Alfonsus Espina [Alf. Esp.]

Fortalitium fidei [Fort. Fi.]

4, 3 1, 1, 6

Alfonsus a Castro [Alf. Cas.]

Aduersus Haereses [Ad. Hae.]

11 5, 7, 279;
5, 7, 281;
5, 8, 289

André Du Ryer [Du Ryer]

L' Alcoran de Mahomet [Alc.]

2, 3, 42

Almashodi (Al-Mas'ūdī) [Al-Mas.]

Murūğ al-dahab wa ... [Murūğ al-dah.]

5, 5, 268

“Somaire” 1, 3, 32; 3,
1, 97; 5, 6,
273

Anselmus Cantuariensis [Ans. Cant.]

- De Diuinitatis Essentia Monologium* [Monol.]
 55 3, 4, 128
- Antonius del Castillo [Ant. Cast.]
- El devoto peregrino. Viage de Tierra Santa* [Dev. Per.]
 3, 4 4, 1, 204;
 5, 25, 354
 3, 6 1, 3, 34; 5,
 33, 376
 5, 1 5, 34, 378
- Antonius Posseuinus [Ant. Poss.]
- Bibliotheca Selecta de ratione studiorum ...* [Bibl. Selec.]
 1, 9, 8 1, 1, 4
 1, 9, 9 1, 2, 17
- Aristoteles [Arist.]
- De anima* [de An.]
 3, 4, 126
- Ethica Nicomachea* [EN.]
 8, 12 5, 7, 280;
 5, 10, 302
- Historia Animalium* [HA.]
 5, 2 2, 11, 90
- Athanasius [Atha.]
- Epistolae ad Serapionem* [Epi. ad Ser.]
 1 3, 6, 140
- Epistola de Nicaenis decretis* [Epi. de Nic.]
 3, 4, 128
- Homilia in Natiuitatem Praecursoris* [Hom. in Nat.]
 3, 1, 98
- Orationes aduersus Arrianos* [Or. ad. Arri.]
 1 3, 6, 140
 2 3, 3, 125
- Vita Sancti Antonii* [Vita Ant.]
 3, 6, 140;
 4, 2, 211
- Symbolum Quicumque* [Sym. Qui.]
 3, 5, 133;
 3, 10, 178;
 4, 7, 234
- Auerroes (ibn Rušd) [Auer.]
- De Animae Beatitudine* [De Ani. Bea.]
 2, 11, 87
- Augustinus Hipponensis [Aug. Hipp.]
- Confessiones* [Conf.]
 6, 4 3, 9, 163
 8, 2 2, 9, 79
 9, 7 3, 6, 141
 11, 13 3, 3, 120
- Contra Epistolam Manichaei* [Cont. Epi. Man.]
 8 4, 1, 205

<i>Contra Iulianum Pelagianum</i> [Con. Iul. Pel.]		<i>De Genesi ad Litteram</i> [De Gen. Litt.]	
5, 9	5, 13, 328	12, 3	5, 2, 253
<i>De Bono Coniugali</i> [De Bon. Con.]		<i>De Haeresibus ad Quoduultdeum</i> [De Haeres.]	
17	5, 7, 280; 5, 10, 302	14	4, 1, 205
		21	4, 1, 205
<i>De Bono Perseuerantiae</i> [De Bon. Pers.]		46	3, 5, 137
14	5, 31, 371	<i>De libero Arbitrio</i> [De lib. Arb.]	
15	5, 31, 365	3, 18	5, 30, 363; 6, 6, 406
<i>De Ciuitate Dei</i> [De Ciu. Dei]		<i>De Nuptiis et Concupiscentia</i> [De Nup. et Conc.]	
5, 10	5, 31, 371	1, 11	5, 13, 328
15, 13	4, 6, 225; 4, 7, 231	<i>De Trinitate</i> [De Tri.]	
18, 33	3, 1, 110	1, 6	3, 3, 124
18, 46	4, 6, 227	2, 5	3, 3, 117
<i>De Coniugiis adulterinis</i> [De Con. adul.]		6, 2	3, 4, 128
1, 1	5, 8, 287	7, 2	3, 4, 127
<i>De Doctrina Christiana</i> [De Doc. Chri.]		<i>De Vera Religione</i> [De Ver. Rel.]	
3, 12	5, 10, 302	1, 14	5, 30, 363
<i>De duabus Animabus contra Manichaeos</i> [De duab. Anim. cont. Manich.]		1, 16	4, 4, 218
11	5, 30, 363	1, 17	3, 12, 196
12	5, 30, 363	<i>Epistolae</i> [Epi.]	
<i>De Fide contra Manichaeos</i> [Fid. cont. Manich.]		102, 2, 2	5, 4, 256
28	4, 1, 204	140, 3, 4	3, 5, 134
33	4, 1, 205	<i>Enarrationes in Psalmos</i> [En. in Psal.]	
<i>De Fide et Symbolo liber unus</i> [De Fid. Sym.]		2	3, 3, 120
9	3, 11, 182	<i>Enchiridion</i> [Enchir.]	
		4	3, 9, 163
		49	3, 3, 120
		<i>In Ioannis Euangelium</i> [In Io Eua.]	

1	3, 1, 100	Basilius [Bas.]	
3	3, 12, 191		<i>Contra Eunomium</i> [Con. Eun.]
34	4, 3, 217	4	3, 1, 110
37	3, 9, 159		<i>Homiliae et sermones</i> [Hom.]
43	3, 1, 103	16	3, 4, 128
<i>Sermo De Symbolo</i> [Ser. De Sym.]			
2	3, 1, 111	Beda [Bed.]	
<i>Sermones</i> [Serm.]			<i>Commentarii in Pentateuchum</i>
30, 2	6, 6, 406		[Comm. in Pen.]
194, 1	3, 1, 106	2	5, 7, 277
			<i>Martyrologia</i> [Mart.]
		25 nou.	3, 6, 140
Auicenna (ibn Sīnā) [Auic.]			
	<i>Metaphysica</i> [Meta.]		
9, 7	2, 11	Bernardus Claraeuallensis [Ber. Cla.]	
			<i>Epistolae</i> [Epi.]
Aulus Gellius [Gell.]		111	5, 5, 268
	<i>Noctes Atticae</i> [NA.]		<i>In Assumptione B. V. Mariae</i> [In Assu. B. V. M.]
1, 8	5, 10, 296	4	3, 1, 106
			<i>Sermones in Cantica canticorum</i>
			[Serm. in Cant.]
Baptista Mantuanus [Bap. Man.]		42	5, 20, 345
	<i>Lauretanae Historia</i> [Lau. Hist.]		
	5, 14, 331	Blasius Viegas [Bla. Vie.]	
			<i>Commentarii Exegetici in Apocalypsim</i> [Comm. in Apo.]
Bartholomaeus Georgieuiz [Bart. Geor.]		14, 7	5, 11, 310
	<i>De Turcarum moribus epitome</i>		
	[De Tur. mor.]		<i>Breuiarium Romanum ex decreto sacrosancti Concilii Tridentini restitutum</i> [...] [Bre. Rom.]
	1, 1, 3		

	3, 6, 143;	11, 643	1, 2, 26
	4, 2, 209;	12, 728	3, 6, 144
	4, 7, 242;		
	4, 7, 243;	<i>Martyrologium Romanum</i> [Mar.	
	5, 11, 311;	<i>Rom.</i>]	
	5, 19, 342	3 mai.	4, 2, 209
		6 aug.	4, 7, 242
Caesar Baronius [Cae. Bar.]		18 aug.	4, 7, 242
<i>Annales Ecclesiastici</i> [Ann.]		14 sep.	4, 2, 210
1, 9	5, 14, 330	19 sep.	4, 7, 242
1, 41	4, 7, 238	10 dec.	4, 7, 242
1, 45	4, 7, 238	25 dec.	3, 1, 102
1, 58	4, 7, 238		
1, 66	4, 7, 241	Cicero (Marcus Tullius Cicero) [Cic.]	
2, 99	4, 7, 238	<i>Cato maior de senectute</i> [Cato.]	
2, 100	5, 11, 310	39	2, 11, 95
2, 130	6, 7, 409	44	2, 11, 92
2, 185	4, 7, 240	<i>De natura deorum</i> [nat. deor.]	
2, 219	4, 6, 226	1, 5	3, 2, 115
3, 312	4, 7, 241		
3, 260	4, 7, 232		
4, 324	4, 7, 241	Claudius Clemens [Clau. Clem.]	
4, 325	4, 7, 233	<i>Tablas chronologicas ...</i> [Tabl.	
5, 381	4, 7, 233	<i>Chro.</i>]	
7, 431	4, 7, 234		1, 2, 19
8, 451	4, 7, 234		
8, 485	4, 7, 240	Clemens Alexandrinus [Cle. Alex.]	
9, 537	6, 7, 410	<i>Cohortatio ad Gentes</i> [ad Gent.]	
10, 553	4, 7, 234	1	4, 3, 217
11, 612	4, 2, 210	<i>Stromata</i> [Strom.]	
11, 630	1, 1, 5; 1,	5	3, 9, 161
	1, 7; 1, 2,		
	9; 1, 2, 28;		
	1, 2, 30		

Clemens Papa [Cle.]		<i>Thesaurus de Sancta</i> [Thesau.]	
<i>Epistola ad Iacobum</i> [Epi. ad Iac.]		15	3, 3, 125
		25	3, 3, 125
	3, 4, 127	32	3, 3, 124
Cornelius a Lapide [Cor. Lap.]		Cyrillus Hierosolymitanus [Cyr. Hie.]	
<i>Commentaria in Apocalypsin</i> [Comm. in Apo.]		<i>Catecheses</i> [Cat.]	
6	5, 12, 321	10	4, 2, 209
13	5, 6, 337; 5, 40, 388	Diogenes Laertius [D. L.]	
14	5, 11, 310; 5, 11, 311; 5, 11, 312; 5, 11, 313	<i>De Vitis et Moribus philosophorum</i>	
<i>Commentaria in Epistolas Canonicas</i> [Comm. in Epi. Can.]		6, 51	5, 12, 321
I Pt., 1	5, 11, 308; 5, 11, 309	Dionysius Carthusianus [Dio. Carth.]	
Cyprianus [Cypr.]		<i>Contra Alchoranum et sectam Machometicam libri quinque</i> [Contr. Alcho.]	
<i>Ad Quirinum. Testimoniorum contra Iudaeos</i> [Tes. con. Iud.]		1, 1	4, 5, 222; 4, 6, 224; 5, 7, 283
2, 5	3, 1, 110	1, 2	3, 3, 116; 5, 1, 252
Cyrillus Alexandrinus [Cyr. Alex.]		1, 9	4, 5, 222
<i>Commentarium in Euangelium Ioannis</i> [Com. in Io.]		2, 1	1, 1, 7
1, 9	3, 5, 133; 3, 5, 134	2, 1	1, 2, 23; 1, 2, 24
1, 10	3, 3, 125	2, 2	1, 2, 22
<i>De Trinitate liber</i> [De Tri.]		2, 3	1, 2, 30
10	3, 3, 125	2, 4	5, 5, 261
		2, 9	3, 13, 201; 4, 5, 222; 5, 1, 250

2, 11	5, 1, 251; 5, 26, 357	2, 45	5, 12, 326; 5, 32, 373
2, 12	5, 11, 313; 5, 37, 383; 5, 37, 384	2, 46	4, 7, 229; 5, 1, 246; 5, 32, 374
2, 13	5, 26, 357	2, 47	5, 16, 336
2, 15	5, 12, 316	3, 1	5, 1, 248
2, 17	5, 12, 316	3, 10	5, 32, 374
2, 18	5, 26, 357	3, 12	5, 32, 374
2, 19	5, 7, 275; 5, 18, 340	3, 13	5, 1, 249; 5, 1, 250
2, 20	5, 18, 340; 5, 36, 381	5, 5	5, 15, 333; 5, 15, 334
2, 22	4, 1, 203; 5, 1, 246; 5, 1, 247	5, 7	5, 8, 286; 5, 8, 292
2, 23	5, 1, 252; 5, 12, 317; 5, 18, 341; 5, 20, 344; 5, 36, 381	5, 8	3, 13, 199; 5, 10, 296
2, 27	5, 12, 317; 5, 12, 318; 5, 12, 319; 5, 12, 320; 5, 12, 321; 5, 13, 327; 5, 39, 386	5, 9	3, 13, 199; 5, 5, 262; 5, 5, 268
		5, 11	5, 1, 251; 5, 37, 384
		5, 12	5, 12, 315; 5, 17, 338
2, 28	5, 38, 385	Dionysius Petaius [Dio. Pet.]	
2, 29	5, 19, 342	<i>Rationarium temporum</i> [Rat. temp.]	
2, 30	5, 12, 323; 5, 12, 324; 5, 19, 342	1, 7, 13	1, 1, 8; 1, 2, 20; 4, 2, 209
2, 31	5, 12, 325; 5, 21, 348	<i>Theologicorum</i> [Theo. Dog.]	
2, 36	5, 21, 348	<i>Dogmatum</i>	
2, 38	5, 12, 325	4, 6, 14	3, 1, 110
2, 39	5, 12, 326; 5, 13, 327; 5, 23, 252		

*El Sacrosanto y Ecuménico Concilio de
Trento [Con. Tre.]*

6, 4 5, 31, 371
24, 2 5, 7, 275
24, 6 5, 8, 287

Epiphanius Constantiensis [Epipha.]

*De Mensuris et Ponderibus [De
Men. et Pon.]*

4, 6, 225;
4, 6, 225

Panarium [Panar.]

1, 2, 24 4, 1, 204
1, 2, 30 5, 11, 310
2, 2, 68 3, 6, 140

Erasmus Roterodamus [Eras. Rot.]

Apophthegmatum [Apophthe.]

8 2, 11, 91

Eulogius Cordubensis [Eu. Cord.]

*Memorialis Sanctorum [Mem.
Sanc.]*

2, 10 2, 9, 77

*Liber Apologeticus Martyrum
[Apo. Mar.]*

1, 2, 28

Eusebius Caesariensis [Eus. Cae.]

Chronicorum [Chro.]

3, 1, 102

*De uita Constantini Imperatoris
[Vit. Const.]*

1, 22 4, 2, 210

*Praeparatio euangelica [Prae.
eua.]*

8, 2 4, 6, 225

Euthymius Zigabenus [Euth.]

Panoplia [Pan.]

28 1, 1, 4

Franciscus Arias [Fran. Ari.]

*Libro de la Imitación de Christo
[Imit. Chris.]*

1, 3, 40 4, 2, 213
1, 5, 23 5, 34, 378
1, 5, 49 5, 36, 382
1, 6, 30 5, 10, 300

Franciscus Suarez [Fran. Sua.]

*Commentariorum ac
Disputationum in Diui Thomae
[Disp. Diu. Tho.]*

2, 43 2, 11, 86

Franciscus Toletus [Fran. Tol.]

*In Sacrosanctum Ioannis
Euangelium [In Sac. Io. Comm.]*

1, 39 3, 5, 135
1, 40 3, 5, 136;
3, 5, 137

1, 41	3, 5, 137		
		Gregorius I Magnus [Gre. Mag.]	
Gabriel Prateolus [Prateo.]		<i>Dialogorum</i> [Dial.]	
<i>De uitis, sectis et dogmatibus</i>		1, 8	5, 31, 367
[<i>De uitis</i>]		1, 10	4, 2, 213
11	1, 1, 3	3, 29	3, 6, 142
		3, 30	3, 6, 142
Gaudentius Brixianus [Gau. Bri.]		3, 31	3, 6, 142
<i>Sermones</i> [Serm.]		3, 32	3, 6, 142
19	3, 6, 140	<i>Dialogorum (liber secundus)</i>	
		[Dial.]	
		2, 2	4, 2, 212
Georgius Elmacinus [Geor. Elm.]			
<i>Historia Saracenicæ</i> [Hist. Sar.]		Gregorius Nazianzenus [Gre. Naz.]	
1, 1	1, 1, 7; 1, 2, 19; 1, 2, 20; 1, 2, 21; 3, 1, 97; 3, 1, 99	<i>Epistolæ</i> [Epi.]	
		61	3, 5, 136
		101	3, 5, 134
		102	3, 5, 137
		<i>Orationes</i> [Ora.]	
1, 12	3, 6, 143	4, 1	4, 2, 212
3, 9	1, 2, 18	30, 4	3, 1, 110; 3, 4, 128
Georgius de Hungaria [Geor. Hung.]			
<i>Tractatum de moribus</i>		Gregorius Nyssenus [Gre. Nyss.]	
<i>Turchorum</i> [Trac. de mor.		<i>De Vita Beati Gregorii</i>	
<i>Turch.</i>]		<i>Thaumaturgi</i> [Vit. Gre. Thau.]	
21	5, 29, 361		2, 9, 77; 3, 6, 139; 4, 2, 212
Gilbertus Genebrardus [Gil. Gen.]			
<i>Chronographiæ</i> [Chro.]		Gregorius Turonensis [Gre. Tur.]	
4	2, 9, 78		

<i>Historiae Francorum</i> [Hist. Fran.]			Hermannus de Carinthia [Her. Car.]
2, 3	3, 6, 142		
<i>Liber de Gloria Confessorum</i> [Glo. Conf.]			<i>Doctrina Mahumet</i> [Doc. Mah.]
76	4, 2, 213	5, 1, 248;	
77	4, 2, 213	5, 1, 249;	
		5, 32, 374	
<i>Miraculorum</i> [Mirac.]			
1, 9	3, 8, 150		Hieronymus Fasolus [Hie. Fas.]
<i>Vitae Patrum</i> [Vit. Patr.]			<i>In primam partem Summae D. Thomae commentariorum</i> [In prima Summ. Tho. comm.]
9	4, 2, 212		
		1, 14, 8, 3	5, 31, 371
Gregorius de Valentia [Gre. Val.]			
<i>Commentariorum Theologicorum</i> [Comm. Theo.]			Hieronymus Stridonensis [Hie. Str.]
3, 1, 1, 7	2, 2, 40		<i>Aduersus Iouinianum</i> [Ad. Io.]
		1	5, 11, 307;
			5, 11, 313
Guillelmus Aluernus [Guil. Alu.]			<i>Commentaria in Euangelium S. Matthaei</i> [Comm. in Eua. Matt.]
<i>De Fide</i> [De Fid.]		3, 19	5, 7, 276;
3	4, 4, 219		5, 7, 277;
			5, 8, 288
<i>De Legibus</i> [De Leg.]			<i>Commentaria in Isaiam</i> [Comm. in Isa.]
1, 18	1, 2, 12; 5, 6, 274	3, 6	4, 6, 225
1, 19	2, 11, 88; 2, 11, 89	13	3, 1, 112
1, 21	5, 3, 255		<i>Commentaria in Ieremiam</i> [Comm. in Ier.]
		5, 26	5, 31, 370
Guillelmus Postellus [Guil. Post.]			<i>De Viris Illustribus</i> [De Vir. Ill.]
<i>Alcorani seu legis Mahometi</i> [Leg. Mah.]		9	4, 7, 239
		101	2, 9, 79
	1, 1, 3		<i>Vitae S. Pauli, S. Hilarionis et Malchi, monachorum</i> [Vitae]

	1, 1, 6; 4, 2, 212	<i>Curiositas de Humanae Vitae Felicitate</i> [<i>Cur. Hum. Vit.</i>]	
		25, 4	3, 8, 150
Hilarius Pictaviensis [Hil.]		25, 6	3, 7, 149
<i>Liber contra Arianos</i> [<i>Contra Ari.</i>]		Ignatius [Ign.]	
	3, 11, 184	<i>Epistolae</i> [<i>Epi.</i>]	
<i>De Trinitate</i> [<i>De Tri.</i>]		Ad Phil.	5, 11, 310
	3, 11, 184		
5	3, 1, 110	Innocentius III [Inn.]	
Horatius (Quintus Horatius Flaccus) [Hor.]		<i>Collectio Decretalium</i> [<i>Coll. Decr.</i>]	
<i>Epistulae</i> [<i>Epist.</i>]		40	5, 7, 275; 5, 7, 281; 5, 7, 282; 5, 8, 287
1, 2, 27	2, 11, 90		
1, 4, 16	2, 11, 93		
Horatius Tursellinus [Hor. Tur.]		Iohannes Andrea [Io. Andr.]	
<i>Lauretanae Historiae</i> [<i>Lau. Hist.</i>]		<i>Confusión o confutación de la secta Mahomética y del Alcorán</i> [<i>Conf.</i>]	
	5, 14, 330		1, 1, 4; 2, 10, 80
Iacobus Gretserus [Iac. Gret.]		1	5, 2, 254; 5, 5, 261
<i>De Cruce Christi</i> [<i>Cru. Christi</i>]		2	1, 2, 12; 1, 2, 27; 1, 2, 28; 2, 3, 43
2, 44	4, 2, 211		
4, 41	4, 2, 212	4	2, 3, 43; 5, 12, 314; 5, 16, 336; 5, 17, 338; 5, 28, 360
4, 42	4, 2, 213		
4, 48	4, 2, 213		
Iacobus Masenius [Iac. Mas.]		5	5, 16, 336; 5, 17, 339;

	5, 27, 358; 5, 32, 373	<i>Institutio Religionis Christianae</i> [<i>Inst. Rel. Chri.</i>]	
6	5, 5, 263	14 (8)	5, 30, 362
7	1, 2, 14; 2, 11, 87; 5, 5, 262; 5, 5, 264; 5, 5, 266; 5, 5, 268	Iohannes de Cardenas [Io. Car.]	
8	5, 5, 261; 5, 5, 265; 5, 16, 336; 5, 32, 372	<i>Breve relación de la Muerte, Vida y Virtudes ...</i> [Bre. rel. D. Mig. M. V. de L.]	6, 2, 395
9	2, 11, 84; 2, 11, 85; 2, 11, 87	Iohannes Chapeauillus [Io. Cha.]	
10	5, 1, 248; 5, 1, 250; 5, 39, 386	<i>Qui Gesta Pontificum Leodiensium</i> [Qui Gest. Pont. Leo.]	87, 4 3, 8, 150
11	1, 2, 11; 2, 3, 43; 2, 5, 48; 2, 5, 49	Iohannes Chrysostomus [Io. Chrys.]	
12	1, 1, 7; 1, 2, 15; 5, 1, 251; 5, 5, 267	<i>Aduersus oppugnatores</i> [Ad. opp. Vit. mon.]	1 5, 11, 310
Iohannes Baptista Ricciolus [Io. Ricc.]		<i>Conciones VII de Lazaro</i> [Con. Laz.]	4 6, 6, 406
<i>Almagestum Nouum</i> [Almag. Nou.]		<i>Contra Iudaeos et Gentiles</i> [Con. Iud. et Gen.]	3, 1, 110
1, 6	5, 16, 336	<i>De laudibus Sancti Pauli</i> [Pau. Apos.]	4 4, 2, 211
<i>Chronologia reformatata</i> [Chro. ref.]		<i>Homiliae ad Ephesios</i> [Hom. in Ep. Eph.]	20 5, 7, 280
1, 6, 1	3, 1, 102	<i>Homiliae in Genesin</i> (continuatio) [Hom. in Gen.]	
Iohannes Caluinus [Io. Cal.]			

56	5, 7, 281	<i>De totius Africae Descriptione</i> [<i>De tot. Afr. Desc.</i>]	
<i>Homiliae in Ioannem</i> [<i>Hom. in Io.</i>]		3, 43	5, 34, 378
15	3, 3, 125	Iohannes Maior [Io. Mai.]	
17	3, 1, 108	<i>Magnum Speculum</i> <i>Exemplorum</i> [<i>Mag. Spe. Ex.</i>]	
<i>Homiliae in Matthaëum</i> (<i>continuatio</i>) [<i>Hom. in Matt.</i>]		Confessio 1	6, 6, 407
62	5, 8, 289	Daemon 16	5, 21, 349
<i>Orationes aduersus Iudaeos</i> [<i>Ora. ad. Iud.</i>]		Maria 6	5, 21, 349
5	3, 13, 200	Poenitentia 12	6, 6, 407
Iohannes Damascenus [Io. Damasc.]		Iohannes Maldonatus [Io. Mal.]	
<i>De Haeresibus</i> [<i>De Haere.</i>]		<i>Commentarii in Euangelistas</i> [<i>Comm. in Eua.</i>]	
	1, 1, 2; 1, 1, 5; 5, 6, 274	1, 1, 18	5, 13, 328
<i>Dialogus contra Manichaeos</i> [<i>Dia. cont. Man.</i>]		2, 19, 4	5, 7, 276; 5, 8, 294
	5, 31, 370	2, 19, 9	5, 7, 278
		2, 27, 5	5, 1, 247
		3, 1, 2	5, 13, 329
		3, 1, 28	5, 13, 328
Iohannes Eckius [Io. Eck.]		4, 1, 14	3, 5, 136
<i>Homiliarum aduersus</i> <i>haereticos</i> [<i>Hom. ad. Hae.</i>]		5, 8, 25	3, 1, 104
74	5, 8, 289	Iohannes de Mariana [Io. Mar.]	
Iohannes Gersonius [Io. Ger.]		<i>Historiae de rebus Hispaniae</i> [<i>His. reb. Hisp.</i>]	
<i>Tractatus de Paruulis Trahendis</i> <i>ad Christum</i> [<i>Tra. de Par. ad</i> <i>Chri.</i>]		6, 26	1, 2, 20
1	6, 6, 407	9, 3	6, 7, 410
Iohannes Leo (Africanus) [Io. Leo]		Iohannes Roberti [Io. Rob.]	

- Historia Sancti Huberti* [Hist. S. Hub.]
 3, 5 3, 8, 150
- Iohannes Turrecremata [Io. Turre.]
Contra Principales errores perfidi Machometi [Contra err. Mach.]
 6 1, 1, 3
- Irenaeus [Ire.]
Aduersus Haereses [Ad. Hae.]
 1, 26 3, 5, 137
 3, 6 3, 3, 124
- Iulius Firmicus Maternus [Iu. Firm.]
Liber de Errore profanarum religionum [De Err. prof.]
 13 5, 6, 272
- Iustinus Martyr [Ius. Mar.]
Apologia prima pro Christianis [Apo. I]
 4, 6, 227
- Laurentius Beyerlinck [Lau. Bey.]
Magnum Theatrum Vitae Humanae [Mag. The. Vit.]
 1 Aegri 3, 8, 150
 1 Astutia 3, 13, 198
 2 Castitas 5, 11, 307
 5 Maria 3, 8, 150
- Laurentius Surium [Lau. Sur.]
De probatis Sanctorum Historiis... [De pro. Sanc.]
 1 Ian. 1 4, 2, 213
 1 Ian. 5 5, 11, 312
 3 Maii 10 4, 2, 213
 4 Iul. 8 4, 2, 213
 5 Sep. 18 4, 2, 213
 6 Nou. 1 4, 2, 213
 6 Dec. 11 4, 2, 212
- Leo Magnus Papa [Leo]
Sermones [Serm.]
 22, 2 3, 1, 106
- Leonardus Lessius [Leo. Less.]
De perfectionibus moribusque Diuinis [De perf. Diu.]
 12, 3 4, 3, 215;
 4, 3, 216
 12, 5 3, 10, 178
De Summo Bono et Aeterna Beatitudine Hominis [De Sum. Bon.]
 1, 4 2, 11, 84;
 2, 11, 92
Opuscula [Opus.]
 3 5, 31, 371
Liber denudationis siue ostensionis uel patefaciens [Lib. denu.]

7	5, 8, 286; 5, 10, 297	Confutación [Confut.]	del Alcorán
9	5, 10, 305; 5, 16, 337	1	1, 1, 4 1, 1, 7; 1, 2, 9
10	5, 10, 298	2	1, 2, 12
Ludouicus ab Alcasar [Lud. Alc.]		3	1, 2, 11; 1, 2, 13; 1, 2, 14; 2, 5, 48; 5, 1, 246
<i>Vestigatio arcani sensus in Apocalypsi</i> [Ves. in Apo.]			
1, 3	3, 1, 105	4	1, 2, 14; 5, 5, 262; 5, 5, 263; 5, 5, 264; 5, 5, 265; 5, 5, 268; 5, 8, 286
14, 4	5, 11, 310		
Ludouicus Granatensis [Lud. Gra.]			
<i>Introducionis ad Symbolum Fidei</i> [Sym. Fid.]		5	1, 2, 13; 1, 2, 15; 5, 10, 303
	3, 10, 167		
4	6, 7, 410	6	1, 1, 6; 1, 2, 15
		9	1, 2, 17
Ludouicus Marracci [Lud. Marr.]		11	1, 1, 7; 1, 2, 11; 1, 2, 25; 1, 2, 26; 1, 2, 27; 2, 3, 43
<i>Prodromus ad refutationem Alcorani</i> [Pro. ad ref. Alc.]			
3	3, 11, 188		
3, 1	3, 11, 186	13	5, 1, 247
		14	5, 16, 336
Ludouicus de Molina [Lud. Mol.]			
<i>Commentariorum in primam Diui Thomae</i> [Comm. Diu. Tho.]		Maria a Iesu [Mar. Ies.]	
2, 27, 1, 1	1, 2, 11	<i>Mystica Ciuitas Dei</i> [Mys. Ciu. Dei]	
		2, 3, 11	3, 1, 102
Lupus de Obregon [Lup. Obr.]			

Martinus Becanus [Mart. Bec.]	1, 2, 17	
<i>Manuale Controuersiarum huius temporis</i> [Man. Contr.]		
3, 3, 2	5, 31, 365	
3, 3, 3	5, 31, 365	
Michael de Medina [Mic. Med.]	1, 1	1, 2, 27
<i>De Recta in Deum Fide</i> [De Rec. in D. F.]	1, 3	4, 1, 203
1, 4	1, 4	1, 2, 27; 5, 12, 314; 5, 12, 315
	5, 20, 346	
Martinus Del Rio [Mart. Rio]	1, 8	5, 7, 283
	1, 11	3, 13, 201
<i>Disquisitionum Magicarum</i> [Dis. Mag.]		
6, Anaceph. 4	5, 10, 305	
Martinus Viualdus [Mart. Viual.]		
<i>Tractatus Zelus Christi</i> [Zelus Christi] (ed. gloss.)		
848	1, 1, 3	
853	5, 30, 362	
Muslim [Musl.]		
<i>Sahih Muslim</i> [Musl.]		
16, 22, 149	5, 10, 298	
Nicolaus Clenardus [Nic. Clen.]		
<i>Peregrinationum ac de rebus Machometicis epistolae elegantissimae</i> [Macho. epist.]		
Nicolaus Cusanus [Nic. Cusa.]		
<i>Cribatio Alchoranis</i> [Crib. Alc.]		1, 2, 22; 1, 2, 23
		1, 2, 27
	1, 3	4, 1, 203
	1, 4	1, 2, 27; 5, 12, 314; 5, 12, 315
	1, 8	5, 7, 283
	1, 11	3, 13, 201
Nicolaus Lyranus [Nic. Lyr.]		
<i>Biblia Sacra Cum Glossis Interlineari et Ordinaria</i> [B. S. Post.]		
Gn. 19, 17	5, 11, 309	
Sir. 24, 5	3, 3, 123	
Nicolaus Sanderus [Nic. Sand.]		
<i>De uisibili monarchia Ecclesiae</i> [De uis. mon. Eccl.]		
7	1, 2, 11	
Nouatianus [Noua.]		
<i>De Trinitate</i> [De Tri.]		
15	3, 1, 103	
Origenes Adamantius [Orig.]		

<i>Commentaria in Epistolam ad Romanos</i> [Com. in Epi. ad Rom.]		1, 1, 8
7	5, 31, 370	
<i>Commentaria in Euangelium Ioannis</i> [Com. in Io.]		Petrus a Soto [Petr. Sot.]
1	3, 3, 120	<i>Lectiones de Institutione Sacerdotum</i> [Lect. Inst.]
<i>Homiliae in Visiones Isaiae</i> [Hom. in Isa.]		De Matr. 13
8	4, 6, 225	5, 8, 289
		Petrus Canisius [Petr. Can.]
Paulinus Nolanus [Pau. Nol.]		<i>De Maria Virgine incomparabili</i> [De Mar. Vir. incomp.]
<i>Epistolae</i> [Epist.]		3, 1
11	4, 2, 209	5, 13, 327
31	3, 8, 150	3, 20
		1, 2, 11; 3, 1, 107; 5, 13, 328; 5, 15, 334
Paulus de Sancta Maria [Pau. San. Mar.]		5, 25
<i>Scrutinium Scripturarum</i> [Scru. Scrip.]		5, 14, 330; 5, 14, 331
	2, 9, 77	
1, 9, 9	3, 1, 104; 3, 3, 119; 3, 3, 120	
		Petrus de la Cavalleria [Petr. Cav.]
		<i>Tractatus Zelus Christi</i> [Zelus Christi]
		1, 2, 27; 2, 5, 48; 3, 1, 108; 3, 3, 116; 3, 4, 126; 4, 1, 203; 4, 1, 206
Paulus Winfridus Diaconus [Pau. Winf.]		
<i>Sancti Arnolfi episcopi</i> [Vit. Arnol.]		
	4, 2, 212	
		Petrus Neurath [Petr. Neu.]
Petrus Abarca [Petr. Abar.]		<i>Miraculum Diuae Virginis</i> [Mir. D. Vir. Caes.]
<i>Los Reyes de Aragon en Anales Historicos</i> [Rey. Ara.]		3, 6, 144; 3, 7, 146

		<i>Recognitiones [Recog.]</i>	
Petrus de Ribadeneira [Petr. Rib.]			5, 10, 305
		1	3, 9, 162
<i>Flos Sanctorum [Flos Sanc.]</i>		3	3, 9, 162
1 Ian. 25	4, 7, 243		
1 Ian. 27	4, 2, 213		
3 Nou. 27	2, 9, 77		
		Pseudo Dionysius Aeropagita [Pse. Dio. Are.]	
Petrus Venerabilis [Petr. Ven.]		<i>De Diuinis Nominibus [De Diu. Nom.]</i>	
<i>Summa totius haeresis Saracenorum [Summ.]</i>		2	3, 11, 182
	1, 2, 30	<i>De Ecclesiastica Hierarchi [De Eccl. Hie.]</i>	
		7	2, 11, 86
Philippus Lonizerus [Phil. Lon.]			
<i>Chronica Turcica [Chro. Tur.]</i>		Pseudo Hieronymus Stridonensis [Pse. Hie. Str.]	
1, 2, 12	5, 11, 307		
		<i>Epistolae [Epi.]</i>	
Pius II Papa (Aeneas Siluio Piccolomini) [Pi.]		36	5, 11, 308
<i>Epistola ad Mahumetum Turcorum principem [Epist. ad Mah.]</i>		Pseudo Hippolytus [Pse. Hipp.]	
	1, 1, 3	<i>De duodecim Apostolis [De duo. Apo.]</i>	
94	5, 30, 362		5, 11, 310
Pseudo Basilius [Pse. Bas.]		Pseudo Iohannes Chrysostomus [Pse. Io. Chrys.]	
<i>Homilia in Sanctam Christi Generatione [Hom. Chri. Gen.]</i>		<i>De Precatione [De Pre.]</i>	
	3, 10, 178	1, 1	5, 35, 379
Pseudo Clemens Papa [Pse. Cle.]		<i>In Homiliam de Conceptione B. Virginis [In Hom. Con. B. Virg.]</i>	
			5, 13, 328

			11, 87; 5, 16, 336; 5, 25, 356; 5, 35, 379; 5, 37, 383
Pseudo Iohannes Damascenus [Pse. Io. Damasc.]			
	<i>Vita Barlaam et Ioasaph</i> [Vit. Bar.]		
	2, 9, 77	Riccoldus de Montecrucis [Ricc. Mont.]	
Pseudo Iohannes de Losada [Pse. Io. Los.]		<i>Contra legem Sarracenorum</i> [<i>Contra leg. Sar.</i>]	
	<i>Relacion de los maravillosos efectos...</i> [Rel. Mar.]	1	1, 1, 3
	6, 2, 394	4	5, 16, 337
		5	5, 10, 297; 5, 10, 305
Pseudo Petrus Paschasius [Pse. Petr. Pas.]		6	5, 10, 298
	<i>Sobre la seta mahometana</i> [<i>Sobr. set. mah.</i>]	8	5, 8, 286; 5, 10, 297
	1, 1, 4	12	5, 10, 297
	1, 1	13	1, 2, 22
	1, 2		
	1, 3	Risālat al-Kindī [al-Kindī]	
	1, 4		1, 1, 7; 1, 2, 23; 1, 2; 24; 5, 5, 268; 5, 39, 386
	1, 6	Robertus Bellarminus [Rob. Bell.]	
	1, 7	<i>Conciones</i> [Conc.]	
	1, 8	5 De pur.	1, 1, 2; 5, 6, 274
		6 De glo.	5, 34, 378; 6, 8, 417
		<i>De Christo</i> [De Chri.]	

1, 12	3, 6, 139	6	1, 1, 8; 1, 2, 27
<i>De Conciliis [De Concil.]</i>			
4, 11	2, 3, 42	7	1, 2, 19
<i>De Sacramento Matrimonio [De Sac. Matr]</i>		Rogierius Baconis [Rog. Bac.]	
1, 10	5, 7, 279; 5, 10, 302	<i>Secretum Secretorum [Sec. Secret.]</i>	
1, 11	5, 7, 281; 5, 7, 283; 5, 10, 301	2, 2	2, 11, 90
1, 12	5, 8, 287		
1, 16	5, 8, 291; 5, 8, 293; 5, 8, 294	Rufinus Aquileiensis [Ruf. Aqu.]	
1, 17	5, 8, 289; 5, 8, 290	<i>Commentarius in Symbolum Apostolorum [Com. Sym. Apo.]</i>	
<i>De Summo Pontifice [De Sum. Pont.]</i>			3, 12, 190
3, 3	1, 1, 7	<i>Historia Ecclesiastica [Hist. Eccl.]</i>	
3, 10	1, 1, 7	1, 13	3, 6, 140
<i>De Verbo Dei [De Ver. Dei]</i>		2, 4	3, 6, 141
2, 2	4, 6, 227	2, 29	4, 2, 209
2, 5	4, 6, 225; 4, 6, 226		
<i>Explanatio in Psalmos [Ex. In Ps.]</i>		Saluianus Massiliensis [Sal. Mass.]	
1, Ps. 2	3, 3, 118; 3, 3, 120	<i>De gubernatione Dei [De gub. Dei]</i>	
1, Ps. 18	5, 9, 295	6, 14	6, 6, 407
3, Ps. 109	3, 3, 121		
		Seneca (Lucius Annaeus Seneca) [Sen.]	
		<i>Ad Lucilium epistulae morales [Epist.]</i>	
Rodericus Ximenez de Rada [Rod. Xim.]		39, 5	2, 11, 93
<i>Historia Arabum [Hist. Ara.]</i>		65, 21	2, 11, 90
		110, 10	2, 11, 92

	586	5, 6, 272
Seraphinus Firmanus [Ser. Fir.]		
<i>Opuscula Pia</i> [<i>Opus. Pia</i>]		
In Apo. 6	5, 12, 321	
<i>Sirat</i> [<i>Sir.</i>]		
	2, 11, 87; 5, 5, 263; 5, 5, 264; 5, 5, 267	
Socrates Scholasticus [Soc. Scho.]		
<i>Historia Ecclesiastica</i> [<i>Hist. Eccl.</i>]		
5, 17	4, 2, 209	
Sozomenus [Sozo.]		
<i>Historia Ecclesiastica</i> [<i>Hist. Eccl.</i>]		
7, 15	4, 2, 209	
Sulpicius Seuerus [Sul. Seu.]		
<i>De Vita Beati Martini</i> [<i>Vit. Marti.</i>]		
	3, 6, 141; 4, 2, 212	
Terentius (Publius Terentius Afer)		
[<i>Ter.</i>]		
<i>Eunuchus</i> [<i>Eun.</i>]		
Tertullianus [Tert.]		
<i>Apologeticus aduersus Gentes</i> [<i>Apo. ad. Gen.</i>]		
6	5, 8, 291	
<i>De Carne Christi</i> [<i>De Car. Chri.</i>]		
15	3, 5, 137	
Theodoretus [Theod.]		
<i>Compendium haereticarum fabularum</i> [<i>Comp. hae.</i>]		
	5, 6, 273	
<i>Eranistes seu Polymorphus</i> [<i>Eran.</i>]		
2 Incon.	3, 10, 178	
<i>Graecarum affectionum curatio</i> [<i>Grae. aff.</i>]		
7	5, 6, 271	
<i>Historia Ecclesiastica</i> [<i>Hist. Eccl.</i>]		
3, 1	4, 2, 211	
Theophylactus [Theoph.]		
<i>Enarratio in Euangelium S. Ioannis</i> [<i>Ena. in Eua. Io.</i>]		
1	3, 5, 134	
Thomas Aquinas [Tho. Aqu.]		
<i>Catena Aurea.</i> [<i>Cat. Au.</i>]		
In Matt. 19	5, 7, 277	

*Commentum in quatuor libros
Sententiarum Magistri Petri
Lombardi [Com. Sent.]*

3, 24, 1, 3 3, 9, 161

4, 33 5, 8, 289

4, 33, 2, 2, 2 5, 8, 289

4, 44, 1, 3 2, 11, 86

*Compendium Theologiae
[Comp. The.]*

37 3, 4, 129

40 3, 4, 130

*De Rationibus Fidei [De Rat.
Fid.]*

3 3, 4, 130

6 3, 10, 173

*Summa Contra Gentiles [Cont.
Gent.]*

3, 122 5, 8, 291

3, 123 5, 8, 291;
5, 8, 292;
5, 8, 294;
5, 10, 296;
5, 10, 301

3, 124 5, 7, 279;
5, 7, 280

4, 7 3, 3, 121

4, 23 5, 8, 289

4, 33 5, 8, 290

4, 55 3, 12, 193;
3, 12, 194;
4, 4, 220

4, 56 6, 5, 401

4, 57 3, 12, 195

4, 88 2, 11, 86

Summa Theologiae [Sum. The.]

1^a, 27, 1 3, 1, 99

1^a, 27, 2 3, 4, 127;
3, 4, 128

1^a, 29, 3 5, 7, 280

1^a, 32, 1 3, 11, 182

1^a, 43, 1 3, 3, 117

1^a 2^{ae}, 91, 4 5, 9, 295

1^a 2^{ae}, 91, 5 3, 12, 192

1^a 2^{ae}, 103, 3 3, 12, 195

1^a 2^{ae}, 107, 1 3, 12, 192

1^a 2^{ae}, 109, 6 5, 3, 256

1^a 2^{ae}, 107, 2 3, 12, 193

2^a 2^{ae}, 2, 3 3, 9, 166

2^a 2^{ae}, 3, 2 5, 10, 302

2^a 2^{ae}, 154, 2 5, 10, 296

3^a, 1, 5 3, 12, 193

Thomas Bozius [Tho. Boz.]

*De Signis Ecclesiae Dei [De Sig.
Ecc. Dei]*

1, 18, 6, 1 5, 11, 308

1, 46, 11, 3 5, 37, 383

1, 56, 12, 20 5, 7, 275;
5, 10, 298;
5, 34, 377

2, 93, 22, 3 5, 11, 308;
5, 11, 309

Thomas Erpenius [Tho. Erp.]

*Historia Saracenica [Hist. Sar.],
(ed. gloss.)*

1 1, 1, 7

5 1, 1, 7; 1,
2, 20

		Victor Vitensis [Vic. Vit.]	
Thomas Sanchez [Tho. San.]		<i>Historia persecutionis Africae</i> [Hist. pers. Afr.]	
<i>Disputationum de Sancto</i> <i>Matrimonii</i> [Disp. S. Matr.]		1, 20	3, 6, 141
80	5, 7, 279		
		Vincentius Bellouacensis [Vin. Bell.]	
Thyrsus Gonzalez de Santalla [Thyr. Gonz.]		<i>Speculum Maius</i> [Spe. Mai.]	
		4, 21, 69	5, 21, 349
<i>Selectarum Disputationum ex</i> <i>Vniuersa Theologia Scholastica</i> [Sel. Disp.]		Vincentius Ferrerius [Vin. Ferr.]	
3, 22, 3	4, 7, 234	<i>Sermones de Sanctis</i> [Serm. de Sanc.]	
3, 27, 5	3, 5, 136	Ora. Dom., 8	
3, 27, ult.	3, 5, 138	5, 31, 367; 5, 31, 369	
3, 46, 7	3, 1, 108	<i>Sermones Aestiuales</i> [Serm. Aest.]	
Venantius Fortunatus [Fortu.]		3 post 8 ^a P., 4	3, 3, 117
<i>Miscellanea</i> [Misc.]		<i>Vitae Patrum</i> [Vit. Patr.]	
9, 14	4, 2, 213		
<i>Vita Sancti Germani</i> [Vit. Germa.]		1	5, 21, 349
34	4, 2, 213		
<i>Vita Sancti Hilarii</i> [Vit. Hilar.]			
1	3, 6, 141		

5. 3 *Index personarum et locorum*

En este último apartado se presenta un listado con un gran número de pueblos, ciudades, territorios y personas que aparecen referenciados a lo largo de la presente edición de la *Manuductio*. Algunos nombres bíblicos, tanto del Nuevo como del Antiguo Testamento, han sido omitidos debido a la gran cantidad de citas (*ex.* Jesús, María, Moisés, Abraham). De igual modo no se presentan las referencias al profeta islámico, ni se han incluido los nombre de autores clásicos, autores medievales y de la primera modernidad, ni de autores de la patrística cristiana ya referenciados en el apartado anterior. Además, para agilizar la búsqueda de términos, se ha dividido este índice en dos partes. La primera atendiendo a las personas, figuras o identidades (*Personae*) y la segunda a los lugares (*Loci*). En ambos apartados se han presentado las diferentes formas en las que aparecen reflejados esos términos mediante una barra diagonal (*ex.* Abitalib/ Habitalib/ Abutalib). Asimismo, se ha optado por reflejar sólo una forma nominativa del término, aunque la entrada también recoge las referencias de otras formas derivadas; por ejemplo: la forma *Arrius* hace referencia no sólo a la figura de Arrio (ca. 250-336) sino también a las formas derivadas *arrianis*, *arrianorum*, etc. De igual modo sucede con las formas referidas a lugares; por ejemplo: *Roma* también engloba las referencias patronímicas como *romani*, *romanorum*, etc. Por otra parte, se ha añadido una breve aclaración entre paréntesis junto a varios de los nombres que componen el apartado de *Personae* (*ex.* Imina/ Emina (Mahumeti mater)). Finalmente, siguiendo el patrón anteriormente establecido, la combinación de tres números corresponde al libro, capítulo y página de esta edición, quedando las multiples referencias separadas a través de un punto y coma.

PERSONAE

Abdala Motalib/ Abdalla/
Abdemonaphis(Mahumeti pater)

1, 2, 9; 1, 2, 10; 1, 2, 19

Abdala Serralle/ Abdala Serralle/
Abdalla (Mahumeti scriba)

1, 2, 13; 1, 2, 14; 1, 2, 21

Abdias (Iudaeus)

5, 1, 248; 5, 1, 249; 5, 1, 250; 5,
32, 375

Abdulazizus (Abdulmelici frater)

3, 6, 143

Abdulmelicus (Sarracenorum Rex)

3, 6, 143

Abdulmutalid (Mahumeti auus)

1, 2, 19

Abdurrhamam (Alcalifa)

1, 2, 19

Abitalib/ Habitalib/ Abutalib
(Mahumeti custos)

1, 2, 19; 1, 2, 20; 1, 2, 22; 1, 2, 25

Abuatia et Acamaiari (Glossatores)

5, 1, 246

Adrianus (Imperator)

4, 6, 226

Aguada (Mahumeti uxor)

5, 5, 263

Alariz (Maymona pater)

5, 5, 265

Alastadusita (Glossator)

3, 11, 188

Alexander Magnus

1, 2, 19; 3, 9, 165; 5, 12, 325

Alexander Mammea (Imperator)

4, 6, 226

Almanzor (Maurus)

2, 6, 64

Alphonsus Fernandus Marmolexo
(Eques)

2, 6, 64

Alphonsus a S. Thomas (Episcopus)

2, 10, 80

Alphonsus Verdugo Alborno et
Sotomayor/ Comes de Torrepalma/
Terrapalma

2, 6, 63; 2, 6, 65

Ambrosius Ignatius de Espinola et
Guzman (Archiepiscopus)

2, 6, 60; 6, 2, 396

Amete/ Haly

2, 4, 46; 5, 30, 362

Amete Solyman / Amete Soliman/
Hamete (Maurus)

3, 10, 167; 3, 10, 169; 3, 10,
173; 3, 10, 180; 3, 11, 182; 3,
12, 190; 3, 13, 197; 3, 13, 202;
6, 7, 410; 6, 8, 415

Antonius Payno (Archiepiscopus)

2, 6, 60

Anza et Alabez (Mahumeti familia)

1, 2, 13

Aquila Ponticus

4, 6, 226

Aristippus Cyrenaeus

- 1, 1, 2
- Arrius (Haeresis)
- 1, 1, 2; 1, 1, 3; 1, 1, 5; 3, 3, 116;
3, 3, 123; 3, 3, 125; 3, 5, 133; 3,
5, 134; 3, 6, 139; 3, 6, 140; 3, 6,
141; 3, 6, 142; 3, 9, 160; 3, 11,
184; 4, 7, 233; 4, 7, 235; 4, 7,
236; 4, 7, 237; 5, 2, 254; 5, 12,
322; 6, 8, 415
- Arthemius (Episcopus)
- 4, 7, 241
- Atimedus Abulabatus Mustadirus
Billa (Alcalifa)
- 1, 2, 18
- Aurelianus (Imperator)
- 4, 7, 242
- Baena, Pater (Praedicator)
- 2, 6, 62
- Balthasar de Loyola Mendez/
Mahumed Attazi/ Muley Mahumet
Athasi (Societatis Iesu)
- 2, 8, 70; 2, 8, 71; 2, 8, 76
- Barabbas
- 4, 2, 209
- Basilides (Haeresis)
- 4, 1, 204; 5, 6, 273
- Benedictus de las Heras (Presbyter)
- 2, 6, 64
- Bollandus (Societatis Iesu)
- 3, 8, 150
- Caelestinus (Papa)
- 3, 5, 138; 4, 7, 234
- Calixtus III (Papa)
- 3, 7, 147
- Caluinus
- 2, 4, 47; 3, 8, 155; 5, 31, 365; 6,
1, 390
- Candaces (Regina)
- 2, 9, 77; 4, 1, 205; 6, 7, 411
- Caracalla, Antoninus (Imperator)
- 4, 6, 226
- Carolus II (Hispaniae Rex)
- 2, 6, 54
- Carpocrates (Haeresis)
- 1, 1, 3; 5, 6, 273
- Casimirus (Rex Poloniae)
- 5, 11, 308
- Cerdon (Haeresis)
- 1, 1, 3; 4, 1, 205
- Cherintus (Haeresis)
- 1, 1, 3; 3, 3, 116; 3, 5, 137; 4, 7,
239; 5, 6, 273
- Cirola (Haeresis)
- 3, 6, 142
- Claudius Aquaiua (Rector)
- 2, 7, 68
- Comes de Pennaflor
- 2, 6, 64
- Comes de Oropesa (Joaquín Álvarez de
Toledo)
- 1, 3, 32; 2, 3, 42
- Commodus (Imperator)
- 4, 6, 226
- Constantinus (Imperator)

2, 9, 77; 3, 6, 140; 3, 8, 151; 4, 2, 210; 4, 2, 211; 4, 7, 233; 4, 7, 241; 4, 7, 242	Faustus
Coreus Bassa (Turcicus)	5, 10, 305
3, 8, 150	Gallienus (Imperator)
Demosthenes	4, 7, 232
5, 10, 296	Gelaleddinus (Glossator)
Didacus de Payua (Capellanus)	3, 11, 188
2, 6, 64	Gratianus (Imperator)
Diocletianus (Imperator)	4, 7, 233
4, 2, 213	Gregorius XIII (Papa)
Donatus (Haeresis)	2, 6, 61; 3, 8, 156
1, 1, 3	Guastauilanus, Cardinal
Ebionis / Ebionitis (Haeresis)	2, 7, 68
1, 1, 3; 3, 3, 116; 4, 7, 239; 5, 6, 273	Petrus Cluniacensis (Abbas)
Eduardus (Angliae rex)	1, 2, 22; 1, 2, 30
5, 11, 308; 5, 11, 312	Hadigia / Chadigia/ Hadixa/ Adixa/ Adissa (Mahumeti uxor)
Eggesipus (Sanctus)	1, 2, 10; 1, 2, 13; 1, 2, 19; 1, 2, 23; 5, 5, 263.
4, 7, 231; 4, 7, 240	Hafiza (Mahumeti uxor)
Eleazarus (Summus Sacerdos)	5, 5, 263
4, 6, 225	Haia/ Axa (Mahumeti uxor)
Epicurus	1, 2, 26; 5, 5, 263; 5, 5, 267; 5, 10, 299
1, 1, 2; 1, 1, 3; 2, 11, 88; 2, 11, 89; 2, 11, 93	Hallete Haluza (Idolus)
Eunomius (Haeresis)	1, 2, 10
1, 1, 2; 3, 1, 110	Haly/ Ali (Alcalifa)
Eutyches (Haeresis)	1, 2, 13; 1, 2, 16; 1, 2, 19; 1, 2, 22; 1, 2, 25; 1, 2, 26
3, 5, 137; 4, 7, 234; 4, 7, 235	Heliogabalus (Imperator)
Fatima (Maura)	4, 6, 226
2, 6, 57; 2, 6, 58; 2, 6, 59; 2, 6, 60; 2, 10, 80; 6, 7, 409	Henricus IV (Rex Francorum)

- 2, 4, 47
- Henricus Cornelius Agrippa (Author)
5, 10, 305
- Henschenius (Societatis Iesu)
3, 8, 150
- Heraclio (Imperator)
4, 2, 209; 4, 2, 210; 5, 12, 322
- Hermenegildus (Sanctus)
3, 6, 142
- Homar/ Omar (Alcalifa)
1, 2, 13; 1, 2, 16; 1, 2, 20; 1, 2, 21; 1, 2, 26; 5, 2, 254; 5, 5, 263; 5, 5, 264
- Horoth et Maroth (Angeli)
5, 1, 249
- Hozmen/ Otsman (Alcalifa)
1, 2, 13; 1, 2, 16; 1, 2, 19; 1, 2, 21; 1, 2, 26
- Iahia (Glossator)
3, 11, 188
- Iezabel
5, 10, 305
- Ildephonsus a S. Thoma (Episcopus)
2, 1, 38
- Imina/ Emina (Mahumeti mater)
1, 2, 9; 1, 2, 10; 1, 2, 19
- Iohannes de Cardenas (Societatis Iesu)
6, 2, 395; 6, 2, 396
- Iohannes Gabriel Guillen (Praedicator)
2, 6, 54; 2, 6, 55; 2, 6, 56; 2, 10, 80; 2, 10, 83; 3, 6, 144; 5, 22, 350
- Iohannes Guastauilanus (Pater)
2, 7, 68
- Jonathan Abenunciel (Translator)
4, 6, 226
- Iosephus Azedo del Castillo (Eques)
6, 4, 400
- Iulianus Apostata (Imperator)
3, 7, 146; 4, 2, 211; 4, 2, 212
- Iulius Caesar
3, 9, 165
- Iustinus Philosophus
2, 9, 79; 3, 11, 184; 4, 6, 227; 4, 7, 231; 4, 7, 240; 6, 7, 409
- Iustiniano (Imperator)
4, 2, 213; 4, 7, 235; 5, 21, 349
- Kemaluddinus Armunaeus
1, 2, 18
- Laurentius de Maldonado (Parochus)
2, 6, 64
- Licinius (Imperator)
4, 2, 211
- Ludouicus Landgravius
5, 31, 365; 5, 32, 366
- Lutherus
3, 8, 152; 6, 1, 390
- Mahumetus Abugiafurus
1, 2, 18
- Manichaeus (Haeresis)

1, 1, 2; 1, 1, 3; 1, 1, 5; 3, 5, 137; 4, 1, 204; 4, 1, 205; 5, 30, 363; 5, 31, 370	5, 5, 265; 5, 5, 267; 5, 10, 299
Marchio de Algaua	Michael Ioannes Pellicer (Miraculum)
2, 6, 64	3, 7, 147
Marchio de Assentar	Michael de Mannara (Equites)
2, 6, 55	6, 2, 393; 6, 2, 394; 6, 2, 395; 6, 2, 396; 6, 3, 397
Marchio de Aytona	Mohaumedus Abu Abdallahus Ebn Abdallahus (Glossator)
2, 10, 82	3, 11, 188
Marchio de Estepa	Monothelita (Haeresis)
1, 1, 4; 2, 10, 80	4, 7, 235
Marchio de la Laguna	Morabitaē/ Morabiti/ Turlaci/ Turlachi/ Trunci
2, 10, 82	5, 11, 309; 5, 33, 376; 4, 34, 377; 5, 34, 378; 6, 8, 414
Marchio de Santillan	Muley Larbe Gerife/ Augustinus de la Cerde (Tafilete heres)
3, 10, 167	2, 6, 53; 2, 6, 54
Marcianus (Imperator)	Munquiri, Guanequir (Angeli)
4, 7, 234; 5, 11, 308	5, 27, 358
Marcion (Haeresis)	Nestorius (Haeresis)
4, 1, 205; 5, 6, 273	1, 1, 2; 1, 1, 5; 1, 2, 14; 1, 2, 22; 1, 2, 30; 3, 3, 116; 3, 5, 138; 3, 6, 139; 4, 7, 233; 4, 7, 234; 4, 7, 235; 4, 7, 236; 5, 2, 254; 5, 6, 273
Maria Austriaca (Caroli II mater)	Nicolaus (Papa)
2, 6, 54	1, 2, 22
Mariana (Iosephi Azedo filia)	Obeidalla (Alcalifa)
6, 4, 400	1, 2, 19
Marina/ Meriam (Mahumeti concubina)	Paschasius de Aragon (Cardinalis)
5, 5, 266; 5, 5, 267	1, 2, 28; 2, 7, 66; 2, 7, 67; 6, 5, 404
Maxentius (Imperator)	Paulus Vrsinus Iordan (Pater)
4, 2, 210; 4, 2, 211	
Maximinus (Imperator)	
4, 2, 211	
Maymona (Mahumeti uxor)	

- 2, 7, 68
- Petrus Calderon de la Barca
2, 8, 76
- Petrus Esquex (Concionator regius)
2, 8, 70
- Petrus Hieronymus de Cordoua
(Societatis Iesu)
2, 6, 61
- Petrus de Tapia (Archiepiscopus)
2, 6, 64
- Pilar, Virgo de/ Domina de/ Maria de
3, 6, 144; 3, 6, 145; 3, 7, 147; 3,
7, 148; 3, 7, 149; 3, 8, 151
- Ptolomaeus II Philadelphus
4, 6, 225
- Rabbi Samuel
2, 9, 78
- Rodericus (Gothorum rex)
5, 20, 347
- Sabellius (Haeresis)
1, 1, 3; 3, 9, 160; 4, 7, 232; 4, 7,
233; 4, 7, 235
- Sahiz (Zaynex pater)
5, 5, 265
- Sergius (Mahumeti scriba)
1, 2, 11; 1, 2, 14; 1, 2, 15; 1, 2,
21; 1, 2, 22; 1, 2, 23; 1, 2, 30; 5,
2, 254
- Seuerus (Imperator)
4, 6, 226
- Simon Cyrenaeus
4, 1, 204
- Simon Magus
3, 8, 158; 3, 9, 162; 5, 6, 273; 5,
10, 305
- Sixtus V (Papa)
2, 9, 78
- Suadus (Alcalifa)
1, 2, 19
- Sybilla
5, 11, 307
- Symmachus (Translator)
4, 6, 226
- Tacianus (Haeresis)
1, 1, 3
- Theodosius (Imperator)
4, 7, 233; 4, 7, 234; 5, 11, 308
- Theodotio
4, 6, 226; 5, 12, 317
- Thomas de Leon (Professor)
2, 10, 80
- Titus (Imperator)
1, 2, 26; 3, 13, 200
- Traianus (Imperator)
2, 9, 79; 5, 6, 226; 5, 12, 310
- Valentinus (Haeresis)
3, 5, 134; 3, 5, 137
- Vbequar/ Abubacar/ Abubecrum
(Alcalifa)
1, 2, 13; 1, 2, 15; 1, 2, 16; 1, 2,
19; 1, 2, 21; 1, 2, 26; 5, 5, 263; 5,
5, 264; 5, 5, 267; 5, 10, 298
- Vespasianus (Imperator)

1, 2, 26; 3, 13, 200	1, 2, 10; 1, 2, 13; 1, 2, 19; 1, 2, 29; 5, 5, 263; 5, 5, 264; 5, 5, 265; 5, 5, 266; 5, 8, 286; 5, 8, 287
Vitiges (Gothorum rex)	
5, 20, 347	Zeineb/ Zeyneb (Mahumeti uxor)
Vuahebi (Iminae pater)	5, 5, 266
1, 2, 19	Zeno (Imperator)
Zacharia	4, 7, 241
1, 2, 29; 5, 12, 314; 5, 12, 315; 5, 12, 326	Zoroaster
Zambi (Aguadae pater)	5, 10, 305
5, 5, 263	Zubeirus (Alcalifa)
Zaynex (Mahumeti uxor)	1, 2, 19
5, 5, 265	
Zeidin/ Zeydin/ Zeidinus (Mahumeti seruus)	

LOCI**Achaia**

4, 7, 238; 4, 7, 241

Aegyptus

1, 2, 11; 1, 2, 26; 1, 2, 28; 3, 1, 108; 3, 1, 112; 3, 6, 143; 3, 11, 184; 3, 12, 194; 3, 13, 202; 4, 2, 209; 4, 2, 211; 4, 6, 225; 4, 6, 226; 4, 6, 227; 4, 7, 232; 5, 5, 263; 5, 12, 315; 5, 12, 319; 5, 20, 346; 5, 20, 347; 6, 8, 412

Aethiopia

2, 6, 62; 2, 6, 63; 3, 1, 112; 5, 11, 311; 5, 22, 350

Africa

1, 2, 31; 2, 6, 53; 2, 6, 54; 2, 6, 56; 2, 6, 61; 2, 7, 66; 2, 8, 70; 2, 8, 75; 2, 8, 76; 2, 10, 83; 3, 4, 127; 3, 6, 142; 3, 10, 167; 3, 10, 169; 5, 1, 247; 5, 34, 377; 6, 2, 393; 6, 3, 398; 6, 3, 399; 6, 5, 403

Alarache

2, 6, 54

Algerium

5, 8, 287; 6, 3, 399

Alhama

2, 10, 80

Almendina/ Medina

1, 1, 7; 1, 2, 15; 1, 2, 16; 1, 2, 17; 1, 2, 18; 1, 2, 20; 1, 2, 21; 1, 3, 33; 1, 3, 34; 5, 1, 247; 5, 1, 248; 5, 32, 372

Arabia

1, 1, 8; 1, 2, 9; 1, 2, 13; 1, 2, 17; 1, 2, 18; 1, 2, 21; 1, 2, 22; 1, 2,

23; 1, 2, 27; 1, 2, 30; 1, 3, 32; 1, 3, 34; 2, 2, 61; 2, 6, 63; 2, 9, 77; 2, 11, 85; 3, 1, 109; 3, 3, 116; 3, 8, 150; 4, 5, 223; 5, 4, 257; 5, 5, 261; 5, 5, 267; 5, 7, 275; 5, 12, 322; 5, 13, 327; 5, 16, 337; 5, 27, 358

Aragonia/ Arragonia

1, 1, 8; 2, 7, 67; 3, 7, 147; 3, 7, 148

Asia

1, 2, 31; 4, 7, 240

Babilonia/ Babylonia

2, 4, 46; 4, 6, 226; 5, 14, 331; 5, 20, 346; 5, 34, 378

Caesaraugusta

3, 6, 144; 3, 6, 145; 3, 7, 146; 3, 7, 147; 3, 7, 148; 3, 8, 150; 3, 8, 151

Calanda

3, 7, 147

Caldea

3, 3, 116; 4, 6, 226

Calpe

2, 10, 82; 6, 1, 389; 6, 1, 391

Castello de la Plana

3, 7, 147

Ceuta

2, 6, 55; 2, 10, 82

Corduba

1, 2, 28; 2, 6, 61; 6, 7, 409

Constantinopolis

1, 2, 22; 1, 2, 28; 1, 3, 32; 2, 3, 42; 3, 1, 97; 3, 3, 116; 3, 6, 140;

3, 8, 150; 4, 2, 209; 4, 7, 233; 4, 7, 234; 4, 7, 235; 4, 7, 241; 5, 12, 322; 5, 20, 347	Granata
	1, 1, 4; 1, 1, 8; 2, 10, 80; 6, 1, 389
Cyprus	Heliopolis
4, 7, 233; 4, 7, 241	3, 11, 184
Damascus	Hiericho
1, 1, 8; 1, 2, 26; 1, 2, 29	4, 6, 226
Ephesus	Hierosolyma
3, 3, 116; 3, 5, 138; 4, 7, 234; 4, 7, 236; 4, 7, 238	1, 2, 26; 1, 3, 34; 2, 9, 78; 3, 1, 107; 3, 6, 144; 3, 13, 200; 4, 1, 204; 4, 1, 206; 4, 2, 209; 4, 2, 210; 4, 6, 226; 4, 7, 238; 4, 7, 243; 5, 11, 312; 5, 15, 333; 5, 24, 354; 6, 8, 415
Estepona	Hispalis
2, 6, 55; 2, 6, 56; 2, 10, 82; 2, 10, 83	2, 6, 60; 2, 6, 63; 2, 6, 64; 2, 10, 80; 3, 6, 145; 5, 22, 350; 6, 1, 389; 6, 1, 390; 6, 1, 391; 6, 2, 393; 6, 2, 394; 6, 2, 395; 6, 2, 396; 6, 3, 397; 6, 3, 398; 6, 3, 399; 6, 6, 405; 6, 7, 409
Fez	Hispania
2, 6, 55; 2, 8, 70; 2, 8, 71; 2, 8, 76	1, 1, 8; 1, 2, 18; 1, 2, 27; 1, 2, 30; 1, 2, 31; 1, 3, 32; 1, 3, 35; 2, 3, 42; 2, 3, 43; 2, 6, 54; 2, 6, 61; 2, 7, 67; 2, 8, 70; 2, 8, 76; 2, 9, 77; 3, 6, 142; 3, 7, 147; 3, 7, 148; 3, 8, 150; 3, 8, 151; 3, 8, 156; 3, 10, 167; 3, 10, 169; 5, 20, 347; 6, 1, 389; 6, 3, 398; 6, 3, 399; 6, 5, 404; 6, 7, 410
Gades	Hungaria
2, 6, 54; 2, 10, 81; 5, 22, 350; 6, 1, 389; 6, 1, 390; 6, 1, 391; 6, 3, 398; 6, 5, 403	5, 12, 323
Gallia	Iaponia
1, 3, 32; 2, 3, 42; 2, 4, 47; 2, 8, 76; 3, 1, 97; 3, 1, 105; 3, 7, 148; 3, 8, 151; 3, 8, 155	5, 11, 308
Genua	Italia
2, 8, 75	
Germania	
2, 7, 67; 2, 7, 68; 3, 6, 144; 3, 8, 150; 3, 8, 152; 3, 8, 155; 5, 10, 305; 5, 12, 323	
Graecia	
2, 6, 61; 3, 1, 105; 4, 2, 209; 4, 2, 211; 4, 5, 223; 4, 6, 225; 4, 6, 226; 4, 6, 227; 4, 7, 229; 4, 7, 231; 4, 7, 238, 5, 6, 271; 5, 11, 307	

- 1, 2, 28; 2, 7, 68; 2, 8, 70; 2, 8, 75; 2, 8, 76; 3, 8, 150; 3, 8, 156; 5, 12, 323; 5, 24, 330
- Lauretum
3, 8, 150; 3, 8, 151; 5, 14, 330
- Loia
2, 10, 80
- Malaca
1, 2, 18; 2, 1, 38; 2, 6, 55; 2, 6, 57; 2, 6, 60; 2, 10, 80; 2, 10, 82; 2, 10, 83; 3, 6, 145; 3, 10, 167; 3, 10, 168; 3, 10, 169; 3, 13, 202; 6, 1, 389; 6, 1, 390; 6, 1, 391; 6, 3, 398; 6, 4, 400; 6, 5, 401; 6, 5, 403; 6, 6, 407; 6, 7, 409
- Marucca
2, 6, 55; 2, 6, 56
- Matritum
1, 1, 4; 1, 1, 5; 1, 2, 28; 2, 4, 46; 2, 6, 55; 2, 7, 66; 2, 7, 67; 2, 8, 70; 2, 8, 76; 2, 10, 81; 2, 10, 82; 2, 10, 83; 3, 6, 144; 3, 6, 145; 3, 10, 169; 4, 1, 203; 5, 1, 247; 6, 1, 389; 6, 1, 390; 6, 1, 391; 6, 5, 403; 6, 5, 404
- Mecha/ Mecca
1, 1, 7; 1, 2, 9; 1, 2, 11; 1, 2, 15; 1, 2, 16; 1, 2, 17; 1, 2, 18; 1, 2, 19; 1, 2, 20; 1, 2, 21; 1, 2, 22; 1, 2, 23; 1, 2, 25; 1, 2, 26; 1, 3, 33; 1, 3, 34; 2, 8, 71; 2, 8, 73; 5, 1, 248; 5, 5, 264; 5, 16, 337
- Mediolanum
2, 6, 54
- Melita
2, 8, 70; 2, 8, 72; 2, 8, 73; 2, 8, 74
- Neapolis
2, 7, 67; 2, 8, 75; 3, 8, 156; 3, 8, 157; 4, 7, 242
- Nicaea
3, 3, 116; 3, 4, 128; 4, 7, 233; 4, 7, 234; 4, 7, 235; 4, 7, 236
- Nicopolis
4, 6, 226
- Oran
1, 2, 18; 6, 5, 401
- Persia
1, 2, 10; 4, 2, 209; 4, 2, 210
- Polonia
5, 11, 308; 5, 12, 323
- Portus Sanctae Mariae
2, 6, 53; 2, 6, 54; 2, 10, 81; 5, 22, 350; 6, 1, 389; 6, 3, 398
- Roma
1, 2, 22; 1, 2, 31; 2, 3, 42; 2, 4, 47; 2, 6, 61; 2, 7, 67; 2, 7, 68; 2, 9, 78; 2, 9, 79; 3, 2, 115; 3, 6, 142; 3, 7, 147; 3, 8, 154; 3, 11, 184; 4, 2, 209; 4, 2, 210; 4, 7, 238; 4, 7, 241; 5, 8, 291; 5, 11, 307; 5, 20, 346; 5, 20, 347; 5, 34, 377; 6, 1, 390
- Sanlucar de Barrameda
5, 22, 350; 6, 1, 389; 6, 5, 403
- Sexifirmum
3, 10, 167; 3, 10, 168
- Sinae
5, 11, 308
- Sinai
3, 8, 156; 5, 12, 319; 5, 12, 320; 5, 32, 374

Spoletum

3, 6, 142

Syria

1, 2, 10; 1, 2, 24; 1, 2, 29; 3, 6,
144; 4, 5, 223; 4, 6, 226

Tafilet

2, 6, 53; 2, 6, 54; 2, 8, 70

Transilvania

5, 12, 323

Treueris

3, 8, 151

Tripolis

5, 4, 257; 5, 4, 258

Valentia

1, 1, 4; 3, 7, 174; 5, 10, 300

Velez Malaga

3, 10, 167; 6, 1, 389

Xera (siue Xerez de la Frontera)

2, 10, 81; 5, 22, 350; 6, 1, 389; 6,
1, 391; 6, 5, 403